

กรมการปกครอง
จังหวัดเชียงใหม่
เชียงใหม่

หนังสือพิมพ์ฉบับพิเศษ
เนื่องครบรอบวันเกิดวันสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

5
5
4

พจนานุกรมเรื่องเวรรบพม่า

๕
กรุงกรุงธน ฯ แดกรุงเทพ ฯ

[กรมพระยาฯ กรมพระยาฯ]
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ

ทรงนิพนธ์

แปลโดยนายของหนังสือเรื่องรบพม่ากรุงกรุงศรีอยุธยา

ดมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระพิศมัยทรงตั้ง

โปรดให้พิมพ์ครั้งแรก

ในงานพระราชทานเพลิงศพ หม่อมเจ้าหญิงป้อมจิตร

ปีฉลู พ.ศ. ๒๔๖๓

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทย ถนนรองเมือง

คำนำ

หนังสือเล่มนี้ สร้างขึ้นสำหรับเป็นหลักฐานถึงลูกหญิงปลื้มจิตร
อันเป็นบุตรหัวบของข้าพเจ้า เกิดเมื่อวันที่ ๖ เดือนมกราคม พุทธ
ศักราช ๒๔๓๓ ตายโดยไม่คิดเห็นว่าตายในวันที่ ๒๘ เดือนธันวาคม
พุทธศักราช ๒๔๕๘ ความเสียใจของข้าพเจ้าเกินกว่าที่จะพรรณนา
ได้ กล้วยเป็นลูกรักสุดใจ เพราะช่วยข้าพเจ้าทำอะไรไต่มาที่สุด
ความเสียใจนั้นคอยหย่อนลงได้ด้วยความรักมากดลขบ ชาติเกิดจาก
น้ำใจรู้สึกในความเมตตากรุณา อันมาถงตัวข้าพเจ้า ญาติลูก
ที่ตาย ญาติทั้งสองทาง มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระ
คุณอันประเสริฐเป็นต้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน
เกียรติยศแก่ศพเป็นพิเศษสูงกว่าฐานะ เช่นพระยศพระคุณสิ้น
เกล้าสนพระห่มมอญแล้ว ยังพระบรมวงศานุวงศ์อีกหลายพระ
องค์ ซึ่งใต้ทรงพระเมตตาโปรดช่วยเหลือ ตั้งแต่ตายมาจนถึง
งานพระราชทานเพลิงศพ สดที่ระบะพระเศษพระคุณให้ทั่วถึงได้
ขอประทานโทษที่จะไต่กล่าวระบะพระเศษพระคุณ ฉเพาะแต่ที่เกี่ยวข้อง
กับหนังสือเล่มนี้ มีสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณ
วโรรส พระมหาสมณะ ผู้ทรงพระเมตตาลูกหญิงปลื้มจิตรมาแต่ตั้ง
เดิม ทรงอธิษฐานทรัพย์ประทานให้สร้างสมุดเล่มนี้ เป็นหลักฐาน
ถึงลูกหญิงปลื้มจิตร ส่วนพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระกำแพงราช
นุภาพ ผู้ทรงพระเมตตาลูกหญิงปลื้มจิตรมาแต่เล็ก⁶³ ทรงรับเอา

เป็นพระกระวีขเรียงราวเรื่องในสมุดเล่มนี้ ซึ่งเป็นเรื่องเรารบ
พม่า ครองกรุงธนบุรีแลกรุงเทพมหานคร เกษความจากหนังสือ
พงศาวดารต่าง ๆ ทั้งที่มีในภาษาไทยแลภาษาอังกฤษ นำมาเรียง
รวมเป็นเรื่องโดยฉเพาะ ถึงหาว่าจะเป็นเรื่องที่เคยรู้กันอยู่แล้ว
โดยมาก ไม่ปลาดกผาคไผ่ ก็ยังจะเป็นประโยชน์แก่ผู้เขียน ต
จะค้นข้อความเรื่องเรารบพม่า ครองกรุงธนบุรีแลกรุงเทพมหานคร
ได้ โดยง่ายในสมุดเล่มนี้

พระเดชพระคุณแห่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภิวัตน์พระ
บรมวงศานุวงศ์ ซึ่งทรงพระกรุณาเมตตาโปรดเกล้าฯ ด้วยประ
การต่าง ๆ ย่อมทราบดีอยู่ในใจจะไม่รู้ลืมเลย ยิ่งผู้ญาติมิตรอัน
ตาซึ่งมีน้ำใจช่วยหนุนนำพกน้ำแรง ของใจได้รบความชอชใจของ
ข้าพเจ้าจงทวกัน

ทำพระ

วันที่ ๘ เมษายน

พุทธศักราช ๒๔๖๓

สารบัญ

อธิบายตนเรื่องรบพม่าครั้งกรุงธนบุรี

หน้า ๓

แผ่นดินเจ้ากรุงธนบุรี

สงครามครั้งที่ ๑	คราวศึกช่วยพม่าที่โพธิ์สามต้น	หน้า ๒๔
สงครามครั้งที่ ๒	คราวรบพม่าที่บางกุ้ง	" ๓๓
สงครามครั้งที่ ๓	คราวรบพม่าที่เมืองสุวรรณโลก	" ๔๒
สงครามครั้งที่ ๔	คราวไทยตีเมืองเชียงใหม่ครั้งที่ ๑	" ๕๗
สงครามครั้งที่ ๕	คราวพม่าตีเมืองพิไชยครั้งที่ ๑	" ๖๖
สงครามครั้งที่ ๖	คราวพม่าตีเมืองพิไชยครั้งที่ ๒	" ๖๗
สงครามครั้งที่ ๗	คราวไทยตีเมืองเชียงใหม่ครั้งที่ ๒	" ๗๓
สงครามครั้งที่ ๘	คราวรบพม่าที่บางแก้วเมืองราชบุรี	" ๘๗
สงครามครั้งที่ ๙	คราวระแจะห่มกตหวเมืองไทรบุรี	" ๑๑๕
สงครามครั้งที่ ๑๐	คราวพม่าตีเมืองเชียงใหม่	" ๑๕๕

อธิบายเรื่องไทยรบกับพม่าในครั้งกรุงเก่า

หน้า ๑๗๕

รัชกาลที่ ๓

สงครามครั้งที่ ๑	คราวพม่ายกกองทัพใหญ่มาตีเมืองไทย	หน้า ๑๗๗
------------------	----------------------------------	----------

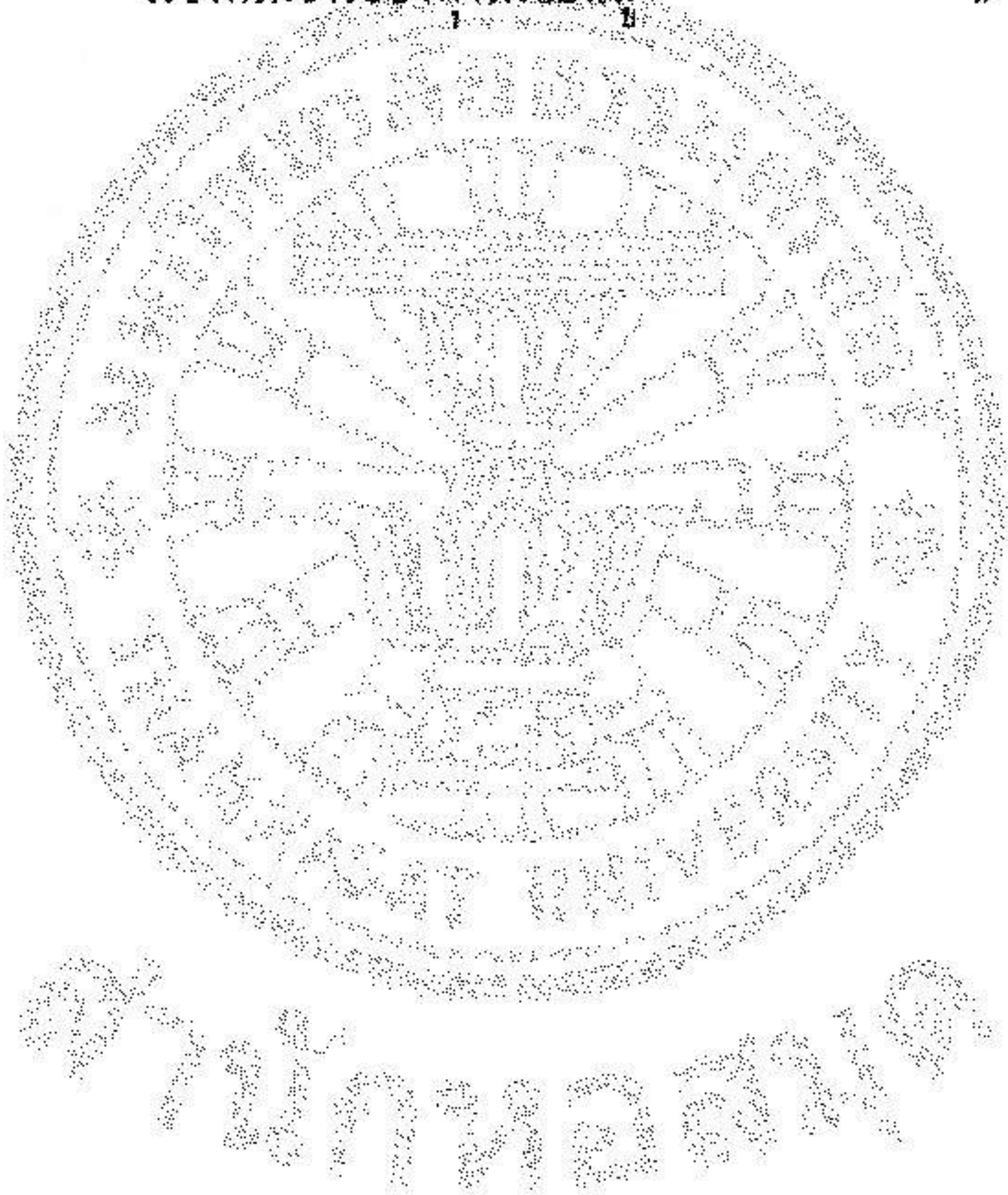
ตอนท	๑	รพม่าที่ลาคทญา	๗	๓๗๙
ตอนท	๒	รพม่าที่ปากพิง	๗	๓๘๗
ตอนท	๓	รพม่าทางแหลมมลายู	๗	๓๙๒
สงครามครั้งที่	๒	คราวรพม่าที่ทากันแดง	๗	๓๙๗
สงครามครั้งที่	๓	คราวรพม่าที่เมืองนครลำปางแลเมือง น้ำซาง	หน้า	๓๙๕
สงครามครั้งที่	๔	คราวไทยตีเมืองทวาย	๗	๓๙๖
สงครามครั้งที่	๕	คราวไทยตีเมืองพม่า	๗	๓๙๖
ตอนท	๓	เรื่องเมืองทวายสามภักท	๗	๓๙๖
ตอนท	๒	เรื่องรพม่า	๗	๓๙๓
สงครามครั้งที่	๒	คราวพม่าตีเมืองเชียงใหม่	๗	๓๙๗
สงครามครั้งที่	๗	คราวขับไล่พม่าจากเขตรแดน ล้านนาไทย	หน้า	๓๙๕
รัชกาลที่ ๒				
สงครามครั้งที่	๘	คราวพม่าตีเมืองถลาง	หน้า	๓๙๖
คราวขับไล่พม่า			๗	๓๙๖
รัชกาลที่ ๓				
สงครามครั้งที่	๙	คราวช่วยอังกฤษตีเมืองพม่า	หน้า	๓๙๓

(๓)

รัชกาลที่ ๕

สงครามครั้งที่ ๓๐	คราวไทยไปตีเมืองเชียงตุง	หน้า ๓๘๔
เรื่องตีเมืองเชียงตุงครั้งขวต		” ๔๑๒
เรื่องตีเมืองเชียงตุงเมื่อขลุ		” ๔๒๓

อธิบายตนเรื่องรบพม่าครั้งกรุงธนบุรี

มีคำของท่านผู้ศึกษาโบราณคดีแต่ก่อนได้กล่าวไว้ว่า
 พม่ามาตีกรุงศรีอยุธยา ครั้งพระเจ้าหงษาวดีกับพระเจ้าอองวะฝิดกัน
 ครั้งพระเจ้าหงษาวดีมารบพุ่งอย่างกระษัตริย์ แต่ครั้งพระเจ้าอองวะ
 มารบพุ่งอย่างไร คำที่กล่าวมาพิจารณาเห็นเป็นความจริง จะ
 ได้กล่าวเพราะเห็นพม่าหนีหนีไป พระเจ้าหงษาวดีมาทำ
 สงครามด้วยมุ่งหมายจะเอาเมืองไทยเป็นเมืองขึ้น ขยายอาณา
 เขตพม่าให้กว้างขวางอย่างราชาราช เพราะคนในเมืองมีไชยชนะ
 ถึงว่าจะเก็บรบทัพพม้ายกผู้คนไปเป็นชเลยตามประเพณีการ
 สงครามในสมัยนั้นก็มีประมาณ โดยปรารถนาจะปกครองบ้าน
 เมืองไว้สำหรับประคองเกียรติยศต่อไป แต่ครั้งพระเจ้าอองวะให้
 กองทัพยกมาตีเมืองไทยหมายแต่จะเอาทัพพม่า ก็กวาดคนเป็น
 ชเลยไปใช้สอยในเมืองพม่า ไม่ได้อคิดรักษาเมืองไทยไว้เป็น
 เมืองขึ้น ด้วยเหตุนี้พม่าตีเมืองไหนจึงเสียดเสียทั้งเมืองน้อย
 เมืองใหญ่ ตลอดจนราชธานีเป็นที่สุด เสร็จแล้วพม่าก็เลิกทัพ
 กลับไป เสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าครั้งหลังบ้านเมืองจึงยบเย็น
 ยิ่งกว่าเมื่อครั้งเสียแก่พระเจ้าหงษาวดี แต่ที่จริงหาได้เสียเมือง
 ไทยทั้งหมดเหมือนเมื่อครั้งพระเจ้าหงษาวดีไม่ เสียแต่เฉพาะบาง

มณฑลที่พม่ายกกองทัพไปตั้ง มณฑลที่กองทัพพม่ายกไปไม่
ถึงบ้านเมืองยังคงเป็นลัทธิแก่ไทยอยู่ทุกแห่ง แต่หากนพระสิ
ราชาธิปไตยที่จะปกครองแผ่นดินนี้ เมืองไทยจึงได้เป็นกลาง

เรื่องพงษาวดารในตอนบ้านเมืองเป็นกลางนั้น มีเนื้อความ
ว่า ในปีกฤษ พ.ศ. ๒๓๓๐ เมื่อพม่าตีมาตีไทยกรุงศรีอยุธยาจะ
เลิกทัพกลับไป แม่ทัพพม่าให้ส่งพระนายกองเป็นนายใหญ่คุม
กำลังประมาณ ๓,๐๐๐ ตั้งอยู่ที่ค่ายโพธิ์สามต้น ข้างเหนือกรุง
ศรีอยุธยาแห่ง ๑ ให้ไทยคน ๑ ซอนายทองอิน ตั้งอยู่ที่เมือง
ธนบุรีอีกแห่ง ๑ ส่งให้คอยคนควาหาผู้คนแลทรัพย์สมบัติซึ่งยัง
ตกค้างรวบรวมส่งตามไปเมืองพม่า ด้วยเหตุนี้พม่าจึงยังมีอำนาจ
อยู่ในจังหวัดกรุงศรีอยุธยาแลหัวเมืองที่ใกล้เคียง ผู้คนในท้องถิ่น
เหล่านี้พม่ายังไม่ได้ใคร่มาล้างพาทนะ ถ้าว่าเป็นไล่ค้อยแก่
ตัว ก็หนีออกไปอาศัยอยู่ตามหัวเมืองที่ยังเป็นลัทธิแก่ไทย
พวกที่มล้างพาทนะน้อย ถ้าหวังไปอยู่ด้วยครอบครัว ไม่
สามารถจะหนีไปต่างเมืองได้ ก็หลบหลีกซ่อนนอัยกับครอบครัว
ครัวแลสัตว์พรรคพวกของตน ที่พรรคพวกนอัยก็แตกค้อยหลบ
หลีกพอรอดตัวไปวันหนึ่ง ๆ ที่มีพวกมากก็ตั้งช่องปกครองกันเป็น
หมวดหมู่ ช่วยกันข้อมกันถนัดรายตามกำลัง เป็นดังนี้ทั่วไป
ในบรรดาหัวเมืองที่เสียแก่พม่า ส่วนหัวเมืองที่มีไทยเสียแก่พม่า
เมื่อไม่มีพระเจ้าแผ่นดินปกครองกรุงศรีอยุธยาแล้ว ก็กลายเป็น

เป็นเมืองมือศระชนด้วยกันทั้งนั้น ที่เป็นเมืองน้อย ผู้ว่าราชการเมืองเห็นจะปกครองอยู่โดยลำพังไม่ได้ ก็อ่อนน้อมยอมอยู่ในอำนาจเจ้าเมืองใหญ่ที่อยู่ไกลเคียง ผู้ที่เป็นเจ้าเมืองใหญ่ ญาติมีกำลังพาหนะมาก ถัดก็ตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้า โดยหวังจะเป็นใหญ่ในเมืองไทยต่อไป เพราะฉะนั้นในหัวเมืองไทยที่มีใกล้เคียงแก่พม่า ขาคักงมบุตรตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้าอง & กักทวยกัน.

กตกที่ ๑ คือ เจ้าพระยาพิศณุโลก ตั้งตัวเป็นเจ้าชนทเมืองพิศณุโลก มีอาณาเขตรตั้งแต่เมืองพิไชยลงมาจนเมืองนครสวรรค์ เจ้าพระยาพิศณุโลกนี้ ชื่อเรื่อง เป็นข้าราชการผู้ใหญ่ที่มีความสามารถมาแต่ก่อน ถึงเมื่อรบพม่าคราวหลังนั้นก็ปรากฏว่ามีฝีมือเข้มแข็งไม่แพ้พม่า คงเป็นเพราะเป็นผู้มีชื่อเสียงเกียรติยศดังกล่าวมานี้ จึงมีผู้นิยมขนานมาก แม้ข้าราชการเก่าในกรุงศรีอยุธยาพากันไปเข้าถัยเจ้าพิศณุโลกมากด้วยกัน.

กตกที่ ๒ คือ พระสังฆราชาเมืองสว่างคบุรี อยู่ที่วัดพระฝาง ตั้งตัวเป็นเจ้าชนทงเป็นพระ เรียกกันว่าเจ้าพระฝาง เจ้าพระฝางนี้ชื่อเรือน เป็นชาวเหนือ เห็นจะเป็นชาวเมืองสว่างคบุรีนั่นเอง แรกขวชไตลงมาเล่าเรียนอยู่ในกรุงศรีอยุธยาจนได้เป็นพระราชคณะฝ่ายวิมุตตนาชระ ที่พระพาทกเถร อยู่ที่วัดศรีโฆษาแล้วจึงได้เลื่อนเป็นที่พระสังฆราชาเจ้าคณะเมืองสว่างคบุรี กลับขึ้นไปอยู่ที่วัดพระฝางตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระเจ้าบรมโกษนี้ เมือง

สว่างคบุรีอยู่เหนือเมืองพิไชย อาณาเขตรต่อแดนเมืองแพะเมือง
น่านแลเมืองหลวงพระบาง ผู้คนพลเมืองเป็นลาวโดยมาก เจ้าพระ
ฝางมีเกียรติคุณในทางวิทยาคม ด้วยเล่าเรียนวิชานามาแต่เดิม
ผู้คนพากันนับถือว่าเป็นผู้วิเศษ จึงได้ตั้งตัวเป็นใหญ่ทั้งเป็นพระ

กตก ๓ คือ พระปลัดผู้รั้งเมืองนครศรีธรรมราช ตั้งตัว
เป็นเจ้าทเมืองนครศรีธรรมราช เรียกกันว่าเจ้านคร มีอาณาเขตร
ตั้งแต่ต่อแดนเมืองมลายูจนมาจนเมืองชุมพร เจ้านครนี้เข้าใจว่า
ชื่อหนุ เป็นเชื้อสายเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช เข้ามาถวาย
ตัวทำราชการอยู่ในกรุง ฯ ได้เป็นทหลวงสิทธิไชยเวรมหาคเล็ก
แล้วจึงออกไปเป็นปลัดเมืองนครศรีธรรมราช อยู่มาพระยาราช
สุภาวดีซึ่งได้เป็นเจ้าพระยาบวร ฯ มีความผิดต้องออกจากตำแหน่ง
พระปลัดไคร้ราชการอยู่จนเสียดวง ฯ จึงตั้งตัวขึ้นเป็นเจ้า

กตก ๔ คือ กรมหมื่นเทพพิพิธ ตั้งตัวเป็นใหญ่ขึ้นที่เมือง
พิมายมณฑลนครราชสีมา เรียกกันว่าเจ้าพิมาย กรมหมื่นเทพ
พิพิธ เป็นพระเจ้าลูกเธอในสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ออก
ทรงผนวชเมื่อในแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ แล้วคิดร้ายต่อ
พระเจ้าแผ่นดิน มรยสั่งให้เข้าไปปลอบเสียดวงสงกาทวย เมื่อ
พระเจ้าอลองพญา มาตีเมืองไทย กรมหมื่นเทพพิพิธได้ข่าวว่า

๑ ในประกาศพิโรธของเจ้านคร ฯ ใช้นามเป็นภาษาบาลีว่า มุสิกะ จึงสันนิษฐาน
ว่า เดิมคงจะชื่อหนุ

กรุง ฯ เลียบแก่ข้าศึกจึงกลับเข้ามาเมืองไทย มาถึงเมื่อพระเจ้า
 อลองพญาเลิกทัพกลับไปแล้ว สมเด็จพระเจ้าเอกทัศจึงมีรับสั่ง
 ให้คุมไพร่เมืองมฤต ครั้นพม่าตีเมืองมฤตคราวหลัง กรมหมื่น
 เทพพิชชนเข้ามาเมืองเพชรบุรี จึงโปรดให้เอาไปคุมไพร่เมือง
 จันทบุรีจนพม่ามาล้อมกรุง ฯ กรมหมื่นเทพพิชชนเกลี้ยกล่อม
 พวกกรมการแลชาวหัวเมืองชายทะเลตะวันออกยกเป็นกองทัพเข้า
 มาหมายจะช่วยรบพม่า เข้ามายังตั้งอยู่ที่เมืองปรกจิณบุรี ให้
 กองทัพนำมรดกอยู่ปากน้ำโบะทะเล พม่ายกกองทัพออกไปตี
 กองทัพนำของกรมหมื่นเทพพิชชนแตก กรมหมื่นเทพพิชชนก็เลย
 หนีไปทางเมืองนครราชสีมา ไปตั้งอยู่ที่ค่านโคกพระยา ก็คิดจะ
 ตั้งตัวเป็นใหญ่ ให้ไปเกลี้ยกล่อมพระยานครราชสีมา ฯ ไม่ยอม
 เข้าด้วย ว่าจะรับสั่งเข้ามาในกรุง ฯ ด้วยขณะนั้นกรุงศรีอยุธยา
 ยังไม่เลียบแก่ข้าศึก กรมหมื่นเทพพิชชนจึงคิดชวนให้ลอบเข้าไป
 ฆ่าพระยานครราชสีมาเสีย แล้วชิงเมืองนครราชสีมาได้ กรม
 หมื่นเทพพิชชนเมืองอยู่โคตกลีสหวัน หลวงแพ่งน้องพระยา
 นครราชสีมาไปเกณฑ์คนเมืองพิมาย ขึ้นเป็นเมืองชนของเมือง
 นครราชสีมา มาตีโคตเมืองนครราชสีมา จับได้กรมหมื่นเทพ
 พิชชนทั้งหม่อมเจ้าแลเข้าในกรม หลวงแพ่งให้ฆ่าหม่อมเจ้า
 ประยง หม่อมเจ้าคารา หม่อมเจ้าชารา กับพวกหัวหน้าเข้าในกรม
 เสีย ส่วนกรมหมื่นเทพพิชชน เต็มหลวงแพ่งจะปลงพระชนม์

เสียด แต่พระพิมายสังสาร เห็นว่าเป็นพระเจ้าลูกเขยของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ จึงขอเอาไปคุมไว้ที่เมืองพิมาย แต่
 นนทหลวงแพ่งกษัตริย์เมืองนครราชสีมา ครั้นกรุงฯ เสียดแก่พม่า
 ได้ข่าวไปถึงเมืองพิมายว่า ข้าศึกยกเอาพระเจ้าแผ่นดินกับทั้งเจ้านาย
 ในพระราชวงศ์ไปเสียดหมด พระพิมายนับถือราชตระกูล จึงยกกรมหมื่นเทพพิพิธ
 ขึ้นเป็นใหญ่ กรมหมื่นเทพพิพิธตั้งพระพิมายเป็นเจ้าพระยาตรีวิมลวงศา
 เป็นผู้สำเร็จราชการบ้านเมือง ทรงตั้ง
 แด่กรุงนนทหลวงแพ่งที่ครองเมืองนครราชสีมา ก็ทรงตั้งตัว
 เป็นใหญ่ข้าง ไม่ยอมอ่อนน้อมต่อกรมหมื่นเทพพิพิธ พระพิมาย
 จึงคิดอุบายจับหลวงแพ่งฆ่าเสียด กรมหมื่นเทพพิพิธก็ได้อาณาเขต
 ตลอดมณฑลนครราชสีมา แต่ตั้งอยู่ที่เมืองพิมาย ห้ามมาอยู่ที่
 เมืองนครราชสีมาไม่

กตก & คือ พระยาตาก (สิน) ลงไปตั้งตัวเป็นใหญ่อยู่ที่
 เมืองจันทบุรี คนทั้งหลายเรียกกันว่าเจ้าตาก มีอาณาเขต
 ตั้งแต่ต่อแดนกรุงกัมพูชาชนมมาจนเมืองชลบุรี พระยาตาก (สิน)
 เป็นเชื้อจีนเดิมอยู่ในกรุงศรีอยุธยา แล้วชวนไปรับราชการ
 ทางหัวเมืองเหนือ ไปทำราชการมีความชอบได้เป็นเจ้าเมืองตาก
 เมื่อยังเป็นเมืองชนของเมืองกำแพงเพชร ครั้นพม่าเข้ามาล้อม
 กรุงฯ พระยาตาก (สิน) ถูกเกณฑ์ลงมาช่วยรักษาพระนคร
 ผมอรบพุ่งเข้มแข็ง มีบำเหน็จความชอบในการสงคราม จึงได้

เลื่อนขึ้นเป็นพระยากำแพงเพชร ครั้นต่อสู้อาศึกรักษาพระนคร
 ต่อมา มีเหตุให้พระยาตาก (สิน) เกิดท้อใจหลายคราว คราว ๓
 พระยาตาก (สิน) ออกไปรบชนะตีได้ค่ายพม่า แต่ผู้บัญชาการ
 รักษาพระนครไม่ให้กำลังลงไปอุทหนุนด้วยกลัวถอยกลับมาก อีก
 คราว ๓ พระยาตาก (สิน) ถูกเกณฑ์ให้ ไปคอยสกัดรบพม่า
 อยู่ที่วัดใหญ่กับพระยาเพชรบุรี เมื่อเดือน ๓ ๒ ปี ๒ พม่ายกทัพ
 เรือลัดทุ่งมา พระยาตาก (สิน) เห็นว่าเหลือกำลังที่จะรบพุ่ง
 เขาไชยชนะได้ พระยาเพชรบุรีไม่ฟังขอร้องไปรบเสียทัพพม่า พระ
 ยาตาก (สิน) ต้องหาทางให้พระยาเพชรบุรีเป็นอันตราย ๓ ที่
 หลังก่ออีกครั้ง ๓ เมื่อก่อนจะเสียกรุง ๓ สัก ๓ เดือน พระยาตาก
 (สิน) ถูกภาคทัณฑ์ก็เลยจะต้องเป็นโทษ เพราะเขาขมใหญ่ยิ่ง
 ซ้ำอีกไม่ยอมออกขออนุญาตที่ศาลาลูกขุนก่อน พระยาตาก (สิน)
 ก็เสียใจ เห็นว่าถ่วงระออยู่ช่วยรบพุ่งรักษากรุง ๓ ค่อยไป ก็จะไม่เป็น
 ประโยชน์อันใด พระนครคงจะเสียเพราะความอ่อนแอของผู้บัญชา
 การ ครั้นถึงวันเสาร์เดือน ๒ ขึ้น ๕ ค่ำ ปี ๒ พ.ศ. ๒๓๐๘ พระยา
 ตาก (สิน) เห็นพม่าตั้งล้อมกระชั้นเข้ามาจนจะถึงคูพระนคร
 จึงรวบรวมสมัครพรรคพวกได้เข้าเสริมประมาณ ๕๐๐ คน พอเวลา

๑ ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า พระยาเพชรบุรียกออกรบพม่า พระยาตากแอม
 ดูเสียไม่ช่วย ถ้าเช่นนั้นคงต้องเป็นไทยเสียแล้ว เห็นว่าความจริงจะเป็นเช่นกล่าวใน
 หนังสือนี้.

พลยศำก็ยกออกจากค่ายวัดพิไชย^๑ ค่ายพม่าหนีไปทางทิศ
 ตะวันออก พม่าก็ติดตามไปในค้ำวันนั้น ไปทันพระยาตาก (สิน)
 ที่บ้านโพธิ์สังหาร^๒ พอเวลารุ่งเช้า พระยาตาก (สิน) ก็ออกนำนำ
 ทหารเข้าต่อสู้ฆ่าฟันพม่าล้มตายแตกถล่มเข้ามา แล้วจึงไปตั้ง
 พักอยู่ที่บ้านพรานนก ให้พวกทหารไปเที่ยวล่าหาเสบียงอาหาร
 มาเลี้ยงกัน ขณะนั้นมีพวกกองทัพพม่าอีกกอง ๑ จำนวนพล
 ๓๐๐ นาย เค้นเท้าประมาณ ๒๐๐ บก ส่วนตรงมาจากข้างคาง
 แขวงเมืองปราจีนบุรี จะเข้ามาตั้งตรง ๆ มาพบพวกทหารของพระ
 ยาตาก (สิน) ที่ออกไปเที่ยวหาเสบียงอาหาร พม่าก็ไล่จับ
 พวกทหารพากันหนีมายังบ้านพรานนก ครั้นพม่าตามมาพระยา
 ตาก (สิน) จึงให้ทหารเดินเท้ารายแยกเป็นขบวนเข้าตีโดยพวก
 พม่าทั้ง ๒ ข้าง ส่วนพระยาตาก (สิน) ขึ้นมาขัดทหารอีก ๕ คน
 คอยตรงเข้าไล่ฟันพม่าที่ขมามาข้างหน้า พม่าไม่ทันรู้ตัวถอยหนี
 ถลึงไปประทะพวกที่เดินเท้า ข้างพวกไทยโคกกรกไล่ฆ่าฟันพม่า
 ล้มตายแตกกระจัดกระจายไปหมด,

ฝ่ายพวกราษฎรชาวบ้านที่หลบหนีพม่าซ่อนเร้นอยู่ ครั้นเห็น
 พระยาตาก (สิน) มีไชยชนะพม่า ต่างก็ศรัทธาพากันมาขอเข้า
 เป็นพวกพระยาตาก (สิน) พระยาตาก (สิน) จึงให้พวกชาว

๑ วัดพิไชยอยู่ใกล้สถานีอยุธยาข้างคันไต้.

๒ หน้หนึ่ง เรียกว่าบ้านโพธิ์สังหาร

ยานไปเกลี้ยกล่อมผู้ที่ตั้งตนเป็นหัวหน้านายช่อง ที่มาอ่อนน้อมยอม
 เข้ายกพระยาตาก (สิน) แลนำเอาช่างมาพาหนะเสี้ยมอาหาร
 มาให้เป็นกำลังก็มี ที่เป็นนายช่องใหญ่มีค่ายคู ยังกองตั้งค้อย
 จะต่อสู้ไม่มาอ่อนน้อมก็มี พระยาตาก (สิน) จึงคุมทหารตรงไปยัง
 ค่ายนั้น พวกช่องออกต่อสู้ไม่ได้ก็เสียค่ายแก่พระยาตาก (สิน)
 ได้ช่างมาพาหนะ และเกลี้ยกล่อมผู้คนได้อีกมาก จึงยกไป
 ทางนาเวียงแสดเมืองนครนายก แลไปทางบ้านกบแจะ ข้าม
 ลำน้ำเมืองปราจีน ไปตั้งพักอยู่ทางชายฝั่งศรีมหาโพธิ์ข้างฟาก
 ตะวันออก ฝ่ายพวกพม่าที่พระยาตาก (สิน) ตัดแยกไปจาก
 บ้านพรานนก พากันกลับไปขอกนายทัพพม่าซึ่งตั้งอยู่ปากน้ำ
 เจ้าโลซางโตเมืองปราจีน นายทัพพม่าจึงแบ่งกำลังกองทัพให้
 ยกขึ้นไปตามพระยาตาก (สิน) ตั้งทางบกทางเรือ พม่าขึ้นไป
 ดิ่งเมืองปราจีนพอพระยาตาก (สิน) ข้ามลำน้ำไปแล้ว ก็ขนที่
 ทำข้ามได้พวกที่ล่าหลังตามติดไป ขณะนั้นเวลาบ่ายประมาณ
 ๕ โมง พระยาตาก (สิน) ตั้งพักอยู่ทางชายฝั่งโดยน้เลยของ
 กลองแลเห็นขงทวารวดีพม่ายกกองทัพตามมา แต่ระตั้งค่ายคู
 ค่ายคูไม่ทัน ทวยพม่าจวนจะถึงอยู่แล้ว จึงให้กองครัวแลพวก
 ที่หาเสี้ยมอาหารรีบล่วงหน้าไปเสียก่อน แลเลือกที่ไชยภูมิ เอา
 พงกำมึงแทนแนวค่าย ตั้งปืนใหญ่น้อยรายไว้ หมายเผอเรทางที่

๑ บ้านกบแจะนี้ ภายหลังยกขึ้นเป็นเมืองปจันตคาม ขึ้นเมืองปราจีนบุรี.

จะเดินเข้ามา แล้วพระยาตาก (สิน) ก็นำทหารประมาณ ๓๐๐ คน
 ออกไปรบพม่าถึงท้องทุ่ง รบสู้รบสักพัก ๓ แล้ว แกล้งทำเป็น
 ถอยหนีเข้าไปทางช่องพงทตงบนตักไว้ พม่าไม่รู้ว่าเป็นกลอุบาย
 ไล่ตามเข้าไป พอได้ทางขึ้นพวกไทยก็ยิงปืนใหญ่ขึ้นถอยออกไป
 พรอมนั้น พม่ากำลังจะเข้าในช่องพงเดินซีกตัวกัน ก็ถูกปืน
 ล้มตายอยู่คยที่เป็นอันมาก พวกกองหลังหนีไปถึงก็ถูกปืนคย
 ล้มตายลงไปอีก ถูกยิงไล่ตามยกพม่าถอยหนี พระยาตาก
 (สิน) ได้ทักนำทหารออกติดตามไล่ฆ่าฟันพม่าล้มตายอีกเป็นอัน
 มาก ที่เหลือตายก็แตกกระจัดกระจายไป แต่นั้นพม่าก็มีได้
 ติดตามอีกต่อไป พระยาตาก (สิน) จึงยกกองทัพเดินผ่านแดน
 เมืองตะเข็บเตวามเมืองชลบรีลงไปจนถึงบ้านนาเกลือ แขวงเมือง
 บางละมุง ก็ตีทัพที่พระยาตาก (สิน) รบพุ่งเข้มแข็งมี
 ไชยชนะพม่าเป็นหลายครั้งหนักเลื่องญาแพร่หลาย ทราบไปถึง
 ไหนผู้คนในที่นั้นกลัวกันนิยมยิงเกรง พวกนายช่องแลราษฎรใน
 ระยะเวลาต่างพากันมาอ่อนน้อมยอมเข้าเป็นบริวารของพระยา
 ตาก (สิน) จนได้รพลมากจนถึงเป็นกองทัพ พระยาตาก (สิน)
 จึงยกลงไปเมืองระยองในข้างแรมเดือนยี่ขอนุน หมายถึงเอาเมือง
 ระยองเป็นที่ตั้งรวบรวมกำลังทำการต่อไป ฝ่ายพระระยอง ชย
 มุญ เป็นผู้ว่าราชการเมืองระยอง ครั้นรู้ว่าพระยาตาก (สิน)
 จะยกกองทัพลงไปเกรงว่าจะไปทำร้าย เห็นเหลือกำลังที่จะต่อสู้

ได้ จึงพาพรรคพวกมาคือนรย์อันน้อยถึงกลางทาง พระยาตาก (สิน) ก็ยกกองทัพเข้าไปตั้งค่ายมั่นอยู่ที่วัดคูม นอกบริเวณค่าย เกาซึ่งตั้งเมืองระยอง.

ขณะเมื่อพระยาตาก (สิน) ลงไปตั้งเมืองระยองนั้น กรุงศรีอยุธยาซึ่งไม่เสียแก่ข้าศึก มีพวกกรมการเก่าในเมืองระยองหลายคน คือ หลวงพล ขุนจำเมือง ขุนราม ห่มน้อง เป็นต้น เห็นว่าพระยาตาก (สิน) บังอาจชิงสมรพลเที่ยวกรุกบ้านเมือง เป็นการประทุษร้ายต่อแผ่นดิน จึงคบคิดกันจะต่อสู้ พระระยองห้ามปรามก็ไม่เชื่อฟัง ครั้นเมื่อพระยาตาก (สิน) เข้าไปตั้งค่ายอยู่ในชานเมืองระยองได้ ๒ วัน พวกกรมการเหล่านั้นจึงลอบรวบรวมสมรพลจะยกมาปล้นค่ายพระยาตาก (สิน) ในเวลาค่ำ พวกชาวเมืองจับบุตรธิดาเข้าถวายพระยาตาก (สิน) รู้เรื่อง จึงบอกให้พระยาตาก (สิน) ทราบ พระยาตาก (สิน) ตามพระระยอง ๆ ปฏิเสธ แต่มีกิริยาอาการพิรุธ พระยาตาก (สิน) จึงให้หาพระระยองไว้ที่ในค่าย แล้วสั่งให้เตรียมรักษาค่ายให้มั่นคง ฝ่ายพวกกรมการเมืองระยองไม่ทราบว่าพระยาตาก (สิน) รู้ตัว พอล่วงคืนก็สมรพลยกออกจากค่ายเข้ามาล้อมค่ายพระยาตาก (สิน) แล้วให้ยิงยิงข่มขู่เข้ามาในค่าย พระยาตาก (สิน) ให้ดับไฟในค่ายเสียให้มืด แล้ววางทหารประจำไว้ทุกทางที่จะเข้ามาในค่าย ถ้ายังมีสิ่งห้ามมิให้ ให้ร้องแต่

ยิงขันทอย ให้ปล่อยข้าศึกเข้ามาให้ ใกล้จะถึงค่ายจึงค่อยยิง
 ฝ่ายพวกกรมการไม่เห็นพวกพระยาตาก (สิน) ค่อยๆ สำคัญว่า
 กำลังตกใจ ขุนจำเมืองท้วงก็คุมทหารประมาณ ๓๐ คนรุกเข้า
 ไปทางค่านวคเนิน หวังจะเข้าเหยียดค่าย พอข้ามสะพานเข้าไปยัง
 ห่างค่ายประมาณสัก ๕ วา พระยาตาก (สิน) ก็ให้ปล่อยขันทอย
 ยิงถูกขุนจำเมืองกับพวกทหารที่เข้าไปก่อนตกสะพานลง พวกที่
 ตามเข้าไปข้างหลังก็ตกใจพากันถอยหนี พระยาตาก (สิน)
 โดดตกให้พวกทหารให้ร้องออกรุกไล่ข้าศึก พวกชาวเมืองระยของ
 พากันหนีกลับเขาค่ายเก่า พวกทหารพระยาตาก (สิน) ก็ไล่
 ติดตามเขาไปเอาไฟเผาค่ายขึ้น แล้วไล่ฆ่าฟันพวกข้าศึกแตก
 กระจายกระจัดไปหมด พระยาตาก (สิน) ก็คืนเมืองระยของ
 เป็นสิทธิ์ในคืนวันนั้น

ตรงนี้จะกล่าวถึงฐานะของผู้ที่ตงตวเป็นใหญ่เมื่อเวลาบ้าน
 เมืองเป็นกลางสงครามแต่ตกลงสักทีหนึ่งก่อน ควบผู้ตงตว
 เป็นใหญ่ทั้ง ๕ ก็กซึ่งกล่าวมาแล้วมีฐานะผิดกัน เจ้าพิศณุโลกกับ
 เจ้านครเมืองตงตวเป็นเจ้า เช่นผู้มีอำนาจแลหน้าที่ปกครองบ้านเมือง
 ที่เป็นถิ่นฐานอยู่แล้ว การที่ตงตวเป็นใหญ่ไม่ตงตวจนขยายอย่าง
 หนึ่งอย่างใด ถึงแม้จะไม่ตงตวเป็นเจ้าจะเฉย ๆ อยู่ อาณาเขต
 ที่ใดปกครองก็คงอยู่ในอำนาจของตนเอง ส่วนเจ้าพระฝางนั้นกตง
 ตวเป็นใหญ่ในถิ่นฐานของตน ได้อาณาเขตโดยไม่ต้องขวนขวาย

เพราะพวกพลเมืองพากันกลัวเกรงนับถือว่าเป็นผู้วิเศษ ที่แท้ไม่
 ผิดกับสมัยก่อนในชั้นหลัง ๆ มา ทักษะของเจ้าพระฝางก็เหมือน
 อย่างพวกสมัย คือเชื่อว่าอาชญากรรมใคร ๆ ได้ด้วยอุบายเศษ
 พอตกลงจนแล้วกล่าวเรียกลงมาสองอุบายคือนิเวศโลก ครั้น
 ที่ไม่ได้ก็โทษโน่นโทษนี่พอเป็นเหตุแก้ตัวแล้วก็กลับไปตั้งอยู่อย่าง
 เดิม ส่วนเจ้าพิมายนั้น ถ้าโดยส่วนพระองค์เป็นอาภัพอันยิ่ง
 กว่าใคร ๆ หมก กงถนฐานบ้านเมืองที่จะตั้งตัวไม่มี แต่มีชาติ
 วุฒิเป็นสมัยก่อนวิเศษ จึงชักจูงให้ผู้นับถ้อยของชนเป็นใหญ่ ด้วย
 ความกตัญญูต่อราชสกุล ฐานะของพระยาตาก (สิน) เสียเปรียบ
 ผู้ที่ตั้งตัวเป็นใหญ่ทุกคราวมาแล้วทั้ง ๔ ถก เพราะไม่ได้เอาใคร
 ชาติสกุลออกหนุนเหมือนอย่างเจ้าพิมาย แต่ไม่มีถิ่นฐานภูมิลำเนา
 ที่จะตั้งตัวเหมือนอย่างเจ้าพิศณุโลก เจ้านคร แลเจ้าพระฝาง แม้
 ที่สุ่คนผู้คนที่จะได้ใช้สอยเป็นกำลังในเบื้องตนก็มีเพียงสักสี่ห้า
 ร้อยคน ด้วยเหตุนี้เมื่อคิดดูจึงเห็นว่า ขณะเมื่อพระยาตาก (สิน)
 ยกไปจากกรุงศรีอยุธยา ความมุ่งหมายเห็นจะมีเพียงคิดจะ
 หนีหนีพนภัยจากข้าศึก ไปคิดหาภูมิลำเนาตั้งรักษาตัวเท่านั้น ยัง
 หาได้คิดที่จะตั้งตัวเป็นใหญ่ในเมืองไทยไม่ การที่ไตร่พ่วงปราบ
 ปราบในตอนนั้นก็เพียงแต่รบพวกพม่าข้าศึก กับพวกนายชองชั่งตั้ง
 ตนเป็นอิสระนอกกฎหมายเหมือนกบโจร พระยาตาก (สิน) พึ่งไป
 พบปะเกี่ยวข้องกับข้าราชการอื่นเป็นเจ้าหน้าที่รักษาราชการตามกฎหมาย

ต่อเมื่อลงไปถึงเมืองระยอง แต่การที่พระยาตาก (สิน) ไปตั้งรกราก
 รวมไพร่พลเป็นอิสระอยู่ที่เมืองระยอง ผู้ว่าราชการเมืองเป็นผู้มาเชิญ
 เชิญไปในเวลาบ้านเมืองเกิดยุคเข็ญ พระยาตาก (สิน) ก็หาได้
 ประพฤติร้ายต่อเจ้านายอย่างหนึ่งอย่างใดไม่ เพราะฉะนั้นในชั้น
 ต้นฐานระของพระยาตาก (สิน) ยังไม่ถึงเป็นผู้ก่อกบฏร้ายต่อ
 รัฐบาลเดิม แต่การที่พระยาตาก (สิน) ตีเอาเมืองระยองเป็น
 ของตน ทำให้ฐานะเปลี่ยนไปเป็นผู้ลบล้างกฎหมาย ครอบพระยา
 ตาก (สิน) ก็ระคิดเห็นเช่นว่านี้ จึงตั้งตัวตนเป็นใหญ่ตามเลย แต่
 ก็ยังระงมให้คนทั้งหลายเห็นว่าตนเป็นขบถคคโทษ ให้เรียกคำสั่ง
 เพียงพระประสาสน์อย่างเป็นทางการเมืองเอก พวกบริวารจึงเรียกว่า
 เจ้าตากแต่นั้นมา.

เมื่อเจ้าตากตั้งตัวเป็นอิสระชนน มีอาณาเขตเพียงแค่นใน
 เมืองระยอง ส่วนเมืองบางละมุงเมืองชลบทอยู่ข้างเหนืออีก เมือง
 จันทบุรีแลเมืองตราขที่อยู่ข้างใต้ก็ ยังหาได้โอนนอมยอมอยู่ใน
 อำนาจเจ้าตากไม่ แต่เมืองชลบทเวลานั้นเป็นจลาจล เพราะอยู่ใกล้
 ชาคัก เมืองบางละมุงก็เป็นเมืองน้อย ผู้คนเบาบาง มีกำลังมาก
 อยู่แต่เมืองจันทบุรี เป็นเมืองใหญ่กว่าทุกหัวเมืองบรรดาอยู่ทางชาย
 ทเลตะวันออก แลยังมีผู้ว่าราชการเมืองยังปกครองเป็นปรกติอยู่
 เหมือนอย่างแต่ก่อน เจ้าตากจะใคร่ทราบว่าพวกเมืองจันทบุรีจะเป็น
 สัตร์ฤาอย่างไร จึงแต่งให้ทูตถือสุภอักษรไปยังพระยาจันทบุรี ว่า

เดียวนี้โตมาตั้งรวบรวมกำลังอยู่ที่เมืองระยอง ทนายจะยกเข้าไป
 รบฆ่าแกงไขพระนครให้พ้นจากอำนาจข้าศึก ขอให้พระยาจันทบุรี
 เห็นแก่บ้านเมือง มาช่วยกันปราบปรามข้าศึกใหญ่กรุงศรีอยุธยา
 เป็นผาสกเหมือนครั้งแต่ก่อน ทศไปตั้งเมืองจันทบุรี พระยาจันทบุรี
 ก็ต้อนรับโดยไมตรี ว่าจะจะมาปลุกษาทหารออกบิเจ้าตากที่เมือง
 ระยอง แลมอบเสบียงอาหารให้ทุกคนมาช่วยเจ้าตากก่อน ครั้นทูต
 มาแล้วพระยาจันทบุรีกลับไม่ไว้ใจเจ้าตาก เกรงว่าจะคิดกลอุบาย
 ซึ่งเอาบ้านเมืองให้หายไป เจ้าตากคอยพระยาจันทบุรีเห็นหายไป
 ก็คิดว่าพระยาจันทบุรีคงแคลงใจจึงไม่มา ขณะนั้นนายขลุ่ยเรื่อง
 มหาตเล็ก ซึ่งเป็นผู้รังเมืองบางละมุงคนไพร่ ๒๐ คน ถือหนังสือ
 แม่ทัพพม่าจะเอาลงไปให้พระยาจันทบุรี เดินผ่านมาในแขวงเมือง
 ระยองพวกทหารเจ้าตากจับได้ ซักถามไต่ความว่า เนเมียวสีหบดี
 แม่ทัพพม่าที่ค่ายโพธิ์สามต้น มีหนังสือออกมาบอกให้พระยาจันท-
 บุรีเข้าไปอ่อนน้อมเสวยโดยดี พม่าสั่งให้ผู้รังเมืองบางละมุงถือหนังสือ
 สอดลงไปเองจึงไต่ลงมา พวกนายทัพนายกองของเจ้าตากว่า ผู้รัง
 เมืองบางละมุงเป็นพวกพม่า ขอให้ประหารชีวิตเสีย เจ้าตาก
 ไม่เห็นชอบด้วย ว่าผู้รังเมืองบางละมุงคงอยู่ในอำนาจพม่าก็คง
 ยอมให้ไซ้มาด้วยจำเป็น จะว่าเอาใจไปเผื่อแผ่แก่ข้าศึกหากควรไม่
 อีกประการ ๑ ผู้รังเมืองบางละมุงยังมีที่เคยมาเป็นข้าของเรา จะว่า
 ทำความผิดต่อเราก็งงไม่ได้ ก็พม่ามีหนังสือมายังคหบดีพระยาจันท-

ยุดอย่างหนักแล้ว พระยาจันทบุรีจะไต่เลือกเอาอย่าง ๓ ว่าจะไป
 เข้ายพม่า ฤมาเข้ายไทยด้วยตนเอง ไม่เพิกเฉยต่อไป ขณะ
 นั้นเจ้าตากกำลังปรารภจะไปชวนพระยาราชานครศรีอยุธยาเมือง
 บันทายมาศ^๑ มาเข้าพลนครอีกเมือง ๓ เห็นเป็นโอกาสที่จะทำให้
 พระยาจันทบุรียกกองทัพไปตั้งอยู่ที่เมืองนครศรีอยุธยา ใน
 นคร ๓ ได้มีกองทัพให้พระยาราชานครศรีอยุธยาตั้งแถวขบวนอา-
 ทหารเข้าไปช่วย พระยาราชานครศรีอยุธยาได้จัดส่งไป แต่ไปติดกองทัพ
 พม่าตั้งสกัดอยู่ที่เมืองชนบท จึงชนไปไม่ได้ถึงนคร ๓ ถึงกระ-
 นั้นก็เป็นความชอบความดีมากอยู่ เที่ยวนเจ้าตากได้ลงมาตั้งรวบ
 รวบรวมพลอยู่ที่เมืองระยอง ได้กำลังมากแล้ว ขอให้พระยาราช
 นครศรีอยุธยายกกองทัพชนมาสมทบช่วยกันแก้กรุงศรีอยุธยาให้พ้นมือ
 ขาคึกเคิบ ครั้นแต่งศฤงคารแล้วจึงส่งผู้วังเมืองบางละมุงให้ไป
 แจ้งแก่พระยาจันทบุรีด้วย แล้วให้ทูตที่จะลงไปเมืองบันทายมาศ
 รวบรวมเมืองบางละมุงลงเรือไปตั้งที่เมืองจันทบุรี.

ทูตเจ้าตากลงไปตั้งเมืองบันทายมาศ พระยาราชานครศรีอยุธยา
 รับรองเป็นทางมิตร แล้วแต่งทูตให้ศฤงคารชนมายังเมือง
 ระยองขอผู้ว่า ขอให้สนระคนรุ่ม แล้วจะยกกองทัพชนมาช่วย

๑ เมืองบันทายมาศนี้ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า เมืองฮาเตียนอยู่ในเขตกรุงแก้วพุชา
 สมัยนั้นขึ้นกรุงศรีอยุธยา.

เจ้าตากตามประสงค์ แต่พระยาจันทบุรีนั้นยังหาตอบมาว่าประการ
ใดไม่.

ครั้นเดือน ๕ ปีกัญ พ. ศ. ๒๓๓๐ พอข่าวปรากฏออกไปว่า
กรุงศรีอยุธยาเสียแก่ข้าศึก พม่าจับเอาพระเจ้าแผ่นดินแลเจ้า
นายเซอพระวงศ์ไปหมด ความคิดของผู้ที่มั่งคั่งแลอำนาจอยู่
ตามหัวเมืองก็เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์ พระยาจันทบุรีก็
หามาเป็นไมตรีกับเจ้าตากตามสัญญาไม่ ฝ่ายขุนราม หมื่นชอง
กรมการเก่าเมืองระยอง ซึ่งปล้นด้วยเจ้าตากแล้วหนีโยนไปตั้ง
ซ่องอยู่ในเขตเมืองแกลง อันเป็นเมืองขึ้นของเมืองจันทบุรี ก็คิด
สุมคิดพรรคพวกมาปล้นแย่งชิงมาพาหนะของเจ้าตากในหมื่นนั้นด้วย
เจ้าตากเห็นว่าไม่มีทางที่จะทำโทษอย่างอื่นเสียแล้ว มีแต่จะต้องใช้
กำลังปราบปรามพวกที่จะเป็นศัตรูอย่างเคยวางระตังตัวอยู่ใด จึง
ยกกองทัพลงไปรบพวกขุนรามหมื่นชองที่เมืองแกลงก่อน ขุนราม
หมื่นชองสู้ไม่ไหวก็พาสมัครพรรคพวกหนีไปอยู่กับพระยาจันทบุรี เจ้า
ตากจะยกกองทัพตามลงไปเห็นกำลังรพลยังไม่ชดเชย แลยังเป็น
ห่วงหลังทางเมืองชลบุรี ด้วยได้ข่าวว่านายทองอยู่นกเล็กตั้งตัว
ขึ้นเป็นใหญ่ในแขวงเมืองชลบุรี กำลังรวบรวมรพล ผู้คนใครจะ
ลงมาเข้ากับเจ้าตากนายทองอยู่นกเล็กก็ยกเอาไวเสีย จึงรีบกลับ
จากเมืองแกลง แล้วยกกองทัพขึ้นมาขังเมืองชลบุรี มาตั้งอยู่ที่
หนองมนต่อแคว้นเมืองบางละมุง ให้สืบสวนไต่ความว่า นายทอง

อยู่คนเดียวยังไม่มากมานัก   เจ้าตากจึงยกกองทัพตรง
 เขาไปขังเมืองชลบุรี   ไปตั้งอยู่ที่วัดหลวง   แล้วให้เพื่อนฝูงของ
 นายทองอยู่คนเดียว   ไปเกลี้ยกล่อมนายทองอยู่
 เด็ดให้มาช่วยกันต่อสู้โดยดี   นายทองอยู่คนเดียวเห็นว่าสู้รบไม่
 ไหวก็มาช่วยยอมเป็นข้าเจ้าตาก ๆ   จึงขึ้นทรงช้าง   ให้นาย
 ทองอยู่คนเดียวนำเสบียงเมืองชลบุรี   ให้ปรากฏแก่คนทั้งหลาย   ว่า
 เมืองชลบุรีเป็นสิทธิ์ของเจ้าตากแล้ว   จึงตั้งนายทองอยู่คนเดียวให้
 เป็นที่พระยาอินทบุรี   ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมืองชลบุรี   แล้วเจ้า
 ตากก็เลิกทัพกลับลงไปขังเมืองระยอง.

ฝ่ายพระยาจันทบุรี   คิดว่าเจ้าตากคงซัดเคืองว่า   ไม่ไปเข้า
 ทวย   แลกลางที่จะหาเหตุยกกองทัพไปเมืองจันทบุรี   จึงปรึกษากับขุน
 รามหมื่นทอง   เห็นว่าที่จะรบพุ่งเจ้าตากซึ่งนานนยานัก   ทวย
 ว่าเจ้าตากมีฝีมือเข้มแข็ง   ทงรพลก่อกองทัพมาช่วย
 พุ่ง   จะต้องคิดเป็นกลอุบายล่อเอาเจ้าตากเข้าไปไว้ในเมืองจันทบุรี
 เสียก่อน   จึงจะคิดกำจัดได้ง่าย   คิดกันเช่นนี้แล้ว   พระยาจันทบุรี
 จึงนิมนต์พระสงฆ์ ๕ รูป   ให้เป็นทูตมาเชิญเจ้าตากลงไปเมืองจันทบุรี
 พระสงฆ์ทูตมาถืองเมืองระยอง   เวลาเจ้าตากอยู่ที่เมืองชลบุรี   จึงขอ
 คอยอยู่ที่เจ้าตากกลับลงไปถือง   เข้าไปทูลว่า   พระยาจันทบุรีมี
 ความเจ็บแค้นทวยซัดมาช่วยกรุงศรีอยุธยา   เต็มใจที่จะช่วย
 เจ้าตากปราบยุคเข็ญ   ให้อยู่ในเมืองเป็นสุขสำราญตั้งแต่ก่อน   เห็น

ว่าทเมืองระยองเป็นเมืองเล็ก จะเอาเป็นที่รวบรวมกองทัพใหญ่
 นั้นยาก ขอเชิญเจ้าตากไปตั้งที่เมืองจันทบุรี อันเป็นที่มั่งคั่งยิ่ง
 อาหารบริบูรณ์ จะได้ผูกพันกันเตรียมกองทัพที่จะเข้าไปรบ
 พม่า ข้ากรงศรีอยุธยาทราบมาจากราชศึกใหญ่ได้ เจ้าตาก
 ได้ทราบความตามถ้อยคำของพระสังฆทูตก็ยินดี ให้หยุดพัก
 รพลพอหายเหนื่อยแล้ว ก็ให้พระสังฆทูตนำทางขบวนไปเมือง
 จันทบุรี เมื่อเจ้าตากไปถึงที่บางกระจะหัวแควน^๒ ห่างยั้งห่าง
 เมืองจันทบุรีประมาณ ๒๐๐ เส้น พระยาจันทบุรีให้หลวงปลัดมารับ
 แลบอก ว่าพระยาจันทบุรีได้จัดไว้ให้ตั้งที่ค่ายพักที่ริมหน้าข้าง
 ฟากใต้ตรงเมืองขาม ให้หลวงปลัดมานำกองทัพไปยังที่ที่นั้น
 เจ้าตากก็สั่งกองทัพให้ยกตามหลวงปลัดไป แต่ไปยังไม่ทันจะ
 ถึงเมืองจันทบุรี มีผู้บอกให้เจ้าตากทราบว่าพระยาจันทบุรีคิด
 กับชนรามหมื่นช่องเรียกกรมคนเตรียมไว้ข้างในเมือง จะออก
 โจมตีกองทัพเจ้าตากเมื่อเวลาใกล้ค่ำหน้าข้างใต้เมือง เจ้าตาก
 จึงให้รบไปห้ามกองทัพมิให้ตามหลวงปลัดไปข้ามน้ำ ให้เลี้ยว
 กระบวนไปทางเหนือ ตรงเข้าไปตั้งที่วัดแก้ว ห่างประตูท่าช้าง

๑ ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า เจ้าตากรู้เท่าความคิดพระยาจันทบุรี แต่เมื่อ
 พิเคราะห์ดูตามเรื่องก็ปรากฏต่อไป เห็นว่าในตอนนั้นเห็นจะยังไม่รู้ว่าพระยาจันทบุรีคิดร้าย.

๒ เดิมนั้นเรียกบางกระจะตำบล ๑ เขาพลอยแควนตำบล ๑ อยู่ไม่ห่างกัน แต่
 โบราณเรียกรวมกันว่า บางกระจะหัวแควน.

เมืองจันทบุรีประมาณ ๕ เส้น พระยาจันทบุรีเห็นเจ้าตากไม่ข้าม
 ฟากไปตามประสงค์ แลกลับเข้ามาตั้งประชุมพลอยู่ที่ริมเมืองก็
 ตกใจ รียให้ไพร่พลขนรอกาน้ำที่เชิงเนิน แลให้ขุนพรหมธิบาล
 ซึ่งเป็นพระท้าวหน้า^๑ กับผู้มีชื่อออกไปหาเจ้าตาก ให้ไปพุดจา
 ชแจงขอเชิญเจ้าตากเข้าไปพบบปะกัยพระยาจันทบุรีในเมือง เจ้า
 ตากจึงสั่งขุนพรหมธิบาลให้กลับไปบอกพระยาจันทบุรีว่า เก็บ
 พระยาจันทบุรีให้ประสงค์เป็นเหตุไปเชิญเราให้มาปดุกษาหรือ เพื่อ
 จะช่วยกันคิดอ่านก็กรุงศรีอยุธยา เราเข้าใจว่าเป็นการเชื่อเชิญ
 โดยสุจริตจึงได้มาตามประสงค์ ครั้นเราเก็บได้เป็นเจ้าเมือง
 ฤๅศกดินแดน มีชัยเป็นผู้ใหญ่กว่าพระยาจันทบุรี ครั้นมา
 ถึงเมืองพระยาจันทบุรีก็ได้ออกมาหาสู่อันรับตามฉันผู้น้อยกับ
 ผู้ใหญ่ กลับเรียกระดมคนเข้าประหารรอกาน้ำที่เชิงเนิน แล
 คบหาชนรามหมนชองซึ่งได้ทราบเราถึง ๒ คราวเข้าไว้เป็นมิตร
 พระยาจันทบุรีท้าวเหมอนหนึ่งว่าเป็นข้าศึกกบฏเราถึงนี้ จะให้เราเข้า
 ไปหาถึงในเมืองอย่างไร ถ้าจะให้เราเข้าไปก็ให้พระยาจันทบุรี
 ออกมาหาเราก่อน ถ้ามีคนจงสั่งตัวชนรามหมนชองออกมา
 ให้มาทำสัตย์สาบานให้เราวางใจได้ก่อน ถ้าทำไต่เช่นนั้นแล้วเรา

๑ ผู้ที่พระยาจันทบุรีใช้ออกไปครั้งนี้ ที่จะเปรมผู้ที่ได้รับจับกุมโดยกับเจ้าตากมาแต่
 ก่อน แลขุนพรหมธิบาลอันเป็นที่พระท้าวหน้านั้น เห็นจะเปรมข้าราชการในกรุงฯ ที่หนี
 ข้างออกไปได้.

ก็จะเห็นความสัจจริงของพระยาจันทบุรี จะรักใคร่นับถือเหมือนนกกับ
 เป็นพี่เป็นน้องกันต่อไป ขุนพรหมธิบาลนำความกลับไปบอก
 พระยาจันทบุรี ๆ ก็หาออกมาไม่ ขุนรามหมื่นซ่องก็ไม่ส่งออกมา
 เป็นแต่ให้หาสำรับเครื่องเลี้ยงดูออกมาส่ง แลให้มาทูลเจ้าตากว่า
 ขุนรามหมื่นซ่องมีความกลัวไม่ยอมออกมา พระยาจันทบุรีมีรับ
 จะทำอย่างไรให้ออกมาได้ เจ้าตากก็ขคิดพระไทย สั่งให้กลับไป
 ไปบอกพระยาจันทบุรีว่า เมื่อไม่เห็นแก่เมตรแล้วจงรักษาเมือง
 ไว้ให้เด็ด ฝ่ายพระยาจันทบุรีเห็นวาระพลของตนมีมากกว่าเจ้า
 ตาก ก็ให้ยึดพระตรักษาเมืองมั่นคงไว้

ขณะนั้นเจ้าตากตกอยู่ในตึกยี่สิบ เพราะเข้าไปตั้งอยู่ใน
 ซานเมือง ซากก็อยู่ข้างในเมืองมีกำลังมากกว่า เป็นแต่ซากก็
 ครนความเกรงผมอไม้กลายก็ออกมาโจมตีขงนำ แต่เจ้าตากเจ้า
 ตากกล้าถอยออกไปเมื่อใด ก็อาจจะออกล้อมได้ก็คิดได้หลายทาง
 เพราะเป็นถิ่นของซากก็ จะตั้งอยู่กันอย่างนั้นต่อไปก็ไม่ได้ด้วยอึดอัด
 แลเหมือนหนึ่งคอยให้ซากเลือกเวลาทำเขาตามชอบใจ เจ้าตาก
 มีดปืนไสยเป็นนักรบ ก็แลเห็นเห็นว่า ต้องชิงทำซากก่อนจึงจะ
 ไม่เสียที จึงเรียกนายทัพนายกองทั้งปวงมาสั่งว่า เราจะตีเมือง
 จันทบุรีในคาวนน เมื่อกองทัพของเขาเป็นกันแล้วทั้งนายไพร่
 ให้เททั้งอาหารที่เหลือแลค้อยหม้อเลี้ยงให้หมด ทนายไปกินเข้า
 เขาช่วยกันตีในเมืองเอาพรุ่งนี้ ถ้าตีเมืองไม่ได้ ในคาวนนก็จะไป

ตายเสียด้วยกันให้หมดทีเดียว นายทัพนายกองเคยเห็นอาญา
 สัตว์ของเจ้าตากมาแต่ก่อนก็ไม่มีใครกล้าชกชน ต้องกระทำตาม
 ครั้นเวลาเจ้าตากจึงกระหน่ำตีทหารไทยจึงลอบไปชุมนุมอยู่ที่
 ชาวเมืองสุทิว จึงให้ลอบฟังเสียงบนสัญญาเข้าปล้นเมืองให้
 พร้อมกัน แต่อย่าให้ออกปากเสียงของ จนพวกไหนเข้าเมือง
 ไทจึงให้ให้ร้องชนเป็นสำคัญให้พวกทางล้านนารี ครั้นเตรียม
 พร้อมเสร็จพอไต่ฤกษ์เวลา ๓ ยามเจ้าตากก็ชนตรงคอช้างพังศรี-
 บัญชร ให้ยิงบนสัญญายกพวกทหารให้เข้าปล้นเมืองพร้อมกัน
 ทุกนำที ส่วนเจ้าตากก็ชกช้างทรงเข้าพังประตูเมือง ขณะนั้น
 พวกชาวเมืองซึ่งรักษานำทียิงปืนใหญ่น้อยระดมมาเป็นอันมาก
 นายทัพข้างทnungเห็นลูกปืนพวกชาวเมืองหนานัก เกรงจะมากถูก
 เจ้าตาก จึงเกษรข้างทnungให้ลอบออกมา เจ้าตากชกพระไทย
 ชกพระแสงหันมาจะฟัน นายทัพข้างตกใจร้องทูลขอชีวิตแล้ว
 ไล่ช้างกลับเข้าชนบานประตูเมืองพังลง พวกทหารก็รุกกันเข้า
 เมืองไต่แล้วให้ร้องชน พวกชาวเมืองรู้ว่าข้าศึกเข้าเมืองไต่แล้ว
 ต่างก็ละทิ้งนำทีพากันแตกหนี ส่วนพระยาจันทบุรีพาครอบครัว
 ลงเรือหนีไปยังเมืองบันทวนมาศ เมื่อเจ้าตากตีเมืองจันทบุรี
 ไต่ไนน์ เป็นวันอาทิตย์ เดือน ๗ ปีกญ พ.ศ. ๒๓๓๐ ไล่ยกกรุง
 ศรีอยุธยาแล้วไต่ ๒ เดือน.

๑ สอดกับปฏิทินได้ความว่าเดือน ๗ มี ๕ ค่ำ ๕ ค่ำ ๑๑ ค่ำ แรม ๓ ค่ำ แรม ๑๐ ค่ำ
 วันวันอาทิตย์ทั้ง ๔ วัน. TJDC 21/04/2563

เจ้าตากตีเมืองจันทบุรีได้แล้ว ก็ให้เกลี้ยกล่อมผู้คนให้กลับ
 คืนมายังภูมิลำเนาตามเดิม แลตั้งเมตตาคารให้ปรากฏว่ามีได้
 ดอไทยผู้ไทเป็นศัตรูต่อสู้มาแต่ก่อน ครั้นเห็นว่าเมืองจันทบุรี
 เรียบร้อยอย่างเต็มแล้ว จึงยกกองทัพเรือลงไปยังเมืองตราข
 พวกรวมการแลราษฎรก็พากันเกรงกลัวยอมอ่อนน้อมโดยคึกคักทั้ง
 เมือง แลขณะนั้นมีลำเกาเจนนมาทอดอยู่ที่ปากน้ำเมืองตราขหลาย
 ลำ เจ้าตากให้ไปเรียกนายเรือมาเผา พวกจีนจีนแล้วกลับไป
 ยิงเอาซาหลวม เจ้าตากทราบถึงเรือหนึ่งคนเรือรบลงไปล้อม
 ลำเกาไว แล้วให้บอกพรรคจีนให้มาอ่อนน้อมโดยคึก พวกจีนก็หา
 ฟังไม่ กลับเอาปืนใหญ่ขึ้นกระดุมยิง วนกันอยู่ครึ่งวันเจ้าตาก
 กัดเคเรือลำเกาเจนนทั้งหมด ไต่ทวีพิสัยสูงของปืนกำลังการทัพ
 เป็นอันมาก เจ้าตากจึงยกการเมืองตราขเรียบร้อยแล้วกลับไป
 ทัพอยู่เมืองจันทบุรี แลเดินทางไปเจ้าตากก็มีอำนาจสิทธิ์ขาดตลอด
 ทิศหัวเมืองชายทะเลตะวันออก จึงตั้งตนตระเตรียมการที่จะเข้ามา
 ทำสงครามกับกรุงศรีอยุธยา จึงจะกล่าวต่อไปในตอนข้างหน้า

ภาคที่ ๒

เรื่องไทยกับพม่าทำสงครามกัน ครึ่งกรุงธนบุรีเป็นราชธานี

สงครามครั้งที่ ๓ การรบที่ค่ายพม่าที่โพธิ์สามต้น

บิกฤ พ. ศ. ๒๓๓๐

เจ้าตากที่เมืองจันทบุรีได้เมื่อเดือน ๗ บิกฤ พ. ศ. ๒๓๓๐ แล้ว
 ยกลงไปเมืองตราด พอได้เมืองตราดก็พอเข้าระดม เป็น
 เวลาสมควรทางทะเลตะวันออก ต้องหยุดยั้งถ่วงรပ် แต่
 เจ้าตากไม่นิ่งอยู่เปล่า ให้ลงมือต่อเรือรบแล้วรวบรวมเครื่องศาสตรา-
 วุธที่ขุดค้นได้ เตรียมกำลังในระดมแน่นหมายจะยกขึ้นมาชิง
 กรุงศรีอยุธยาจากพม่าในระดุมแล้ว ทั้งนี้เพราะเจ้าตากคิดเห็น
 การบ้านเมืองลกซง ภัยในเวลาอันมีผู้ตั้งตัวเป็นใหญ่หลายก๊ก
 ทัพด้วยกัน ถ้าใครจะเป็นใหญ่ให้ ไท่ท่วทั้งเมืองไทย จำจะต้อง
 ทำลายอำนาจพม่าที่มอยู่ในเมืองไทยอย่าง ๓ แลจะต้องทำอย่าง
 ไรให้พวกก๊กอื่นยอมอยู่ในอำนาจด้วยดีอีกอย่าง ๓ จึงจะได้เป็นใหญ่
 ความชอบนักคงคิดเห็นเหมือนกันหมดทุกก๊ก ผิดกันแต่ความคิด
 ที่จะทำถาวร พวกก๊กอื่นยังเห็นชกชอง จะต้องหาโอกาสแลแลให้
 อบายให้เหมาะแก่การแลเวลาจึงร้งรออยู่ มีแต่เจ้าตากผู้เดียว
 เห็นว่า ถ้าจะหาของรบทำก่อนผู้อื่น แม้ร้งรอไปให้ก๊กอื่นทำได้

ก่อนก็จะตองเป็นชาเขาดงน จึงมุ่งหมายจะยกมารบพม่าซึ่งเอา
กรุงศรีอยุธยาให้ ไต่ก่อนพวกกกกอน.

ในการที่ตั้งตัวเป็นใหญ่ เจ้าตากเสียเปรียบกกกอนอย่างไร
ไต่กล่าวมาแต่ก่อนแล้ว แต่ซซทเจ้าตากไต่เปรียบกกกอนก็มี
หลายอย่าง นัยเป็นของตนแต่ทเจ้าตากชนมายหนุ่มกว่าหัวหน้า
กกกอนทั้งหมด เจ้าตากเกิดเมื่อขาล พ.ศ. ๒๒๗๗ คิดดูเวลา
เมื่อจะเข้ามากรุงศรีอยุธยา อายุพอขางเขา ๓๕ ปี เป็นเวลา
ว่องไวทงกำลังกายแลกำลังปัญญา อีกอย่าง ๑ เจ้าตากเป็นชาว
กรุงศรีอยุธยา แลเจริญวัยทในกรุง ๗ ไต่คุ้นเคยคยหาเป็น
มิตรสหายกยขาราชการชนรุ่นเดียวกัน มีพระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าฟ้าโลกย์ แลกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทเป็นต้น
เป็นเหตุให้ ไต่ขาราชการชนหนุ่มเหล่านั้นมาเข้า ทวยช่วยเป็นกำลัง
โคยมาก อีกอย่าง ๑ เมื่อรบพุงพม่าวรคชากรุง ๗ เจ้าตากมีชื่อ
เสียงปรากกว่าฝีมือรบพุงแซมแซง แม้วพวกพม่าซาคักกยของ
ข่าเกรง ว่าเป็นนายทหารสำคัญคน ๑ ในกรุงศรีอยุธยา ขอน
เหมือนเป็นอำนางอยู่ในพระองค์ อีกอย่าง ๑ ตั้งแต่เจ้าตากพยายาม
ตั้งตัวมา ไต่มีโอกาสรบพุงหลายครั้ง เสมอไต่ผูกตทหาร
ในกองทัพอยู่เนือง ๆ ทหารของเจ้าตากมีทยวันย แลชำนาญ
กระบวนยุทธขงกว่าพวกอื่น ๆ แต่ทเป็นขอสำคัญขงกว่าขอย่าง
อื่นเน ที่เจ้าตากเป็นนักรบโคยอุปนิสัย เขาพระองค์ออกน่านำ

ทหารฆ่าฟันภยันตรายทั้งปวงเป็นนิจ พวกพลทหารก็พากันจงรัก
ภักดี คมน้อยยิ่งอาจสู้คนมาก ไม่เคยแพ้ใครมาจนเวลานั้น
อนึ่งเมื่อเจ้าตากเตรียมกองทัพอยู่ที่เมืองจันทบุรีนั้น มีชา-
ราชการเก่าในกรุงศรีอยุธยาที่หลบหนีพม่าได้ ทราบว่าเจ้า
ตากรวบรวมพลจะมาแก้แค้นพม่าก็ลงไปช่วยหลายคน มี
หลวงศักดิ์นายเวรมหาศเล็ก แลนายสกลจินตาคหุ้มแพรมหาศเล็ก
(คือกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท) ทั้ง ๒ นี้เป็นต้น เจ้าตาก
ได้นายทัพนายกองเพิ่มเติมมากขึ้น พอถึงเดือน ๓๑ ปีกุน พ. ศ.
๒๓๓๐ สันมรสุม เจ้าตากขอเรือรบไป ๓๐๐ ลำ รวบรวมทหาร
ทั้งไทยจีนไทยประมาณ ๕,๐๐๐ ก็ยกกองทัพเรือออกจากเมืองจันทบุรี
ในเดือน ๓๑ นั้น เพื่อมาลงเมืองชลบุรีพวกราษฎรพากันกลัวว่าไทย
นายทองอยู่หนักเล็ก ซึ่งเจ้าตากตั้งให้เป็นพระยาอนราธิไชยรัรักษา
เมืองชลบุรี ว่าประพฤติกเป็นโจร ให้สมัคพรรคพวกเที่ยวคดปล้นเรือ
ลูกค้าเก็บเอาทรัพย์สมบัติ ชำระไ้ความเช่นสศขเจ้าตากก็ให้
ประหารชีวิตนายทองอยู่หนักเล็กเสีย พอจัดการเมืองชลบุรีเรียบร้อยแล้ว
เจ้าตากก็ยกกองทัพเรือมาเข้าปากน้ำเจ้าพระยาในข้าง
ขึ้นเดือน ๓๒.

ฝ่ายนายทองอินซึ่งพม่าให้ตั้งรักษาเมืองธนบุรี รู้ว่าเจ้าตาก
ยกกองทัพเรือเข้ามาทางปากน้ำ ก็ให้ रखนไปบอกแก่สกลแม่ทัพ
ที่ค่ายโพธิ์สามต้น แล้วเรียกคนชนรักษายัดมวไซยประสิทธิ์ แล

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ ๑๑ ๑๒ ๑๓ ๑๔ ๑๕ ๑๖ ๑๗ ๑๘ ๑๙ ๒๐ ๒๑ ๒๒ ๒๓ ๒๔ ๒๕ ๒๖ ๒๗ ๒๘ ๒๙ ๓๐ ๓๑ ๓๒ ๓๓ ๓๔ ๓๕ ๓๖ ๓๗ ๓๘ ๓๙ ๔๐ ๔๑ ๔๒ ๔๓ ๔๔ ๔๕ ๔๖ ๔๗ ๔๘ ๔๙ ๕๐ ๕๑ ๕๒ ๕๓ ๕๔ ๕๕ ๕๖ ๕๗ ๕๘ ๕๙ ๖๐ ๖๑ ๖๒ ๖๓ ๖๔ ๖๕ ๖๖ ๖๗ ๖๘ ๖๙ ๗๐ ๗๑ ๗๒ ๗๓ ๗๔ ๗๕ ๗๖ ๗๗ ๗๘ ๗๙ ๘๐ ๘๑ ๘๒ ๘๓ ๘๔ ๘๕ ๘๖ ๘๗ ๘๘ ๘๙ ๙๐ ๙๑ ๙๒ ๙๓ ๙๔ ๙๕ ๙๖ ๙๗ ๙๘ ๙๙ ๑๐๐

นาทเซ่งเทินเมืองชนบรคอยจะต่อสู้ ครนกองทัพเจ้าตากยกชน
 มาลง พวกรพลทรกษานาทเห็นว่าเปลกองทัพไทยยกมากไม่เป็น
 ใจที่จะต่อสู้ รบพุ่งกันหน้อยหนึ่งเจ้าตากกตโตเมืองชนบร จับ
 ตัวนายทองอินโต ให้ประหารชีวิตเสีย แล้วให้เร่งกองทัพขึ้นไป
 บังกรุงศรีอยุธยา ฝ่ายลูกแม่ทัพพม่าตายไปสามคนโต
 ทรายความจากคนทนายทองอินโต ไปบอกข่าว ไม่ช้าพวกที่แตก
 หนีไปจากเมืองชนบรคตามไปถึง บอกกล่าวเสียเมืองชนบรแก
 ไทยแล้ว สดใจทรายกตใจ ให้รีบเตรียมรบยกตายไปสามคน
 แลเวลานั้นเป็นเวลาระกุน้ำ สดเกรงว่ากองทัพไทยจะขึ้นไปถึง
 เสียก่อน จึงให้มองย่นายทัพรองคมพลพวกมอญแลไทยที่ไป
 ยอมอยู่ด้วย ยกเป็นกองทัพเรือลงมาทางสกัดคอยต่อสู้อยู่ที่เพนียด
 เจ้าตากยกขึ้นไปถึงกรุงฯ ในค่านั้น ไต่ความว่ามกกองทัพข้าศึก
 ลงมาตั้งอยู่ที่เพนียด ยังไม่ทราบว่ากำลังข้าศึกจะมากน้อย
 เท่าใดก็ยังไม่ ฝ่ายพวกไทยที่มวในกองทัพมอญยารู้ว่ากองทัพ
 ไทยยกยกขึ้นยกขึ้นไปกรวนระหัดยหน้าง จะมาเข้ากับเจ้าตาก
 บ้าง มองย่นเห็นว่าพวกไทยไม่เป็นใจต่อสู้ข้าศึก เกรงจะพากันเป็น
 ขยดชน ก็รีบหนีเอาตัวรอดกลับไปยังค่ายโพธิ์สามต้นในค่านั้น
 พอรุ่งเช้าชนเจ้าตาก ทรายความจากพวกไทยที่หนีพม่ามาเข้าด้วย
 ว่าข้าศึกถอยหนีจากเพนียดหมดแล้วรีบยกตามขึ้นไป แลค่าย
 พม่าที่โพธิ์สามต้นนั้นตั้งข้างฟากตะวันออกค่าย ๓ ข้างฟากวัน

ตกค้ำย ๑ คิวสีกแม่ทัพอยู่ค้ำยข้างฟากตะวันออก ค้ำยนี้พม่า
 รือเขาอิฐตามวัดมากอก้าแพ่งท่าเชิงเต็นม้นคิงมาแต่ครึ่งเนเมียว
 สหยคแม่ทัพใหญ่อยู่เมอล้อมกรุง ๆ จึงเป็นท่มนของสีกต่อมา
 เจ้าตากยกตามมองย่าชนโขงโพธิ์สามต้นเวลาเช้า ก็สั่งให้ทหาร
 เขาระดมค้ำยพม่าข้างฟากตะวันออก พอเวลา ๓ โมงเช้า (๘ ก.ท.)
 ก็โคค้ำยนั้น เจ้าตากจึงให้เขาคงรักษาด้วย แล้วให้ทำบันได
 สำหรับจะพาดขึ้นค้ำยพม่าข้างฟากตะวันออกแต่เวลาเช้านั้น ครั้น
 พร้อมเสร็จพอเวลาค่ำก็ให้พระยาพิชัย พระยาพิไชยนายทหารจีน
 คุมกองทัพไทยไปตั้งประชิดค้ำยสีกทางตามวัดกลาง พอรุ่ง
 เช้าก็ให้กองทัพไทยจีนเขาระดมค้ำยสีกพร้อมกัน รบกันแต่เช้า
 จนเที่ยง กองทัพเจ้าตากก็เข้าด้วยพม่าได้ ฆ่าสีกแม่ทัพพม่า
 ค้ำยในค้ำยรบ พลกไฟรพลกที่เหลือนตายมองย่าพาหนีไปโดยข้าง แต่ที่
 จับได้แลที่เข่นไทยยอมอ่อนน้อมโดยคั้นโดยมาก เจ้าตากก็โค
 ค้ำยพม่าที่โพธิ์สามต้นก็โคกรุงศรีอยุธยาถอยกลับมาเป็นของไทย
 เมื่อเจ้าตากมีไชยชนะพม่าแล้ว ตั้งพลกกองทัพอยู่ที่ค้ำย
 พม่าที่โพธิ์สามต้น ขณะนั้นผู้คนแลทรพยัสสมยศซึ่งสีกยังมีโคส่งไป
 เมืองพม่า เขารวบรวมรักษาไว้ในค้ำยแม่ทัพ มีพลกข้าราชการ
 ที่พม่ารับเอาไปไว้หลายคน คือ พระยาธิเบศร์ยศข้างวางมหาตเล็ก
 เป็นต้น ต่างพากันมาเฝ้าถวายบังคมเจ้าตาก ทูลให้ทราบถึง
 ทศมเด็จพระเจ้าเอกทัศสวรรคต สีกให้ส่งพระบรมศพไว้ที่ในกรุง ๆ

แลทูลว่ายังมีเจ้านายซึ่งพม่าจับได้ ต้องกักขังอยู่ในค่ายนั้นหลาย
 พระองค์ ที่เป็นพระราชธิดาของสมเด็จพระเจ้าบรมโกษา คือ เจ้า
 พาส์รยาพระองค์ ๓ เจ้าฟ้าพันทวักพระองค์ ๓ เจ้าฟ้าจันทวดี
 พระองค์ ๓ พระองค์เจ้าพลทองพระองค์ ๓ รวม ๕ พระองค์ ที่
 เป็นชนหลานเธอ คือ หม่อมเจ้ามิตร ธิดาของกรมพระราชวังบวร
 มหาเสนาพิทักษ์ (เจ้าฟ้าถัง) องค์ ๓ หม่อมเจ้ากระแวก ธิดา
 กรมหมื่นจตุรสุนทรองค์ ๓ หม่อมเจ้ามณี ธิดากรมหมื่นเสด็จกิติ
 องค์ ๓ หม่อมเจ้าฉมู ธิดาเจ้าฟ้าทององค์ ๓ รวม ๕ องค์ เจ้านาย
 ทั้ง ๘ องค์นี้ เมื่อพม่าจับได้ประหารอยู่ จึงยังมีได้ส่งไปเมืองอังวะ
 เจ้าตากทราบก็มีความสงสาร แลแต่ก่อนมาเมื่อเจ้าตากได้เมือง
 จันทบูรนั้น ก็ได้พยพระองค์เจ้าขัติยราชธิดาสมเด็จพระเจ้าเสือ
 พระองค์ ๓ ซึ่งพวกข้าพ้าหนลงไปเมืองจันทบูร เห็นจะเย็นเพราะ
 เจ้าจอมมารดาจะเย็นญาติกับพระยาจันทบูร เจ้าตากก็อุปการะทำนุ
 บำรุงไว้ จึงส่งให้ภักดีให้เจ้านายประทัยตามสมควร แลให้ปล่อย
 คนทั้งปวงที่ถูกพม่ากักขังไว้ แลแจกจ่ายทรัพย์สิ่งของเครื่อง
 อุดมโภคบริโภคนานาน ให้พ้นทุกข์ตรมาณด้วยกันทั้งนั้น แล
 จึงให้ปลูกพระเมรุตากศว่าชาวทศของสนาม แลให้สร้างพระโกษา
 กับเครื่องประดับสำหรับงานพระบรมศพตามกำลังที่จะทำได้ ครั้น
 เสร็จม การพร้อมเสร็จเจ้าตากจึงเสด็จเข้ามาตั้งพลับพลาอยู่ที่ใน
 กรุง ฯ ให้ชุกพระบรมศพสมเด็จพระเจ้าเอกทัศเชษฐองพระโกษา

19677

ประคองฐานที่ในพระเมรุที่สร้างไว้ ให้เทยวหาพระสงฆ์ซึ่งยังมี
เหลืออยู่ นิมนต์มารับทักษิณานุปทานแลศตปีกรรมตามประเพณี
แล้วเจ้าตากก็เข้านายในพระราชวงศ์เดิม แลข้าราชการทั้งปวง
ก็ถวายพระเพลิงพระบรมศพ แลประสูติพระอนุชาตามเขียงอย่าง
สมเด็จพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนมา

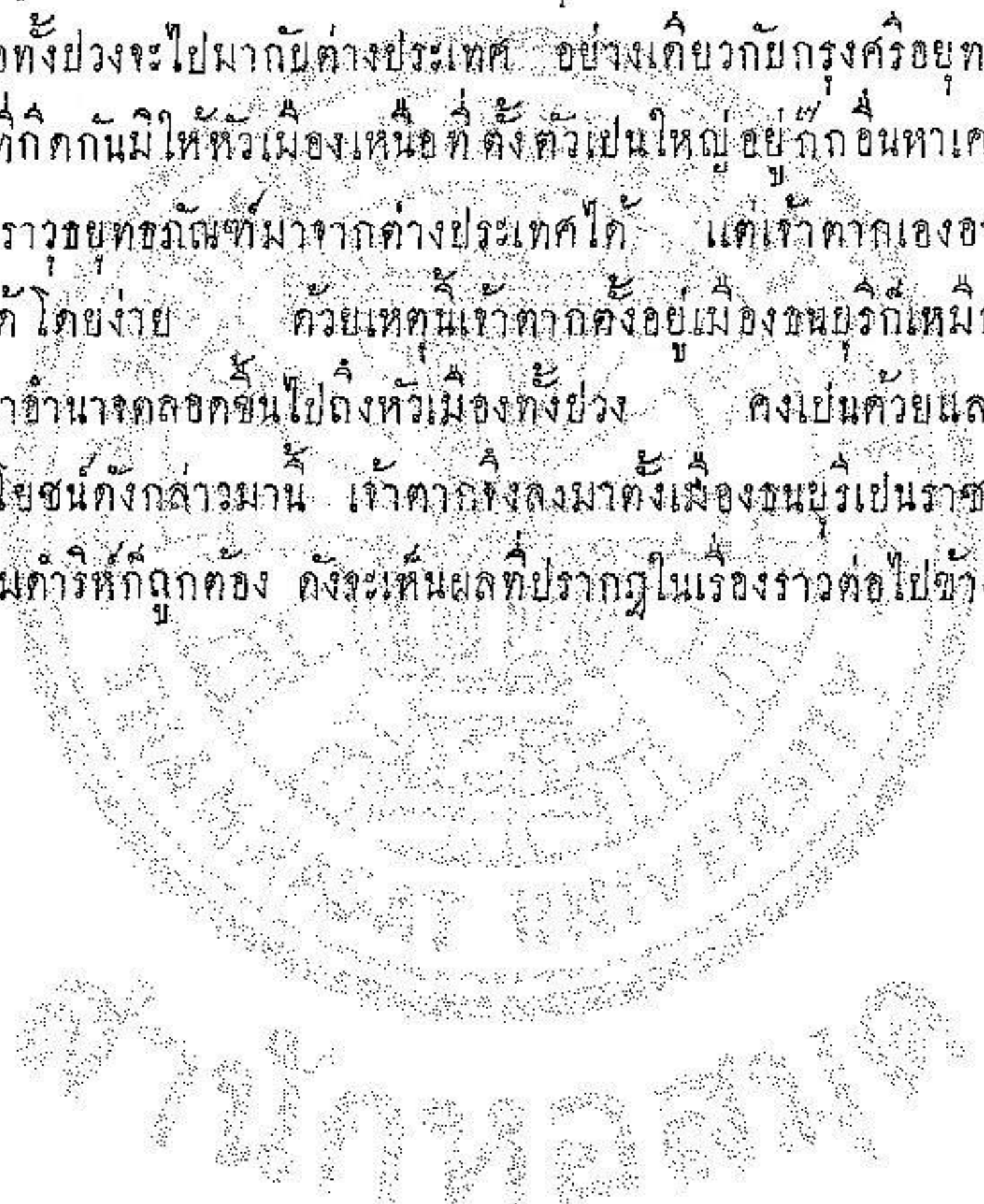
ในหนังสือพระราชพงษาวดารกล่าวไว้ เมื่อเจ้าตากทำการ
พระบรมศพสมเด็จพระเจ้าเอกทัศเสร็จแล้ว ก็ตั้งปฏิสังขรณ์พระ
นครศรีอยุธยา ตั้งเป็นราชธานีอย่างแต่ก่อน จึงขนทรวงช้าง
ทองเทยวทอกพระเนตรในบริเวณพระราชวัง แลประพาศตาม
ท้องที่ในพระนคร เห็นปราสาทราชมณเฑียรตำหนักใหญ่น้อย
ทั้งอาวาสวิหาร แลบ้านเรือนชาวพระนครถูกข้าศึกเผาทำลายเสีย
เป็นอันมาก ก็ยังคงอยู่นั่นอยู่ ก็สังเวชสลกพระฤๅไทย ในวัน
นั้นเสด็จเข้าไปประทับแรมอยู่ที่พระที่นั่งทรงปืน อันเป็นท้องพระโรง
ที่เสด็จออกข้างท้ายวงมาแต่ก่อน เจ้าตากทรงพระสรวินว่าสมเด็จพระ
พระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อนมาชยโลมให้้อย ครนรุ่งเช้าจึงการสเส้า
พระสรวินให้ข้าราชการทั้งปวงฟัง แลรวบรวมสั่งว่า เดิมเราคิตั้งปฏิ-
สังขรณ์พระนครให้คนคตงเก้า แต่เมื่อเจ้าของเดิมท่านยังหวง
แหน้อยฉน เราชวนกันไปสร้างเมืองธนบุรีอยู่เถิด แล้วเจ้าตาก
จึงให้อพยพผู้คนลงมาตั้งราชธานีอยู่ที่เมืองธนบุรีแต่นั้นมา

เมื่อมาพิเคราะห์ดูตามเหตุการณ์ที่ปรากฏในเรื่องพระราชพง-
 ษาวดารต่อมา เห็นว่าที่เจ้าตากลงมาตั้งเมืองธนบุรีเป็นราชธานี
 ครองนั้นเหมาะแก่ประโยชน์ทุกอย่าง ถ้าหากว่าสมเด็จพระเจ้าตาก
 ฟ้าได้มาช่วยได้เจ้าตากมีเสด็จอยู่ที่กรุงศรีอยุธยา ก็ช่วยได้ช่วยในตรี
 จิตร ตกเดือนมิให้พลากพลึงไปช่วยเห็นแก่เกียรติยศ แลนำ
 เชื้อว่าเจ้าตากจะชอบพระไทยในพระสยัมมกันด้วย เพราะกรุงศรี
 อยุธยาตั้งเป็นทมิไชยภูมิด้วยล่าน้ำล้อมรอบ แลเป็นเมืองมียอด
 ปรากฏารมั่นคงกวาง แต่ตามข้าศึกมา จึงต้องมรพลมากจึงจะ
 รักษากรุง ๆ ไว้ได้ รพลของเจ้าตากที่มออยู่ไม่พอจะรักษากรุงศรี
 อยุธยาต่อข้าศึก แลขณะนั้นศัตรูก็มีมาก ทั้งพม่าแลไทย
 กกอนอาจระยกมาย้ายในเมื่อหนึ่งเมื่อใด กรุงศรีอยุธยาอยู่ใน
 ทางที่ข้าศึกจะมาถึงได้สะดวกทุกทาง ถ้ามีกำลังไม่พอจะรักษา
 ขนดงอยู่ที่กรุงศรีอยุธยาคงเป็นอันตราย การตกลงมาตั้งอยู่เมือง
 ธนบุรีก็ห่างไกลถึงกรุงศรีอยุธยา มีอำนาจอยู่ที่เมืองธนบุรี
 ก็เหมือนมีอำนาจอยู่ในกรุงศรีอยุธยา แต่ได้เปรียบที่เมืองธนบุรี
 ตั้งอยู่ที่หน้าลคไกลทะเล แม่น้ำเจ้าตากมาทางขกไม่มที่พเรือเป็นกำลัง
 ด้วยแล้ว ก็ยากที่จะมาตีเมืองธนบุรี ถึงจะมีข้าศึกมา เมืองธนก็
 มียอดปราการแลเป็นเมืองขนาดย่อม พอกำลังกองทัพบกที่พเรือ
 ของเจ้าตากจะรักษาได้ โดยที่ลคถ้าจะรักษาไว้ไม่ได้จริง ๆ ก็
 อยู่ใกล้ปากน้ำ

แผ่นดินไหวกรุงธนบุรี

ได้ โดยสะดวก ลงมาตั้งอยู่เมืองธนบุรี เหมาะแก่วิชัยทชคัง
 กล่าวมานประการ ๓ แลยังเหมาะในทางการบ้านเมืองอันเป็นข้อ
 สำคัญอีกอย่าง ๓ เพราะเมืองธนบุรีตั้งขุดปากน้ำทางทหวเมือง
 เหนือท้องปวงจะไปมาคยต่างประเทศ อย่างเดียวกับกรุงศรีอยุธยา
 เป็นทกตกนมให้ทหวเมืองเหนือทคังทวเป็นใหญ่อยู่กอนหาเครื่อง
 สัตราวุชยุทธภคทมาจากต่างประเทศได้ แต่เจ้าตากเองอาจระ
 หาได้ โดยง่าย ทวยเทศนเจ้าตากคงอยู่เมืองธนบุรีกเหมือนม
 ฉายาอำนาจกลอชชนไปถงทหวเมืองทงปวง คงเป็นทวยแลเห็น
 ประโยชนทงกล่าวมาน เจ้าตากจึงลงมาตั้งเมืองธนบุรีเป็นราชธานี
 ความทารทกถูกคอง คงระเทศนผลทปรากฏในรอราราคต่อไปข้างหน้า.

สงครามครั้งที่ ๒ คราวรบพม่าที่บางกุ้ง

ปีกุกญ พ. ศ. ๒๓๓๐

เจ้าตากดีใจที่กรุงศรีอยุธยาคนจากชาติกรุงนน กิดคัพท
 ทรายไปลงใหม่ เกียรติยศของเจ้าตากก็แพร่หลายตลอดไป ว่า
 เป็นผู้สามารถกู้แผ่นดินไทยให้พ้นจากอำนาจพม่าชาติใด เพราะ
 ฉนั้นพวกไพร่บ้านพลเมืองทั้งหลายลอบโดยลำพัง ทั้งที่ในแขวง
 จังหวัดกรุง ฯ แลหัวเมืองใหญ่น้อยก็พากันนิยมยกย่อง มีผู้คน
 มาอ่อนน้อมยอมเป็นข้าเจ้าตากเป็นอันมาก ฉงพวกชาวต่างประเทศ
 ที่มาค้าขาย คือพวกจีนเป็นต้น เห็นว่าเจ้าตากได้เป็นใหญ่ในราช
 ธานี ก็นับถือว่าเป็นพระเจ้าแผ่นดินไทย เจ้าตากลงมาตั้งอยู่ที่
 เมืองธนบุรี จึงทำพิธีราชาภิเษกในปีกุกญ พ. ศ. ๒๓๓๐ นั้น ประกาศ
 พระเกียรติยศเป็นพระเจ้ากรุงศรีอยุธยามหากษัตริย์แทนโยธาณ
 ราชแต่ก่อน แล้วนับว่าเห็นนายทัพนายกองที่มีความชอบ ตั้ง

๑ ในหนังสือพระราชพงษาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ชื่อนานพระนามว่า สมเด็จพระบรมราชา นับเป็นที่ ๕ แต่ในหนังสือเก่า ๆ เรียกว่า "ขุนหลวงตาก" บ้าง "เจ้ากรุงธนบุรี" บ้าง "พระเจ้ากรุงธนบุรี" บ้าง มีคำกล่าวกันแต่ก่อนมาว่า เมื่อเจ้าตากทำพิธีราชาภิเษกหาพรหมณ์ทำพิธีไม่ได้ เห็นเป็นตราบกพร่องไม่ต้องตามราชประเพณี จึงไม่ใช้พระราชโองการจนตลอดรัชกาล แต่ความจริงหาเป็นเช่นนั้นไม่ ในหนังสือตั้งเจ้านคร ฯ ซึ่งพบสำเนาเมื่อในรัชกาลที่ ๕ ใช้พระนามว่า สมเด็จพระศรีสรรเพชญ์ แลมีพระราชโองการตามแบบพระเจ้าแผ่นดินครั้งกรุงเก่าหมดทุกข้อข้าง.

แต่งใหม่ยศศักดิ์ตามทำเนียบข้าราชการครั้งกรุงเก่า ครั้นนาย
 สดจินดาได้เป็นที่พระมหามนตรีเจ้ากรมตำรวจ แล้วไปชวนหลวง
 ยกรบัตรเมืองราชบุรีผู้เป็นพี่ (คือพระยาทศมศักดิ์พระพุทธรักษา
 พุลาโลกย์) เข้ามารับราชการ ก็ได้เป็นที่พระราชรินทร์เจ้ากรม
 ตำรวจด้วย.

ราชอาณาจักรของพระเจ้ากรุงธนบุรีเมื่อราชาภิเษก ได้ไว้
 ประมาณสักครึ่งราชอาณาจักรครั้งกรุงเก่า ฤๅกล่าวโดยนาม
 ตามที่กำหนดในรัชสมัยนี้ คือ มณฑลกรุงเทพ ๑ มณฑล
 อพยทงษา ๑ มณฑลราชบุรี ๑ มณฑลนครไชยศรี ๑ มณฑล
 นครสวรรค์ (แต่ปากน้ำโพกลงมา) ๑ มณฑลปราจีน ๑ มณฑล
 จันทบุรี ๑ แต่หัวเมืองทั้ง ๑๑ มณฑลนี้ ครั้นนั้นนับว่าเป็นปักษ์ที่อยู่
 แต่มณฑลจันทบุรีมณฑลเดียว อีก ๑๐ มณฑลถูกพม่าย้ายยับเยิน
 เป็นเมืองร้างอยู่โดยมาก เพราะผู้คนพลเมืองที่เหลือพม่ากวาด
 เวาไป พากันอพยพไปอยู่เสียต่างประเทศเลวต่างก๊กมาก ที่
 ยังคงอยู่ในดินแดนที่แตกกระเจิงพลคนพม่าเที่ยวซุ่มซ่อนอยู่ตามป่า
 ตามดง จะตยงเวลลยกล่อมผู้คนให้กลับคืนมา จึงจะกลับเป็น
 บ้านเป็นเมืองได้ พระเจ้ากรุงธนบุรีตั้งเมืองธนบุรีขึ้นเป็นราชธานีแล้ว
 จึงให้เที่ยวเกลยกล่อมผู้คนให้กลับมำอยู่บ้านเมือง ครั้นราษฎรที่
 เทยวแตกฉานอยู่แต่ก่อนพากันกลับเขามาพึ่งพระเจ้ากรุงธนบุรีมาก
 จน ไม่ช้าก็เกิดอศคคเสียบงอาหาร ผู้คนกลับพากันออกอยาก

นั้น ประมาณดูตามเรื่องราวที่ปรากฏในพระราชพงษาวดาร จะมี
 ผู้คนพอรวบรวมตั้งเป็นเมืองได้ โดยเร็วเห็นจะมีไม่กี่เมือง ถ้าจะ
 ลองคะเนนับก็ หัวเมืองข้างเหนือมีกรุงเก่า ๑ เมืองลพบุรี ๑ เมือง
 อ่างทอง ๑ หัวเมืองข้างตะวันออกมีเมืองฉะเชิงเทรา ๑ เมืองชล
 บุรี ๑ เมืองระยอง ๑ เมืองจันทบุรี ๑ เมืองตราข ๑ หัวเมืองข้าง
 ตะวันตกมีเมืองนครไชยศรี ๑ เมืองสมุทรสงคราม ๑ เมืองเพชร
 บุรี ๑ รวม ๑๓ เมืองนี้เห็นจะมีผู้คนเหลืออยู่พอจะตั้งเป็นเมืองได้
 ถังกระหนกราเป็นที ต้องตั้งผู้ปกครองให้มั่งคั่งแก่ก่อนทั่วทุกเมือง
 เพราะจะตองเกิดขัดข้องจนพวกพลเมืองที่แตกฉานกระจัดกระจายอยู่
 ให้รวบรวมกันตั้งเป็นภูมิภาคเนา แลคอยปราบปรามพวกคนพาลที่
 ยังกังขังเป็นใจผู้ร้ายอยู่ตามหัวเมืองที่ห่างไกลออกไป พระ
 เจ้ากรุงธนบุรีต้องแย่งทหารให้ลออกไปเป็นกำลังตั้งประจำอยู่ตามหัว
 เมืองหลายแห่ง จะไปตั้งอยู่ก็แห่งหลายไม่ไ้หมด ปรากฏในหนึ่ง
 สือพระราชพงษาวดารแต่ว่า ให้ทหารขึ้นไปตั้งค่ายอยู่ที่ตำบลบาง
 กุ้งที่แดนเมืองสมุทรสงครามต่อแดนเมืองราชบุรีแห่ง ๑ จึงเชื่อว่า
 คงจะมีกำลังตั้งรักษาอย่างเดียวกันที่อื่นอีก ดังเช่นกองด่าน
 รักษาปากน้ำแลที่ทางต่อแดนกับพวกก๊กอื่นเป็นต้น แต่ไม่มีเหตุ
 เหมือนเช่นที่บางกุ้ง จึงมีใ้กล่าวในหนึ่งสือพระราชพงษาวดาร.

ตรงนี้จะขียนไปกล่าวเป็นข้อวินิจฉัยถึงเรื่องพม่าตีกรุงศรีอยุธยา
 ชาติภักดิ์หน้อย ใ้กล่าวมาแต่ก่อนแล้วว่าพม่ามาตีกรุงศรีอยุธยา

ครั้งหลังนี้ ประสงค์แต่จะเก็บเอาทรัพย์สินกับกวาดคนเป็นชเล่ไป
 ไล่สอยในเมืองพม่า ไม่ได้ตั้งใจจะรักษาเมืองไทยไว้เป็นเมืองชน
 เหมือนเมื่อครั้งพระเจ้าหงษาวดี เข้าใจว่าคงเป็นเพราะพม่าเห็นว่า
 จะเอาไทยไว้ในอำนาจพม่าไม่ได้ พระเจ้าหงษาวดีพยายามจะเอา
 ไทยไว้ในอำนาจจึงเสียดีย่านเมือง ความขงนั้นมีปรากฏอยู่ใน
 พงษาวดารพม่า พระเจ้าองวะระจึงคิดจะทิ้งลายเมืองไทยเสียไม่ให้
 เป็นบ้านเป็นเมืองนักวางล่อกสู่ ไต่ต่อกไปทีเดียว เพราะฉนั้นเมื่อ
 กรุงศรีอยุธยาไทยเลวพม่าจะเลิกทัพกลับไป จึงเป็นเหตุให้สักพระ
 นายกองเป็นแม่ทัพออก討ภัยโพธิ์สามต้น ให้คอยคนควาหาทรัพย์สิน
 สมบัติผู้คนที่ยกตกหล่นส่งตามไปเมืองพม่า หาได้ส่งผู้หนึ่งไปให้
 เป็นเจ้าบ้านผ่านเมือง ฤาจะวางการปกครองเมืองตกไปอย่างหนึ่ง
 อย่างใดไม่ สักตั้งอยู่เหมือนอย่างพม่าตัดหางปล่อยไว้ เมื่อพระ
 เจ้ากรุงธนบุรีขึ้นมาตีกรุงศรีอยุธยา ทวงเมืองพม่าพระเจ้าองวะระ
 ไต่ทราขายไปจากพวกนายทัพนายกอง ที่ค่ายโพธิ์สามต้นบ้างฤ
 อย่างไรหาปรากฏไม่ มีในพงษาวดารพม่าว่า เจ้ากรุงรัตน
 คนหุตเมืองเวียงจันทร์ซึ่งฝากนายอภัยพม่าในสมัยนั้น ออกไปทูล
 พระเจ้าองวะระว่า ไต่ทราขายว่าในเมืองไทยพระยาตาก (สิน) ตั้งตัว
 เป็นใหญ่ กลับตั้งกรุงศรีอยุธยาขึ้นเป็นราชธานี ฝ่ายพระเจ้า
 อดังระเวลานั้นกำลังกังวลอยู่ด้วยจะเกิดสงครามจีน ไม่เชื่อว่าเหตุ
 การณ์ทางเมืองไทยจะเป็นการใหญ่ ไต่มามากมาย / 04/ คอยเห็นว่าเมือง

ไทยยั้งเป็น ผู้คนพลเมืองก็เหลืออยู่น้อย จึงใหม่ทองตราสั่งแม่
 กมารทญาเจ้าเมือง ทวายให้คุมกำลังเข้ามาตรวจตราตในเมืองไทย
 ว่าจะยังมีราชคามาอยู่ๆอย่างไร ถ้ามีใครกำเรียตงตวชนกให้ปราช
 ปรามเสียบให้เรียขรอย พระยาทวายจึงเกณฑ์กำลังยกเป็นกองทัพ
 เข้ามาทางเมืองไทรโยคเมื่อระตุแดงปลายขณ พ. ศ. ๒๓๓๐.

ขณะนั้นเมืองกาญจนบุรีแลเมืองราชบุรีน้อยในทางพม่าเดิน
 ทพียงวางอยู่ทั้ง ๒ เมือง เรือรบของพม่ายกอยู่ตเมืองไทรโยค
 แลค่ายคองพม่าทตงตามรณนาเมืองราชบุรีก็ยังมีใครไปรือ
 ถอน พระยาทวายยกกองทัพมาตามสบาย ครั้นมาถึงบางกุ้ง
 เห็นค่ายทหารของพระเจ้ากรุงธนบุรีตั้งอยู่ พระยาทวายก็ให้
 กองทัพเขาล้อมไว้ ครั้นถ้ามเมืองสมทตสงครามยกเข้ามาขงกรุง
 ธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีก็ทรงทราบก็รีบยกกองทัพในกรุง ๆ ให้
 พระมหามนตรี (คือกรมพระราชวังขบรมมหาสุรสิงหนาท) คุมทัพนำ
 พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงคุมทัพหลวงเอง รับยกเป็นกระบวนทัพเรือ
 ออกไปขงเมืองสมทตสงคราม เมื่อไปถึงก็ทรงทราบว่าค่ายที่บาง
 กุ้งจนจะเสียบแก่ข้าศคตอยแลแล้ว จึงมีรับสั่งให้ทัพนำยกเข้าโจมตีข้า
 ศคในวณน กกองทัพหลวงยกตามเข้าไป พวกไทยไซอวฮัน
 เข้าไล่ตลุมบอนพนตงข้าศคตตายลงเป็นอนมาก ทเหลือตายก็

* ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า กองทัพพระยาทวายยกมาเมจจำนวนพล ๒๐,๐๐๐
 เห็นจะมากเกินไป ถึงเกตตามเรื่องเห็นว่าคงไม่เกิน ๓,๐๐๐ เป็นอนอย่างมาก.

พากันแตกหนี พระยาทวายเห็นเหลือกำลังที่จะต่อสู้ ก็รวบรวมไพร่
พลกลับไปเมืองทวายทางด่านเจ้าช้าว^๑ กองทัพไทยได้เรอรรยของ
พม่าทั้งหมดแลได้เครื่องศาสตราวุธเสบียงอาหารด้วยเป็นอันมาก.

ถึงยี่สิบ พ. ศ. ๒๓๑๓ พอเข้าฤดูฝน ฝนเวลาที่จะมีสงคราม
มาทางเมืองพม่า พระเจ้ากรุงธนบุรีให้ตระเตรียมเรอรรยแล
รพทหมายระศึกเมืองพิศณุโลกในยี่สิบ รัตนอง (เดือน ๓๓) ระวัง
นำพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จยกกองทัพเรือขึ้นไปเมืองเหนือ เรอรรย
พระเจ้ากรุงธนบุรีเมืองเหนือคราวนี้ ในหนังสือพระราชพงษา-
วการมีรายการแต่ว่า เจ้าพิศณุโลกเรื่องทราบข่าวว่ากองทัพกรุง
ธนบุรียกขึ้นไป จึงให้หลวงโกษา ซ้อย^๒ กรมกองทัพลงมาตั้งรับ
ที่ตำบลเกยไชย กองทัพพระเจ้ากรุงธนบุรียกขึ้นไปถึงโคกขี้ผึ้งกัน
เป็นสามารรถ ข้าศึกยกย่นมาถูกทัพพระสงฆ์ของพระเจ้ากรุงธนบุรี
ก็ถอยกองทัพกลับไปพระนคร ขอความกล่าวถึงการรบนี้ในหนังสือ
พระราชพงษาวการเพียงเท่านั้น แต่เมื่อพิศณุโลกโดยภูมิแผน
ที่ เห็นว่าพอจะคาดเดาของการรบครั้งนี้ให้กว้างขวางออกไปได้
อีก ด้วยตำบลเกยไชยอยู่ในแขวงเมืองนครสวรรค์ อยู่เหนือปาก
น้ำโพธิ์ไปไม่มากนัก ในสมัยนั้นลำน้ำแควใหญ่ กอแลน้ำที่ตึง
เมืองพิศณุโลก ปากน้ำออกที่ตำบลเกยไชย ถาขึ้นไปจากปาก
น้ำเกยไชยทางลำน้ำแควใหญ่ ต้องผ่านแขวงเมืองพิศณุโลกตลอด

๑ ด่านเจ้าช้าว เป็นด่านเมืองราชบุรี ตั้งอยู่ที่ริมลำน้ำพาซ.
๒ จ. ๒๓/๐๔๒๕๖๓

แล้วจึงจะเข้าแค้นเมืองพิศณุโลก เวลาเดินเรือแต่ตำบลเกยไชย
 กว่า ๓ วันจึงจะถึงเมืองพิศณุโลก เพราะฉนั้นตำบลเกยไชยที่รบ
 กันอยู่ปลายแค้นที่เดียว ที่เจ้าพิศณุโลกเรื่องให้กองทัพลงมารบ
 ฟุ้งจนถึงตำบลเกยไชยครั้งนั้น เข้าใจว่าหลวงโกษา ยิง นั้น เห็น
 จะเป็นเจ้าเมืองพิศณุโลก ฤๅมิฉะนั้นก็เป็นนายทหารคนหนึ่งซึ่งเคยมี
 มือเข้มแข็ง เจ้าพิศณุโลกเรื่องให้คุมกำลังลงมาอย่างกองโจร
 คงจะให้ลงมาคอยตักตวงปล้นชิงกองทัพพระเจ้ากรุงธนบุรี มีใช้ทัพ
 ชนทให้ลงมาคอยสกัดกรรพพุ่ง เวลานั้นเป็นระกุนา ๆ ท่วมยำ
 แถวนั้นหมด พวกกองโจรใช้เรือเพรียว จะเล่นลี้กไปมาถูๆซุ่ม
 ซ่อนอยู่ที่ใดก็สกัดกั้น ทั้งพวกเมืองเหนือชำนาญทองที่ หลวงโกษา
 ยิง จึงลงมาตักตวงปล้นชิง ฝายพวกกองทัพพระเจ้ากรุงธนบุรี
 ชนไปจากข้างใต้ ไม่รู้เบาระแสของทัพ ลัวคณูว่ายังห่างไกลบ้านเมือง
 ของข้าศึกก็มาก ก็ไม่ระมัดระวังตัวในทีเปลี่ยว พวกหลวงโกษา
 ยิงได้ทงเจ้าปล้นทัพ ฝ่ายพระเจ้ากรุงธนบุรีเห็นข้าศึกเข้าปล้น
 ทัพก็เข้าพระองค์ออกมาเข้ารบพุ่งเองตามเคยจึงได้ถูกสกัดขึ้นข้าศึก
 เข้าใจว่าการที่รบกันที่เกยไชยเห็นจะเป็นท่านองเช่นถั่วหวาน ฝ่าย
 ข้าศึก เพราะเป็นแต่กองโจร จึงไม่มีกำลังที่จะตักกองทัพพระเจ้า
 กรุงธนบุรีให้แตกพ่าย ฝ่ายกองทัพกรุงธนบุรีเพราะเจ้านายต้อง
 อ้าวข้าศึก เห็นว่าจะรบพุ่งต่อไปไม่สำเร็จก็ถอยทัพกลับลงมา หา
 ทัพรบพุ่งกันแต่ชบเคียวอย่างไรไม่.

ฝ่ายเจ้าพิศณุโลกเวลานั้น ท่านองจะหวาคหวนมาตั้งแต่โต
 ยินว่าพระยาตาก (สิน) คือโตกรุงศรีอยุธยา ครั้นโตทราบว่ากอง
 ทักษิณของตนมีไชยชนะ บังถูกพระเจ้ากรุงธนบุรี ฆ่าศึกต้องล่าทัพ
 กลับไปก็โตใจ ด้วยเชื่อว่ารบราชศรศึกสำคัญฝ่ายแพแล้ว คงจะ
 โตเป็นใหญ่ทั่วทั้งเมืองไทย จึงตั้งพิธีราชาภิเษกตั้งตนขึ้นเป็นพระ
 มหากระษัตริย์ ใช้พระราชโองการเหมื่อนอย่างสมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน
 ดินซึ่งกรุงศรีอยุธยาแต่ก่อน พอรราชาภิเษกได้ ๗ วัน
 ก็ป่วยเกิดโรคพิษขึ้นในลำคอดังพาราโดย พระอินทร์อากรเป็นน้อง
 ชายเจ้าพิศณุโลกขึ้นครองเมืองนตน ครั้นคร้ามเกรงภัยไรหากตั้ง
 ตนขึ้นเป็นเจ้าไม่ แต่ขึ้นมาถาลงเมืองพิศณุโลกก็อดนแสดง ด้วย
 พวกไพร่บ้านพลเมืองไม่นิยมนับถือพระอินทร์อากรเหมื่อนกับเจ้าพิศ-
 ณุโลกเรื่อง ก็คิดพทนนทราบไปถงเจ้าพระฝางก็ยกกองทัพลง
 มาตเมืองพิศณุโลก ตั้งล้อมเมืองอยู่ ๒ เดือน พลพวกชาวเมือง
 อดอยากก็เกิดเป็นโรคภัยไข้เจ็บระตุเมืองรบกองทัพเจ้าพระฝางเข้าใน
 เมือง เจ้าพระฝางโตเมืองพิศณุโลก จึงพระอินทร์อากรโตให้
 ประหารชีวิตตรเสีย แลจะให้เก็บรวบรวมศพสมบัตบริรคามใน
 เมืองพิศณุโลก ก็ตั้งเครื่องสำตราดวช แลกวาดต้อนรายกร
 พลเมืองพากลับไปยังเมืองสว่างบุรี พวกราษฎรชาวเมืองพิศณุ-
 โลกแลเมืองพิจิตรที่หนีโต พวกนั้นอพยพครอบครัววิ่งมาพึ่ง
 พระเจ้ากรุงธนบุรีครั้นเป็นอันมาก.

สงครามครั้งที่ ๓ คราวพม่าตีเมืองสวรรคโลก

ปีชวด พ.ศ. ๒๓๓๓

สงครามครั้งนั้นเกิดเมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีขยายราชอาณาจักร
ขึ้นไปถึงแดนพม่าทางเมืองเหนือ จะครองเสนาเรื่องพงษาวดารไทย
คือนพระเจ้ากรุงธนบุรีขยายราชอาณาจักรเสียก่อน จึงจะเข้าใจ
ความเรื่องสงครามครั้งนั้นชัดเจน

เดิมเมืองกองทัพพม่ามาตั้งล้อมกรุงศรีอยุธยาอยู่นั้น ทาง
เมืองพม่าพระเจ้ามังระเกิดวาทกษัตริย์ด้วยเรื่องซึ่งหัวเมืองประเทศ
ราชลื้อจีนที่อยู่ในระหว่างแดนพม่ากับแดนจีนมีเมืองเชียงตุงเป็น
ต้น พอพม่าเสร็จสงครามทางเมืองไทย ก็พอจับยกกองทัพมา
ตีเมืองพม่า พระเจ้าองวะต้องทำสงครามอยู่ถึง ๓ ปี ฝ่าย
พระเจ้ากรุงธนบุรีสนทวงศึกพม่า จึงพยายามขยายราชอาณาจักร
ในเวลาที่มีโอกาสนั้น

ในรัชกาล พ.ศ. ๒๓๓๓ พระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จขึ้นไปตีเมือง
พิศณุโลกเมืองระตุน้ำ แต่ไปถูกชนชาศึกต้องเลิกทัพกลับลงมาถึง
บรรพชาวมารแล้วในตอนก่อน ครั้นเสด็จกลับมาถึงกรุงธนบุรีวิชา

พระองค์หายขาดแล้ว ได้ข่าวว่าเจ้าพิศณุโลกเรื่องถึงพิราโดย
แลเมืองพิศณุโลกเกิดรบกับเจ้าพระฝาง พระเจ้ากรุงธนบุรีเห็น
เป็นโอกาส พอดีระตุณภัยกกองทัพไปตีเมืองนครราชสีมาใน
ชวคณัน.

กระบวนทัพกรุงธนบุรียกไปตั้งค่ายเป็น ๒ ทัพ จำนวนพล
เท่าใดหาปรากฏไม่ ให้พระมหามนตรีกษัตริย์พระราชาธิบดีกรมกอง
ทัพน้อยยกไปทาง ๓ พระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จคุมทัพหลวงยกไป
ทาง ๑ แต่จะเดินทัพทางไหนหาได้กล่าวไว้ในหนังสือพระราชพง-
ษาวิจารณ์ ปรากฏแต่ว่าพระเจ้ากรุงธนบุรีได้รบกับข้าศึกที่คานจ้อ
หอ พระมหามนตรีกษัตริย์พระราชาธิบดีได้รบกับข้าศึกที่คานชนบท แล
ข้าศึกของคานชนบทแตกหนีลง ไปเมืองเสียมราฐตั้งมั่น จึงตั้งนิ-
ฐานว่ากองทัพพระมหามนตรีกษัตริย์ พระราชาธิบดีเห็นจะยกไปทาง
เมืองนครนายก ไปขึ้นเขาทางช่องเรือแตกที่คานเมืองนครราชสีมา-
มาทาง ๑ พระเจ้ากรุงธนบุรีคุมกองทัพหลวงยกไปทางเมืองสระ
บุรี ขึ้นเขาทางช่องพระยงไฟ ทัพตีแตกเมืองนครราชสีมาทาง ๓
เมื่อกองทัพกรุงธนบุรียกขึ้นไปไม่ปรากฏว่ากองทัพข้างเจ้าพระฝางมา
ตั้งรักษาเมืองนครราชสีมา เห็นจะเป็นด้วยกำลังพลน้อย เห็น
ว่าไม่พอที่จะรักษาเมืองนครราชสีมาให้มั่นคงได้ ครั้น
รู้ว่ากองทัพกรุงธนบุรียกขึ้นไป ๒ ทาง เจ้าพระยาจักรีศรีอยุธยาผู้

๑ เมื่อเจ้าอนุวงศ์เจ้ากรุงธนบุรีได้เมืองนครราชสีมา กองทัพครั้งรัชกาลที่ ๓
ก็เดิน ๒ ทางนี้เหมือนกัน.

สำเร็จราชการแผ่นดิน คือพระพิมายคนเดิม จึงตกกองทัพเป็น ๒
 ทพิ ทพิ ๓ ตัวเจ้าพระยาศรีสร้อยวงศกับพระมหามนตรีสาธุกษาย
 คนใหญ่ แลมองฆ่าพม่าปลัดทัพของสุกซึ่งหนีไปอยู่ด้วย คม
 มาตั้งค่ายสกัดอยู่ที่ด่านจอหอเหนือเมืองนครราชสีมา อีกทัพ ๓
 ให้พระยาวรวงศาธิราชลูกคนเล็กของเจ้าพระยาศรีสร้อยวงศ ซึ่ง
 เป็นคนเข้มแข็งการศึกสงคราม คมมาตั้งค่ายสกัดอยู่ที่ด่านกะ-
 โทก ข้างใต้เมืองนครราชสีมา.

พระเจ้ากรุงธนบุรียกกองทัพไปตั้งด่านจอหอเหนือข้าศึกตั้งสกัด
 อยู่ ก็ให้กองทัพเข้าตีค่ายเจ้าพระยาศรีสร้อยวงศ ได้รบพุ่งกัน
 เป็นสามวัน กองทัพพระเจ้ากรุงธนบุรีตีค่ายข้าศึก ขยับโตตัวเจ้า
 พระยาศรีสร้อยวงศกับพระมหามนตรีสาธุกษายแลมองฆ่าพม่า กำ-
 รัสสั่งให้ประหารชีวิตเสียทั้ง ๓ คน ฝ่ายกองทัพพระมหามนตรี
 กับพระราชรินทร์ยกขึ้นไปตั้งด่านกะโทกก็เข้าตีค่ายข้าศึก พระ
 ยาวรวงศาธิราชต่อสู้แข็งแรง ตีรบกันอยู่หลายวันจึงตีค่ายด่าน
 กะโทกได้ พระยาวรวงศาธิราชก็หนีลงไปเมืองเสียมราฐในแดน
 กรุงกัมพูชา.

ฝ่ายเจ้าพิมายรู้ว่ากองทัพกรุงธนบุรีตีด่านจอหอแลด่านกะโทก

๑ ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่าด่านขุนทด ๆ อยู่เหนือด่านจอหอขึ้นไป มีไร
 ทางเดินทัพครั้งนั้น อนึ่งแม่ทัพยาวรวงศาธิราชเสียดำขหนีไปเมืองเสียมราฐเช่นนี้ต้อง
 อยู่ทางทิศใต้ จึงเห็นว่าจะต้องเป็นด่านกะโทกก็จะถูกต้องแผนที่. 21/04/2563

ไต่ ก็ไม่คิดที่จะต่อสู้ต่อไป จึงพาครอบครัวหนีออกจากเมืองพิมาย
 หมายจะไปหาใคร่เจ้ากรุงศรีสัตนาคนหุตอยู่เมืองเวียงจันทร์ ขุน
 ชนกรมการเมืองนครราชสีมา ท่านองจะเป็นพรรคพวกของพระ
 ยานนครราชสีมาคนที่เจ้าพิมายฆ่าเสียนั้น รัยอาสาคุมสมัครพรรค
 พวกติดตามไปจับเจ้าพิมายไต่ เอาตัวมาถวายพระเจ้ากรุงธนบุรี ๆ
 จึงทรงตั้งขุนชนะให้เป็นพระยานนครราชสีมา แล้วเลิกทัพกลับคืน
 มาพระนคร ขุนฆ่าเห็นนายทนายของไต่มีความชอบในการสัง-
 กรามครั้งนี้ พระราชกรณียกิจไต่เลื่อนเป็นพระยาอภัยวรฤทธิ
 พระมหามนตรีผู้นองกไต่เลื่อนเป็นพระยาอนุชิตราชา ตำแหน่ง
 ขางวางพระตำราวจ้าง ๒ คน ส่วนเจ้าพิมายนั้นเดิมพระเจ้ากรุงธนบุรี
 หมายจะเลี้ยงไว้ ภายหลังเห็นว่าไต่มีความผิดต่อพระองค์ ครั้นให้
 พาตัวเขาไปเฝ้า เจ้าพิมายแต่คงภริยาอาศารกระตังกระตองโดย
 ขัดขี้มานะไม่ยอมอ่อนน้อม พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงตรัสประภาษว่า
 “ควหาขญวาศนายกรมมไต่ ไปอยู่ที่ไหนก็พาพวกผู้คนที่ขัดต่อ
 พลอยพนาศลับหายคนนั้น ครั้นจะเลี้ยงไว้ก็จะพาคนท เชื้อฉ้อขญ
 พลอยปลมตายเสียตัวออก เจ้าอย่าอยู่เลยจงตายเสีย ครั้นทเคยว
 เลิกอย่าให้เกิดจลาจลในแผ่นดินสืบไปข้างหน้าอีกเลย” แล้วจึงตรัส
 สั่งให้เอาเจ้าพิมายไปสำเร็จโทษเสีย.

ในปลายรัชกาล พ. ศ. ๒๓๑๓ เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีไต่เมือง

* คำตำรับสันสกฤตมาจากหนังสือพระราชพงษาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา. 21/04/2563

พระยาเพชรบุรี เป็นนายกองคุมทัพยกมีจำนวนพล ๕,๐๐๐ ยก
 ลงไปตีเมืองนครศรีธรรมราชเมื่อ (ราวเดือน ๕) ปีฉลู พ. ศ. ๒๓๑๒
 แล้วพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงให้มโศภอักษรลงไปยังองค์สมเด็จพระนาราย
 ณ์ราชาว่า เที่ยวนกรุงศรีอยุธยาถอยกลับตั้งเป็นปรกติเหมือนแต่
 ก่อนแล้ว ให้กรุงกัมพูชาตั้งตนไม่ทองเงินกับเครื่องราชบรรณา
 การเข้ามาถวายคดมยระเพณีตั้งแต่ก่อน สมเด็จพระนารายณ์ราชา
 ตอบมาว่า พระเจ้ากรุงธนบุรีมิใช่เชื้อพระวงศ์ของสมเด็จพระมหา
 กระษัตริราชซึ่งครองกรุงศรีอยุธยา หายอดถวายตนไม่ทอง
 เงินไม่ พระเจ้ากรุงธนบุรียกขัตติย รังมรยสังให้ยกกองทัพยก
 ไปเมืองเขมรอีก ๒ ทัพ ให้พระยาอภัยภทรฤทธิ กษัตริย์อนุชิต
 ราชาคุมพล ๒,๐๐๐ ยกไปทางเมืองนครราชสีมา ลงช่องเขาทาง
 ช่องเสม็ด ไปตีเมืองเสียมราฐทาง ๑ ให้พระยาโคตยาโยตีคุมพล
 ๒,๐๐๐ ยกไปทางเมืองปราจีนบุรี ไปตีเมืองพระตะบองอีกทาง ๓
 กองทัพทั้ง ๒ นทานองจะไคร่นกระแสน้ำลงไปว่า เมื่อตีเมืองพระ
 ตะบองเสียมราฐได้แล้ว ถ้าสมเด็จพระนารายณ์ราชาขังคดตั้งไม่
 มาอ่อนน้อม ก็ให้ยกตีเมืองทั้ง ๒ นั้นไว้รอกองทัพหลวงจะเสด็จยก

๑ ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า พระเจ้ากรุงธนบุรีให้พระยาทั้ง ๒ แต่เมื่อยัง
 เป็นพระมหามนตรีแลพระราชรินทร์ ยกตามพระยาจวงศาธิราชไปตีเมืองเสียมราฐ
 ครั้ง ๑ แล้ว ครั้งนี้ยกไปตีเป็นครั้งที่ ๒ พงษาวดารกรุงกัมพูชาว่าตีครั้งนี้เป็นครั้งแรก
 เจ้าพเจ้าเข้าใจว่าพระเจ้ากรุงธนบุรีเห็นจะให้พระยาทั้ง ๒ ตั้งจัดการเมืองนครราชสีมาอยู่
 ด้วยฟังตีได้ใหม่ รับสั่งให้ไปตีเมืองเสียมราฐคราวนี้เป็นคราวแรก จึงยกไปจากเมือง
 นครราชสีมา. TUDC 21/04/2563

ตามลงไปตึกโรงกัมพูชาในระตู่แดง ทั่วเวลานั้นพระเจ้ากรุงธนบุรี
ประสงค์จะรอฟังการตเมืองนครศรีธรรมราชก่อน.

ฝ่ายกองทัพเจ้าพระยาจักรียกลงไปถึงเมืองชุมพรเมืองไชยา
พวกกรมการเก่าก็เข้ามาอ่อนน้อมโดยดีไม่ต้องรบพุ่ง แต่ข้าราชการ
ที่เป็นแม่ทัพใหญ่ก่อนราชกองทัพยกไปคราวนั้นไม่เป็นสามัคคีกัน
ครั้นยกเข้าไปในแคว้นเมืองนครศรีธรรมราช ข้ามแม่น้ำหลวงไปถึง
ท่าหมากแขวงอำเภอลำพูนพบข้าศึกตั้งค่ายสกัดอยู่ กองทัพกรุง
ธนบุรีเข้าตีค่ายไม่พรวรอมกันก็เสียตัวข้าศึก พระยาศรีพัฒน์
พระยาเพชรบุรี ตายในทัพ และข้าศึกจับหลวงลักษมณ์มาบุตร
เจ้าพระยาจักร์ไปได้ เจ้าพระยาจักร์ก็ถอยทัพกลับมาตั้งอยู่ที่เมือง
ไชยาพระยาขมมราชมีไชยบอกกล่าวโทษเจ้าพระยาจักร์เข้ามาว่ามี
เป็นใจด้วยราชการ พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงทราบทรงพระ คาริห์เห็น
ว่าลำพัง กองทัพข้าราชการ เห็นจะตเอาเมืองนครศรีธรรมราชไม่ได้
ขณะนั้นกองทัพหลวงที่จะเสด็จไปตึกโรงกัมพูชาเห็นจะไต่ลงมือตระ
เตรียมมอญแล้ว พอได้ข่าวเข้ามาถึงกรุงธนบุรีว่ากองทัพไทยตีได้
เมืองพระตะบอง เมืองเสียมราฐแล้ว พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระ
คาริห์เห็นว่า โอกาสที่จะตีเมืองนครศรีธรรมราชอยู่ในระตู่ฝน มี
เวลาพอที่จะทำการสงครามทางเมือง นครศรีธรรมราชให้เสร็จทัน
ระตู่แดง ที่กำหนดว่าจะเสด็จไปตึกโรงกัมพูชาได้ จึงเสด็จโดย
กระบวนเรือออกจากกรุงธนบุรี เมื่อเดือน ๘ ปีฉลู พร้อมด้วยกอง

ทัพหลวงมีจำนวนพล ๓๐,๐๐๐ ลงไปตีเมืองนครศรีธรรมราช กระ
 ขว้นทัพหลวงไปถูกพายุที่บางทลแขวงเมืองเพชรบุรี ต้องหยุดพัก
 ซ่อมแซมเรือกองทัพเสียคราวหนึ่ง ๓ แล้วจึงยกลงไปถึงเมือง
 ไชยา มีรับสั่งให้รวบรวมพลทัพเป็นกองทัพยกให้พระยาขมราช
 เป็นกองนำ ให้เจ้าพระยาจักรกับพระยาพิไชยราชกุมทัพหลวงยก
 ลงไปทาง ๓ พระเจ้ากรุงธนบุรีคุมกองทัพเรือลงไปทาง ๓ กำหนด
 ให้เขาคัดเมืองนครศรีธรรมราชพร้อมกันทั้ง ๒ ทาง ครั้นนั้นเจ้านคร
 ลำคณูว่ากองทัพกรุงธนบุรียกลงไปตามทางบกทางเดียวเหมือนคราว
 ก่อน ทำได้เตรียมต่อสู้กองทัพเรือไม่ กองทัพพระเจ้ากรุงธน
 บุรีไปถึงปากพญา อันเป็นปากน้ำเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อ
 ผนวนพลหัดศึก เดือน ๑๐ แรม ๒ ค่ำ เจ้านครทราบก็ตกใจ รีบกระ
 เกณฑ์ผู้คนให้อุปราชจันทร์ คุมลงมาตั้งค่ายคอกยต่อสู้อยู่ที่ท่าโพธิ์
 อันเป็นท่าขนเมืองนครศรีธรรมราช ห่างเมืองประมาณ ๓๐ เส้น พระ
 เจ้ากรุงธนบุรียกขึ้นไปตีที่ค่ายท่าโพธิ์แตก จับอุปราชจันทร์ได้ เจ้า
 นครกลัวความคึกคักจะต่อสู้ จึงทิ้งเมืองพญาตวงค์หนีลงไปเมือง
 สงขลา พระเจ้ากรุงธนบุรีก็ตีเมืองนครศรีธรรมราชโดยง่าย ฝ่าย
 กองทัพเจ้าพระยาจักรซึ่งยกลงไปทางบก พระยาขมราชกองนำก็
 ไล่ค่ายชาวศึกที่ท่าหมากแล้วยกต่อลงไป พบค่ายชาวศึกตั้งอยู่ที่

๑ อุปราชจันทร์นี้ เป็นบุตรของเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ แลเป็นหลานเขยของเจ้า
 นคร เดิมเป็นที่หลวงนายฤทธิในกรุงเก่า ครั้นกรุงเสียหนีลงไปอยู่กับเจ้านครจึงได้เป็น
 อุปราช ต่อมาถึงรัชกาลที่ ๑ ได้เป็นที่เจ้าพระยาสุรินทรราชา เป็นต้นสกุลจันทโรวงษ์

เขาหัวช้างอีกแห่ง ๑ ยิงไม่ชนรบกันชาติก็แตกหนี ด้วยโทษว่า
 ว่าพระเจ้ากรุงธนบุรีตีเมืองนครศรีธรรมราชแล้ว เจ้าพระยาจักรี
 จึงยกกองทัพตรงเข้าไปยังเมืองนครศรีธรรมราช ไปถึงภายหลัง
 พระเจ้ากรุงธนบุรีตีเมืองไค ๘ วัน พระเจ้ากรุงธนบุรีมีรับสั่งให้ภาค
 ทณฑิไทยทมิไค ไปถึงทันกำหนด แล้วให้เจ้าพระยาจักรียกพระ
 ยายพิไชยราชาคุมกองทัพยกทัพเรือลงไปตามรับเจ้านครเกตุแล้ว
 พระเจ้ากรุงธนบุรียกกองทัพหลวงจากเมืองนคร ฯ เมื่อวันศุกร์
 เดือน ๓๓ ขึ้น ๖ ค่ำ ตามลงไปยังเมืองสงขลา

กองทัพเจ้าพระยาจักรียกพระยาพิไชยราชาลงไปยังเมืองสง-
 ขลา ได้ความว่าพระยาพิทลงกับหลวงสงขลาพาเจ้านครหนึกลงไป
 ข้างไค ก็ยกตามลงไปยังเมืองเทพา อันเป็นเมืองชนของเมือง
 สงขลาอยู่ตอกกับแดนเมืองมลายู สืบถามไคความว่าเจ้านครหนึ
 ลงไปอาไครบพระยาขัตติยราชธานอยต์เมืองขัตติ เจ้าพระยา
 จักรจึงมีศฤภษณ์ลงไปยังพระยาขัตติว่า เจ้านครเป็นศัตรูของพระ
 เจ้ากรุงธนบุรี มีรับสั่งให้มาติดตามเอาตัว ให้พระยาขัตติส่งตัว
 เจ้านครกับพรรคพวกทหนึไปอยู่ในแดนเมืองขัตติมาถวายเสียโดยค
 ถ้าไม่ส่งมาก็จะตั้งยกกองทัพเข้าไปในแดนเมืองขัตติ เห็นว่า
 พระยาขัตติจะไคความเคอตรอนเปล่า ๆ พระยาขัตติมีความกลัว
 กองทัพไทยก็ให้ขยเจ้านคร เจ้าพิศยศรเขย กยเจ้ากลาง แดพระ
 ยายพิทลง หลวงสงขลา ทงสมัคพรรคพวกส่งมายังกองทัพเจ้า
 พระยาจักรี ๆ ก็เลิกทัพกลับมาเฝ้าพระเจ้ากรุงธนบุรีที่เมืองสงขลา

พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงจัดการเมืองสงขลาแต่เมืองพทลง เรียบร้อย
แล้วเสด็จกลับมายังเมืองนครศรีธรรมราช มาถึงเมื่อวันศุกร์
เดือน ๑๒ ขึ้น ๒ ค่ำ พอจรดค่ำลงทางซ้ายทเลยกษัตริย์ ลมกล้าคลื่น
ใหญ่ ฝนก็ตกชุก จะเสด็จกลับกรุงธนบุรียังไม่ทัน จึงต้องยบยงอยู่
ที่เมืองนครศรีธรรมราช ให้กองทัพช่วยกันทำการปฏิสังขรณ์พระ
อารามมณีรัตนมหาธาตุเป็นต้น จนตลอดเวลาจรดรุ่งขึ้น ส่วนเจ้านครนั้น
ลูกขุนปลุกษาว่าโทษถึงสิ้นชีวิตแล้ว แต่พระเจ้ากรุงธนบุรีไม่ทรงเห็น
ชอบด้วย คำว่าเวลาบ้านแตกเมืองเสีย ต่างคนต่างตั้งตัวหมาย
จะเป็นใหญ่ด้วยกัน เจ้านครยังไม่เคยเป็นขามานแต่ก่อนทรมองต่อ
สู้จะเอาเป็นความผิดไม่ได้ ครั้นรับข่าวมาโตเจ้านครก็อ่อนน้อมยอม
จะเป็นข้าโดยดี ควรเอาตัวเข้าไปไว้รับราชการที่ในกรุง ฯ ต่อไป
พระเจ้ากรุงธนบุรีประทับอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราชจนถึงเดือน ๔ ปี
ฉลุ ครั้นสิ้นจรดแล้วจึงทรงตั้งเจ้านครราชวรวงศ์เสถียรให้ครอง
เมืองนครศรีธรรมราช แล้วให้เลิกทัพกลับไปคืนมาพระนคร

ฝ่ายพระยาอภัยภทรณฤทธิ พระยาอนันตราชธานี เมืองเสียม
ราฐุไทเมื่อต้นระดุน สมเด็จพระนารายณ์ราชาเจ้ากรุงกัมพูชาให้
ออกญากลาโหม ซ้อย่าง คมกกองทัพเขมรยกมาตีเมืองเสียมราฐ
คืน พระยาทาง ๒ กตกกองทัพเขมรแตกยับเยิน ออกญากลา

๑ ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า สมเด็จพระนารายณ์ราชาเสด็จทัพเรือมา ได้รับกัน
ในทะเลสาบยังไม่แพ้ชนะกัน ในราชพงษาวดารกรุงกัมพูชาว่า ให้กองทัพมาตีเมือง
เสียมราฐแล้วแตกกลับไป เห็นว่าตรงด้วยรายการ. 21/04/2563

โหมย่างดาบในทริบ แค้นนเขมรก็ไม่กล้ามารบกวน ครั้นพระ
 ยาทัง ๒ ไตรยทองตราว่า พระเจ้ากรุงธนบุรีจะเสด็จไปตีเมืองนคร
 ศรธรรมราชในระตูฝน ถึงระตูแดงจะเสด็จยกกองทัพหลวงออก
 ไปตีกรุงกัมพูชา ก็ตั้งรอคอยกองทัพหลวงอยู่ที่เมืองเสียมราฐ
 ครั้นถึงระตูแดงไม่ได้ยินข่าวว่ากองทัพหลวงยกไปก็แคลงใจ เพราะ
 ไม่ทราบว่าพระเจ้ากรุงธนบุรีตีกรมสมเด็จพระที่นั่งเมืองนครศรีธรรมราช
 เสด็จกลับมาหรือไม่ ฝ่ายที่ในกรุงธนบุรีได้ทราบกันอยู่แต่ก่อน
 ว่าพระเจ้ากรุงธนบุรีตีเมืองนครศรีธรรมราชตั้งแต่เดือน ๑๐ ครั้น
 เห็นหาบไปไม่เสด็จกลับมาหลายเดือนก็เกิดความสงสัยว่า พระเจ้ากรุง
 ธนบุรีเสด็จไปสิ้นพระชนม์เสียที่เมืองนครศรีธรรมราช ก็คิดพิศพิศทราบ
 ออกไปลงพระยาทัง ๒ ก็ตกใจ เกรงจะเกิดกลางคืนในกรุงธนบุรี
 จึงปรึกษากันให้เลิกทัพกลับมาทางเมืองนครราชสีมา ฝ่ายพระ
 ยาโกษาธิบดีตั้งอยู่ที่เมืองพระตะบอง ทราบว่าพระยาทัง ๒ เลิก
 ทัพกลับมาจากเมืองเสียมราฐ จะอยู่แต่ทัพเดียวก็เกรงเขมรจะ
 ยกทัพมาทำร้าย จึงถอยทัพกลับมาเมืองปรางค์บุรีข้าง แล้ว
 มีไชยออกกล่าวโทษเข้ามาขังกรุงธนบุรีว่าพระยาทัง ๒ เห็นคาตพิ
 พระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จกลับมาถึงพระนคร ได้ทราบความตามไชยออก
 พระยาโกษาธิบดีทรงชกเคือง ฝ่ายพระยาทัง ๒ ยกกองทัพกลับ
 มา พระยาอนุชิตราชามาถึงเมืองลพบุรีก่อน พระยาอภัยภทรณฤทธิ
 ยงอยู่ที่เมืองนครราชสีมา พระเจ้ากรุงธนบุรีรับสั่งให้ชาหลวง
 ไปหาตัวพระยาอนุชิตราชาเข้ามาเฝ้า แล้วมีพระกระแสถามว่า ให้

ไปทัพยังมีโตมตราให้หา เหตุใดจึงยกทัพกลับมาโดยอำเภอใจ
 พระยาอนชิตราชา ก็กราบทูลความตามจริงว่า รอคอยกองทัพ
 หลวงไม่เห็นยกออกไปตามกำหนด แล้วได้ข่าวเล่าภาของออกไปว่า
 พระเจ้ากรุงธนบุรีสนพระชนม์ที่เมืองนครศรีธรรมราชก็ตกใจ เกวง
 ว่าจะมีชาติกษัตริย์มาช่วยพระนคร จึงปรึกษากันยกกลับมาหวังว่า
 จะรักษาแผ่นดินไว้ ไม่ยอมเป็นชาติอื่น พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงฟัง
 ก็หายกริ้ว ครั้นเสวยเสวยว่าสัจจะสมควรรแล้ว แล้วจึงรบสั่งให้
 หากกองทัพพระยาโกษาธิบดียกกองทัพพระยาอภัยรณรงค์ยกกลับมา
 มาพระนคร การที่จะตั้งกรุงกัมพูชานั้นให้ระงับไว้ก่อน.

ถึงขชาติ พ. ศ. ๒๓๓๓ พระเจ้ากรุงธนบุรีกำลังทรงปรารภที่
 จะท้าวเมืองเหนือ พอได้ข่าวลงมาถึงกรุงธนบุรีว่า เมื่อเดือน ๖
 ขชาติ เจ้าพระฝางใหญ่กองทัพลงมาลาที่บริเวณเมืองอุไทยธานี
 แลเมืองไชยนาท เป็นทำนองจะคิดลงมาตีกรุงธนบุรี พระเจ้ากรุง
 ธนบุรีจึงมรบบสั่งให้เตรียมกองทัพยกไปตีหัวเมืองเหนือในขชาตินั้น
 ขณะนั้น (ชอลันดา) เมืองยะนะตราส่งขึ้นใหญ่มากมาย แลแขก
 เมืองตรังกานูก็เอาขบควยคิดเข้ามาถวาย ๒,๐๐๐ กระบองก^๓ พอ

๓ การถวายเครื่องสาตราขอย่างนี้ ที่จริงเป็นการขายโดยทางอ้อม เพราะเมื่อทรง
 รับไว้แล้วเป็นประเพณีที่ต้องพระราชทานของตอบแทนถึงราคาของถวาย พระราชทานงา
 ช้างบ้าง ต้มกบบ้าง ผ่างบ้าง ถัดตามราคาซื้อขายในประเทศนี้ ผู้ถวายของได้กำไรทั้งใน
 ราคาของที่ส่งทูลขอมถวาย แลในราคาของพระราชทานตอบแทน เมื่อเอาไปขายประ-
 เทศอื่น ด้วยเหตุนี้พวกพ่อค้าทราบที่ต้องพระราชประสงค์จึงพอใจจะมาถวาย.

เหมาะแก่พระราชประสงค์ พระเจ้ากรุงธนบุรีก็เสด็จโดยกระบวน
 ทพเรือ ยกออกจากพระนครเมื่อณวันเสาร์ เดือน ๘ แรม ๑๔ ค่ำ
 จะไปประชุมพลที่เมืองนครสวรรค์ฤๅเมืองไทรบุรีปรากฏไม่ ปรากฏ
 แต่ว่ากระบวนทพยกกันไปค้ำหัวเมืองเหนือคราวนั้นจัดเป็น ๓ ทพ ทพ
 ที่ ๑ พระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จโดยกระบวนเรือเป็นทัพหลวง จำนวน
 พล ๓๒,๐๐๐ เวลานั้นพระยาขมราชที่เคยเป็นนายทัพคราวที่เมือง
 นครศรีธรรมราชลงอัญญกรรม พระยาอนุชิตราชา (กรมพระราช
 วังบวรมหาสุรสิงหนาท) ได้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาขมราช ถือพล
 ๕,๐๐๐ เป็นทัพที่ ๒ ยกขึ้นไปทางบกข้างฟากตะวันออกด้านน้ำแคว
 ใหญ่ พระยาพิไชยราชา ถือพล ๕,๐๐๐ เป็นทัพที่ ๓ ยกขึ้นไป
 ทางบกข้างฟากตะวันตก.

ฝ่ายเจ้าพระฝางทราบว่ากองทัพกรุงธนบุรียกขึ้นไป จึงให้
 หลวงโกษาธิบดี ซึ่งเคยเป็นนายทัพมารบกับพระเจ้ากรุงธนบุรีที่คำ-
 บลเกษไชย เมื่อครั้งยังเป็นนายทหารของเจ้าพิศณุโลกเรื่องนั้น
 คุณกองทัพลงมาตั้งรับอยู่ที่เมืองพิศณุโลก กองทัพหลวง
 ของพระเจ้ากรุงธนบุรี ยกขึ้นไปถึงเมืองพิศณุโลกเมื่อณวันเสาร์
 เดือน ๘ แรม ๒ ค่ำ มีรับสั่งให้ปล้นเมืองในค่ำวันนั้นยกไปเมืองพิศ-
 ณุโลก หลวงโกษาธิบดีหนีออกจากเมืองไปรวบรวมพลตั้งค่ายหมาย
 จะคอยต่อสู้อยู่ที่บ้านกะโทก แต่ไพร่พลแตกหนีกระจัดกระจาย
 ไปเลียบมาก หลวงโกษาธิบดีเห็นเหลือกำลังก็ตั้งค่ายหนีกลับชน

ไปยังเมืองสว่างคบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีได้เมืองพิศณุโลกแล้วกองทัพยกยกลงไปไม่ถึงทั้ง ๒ ทิว ด้วยเป็นระตุฝนหนทางขกเดินลำบาก จึงประทยรออกอยู่ที่เมืองพิศณุโลก ๘ วัน กองทัพพระยายมราชจึงขึ้นไปถึง ค้อมมาอีก ๒ วันกองทัพพระยาพิไชยราชากชนไปถึง มรสถึงไพร่หายเสียยงอาหารหมด ไท่กองทัพยกรบยกตามชาวศึกที่แตกหนีขึ้นไปยงเมืองสว่างคบุรีพร้อมกันทั้ง ๒ ทาง แต่กองทัพเรือยังไม่ยกขึ้นไป ด้วยทรงพระราชดำริว่าเวลานั้นน้ำในแม่น้ำยังน้อย หนทางค้อมขึ้นไปลำน้ำแคบตลิ่งสูงทั้ง ๒ ฟาก ถ้าชาวศึกมาตักทาง ทพเรือจะรบพุ่งยงเสียเปรียบ แต่ดำริว่าไม่ช้าตอกน้ำเห็นอกคงหลากมา คงไต่ยกขึ้นไปตามกัน พอสองสามวันน้ำก็หลากถึงทรงพยากรณ พระเจ้ากรุงธนบุรีก็เสด็จยกกองทัพขึ้นไปจากเมืองพิศณุโลก.

ฝ่ายกองทัพพระยายมราช พระยาพิไชยราชา ยกขึ้นไปถึงเมืองสว่างคบุรีก็เข้าล้อมเมืองไว้ พวกชาวเมืองเห็นกองทัพกรุงธนบุรีมาถึงสามารถ ฤทธิเดชของเจ้าพระฝางต้านทานไม่ไหว ก็พากันครันคร้ามไม่กล้าหาญองแต่ก่อน เจ้าพระฝางเห็นเหลือกำลังที่จะรบพุ่งเอาไชยชนะก็คืนเคอรักษาเมืองมั่นไว้ ขณะนั้นช่างของเจ้าพระฝางตกลงกเป็นช่างพึงเผือกตัว ๑ เจ้าพระฝางคิดเห็นว่าช่างเผือกเกิดชนในเวลาชาวศึกล้อมเมือง เป็นของเกิดสำหรับบุญบารมชาวศึกก็ขงพอใจ ค้อมสู้ยู่ไต่ ๓ วันก็พลตมคพรรคพวก

ยกออกจากเมืองในเวลากลางคืน ทิ้งหนีไปข้างทิศเหนือ กอง
ทัพติดตามหาได้ตัวเจ้าพระฝางไม่ ได้แต่ข้างเผือกมาถวายพระ
เจ้ากรุงธนบุรี.

เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีได้หัวเมืองเหนือแล้ว ก็ได้เมืองชนของ
กรุงศรีอยุธยาไว้ในราชอาณาจักรทั้งหมด ยิงขาดแต่เมืองตนาว
ศรี แลเมืองมฤตยุกถกอยู่กับพม่า ก็ยกกรมทัพมาแลเมืองมลายู
ประเทศราชยังตั้งแขวงเมืองอยู่ พระเจ้ากรุงธนบุรีประทัมจัดการปก
ครองหัวเมืองเหนืออยู่ตลอดครั้นนั้น ให้เกลี้ยกล่อมราษฎรที่แตก
ฉานชานเช่นให้กลับมาอยู่ตามภูมิลำเนาเดิม แลสำรวจจำนวน
ไพร่พลเมืองเหนือทั้งปวง เมืองพิศณุโลกมีพลเมือง ๓๕,๐๐๐ คน
เมืองสวรรคโลกมี ๗,๐๐๐ คน เมืองพิไชย (รวมทั้งเมืองสว่างค
บุรี) มี ๗,๐๐๐ คน เมืองศรีไชโยมี ๕,๐๐๐ คน เมืองกำแพงเพชร
กับเมืองนครสวรรค์มีเมืองละ ๓,๐๐๐ คนเศษ จึงทรงตั้งข้าราชการ
ซึ่งมีข้าเห็นจากความชอบในการสงครามครั้งนั้น คือพระยายมราช
(กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท) ให้เป็นเจ้าพระยาสุรสีห์พิศ
ณุวชิราวุธ อยู่สำเร็จราชการเมืองพิศณุโลก ให้พระยาพิไชย
ราชาเป็นเจ้าพระยา สำเร็จราชการเมืองสวรรคโลก ให้พระยา
สุรราชเดโชไชยเป็นพระยาพิไชย ให้พระยาท้ายน้ำเป็นพระยา

* ผู้สำเร็จราชการเมืองเอก คือเจ้าพระยาพิศณุโลกแลเจ้าพระยาเนตรศรีธรรมราช
แต่ก่อนมียศสูงกว่าเสนาบดีชั้นจตุสดมภ์. 21/04/2563

ศุโขไทย ให้พระยาสรบคินทรเมืองไชยนาทเป็นพระยากำแพงเพชร ให้พระยานุรักษ์ภูธรเป็นพระยานครสวรรค์ แลเจ้าพระยาจักรแชกนนั้นอ่อนแอในการสงครามครั้งนั้น มีรับสั่งให้เอาออกเสียจากตำแหน่งสมุหนายก คงเป็นแต่เจ้าพระยาจักร แล้วทรงตั้งพระยาอภัยภทรณฤทธิ (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์) เป็นพระยาขมราช แลให้บัญชาการมหาดไทยแทนสมุหนายกด้วย ครั้นการทวงเมืองเหนือเสร็จแล้วจึงเสด็จกลับลงมายังกรุงธนบุรี.

ในเวลานั้นพม่ายกกองทัพเมืองเชียงใหม่อยู่ พระเจ้าองค์วงศ์ให้อภัยคามธชงโคเถื่อนยศชนเป็นไปมะยง่วน เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่มาแต่กรุงเก่ายังไม่เสีย เมื่อกองทัพกรุงธนบุรีขึ้นไปตีเมืองสวรรคบุรี เจ้าพระฝางจะได้อภัยไปขอกำลังเมืองเชียงใหม่มาช่วย ฤาณินันเห็นจะมีพวกเจ้าพระฝางขึ้นไปพึ่งพม่าทางเมืองเชียงใหม่ไปมะยง่วนโคตวงศ์ที่จะแผ่อำณาเขตรัดลงมา เพราะไทยพวกเมืองสวรรคบุรีไปขอด้วย จึงยกกองทัพลงมาตีเมืองสวรรคโลก เมื่อเดือน ๓ ขาด พ. ศ. ๒๓๑๓ ขณะนั้นเจ้าพระยาพิไชยราชาพึ่งไปอยู่เมืองสวรรคโลกยังไม่ถึง ๓ เดือน กำลังรพลงม่น้อย แต่เมืองสวรรคโลกมีขอมปรากฏการสร้างไว้นครไชยราชนันคง เจ้าพระ

๕ ไปมะยง่วนคนนี้ในหนังสือเก่าเรียกชื่อหลายอย่าง ที่จริงเดิมเป็นที่อภัยคามธชเรียกกันว่าอาปรกามธชก็มี ครั้นเมื่อเถื่อนยศเป็นมะยง่วน เรียกกันว่ามะยง่วนก็มี เอาคำไป อันแปลว่านายทัพต่อเจ้าข้างนำชื่อ เรียกไปมะยง่วน จึงกลายเป็นไปมะยง่วนก็มี ข้าพเจ้าเรียกไปมะยง่วนให้ตรงกับหนังสือพระราชพงษาวดาร.

ยาวไพชยนต์ราชาจงรักษาเมืองม่นไว้ แล้วบอกหัวเมืองใกล้เคียงขอ
 กำลังไปช่วยรบพม่า ทพพม่าที่ยกมาตเมืองสวรรคโลกคราวนั้น
 เป็นแต่ทพพม่าเมืองเชียงใหม่รพลเป็นคนพื้นเมืองโคยมาก เป็น
 แต่พม่าควบคุมมา เห็นพวกชาวเมืองสวรรคโลกไม่สู้กล้าดมเมือง
 ไว้ ครั้นเจ้าพระยาสุรสีห์ พระยาวปีชโย พระยาสุโขไทย ยกกอง
 ทพไปถึงเขตตระหนาย กองทพพม่าก็แตกพ่ายหนีไปหมด ใน
 คราวหน้าคองรอนดงคองทพกรุงธนบุรีใน

สงครามครั้งที่ ๔ คราวไทยตีเมืองเชียงใหม่ครั้งแรก

ปีชวด พ.ศ. ๒๓๑๓

เรื่องพระเจ้ากรุงธนบุรีตีเมืองเชียงใหม่ครั้งนั้น พิศวาทที่
 ในรายวันการทัพปรากฏในหนังสือพระราชพงษาวดาร เห็นได้
 ว่าเป็นการต่อเนื่องกับเรื่องพม่าตีเมืองสวรรคโลกที่กล่าวมาแล้ว
 ทัพปรากฏว่าไปมะยง่วนมาล้อมเมืองสวรรคโลกเมื่อเดือน ๓ ปีชวด
 พ.ศ. ๒๓๑๓ ถึงเดือน ๔ ปีชวดนั้น พระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จยกกองทัพ
 ทัพออกจากพระนครไปตีเมืองเชียงใหม่ ครั้งนั้นราชการในระหว่าง
 นั้นจะพอสิ้นฐานได้ว่า เมื่อเจ้าพระยาพิไชยราชาได้ทราบข่าวว่า
 พม่าจะยกกองทัพมา คงมีใบบอกลงมายังกรุงธนบุรี ครั้นเมื่อ
 พม่ายกกองทัพมาลงเมืองสวรรคโลกก็คงบอกตามลงมาอีกครั้ง ๓
 ใบบอกเห็นระมาณกรุงธนบุรีในเดือน ๓ ขณะนั้นพระเจ้ากรุงธนบุรี
 เสด็จยกกองทัพหลวงลงมาจากเมืองเหนือ พม่าลงกรุงธนบุรี
 ไม่ช้านัก ผู้คนแลพาหนะกองทัพเห็นจะยังไม่ทันกระจัดกระจายไป
 ครั้นได้ทราบความตามใบบอกว่า ไปมะยง่วนเจ้าเมืองเชียงใหม่
 ยกมาเองก็ทรงพระวิตก ด้วยหัวเมืองเหนือพึ่งตีได้ใหม่ๆ ผู้คน
 พลเมืองยังไม่เป็นอันแน่น แลยังไว้ใจไม่ได้ทีเดียว เพราะเป็น

ข้าศึกกั้นมาไม่ชำนาญ ด้วยเหตุนี้จึงรวบรวมผู้คนเข้ากองทัพ
 หลวงเสด็จยกกองทัพออกไปอีกในเดือน ๔ ปีชวด เมื่อเสด็จออกไปถึง
 กลางทาง เห็นจะเกอบถล่มเมืองนครสวรรค์ จึงทรงทราบว่าพวก
 เจ้าเมืองเห็นโอกาสช่วยกันรอฟังทัพเข้ามาแตกหนีไปหมดแล้ว พระเจ้า
 กรุงธนบุรีไม่เสด็จกลับมาพระนคร เลยยกกองทัพหลวงขึ้นไป
 เมืองพิษณุโลก เรียกกองทัพหัวเมืองเขาสมทบแล้วเสด็จไปตี
 เมืองเชียงใหม่ ราชการเห็นจะเป็นคงถ่วงมานาน.

เหตุที่พระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จไปตีเมืองเชียงใหม่ครั้งนี้ ทำ
 นองจะเป็นด้วยทรงพระราชดำริเห็นว่า กำลังพม่าที่เมืองเชียง
 ใหม่ไม่สู้มากมายใหญ่หลวงนัก ทางเมืองซึ่งระก้าตั้งตักตักกัน
 ยังจะส่งกำลังมาช่วยไม่ได้ พม่าเมืองเชียงใหม่แตกไปจากเมือง
 สวรรคโลกใหม่ ๆ กำลังครั้นความ ฉลาดก็ตามขึ้นไปทันที่ทางที่
 จะตีเมืองเชียงใหม่ได้ อนึ่งกองทัพที่จะไปตีเมืองเชียงใหม่
 ทิ้งทัพหลวงแลทัพหัวเมืองก็มีพร้อมอยู่แล้ว ไม่ต้องกระเกณฑ์ผู้คน
 ใหม่ เช่นแต่จะส่งให้ยกทัพออกไป ตัดเมืองเชียงใหม่ได้สำเร็จ
 ก็จะเป็นประโยชน์อย่างสำคัญ เหมือนกับที่กล่าวถึงพม่ามิให้มา
 ทำร้ายได้เหมือนเมื่อกครั้งกรุงเก่า โดยหากจะตีเมืองเชียงใหม่
 ไม่ได้ก็ยังเป็นประโยชน์ที่จะได้ รุกมีล้าเนาไว้สำหรับคิดการข้าง
 นำต่อไป คงเป็นเพราะทรงพระราชดำริคงถ่วงมานาน จึงยกขึ้นไปตี
 เมืองเชียงใหม่เมื่อต้นปีเถาะ พ. ศ. ๒๓๓๔.

กองทัพพระเจ้ากรุงธนบุรีที่ยกขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ครั้ง
 ครั้งประชุมพลที่เมืองพิไชย รวมจำนวนพลได้ ๓๕,๐๐๐ ให้เจ้าพระยา
 สุรสีห์เป็นนายทัพนำคุมพลหัวเมืองยกไปก่อน แล้วพระเจ้ากรุง
 ธนบุรีเสด็จเป็นจอมพลยกกองทัพหลวงตามไป เดินทัพไปทาง
 เมืองสวรรคโลก เมืองเถินแลเมืองลี้ ครั้งนั้นพวกเจ้าเมือง
 ราชทาง มีพระยาแพรมังไชยเป็นต้น มาสวามิภักดิ์มาก
 ที่ไม่มาสวามิภักดิ์มีโคตอสู กองทัพกรุงธนบุรียกขึ้นไปถึง
 เมืองลำพูนได้ โดยสะดวก ฝ่ายโยมะย่ง่วนเห็นชาติภัยยกขึ้นไปได้
 รวดเร็วก็ไม่มาต่อสู้กลางทาง รั้งให้กองทัพออกมาตั้งค่ายรบอยู่
 นอกเมือง กองทัพเจ้าพระยาสุรสีห์ยกขึ้นไปตั้งค่ายข้างนอก
 เมืองแตก โยมะย่ง่วนให้กองทัพถอยกลับเข้าเมือง ทิ้งแนว
 กำแพงชั้นนอก ซึ่งแก่ ไซไซเชิงเทินหินที่ทหารไทยสร้างตรงสม-
 เ็จพระนารายณ์ล้อมเมืองเชียงใหม่ขึ้นได้ รักษาแต่ป้อมปราการ
 ชั้นใน กองทัพกรุงธนบุรีก็เข้าไปตั้งล้อมเมืองไว้ แล้วเข้าปล้น
 เมืองครั้ง ๑ รบกันตั้งแต่เวลาสามยามจนรุ่งสว่างเข้าเมืองไม่ได้
 ก็ถอยถอยกลับออกมา พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระราชดำริเห็นว่า
 เมืองเชียงใหม่มีป้อมปราการมั่นคง จึงมีคำปรึกษาปรึกษากัน
 มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาว่า พระมหากษัตริย์พระองค์ใดเสด็จ
 ไปตีเมืองเชียงใหม่ครั้งแรกคงตีไม่ได้ ต้องตีครั้งที่ ๒ จึงจะได้นั้น
 กองทัพที่ยกขึ้นไป ครั้งนั้นกรรวยรวบรวมยกไปโดยปัจจุบันทันด่วน

๕๐. ทงจำนวนพลแลเสบียงอาหารไม่พอจะทำกาารชัยเคียวตเอาเมือง
เชียงใหม่ได้ ก็สมกับคำพยากรณ์อยู่แล้ว เสด็จประทับอยู่ที่เมือง
เชียงใหม่ได้ ๕ วันจึงดำรัสสั่งให้ถอยทัพกลับมา

๕๑. ครานั้นไปมระยง่วนเห็นไทยถอยทัพได้ตกใหญ่กองทัพออกติดตาม
ตามตี พวกพม่าก็กลัวภัยจึงกองทัพหลวงระสังระสายคนแตกมา
จนถึงกองทัพหลวง พระเจ้ากรุงธนบุรีเห็นกองทัพหลวงเสียข้าศึก
ก็เสด็จลงไปคุมกองทัพหลวง ทรงพระแสงดาบเขาสรรบข้าศึกเอง
พวกนายไพร่พลทหารก็กลบใจได้ เขารกรบข้าศึกถล่มมบอน
ข้าศึกถานทานไม่ไหวก็ถอยหนีกลับไป แต่นั้นกองทัพกรุงธนบุรี
ก็กลับมาได้ โดยสะดวก พระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จกลับลงมาเรือ
พระที่นั่งที่เมืองพิไชย แลวกกลับลงมายังพระนคร

ฝ่ายกรุงกัมพูชา ตั้งแต่กองทัพไทยถอยมาจากเมืองพระ
ตะบองแตเมืองเสียมราฐ เมื่อต้นขาล พ.ศ. ๒๓๓๓ สมเด็จพระ
นารายณ์ราชาเจ้ากรุงกัมพูชาเข้าพระไทยว่า คงมีเหตุการณ์อย่าง
ไรเกิดขึ้นในเมืองไทยก็คอยตรับฟังอยู่ ครั้นต่อมาได้ข่าวว่าพม่า
ยกกองทัพลงมาทางเมืองเหนือ ก็คิดว่าไทยคงจะแพ้พม่าอีก
เห็นเป็นท่วงทีจึงให้หนักพระโสภิตเจ้าเมืองเขมมยกกองทัพมาตี
เมืองตราขเมืองจันทบุรีเมื่อปลายขาล เวลานั้นพระเจ้ากรุงธนบุรี

๑ เรื่องเขมรมาตีเมืองตราขเมืองจันทบุรี มีในราชพงษาวดารกรุงกัมพูชา แต่หา
มีในหนังสือพระราชพงษาวดารไม่

เสด็จขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ แต่กองทัพเมืองรัตนบุรีกองทัพ
 เขมรแตกถอยไป พระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จกลับลงมาจากเมือง
 เชียงใหม่ ทรงชกเคืองเขมร ครั้นพลพลาหายเหนื่อยแล้ว
 ดงปลาดิบระตูปนักให้เตรียมทัพไปตีกรุงกัมพูชา ครั้นพระเจ้าพระยา
 จักรเขกไปตามเสด็จเมืองเขมรถอยมาตั้งอศัญญกรรม จึงทรงตั้ง
 พระยายมราช (พระยาทศมเก็จพระพิทขยอกฟ้าฟ้าโลกย์) ซึ่ง
 รั้งตำแหน่งสมุหนายก เป็นเจ้าพระยาจักรีเต็มตำแหน่ง แลตั้ง
 พระยาราชบงส์นุยุครเจ้าพระยาจักรีเขกเป็นพระยายมราช แล้ว
 ค้ำส่งให้เจ้าพระยาจักรีเป็นแม่ทัพยกคุมพล ๓๐,๐๐๐ ยกไปทาง
 เมืองปราจีนบุรี พาพระรามราชาไปในกองทัพสำหรับจะไต่
 เกดขลุอมพวดเขมรด้วย ให้กองทัพยกตีเมืองพระตะบองเมือง
 โพธิ์สัตว์เข้าไปจนถึงเมืองบันทายเพชร ซึ่งเป็นราชธานีของกรุง
 กัมพูชา ส่วนกองทัพเรือมีจำนวนเรือรบ ๓๐๐ ลำ เรือทะเล ๓๐๐ ลำ
 จำนวนพล ๓๕,๐๐๐ ให้พระยาโกษาธิบดีเป็นกองหน้า พระเจ้ากรุง
 ธนบุรีเสด็จเป็นจอมพลในกองทัพหลวง ยกออกจากพระนครเมื่อแรม
 เดือน ๓๓ ไปประทัยที่ปากน้ำเมืองรัตนบุรี ให้พระยาโกษาธิบดี
 กองนำยกลงไปตีเมืองกำพงโสมก่อน ต่อมาอีก ๖ วันพระเจ้า
 กรุงธนบุรียกกองทัพหลวงตามลงไป เสด็จไปถึงปากน้ำเมือง
 บันทายมาศเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๓๒ ขึ้น ๘ ค่ำ ให้เกลี้ยกล่อม
 พระยาราชานครชัยเจ้าเมืองบันทายมาศให้มาอ่อนน้อมโดยดี พระ

ยาราชาเศรษฐีไม่มาอ่อนน้อม จึงมวยสังให้ตเมืองบันทายมาศ
 กโตเมืองเมือฉนวนชน ๓๐ คาเดือน ๑๒ นน พระยาราชาเศรษฐี
 เจ้าเมืองลงเรือหนออกทะเลไปไค ครนไคเมืองบันทายมาศแล้ว
 จึงเสด็จยกกระบวนทัพเรือเข้าคลองชุกไปยังเมืองพนมเปญ

ฝ่ายเจ้าพระยาจักรยกกองทัพกลงไป ไคเมืองพระตะบอง
 เมืองโพธิสัตว์ แลเมืองบริบูรณ์เข้าไปโดยลัดคมี ยังแต่จะถึง
 เมืองบันทายเพชร สมเด็จพระนารายณ์ราชาเห็นว่าจะสู้รบท่าน
 ทานไม่ไหว ก็ตั้งเมืองบันทายเพชรอพยพครอบครัวหนีไปเมือง
 ขาพนม เจ้าพระยาจักรไคเมืองบันทายเพชร ให้พระรามราชา
 ตั้งเกลียดล้อมผู้คนอยุทนนแล้ว ก็ลงไปเฝ้าพระเจ้ากรุงธนบุรี
 ที่เมืองพนมเปญ จึงมวยสังให้เจ้าพระยาจักรยกกองทัพตามไป
 ยังเมืองขาพนม แลเสด็จยกกองทัพหลวงตามไป ไคไคความ
 ว่าสมเด็จพระนารายณ์ราชาหนีลงไปเมืองฉนวนแล้ว ก็เสด็จกลับ
 มาประทับอยู่ที่เมืองพนมเปญ

ฝ่ายพระยาโกษาธิบดีไคเมืองกำพงไส้มแล้ว จะไปไคเมือง
 กำปอดคไคไค แต่พระยาขิงกลีมาเจ้าเมืองกำปอดมาขอมอ่อน
 น้อมไคยค จึงพาพระยาขิงกลีมาเฝ้าณเมืองพนมเปญ ฝ่าย
 เจ้าพระยาจักรยกไปตั้งเมืองขาพนมไม่มีใครต่อสู้ ครนจกการ
 บ้านเมืองเรียบร้อยแล้ว ก็กลับเฝ้าทเมืองพนมเปญเหมือนกัน

พระเจ้ากรุงธนบุรี ทรงมอบกรุงกัมพูชาแก่พระรามราชาแล้ว ก็
เลิกทัพกลับคืนมาพระนครในเดือนอ้าย ปีเถาะ พ.ศ. ๒๓๓๔.

ครั้นกองทัพกรุงธนบุรีกลับมาแล้ว สมเด็จพระนารายณ์ก็ขอ
กำลังญวนยกกองทัพ กลับเข้ามาตั้งอยู่ที่แพรกกปรกปรัด แต่
กลัวไทยไม่กล้ามาอยู่เมืองบันทายเพ็ชรอย่างเดิม ฝ่ายพระราม
ราชาก็ตั้งอยู่ณเมืองกำปอตไม่กล้าเข้าไปอยู่เมืองบันทายเพ็ชรด้วย
กลัวญวน หัวเมืองในกรุงกัมพูชาจึงแยกกันเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายใต้
ขึ้นแก่สมเด็จพระนารายณ์ ฝ่ายเหนือขึ้นแก่พระรามราชา เป็น
ดังนี้มาจนพวกโกเขินเป็นขบถขึ้นในเมืองญวน ราชวงศ์ญวนเสีย
บ้านเมืองแก่พวกขบถ สมเด็จพระนารายณ์ไม่ได้อำนาจญวนออก
หนุนกว่าเหตุ จึงให้มาว่ากล่าวกับพระรามราชาขอปรานีพระนอม
จะยอมให้พระรามราชาครองกรุงกัมพูชา ส่วนสมเด็จพระนารายณ์
จะลดลงมาเป็นที่ ๒ พระรามราชาก็ยอมเข้ามาขังกรุงธนบุรี พระ
เจ้ากรุงธนบุรีก็ทรงทราบก็ทรงพระโสมนัส จึงโปรดให้อภิเษก
นักองคินันท์เป็นสมเด็จพระรามราชา พระเจ้ากรุงกัมพูชา ทรง
ตั้งนักองคิตน ซึ่งสมเด็จพระนารายณ์ได้เป็นทมิฬหาอยู่โยธา
แต่ไหนกองคัชรรม เป็นทมิฬหาอยู่โยธา แต่หนกรุงกัมพูชาก็เป็น
ประเทศราชขึ้นต่อกรุงธนบุรีเหมือนเช่นอย่างเมื่อก่อนกรุงศรีอยุธยาแต่
ก่อนมา

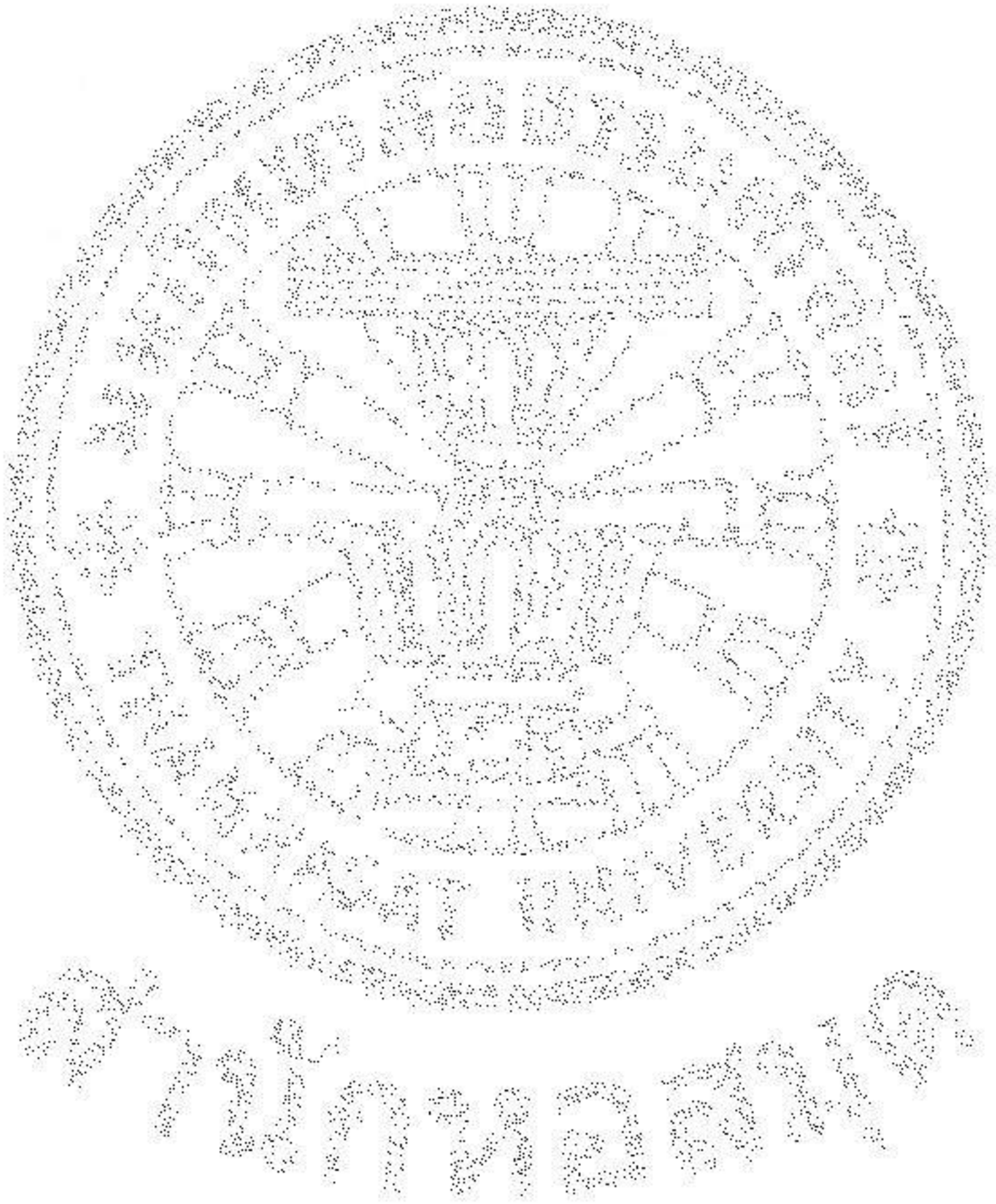

ก็ยอมอ่อนน้อมต่อพม่า พระเจ้าอังวะโตเมืองหลวงพระบางแล้ว
 ยังไม่ให้กองทัพไปสุพลากลับไปเมืองพม่า สั่งให้ลงมาตั้งอยู่ที่
 เมืองเชียงใหม่ คอยขย่งกันเมืองเพื่อไทยจะยกขึ้นไปตีอีก ไปสุปลา
 จึงเห็นทัพมาทางเมืองน่าน กรณมาใกล้กันไทย ท่านองจะเข็น
 เพราะไปสุปลาอยากจะได้รอดฝีมือทหารของตน ข่มไปมะยง่วน
 เจ้าเมืองเชียงใหม่ ด้วยรู้ว่าไปมะยง่วนเคยมาเสียดไทยที่เมือง
 สวรรคโลก จึงแบ่งกองทัพพม่าให้ซึกซิงโยนายทัพหน้าคุมมาตี
 ทัพเมืองไทยที่ปลายแดน ซึกซิงโยยกเข้ามาตีเมืองลับแล ไม่มี
 ใครจะต่อสู้ที่เมืองลับแลโดยง่าย พม่าเก็บทรัพย์จับผู้คนไว้ที่
 เมืองลับแลไม่พอต้องการ จึงยกเลยเข้ามาตีเมืองพิไชยเมื่อระตุ
 แลงปลายขั้มะโรง พ. ศ. ๒๓๑๕ ทัพเมืองพิไชยเวลานั้นยังมีน้อย
 พระยาพิไชยจึงรักษาเมืองมั่นไว้ยังไม่ออกไปรบ บอกมาขอกำลัง
 เมืองพิศณุโลกขึ้นไปช่วย เจ้าพระยาสุรศักดิ์กรมเถื่อนที่กองทัพยก
 ขึ้นไปยังเมืองพิไชย ขณะนั้นพม่าตั้งค่ายอยู่ที่วัดเซกา กองทัพ
 เมืองพิศณุโลกขึ้นไปดังก้าวคืบพม่า ฝ่ายพระยาพิไชยก็ยก
 ออกมาตีกระหนาบอีกด้าน ๓ ไตรยพุ่งถล่มพิไชยราชสันพันแตกเป็น
 ตลมบอน กองทัพพม่าตามทันไม่ไหวก็แตกหนีไปเมืองเชียงใหม่
 เรื่องสงครามครั้งนี้ห้ามในพงษาวดารพม่าไม่ ในหนังสือ
 พระราชพงษาวดาร ว่าตัวไปสุพลายกมาเอง ข้าพเจ้าพิจารณา

๑ ที่ว่าซึกซิงโยครั้งนี้ เป็นถรรพาคตนะ. 21/04/2563

ดูรายการรบ เห็นว่าแพ้ง่ายนัก คงมิใช่ทัพใหญ่ จึงเข้าใจ
 ว่าจะเป็นแต่ไปสุพลาแย่งกำลังให้นายทัพรองยกมา มาเสีย
 ทัพไปสุพลาจึงยกมาเองอีกคราว ๓ ซึ่งจะปรากฏต่อไปข้างหน้า.

สงครามครั้งที่ ๒ คราวที่เมืองพิไชยครั้งที่ ๒

ปีมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๑๖

เรื่องสงครามครั้งนี้ ในหนังสือพระราชพงษาวดารปรากฏ
แต่ฉบับรบ ห้ามมีรายการพิศดารไม่ว่าจะตั้งกล่าวโดยภาคคน
ตั้งแต่เหตุตเกิดสงครามเป็นต้นไป.

มีความปรากฏว่า เมื่อต้นมะเส็ง พ.ศ. ๒๓๑๖ พวกเมือง
เวียงจันทร์เกิดวิวาทกันตนเอง เมืองเวียงจันทร์เคยขอกำลังพม่า
มาช่วยเมื่อคราวเจ้าหลวงพระบางมาล้อมเมืองเมือยักอน คราวนั้น
พวก ๑ จึงให้ ไปขอกำลังพลจากเมืองเชียงใหม่ขอกำลังพม่าไปช่วย
อีก ไปส่วยพลกกองทัพไประงับวิวาทต่างระคนอยู่ที่เมืองเวียง
จันทร์ เกิดไม่ไว้ใจเข้าขอยุติสารจากนครเวียงจันทร์ จึงยังคงให้
ส่งบุตรธิดาด้วยเสนาบดีผู้ใหญ่ไปเช่นตัวจ่าน้อยที่เมืองอังวะ ครั้น
สิ้นระคน ไปส่วยพลกกองทัพกลับมาจากเมืองเวียงจันทร์จึงเลย
มาที่เมืองพิไชย.

เหตุที่ไปส่วยพลเลยมาที่เมืองพิไชยคราวนั้น อาจจะเป็นด้วยเหตุ
๒ ประการ คือ ประการที่ ๑ ทำนองไปส่วยพลจะได้ทราบความมา
จากเมืองอังวะว่า พระเจ้ามังระจะให้เป็นแม่ทัพยกลงมาตีกรุง

ธนบุรีทาง ๓ ดังเรื่องจะปรากฏต่อไปข้างหน้า ไปสู่ปลาประสังข์จะ
 ลองผมอไทยที่วาร์บพุ่งเข้มแข็งจนกว่าแต่ก่อนอย่างไร ด้วยเชื่อ
 ว่าารผลของตนไครบพุ่งชำนาญศึก เคยมีไชยชนะโตเมืองหลวง
 พระบางมา อย่างไรก็คงจะสู้ไทยที่เมืองพิไชยได้ ถ้ามีได้
 เป็นด้วยเหตุดังกล่าวมานั้น ยางที่จะเป็นเพราะไปสู่ปลาที่มีความ
 อภัยศอกสูทวผลของตนมาแตกหนีไปจากเมืองพิไชยเมื่อข่มะโรง
 ึ่งยกมาแกมมือเองก็เป็นได้

ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า พอลันระคนในข่มะเสง
 พ. ศ. ๒๓๓๖ ไปสู่ปลาก็กองทัพพม่าหมายจะมากเมืองพิไชยอีก
 แต่คราวนี้ฝ่ายไทยรู้ตัวก่อน ด้วยเจ้าพระยาสุรสีห์พระยาพิไชยคาจ
 ว่าพม่าคงจะยกมาอีก ให้คอยระวังสืบสวนอยู่มิได้ประมาณ ครั้น
 ู้ว่าไปสู่ปลาก็กองทัพพม่า ก็ชวนกันยกกองทัพไปตั้งชุมสกัด
 อย่นที่มีไชยภูมิในกลางทาง กองทัพพม่ายกมาถึง เจ้าพระยา
 สุรสีห์กับพระยาพิไชยออกกระตมต ไครบกันเป็นสามารถ ฝ่าย
 ไทยได้พิไชยภูมิได้เปรียบพม่า ก็ตีทัพไปสู่ปลาแตกกลับไปเมื่อ
 วน้องศึกว เตือนย แรม ๗ ค่ำ ข่มะเสง พ. ศ. ๒๓๓๖.

รบกันตรึงน เมื่อเข้าประณุญาตพระยาพิไชยถอยคาย ๒ มิต
 เข้าไล่พ่นพม่าจนคายหัก เลื่องภาชอเสียงถึงเรียกกันว่าพระยา
 พิไชยคายหักแต่นั้นมา เรืองพม่ามาตีเมืองพิไชยหมดเพียงเท่านั้น.

สงครามครั้งที่ ๗ คราวไทยตีเมืองเชียงใหม่ครั้งที่ ๒

ปีมะเมีย พ. ศ. ๒๓๓๗

พระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จไปตีเมืองเชียงใหม่ เพราะทราบ
 ว่าพม่าเตรียมจะมาตีกรุงธนบุรี แต่ทรงตั้งแต่พระเจ้ามังระได้
 ทราบว่า พระยาตาก ตั้งตัวเป็นกษัตริย์ชนในเมืองไทย ก็คิดจะมา
 ปราบปราม แต่มีศึกจนมาตีคเมืองพม่า พระเจ้ามังระต้องทำสงคราม
 กับพม่าจนจึงไทรอมา ครั้นเสด็จกลับเมืองเกาะ พ. ศ. ๒๓๓๕
 แลได้ทราบว่าพระเจ้ากรุงธนบุรียกกองทัพชนไปตีเมืองเชียงใหม่
 พระเจ้ามังระเห็นว่าถาวรรอดต่อไปไทยจะกำเริบหนัก จึงตั้งตนคิดการ
 ที่จะมาตีเมืองไทย หมายจะทำเสียให้ยับเยนอย่างคราวตีกรุงศรี
 อโยธยาอีกสักครั้ง ๑ ความคิดของพระเจ้ามังระที่จะมาตีเมืองไทย
 ครั้งนี้ จะใช้ยุทธวิธีอย่างเคียดวกบเมื่อครั้งตีกรุงศรีอยุธยาได้ คือ
 จะให้กองทัพยกลงมาจากเมืองเชียงใหม่ทาง ๑ แลให้ยกเข้ามา
 ทางค่านพระเจดีย์สามองค์อีกทาง ๑ ทหารเมืองเข้ามาประชิดกันที่
 กรุงธนบุรี ครั้นถึงมะโรงเจ้าหลวงพระบางกับเจ้าเวียงจันทน์
 วิวาทกัน เจ้าเวียงจันทน์ให้ไปชอกกำลังพม่ามาช่วย พระเจ้ามังระ
 ให้ไปสุพรรณภูมิกองทัพมาช่วยเมืองเวียงจันทน์ ๒๑/๐๔/๒๕๖๓ ถึงกล่าวมาแต่

ก่อนแล้ว ครั้นกองทัพไปสุพลามีไชยโตเมืองหลวงพระบาง พระ
 เจ้าอังวะเห็นเป็นท่วงทีที่จะคิดอ่านตีเมืองไทยต่อไป จึงสั่งให้ ไปสุ-
 พลา^๑ ลงมาตั้งอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ เพื่อระกักกันมิให้กองทัพไทย
 ยกขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่เสียก่อน แล้วจะส่งกำลังเพิ่มเติม
 เข้ามา ให้ ไปสุพลาเป็นแม่ทัพที่จะยกลงมาตีกรุงธนบุรีทางเมือง
 เชียงใหม่ ส่วนกองทัพที่จะยกมาทางด่านพระเจดีย์สามองค์นั้น
 พระเจ้าอังวะกะให้ประกันหัว^๒ ซึ่งโคเลอนชนเป็นเจ้าเมืองเมาะตมะ
 ตำแหน่งเทศาภิบาลมณฑลหัวเมืองมอญฝ่ายใต้เป็นแม่ทัพ ประกัน
 หัว^๓ ได้รบส่งจึงให้ลงมือเตรียมการแต่ในบมะเสง พ. ศ. ๒๓๓๖
 ให้เกณฑ์มอญตามหัวเมืองที่ต่อแดนไทย ๓,๐๐๐ คน มอบให้แพ
 กิจากยทหารพม่า ๕๐๐ คน มาทางทัพพระยกเข้ามาทางด่าน
 พระเจดีย์สามองค์ เพราะทางนั้นที่ตอนจะข้ามเขาบันทึคเป็นทาง
 กั้นการ จึงคิดจะตั้งขุ้งขวางวางเสียบยงไว้ตามระยะทางตั้งแต่เชิง
 เขาช้างแค้นพม่ามาจนค่ายลลสามสยทวักินแดงในแดนไทย มิให้
 กองทัพต้องขึ้นเสียบยงอาหารมาช่วยในตอนนั้น.

ฝ่ายพวกมอญไม่ชอบพม่าอยู่โดยธรรมดา เพราะเหตุที่ถูก

๑ พงษาวดารพม่าเรียกไปสุพลาว่า เนเมียวสีหบดี ชื่อเหมือนกับแม่ทัพที่ตั้งกรุงศรีอยุธยาได้ แม่ทัพคนนั้นเมื่อพระเจ้าอังวะปูนบำเหน็จได้เลื่อนให้เป็นที่ศรีอยุธยา
 หัวเมือง เพราะฉะนั้นคงเลื่อนไปสุพลาเป็นเนเมียวสีหบดีเมื่อตีเมืองหลวงพระบาง แต่
 จะเรียกใบหนังสือว่าไปสุพลาตามพระราชพงษาวดารต่อไป มิให้ยากแก่ผู้อ่าน.

๒ ชื่อเจ้าเมืองภูทาม.

พม่าก่อกองทัพขึ้นมาช้านาน เมื่อพม่าเกณฑ์มาทำทางคราวนั้นก็
 ต้องมาช่วยทำใจ มีพระยามอญเป็นหัวหน้ามาด้วย ๔ คน คือพระ
 ยาแห่งเจ้าเมืองเตริน^๑ คน ๓ พระยาอื่นคน ๓ คณะเชียงใหม่คน ๓ คณะ
 เกล็ดขคน ๓ กำลังมอญพวกนี้มาทำทางอยู่ในป่า ทางเมืองเมาะ
 ตมะประกั้นหัวนเกล็ดขมอญเข้ากองทัพอีกพวก ๓ มีคนหลายพันพม่า
 จึงจับคนในครัวเรือนไปเป็นทวารหน้า ถูกลูกหลานญาติพี่น้องของ
 พวกมอญที่มาทำทาง พม่าเอาไปจำจองเร่งรัดลงอาญาได้ความ
 เดือดร้อนกันเป็นอันมาก ท้ายคนหนีได้ตามมายกแก่พวกมอญ
 ที่ทำทาง ค้างก็โกรธเคืองว่าพม่าใช้ความแล้วข่มเหงครอบครัว
 ครัวชงอยู่ข้างหลังอีก พวกมอญจึงคิดพร้อมกันตั้งนายไพร่
 จับแพกจากบพทวารพม่าฆ่าเสียที่ท่าคนแดงในแดนไทยทั้งหมดแล้ว
 รวมกันยกเป็นกองทัพกลับไป ฝ่ายพวกมอญที่อยู่ตามหัวเมือง
 ราชทาง รู้เรื่องก็พากันมาเข้าด้วยพวก พระยาแห่งเป็นอัน
 มาก พวกมอญชอบเห็นว่ามีความดีจึงมากก็ยกตรงไปเมืองเมาะ
 ตมะ เข้าปล้นเมืองเวลากลางคืน แกล้งให้ร้องเป็นเสียง
 ไทยให้พม่าสำคัญว่ากองทัพไทยยกไป ฝ่ายประกั้นหัวนกับพวก
 กรมการพม่าทั้งปวงไม่รู้ตัวก็ตกใจไม่สู้รบ พากันทิ้งเมืองเมาะ
 ตมะลงเรือหนีกลับไปเมืองร่างกุ้ง พวกมอญชอบได้เมืองเมาะ

^๑ พระยาร้างนี้ที่เป็นต้นสกุลคชเสนี แลเมืองเตรินนั้นทุกวันนี้อังกฤษเรียกว่าเมือง
 ยัตรัน. TUDC 21/04/2563

ขณะเมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีประชวรชุกของทัพอยู่ที่เมืองตากนั้น
 ได้ข่าวเข้ามาว่าพระเจ้าอังวะให้อะแซห่วยนักเซอพระวงศ์เป็นแม่ทัพ
 ใหญ่ ลงมาปราบพวกมอญชบดทชนไปตั้งเมืองร่างกุ้ง พวกมอญ
 ลี้ภัยไม่ได้แตกหนีพม่าลงมาแล้ว พระเจ้ากรุงธนบุรีก็ทรงพระวิตก
 ควบเห็นว่าโอกาสที่จะตีเมืองเชียงใหม่นั้นมีเวลาน้อยเสียแล้ว เพราะ
 ถ้าพม่าคิดตามพวกมอญลงมารณเมืองเมะตะมะ พวกมอญคงหนี
 เข้ามาเมืองไทยเหมือนเมื่อครั้งกรุงเก่า พม่าก็เห็นจะยกกองทัพ
 เข้ามาตามในไม่ช้า แต่ระงคการตีเมืองเชียงใหม่นี้เสีย
 ภาย ควบกองทัพไทยก็ขึ้นไปใกล้ถึงเพียงน่นแล้ว ถ้าตีเมือง
 เชียงใหม่ได้ทัน ถึงพม่าจะยกเข้ามาทางข้างใต้ ลู่วัยก็จะคอย
 เข้ามือ เพราะตีคก้างช้าก็เสียทอง ๑ แล้ว แต่ถ้าไปตีเมือง
 เชียงใหม่ไม่สำเร็จ ฤกว่าตีเมืองช้าไป ก็อาจจะถูกซำคักยกเข้า
 มาตักตักข้างหลัง ทงทางเมืองกาญจนบุรีแลตางเมืองตาก จำเป็น
 จะต้องตีคคสันเฉียบขาดในขณะนั้นว่าจะทำอย่างไรดี เห็นจะถึงประชุม
 แม่ทัพนายกองผู้ใหญ่ปรึกษาถมน แลตักตงเห็นกันว่าเวลาพอจะ
 ตีเมืองเชียงใหม่นี้ได้ พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงตรัสสั่งให้เจ้าพระยาจักร
 (พระยาทสมเด็จพะพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์) เป็นแม่ทัพใหญ่ กับ
 กองทัพหัวเมืองเหนือยกขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่นี้กับเจ้าพระยาสุรสีห์
 ส่วนกองทัพหลวงนั้นตั้งรอฟังข่าวทางเมืองเมะตะมะอยู่ที่เมืองตาก

กองทัพเจ้าพระยาจักรเจ้าพระยาสุรสีห์ยกขึ้นไปทางเมืองนครลำ-
ปาง

ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า เมื่อไปสุพลาคู่ทราขว่
กองทัพไทยยกขึ้นไปครั้งนั้น ให้ไปมระยงวนซึ่งเป็นเจ้าเมืองเชียง
ใหม่อยู่รักษาเมือง แล้วศึกกองทัพไทยพระยาจำบ้านกับพระยาภาววิ-
ละครคมพวกชาวเมืองมีจำนวน ๓,๐๐๐ เป็นกองนำยกลงมาก่อน แล้ว
ตัวไปสุพลาคู่ทราขว่มีจำนวนพล ๘,๐๐๐ ยกตามลงมา ทนาย
จะมาตั้งต่อสู้ที่เมืองนครลำปาง พระยาจำบ้านกับพระยาภาววิละ
เป็นชาวเมืองเชียงใหม่ ต้องอยู่คอยพม่ามาด้วยความจำใจ ครั้ง
นั้นนครนกลงมาถึงเมืองนครลำปาง วิชาไทยมีกำลังพอจะเป็นทัพ
คู่ได้แล้ว ก็พาพวกกองนำมรดานมฤคติดต่อเจ้าพระยาจักร ๆ ให้พระ
ยาจำบ้านพระยาภาววิละถือนำกระทำลัดคายนแล้ว จึงให้คุมพลชาว
เมืองกลยนำทัพไทยขึ้นไปเมืองเชียงใหม่ ฝ่ายไปสุพลายกลง
มาถึงกลางทางรู้ว่าพระยาจำบ้านพระยาภาววิละลัดขีไปเข้ากับไทยก็
ตกใจ รีบถอยทัพกลับไปรักษาเมืองเชียงใหม่ ให้กองทัพพม่า
มาตั้งค่ายสกัดทางอยู่ตรมฝั่งแม่น้ำพองเลาขวางเหนือเมืองนครลำพัน
กอง ๑ ส่วนตัวไปสุพลาก็ไปมระยงวนนั้น ตระเตรียมต่อสู้อยู่ที่
เมืองเชียงใหม่ มีเนื้อความในหนังสือพระราชพงษาวดารดังนี้

อันเรื่องพระยาจำบ้านกับพระยาภาววิละมาเข้ากับไทยครั้งนั้น มี
ในพงษาวดารพม่ากับหนังสือตำนานโยนกเรื่องราวพิศดาร ความ

ประดอขบถกันชอบกต มีเนื้อความว่าเมื่อพระเจ้าอังวะให้ ไปมะยง่วน
มาเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ มีท้าวพระยาเมืองเชียงใหม่เป็นผู้
ใหญ่อยู่ ๔ คน คือพระยาแสนหลวงคน ๑ พระยาสามล้านคน ๑
พระยาจำบ้านคน ๑ แลพระยาท้าวละเจาเมืองนครลำปางคน ๑

จะกล่าวถึงวงศ์สกุลของพระยาท้าวละเจาเมืองนครลำปางนี้สัก
หน่อยหนึ่งก่อน พระยาท้าวละเจานี้เป็นบุตรนายชายแก้ว ซึ่งพระเจ้า
อังวะตั้งให้เป็นเจ้าฟ้าเจ้าเมืองนครลำปาง จึงเรียกกันมาว่าเจ้าฟ้า
ชายแก้ว ๆ มีบุตร ๗ คน บิดา ๓ คน รวม ๑๐ คน มีลำดับดังนี้
คือ

ที่ ๑ บุตรชื่อท้าวละเจา เมื่อไปมะยง่วนมาเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่
ใหม่ ท่านองจะไม่วัวใจเจ้าฟ้าชายแก้ว เอาตัวเจ้าฟ้าชายแก้วไป
ช่วยราชการอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ พระยาท้าวละเจาจึงได้ช่วยราชการ
เมืองนครลำปางแทนบิดา พระยาท้าวละเจานี้ได้เป็นพระยาเชียงใหม่
เมื่อรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๒ ทรงตั้งเป็นพระเจ้าเชียงใหม่

ที่ ๒ บุตรชื่อคำโถม ได้เป็นพระยานครลำปางเมื่อรัชกาล
ที่ ๓

ที่ ๓ บุตรชื่อน้อยธรรม ได้เป็นพระยาเชียงใหม่ในรัชกาล
ที่ ๒ เรียกกันว่าพระยาเชียงใหม่ข้างเผือก เพราะได้พระยาเสวตร
ไอยรามาถวาย

ที่ ๔ บุตรช่อทองทิพ ได้เป็นพระเจ้านครลำปางในรัชกาล
 ที่ ๒
 ที่ ๕ ชิดาช่อศิริวงษา (ชวามณฑลภาคพายัพเรียกเจ้าศรี-
 อโนชา) ได้เป็นพระอรรคชายาในกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิง-
 หนาทรัชกาลที่ ๓
 ที่ ๖ ชิดาช่อศรีบุญญา
 ที่ ๗ บุตรช่อหม่น ได้เป็นพระยาอุปราชมืองเชียงใหม่ใน
 รัชกาลที่ ๒
 ที่ ๘ บุตรช่อคำพัน ได้เป็นพระยาเชียงใหม่ในรัชกาลที่ ๒
 ที่ ๙ ชิดาช่อศรีบุญทัน
 ที่ ๑๐ บุตรช่อบุญมา ได้เป็นพระเจ้าลำพูนในรัชกาลที่ ๓
 มีเรื่องราวปรากฏว่า เมื่อไปมรณัฐณมาเป็นเจ้าเมืองเชียง
 ใหม่ มาคัศรอนอำนาจแลผลประโยชน์ของพวกท้าวพระยาลงกว่า
 แต่ก่อน พวกท้าวพระยาพากันไม่พอใจ แต่มีรู้ที่จะทำประการใด
 ด้วยอยู่ในอำนาจพม่าก็ต้องนิ่งอยู่ ครั้นมีศึกจนมาตีเชียงใหม่พม่า
 พระเจ้าอังวะเสด็จทักาลงเมืองเชียงใหม่ไปช่วยรักษาเมืองพม่า พระ
 ยาจายานกษัตริย์พระยาภาวโรรสก็มาลงไป ครั้นเสร็จสงครามจึงทูล
 ชอต่อพระเจ้านมจระให้ ได้มีอำนาจกล่าวผู้คน แลมีผลประโยชน์
 เหมือนอย่างแต่ก่อน พระเจ้านมจระเห็นว่าพระยาทั้ง ๒ มีความชอบ
 ก็ประทานอนุญาตให้ตามทูลขอ เสนาบดีจึงให้พระยาจายานกษ

ท้องตรากลับมา ครั้นพระยาจำบ้านมาถึงเมืองเชียงใหม่ ให้น้อง
 ชายเชษฐาไปวางที่สนามหลวง ฝ่ายไปมะยง่วนไม่พอใจอยู่แล้ว
 ก็ไม่ยอมรับท้องตรา ว่าพระยาจำบ้านไม่มาวางตราเองผิดธรรมเนียม
 เป็นกรลยหลู่พระเกียรติยศของพระเจ้าอังวะ ไปมะยง่วน
 ให้หาตัวพระยาจำบ้าน ๆ ก็ชักชวนเสี้ยมไม่มา ไปมะยง่วนจึงให้ทนาย
 ไปจับตัวพระยาจำบ้าน พวกพระยาจำบ้านไม่ยอมให้จับ เกิดต่อสู้
 กับทนายของไปมะยง่วน ฆ่าฟันกันล้มตายทั้ง ๒ ฝ่าย พระยาจำ
 บ้านทรงหนีออกจากเมืองเชียงใหม่ตามไปหาไปสุพลานเมตัพพมา ซึ่ง
 ตั้งกรุงฝอยที่เมืองเวียงจันท เมืองมะเสง พ. ศ. ๒๓๑๖ ไปเล่า
 ความที่ไปมะยง่วนกดขี่ข่มเหงให้ ไปสุพลานฟัง ฝ่ายไปสุพลาน
 ไม่ชอบกับไปมะยง่วนอยู่แล้ว ก็รับพระยาจำบ้านไว้ในกองทัพ
 ยกกลับมาเมืองเชียงใหม่ ในพงษาวดารพม่าเมื่อกล่าวถึงเรื่อง
 ตอนวิวาทกันนี้ ไม่ได้บอกชื่อพระยาภาวโละ แต่คงเกี่ยวข้องกับ
 อย่างใดอย่างหนึ่ง เพราะเป็นพวกพระยาจำบ้านมาแต่เดิม ไป
 มะยง่วนจึงบอกกล่าวโทษพระยาจำบ้านกับพระยาภาวโละออกไปยัง
 เมืองอังวะ ว่ามาต่อถ่วงก้าเวียด่าง ๆ ครั้นกองทัพไทยยกขึ้นไป
 คราวนี้ ไปสุพลานให้เกณฑ์พระยาจำบ้านคนลงมาชำระแค้น
 แต่งทางนำสำหรับกองทัพเรือจะล่องลงมาเมืองตาก ไปมะยง่วน
 ชักขวาง อ้างว่าพระยาจำบ้านมีความผิดติดตัวอยู่ ขอให้ ไปสุพลาน
 ส่งตัวไปให้ ฝ่ายไปสุพลานไม่ยอมส่ง อ้างว่าพระยาจำบ้านจะต้อง

คุณคนลงไปชำระแก่ง พวกไพร่พลที่เกณฑ์ลงไปล้วนแต่ชาวเมือง
 จะหาผู้อื่นไปยังคอกขี้ฉุาแทนไม่ได้ ไปมะยง่วนก็มีรู้ที่จะทำประ-
 การโต ครั้นพระยาจำบ้านยกลงมาแล้ว ทางโน้นพอมต้องตรา
 มาจากเมืองอังวะ คอยใบบอกที่ไปมะยง่วนกล่าวโทษพระยาจำ
 บ้านพระยาภาวดีจะไปแต่ก่อน ว่าให้ส่งตัวพระยาทั้ง ๒ ไปชำระที่
 เมืองอังวะ ไปมะยง่วนจึงให้ไปขอตัวพระยาทั้ง ๒ ที่ไปสุพลฯ
 ก็ไม่ยอมส่งให้ ว่าพระยาจำบ้านคุณคนยกไปแล้ว พระยา
 ภาวดีนั้นนักโต ให้ช่วยนายทัพพม่ารักษาเมืองนครลำปางอยู่ จะ
 ไปถอนตัวกลับมาเกรงจะเสียราชการสงคราม ไปมะยง่วนก็ซัดใจ
 เห็นว่าจะเอาตัวพระยาจำบ้านกับพระยาภาวดีไม่ได้ จึงให้ขบเจ้า
 พ้าชายแก้วกับพระยาภาวดีกับบุตรภรรยาพระยาจำบ้านเป็นตัวจำ
 นำ ให้คุมส่งไปเมืองอังวะ ขณะนั้นพระยาจำบ้านอยู่ที่เมืองฮอค
 ทราบความจึงให้รีบไปบอกพระยาภาวดีนัดหมายกันแล้ว พระยา
 จำบ้านก็นำพวกพม่าที่กำกับไปด้วยทั้งสิ้น แล้วพาพรรคพวกลง
 มาสามัคคีต่อเจ้าพระยาจักรี นำกองทัพไทยขึ้นไปเมืองนครลำ-
 ปาง ฝ่ายพระยาภาวดีครั้นทราบว่าพม่าจับบิดาไป ก็มานายทัพ
 พม่าที่อยู่เมืองนครลำปางเสีย แล้วคุมพรรคพวกรีบตามไปถึง
 เหาบคารของตัวกษัตริย์ของพระยาจำบ้านกลับมาได้ ครั้น
 กองทัพเจ้าพระยาจักรียกขึ้นไป พระยาภาวดีก็ออกมาสามัคคี
 รั้งกองทัพไทยเข้าเมืองนครลำปาง แล้วรบอาสาจะช่วยรบพม่าต่อ

ไป เรื่องพระยาจำบ้านกับพระยาภาวดีละมาสามีกักตอไทย ได้
ความตามพงษาการพม่าแลตำนานโยนกประกอยกันตั้งกล่าวมาน.

ขณะเมื่อเจ้าพระยาจักรีโตเมืองนครลำปางนั้น พระเจ้ากรุง
ธนบุรีประทับอยู่ที่บ้านระแหงแขวงเมืองตาก มีครัวมอญหนีพม่า
เข้ามาทางค่านเมืองตากพวก ๓ ชนอันที่ ๑ นายค่านพาตัวนาย
ครัวชอสมิงสัทหายกลันมาเผา ค่ำวิสาขมาสได้ความว่า มอญเสียที่
แตกหนีพม่าลงมาจากเมืองวางกุง อะแซห่วนกยกลองทัพติดตาม
ลงมา พวกมอญกำลังอพยพครอบครัวจะเข้ามาอยู่ในเมืองไทย
เป็นอันมาก พระเจ้ากรุงธนบุรีเห็นจะโตทรงทราบข่าวอนนพร้อม ๆ
กับโตชาววกเจ้าพระยาจักรี ว่าพระยาจำบ้านกับพระยาภาวดี
พาพวกชาวเมืองเชียงใหม่มาเข้ากับไทย ทรงพระราชดำริเห็น
ว่าการสงครามทางเมืองเชียงใหม่โตที่อยู่ จึงทรงสั่งลงมายัง
กรุงธนบุรีให้พระยาขมราชเชก คุมกองทัพออกไปตั้งกักด่านที่
ตำบลท่ากั้นแก่ง แขวงเมืองท่าขนุน ในลำน้ำไทรโยค คอย
รับครัวมอญที่จะเข้ามาทางค่านพระเจดีย์สามองค์ทัพ ๓ ให้พระ
ยาภาวดีแห่งวชิรคัมภีร์กองทัพจำนวนพล ๒,๐๐๐ ตั้งอยู่ที่บ้านระแหง
คอยรับครัวมอญที่จะเข้ามาทางค่านเมืองตากอีกทาง ๓ แล้วเสด็จ
ยกกองทัพหลวงจากบ้านระแหงเมืองฉนวนศุกร เตือนอายุ แรม ๕ ค่ำ
ขีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๓๗ ตามกองทัพเจ้าพระยาจักรีขึ้นไปยังเมือง

เชียงใหม่. TUDC 21/04/2563

ฝ่ายกองทัพเจ้าพระยาจักรียกขึ้นไปจากเมืองนครลำปาง ไป
 ถึงเมืองลำพูนพบกองทัพพม่ามาตั้งค่ายสกัดทางอุยธรรมลำน้ำพอง
 เก่า ข้างเหนือเมืองลำพูน ก็ให้เอาตัวพม่า รบพุ่งติดพัน
 กันอยู่หลายวัน กองทัพหลวงพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จไปตั้งเมืองลำ
 พูน เมื่อวันอังคาร เดือน ๒ ค่ำ พอเจ้าพระยาจักรเจ้าพระยา
 สุรสีห์แลเจ้าพระยาสุวรรคโลกทัพพม่ามาตั้งสกัดอุยธรรมแม่น้ำ
 พองเก่าแตกหนีกลับไปเมืองเชียงใหม่ ก็ตั้งกองทัพหลวงอยู่ที่
 เมืองลำพูน ส่วนกองทัพเจ้าพระยาจักรียกติดตามไปล้อมเมือง
 เชียงใหม่ไว้ ให้ตั้งค่ายล้อมเมือง ๓๕ ค่าย ชกขกกดงกัน
 ตลอดทั้ง ๓ ค่าย ยังแตกตามเห็นอันเป็นว่าที่เจ้าพระยาสุวรรคโลก
 ลงมือที่หลังค่ายยังไม่แล้วตลอดค้ำย เจ้าพระยาจักรียกลงมา
 ยังกองทัพหลวงว่า พอตั้งค่ายกันเห็นแล้วจะให้เขาปล้นเมือง
 เชียงใหม่พร้อมกันทีเดียว พระเจ้ากรุงธนบุรีรับสั่งห้ามไปว่าพม่า
 ตั้งค่ายรบอยู่ในเมือง ซึ่งจะกรุณาไปพร้อมกันนั้นไม่ชอบกล ถ้า
 ทางไหนเสียทีก็จะพาทางอันเสียทีไปตามกัน อย่าให้เข้าตีพร้อม
 กันเลย ถ้าตั้งค่ายล้อมเมืองมั่นคงแล้ว จะทำทางไหนก็ให้
 ทำเข้าไปเฉพาะค้ำยนั้น ให้ชุกค้ำยขวางและวางบนจุกช่องเตรียม
 ไว้ทุกค้ำย แล้วให้ชุกค้ำยทางเดินเข้าไปประชิดเมืองให้คนเดินบัง
 ทางขึ้นเข้าไป ถ้าหากว่าข้าศึกยกออกมาตักให้ ได้คลุกคลี

ติดตามเขาเมืองทเตยว เจ้าพระยาจักรีเกรงตระเตรียมการตาม
รับสั่ง

ฝ่ายไปสุพลไปมรยง่วนนายทัพพม่าที่รักษาเมืองเชียงใหม่
เห็นไทยไปตั้งค่ายล้อมเมืองก็คุมพลออกมาตั้งค่ายประชิด แล้ว
ให้มาปล้นค่ายไทยหลายครั้ง ถูกไทยยิงไฟพลล้มตายต้องถอย
กลับเข้าค่ายทุกที จนไฟพลย่อยหักก็ให้รักษาค่ายเมือง
มั่นไว้ ขณะนั้นพวกชาวเมืองเชียงใหม่ที่แตกฉานไปเที่ยวชุกชุมซ่อน
อยู่ในป่า เห็นไทยไปตั้งค่ายล้อมพม่าอยู่ ก็พากันออกมาเข้า
กับกองทัพไทยเป็นอันมาก ทั้งพวกที่อยู่ในเมืองก็พากันเล็ดลอด
หลบหนีออกมาหาไทยเนื่อง ๆ ได้ครอบครัวชาวเชียงใหม่มาเข้า
กับกองทัพไทยมีจำนวนกว่า ๕,๐๐๐ คน

เรื่องสังครามครั้งนี้ เหตุการณ์ข้างเหนือก็ข้างใต้เกิด
กระชั้นกันเข้าทุกที พอพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จไปเมืองลำพูน
แล้วไม่ช้า ก็ให้ชาวชนไปจากเมืองตากว่า พม่าขกกองทัพ
ตามครัวมอญเข้ามาทางบ้านนาเกาะตอกเหล็กแขวงเมืองตาก
กอง ๓ ประมาณพลสัก ๒,๐๐๐ จึงดำรัสสั่งให้แย่งพลในกอง
ทัพหลวง ๓,๘๐๐ คน ให้พระเจ้าหลานเธอเจ้ารามลักษณคุ้มยกลง
มาทางบ้านจอมทอง ให้มาต่อสู้ทัพพม่าซึ่งยกเข้ามาทางบ้าน
นาเกาะตอกเหล็กเมืองตาก ครั้นต่อมาได้รับไชยชองเมืองตากว่า
สุวรรณเทวะกับตามม้วย คุ้มครัวมอญเมืองเวียงเจ็ดนางลงเมืองตาก

ให้การว่าเดิมครอบครัวมาด้วยกันประมาณ ๓,๐๐๐ เศษ มาถึงตำบล
 บลธวาบ พม่าตามมาทัน พวกครัวต่อสู้ยิงจิกกายวอซึ่งเป็นแม่
 ที่พม่าตาย แล้วพากันแตกหนีมาทางบ้านนาเกาะคอกเหล็ก
 ไค้ทรงทราบทรงพระราชดำริเห็นว่าพม่าที่มาตามครัวมอญเห็นจะ
 ไม่แข็งแรงคงเมืองตากออกไปครังก่อน จึงให้หากองทัพเจ้าราม
 ลักษณะกลับไปช่วยรบทางเมืองเชียงใหม่ แล้วการสืบส่งให้มิตรา
 ณง พระยาภาณุแห่งวชิศให้แย่งกำลังที่เมืองตาก ออกไปตั้งรักษา
 บ้านนาเกาะคอกเหล็ก คอยรับครัวมอญที่จะตามเข้ามาที่
 หลังต่อไป.

ถึงณวันเสาร์ เดือน ๖ ปี ๓ ค่ำ พระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จยกกองทัพ
 หลวงจาดเมืองลำพูนไปประทับที่ค่ายหลวงริมนาใกล้เมืองเชียงใหม่
 แล้วเสด็จไปทอดพระเนตรค่ายที่ดงลอมเมืองเชียงใหม่ หวัง
 จะเร่งให้ตีเมืองเชียงใหม่ให้ไค้โดยเร็ว ในวันนั้นเจ้าพระยาจักรี
 ยกกองทัพเข้าตีค่ายพม่าซึ่งออกมาตั้งรับอยู่นอกเมืองข้างด้าน
 ควันออกแตกหมดทุกค่าย เจ้าพระยาสุรสีห์ยกเข้าตีค่ายพม่า
 ที่ออกมาตั้งรับตรงประตูท่าแพไค้หมดทั้ง ๓ ค่าย ในค้ำวันนั้น
 ไปสุพลากยไปมะยงวันกัถงเมืองเชียงใหม่อพยพผู้คนหนีออกไป
 ทางประตูข้างเผือกข้างด้านเหนือ ซึ่งเป็นนำคานเจ้าพระยาสุวรรค
 โลกๆ ตงค้ำยลลอมเมืองยังไม่เสร็จ ข้าศึกก็แตกออกไปไค้ กอง

ทัพไทยไล่ติดตามฆ่าฟันฆ่าล้มตายแลชิงครอบครัวพลเมืองกลับ
คืนมาได้เป็นอันมาก

รุ่งขึ้นวันอาทิตย์ เดือนยี่ ขึ้น ๑๕ ค่ำ พระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จ
โดยกระบวนพยุหยาตราเจ้าเหยียบขมเมืองเชียงใหม่ แม่ทัพนาย
กองแลพวกท้าวพระยาชาวเมืองมาเฝ้าพร้อมกัน จึงทรงตั้งพระ
ยาห้าบ้าน เป็นพระยาวิเชียรปราการเจ้าเมืองเชียงใหม่ ให้พระยา
กาวิละเป็นพระยามนครดำปาง ให้พระยาถ้ำปูน ซึ่งท่านองจะ
สามภักดีเมื่อเสด็จประทับอยู่ที่เมืองถ้ำปูน เป็นพระยาไวยวงศา
คงเป็นเจ้าเมืองตมเค็ม

พระเจ้ากรุงธนบุรีได้เมืองเชียงใหม่ครั้งนั้น ได้พาหนะแล
เครื่องศาสตราวุธของข้าศึกเป็นอันมาก มีปรากฏจำนวนแต่ขึ้นใหญ่
น้อยรวม ๒,๓๓๐ กระบอก กับม้า ๒๐๐ ม้า แต่คงจะทรงยึดได้มนต์
ที่เสด็จสงครามได้ทันพระประสงค์นั้นยิ่งกว่าอย่างอื่น ควบถลาทชน
ไปตีเมืองเชียงใหม่ครั้งนั้น เมื่อตีได้โดยทางใต้ทางเสีย เสีย
เปรียบข้าศึกถองสองเอาหนึ่ง คือ ถูไปแพ้ข้าศึกก็ ตูแม่แต่
เพียงไปรบพุ่งตีทัพอยู่นานวันไม่ได้เมืองเชียงใหม่ก็ กองทัพ
พม่าก็จะยกเข้ามาตตคหลัง ตั้งที่เมืองตมเค็มที่กรุงธนฯ ในเวลา

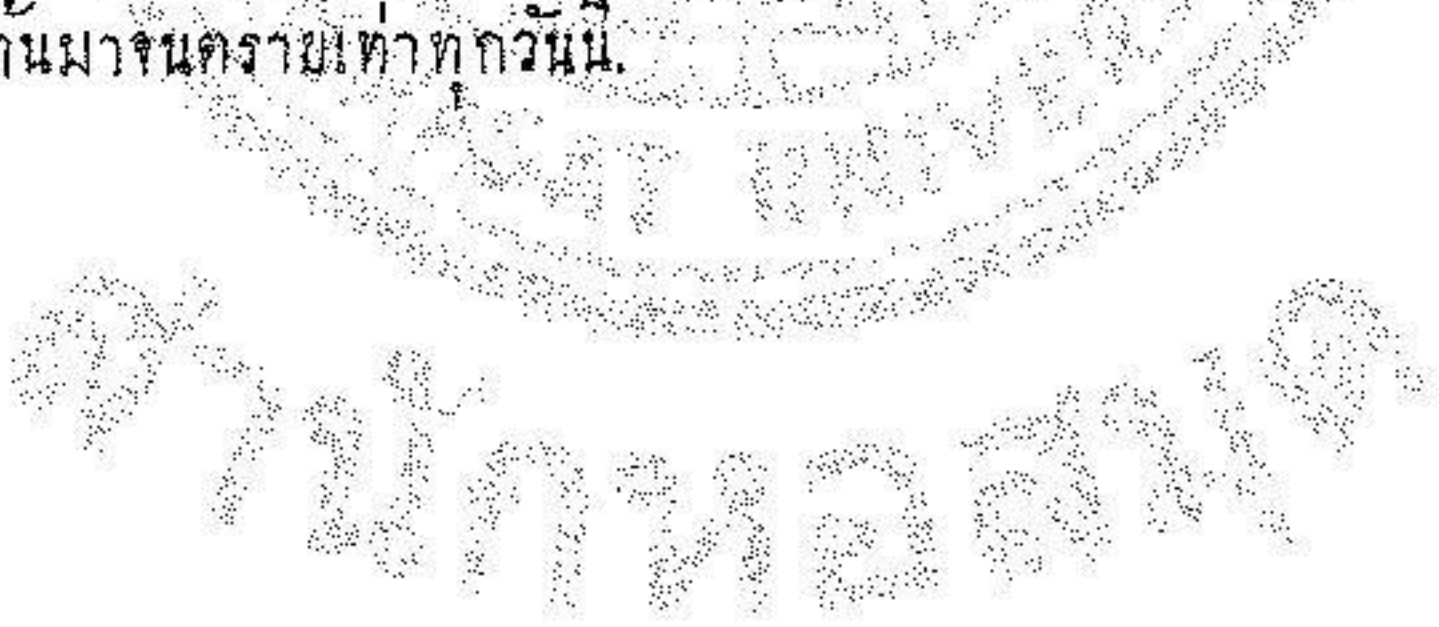
๐ เมื่อพระยาตากวิเศษมาสวมักดิ์ ยังเป็นแต่ผู้รั้งเมืองนครลำปาง น่าจะยังไม่ได้อ
เป็นพระยาด้วยซ้ำไป จึงทรงตั้งเป็นพระยา คงมีราชทินนามแต่หากไม่ปรากฏ ปรากฏ
แต่ว่าเมื่อทรงตั้งเป็นพระเจ้าเชียงใหม่ในรัชกาลที่ ๒ มีนามว่าพระบรมราชา.

กองทัพไทยขึ้นไปตีคอกอยู่เสียทางเมืองเชียงใหม่โดยมาก การที่
 ยกขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ครั้งนั้น ก็ย้ายไปอย่างเด็ดเดี่ยว โดย
 เชื่อแน่ว่าจะชนะ และจะชนะได้ก่อนชาติกทางข้างใต้เข้ามาถึงด้วย
 พระเจ้ากรุงธนบุรีคงจะทรงเป็นห่วงหลังจวบพระราชาสุโขทัยอยู่ตลอด
 เวลาที่ยังไม่ไต่เมืองเชียงใหม่ เพราะเหตุนี้จึงปรากฏในหนังสือ
 พระราชพงษาวดารแลคหหมายเหตุเก่าว่า วันเมื่อเจ้าพระยาจักรี
 กับเจ้าพระยาสุรสีห์ยกเข้ามาตีค่ายพม่าที่รักษาเมืองเชียงใหม่
 พระเจ้ากรุงธนบุรีมีรับสั่งให้ข้าหลวงไปสืบราชการมากราบทูลเนื่องๆ
 พอข้าหลวงคน ๓ กลับมาทูลว่า เจ้าพระยาจักรีตีค่ายพม่าข้าง
 ค่ายควันชอกหมดแล้ว ข้าหลวงอีกคน ๓ ก็มาลงในขณะนั้นทูลว่า
 เจ้าพระยาสุรสีห์ตีค่ายคานประคองกำแพงให้หมดแล้ว พระเจ้ากรุงธน
 บุรีได้ทรงฟัง ยกพระหัตถ์โดยพระเพลิงาทิ้ง ๒ ข้าง ออกพระโอษฐ์
 ว่า "นักรบพม่าของคอกว่ากันโฉนในครั้งนี้" ทั้งนี้ เพราะคง
 เยาพระไทยในทันที ด้วยรู้ว่พม่าหมดทางต่อสู้ คงได้เมือง
 เชียงใหม่ในวันสองวันนับเป็นแน่ ก็ได้จริงทันพระราชประสงค์ พอ
 ได้เมืองเชียงใหม่แล้ว ต่อมาในวันสองวันนั้นเองไปยกเมืองตาก
 ก็ขึ้นไปถึง ทูลว่ามีกองทัพพม่ายกตามศรัทธามอญลงมา
 อีกทัพ ๑ พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงทราบ จึงมีรับสั่งให้เจ้าพระยา
 จักรicumกองทัพอยู่จัดการเมืองเชียงใหม่ให้เรียบร้อย ส่วนพระ

องค์เองประทยอยู่ที่เมืองเชียงใหม่พอได้ ๗ วัน ถึงวันศุกร์ เดือนยี่
แรม ๕ ค่ำ ก็เสด็จยกกองทัพหลวงรบกลับลงมายังเมืองตาก.

ฝ่ายเจ้าพระยาจักรีทรงอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ ให้พวกท้าว
พระยาไปเที่ยวเกลี้ยกล่อมไพร่บ้านพลเมืองที่แตกฉานไปเที่ยวชุมนุม
ชื่อน้อยตามหัวเขาข้างที่ต่าง ๆ ให้กลับคืนมาอยู่ตามภูมิลำ-
เนาเดิม พวกชาวเมืองในแคว้นล้านนาเป็นชาติไทย ต้อง
อยู่ในอำนาจพม่าด้วยความจำใจ ครั้นไทยชาวไตขึ้นไปเป็นใหญ่
ก็พากันมีความนิยมขอมอ่อนน้อม โดยที่ไม่ต้องใช้กำลังปราบปราม
ครั้งนั้นเจ้าพระยาจักรีให้ไปเกลี้ยกล่อมเจ้าฟ้าเมืองน่าน ก็ยืดอกมา
สามีกกคเป็นชาขอขบขันขาสมาอีกเมือง ๓ จึงได้เมืองเชียงใหม่
เมืองลำพูน เมืองนครลำปาง เมืองน่าน แลเมืองแพร่ กลับมา
อยู่ในพระราชอาณาเขตกรุงสยาม ตั้งแต่ขอมเมย พ.ศ. ๒๓๑๗
เป็นต้นมาจนคราวยุทธาททุกวันนี้.

สงครามครั้งที่ ๘ คราวรบพม่าที่บางแก้วเมืองราชบุรี

ปีมะเมีย พ.ศ. ๒๓๓๗

สงครามคราวนี้ เกิดศึกต่อของไทยไปตั้งเมืองเชียงใหม่ ซึ่งกล่าวมาในตอนก่อน มูลเหตุเกิดเมื่อครั้งมอญเป็นขบถชนในเมืองพม่าตั้งเตยรขยายมาแล้ว พระเจ้ามังระให้อะแซหุ่นยกกองทัพลงมาจากเมืองอังวะ ๓๕,๐๐๐ พวกมอญขบถซึ่งชนไปล้อมเมืองราชบุรีพม่าไม่ใคร่ถอยหนี อะแซหุ่นยกกองทัพมาติดตามลงมา พวกมอญขบถจึงอพยพครอบครัวพวกตนออกจากเมืองมอญจะหนีมาอยู่ในเมืองไทย อะแซหุ่นยกกองทัพมาขกมาตามขบถรวมมอญที่หนีหนี พม่าจึงมาเกิดรบชนกับไทย

ครอบครัวที่หนีพม่าเข้ามาเมืองไทยครั้งนั้นหลายพวก และมาหลายทางด้วยกัน คราวพวกสัมมิงสร่ายกถันเข้ามาทางด่านเมืองตากก่อน สัมมิงสร่ายกถันตัวนาย ไคเฝ้าพระเจ้ากรุงธนบุรีที่เมืองตาก ก็หนีตัวชนไปตั้งเมืองเชียงใหม่ ทูลให้ทรงทราบว่าพวกมอญจะพากันเข้ามาอยู่ในเมืองไทยมาก พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงคาดการณ์ว่าพม่าเห็นจะยกกองทัพตามครอบครัวเข้ามา จึงตรัสสั่งให้พระยาตากแห่งวิชิตคุมพล ๒,๐๐๐ ตั้งค่ายรบครอบครัวมอญอยู่ที่บ้าน

TUDC ๒๓/04/2563

ระแห่งแขวงเมืองตากทาง ๓ แลให้พระยายมราชแขกคุมกำลังไป
ตั้งชกตากพอยุ่ที่ท่าดินแดงในลำน้ำไทรโยค คอยรับครวมอญที่
จะเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์อีกทาง ๓ แลวิ่งเสด็จยกกอง
ทัพหลวงขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ ด้วยประมาณการว่าคงจะตีเมือง
เชียงใหม่ได้ทันกลับลงมาต่อสู้พม่าที่จะยกเข้ามาทางข้างใต้.

ด้วยเหตุนี้พม่าตีเมืองเชียงใหม่ได้แลแล้ว ๗ วัน พระเจ้ากรุงธน
บุรีกเสด็จยกกองทัพหลวงกลับมา มาถึงเมืองนครลำปางก็
ได้ทรงทราบว่ามุกของทัพพม่ายกส่ง ท่านแม่ละเมอเข้ามาในแดน
เมืองตาก จึงรีบเสด็จกลับลงมา พอถึงท่าเมืองตากเมื่อวัน
พฤหัสบดี เดือน ๓ ขึ้น ๒ ค่ำ ก็พอกองทัพพม่าที่ยกเข้ามาทาง
ท่านแม่ละเมอนั้น มาใกล้ระวางเมืองตาก ท่านองในเวลา
นั้นรีบเสด็จลงมาโดยลำลอง มีแต่กองทัพสำหรับรักษาพระองค์
กองน้อยตามมาไม่ถึง จึงตรัสสั่งให้หลวงมหาเทพกับจมนไวย
วรนาถคุมทหาร ๒,๐๐๐ ยกไปตีทัพพม่า ยกไปก็โคจรกันในวัน
นั้นเอง แต่พม่าพม่าก็ถอยหนีกลับไป ขณะนั้นกระบวนเรือ
พระที่นั่งคอยรับเสด็จอยู่ที่ค่ายหลวงบ้านระแหง ไต่เมืองตากลงมา
ระยะทางที่เดินวัน ๓ ด้วยเค็มกำหนัดว่าจะเสด็จกลับทางบกจนถึง
บ้านระแหง หากใดคิดว่าจะต้องมารบพุ่งกับชาติกตเมืองตากไม่
ควรทรงทราบว่าหลวงมหาเทพกับจมนไวยวรนาถตีพม่าถอยหนี
กลับไป ท่านองพระเจ้ากรุงธนบุรีจะทรงพระราชดำริเห็นว่า พม่าที่

ถอยหนีไปเป็นแต่กองน้ำ กองหลังยังจะตามมาอีก จะวางใจไม่ได้
 ถ้าไม่รีบตีให้แตกไปให้หมด ข้าไปพม่าจะรวมกำลังกันยกกลับ
 เข้ามาเป็นกองใหญ่ จึงมีรับสั่งให้กองทัพยกยกสวนทางพม่า
 ลงมา แล้วเสด็จทรงเรือของขมในขบวนหลวงลงมาย่านระแหง
 ในเวลา ๒ ยามค้ำวันนั้น เรือลำที่ทรงมาโดนตอล้มลง ต้องว่าย
 นำชนทาคทรงพระดำเนินมาจนถึงชายชลวงทขานระแหง มีรับสั่ง
 ให้พระยากำแพงวิจิตร รัยยกกองทัพออกไปกำจัดตอที่ตกลอง
 ทพพม่าที่ขกตามเข้ามาทางด่านแม่ละเมาให้ถอยหนีไปให้สิ้นเชิง
 พระเจ้ากรุงธนบุรีประทับรอฟังอยู่ที่ขานระแหง ๗ วัน แต่ในระหว่าง
 นั้นที่กรุงธนบุรี มีโยชอกชนไปว่า ครวมอญเข้ามาทางด่านพระ
 เจดีย์สามองค์เป็นอันมาก ก็เข้าพระทัยว่าคงจะมีกองทัพพม่ายก
 ติดตามครวมอญเข้ามาทางนั้นอีก พอได้ทรงทราบว่ากองทัพ
 พระยากำแพงวิจิตรตีพม่าที่เข้ามาทางด่านแม่ละเมาถอยหนีกลับ
 ไปหมดแล้ว ก็เสด็จยกกองทัพหลวงโดยทางชลมารคลงมาจาก
 ขานระแหงเมื่อฉนวนพฤทศภัยเกิดขึ้น ๓ วัน ๘ ค่ำ รัยมาตั้งกลาง
 วนกลางคืน ท้าวหนกलगกรุงธนบุรี

เวลานั้นครวมอญที่อพยพเข้ามา มาถึงกรุงธนบุรีแต่เวลา
 พระเจ้ากรุงธนบุรียังไม่เสด็จกลับโดยมาก ที่มาทางด่านพระ
 เจดีย์สามองค์ผู้คนมากกว่าที่เข้ามาทางอื่น พระยามอญที่
 เป็นหัวหน้าคิดการขยดต่อพม่าก็มาด้วยในหมู่นั้น ๕ คน คือ พระยา

เจิ้งคน ๓ พระยากลางเมืองคน ๓ ตระเสียงคน ๓ ตระเกลี้ยคน ๓
 ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า พระยามอญ ๔ คนนี้ ครองเมืองพระ
 เจ้าอลองพญาตเมืองมอญ เคยหนีเข้ามาอยู่ในเมืองไทยครั้งหนึ่ง
 แล้ว ครั้นพม่าศึกใหญ่กระทำให้เอาตัวกลับไปอีก ครั้นจึงรวบรวม
 สัมคพรรคพวกมากช่วยเป็นอันมาก พระเจ้ากรุงธนบุรีรับสั่งให้
 คร่วมอญไปตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่ปากเกร็ดในแขวงเมืองนนทบุรีข้าง
 ที่สามโคกในแขวงเมืองพระทมนานข้าง สวรรค์โคกชายฉกรรจ์เข้า
 มาคราวนั้น ๓,๐๐๐ เศษ จึงทรงตั้งพระยาขำเรอภักดีครองกรุงเก่า
 ซึ่งเดิมชื่อมอญให้เป็นที่พระยาสามมอญวงศ์ มียศเสมอจตุสดมภ์
 เป็นหัวหน้าควบคุมกองมอญทั่วไป ส่วนพระยามอญแลพวกหัวหน้า
 ก็ทรงตั้งให้มียศศักดิ์เป็นข้าราชการทุกคน.

ฝ่ายข้างเมืองพม่า อะแซหวั่นยกกองทัพพม่าตามพวก
 มอญชยถลงมาถึงเมืองเมาระตมะเมื่อเดือนธันวาคม พ. ศ.

๒๓๓๗ ครั้นรู้ว่าพระยาเจิ้งภัยพวกหัวน้ามอญชยถพาครอบครัวหนี
 จะมาเมืองไทยทางด่านพระเจดีย์สามองค์ จึงให้ยิงยอคงหัวนถอพล

๑ เรียกกันว่าจัดมอญ.

๒ ในหนังสือพระราชพงษาวดารตอนนี้ปรากฏแต่ชื่อ ตระเกลี้ยว่าได้เป็นพระยาพระ
 ราม เข้าใจว่าพระยาเจิ้งเห็นจะได้เป็นพระยามหาโยธาในคราวนี้ ถึงรัชกาลที่ ๑ จึงได้เป็น
 เจ้าพระยามหาโยธา ตระบันฑาพระยากลางเมืองนั้น เห็นจะได้เป็นพระยาเกียรติคน ๑ อีก
 คน ๑ ก็คงได้เป็นที่อื่นใดอันหนึ่งในกองมอญ.

๕,๐๐๐ ยกเป็นกองทัพตามมา แล่งยอคงหัวนนในพงษาวดาร
 พม่าว่า เมื่อครั้งพม่าตีกรุงศรีอยุธยาเป็นที่ชัยกุงโย ได้มา
 ในกองทัพมังมหานรธา ในหนังสือพระราชพงษาวดารก็มีชื่อ
 ปราบภูคกรังเป็นนายทัพยกไปตีค่ายกองทัพหน้าของกรมหมื่นเทพพิ
 พิชที่ปากน้ำโยตระกา อะแซหูนกเห็นว่างยอคงหัวนเคยรยพุง
 ชนะไทยมาแต่ก่อน เข้าใจว่าไทยคงจะเกรงฝีมือ จึงให้เป็น
 นายทัพยกมาคราวนั้น ครั้นยกมาถึงท่าดินแดงเห็นไทยตั้งค่ายอยู่
 งยอคงหัวนก็ขยพลเข้าตีค่าย กองทัพพระยาบรมราชเชษฐพล
 น้อยกว่าพม่าสู้รบต้านทานไม่ไหวก็แตกหนีมา

พระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จกลับจากเมืองเชียงใหม่มาถึงพระนคร
 เมื่อวันจันทร์ เดือน ๓ ขึ้น ๑๓ ค่ำ พอถึงก็ได้ข่าวว่ากองทัพ
 พม่ายกเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ ต่อกองทัพพระยาบรม-
 ราชเชษฐฯ ไปตั้งอยู่ที่ท่าดินแดง แดกหนีกลับมาอยู่ที่ปาก
 แพรก^๑ ในขณะที่กองทัพหลวงที่ตามเสด็จไปที่เมืองเชียงใหม่
 กำลังลงเรือล่องกลับลงมา ยังไม่ถึงกรุงธนบุรีโดยมาก จึงมี
 รัชสังให้ รยเกณฑ์กองทัพในกรุงฯ ให้พระเจ้าสุทนต์เชอ พระองค์
 เจ้าชัย กยพระยาชัยเบศร์รบตีจากวางมหาดเล็กถ่อพล ๓,๐๐๐ ยกออก
 ไปตั้งรักษาเมืองราชบุรีทัพ ๑ แล้วให้พระเจ้าหลานเธอ เจ้าราม

^๑ เมืองกาญจนบุรีเดิมอยู่ที่เขาชนไก่ ที่ปากแพรก คือ ตรงที่ตั้งเมืองกาญจนบุรี
 ทุกวันนี้. TUDC 21/04/2563

ลักษณะถาวร ๓,๐๐๐ ยกหนุ่่นออกไปอีกทัพ ๓ แล้ใหม่ตราสั่ง
กองทัพหัวเมืองเหนือให้ยกเข้ามาช่วย เพราะยังไม่รู้ว่ากองทัพ
พม่าจะยกเข้ามามากน้อยสักเพียงไร แล้้วยสั่งให้เรือเร็วขึ้นไป
เร่งกองทัพกรุง ฯ ที่ยังอยู่กลางทางให้รีบลงมาโดยเร็ว

ครั้นณวันจันทร์ เดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ ทรงทราบว่ากองทัพ
กรุง ฯ จะลงมาถึงในวันนั้น จึงเสด็จลงประทับค้อยอยู่ที่ตำหนักแพ
แล้ให้ทหารวิ่งเรือเร็วขึ้นไป สังกองทัพให้เลยออกไปเมืองราชบุรี
ที่เดียว อย่าให้ผู้หนึ่งผู้ใดแวะบ้านเรือนเป็นอันขาด เรือกองทัพ
บรรดาก็ตมาถึงได้ทราบกระแสรับสั่งก็เลยมานำตำหนักแพ ถวาย
บังคมลาแล้แล้วแล้เข้าคลองบางกอกใหญ่ไปทุกลำ มีพระเทพโยธา
คน ๓ แวะเข้าที่บ้าน ได้ทรงทราบก็ทรงพระพิโรธ รั้บสั่งให้ไปเอา
ตัวพระเทพโยธามา แล้ใหม่ก็เข้ากับเส้าตำหนักแพ ทรงพระแสง
ดาบตักศิระพระเทพโยธาด้วยพระหัตถ์ในขณะนั้น แล้ให้เอา
ศิระไปเสียบประจานไว้ที่ขอมวิไชยประสิทธิ์ พวกกองทัพทั้งปวง
ก็เกรงพระราชอาญา ก็พากันรีบยกออกไปเมืองราชบุรีตามรั้บสั่ง.

ความปรากฏในพงษาวดารพม่าว่า อะแซห่อนักโง่งยอกง-
ห่อนยกกองทัพเข้ามาในเมืองไทยคราวนี้ ประสงค์แต่จะให้ตาม
มาค่อนครวมอญถลันออกไป ถ้าได้ครวมอญก็ดีกว่าคิดว่าติด
ความครวมอญไม่ทันก็ให้เลิกทัพกลับไป มีแต่ประสงค์จะให้
งูยอกงห่อนเข้ามาตั้งท่าสงครามขย่ก่ยวกั้ไทย เพราะอะแซ-

หวั่นกยงไม่ใคร่รับสั่งของพระเจ้าองค์วะ ทึ่งให้ยกกองทัพเข้ามาตี
เมืองไทย แต่ขุของหวุ่นถือว่าตัวเคยปรายปรายไทยมาแต่ก่อน
เมื่อตกกองทัพพระยายมราชแซกแตกหนีเข้ามาจาก ทาตั้นแดงแล้ว
ก็ยกตามเข้ามาลงปากแพรก ฝ่ายพระยายมราชแซกรวบรวมได้
กำลังยังไม่พอจะต่อสู้พม่า ก็ทรงดำริหนึ่มาตั้งอยู่ที่ตงรังหนองขาว
ขุของหวุ่นเห็นไทยไม่ต่อสู้ เข้าใจว่าไทยกลัวฝีมือแลยกกำเรียบ
คิดว่าเห็น ๆ ก็ตามไม่ทันครวญอยู่แล้ว จะกลับไปเปล่าทำไม
ควรจะหาทรัพย์กับเสบียงไปเป็นกำไรให้เหมือนกับเมื่อคราวตกรุงศรี
อยุธยาอีก จึงแบ่งกองทัพเป็น ๒ กอง กอง ๓ จำนวนพล ๒,๐๐๐
ใหม่ของราชบุตรควบคุมตั้งค่ายอยู่ที่ปากแพรก เทียวปล้นทรัพย์จับ
ผู้คนในแขวงเมืองกาญจนบุรี เมืองสุพรรณบุรี แลเมืองนครไชยศรี
อีกกอง ๓ จำนวนพล ๓,๐๐๐ ขุของหวุ่นคุมยกลงมาทางฝั่ง
ตะวันตก หมายถึงมาเทียวปล้นทรัพย์จับเสบียงในแขวงเมืองราชบุรี
เมืองสมุทรสงครามแลเมืองเพชรบุรี ครั้นยกลงมาถึงบางแก้ว
ได้ทราบความว่า ไทยยกกองทัพออกไปตั้งอยู่ที่เมืองราชบุรี
ขุของหวุ่นก็ให้ตั้งค่ายมั่นลงที่บางแก้ว ๓ ค่าย

เหตุใดขุของหวุ่นจึงตั้งค่ายอยู่บางแก้วอันเป็นที่ดอนอยู่ชาย
ป่าทางตะวันตก ไม่ลงมาตั้งที่รมน้ำ เช่น ที่บ้านลูกแก ๆ ตอกกละ
อ้อม ชังพม่าเคยตั้งค่ายเมื่อคราวตกรุงศรีอยุธยา ขอนคิดดู
เห็นว่าจะเป็นด้วยขุของหวุ่นเห็นว่ากองทัพของตัวยกมาแต่ถอง

เคียวเป็นท่านองกองโจร ทั้งอยู่ที่คอนชายป่าจะเดินลัดทางใน
 แคนไทย ฎาไปมาทางแคนพม่า แลสิ่งเสียดักต่อกับพวกพม่าที่
 ฆ่าแกงพวกโคสควก แลจะเลี้ยงช้างมาพาหนะได้ ไม่ขัดสน ถึง
 กองทัพไทยจะยกไปรบพุ่งถึงกองเก็นยกล่าช้าก จะใช้กองทัพเรือ
 เป็นกำลังไม่ได้ ความคิดของงุยกองหัวนุกเหมือนหมายจะตั้งอยู่
 จนเข้าระคณ พอหาทรพยัสมยต์ได้มากแล้วก็จะเลิกกลับไป แล
 ในระหว่างนั้นถากกองทัพไทยยกขึ้นไป ตักกองทัพไทยแตกก็จะ
 เลยศึกตามลงมาที่เมืองราชบุรีแลเมืองสมุทรสงครามที่หมายไว้
 ถากกองทัพไทยคงมั่นอยู่เมืองราชบุรีไม่ยกขึ้นไป ก็จะแดงกองโจร
 ให้ลัดข้ายไปเที่ยวปล้นทรัพย์ผู้คนตามประสังคตยกลงมา ความ
 คึกของงุยกองหัวนุกเห็นจะเป็นเช่นว่ามาน จึงไม่ลงมาตั้งที่รมน้ำ
 ฝ่ายพระองค์เจ้าจุยตั้งอยู่ที่เมืองราชบุรี ก็ท่านองจะไต่กระแส
 รมสั่งของพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงแนะนำไปว่า ถ้าข้าศึกยกมาเห็น
 พอจะต่อสู้ได้ ให้ชิงทำก่อนอย่าให้โอกาสแก่ข้าศึก ขอน
 เป็นวิชัยทอของพระเจ้ากรุงธนบุรีทุกคราวมา เมื่อทราบว่าพม่ามา
 ตั้งค่ายอยู่ที่บางแก้วประมาณสัก ๓,๐๐๐ คน เห็นว่ากำลังพอจะ
 ท้อสู้ได้ แลกองทัพกรุง สักถวิลตามออกไปอีก จึงยกกองทัพ
 ขึ้นไปตั้งที่ค่ายลโคกกระต่ายในทุ่งขรรณเสน ห่างค่ายพม่าลงมา
 ประมาณ ๘๐ เส้น แลให้หลวงมหาดเทพคุณองนำไปตั้งค่าย

โอบพม่าข้างด้านตะวันตก แลให้กองทัพเจ้ารามลักษณ์ยกไปตั้ง
ค่ายโอบข้างด้านตะวันออก แล้วยอกความเข้ามาขังกรุงธนบุรี.

ฝ่ายพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อเร่งรัดกองทัพให้ยกออกไป
เมืองราชบุรีแล้ว ถิ่นฉนวนองค์การ เดือน ๓ แรม ๖ ค่ำ เมืองนคร
ไชยศรีบอกมาว่า พม่าเข้ามาเทียบพลนทพยขยผู้คนถึงแขวง
เมืองสุพรรณ เมืองนครไชยศรี จึงมีรับสั่งให้พระยาพิไชยไธ
สวรรยผู้ว่าคกรมท่าคุมกำลัง ๓,๐๐๐ ยกไปรักษาเมืองนครไชยศรี
แล้วให้เตรียมกระบวนทัพหลวง มีจำนวนพล ๘,๐๐๐ พอพร้อม
ก็พอไต่ทรงทราบว่ากองทัพพม่ามาตั้งค่ายอยู่ในแขวงเมืองราชบุรี
ขณะนั้นเสด็จมาประทับอยู่ในพระนครได้ ๓๓ วัน แลกรมพระเทพา
มาตยราชชนนีก็กำลังประชวรหนัก หักพระไทยเสด็จยกออกจาก
พระนครไปเมื่อฉนวนอาทิตย์ เดือน ๓ แรม ๓๑ ค่ำ ยี่มะเมีย พ.ศ.
๒๓๓๗ ครั้นเสด็จไปถึงเมืองราชบุรี พระองค์เจ้าสุขมาเส้ากราบทูล
ว่า ครั้นพม่าคุมหมื่นไทยยั้งนัก เมื่อหลวงมหาเทพไปตั้งค่ายโอบ
พม่าพวกนั้นคเล่น แลรับรองตามออกมาจากค่ายว่า ตั้งค่ายแล้ว
ถ้ายิ่ง ให้ตั้งค่ายเสียให้เสร็จ พม่าจะรอให้ไทยไปพร้อมกัน
จึงจะยกออกมาตี จะได้รบเสลยได้มาก ๆ ในคราวเดียว พระเจ้า
กรุงธนบุรีไต่ทรงฟังก็ชกเคือง แต่เวลานั้นทรงพระวิตกถึงกอง
ทัพพระยายมราชแขก ที่ถอยลงมาตั้งอยู่ที่กรุงหงษອງขาว เกรง
จะต้านทานพม่าไม่ไหว ด้วยได้ข่าวมาว่าแม่กองทัพพม่าเพิ่มเติม

มาที่ปากแพรกอีก ๓,๐๐๐ จึงมีรับสั่งให้พระยาสิทธิราชเดโชไชย
 กับพระยาวิเศษไชยชาญคุมพล ๒,๐๐๐ ยกขึ้นไปช่วยพระยายมราช
 แยกที่หนองขาว แล้วจึงเสด็จยกกองทัพหลวงจากเมืองราชบุรี
 ไปตามทางปากตวันตก ไปตั้งค่ายหลวงที่ตำบลเขาพระเห็นอกค่าย
 โคกกระท้ายขึ้นไปประมาณ ๕๐ เส้น ขณะนั้นมโหฬารยกขึ้นไปจาก
 เมืองราชบุรีว่า มีกองทัพพม่ายกเข้ามาทางด่านประตูสามบาน
 ด่านเจ้าขว้าวอกทาง ๑ พม่าจับเอาชาวด่านไปหลายคน พระเจ้า
 กรุงธนบุรีได้ทรงทราบ ทรงระแวงว่าพม่าจะมาตีทางลำเลียง
 ข้างหลัง จึงมีรับสั่งให้กองทัพพระองค์เจ้ารูป ยกกองทัพจน
 พระยาราชวรินทร์คุมพลลงมาเมืองราชบุรี ให้รอก้วยเก่า
 เสด็จไปตั้งมั่นน้ำให้หมด แต่ที่จริงกองทัพพม่าหาไม่มาทางนั้นไม่
 พม่าที่ไปตีด่านประตูสามบานด่านเจ้าขว้าว เห็นจะเป็นพวกกองโจร
 ที่ยกไปเที่ยวรบคน ท่านองจะไปจากค่ายที่ข้างแก้วนั่นเอง.

ครั้นฉนวนพญาศิขิ เกือบ ๔ ชนค้ำ ๓ พระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จ
 ไปทอดพระเนตรค่ายตั้งโอบพม่าที่ข้างแก้ว ทรงพิจารณาภูมิแผน
 ที่เสร็จแล้ว มีรับสั่งให้นายทัพนายกองคุมกำลังไปตั้งค่ายล้อมพม่า
 เพิ่มเติมชนอกจนรอบ แล้วให้เจ้าพระยาอินทรอภัยไปตั้งรักษา
 หนองน้ำที่เขาชวพราน อันเป็นตลิ่งกอไผ่ริมเลียงข้างมาพาหะ

๑ ด่านประตูสามบานด่านเจ้าขว้าวอยู่ริมลำน้ำพาหะ ทางตวันตกห่างเมืองราชบุรีทาง
 เตกิน ๕ วัน.

แลเป็นทางเดินลำเลียงเสบียงอาหารของข้าศึกแห่ง ๓ ให้พระยา
 รามัญวงศ์คุมกองมอญที่เข้ามาใหม่ไปรักษาหนองน้ำที่เขาซึ่งม
 ันอยู่ในทางลำเลียงของข้าศึกข้างเหนือขึ้นไป ระยะทางประมาณ
 ๓๒๐ เส้น ทิวอีกแห่ง ๓.

ฝ่ายงุยกองหัวนแม่ทัพพม่าเห็นไทยตั้งล้อมแรงขึ้น ก็
 เห็นว่าจะนิ่งเฉยต่อไปไม่ได้ ความหนึ่งจึงให้มาปล้นค่ายเจ้าพระยา
 อินทรธัญที่หนองน้ำเขาช่อพรวน ไทยตีพม่าแตกถลันไป งุยกอง
 หัวนชักใจให้เพิ่มเติมกำลังยกถลันมาปล้นอีกก็แตกถลันไปอีก ที่
 สุดให้เนมิโยแมงละนรท้าวนายรองคุมพล ๓,๐๐๐ มาปล้นเป็นครั้ง
 ที่ ๓ ในคืนเดียวกัน ก็แตกถลันเข้าไปอีก เสียรพลล้มตายเจ็บ
 บัวยเป็นอันมาก ที่ไทยช่วยเป็นโตกนี้ งุยกองหัวนเห็นไทยมีกำลัง
 มากแลรบพุ่งกล้าหาญกว่าที่เคยคิดไว้ก็อกรวิตก จึงแต่งคนเร็ว
 ให้เลิกกองทัพยกกองทัพปากแพรกให้ยกมาช่วย.

ขณะนั้นพระเจ้ากรุงธนบุรีมรยสั่งให้ถามพม่าที่รบมาได้ พวก
 พม่าให้ถารว่า กุยกองหัวนพยายามตีค่ายเจ้าพระยาอินทรธัญนั้น
 เพราะไทยไปตั้งสกัดทางที่จะลำเลียงเสบียงอาหารเสีย พระเจ้ากรุง
 ธนบุรีได้ทรงทราบก็ตพระไทย ทรงพระราชดำริว่า ถ้าล้อมค่าย
 ข้างแก้วไว้มากจะสิ้นเสบียงอาหาร ทนอดอยากไม่ได้คงต้องออก
 มาให้จับเป็นเชลยหมดทั้งนายไพร่ จะทำให้สมน้ำหน้าทมนเยอ
 หยิ่งให้จงได้ จึงมีรับสั่งห้ามนายทัพนายกองบรรดาที่ตั้งล้อมมิให้

เขาค่ายพม่า เป็นแต่ให้ลอมไวใหม่ ถ้าพม่ายกออกมาให้
 รพุงเอาแต่ให้ถอยกลับไปอย่างเคียว คำว่า "กักมันไว้ให้
 โสแล้วเอาเข้าล่อเอาเด็ก" แล้วทรงปรารภจะเสด็จไปคุมกองทัพ
 ก๊กทางลำเลียงเอง แต่พระยาเทพอรชุนพระตำเกิงรณภพทูลขอ
 รัชอาสา จึงมีรับสั่งให้พระยาเทพอรชุนกับพระตำเกิงรณภพคุม
 กองอาจารย์เสกนายเสกกรวม ๗๔๕ คน เป็นกองโจร ไปช่วย
 เจ้าพระยาอินทรอภัยทัตคคตลาเดียงชาคคกทเขาชวพราหมอีกกอง ๓.

ขณะนั้นอะแซห่วยนกกคยอยู่เมืองเมารคมะ เห็นกองทัพ
 ขุดคองห่วยนทหายไปเกินกำหนด เกรงว่าจะมีเหตุการณ์อย่างใด
 ในเมืองไทย จึงให้ตะแคงมรหนอง เป็นเชื้อพระวงศ์พระเจ้าองวะ
 คุมพล ๓,๐๐๐ ยกตามเข้ามาอีกกอง ๓ ตะแคงมรหนองยกมาถึง
 ค่ายพม่าที่ปากแพรก ได้ทราบว่างขุดคองห่วยนทไทยลอมไวที่
 ขางแก้ว จึงให้มองจายค ๒ คุมกำลัง ๒,๐๐๐ ลงมาช่วยขุดคองห่วย
 คขางแก้ว ส่วนตะแคงมรหนองยกลงมาช่วยพระยายมราช
 แยกที่หนองขาว ได้รบพุ่งกันเป็นสามารภ พม่าตีกองทัพไทย
 ไม่แตก ตะแคงมรหนองก็ถอยกลับไปตั้งอยู่ที่ปากแพรก.

ฝ่ายกองทัพมองจายคคทยกลงมาช่วยขุดคองห่วย นาดัง

* ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า ตะแคงมรหนองมาตรวจเด็วกับขุดคองห่วย
 แต่พงษาวดารพม่าว่ามาทีหลัง พงษาวดารพม่าเรียกตะแคงมรหนองว่า มังเรรานคอง.

เขาชงมุกตองมอญพระยารามัญวงศ์ตั้งค่ายอยู่ เห็นกองมอญ
 น้อยกว่าก็เขาล้อมไว้ ในวันนั้นท่านองจะมีคนในกองทัพมองจายึก
 เล็ดลอดเข้าไปข้อมงขอกองหัวนให้รู้ว่ามีกองทัพลงมาช่วย พอคำ
 ลงเวลายามเศษข้อมงหัวนก็ยกออกปล้นค่ายหลวงมหาเทพ หมาย
 จะหักออกไป กองทัพไทยสู้รบต้านทานเป็นสามารถ ข้อมงหัวน
 จะหักออกไปไม่ได้ก็ต้องถอยกลับเขาค่าย ฝ่ายพระยาธิเบศร์ยก
 ตั้งอยู่ตามเหนือ รู้ว่ากองทัพพม่ามาล้อมค่ายกองมอญที่เขาชงม
 วกไว้ ก็ยกไปช่วยรบพุ่งแกเอากองมอญออกมาจากที่ล้อมได้ แต่
 กำลังไม่พอจะต่อสู้พม่าได้ก็พากันถอยลงมา มองจายึกก็เขาคงอยู่
 ในค่ายที่เขาชงม ในวันนั้นกองทัพพระยานครสวรรค์ยกออกไป
 ลงเมืองราชบุรี จึงมีรับสั่งให้พระยานครสวรรค์ขึ้นไปช่วยพระยา
 ธิเบศร์ยกในเวลานั้น ขึ้นไปพบพระยาธิเบศร์ยกกับพระยารามัญ
 วงศ์ถอยลงมาแล้ว บอกมารวมทัพ จึงมีรับสั่งให้ถอยมาตั้ง
 ค่ายล้อมพม่าข้างตามเหนือทั้ง ๓ กองด้วยกัน อย่าให้พม่าทั้ง
 ๒ พวกเข้าถล่มกันได้

ถึงเดือน ๔ เมืองคลองวาฬียอกมาว่า พม่ายกมาจาก
 เมืองมฤตปุระมาณ ๕๐๐ คน มาปล้นบ้านทัพสะแกในแขวงเมือง
 กำเนิดนพคุณ เกรงจะชนมาตเมืองคลองวาฬียอกมาในพนเมือง

๑ เมืองคลองวาฬียอกเมืองประจวบคีรีขันธ์นั้น ครั้นนั้นเมืองตั้งอยู่ที่คลองวาฬียอก
 ใต้หัวมनाव, TUDC 21/04/2563

เห็นจะต่อสู้ไม่ไหว ขอกองทัพออกไปช่วย มีรับสั่งให้ตอบไปว่า
ทางในกรุง ฯ ยังมีการสงครามติดพันอยู่ที่เมืองราชบุรี ให้ผู้รั้ง
กรมการเมืองคลองวาฬคิดอ่านรักษาเมืองไปโดยลำพังก่อนเถิด.

ในเดือน ๔ นั้น เจ้าพระยาจักรียกกองทัพกลับจากเมืองเชียงใหม่
ใหม่ตามออกไปถึง พะทศเมืองน่านที่มาถวายคืนไม้ทองเงิน
เครื่องราชบรรณาการของเจ้าฟ้าเมืองน่าน ซึ่งก่อนนั้นยอมเป็น
ข้าขอบขัณฑสีมาออกไปเฝ้าทูล พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระยศ
โสมนัส ครั้นสวรรเสริญความชอบของเจ้าพระยาจักรี แลพระ
ราชทานพระแสงดาบฝักทองกับพระธำมรงค์เพชรวง ๓ เป็นบำ
เหน็จ แลยอมรับสั่งให้เจ้าพระยาจักรีถืออาญาสิทธิ์ไปบัญชาการ
ลอมพม่าที่บางแก้ว เจ้าพระยาจักรียกไปตั้งค่ายมั่นอยู่ที่เห็น
พระมหาธาตุเขาพระ เห็นค่ายหลวงขึ้นไป ส่วนพระเจ้ากรุงธนบุรี
เสด็จถอยมาประทับที่ค่ายโคกกระต่าย ซึ่งพระองค์เจ้าจุยตั้งอยู่
แต่ก่อน ค่ายเหมาะแก่ที่จะตรวจการทั้งปวงได้ทั่วไปทุกด้าน
แลยอมรับสั่งให้หลวงบำเรอภักดีคุมทหารกองนอก ๔๐๐ เป็นกอง
โจรไปคอยตีสักครั่งแกพม่าที่ค่ายเขาสูงุม อย่างให้ออกล่าหา
อาหารแลตักน้ำใช้ ได้สะดวก.

ฝ่ายเจ้าพระยาจักรีขึ้นไปบัญชาการลอมพม่าที่บางแก้ว ให้
ตั้งค่ายลอมเพิ่มเติมขึ้นอีก มีให้มทางทัพมาจะตีหักออกไปได้
คั่นวันหนึ่งในข้างขึ้นเดือน ๕ นั้น เวลา ๕ ทุ่มเศษ พม่าในค่ายที่

ยางประแก้วยกออกปล้นค่ายพระยาพิพัฒน์โกษา แล้วไปปล้นค่าย
 พระยาเพชรบุรี ประสงค์จะตีหักออกไป พวกกองทัพไทยระดม
 ยิงถูกพม่าล้มตายเจ็บช้ำ จะตีหักออกไปไม่ได้ ก็ต้องถอยกลับ
 เข้าค่าย ต่อมาพม่าออกปล้นค่ายหลวงราชินิกุลอีกครั้ง ๓ เวลา ๓
 ยามก็หักออกไปไม่ได้ ต้องถอยกลับเข้าค่ายเหมือนหนหลัง ไทยก็
 พม่าจับเอาไปเป็นเชลยหนักกลับมาหากองทัพไทยได้ ๒ คน นายออก
 ว่าพม่าตีในค่ายบางแก้วชดสนเสียของอาหารมาด้ก ๗ วันแล้ว เกี้ยว
 นกนเนอช่างฆ่าพาหนะเป็นอาหาร แต่หน้ายอตในค่ายยังมีอยู่ หนึ่ง
 ยืนใหญ่ น้อยที่ไทยระดมยิงเข้าไปในค่ายพม่านั้น ถูกพม่าเจ็บช้ำ
 ล้มตายเสมอ จนพม่าต้องชดหลวมลงอาไศรยกันโดยมาก พระเจ้า
 กรุงธนบุรีได้ทรงทราบว่พม่าตีถูกล้อมอดโรยลงตั้งนั้น ถึงวัน
 พุธที่สิบค เดือน ๔ ชน ๑๕ ค่ำ เวลาบ่าย ๓ โมง ก็เสด็จทรงม้า
 ไปที่ค่ายหลวงมหาเทพซึ่งตั้งล้อมพม่าอยู่ทางบ้านควนตก ค่ำรัส
 สั่งให้ยกกายเทวะมอญเข้าไปร้องบอกพวกพม่าที่นำค่ายว่า พม่า
 อย่าคิดหนีไปเลย ไปไม่ได้แล้ว ให้ออกมายอมอ่อนน้อมเสียโดย
 คึกเถิก ร้องขอส่วนให้รองตอบออกมาว่า ซึ่งท่านล้อมไว้ครึ่ง
 เราก็อยู่แล้วว่าจะหนีหรือตีไปไม่ได้ ตัวเราก็คงพวกนายทัพนาย
 กองจะตายก็ตามที่เถิก สั่งสารแต่พวกไพร่พลจะมาพลอยตาย

* ถ้อยคำที่พูดกับพม่า แต่งไว้ในหนังสือพระราชพงษาวดารความสั้นกับปลาย
 ไม่ลงกัน เห็นได้ว่าเป็นของแต่งทีหลัง มิใช่คำมาแต่ตัวจดหมายเหตุ จึงเอาแต่เนื้อ
 ความมาถล่าวในหนังสือนี้.

เสียด้วย อย่างไรขอให้เราไปพบกับทะเลเกลี้ย^๑ ลึกหน่อยเถิด พระ
 เจ้ากรุงธนบุรีจึงมรรยสั่งให้ทะเลเกลี้ยซึ่งโตเป็นพระยาพระราม ขึ้นมา
 ก็นมระฆ่าอย่างขุนนางออกไปเจอจากบัพม่า ฝูงยอคงหัวนเขียน
 หนึ่งสี่ได้ในโบลานขตทั้ง ออกมาจากในค่าย ความในหนังสือว่า
 พระเจ้าปราสาททองกรุงศรีอยุธยา กับพระเจ้าข้างเฝือกกรุงอังวะ^๒
 มีบุญญาภิหารเป็นใหญ่ในชนพวักด้วยกัน แลพระมหากษัตริย์
 ทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นเวรกัน พระเจ้าข้างเฝือกกรุงอังวะไซ้ให้ข้าพเจ้า
 กับนายทัพนายกองทั้งปวง มาทำสังครามกับท่านผู้เป็นเสนาบดีใน
 กรุงศรีอยุธยาครั้น ข้าพเจ้าเสียแก่ท่าน ๆ ล้อมไว้จะพากัน
 หนีไปก็ไม่ได้แล้ว ถ้าท่านล้อมไว้อย่างนั้นก็แต่จะตายอย่างเดียว
 ไม่ใช่จะตายแต่พวกข้าพเจ้าที่เป็นแม่ทัพนายกองเท่านั้น ถึงไพร่
 พลทั้งปวงก็จะพลอยตายด้วยกันทั้งสิ้น เมื่อชวตรของข้าพเจ้าทั้ง
 หลายนายไปสิ้นแล้ว ใช้ว่าสังครามของพระมหากษัตริย์ราช
 ทั้ง ๒ ฝ่ายจะเป็นอันเสร็จสิ้นกันเพียงนั้นก็ได้ ท่านผู้เป็นเสนา-
 บิดไทย ไต่ถอนำทำราชการสนองพระเดชพระคุณตามพระราช
 กำหนดกฎหมายของพระเจ้าปราสาททองกรุงศรีอยุธยาฉันใด ข้า-

๑ ทะเลเกลี้ยเป็นหัวน้ำมอญชบถน

๒ ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า พม่าเรียกพระเจ้าข้างเฝือกกรุงศรีอยุธยา
 แลพระเจ้าปราสาททองกรุงอังวะ กลับกันไป ที่จริงพม่าเรียกพระเจ้ามังระว่าพระเจ้าข้าง
 เฝือก เรียกพระเจ้าแผ่นดินสยามว่าพระเจ้าปราสาททอง จนในรัชกาลที่ ๕ เมื่อเสด็จไป
 ประพาศเมืองพม่า ๆ ยังเรียกว่าพระเจ้าปราสาททอง.

พเจ้ามาทำสงคราม ก่ด้วย ไค ถอนำทำราชการ ตามพระราชกำหนด
 กฎหมายของพระเจ้าข้างเผือกกรุงอังวะอย่างเดียวกัน อุปมาเหมือน
 เป็นแต่เครื่องสาตราวุธซึ่ง พระมหา ธรรมราชา ทรงใช้สอย ทั้ง ๒
 ฝ่าย พระพุทธองค์ก็ ไค ไปรบประจานพระสังฆธรรมเทศนาไว้ว่า อัน
 จะไคเกิดมาเป็นมนุษย์แต่ละคนนยากนัก อันไคข้าพเจ้าทั้งหลายจะ
 ไครอดชีวิตรอดขันธ์อยู่ท่านผู้เป็นอรรคมหาเสนาบดีจงช่วยพิเคราะห์
 คุกช่วยเทอดบุญ พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงมรบบสั่งให้เขียนหนังสือเสนาบดี
 คอบพม่า มีเนื้อความว่า ถ้าวอกพม่าออกมาถวายบังคมขอม
 อ่อนน้อมเสียโดยดี จะทูลขอชีวิตให้ ถาชนต่อสู้ๆไม่ออกมา
 อ่อนน้อมโดยดีจะฆ่าเสียให้หมด ฝ่ายพวกพม่าหมายจะให้ ไทย
 ปล่อกลับไป ก็ยังไม่ยอมออกมาอ่อนน้อม.

ในหนั้นเจ้าพระยาสรสิทธิ์กับพวกผู้ว่าราชการหัวเมืองฝ่าย
 เหนือค้มกองทัพหัวเมืองออกไยลง พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงมรบบสั่ง
 ให้เจ้าพระยาสรสิทธิ์ค้มกองทัพหัวเมืองทั้งปวงไปตั้งประชิดค่ายพม่า
 ที่เขาขงุ่มกันไว้อย่าให้ตกลงมาช่วยพม่าตีค่ายข้างแกวไค ทรง
 กำชับสั่งไปมีให้เขาตีค่ายพม่า แมตส์ถกถาพม่าค่ายเขาขงุ่มจะ
 ถอยไปก็อย่าให้ติดตาม เกล็ดอกพม่าจะทาลลอบมาจะเสียบที่ ให้
 เอาไว้คเอาทหลังพรอุมกับตีค่ายพม่าที่ปากแพรกที่เดียว ในตอน
 นั้นระคิดจับพวกพม่าที่ค่ายข้างแกวให้ ไคเสียก่อน.

ขณะนั้นเมืองคลองวาฬเมืองกยบชกเขามาว่า พม่าพวกที่
 ยกเขามาจากเมืองมฤทหนัน คยานทัพสะแกไคแล้วลงไปที่เมือง

ถ้าเนทันบุคคล ผู้รุกรมการเรียกกำลังราษฎรออกต่อสู้ เขาล้อม
 ค่ายพม่าไว้ พม่าตีสกัดออกมาได้ เผาเมืองกำเนทันบุคคลเสียแล้ว
 ยกเลยลงไปทางเมืองประทิวซึ่งชนแก่เมืองชุมพร พม่าจะยกเลย
 ไปเมืองมฤตฤจะกลับขึ้นมาข้างเหนืออีกอย่างไรยังหาทราบไม่ จึง
 มรวสังเข้ามาแจ้งตรงขุนบุรี ให้พระเจ้าหลานเธอเจ้าบุญจันทร์กับ
 พระยาวิเศษร์ยี่ที่ศรีกรุงเก่า ซึ่งได้เป็นท้าวพระยาศรีธรรมมาธิราช
 ผู้รักษาพระนคร ให้มีตราคหบดีเมืองกุยแลเมืองคลองวาฬไปว่า
 ให้ทำลายหนองแลบ่อน้ำตามระยะทางที่จะขึ้นมาเมืองเพชรบุรีเสีย
 ให้หมด แห่งใดทำลายไม่ได้ก็ให้เอาของโสโครกแลของที่มี
 พิศม์ใส่ให้เสีย อย่าให้ข้าศึกหาใครยได้เป็นอันตราย

ต่อมาพระยารามัญวงศ์กับหลวงบัวเรอภักดิ์ ซึ่งคุมกองโจร
 กักทางลำเลียงอยู่ที่เขาชะพรานรับพม่าได้ ๒ คน ตั้งตัวมายัง
 ค่ายหลวง ถ้ามพม่า ๒ คนนั้นให้การว่าเป็นพวกกองลำเลียง นาย
 ทพพม่าที่เขาชิงมให้เลิกตลอดจนเสียยังมาส่งพม่าในค่ายข้างแก้ว
 แลซักถามไต่ความต่อไปว่า นายทพพม่าที่เขาชิงมได้ยกไปยัง
 ตะเคิง มรหนองซอกกำลังกอง ทพเพิ่มเติมลงมาที่ ค่ายเขาชิงมอีก
 หมาจะคักกลงมาแก่พวกพม่าที่ค่ายข้างแก้วกลับไปให้จึงได้ ได้
 ทรงทราบจึงมรวสังให้เพิ่มเติมกองโจรที่คอยตัดลำเลียงให้มากขึ้น
 แล้วให้หลวงภักดิ์สงครามนายทหารกองนอก ซึ่งอยู่ในกองเจ้า
 พระยาอินทรอภัย คุมคนกองนอกลอบขึ้นไปทำลายหนองแลบ่อน้ำ

ในระยะทางที่จะมาจากปากแพรงเสีย อย่าให้ซาศึกเพิ่มกำลังมา
 ใต้ และออกไปยังเจ้าพระยาสุรสีห์ให้คอยต่อสู้พม่าที่ค่ายเขาขงม
 ใต้ อย่าให้ตีหักลงมาช่วยพม่าที่บางแก้วใต้เป็นอันตราย.

ต่อมาไม่ช้าพม่าในค่ายเขาขงมก็ทำค่ายวิหคณบงตัวออกมา
 ปล้นค่ายเจ้าพระยาสุรสีห์ในเวลากลางคืนตกประมาณ ๒ ยาม ถูก
 ไทยยิงล้มตายเจ็บชวย จะหักค่ายเจ้าพระยาสุรสีห์มาไม่ได้ จึง
 แปรไปปล้นค่ายมนครสุรกรษกหักมาไม่ได้ ต้องถอยกลับเข้า
 ค่าย ต่อมาถ่วงนองคาร เกอน ๕ แรม ๕ ค่ำ พม่าที่ค่ายเขา
 ขงมยกออกมาอีกครั้ง ๓ คราวนึกเหมือนจะรวมกำลังมาก
 เข้าปล้นค่ายพระยานครสุรกรษทางคานใต้ รบกันแต่เวลา ๓ ยาม
 จนรุ่งสว่าง พม่าหนักันออกมาหมายจะหักออกมาทางบางแก้ว
 ใต้ พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรงทราบก็รีบเสด็จขึ้นไป ให้กองอา
 จารย์แลทหารเลือกเข้าช่วยรบ จนเวลา ๒ โมงเช้าพม่าจึงถอยหนี
 กลับเข้าค่าย.

ฝ่ายขุขคองหัวนมแม่ทัพพม่าที่ไทยล้อมไว้ในค่ายบางแก้ว
 คอยพวกพม่าค่ายเขาขงมจะมาช่วย เห็นมาไม่ได้ก็ท้อใจ จึงให้
 ขอกออกมาถึงกองทัพไทยว่า จะขอพญากษัตริย์ท่านผู้ใหญ่ พระ
 เจ้ากรุงธนบุรีมรสงให้ ไปร้องบอกว่าจะพุกกให้แต่งตั้งใครออกมาเกิด
 แลวจงไปรคให้พระเจ้าหลานเธอเจ้ารามลักษณะกษเจ้าพระยาจักรเป็น
 ผู้เจรจาว่ากล่าวกับพม่า ขุขคองหัวนมให้นายทัพคน ๓ กับไพร่ ๕ คน

ออกมาหาพระยาพระราม ๆ จึงพาไปทูลเกล้าฯ ถวายแด่เจ้าพระยาจักรีพม่าพศจาวังวอนจะขอให้ปล่อยกลับไปบ้านเมือง ท่านทั้ง ๒ หา
 ขอมไม่ ว่าถ้าพม่ารักชีวิตก็ให้ขอมอ่อนน้อมเสียโดยดี ซึ่งจะ
 ให้ทำอย่างอื่นนั้นไม่ได้ นายทัพพม่าว่าจะขอเข้าไปปลุกษากันตัก่อน
 ฝ่ายไทยก็ปล่อยให้กลับไปในค่าย ครั้นถึงวันศุกร์ เดือน ๔
 แรม ๘ ค่ำ ขอมคงทูลให้พม่าควนนาย ๗ คนออกมาเจรจาอีก
 พวกพม่าว่าจะขอมอ่อนน้อมถวาย บังคมแลถวายช้างม้าพวกระแล
 เครื่องศาสตราวุธหมกทุกอย่าง แต่เมื่อใดขอมแล้วขอให้ปล่อย
 ทัพกลับไป เจ้ารามลักษณภัยเจ้าพระยาจักรีตอบว่า ถ้าพม่าอ่อน
 น้อมโดยกระตลขอชีวิตให้ แต่ที่จะให้ปล่อยไปนั้นไม่ได้ ความ
 ขอนโดยอกหนหนึ่งแล้วก็ขอมให้ปล่อยขอมว่าไป จะพุดกันไป
 อย่างนั้นมิทศกทเห็น คราวก่อนได้ปล่อยพม่ากลับไปหมด คราว
 นี้จะต้องเอาใจเป็นตวจวนำข้าง พม่าจะได้รอนใจไม่เพิกเฉยเหมือน
 แแต่ก่อน แลวจงให้ปล่อยพม่ากลับไปในค่ายแต่ ๕ คน ในวัน
 นั้นขอมถึงหจจวปลัดทัพของขอมคงทูลกพมานายหมวกนวยกอง
 พม่ารวม ๓๔ คน เขาเครื่องศาสตราวุธของตนมีคนแยกออกมาหา
 ไทย บอกว่าจะขอมอ่อนน้อมโดยดี เจ้ารามลักษณภัยเจ้าพระยา
 จักรจึงให้ส่งตวจมายังค่ายหลวง ได้เข้าเฝ้าพระเจ้ากรุงธนบุรี ขอม
 ถึงหจจวกราบทูลว่า จะขอถือนำทำราชการในกรุงศรีอยุธยา
 ต่อไปจนหาชีวิตไม่ พระเจ้ากรุงธนบุรีมีรับสั่งว่า ในเวลายังไม่

ได้ควมมาที่ในกายทั้งหมดคอย่างนั้นจะไว้ใจเชื่อฟังที่เดียวขงไม่ได้
 จะต้องให้คุมตัวไว้ก่อน จนกว่าจะได้ควมพวภพมามาพร้อมกัน ถ้า
 เองสามภกคกรวดงคงว่าแล้ว แม่นเสร็จสงครามโตเมืององวะเมื่อเค
 จะให้รงเมืององวะ แล้วจงคารสสั่งให้พระยาพระรามคุมตัวอตุม-
 ลิงหรือจวภพพวภพมาทวขกันไปร้องบอกพวภพมาทวภพลอมว่า ได้
 มาสามภกคคต่อพระเจ้าปราสาททองทรงพระกรุณาโปรดให้รอดชี-
 วิตรแล้ว ให้พวภพนควมมาเถิด พวภพมาร้องตอบออกมาว่าจะ
 ปฤภษากันก่อน ข้าหลวงก็พาอตุมสิงห์จวภพกลับมา อตุม-
 ลิงหรือจวออกมาขอมอ้อนนอมตรงนจะไว้ใจไว้ก่อนนั้นหามี
 ใด ต่อได้ควมมายังคุมพระเจ้ากรุงธนบุรีแล้วจึงยอมให้พวภพขึ้น พระ
 เจ้ากรุงธนบุรีตรัสสรรเสริญว่า อตุมสิงห์หรือจวณมีเสยททเป็นนาย
 ทหาร แพ้เขาแล้วขงรภษานนขธรรมเนยมของตนไว้ โดยองอจ
 มิโดยอทอ ควรแล้วที่จะเป็นนายทหารเอก

ถึงวันเสาร์ เดือน ๕ แรม ๙ ค่ำ พระเจ้ากรุงธนบุรีมรยสั่ง
 ให้พระยานครราชสีมา ซึ่งคุมกองทัพมาลงในหม่นนั้น ยกไปตั้ง

๑ เรื่องตรงนี้ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า ขุของหวุ่นไม่ไว้ใจว่า ถ้าขอม
 อ่อนน้อมต่อไทย ๆ จะทำเสยททจะให้ชีวิตรคงว่า จึงให้ปลัดทัพออกมาอ่อนน้อมลองค
 ก่อน พิเคราะห์ดูตามเรื่องทีปรากฏเห็นว่าจะไม่เป็นเช่นนั้น คงเป็นด้วยเมื่อพว
 นายทัพพมำปฤภษากัน ขุของหวุ่นไม่ไว้ใจ ยังไม่ยอมออกมาอ่อนน้อม แต่ปลัด
 ทัพเห็นว่าไม่มีช่องทางอย่างอื่นแล้ว ไม่ควรจะร้องรอดต่อไป จึงพพวภพของตัวออกมา
 อ่อนน้อม ความจริงคงเป็นอย่างนี้.

ค่ายประชิดพม่าที่เขาซุ่ม ในวันนี้ขอกองหนุนให้ร้องบอกออกมา
 จากค่ายว่า จะขอพบอัครมโหฬารหรือเจ้าจ้าวสักหน่อย จึงไปรุดให้คุมตัวไป
 อัครมโหฬารหรือเจ้าจ้าวร้องบอกขอกองหนุนว่าเราออกมาสามีกัดต่อพระเจ้า
 ปราสาททองก็ทรงชบเลี้ยงมิไค้มาพื้น จึงพากันออกมาสามีกัด
 เด็ด อ่าหวาดหวั่นต่อไปเลย ขอกองหนุนร้องตอบออกมาว่า
 ตัวท่านมาขืนน้อยทนน้อยในอำนาจข้าศึก ซึ่งพูดจาจะอะไรจะเชื่อ
 ฟังยังไม่ไค้ ถ้าจะให้เราเชื่อฟังก็ให้ ใครเข้ามาพดกบเราทีในค่าย
 จึงจะควร อัครมโหฬารหรือเจ้าจ้าวตอบว่าพวกเราไค้มาสามีกัดเป็นข้าของ
 พระเจ้าปราสาททองแล้ว จะให้ ใครกลับเข้าไปในค่าย ถ้าท่าน
 ข้าเสียถาเอาตัวกักไว้เสีย เราจะไม่พ้นความผิด ขอกองหนุนก็
 ให้สหายสัญญาว่าจะไม่กักขังเอาอย่างหนึ่งอย่างไค้ ข้าหลวง
 จึงให้ปล้อขมเบะสะคน ๑ กับเบะของของคน ๓ เข้าไปในค่ายพม่า
 ครั้นคนทั้ง ๒ นั้นกลับออกมา มาให้ถารว่า ขอกองหนุนพูดว่า
 ถงจะทรงพระกรุณาแก่ผู้น้อย ส่วนตัวขอกองหนุนนั้นคงจะถูกประ-
 หารชีวิตร บังหาไว้ใจไม่ พระเจ้ากรุงธนบุรีมีสั่งถามความคิด
 ของข้าราชการว่าจะเห็นควรทำอย่างไรต่อไป พวกข้าราชการพา
 กันกราบทูลว่า ไค้ทรงพระกรุณาให้ว่ากล่าวโดยดีให้ลายคราว
 แล้ว พม่าในค่ายก็ขงชกขนอยู่ ขอให้เอาขมเบะไม่ขง ซ้ำเข้าไป

๑ ขมเบะไม่มีจะอย่างไรไม่พบอธิบายชัดเจน บ้างก็เห็นว่า เป็นของสร้างขึ้นใน
 ครั้งกรุงธนบุรี มาถึงรัชกาลที่ ๑ เมื่อรบพม่าที่ลาดหญ้า กรมพระราชวังบวรมหาสุร-
 สิงหนาทจะทำลายค่ายพม่า ก็ให้เข้ามาเอาขมเบะครั้งกรุงธน ฯ ออกไปอิง หันเองจะ
 เป็นบ่อนใหญ่ยิ่งด้วยไม้ท่อนแทนกระสุน.

ชก พม่าทนนไม่ไค้กจะตองออกมา พระเจ้ากรุงธนบุรีไม่ทรงเห็น
 ด้วย ค้ำรัสว่าจะฆ่าให้ตายนึ่งง่าย แต่ข้าศึกก็สิ้นความคิดถงเช่น
 นแล้ว ฆ่าเสียก็ยาปกรรมเปล่า ๆ จับเป็นเอาเดิต แล้วจึงทรงชัก
 ใช้อุตมสิ่งห้จอจวดงกองทัพพม่าที่ยังอยู่ในแดนพม่า ว่าจะมารบ
 นนแต่เพียงเท่าทชยกมาเดอน ถ้าจะยงยกตามถนนเข้ามาอีก อุตม-
 สิ่งห้จอจวดกราบทลว่า อะแซห่วนกคอกกองทัพใหญ่อยู่ที่เมืองเมาะ
 ตมะ ว่าจะเข้ามาทเมืองไทย แต่จะยกตามเข้ามาคราวน ถ้า
 จะยกมาทหลังคราวหนงต่างทวาททรายไม่ จึงมีรับสั่งปลุกษาแม่
 ทพนายกองผู้ใหญ่ว่า จะควรเกณฑ์กองทัพทเมืองชายทเดย์กษ
 ใคแลฝ้ายทวนออกเข้ามาดูยง เจ้าพระยาจักรทลว่า พม่าเห็นจะ
 ยงไม่ยกกองทัพใหญ่มาในนี้ น ถ้าจะยกมาก็ตงมาเสียแล้ว ด้วย
 จวนจะถงระกษณอยู่แล้ว มาทว่าอะแซห่วนกทรายว่าอะเคงมร-
 หน่องไม่สามารถจะแดงยอคตงห่วนใหญ่พนจากทลอมไค้ จะให้กอง
 ทพยกมาอีกก็คงเป็นกองทัพน้อย เห็นว่าถงสิ่งทมอยู่คงจะพอ
 สู้ไค้ โดยจะเกณฑ์กองทัพทเมืองมาอีกก็เห็นจะมาไม่ทัน พระ
 เจ้ากรุงธนบุรีทรงเห็นชอยด้วย จึงเขียนใคให้ มทราเกณฑ์เข้าสาร
 เมืองนครศรีธรรมราช ๖๐๐ เกวียน เมืองไชยา เมืองพทลงแล
 เมืองจันทบุรี ๓ เมือง เป็นเข้าสารเมืองละ ๕๐๐ เกวียน ให้ส่งมา
 ขนฉางไว้สารองราชการสงคราม ถ้าหาเข้าไม่ไค้ครบจำนวน ชาค

เท่าใดก็ให้ส่งเงินแทน คิดราคาเข้าสารเกวียนละ ๕๐ บาท เข้า
เปลือกเกวียนละ ๒๐ บาท.

ครนลงปลายเดือน ๔ มรยสังโหตุตมสังหัจจวมทงสอเข้า
ไปถงนายทพพม่าทง ๓ ค่ายว่า พระเจ้าอย่ทวมรยสังว่าไตทง
พระกรุณาไปรทไทกของทพหลวงคังร้งรอมากชานานแล้ว ทวังจะ
ให้พวกพม่ามาขอมอ้อนนอมเสยโดยคิ กียงชคชนไม่ออกมา
บคนจะไปรทให้กของทพเขาคกาย ถายงชคชนค่อไปถะพากนตาย
เสยทมค ไทเรงออกมาอ้อนนอมอย่าให้ไพร่พลพลอยตายเสย
ควยเสย ในวณนงขอกงทงนมีทงสอขบอดออกมาว่า ขณคตัก
วณทงเกิด พวังจะออกมาสามภักคโดยคิ.

ครนลงวันศุกร เดือน ๕ แวม ๑๕ ค่ำ เมียนทงนกับยคันเล-
ชุนายทพพม่า แลพม่าทเป็นทวนายรองอีก ๓๒ คน พากนรวบรวม
เครของสาคราวรของทนมคแบกออกมาขอมสามภักค อุตมสังห-
จัจจวพาทวเขาเผาคกายหลวง นายทพพม่าทง ๒ คนนทูลรับ
อาสาจะเข้าไปพาทวังขอกงทงนออกมาอ้อนนอม ก็ไปรทประทาน
อนุญาตให้กลับเข้าไป ในวณนงขอกงทงนแม่ทพกับเนมโยแมง-
ละนรทา ขุยขงโย อคงทงน มงโยะ แลพวกนายทพนายกอง
พม่าทในค้ายบางแกวกออกมาขอมอ้อนนอมทงทมค แต่ลือมค้าย

* พม่าพวกนี้เห็นจะอยู่ต่างค่ายกับขอกงทงน ด้วยค่ายพม่าที่บางแก้วถึง ๓ ค่าย
ด้วยกัน, TUDC 21/04/2563

พม่ามาได้ ๔๗ วันก็ไต่ค้ำพม่าทั้ง ๓ ค่าย ไต่เซลดยทั้งตัวแม่ทัพ
นายกองทกถ้าวมาแล้ว แลไพร่พลที่เหลือตายรวม ๓,๓๒๘ คน
หญิง ๒ คน พม่าตายเสียเมื่อถูกล้อมกว่า ๓,๖๐๐ คน.

พอไต่ค้ำพม่าที่บางแก้วแล้ว รุ่งขึ้นณวันเสาร์ เดือน ๕ ขึ้น
ค่ำ ๓ ยมะแม พ. ศ. ๒๓๓๘ พระเจ้ากรุงธนบุรีมีรับสั่งให้พระยา
อนุชิตราชาฉ้อพล ๓,๐๐๐ ยกขึ้นไปทางริมหน้าปากทวันตก ให้
หลวงมหาเทพฉ้อพลอีก ๓,๐๐๐ ยกขึ้นไปทางริมหน้าปากทวันออก
ให้ไต่ค้ำพม่าที่ปากแพรกพร้อมยกกองทัพพระยาสมราชแขก
แล้วมีรับสั่งให้เจ้าพระยาจักร์ยกขึ้นไปค้ำพม่าที่เขาชงู่ม ในค่ำ
วันนั้นเวลาประมาณ ๒ ยาม พม่าในค้ำเขาชงู่มยกค่ายวิหลบออก
มาปล้นค่ายพระมหาสงคราม หมายจะหักมาช่วยพม่าที่ค้ำบาง
แก้ว คราวนี้พม่ารบพุ่งเข่งแรงกว่าคราวก่อน ๆ เห็นจะได้ทราบ
ข่าวเพียงว่า ค่ายค้ำบางแก้วจะเสียแก่ข้าศึก จึงพยายาม
จะลงมาช่วยให้ไต่ พม่าเอาไฟเผาค่ายพระมหาสงครามใหม่ จน
ผู้คนหนีไฟทั้งค่ายถอยมา เจ้าพระยาจักร์ไปช่วยทัน ห้ามปรามมิ
ให้คนถอยหนี พันคนที่ไม่ฟังห้ามเสีย ๒ คน แล้วเข้ารบพุ่งชิงเอา
ค่ายคืนได้ พม่าจะหักออกมาไม่ทันก็ย้ายไปปล้นค่ายจมนครสร-
รักษ์ไปถูกไทยยิงล้มตายเจ็บป่วยลงมาอีกเป็นอันมาก เหลือก่า-
ลังพม่าที่ปากทวันถอยกลับเขาค่าย ต่อมาณวันอังคาร เดือน ๕ ขึ้น
๔ ค่ำ เวลาถลางคืนพม่าในค้ำเขาชงู่มก็พากันทิ้งค่ายหนีกลับไป

ทางเหนือ เพราะไทยไม่ได้ตั้งค่ายล้อมหมกทุกด้านเหมือนยกที่
 ค่ายขวางแก้ว กองทัพไทยได้ติดตามฆ่าฟันฆ่าล้มตายไปตาม
 ทางแลจับเป็นไต่เป็นอันมาก กองทัพพม่าก็แตกกระจัดกระจาย
 คุมกันไม่ติด ต่างพวกต่างพากันหนีเรี่ยราดไป ข้างพวกไปพบ
 กองทัพหลวงมหาดไทย กองทัพพระยาอนุชิตราชาแลกองทัพหลวง
 ภูเก็จสงคราม ได้ตั้งหน้าซำเค็ม ฆ่าฟันฆ่าล้มตายแลจับได้
 อีกก็มาก พวกนายทัพนายกองพม่าหนีขึ้นไปถ้ำค่ายป่าดงไพร
 ตะเคิงมรหนองรีวกองทัพพม่ามาเสียแก่ไทยหมดแล้ว ก็ไม่รอ
 ค่อย รีบยกหนีกลับไปหาอะแซหุ่หนุกที่เมืองเมะตะมะ ฝ่ายพระ
 เจ้ากรุงธนบุรีมรสิ่งใหญ่กองทัพยกติดตามพม่าที่แตกหนีไปจนสุด
 แดนพระราชอาณาเขตจรแล้ว ก็มรสิ่งให้หากองทัพกลับคืนมา
 พระนคร พระราชทานบำเหน็จรางวัลแก่แม่ทัพนายกองผู้ใหญ่ผู้
 น้อยตามสมควรแก่ความชอบที่มีไชยชนะพม่าครั้งนั้น

ปีเคราะห์ศกจรวรรษาพม่าคราวนี้ กองทัพพม่าที่ยกมา ๓ ทัพ
 จำนวนพลทั้งสิ้นประมาณ ๘,๐๐๐ คน กองทัพไทยที่ไปต่อสู้พม่าทั้ง
 ทัพในกรุง ฯ แลทัพหัวเมือง จำนวนพลรวมเบ็ดเสร็จราว ๒๐,๐๐๐
 คน ฉะนั้นพระเจ้ากรุงธนบุรีพระราชประสงค์เพียงจะเอาไชยชนะพม่า
 ก็เห็นจะศึกกองทัพพม่าให้แตกยับเยินไปเสียนานแล้ว คงเป็นเพราะ
 ตั้งพระไทยจะจับพม่าให้ ไต่หมกทั้งกองทัพมาตั้งอยู่ทิวขวางแก้ว ถอ
 เอาซ่อนเป็นสำคัญ จึงพยายามล้อมพม่า เปลืองเวลาเลิกองค์ลา-

ยากอีกช้านาน เมื่อมาพิเคราะห์ที่กว่าเหตุใด พระเจ้ากรุงธนบุรี
 จึงสู้ทนความลำบากเพื่อจะจับพม่าให้ ได้ ในครั้งนั้น เห็นว่าคงเป็น
 เพราะเหตุที่พม่ามาประกาศความทุกข์หมิ่นไทยนั้นประการ ๓ แล
 ยังมีเหตุอื่นอีกอย่าง ๑ คือเมื่อครั้งพม่าตีกรุงศรีอยุธยา ไทย
 คงอ่อนเร่นหลายหนด้วยความเกรงกลัวพม่าอยู่ช้านาน ใจไทย
 ยังไม่หายครั่นคร้ามพม่าทั่วกันหมด ยังมีความหวาดหวั่นเพราะ
 เกรงจะถูกพม่าจับเอาไปเป็นเชลยเหมือนอย่างญาติพี่น้องแต่ก่อนมา
 มียุทธ์โดยมาก พระเจ้ากรุงธนบุรีมีพระราชประสงค์จะปลุกใจไทย
 ให้กล้าหาญดังแต่ก่อน เห็นจะทรงพระราชดำริว่า เพียง
 จะตกองทัพพม่าให้แตกไป ผลไม่ประวิสัยแก่คนทั้งหลายเหมือน
 จับพม่าเอามาเป็นเชลยให้ ได้มาก ๆ ให้คนทั้งหลายเห็นว่า พม่า
 ไม่วิเศษอะไร ไทยอาจจะเอาพม่ามาเป็นเชลยได้เหมือนที่พม่าเอา
 ไทยไปเป็นเชลยเหมือนกัน ดังนี้ จะได้พากันหายครั่นคร้ามพม่า
 คงเป็นด้วยความขอหลังนควบ พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงยอมลำบาก
 แลเสียเวลาล้อมพม่าเอาจนจับเป็นได้ทั้งหมด.

สงครามครั้งที่ ๗ ศึกอะแซห่วนกตหวเมืองเหนือ

ปีมะแม พ. ศ. ๒๓๑๘

สงครามครั้งนี้เป็นศึกใหญ่ยิ่งกว่าทุกคราวในสมัยเมืองกรุงธน-
 บุรีเป็นราชธานี เหตุเหตุที่จะเกิดสงครามครั้งนี้ได้กล่าวมาแล้วก่อน
 ข้างแล้ว ก็คือว่าเมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีตั้งเมืองไทยกลุ่ชเป็นอีกครั้ง
 นั้น เป็นเวลาพม่ากำลังศึกทำสงครามอยู่ด้วยนั้น ครั้นเสร็จศึกนั้น
 เมื่อปีเถาะ พ. ศ. ๒๓๑๔ พระเจ้ามังระจึงการทหารระมาตเมืองไทย
 อีก ก็กระให้ ไปสพลาเป็นแม่ทัพยกลงมาจากเมืองเชียงใหม่
 ทาง ๑ และให้ยี่ภักห่วนเป็นแม่ทัพยกเข้ามาทางด่านพระเจดีย์
 สามองค์อีกทาง ๑ มารวมกันที่กรุงธนบุรีเหมือนเมื่อครั้งกรุงศรี
 อโยธยา แต่เกิดเหตุขัดขวางเสียทั้ง ๒ ทาง ทางเมืองเชียงใหม่
 ไทยยกไปตีเมืองเชียงใหม่ได้เสียก่อน ทางเมืองเมาะตะมะพอทำ
 ทางจะยกทัพ พวกมอญก็ขึ้นขอชอนเป็นการร่นวายใหญ่โต
 การระมาตเมืองไทยจึงเป็นอันไม่สำเร็จตามที่พระเจ้ามังระได้ทรง
 การไว้ ครั้นถึงปีมะแม พ. ศ. ๒๓๑๔ พระเจ้ามังระเสด็จลงมา
 ยกทัพออกพระเกษชาตที่เมืองร่างกุ้งเมืองกลางเดือน ๔ ขณะนั้น
 อะแซห่วนก็ปรายปรามพวกมอญชบดเสร็จแล้ว เป็นแต่ยังรอกอง
 ทัพพม่าเข้ามาตามक्रमมอญอยู่ที่เมืองเมาะตะมะ ๐๔/๒๕ จึงไปเฝ้าพระ

เจ้าเมืองระตเมืองร่างกุ้ง พระเจ้าเมืองระทรงพระดำริเห็นว่ามุกองทัพ
ใหญ่ตั้งอยู่ที่เมืองเมาระคมะแล้ว จึงมีรับสั่งมอบการที่จะตีเมือง
ไทยให้อะแซห่วนก็คิดอ่านต่อไป,

อะแซห่วนกน ในพงษาวดารพม่าเรียกเป็น ๒ อย่าง ในบาง
แห่งเรียกตามตำแหน่ง ว่า "อะลี ห่วน คย" คำว่าอะลี เป็นนาม
ตำแหน่งผู้เก็บส่วยในที่ดินซึ่งพระเจ้าองระทรงอุทิศพระราชทานแก่
ทหาร คำว่าห่วน แปลตามศัพท์ว่า ภาวชฺระ คำว่าคย แปลว่า
ใหญ่ ถ้าแปลความควบกัน ห่วน คย ก็ลึกลับ "มหาอำมาตย์"
ในยศของไทย เพราะฉะนั้นคำว่า "อะลีห่วน คย" แปลว่ามหาอำ-
มาตย์ผู้เก็บส่วยสำหรับพระราชทานทหาร เราเขานามนมาเรียกว่า
อะแซห่วนกน แต่ในพงษาวดารพม่ามีอีกเรียกอีกอย่าง ๑ ตามราช
ทินนามว่า "ห่วน คย มหาสหัสสุระ"

อะแซห่วนกนคน ในพงษาวดารพม่าว่าเป็นแม่ทัพคนสำคัญ
ของพม่าอยู่ในเวลานั้น ทว่าไทยเป็นแม่ทัพใหญ่ไปรบมีไชยชนะจีน
มาไม่ช้านัก เมื่อพิเคราะห์ดูตามรายการสงครามครั้งอะแซห่วน-
กนมาตีเมืองไทย ก็ปรากฏในหนังสือพระราชพงษาวดาร ก็เห็น
จริงว่าอะแซห่วนกนเป็นผู้ชำนาญนายการศึก และมีอวิชาไครยฝึตกัย
แม่ทัพพม่าที่มารบกับไทยในคราวอื่น ๆ โดยมาก ถ้าจะว่าไปใน
คราวศึกอะแซห่วนกน คุณเหมือนจะปรากฏความสามารถของแม่ทัพ
ทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ข้างฝ่ายไทยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา-

โลกย์ แลพระเจ้ากรุงธนบุรี ข้างฝ่ายพม่าอะแซห่วยนุก ต่อสู้
ได้เปรียบยิ่งกว่าที่ไทยรบกับพม่ามาในครั้งไหน ๆ หมด แลผล
ที่สุดของการสงครามคราวนี้เห็นว่าเสมอกันได้โดยประการทั้งปวง
คงจะเห็นได้ ในเรื่องสงครามต่อไป.

อะแซห่วยนุกรบตั้งพระเจ้ามังระกลับมากองเมืองเมาระ ตมะใน
เดือน ๕ ปีมะแม พ. ศ. ๒๓๓๘ พกกองทัพตะเคิงมรหน่องหนีไทย
กลับไปตั้งที่เมืองการทกกองทัพพม่าเข้ามาเสียด ไทยจับกองทัพ
ขุยกองห่วยนุก แลตีพม่าอีกกองทัพ ๑ แดกยกยี้ขึ้นไปจากเขา
ซังม ตะเคิงมรหน่องจึงต้องหนีกลับไป อะแซห่วยนุกเพราะห
ตุการเห็นว่าไทยทำศึกเข้มแข็งกว่าแต่ก่อน จะให้กองทัพยกมา
ทางเมืองเชียงใหม่แลทางบ้านพระเจดีย์สามองค์ เข้ามาสมทบกัน
ศึกกรุงธนบุรีอย่างครั้งเมืองศกวงศรีอยุธยา เห็นว่าไทยคงจะชิงค
ตคเสียไม่ให้เขารวมกันได้ การคงจะไม่สำเร็จ อะแซห่วยนุกจึง
คิดจะตีเมืองไทยตามแบบอย่างพระเจ้าหงษาวดีด้วยแรงนอง คือจะ
ยกกองทัพใหญ่เข้ามาตีหัวเมืองเหนือตคกลาง ไทยเสียสิ้นหนังก่อน
แล้วเข้าหัวเมืองเหนือเป็นทัพน้อย ทงกองทัพซกทัพเรือลง มาตกร
ธนบุรีทางลำแม่น้ำเจ้าพระยาทางเดียว จึงให้พักขารงรพลอยู่ที่
เมืองเมาระตมะ แลมีคำสั่งขึ้นไปยังไปสพลาไปมะยง่วนซึ่งถอย
หนีไทยไปตั้งอยู่ที่เมืองเชียงแสน ให้ยกกลับลงมาตีเมืองเชียง
ใหม่ให้ ได้แต่ในฤดูฝน แลให้เตรียมเรือรบเรือลำเลียงแล

รวบรวมเสบียงอาหารลงมาส่งกองทัพอะแซหวุ่นกี้ซึ่งระยกเข้ามาใน
ต้นระคแล้ง ไปสุพลไปมระยง่วนจึงรวบรวมกำลังยกเป็นกองทัพ
ลงมาตีเมืองเชียงใหม่เมื่อเดือน ๑๐ ปีมะแม พ. ศ. ๒๓๑๘

ฝ่ายข้างกรุงธนบุรี ตั้งแต่ไชยชนะพม่าที่บางแก้วแล้ว มี
เวลาว่างอยู่ ๕ เดือน ถึงเดือน ๑๐ ก็ได้ข่าวว่าไปสุพลไปมระยง่วน
ระยกกองทัพลงมาตีเมืองเชียงใหม่ พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงให้มัตรา
สังเจ้าพระยาสุรสีห์ให้ยกกองทัพหัวเมืองเหนือขึ้นไปช่วยเมืองเชียง
ใหม่ แล้วให้เจ้าพระยาจักรีคุมกองทัพกรุงธนบุรีหนุนขึ้นไปอีก
ทัพ ๓ (จำนวนพล ๒ พันเท่าโคหาปราบฎใหม่) รัชสังไปว่า ถ้า
ตีพม่าถอยไปจากเมืองเชียงใหม่แล้ว ให้เลยตามขึ้นไปตีเอาเมือง
เชียงแสนให้สิ้นทีธาไครยของพม่าเสียทีเดียว.

ฝ่ายไปสุพลไปมระยง่วนยกกองทัพพม่าลงมาตีเมืองเชียง
ใหม่ก่อนกองทัพไทย ก็เข้าตั้งค่ายประชิดเตรียมระตเมือง แต่
ทำนองกำลังที่รวบรวมลงมาได้จะไม่แข็งแรงเท่าไรนัก ครั้นได้ข่าว
ว่ากองทัพไทยยกขึ้นไป ไปสุพลไปมระยง่วนก็ถอยหนีกลับไป
เมืองเชียงแสนหาอยู่ระคต่อสู้ไม่ ในพงษาวดารพม่าว่าไปสุพล
เลยยกกลับไปเมืองพม่าทางเมืองนาย หวังจะเข้ามาสมทบกับ
อะแซหวุ่นกี้ในเมืองไทย แต่ว่ามาหาทันกองทัพอะแซหวุ่นกี้ไม่

ฝ่ายอะแซหวุ่นกี้เตรียมทัพพร้อมแล้ว ถึงเดือน ๑๑ ปีมะแม
ก็ให้กะละไช้ยกยั้งแยขวาง ผู้เป็นน้องชายคุมกองทัพนำจำนวนพล

๑ ในพงษาวดารพม่าเรียก พุกามโบคน ๑ เซ้งองถยอกคน ๑.

๒๐,๐๐๐ ยกออกจากเมืองเมาระตมะ แล้วอะแซหฺวุ่นกยกทัพหลวง
 จำนวนพล ๑๕,๐๐๐ ทนมากบียะตะเค็งมรหนองแล้เจ้าเมืองของอ
 กองทัพพม่าเดินทางด่านแม่ละเมาเข้ามาเมืองตาก ฝ่ายเจ้าเมือง
 กรมการตามหัวเมืองไทยรายทางไม่มีกำลังพอจะต่อสู้ ต่างก็พา
 ครวร้ายถูกรอพยพหลยหนี กองทัพพม่าจึงเดินทางจากเมืองตากมาทาง
 บ้านด่านลานหอย ตรงมาเมืองสุโขทัย ในหนังสือพระราชพงษา
 วิจารณ์ว่า เมื่ออะแซหฺวุ่นกยกมาจากเมืองตากนั้น จึงได้กรมการ
 เมืองสวรรคโลก ๒ คน ถ้ามว่าพระยาเสื่อเจ้าเมืองพิศณุโลกอยู่
 ภายใต้อาณัติของพม่าหรือไม่ กรมการบอกว่าจะไม่อยู่ ยกกองทัพ
 ไปเมืองเชียงใหม่ยังไม่
 กลับมา อะแซหฺวุ่นกว่า เจ้าของเขาไม่ยอมย้ายไปเหยียบเมือง
 พิศณุโลกเลย จึงให้กองทัพนำลงมาตั้งอยู่ที่บ้านกงธานี ที่ริม
 น้ำยมใหม่ ทางจะข้ามมาเมืองพิศณุโลก ส่วนอะแซหฺวุ่นเอง
 ตั้งรออยู่ที่เมืองสุโขทัย แต่ความขอนเห็นว่ายังมีเหตุอัน
 ขัดขวางเมืองสุโขทัยเป็นท่าหล่นา มีชายฉกรรจ์อาสารบรบ
 ปรองดองกว่าเมือง
 อื่น ๆ ที่ใกล้เคียงกัน เขาใจว่าซึ่งอะแซหฺวุ่นกตั้งอยู่ที่เมืองสุ
 โขทัยนั้น เพื่อประสงค์จะรวบรวมเสบียงอาหารสำหรับกองทัพพม่า
 ทัพพม่าอีกอย่างหนึ่ง.

ฝ่ายเจ้าพระยาจักรเจ้าพระยาสุรสีห์ตั้งอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ กำ

๑ บ้านกงธานีอยู่ตรงที่ตั้งเมืองสุโขทัยใหม่บัดนี้.

ตั้งตระเตรียมจะยกขึ้นไปตีเมืองเชียงแสน ได้ข่าวว่าพม่ายกกองทัพใหญ่เข้ามาทางด่านแม่ละเมา ก็รีบยกกองทัพกลับลงมาทางเมืองสวรรคโลกเมืองพิไชย ครั้นมาถึงเมืองพิศณุโลกเจ้าพระยาทั้ง ๒ จึงปรึกษากันถึงการที่จะต่อสู้ข้าศึก เจ้าพระยาจักรีเห็นว่ากำลังน้อยกว่าพม่ามากนัก ควรจะตั้งอยู่ที่เมืองพิศณุโลกเขาเป็นที่มั่นต่อสู้พม่า คอยกองทัพกรุงธนบุรียกขึ้นไป คุ้มเมืองพิศณุโลกอยู่ทางลำแม่น้ำแควใหญ่ ใช้เรือชนล่องกบข้างใต้ ไต่สควงกว่าเมืองอื่น ๆ แต่เจ้าพระยาสรสิทธิ์ห้อยากจะยกไปตีพม่าก่อน จึงรวบรวมกองทัพหัวเมือง ให้พระยาสุโขทัย พระยาอัครวงค์เมืองสวรรคโลก แลพระยาพิไชย เป็นกองนำยกไปรบพม่าที่บ้านกงธานี เจ้าพระยาสรสิทธิ์ห้อยกตามไปตั้งอยู่ที่บ้านโกรขำแฝก พม่ายกมาตีกองทัพพระยาสุโขทัยแตกถอยมา แล้วยกติดตามมาถึงค่ายเจ้าพระยาสรสิทธิ์ ห้อยู่อยู่ ๓ วัน เห็นพม่ามากกว่ามากนัก จะโอบล้อมเอากองทัพ ก็ถอยกลับมาเมืองพิศณุโลก.

อะเนชหัวนกจึงแบ่งกองทัพพม่าให้ช่วยรักษาเมืองสุโขทัย ๕,๐๐๐ แลวคุมพล ๓๐,๐๐๐ ยกตามมาตั้งเมืองพิศณุโลกในเดือน ๒ ข้างขึ้น ให้ตั้งค่ายรายล้อมเมืองทั้ง ๒ ฟากแม่น้ำ เจ้าพระยาทั้ง ๒ ก็เกณฑ์พลทหารขึ้นประจำรักษาน้ำที่เชิงเทินของกันเองเป็นสามารรถ แลเมืองพิศณุโลกนั้นแนวปราการตั้งทั้ง ๒ ฟาก เขา

ลำแม่น้ำไว้กลางเมือง จึงให้ทำสะพานเรือข้ามแม่น้ำ ๓ แห่ง
สำหรับส่งกำลังไปมาให้ช่วยเหลือกันได้ทั้ง ๒ ฝ่าย.

ในเวลาเมื่ออะแซห่วนกตั้งล้อมเมืองพิศณุโลกอยู่ก่อนกองทัพ
กรุงธนบุรีขึ้นไปถมนัน จำนวนพลฝ่ายไทยที่ตั้งรักษาเมืองพิศณุโลก
จะมากน้อยเท่าใดไม่ปรากฏในหนังสือพระราชพงษาวดาร แต่เชื่อ
ได้ว่าไม่เกิน ๓๐,๐๐๐ เป็นอย่างมาก ความปรากฏว่าเวลาเมื่อพม่า
ตั้งค่ายล้อมเมืองนั้น อะแซห่วนกยกพลเลยบ้ายไปเที่ยวตรวจ
ไชยภูมิทุก ๆ วัน เจ้าพระยาสุรสีห์คุมพลออกโจมตี สู้พม่าไม่
ได้ถอยถอยมา เจ้าพระยาจักรีจึงคุมพลออกรบเอง ที่พม่าต้อง
ถอยหนีเขาคายไปหลายครั้ง อะแซห่วนกยกย่องฝีมือเจ้าพระยา
จักรี ถึงให้มายอกว่าจะขอพยุบะให้รู้จักกัน ครั้นเวลาวันหนึ่งจึง
นัดหยุดรบ อะแซห่วนกถอยเจ้าพระยาจักรีออกไปพยุกันที่ในสนาม
ขันทมาเจรจากัน ความที่เจรจากล่าวไว้ในหนังสือพระราชพงษาว-
ดารว่า.

อะแซห่วนกให้ถามตามเจ้าพระยาจักรีว่าอายุเท่าใด เจ้าพระ
ยาจักรีไทยออกไขว่อายุได้ ๓๐ เศษ แล้วจึงถามถึงอายุอะแซ-
ห่วนกบ้าง บอกมาว่าอายุได้ ๗๒ ปี อะแซห่วนกพิจารณาตรุปร
ลักษณะเจ้าพระยาจักรีแล้วสรรเสริญว่า ท่านนรุษกึ่งงาม ผิออกเข้ม
แข็ง สूरบเราผู้เป็นผู้เฒ่าได้ จึงอุสาห์รักษาตัวไว้ ภายน่าจะได้เป็น

๑ เวลานั้นพระชันษาได้ ๓๕ ปี.

กระษัตริย์เป็นแท้ แล้วให้เอาเครื่องม้าทองสำรับ ๓ กีบสักหลาด
 พีย ๓ คินสอแก้ว ๒ ถอน น้ำมันคน ๒ หม้อมาให้เจ้าพระยาจักรี
 กให้ชงตอบแทนตามสมควร เมื่อก่อนอะแซห่วนก็จะกลับไปค่าย
 ให้ลามขอกเจ้าพระยาจักรี จงรักษาเมืองไว้ให้มั่นคงเถิด เรา
 ระดีเอาเมืองพิศณุโลกให้จงได้ในครั้งนี้ ไปภายหน้าพม่าจะมาตี
 เมืองไทยไม่ได้อีกแล้ว แต่ในเวลานั้นหยทรยกกันทวง ถึงพวก
 ทหารพม่าชวณฑทหารไทยเข้าไปกินอาหารในค่าย มีเหตุอันตราย
 แก่กัน

ฝ่ายกรุงธนบุรีเมื่อได้ข่าวว่าอะแซห่วนยกกองทัพใหญ่
 เข้ามาทางทิวเมืองเหนือ ขณะนั้นเห็นจะมีใบขอกหวนเมือง
 ขัษไตเข้ามาว่า พม่ายกมาจากเมืองตนาวงศ์อีกทาง ๓ ด้วย
 พระเจ้ากรุงธนบุรีไม่ไว้พระไทยจึงดำรัสสั่งให้เกณฑ์กษัตริย์ ให้
 พระเจ้าหลานเธอ เจ้ารามลักษณ ซึ่งเป็นกรมขุนอนรภิรักษสงคราม

๑ ความที่อะแซห่วนก่อกบฏครั้งนี้ มีผู้ศึกษาโบราณคดีบางคนเห็นว่า เป็นกลอุบาย
 ของอะแซห่วนที่ ประสงค์จะให้เกิดระแวงกับพระเจ้ากรุงธนบุรี ความที่กล่าวนี้จะอย่าง
 ไรงงไสยอยู่ ด้วยค้อมาพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงตั้งเจ้าพระยาจักรีเป็นสมเด็จพระยา
 มีราชทินนามว่า สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก สุลักษณ์คำของอะแซห่วนที่ ๆ
 เมื่อขมนั้นเขาจะใช้คำอย่างไร อันตรงกับคำ "กระษัตริย์ศึก" หมายความว่า เป็น
 แม่ทัพอันไม่มีตัวสู้ออกกระมัง ที่ว่านี้ก็เดาเหมือนกัน.

๒ ที่ว่าไปกินข้าวในค่ายพม่าได้นี้ คือในวันนั้นแม่ทัพทั้ง ๒ ฝ่ายตกลงอย่าทัพกัน
 วัน ๓ มหาสงครามในยุโรปคราวนี้ เมื่อวันพฤหัสบดี ค. ศ. ๑๘๑๔ ก็อย่าทัพกัน พวก
 ทหารทั้ง ๒ ฝ่ายถึงไปกินอาหารเล่นหัวด้วยกันในสมรภูมิกัน.

คุมออกไปรักษาเมืองเพชรบุรี คอยป้องกันพม่าที่จะยกมาทาง
 ด้านฝั่งขวา แต่ทางเมืองกาญจนบุรีแลเมืองราชบุรีที่จะป้องกัน
 พม่าซึ่งจะยกมาทางด้านพระเจดีย์สามองค์ จะได้แต่งตั้งให้ผู้ใด
 ไปตั้งที่ไหนบ้างดูอย่างไรไม่ปรากฏในหนังสือพระราชพงษาวดาร
 ครั้นจัดการป้องกันข้าศึกซึ่งจะยกมาทางทิศใต้ฝ่ายตะวันตกแล้ว
 พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ตั้งยกกองทัพหลวง มีจำนวนพล ๓๒,๐๐๐ เกษ
 ออกจากพระนครเมื่อเดือนธันวาคม เดือน ๑๓ ค่ำ ปีมะแม ขึ้น
 ไปต่อสู้กองทัพใหญ่ของข้าศึกซึ่งยกเข้ามาทางหัวเมืองฝ่ายเหนือ.

กระบวนศึกตอนที่ ๑

เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จขึ้นไปตั้งเมืองนครสวรรค์ ในชั้น
 ต้นทรงจัดวางการที่จะให้กองทัพหลวง คืบต่อไปกองทัพเจ้าพระยา
 จักรแลเจ้าพระยาสุรสีห์ซึ่งตั้งอยู่ที่เมืองพิษณุโลก มีรับสั่งให้พระ
 ยาราชาเศรษฐีคุมกองทัพจำนวนพล ๓,๐๐๐ ตั้งอยู่ที่เมืองนคร
 สวรรค์ คอยระวังทางลำเลยงแลระวังข้าศึกซึ่งจะยกลงมาทางลำ
 น้ำพิง แล้วเสด็จยกกองทัพหลวงขึ้นทางลำน้ำแควใหญ่ไปถึงปาก

๑ ชาวเมืองเพชรบุรีเล่ากันว่า เจ้ารามลักษณ์ไปรักษาเมืองเพชรบุรีครั้งนั้นรพลน้อย
 ไม่พอจะรักษาเมืองเดิมได้ จึงให้รอกำแพงเมืองเดิม ตั้งแนวกำแพงใหม่ตอนมุมเมือง
 ด้านตะวันตกเฉียงเหนือ รักษาเพียงส่วนเสี้ยวของเมืองเดิม แนวกำแพงยังปรากฏอยู่.

ฝั่งแขวงเมืองพิศณุโลก เมื่อณวันเสาร์ เดือน ๓ ขึ้น ๗ ค่ำ
 ให้ตั้งค่ายหลวงประทับอยู่ที่ปากฝิ่งนั้น ท้วยเป็นปากคลองลัดทาง
 เรือไปมาในระหว่างลำน้ำแควใหญ่ที่ตั้งเมืองพิศณุโลก กับลำน้ำยม
 ที่ตั้งเมืองศุโขไทย อยู่ในเมืองพิศณุโลกลงมาระยะทางพอวัน ๓
 แล้วตรัสสั่งให้ข้าราชการที่เป็นแม่ทัพนายกองคุมพลไปตั้งค่ายตั้ง
 ๒ ปากลำน้ำ เป็นระยะขึ้นไปแต่กองทัพหลวงจนถึงเมืองพิศณุ-
 โลก.

- ระยะที่ ๑ ตั้งที่บางทราย พระยาราชสุภาวดีเป็นนายทัพ.
- ระยะที่ ๒ ตั้งที่ท่าโรง เจ้าพระยาอินทรอภัยเป็นนายทัพ.
- ระยะที่ ๓ ตั้งที่บ้านกระต่าย พระยาราชภักดีเป็นนายทัพ.
- ระยะที่ ๔ ตั้งที่วัดพืชมณี จมื่นเสมอไชราชเป็นนายทัพ.
- ระยะที่ ๕ ตั้งที่วัดรัตนทนายเมืองพิศณุโลก พระยานคร-
 สวรรค์เป็นนายทัพ.

ให้จกกองตระเวนออกตรวจตรารักษาทางไปมาถึงกันทุกระยะ แล
 ให้มกของขี้นใหญ่ทหารเกณฑ์หัดเตรียมไว้เป็นกองกลาง สำหรับ
 จะให้ไปช่วยที่ค่ายไหนๆ ได้ ในเวลาต้องการทันที แล้วให้
 พระศรีไกรลาคคุมพล ๕๐๐ ทำทางรุมลำน้ำสำหรับเดินกองทัพแต่
 ปากฝิ่งผ่านไปตามค่ายที่ตั้งอยู่ ตลอดจนถึงเมืองพิศณุโลก.

พิเคราะห์ที่กล่าวถึงทั้ง ๒ ฝ่ายที่ตั้ง กองทัพพระตะกนอยู่ในเวลานั้น
 พม่าเห็นจะมีจำนวนพลมากกว่าไทยราวสามต่อสอง คือ ๓๐,๐๐๐ ต่อ

๒๐,๐๐๐ แต่ไทยมีปืนใหญ่มากกว่าพม่า ทั้งมีเรือรบแลไต่ทัพ
 ไปมาทางลำแม่น้ำไว้ว ด้วยเหตุนี้พม่าจึงไม่กล้าลงมาตั้งสกัดทาง
 ข้างริมแม่น้ำ ด้วยกลัวไทยจะหักกองทัพเรือเอาปืนใหญ่ไปยิง แต่
 มีความลำบากเป็นข้อสำคัญอยู่ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ด้วยเรื่องเสบียง
 อาหาร ฝ่ายพม่าเดิมหมายจะไต่เสบียงอาหารมาจากทางเชียงใหม่
 ไม่ได้สมคิด ด้วยไปสพลาไปมะยงวนต์ไม่ได้เมืองเชียงใหม่
 ฉะแชนท์กตของอาไศรยแต่เสบียงอาหารซึ่งจะหาได้ในเมืองไทย
 อันเป็นชาติก็ แต่พม่าเข้ามาถึงก่อนเวลาที่ไทยกระเตรียมมตอสู
 ริงได้ โอกาสเก็บเสบียงอาหารขรรคามีอยู่ในท้องที่รวบรวมไว้ได้
 โดยมาก ถึงกระนั้นชาวไปเมื่อเสบียงอาหารที่พม่ารวบรวมไว้
 ขกพร่องลงจะหาเพิ่มเติมก็ยาก ด้วยกองทัพไทยขึ้นไปตั้งอยู่ ถ้า
 ไม่ตีกองทัพไทยให้แตกพ่ายไปได้ โดยก็มีช่องทางที่จะทำลาย
 ฤกกถกนเสบียงอาหารไม่ให้ตกไปถึงพม่า ๆ ถจะสิ้นกำลังในที่สุด
 ส่วนความลำบากข้างฝ่ายไทยในเรื่องเสบียงอาหารนั้น ข้อหนึ่ง
 เพราะพม่าล้อมเมืองพิศณุโลกไว้ ทั้งพลทหารแลครอบครัว
 ราษฎรที่อยู่ในเมืองจะออกไปลาภหิวเสบียงอาหารไม่ได้ ต้องอา
 ไศรยแต่เสบียงอาหารที่ลาภเลียงส่งขึ้นไปจากกองทัพหลวงตามทาง
 แม่น้ำ * ส่วนกองทัพหลวงหนักตองอาไศรยเสบียงหัวเมืองข้างใต้
 ตั้งแต่กรุงเก่าขึ้นไปจนเมืองพิศิตร จัดขึ้นทุกเรือลำเลียงส่งขึ้นไป
 ต้องเดินลำเลียงระยะทางห่างไกลหลายวัน ๒ ต้องเป็นห่วงทางลำ-

เลี้ยงเสียบอาหารอยู่เสมอ เพราะราชาศกมาตศกตคตลาเลี้ยงได้
 กองทัพหลวงก็จะต้องคอย กองทัพหลวงคอย เมืองพิศณุโลก
 ก็ไม่พนมมือชาคก คอยสนเสียบอาหาร เพราะทางใต้เสียทั้ง ๒
 ฝ่ายเป็นคิงกล่าวมาน ฝ่ายพม่าจาทองคกตคกกองทัพไทยให้แตก
 โดยเร็วจระชนระก แต่ฝ่ายไทยนั้นถกแก่ ไชเมืองพิศณุโลกอย่า
 ให้ชาคสเสียบอาหารได้แล้ว ถกแม่จระตคกกองทัพพม่าให้แตกพ่าย
 ไปไม่ได้ เพียงแต่รอดวงเวลาไปให้ชววัน พอพม่าหมดเสียบ
 อาหารก็คมีไชยชนะพม่าเมื่อปลายมือ สกเกตตามรายการรบที่
 ปรากฏคมาในหนังสือพระราชพงษาวดาร เขาใจว่าแม่ทัพทั้ง
 ๒ ฝ่ายเห็นความทกกล่าวมานแจ่มแจ้งทคชกกัน เพราะฉนั้นพลกของ
 ทพหลวงชไปตงตคตอกกกองทัพทรกษาเมืองพิศณุโลก อะแซ-
 หุ่นกกรขลงมือรบรกกกองทัพกรุงธนบุรีทคชว.

รายการรบตอนนปรากฏในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า พอ
 ไทยตงค้ายตามริมแม่น้ำเป็นระยะชไปทั้ง ๒ ฝ่ายตงกล่าวมาแล้ว
 ถกฉวนฉงตวร เกอน ๓ ชน ๓๐ ค้า อะแซหุ่่นกใหญ่กองทัพพม่า
 กของ ๓ มาตงค้ายตรงนำทงมนเสมอจระชทวคจพามณชางผงตวน
 ตก ๓ ค้าย แล้วให้กองทัพอกกของ ๓ ชกกลงมาลาตตระเวนตรว
 ก่าตงคกทางผงตวนตก ไตรบกยไทยตงแต่ค้ายระยะที่ ๓ ชงพระ
 ยาราชกตคตงอยทชานกระคาย ลงมาจระยะที่ ๓ ชงพระยาราช
 สภาวคคตงอยทชางทวราย พระเจ้ากรุงธนบุรีจให้กองทัพทค

คุมขังใหญ่ราวเกวียน ๓๐ ขอกขึ้นไปช่วยพระยาราชนิกาย
ค่ายทวาย พม่ารบพุ่งอยู่จนเวลาค่ำก็ถอยกลับไป.

ถึงวันพฤหัสบดี เดือน ๓ ขึ้น ๑๒ ค่ำ พระเจ้ากรุงธนบุรี
ดำรัสสั่งให้พระยาธรรมโคตรโลก พระยารัตนพิมล พระยาชลบุรี
คุมพลอัยการค่ายหลวงที่ปากน้ำพัง แล้วเสด็จยกกองทัพหลวง
ขึ้นไปตั้งค่ายทวายฝั่งตะวันออกไปช่วยพระยาราชนิกาย ในค่ำ
วันนั้นพม่ายกมาทางฝั่งตะวันตกเข้าปล้นค่ายเจ้าพระยาอินทรอภัยที่
ตั้งเป็นระยะที่ ๒ ที่ท่าโรง รบพุ่งกันเป็นสามารภ พระเจ้ากรุงธนบุรี
ให้กองเกณฑ์หัด ๒๐๐ คน (คุมขังใหญ่) ขึ้นไปช่วย พม่าตี
ไม่ได้ค่ายก็เลิกถอยไป

ในตอนนั้นระแชนครรัฐที่ว่า กองทัพไทยที่ยกขึ้นไปจาก
ข้างใต้มีกำลังมากกว่าที่ประมาณไว้แต่แรก ครั้นจะแย่งกำลัง
ที่ล้อมเมืองพิศณุโลกมาช่วยกันตีกองทัพไทยข้างใต้ ก็เกรงว่า
เจ้าพระยาท่ง ๒ จะออกกระคมตทางข้างเหนือ จึงให้ยกถาวรรบรุก
กองทัพกรุงธนบุรีไว้ แล้วมหนิงลือตั้งไปขงกองทัพหนนทตั้ง อยู่
เมืองสุโขทัย ๕,๐๐๐ ให้แยกลงมาตีคคตาเลียงของกองทัพ
กรุงธนบุรี ๓,๐๐๐ จำนวนพลที่เหลืออีก ๒,๐๐๐ ให้ยกไปช่วยรบ
ไทยทางเมืองพิศณุโลก.

กระบวนศึกตอนที่ ๒๓

ฝ่ายพระเจ้ากรุงธนบุรี เห็นกองทัพพม่าที่ลงมาตีค่ายเล็ก
 กลับไปทางเมืองพิศณุโลกหมด ก็ทรงเตรียมการที่จะตีกองทัพ
 พม่าซึ่งล้อมเมืองพิศณุโลกข้าง ถึงวันพุธ เดือน ๓ ขึ้น ๑๓ ค่ำ
 มีรับสั่งให้พระยารามัญวงศ์คุมพลกลงมอญผ่านทางในเมืองพิศณุ-
 โลก ขึ้นไปตั้งประชิดค่ายพม่าข้างคานเหนือ ให้เจ้าพระยา
 ขจรเจ้าพระยาสุรสีห์เสากาลงทรงรักษาเมือง ออกตั้งประชิดค่ายพม่า
 ข้างคานตะวันออก ข้างคานใต้นให้พระยานครสวรรค์ซึ่งตั้งอยู่ณ
 วัดกษัตริย์ทายในเมืองพิศณุโลก ตั้งค่ายซัดค่ายประชิดค่ายพม่า
 ออกไปเป็นหลายค่าย พม่ายกเขาคอกของมอญที่พระยารามัญวงศ์
 คุมไป พวกมอญยิงขันทบของพม่าเข้าช่วยสมคาย ถอยหนีกลับ
 เขาคาย กองมอญก็ตั้งค่ายลงใต้ ส่วนกองทัพเจ้าพระยาจักร
 เจ้าพระยาสุรสีห์ทยกจากในเมืองพิศณุโลกไปตั้งประชิดค่ายพม่า
 ข้างคานตะวันออกนั้น แต่แรกพม่ารบชิงเขาคายได้ เจ้าพระยา
 สุรสีห์เขารบเองซึ่งเขาคายอื่นมาได้ แล้วซบทหารเข้าตั้งค่าย
 ประชิดพม่าได้ตลอดทั้งคาน พม่ายกมาตีค่ายก็ถูกไทยตีแตก
 พ่ายไปอีก พม่าจึงซบศูเข้ามาเป็นหลายสาย เขาคายังตัวเข้า

มาตีค่ายไทย ฝ่ายไทยก็ชุดค้อออกไปให้ตกลงค้อของพม่า รยพุ่ง
กันใหญ่ทุก ๆ ค่าย รยกันมาหลายวันไทยยังตีค่ายพม่าไม่แตก.

ครั้นณวันอังคาร เดือน ๓ แรม ๒ ค่ำ พระเจ้ากรุงธนบุรี
เสด็จขึ้นไปถึงค่ายทิวค้อรัตนทนายเมืองพิศณุโลกเพลา ๕ ทุ่ม ให้
กองทัพพระยาสมรราช พระยานครราชสีมา พระยาพิไชยสงคราม
ยกหนุนไปช่วยพระยานครสวรรค์ข้างด้านใต้ แล้วดำรัสสั่งให้
นักสัญญาเกณฑ์นายทัพไทยที่ไปตั้งประชิดพม่าให้เตรียมตัวพร้อมกัน
ทุกกอง พอถึงเพลา ๓๓ ทุ่ม (๕ ก.ท.) ก็ยกสัญญาให้กองทัพ
ไทยถเขาระดมตีค่ายพม่าตลอดเมืองข้างด้านตะวันออกพร้อมกัน
ทุก ๆ ค่าย รยกันอยู่จนเช้า ไทยเข้าค่ายพม่าไม่ใดก็ถอยมา
เห็นจะเป็นเพราะอะแซหุ่่นักตั้งกำลังเพิ่มเติมมรรักษ์าค่ายมากชน
ด้วยไทยตั้งค่ายประชิดรบกับพม่าข้างด้านตะวันออกมาหลายวัน
พม่ารู้ตัวว่าไทยคงจะเพิ่มเติมกำลังไประดมตี พม่ามรพลมากกว่า
จึงเตรียมต่อสู้ ไวแฉงแรงนัก.

พระเจ้ากรุงธนบุรีตีค่ายพม่าตลอดเมืองพิศณุโลกข้างด้าน
ตะวันออกไม่ใดสิ้นพระประสงค์ รุ่งขึ้นวันพุธ เดือน ๓ แรม ๓ ค่ำ
จึงมีรับสั่งให้ประชุมแม่ทัพนายกองพร้อมกันที่ค่ายรัตนทนาย ทวง
ปรึกษาการที่จะตีกองทัพพม่าต่อไป คราวนั้นตกลงว่าจะเปลี่ยนไป
ตีค่ายพม่าข้างฝั่งตะวันตก จึงกำหนดให้เจ้าพระยาจักรเจ้าพระยา
สุรสีห์รวมกำลังในเมืองยกออกตีค่ายพม่า 21 ให้ตีเฉพาะแต่ค่าย

ทางบ้านวันตกเฉียงใต้ จะให้กองทัพอีกกอง ๓ แยกไปจากกองทัพหลวงให้ตีกระหนาบเข้ามาเข้าข้างบ้านหลัง ให้พม่าแตกโดยกระบวนค้ำโอบเป็นลำท้ายไป เมื่อปลุกษาทันแล้วพระเจ้ากรุงธนบุรีก็เสด็จกลับจากท่าขวิดจันทร์ในค่ำวันนั้น ลงมาตั้งกองทัพหลวงอยู่ที่ค่ายท่าโรงอันเป็นระยะที่ ๒ สุดค่ายปรกพิงขึ้นไปนั้น

รุ่งขึ้นวันพฤหัสบดี เดือน ๓ แรม ๕ ค่ำ จึงทำพิธีตั้งให้กองทัพพระยานครสวรรค์ซึ่งตั้งอยู่ที่ขวิดจันทร์ถอยลงมาตั้งกองทัพหลวงแลให้ห้ำกองทัพพระยาไพรัชยกแลกองมอญพระยากลางเมืองขึ้นมากรอกค่ายขวางทราย แล้วรวบรวมพลเข้าเป็นกองทัพ ๓ จำนวนพล ๕,๐๐๐ ให้พระยานครสวรรค์เป็นกองหน้า พระยามหามณฑลเคียวเป็นแม่ทัพ หลวงคำเก็งรณภาพ หลวงรักษัโยธา เป็นกองหนุนให้ยกขึ้นไปชุมนุมอยู่ทางบ้านหลังค่ายพม่าฝั่งวันตก ถ้าเห็นพม่ารบพุ่งคิดพันยกกองทัพเจ้าพระยาจักรเจ้าพระยาสุรสีห์เมื่อใด ก็ให้ตีกระหนาบเข้าไป แล้วไปรอกให้พระราชาสงครามลงมาเข้านใหญ่ที่กรุงธนบุรีเพิ่มเติมขึ้นไปอีกด้วย

ฝ่ายกองทัพพม่าตั้งอยู่เมืองศุโขไทย ๕,๐๐๐ ครั้นใคร่รบคำสั่งของอะแซหุ่ยกก็แบ่งกำลัง ๓,๐๐๐ ยกเป็นกองทัพลงมาทางเมืองกำแพงเพชร ประสงค์จะให้มาตีตลิ่งเลียงของกองทัพไทยทาง ๑ พลอีก ๒,๐๐๐ ก็ยกไปเมืองพิศณุโลกตามคำสั่ง กองสอดแนมของพระยาศุโขไทยได้ความว่าพม่าให้กองทัพยกไป ๒

ทางคิงนั้น จึงมากกราบทูลพระเจ้ากรุงธนบุรี เมื่อณวันเสาร์ เดือน ๓
 แรม ๖ ค่ำ เมื่อกองทัพพระยามหามณฑลเขยริบยกไปแล้ว ครั้นทรง
 ทราบก็เข้าพระทัยว่าพม่าหมายจะตัดลำเลียง จึงทรงแก้ไข
 กระบวนทัพให้ถอนกองทัพพระยาราชภักดีกับพระยาพิพัฒน์โกษา
 ซึ่งตั้งขยับ้านกระต่ายอันเป็นระยะที่ ๓ ให้ลงมาช่วยพระยาราช
 เสรฐบุรีรักษาเมืองนครสวรรค์ แลให้กองมอญพระยาแจ้งสมทบ
 กับกองหลวงภักดีสงคราม รวมกันเป็นจำนวนพล ๕๐๐ รัยยกไป
 ตั้งคอยสกัดแนวซาคก็อยู่ที่บ้านลานคอกไม้แขวงเมืองกำแพงเพชร
 ให้รู้วพม่าจะยกไปทางไหน ถ้าพบซาคก็ให้สกัดให้โจมตี ถ้า
 ไม่ได้สกัดให้ลาดออกมา ส่วนกองทัพพระยามหามณฑลเขยริบยกไป
 ชุ่มคอยตีกระหนาบพม่ามันลงไป แลให้พระยาบรรณาหนุน
 ไปอีกกอง ๑.

ฝ่ายเจ้าพระยาจักรเจ้าพระยาสุรสีห์ยกออกไปตั้งประชิดค่าย
 พม่าที่ลอมเมืองอยู่ข้างบ้านควนคอกเมื่อวันเสาร์เดือน ๓ แรม ๖ ค่ำ
 ความรบสังพระเจ้ากรุงธนบุรี ก็โดยยกพม่าแต่ในค่านั้น เจ้า
 พระยาสุรสีห์ให้เขาไม่ทำคชปลายผูกผ้าชอนน้ำมันยาง เอาคชคช
 ยัดในกระบอกขี้ใหญ่ เอาไฟจุดปลายคชแล้วยิงเข้าไปในค่าย
 พม่า เผาค่ายพม่าไหม้ค่าย ๓ ถูกหอรบไหม้ทำลายลงก็ทำลายหอ
 พม่าออกมาคชไฟถูกไทยยิงตายแลลำยากไปเป็นอันมาก แต่ค
 ค่ายพม่าหาแตกไม่ คชยกกองทัพที่จะไปช่วยตีกระหนาบอีก

ทาง ๓ ยกไปไม่ถึงตามกำหนด เพราะกองทัพพระยานครสวรรค์
 ขึ้นเป็นกองนำของพระยามหามณฑลเที่ยวยกไปถึงบ้านส้มช้อยไปพบ
 ท้าวพม่า (บางทีจะเป็นกองทัพพม่า ๒,๐๐๐ ที่ยกมาจากเมืองสุโข
 ไทยนั้น) ต้องรบพุ่งติดพันกันอยู่ จึงไปติดอยู่เพียงนั้น เจ้าพระยา
 จักรเจ้าพระยาสุรสีห์หัดกองรักษาค่ายนั้นอยู่ ส่วนกองทัพพระยา
 มหามณฑลเที่ยวจะทำอะไรต่อไปไม่ปรากฏในหนังสือพระราชพงษา
 วดาร ปรากฏแต่ว่ากองทัพพระยานครสวรรค์กลับมาตั้งที่บ้านแขก
 จึงเข้าใจว่าเมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีเห็นว่าระตีโอชพม่าไม่ให้รู้ตัวไม่ได้
 แล้ว ก็ให้หาคณะมาตั้งกองทัพพระยานครสวรรค์แล้วพระยามหา
 มณฑลเที่ยว

ระบอบศึกตอนที่ ๓

ฝ่ายพม่าเห็นกองทัพไทยตั้งค่ายความมั่นคงแน่นหนาโตเมืองพิศ-
 ณุโลกย้ายถอยไปก่อนเสียหลายกอง กำลังทรกษาทางสำหรับ
 กองทัพไทยไปมากับเมืองพิศณุโลกอ่อนลง อะแซห่วนกจึงให้
 กระละไปคุมกองทัพลงมาสกัดกั้นทางลำเลียงเสบียงอาหารที่ส่งเข้าไป
 ในเมืองพิศณุโลก พม่าก็เอาไปได้หลายครั้ง ครั้งหลังพระเจ้า
 กรุงธนบุรีให้ลำเลียงเสบียงอาหารขึ้นไปอีก ให้พระยานครราชสีมา
 คุมกำลังป้องกันลำเลียงขึ้นไปด้วย แลทางในเมืองก็ให้เจ้าพระยา

สุรสีห์คุมกำลังลงมาคอยรับสำแดงอีกทาง ๓ พม่ายกออกสกัด
 ทางลำเลียง ทพไทยทั้ง ๒ กองเข้าถึงกันไม่ได้ ด้วยกระละไปคน
 นทงในหนังสือพระราชพงษาวดารแลพงษาวดารพม่า สรรเสริญ
 ว่าเป็นผู้มีฝีมือเข้มแข็ง ในการรบพุ่งคนหนึ่ง พระยานครราชสีมา
 คุมคนเสบียงถนอมคนมาค้าขายหลวง แต่นั้นเสบียงอาหารก็ส่งเข้า
 ไปไม่ได้ ถึงในเมืองพิศณุโลกคงแต่ก่อน.

ถึงวันศุกร์ เดือน ๓ แรม ๑๒ ค่ำ มีไชยกษัตริย์จากกรุงธน
 บรูว่า พม่ายกเข้ามาทางกำนลิ่งขร ขึ้นมาตีเมืองกยเมืองยราวด
 แตก กรมขุนอนรภษสังความขงรชษาเมืองเพชรบุรีแต่ง กองทหาร
 ไปตั้งขังกาทพอยที่กำนลิ่งเคยในแขวงเมืองเพชรบุรี พระเจ้า
 กรุงธนบุรีไม่ไวพระไทย เกรงพม่าจะยกเข้ามาตีกรุงธนบุรีอีกทาง ๓
 จึงดำรัสสั่งให้เจ้าประทุมไพจิตรคุมกองทัพถอยลงมารักษาพระนคร
 กอง ๑ กองทัพหลวงก็ถอยกำลังลงไปอีก.

ฝ่าย กอง มอญ ที่พระเจ้ากรุงธนบุรีให้พระยาทั้ง ๓ ไปตั้งสกัด
 พม่าที่เมืองกำแพงเพชร ไปตั้งก่อนพม่า จึงตั้งชุมสกัดทางอัย
 พมมาที่ขยไปจากเมืองสุโขไทยไปถึง พระยาแจ้งออกโจมตี
 พม่าไม่รู้ตัวก็แตกหนี ไท้เครื่องสาตราวุธของข้าศึกส่งมาถวาย
 แต่พม่ามากกว่ามากนัก พอกองข้างหลังตามมาทันพระยาแจ้ง
 ก็ต้องล่าถอยมาชุมนุมคอยสืบข่าวพม่ากองทัพนั้นตามรบสัง แลกอง
 ทพพม่าซึ่งยกลงมาเมืองกำแพงเพชรนั้น อะแซหุ่่นก็ส่งให้ถึง

มาค้เมืองนครสวรรค์ อันเป็นที่รวบรวมเสบียงกองทัพไทย ท่วง
 จะซึ่งเอาเสบียงอาหารไปเป็นประโยชน์ของพม่า และตัดกำลัง
 กองทัพไทยที่ขึ้นไปช่วยเมืองพิศณุโลกด้วย พระเจ้ากรุงธนบุรี
 ทรงพระราชดำริเห็นความลึกลับพม่า จึงให้กองทัพพระยาราชภักดี
 แลพระยาพิพัฒน์โกษาลงมาสมทบกองทัพพระยาราชวราวุธที่รักษา
 เมืองนครสวรรค์ตั้งถ้าวมาแต่ก่อน ครั้นพม่ายกกลงมาถืองเมือง
 กำแพงเพชร ลี้ยสวนใต้ความว่าไทยตั้งรักษาเมืองนครสวรรค์
 แข็งแรง กำลังกองทัพพม่าที่ยกมา ๓,๐๐๐ ไม่พอจะตีเข้าเมือง
 นครสวรรค์ได้ พม่าจึงตั้งค่ายอยู่เพียงเมืองกำแพงเพชร แล้ว
 แต่งกองโจรให้เดินทางยาวอ้อมหลังเมืองนครสวรรค์ลงไปเมืองอุ-
 ไทยธานี (เก่า) กอง ๑

ถึงวันเสาร์ เดือน ๓ แรม ๑๓ ค่ำ พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ทรง
 ทราบความตามไขบอกมา พม่าที่เมืองกำแพงเพชรตั้งค่ายอยู่ที่
 บ้านโนนคาลาค่าย ๑ บ้านถลกยาค่าย ๑ บ้านหลวงค่าย ๑
 แล้วยกแยกลงไปทางเมืองอุทัยธานีกอง ๑ ไปเฝ้าบ้านอุทัยธานี
 เสียแล้วจะยกต่อไปทางไหนสืบไม่ได้ความ พระเจ้ากรุงธนบุรีทรง
 ระแวงว่า พม่าที่ยกไปจากเมืองอุทัยธานีจะไปชุมนุมสังคักทางคอกย
 คักองลำเตียงข้างใต้เมืองนครสวรรค์ลงไป จึงโปรดให้แย่งไพร่
 พลในกองทัพหลวงจัดรวมเข้าเป็นกองทัพ ๑ มีจำนวนพล ๓,๐๐๐
 ให้เจ้าอนุรุธเทวัญบัญชาการทั่วไป แล้วแยกออกไปเป็นกองน้อย

๓ กอง กองที่ ๑ ให้ชนอินทรวะนิงคย กองที่ ๒ ให้หลวงปลัดกับ หลวงสวัสดิ์ตนายค่านเมืองอุไทยธานีบังคับ เป็นกองนำของกองทัพ กองที่ ๓ ให้เจ้าเศษชูกรมการบังคับ ยกลงมาคอยป้องกันเสบียง อาหารเสบียงใหญ่ซึ่งลำเลียงส่งขึ้นไปจากข้างใต้ แล้วแบ่งคน กองอาหารลงมาช่วยที่เมืองนครสวรรค์ แต่ให้ลงไปตั้งอยู่ที่บ้าน กุ้งลำภาแหวงเมืองไซยนาทอกกอง ๑ ทางใต้เมืองพิศณุโลกก็ ให้ถอนกองทัพพระโหราธิบดี หลวงรักษมณฑลเชียร จากบ้านท่าโรง ซึ่งอยู่ระยะที่ ๒ ข้างเหนือปากฟิงลงมาตั้งค่ายที่โคกสลักในแขวง เมืองพิศนุกอง ๑ ให้พระยานครไชยศรีลงมาตั้งที่โพธิ์ประทับ ข้างใต้ลงมาอีกกอง ๓ คอยป้องกันลำเลียงที่จะขึ้นไปทางลำน้ำแขวง เมืองพิศนุ ทวยเกรงพม่าที่เมืองกำแพงเพชรจะตอบมา คัดค ลำเลียงในตอนนั้น

ถึงวันอาทิตย์ เดือน ๓ แรม ๑๓ ค่ำ มีรับสั่งให้หาเจ้าพระยา จักรเจ้าพระยาสุรสีห์ให้ลงมาเฝ้าที่ท่าโรง เจ้าพระยาจักรช่วยมา ไม่ได้ มาเฝ้าแต่เจ้าพระยาสุรสีห์ ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า คำรับสั่งถูกษาโดยพระราชดำริที่จะไต่ถามกองที่พลลงไปตั้งณเมือง นครสวรรค์ของกันเสบียงไว้ ผลราชการเมืองพิศณุโลกนั้นให้ เจ้าพระยาทาง ๒ ครอบงำของกันรักษาไว้ ความที่กล่าวในหนังสือพระ ราชพงษาวดารตรงนั้น พิเคราะห์ที่ความรายการที่รบพุ่งกันมาจนถึง เวลานั้น เขาใจว่าพระเจ้ากรุงธนบุรีจะทรงพระราชดำริให้เห็นว่า กำ-

ตั้งไพร่พลไทยน้อยกว่าพม่ามากนัก จะเอาไชยชนะพม่าโดย
 กระบวนรบพุ่งอย่างเคียวเห็นจะไม่ไหว แต่ได้ความตามคำให้
 การพม่าเสลดที่จับได้ ว่ากองทัพพม่าซัดสนเสบียงอาหารอยู่แล้ว
 จึงทรงพระราชดำริที่จะเปลี่ยนวิธีรบ คือรักษาแต่ไชยภูมิที่สำคัญ
 ตั้งมั่นแล้วคิดคิดล่าเตียงเสบียงอาหารข้าศึกให้ออกอยากจนอ่อนกำลัง
 ลงระส่ำระสาย จึงค่อยเข้าตีซ้ำเติมให้แตกไปในตอนนั้น ให้เจ้า
 พระยาทั้ง ๒ ตั้งวงเสบียงอาหารในเมืองพิศณุโลก รักษาเมืองถ่วง
 เวลาไว้ให้จงได้ พระราชดำริเห็นจะเป็นเช่นกล่าวนั้น แต่ยังไม่
 ทนจะโคจรถูกการ ข้างฝ่ายอะแซหุ่นกักคงจะรู้สึกกลัวยากใจด้วย
 เรื่องซัดสนเสบียงอาหารชนในราวเวลานั้นเหมือนกัน เห็นได้ท่วง
 ทักด้วยไทยถอนถ้างลงมาข้างใต้เสียมากจึงเปลี่ยนวิธีรบบ้าง คิด
 จะรวบรวมกำลังให้มากลงมาระดมตีกองทัพกรุงธนบุรีใหม่แตกฉานให้
 ของทั้งเมืองพิศณุโลก ในพงษาวดารพม่ากล่าวไว้ว่า ตระแยะหุ่นก
 ยกลงมาเอง แล้วเขาใจว่าเรียกกองทัพที่ตั้งอยู่เมืองกำแพงเพชร
 มาเพิ่มเติมอีกด้วย ราชการรบค่อนนี้ปรากฏในหนังสือพระราช
 พงษาวดารว่า

ฉนวนองค์การ เกือบ ๕ ชน ๒ ค้า พระยารัตนพิมลซึ่งรักษา
 ค่ายปากฝิ่งบอกขึ้นไปกราบทูลพระเจ้ากรุงธนบุรีว่า กองสอดตแนม
 เห็นพม่าถ้างย้าจะตั้งค่ายในคลองฝิ่งห่างเข้าไปสัก ๓ คั้ง จึงดำรัส
 สั่งให้หลวงวิสุตกร โยชามาตย์หลวงราช โยชาทเทพเขายืนใหญ่วาง

เกวียน ๘ กระบอก ไปเพิ่มเติมรักษา ค่ายปากฝิ่งข้างฟากตะวันตก
ในวันนั้นพม่ายกมาตั้งค่ายประชิดค่ายพระยาธรรมมาแลพระยานคร
สวรรค์ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้านแขก (เข้าใจว่าอยู่แถวบ้านกระต่าย ซึ่งเป็น
ระยะที่ ๓) ๔ ค่าย แล้วกรีขทางจะตั้งค่ายโอบล้อมมา

ครั้นวันพุธ เดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ พระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จทรง
พระราชดำเนินด้วยพระบาทแต่ค่ายบ้านท่าโรงขึ้นไปจนถึงบ้านแขก
ที่พม่ายกมาตั้งค่ายโอบล้อม ค่ำแล้วส่งให้กองทัพพระยาสุรสีห์เสวย
ถ้ำของจันทพเสนายกไปสมทบช่วยพระยานครสวรรค์รักษา ค่าย
แล้วเสด็จกลับลงมาตั้งค่ายท่าโรง มีรับสั่งให้หาเจ้าพระยาจักรีมา
เฝ้าทรงปรึกษาราชการที่พลับพลารั้ง ๑ แลในเพลาค่ำขณะเมื่อทรง
ปรึกษายู่กับเจ้าพระยาจักรีนั้น พม่าเข้าปล้นค่ายที่ปากฝิ่ง ได้
ขึ้นเสวยขึ้นขึ้นไปตั้งค่ายหลวงที่ท่าโรง จึงดำรัสสั่งให้เจ้าพระยา
จักรีช่วยรักษาค่ายหลวง เมื่อพม่าจะยกมาตีในกลางคืนนั้นด้วย
ส่วนพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จยกทัพเรือลงมาจากท่าโรงแต่เวลา ๓ ยาม
ลงมาช่วยรักษาค่ายปากฝิ่ง แต่พม่าหายกมาตีค่ายหลวงที่ท่า
โรงไม่ เจ้าพระยาจักรีรักษาค่ายหลวงอยู่จนเวลาเช้า เห็นพม่า
ไม่ยกลงมาตีจึงมอขหมายให้พระยาเทพอรชุนกับพระพิชิตณรงค์ผู้
เป็นเจ้านาทรรักษาการ แล้วกลับไปยังเมืองพิศณุโลก.

ที่พระเจ้ากรุงธนบุรีรับสั่งให้หาเจ้าพระยาจักรีมา ทรงปรึกษา
ราชการที่พลับพลารั้งนี้ คงจะเป็นเพราะมีการสำคัญเกิดขึ้นในกระบวน

ศึก ซึ่งจะต้องวินิจฉัยให้ตกลงกันในระหว่างกองทัพหลวงกับกองทัพ
 ศึกเมืองพิศณุโลกในขณะนั้น แลการที่ปลุกษากันคงจะมี
 ความลำบาก เช่นเห็นแตกต่างกันอยู่บ้าง จึงปรากฏว่าปลุกษา
 กันอยู่จนเวลาค่ำก็ยังไม่เสร็จ จนได้ยินเสียงขลุ่ยพม่าปลิ้นค้ายที่
 ปากฟิง พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงเสด็จลงมาช่วยในเวลาที่มีการปลุกษา
 ยังกางอยู่ แลมีข้อที่ควรสังเกตุอีกข้อ ๑. ที่เจ้าพระยาจักรีไม่อยู่
 รอเฝ้าพระเจ้ากรุงธนบุรี พอเช้าก็กลับไปเมืองพิศณุโลก ข้อที่
 ปลุกษากันจะเป็นอย่างไร พิจารณาตามรายการที่ปรากฏประกอบ
 ด้วยเหตุการรบที่ปรากฏในหนังสือพระราชพงษาวดาร เห็นว่า
 รายการที่ปลุกษากันนั้น คงต่อเนื่องกับเรือที่ทรงปลุกษาเจ้า
 พระยาศรีสุทโธภาณุภณ คือ พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระราชดำริห์
 เห็นว่าการศึกเสียเปรียบพม่า ด้วยพม่ามีกำลังมากกว่ามากนัก
 กองทัพกรุงธนบุรีจะตั้งต่อสู้อยู่ในแขวงเมืองพิศณุโลก เห็นจะรับ
 พม่าไม่อยู่ จึงทรงพระราชดำริห์จะถอยกองทัพกรุงธนบุรีลงมาตั้ง
 มั่นอยู่ในแขวงเมืองพิศณุโลกให้ห่างชาศก แลจะคิดตีตีเสียขย
 ชาศกให้ทุกทาง ด้วยไทยมาจากเขลยชั้นหลังมาอีก ว่าพม่าขีต
 สิ้นเสบียงอาหารมากอยู่แล้ว ถูกวังแตกเข้าไม่เท่าไทยก็ตั้งเกิด
 ระวังระสาบ แลการที่ถอยทัพหลวงลงมา นั้น ถ้าชาศกยกลงมา
 ตาม ก็จะต้องเลิกล้อมเมืองพิศณุโลก ถ้าชาศกยังล้อมเมือง
 พิศณุโลกอยู่ กองทัพกรุงธนบุรีก็จะทำการได้ โดยสทวาทังคิดไว้

ความสำคัญในตอนนทรวงพระราชดำริที่ว่า ดยที่เมืองพิศณุโลกจะ
 ต้องรักษาเมืองไว้ให้ได้ ฝ่ายข้างเจ้าพระยาจักรีเห็นว่าภาระทำ
 ไม่ได้ทั้งกระแสพระราชดำริห์ ทั่วยในเมืองพิศณุโลกซัดสนเสียบยง
 ออาหารนิก ข่ายกันกินเพียงแต่เมล็ดฝวเซ่ง ๓ เท่านั้นแล้ว ถึง
 พม่าซัดสนเสียบยงอาหาร พม่าอ่นกเมือง ยังพมทางที่จะเที่ยว
 ลากหามาเข็จจนได้ แต่ฝ่ายในเมืองไม่มีที่จะหา ยิ่งซ้ำวันไปก็จะ
 ยิ่งอ่อนกำลัง เห็นจะรักษาเมืองไว้ไม่ได้จนพม่าจะล่ำระล่าย ความ
 คิดของเจ้าพระยาจักรีนั้น เห็นว่าถ้ากองทัพกรุงชนง ๓ ฉดย ก็ควร
 จะทงเมืองพิศณุโลกเสียบยงเหมือนถน ถงว่าพม่าลอมเมืองอยู่
 ในเวลานผู้คนในกองทัพไทยยังมีกำลังพอจะตีหักด้วยพม่าออกไป
 ได้ แต่ถ้าซ้ำไป ให้ผู้คนออกยากจนอ่อนกำลังเสียแล้ว ถงจะตี
 หักออกไปก็เห็นจะออกไม่ได้ คงจะคองพากันเป็นเชลยของพม่า
 หมด เจ้าพระยาจักรีทูลขออนุญาตทงเมืองพิศณุโลกให้ สิ้นหวัง โย
 จะไปรวบรวมกำลังมารบพุ่งพม่าอีก พระเจ้ากรุงธนบุรีไม่ทรงเห็น
 ชอบด้วย แต่ยังไม่ได้ทรงสั่งเป็นเค็ดขาดประการใด ก็พอได้ย่น
 เสียงย่นพม่าปลนค้ายทปากพิง ก็เสด็จไปช่วยรบพม่า ถงถล่าวมา
 ความทอชบายมานเป็นการคาดคะเน ตามที่สังเกตเหตุการณถง
 จะปรากฏต่อไป.

พระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จลงมาถงปากพิงในเพลากกลางคืน พดตี
 ๑๓ (๕ ก. ท.) วันนั้นพม่าก็เข้ามาตีค่ายพระยาธรรมไตรโลกพระยา
 รัตนพิมลข้างคานกลองกระพวง รบกันอยู่จนสว่าง. 04/2563

ครั้นฉนวนพฤษหัตถ์ยก เดือน ๕ ขุน ๕ คำ พระเจ้ากรุงธนบุรี
ทรงพระดำเนนข้ามสะพานเรือออกไปข้างฝั่งตะวันตก ทรงจิกกำลัง
ไปช่วยรบพม่ารักษาค่ายคลองกระพวง ให้พระยาสุโขไทยยก
หนุนไปตั้งค่ายชกขังกวแลขุดสนามเพลาะให้ติดต่อกับค่ายที่พม่า
ตั้ง ให้กองอากรยกเข้าใหม่ แลให้หลวงดำเกิงรณภพคุมกอง
เกณฑ์หัดไปสมทบพระยาสุโขไทยด้วย แล้วยุ้รคให้กองหลวง
รักษัโยธาหลวงภักดีสงครามยกไปตั้งค่ายประชิดพม่าข้างบ้านปาก
คลองกระพวง แลให้หลวงเสนาภักดีคุมพลกองแก้วจินดาออกไป
ตีกระหนาบหลังพม่าอีกด้าน ๑.

ถึงวันเสาร์ เดือน ๕ ขุน ๖ คำ กองทัพพระยาสุโขไทย
กองหลวงรักษัโยธา กองหลวงเสนาภักดี ยกเข้าตีค่ายพม่า
ที่คลองกระพวงแต่เวลาเช้าพร้อมกัน ๓ กอง ได้รบพุ่งกันเช่น
สามารถลงไชยอาวุธสิ้น ไทยตีพม่าไม่แตก ทัพพม่ามากกว่า
มากนัก.

ถึงวันอาทิตย์ เดือน ๕ ขุน ๗ คำ พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงมี
รับสั่งให้กองทัพเจ้าพระยาอินทรอภัยซึ่งตั้งอยู่ที่ท่าเรือ แลกอง
มอญพระยา กลางเมือง ยกลงมาช่วยรบพม่าที่ปากฝั่งอีก ๒ กอง
แล้วเสด็จออกไปทอดพระเนตรที่ตรงรบพม่าอยู่ที่คลองกระพวง ต้า-
รับสั่งให้ตั้งค่ายชกขังกวต่อออกไปจากค่ายใหญ่อีกเป็นระยะทาง
๒๒ เส้น ครั้นรณพลรบค่าเวลาวันนั้นพม่ายกออกปล้นค่ายไทย

รบพุ่งกันอีกเป็นสามารรถ พม่าตีค่ายไทยไม่ไต่ก็ตั้งรอกันอยู่ พระ
เจ้ากรุงธนบุรีจึงมีรับสั่งให้หาพระยายมราชลงมาจากค่ายวัดจันทร์
ท้ายเมืองพิศณโลก ไปรบให้ถืออาญาสิทธิ์บังคับกองทัพไทยที่
ตั้งรบพุ่งพม่าที่คลองกระพวงทุก ๆ กอง

ราวเดือนธันวาคม เดือน ๔ ขุน ๘ ค่ำ อะแซหุ่ยกให้กระละไย
คุมกำลังมาตีค่ายไทยที่คงอยู่เห็นอปากฝั่งอีกทัพ ๑ กระละไย
ยกกองทัพมาตั้งประชิดค่ายพระยานครศรีธรรมราชซึ่งตั้งอยู่ริมลำน้ำ
แควใหญ่ปากควนตอกที่บ้านแซก ครั้นเดือนพฤศจิกายน เดือน ๔ ขุน
๑๑ ค่ำ เวลากลางวันกระละไยให้กองทัพยกข้ามลำน้ำมาปิดหน้า
กรมแสงในซึ่งตั้งอยู่ที่วัดพรกปากควนตอก พวกกรมแสงรักษา
ค่ายอยู่ ๒๔๐ คนสู้รบทานกำลังพม่าไม่ไหว พม่าตีค่ายข้างฝั่ง
ควนตอกได้ทั้งหมด ๕ ค่าย

ถึงเดือนศกกร เดือน ๔ ขุน ๑๒ ค่ำ พระยานครศรีธรรมราชซึ่งตั้งอยู่
บ้านแซกบอกลงมากราบทูลว่า พม่าตีค่ายโอบลงมาถึงริมหน้า
แควข้ามไปตีค่ายวัดพรกแตกทั้ง ๕ ค่าย เห็นพม่าจะตีพวกหลัง จะ
ขอลาถอยยกกองทัพลงมาตั้งทางฝั่งควนตอก พระเจ้ากรุงธนบุรี
จึงการสั่งให้กองทัพหลวงรักษามณฑลเข็มรกับพระโหราธิบดีซึ่งตั้งอยู่
ที่โคกสลุด แลกองทัพพระยานครไชยศรีซึ่งตั้งอยู่ที่โพธิ์ประทับ
ช้างข้างใต้ ให้ยกขึ้นไปตีปากฝั่ง แล้วให้กองมอญพระยากลาง
เมือง กองพระโหราธิบดี ยกขึ้นไปสมทบกับพระยาเทพอรชุน

กองพระยาวชิรธรมงคลซึ่งตั้งอยู่ที่ท่าโรงรวมเป็นกองทัพ ให้พระยา
 ยมราชเป็นแม่ทัพยกไปรบพม่าที่ทวักพริก กองทัพนำของพระยา
 ยมราชก็ยกขึ้นไปถึง พอตั้งค่ายลงทะเลโย่ก็ยกเข้าตี กองทัพ
 ไทยยังไม่ทันพร้อมมูล พม่าก็ชิงเอาค่ายได้ ครั้นพระยายมราช
 ขึ้นไปถึงผู้คนพริกพร้อมยกเข้ารบพม่าซึ่งเอาตัวคนมาได้ พม่า
 ก็ถอยกลับไปค่ายเดิม ค่ายตั้งมั่นสู้รบกันอยู่.

ในขณะนั้นอะแซหุ่นกัใหม่ขมแยงลงชายทัพพม่า
 ชิดกอง ๑ ข้ามพากมาโอบหลังกองทัพหลวงที่ปากฟิงทางบ้าน
 ควันออก ตั้งค่ายรบพระยาคองทัพหลวงเป็นหลายค่าย สู้รบกัน
 อยู่หลายวัน ไทยตีพม่าไม่แตกไป พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระราช
 ดำริเห็นว่ากำลังชาติก็มากมายน จะตั้งสู้รบอยู่ที่ปากฟิงต่อไปจะ
 เสียที ครั้นณวันพฤหัสบดี เดือน ๕ แรม ๑๐ ค่ำ จึงให้ถอยทัพ
 หลวงจากปากฟิงลงมายังตั้งมั่นอยู่ที่ยางเขาคอกในแขวงเมืองพิศณุ
 กองทัพข้าราชการที่ตั้งรักษาทางตามระยะถอยตามกองทัพหลวง
 ลงมาโดยอันคืบหมัดทุกกอง.

กระบวนศึกตอนที่ ๔

ฝ่ายเจ้าพระยาจักรีตั้งแต่มาเฝ้าพระเจ้ากรุงธนบุรีแล้ว กลับ
 ไปถึงเมืองพิศณุโลก ยถูกษากับเจ้าพระยาสุรสีห์เห็นพระเมฆกว่า

เหลือกำลังที่จะรักษาเมืองต่อไปได้ ด้วยชนิดสนเสียของอาหารยังนัก
 ต้องจ่ายอาหารให้พลตกตลง ผู้คนก็อดอยากอ่อนแอลงทุกที ถ้า
 ชาวญี่ปุ่นก็จะต้องเป็นเชลยของพม่าทั้งหมด จึงตกลงกันให้เตรียม
 การที่จะทิ้งเมืองพิศณุโลก ให้ทหารในค่ายที่ตั้งประชิดพม่าถอย
 กลับเข้าเมือง พม่าก็ตามเข้รมาตั้งค่ายประชิดลงชานกำแพง
 เมือง แล้วขุดเขาย่นปล้นเข้าเมือง พวกทหารที่รักษานาเชิงเทิน
 ยิงระดมยิงใหญ่บ่อยๆของกัน พม่าจะเข้าเมืองไม่ได้ก็ถอยกลับเข้า
 ค่าย ตั้งขึงบนโคตคอยกันอยู่

ถึงวันศุกร์ เดือน ๔ แรม ๑๑ ค่ำ เจ้าพระยาทั้ง ๒ ได้ทราบ
 ความว่ากองทัพหลวงถอยลงไปเมื่อวันที่ก่อนแล้ว จึงให้เจ้านา
 ระคมยิงปืนใหญ่บ่อยหนายิ่งกว่าทุกวัน ตั้งแต่เวลาเช้าจนค่ำแลใน
 วันนั้นให้เอาขีปนาวุธปืนไปติดตามขีปนาวุธให้เข้าศึกโดยนเสียงระโคม
 ทนายจะลวงให้พม่าเข้าใจว่ากระเทียมจะตั้งคอกสู้รบในเมืองให้นาน
 วัน แล้วให้จัดการระบวนทัพเป็น ๓ กอง กองน้อยเลือกพลรบที่
 แข็งแรงสำหรับจะตีพวกซำคักเบ็คชองใหญ่ของอินตามไป กองกลาง
 คุมครอบครัวราษฎร บรรดาราษฎรที่สมัครใจแม่ทัพยิงปืนใหญ่เครื่อง
 สี่ตัวสำหรับต่อสู้ของกันตัวทั่วทุกคน กองหลังไว้พลทหารสำ
 หรับของกันข้างท้ายกระบวน ครั้นจัดการระบวนทัพพร้อมเสร็จ ถึง
 เวลายามเศษ (๕ ล. ท.) ก็ให้เบ็คชองระดมยิงถนัดที่พลซำคัก
 พม่าข้างบ้านตวันออก พม่ายิงถนัดบ้านตวันรุ่งก็ยิงถนัด

คลมนบอน ไทยตีหักค่ายพม่าเข้าเป็นทางไปได้ เจ้าพระยาทั้ง ๒ ก็
 ให้รบเดินกองทัพไปทางบ้านมุงคอนชมพู่ แต่ครอขครวัราชฎรมาถ
 ด้วยกัน ตามกองทัพเจ้าพระยาทั้ง ๒ ไปได้ข้าง แดกลงมาหา
 กองทัพหลวงที่บางเขาคอกข้าง ที่ปลอกเปลยเลอยลำพม่าตาม
 จับไปไต่ข้าง เจ้าพระยาทั้ง ๒ ก็ยกกองทัพข้ามเขานันทักไปตั้ง
 รวยรวมรบพลอยู่ที่เมืองเพชรบูรณ์ แต่พม่าตั้งล้อมเมืองพิศณุโลก
 อยู่ ๔ เดือนจึงเข้าเมืองได้

ฝ่ายอะแซห่วนก็รู้ว่ากองทัพไทยตีหักหนีไปจากเมืองแล้วก็เข้า
 ตั้งอยู่ในเมืองพิศณุโลก แต่ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่าอะ-
 แซห่วนก็ออกปากประกาศแก่พวกนายทัพนายกองทั้งปวงว่า "ไทย
 ยกทัพมาล้อมเขานันทัก ไม่เหมือนไทยแต่ก่อน แลเมืองพิศณุโลกเสีย
 ครองนระโคเสียเพราะฝีมือท้าวท้าวแพ้วเราหน้ห้ามได้ เพราะ
 เขาอกเขาซากเสียยงอาหารขงเสียเมือง แลขงจะมารบเมืองไทย
 เสียไปถายน่านนี้ แม้ทัพทนมัสตบญญาแลฝีมือแต่เพียงฝีมือเรา
 แลต่ำกว่าเราหน้อยมาทำสงครามที่เมืองไทยเลย จะเอาไชยชนะ
 เขามีได้ แม้นคิดว่าเราขงจะมาทำศึกถยไทยโค ไชยชนะ"

เรื่องสงครามที่ชนเมืองอะแซห่วนก็โคเมืองพิศณุโลกแล้ว ราช
 การในหนังสือพระราชพงษาวดารแลพงษาวดารพม่าบอกพร้อมด้วย
 กันทั้ง ๒ ฝ่าย แต่เมื่อพิเคราะห์ก็เห็นเรื่องประกอบกัน แต่ตอขง
 เกยความทั้ง ๒ ฝ่ายมาเรียบเรียง ได้มีความสันนิฐานข้าง ึ่ง

ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีทรง
 ทราบว่าอะแซห่วยนักโตเมืองพิศณุโลกแล้วเลิกทัพกลับไป ทรง
 โทมณัคน้อยพระไทยยิ่งนัก ความที่กล่าวนี้เมื่อคิดว่าพม่าเลิก
 ทัพกลับไปก็เป็นอันสิ้นศัตรู เหตุใดพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงกลับทรง
 โทมณัคนั้น เห็นว่าคงเป็นเพราะพระเจ้ากรุงธนบุรีหวังพระไทยอยู่ว่า
 ถ้าตั้งมั่นถ่วงเวลาไว้ ไต่ทางทัพหลวงแลทางเมืองพิศณุโลก ไม่
 ข้าเท่าใดเสมออีกสักเดือน กองทัพพม่าก็จะสิ้นโดยหมดกำลัง
 เหมือนอยู่ในเงอมนมมือไทยที่จะทำไต่ตามชอบใจ แต่ทางเมืองพิศณุ-
 โลกไม่รักษาเมืองไว้ให้ ไต่ ปล่อยให้พม่าโตเมืองแล้วเลิกทัพ
 กลับไป ไม่ได้ทำให้ล้มคิด เห็นจะเป็นข้อนี้ที่เป็นเหตุให้พระเจ้า
 กรุงธนบุรีทรงโทมนัคน้อยพระไทยยิ่งนัก ในเวลานั้นคงเข้าพระไทย
 ว่าพม่าเลิกทัพกลับไปด้วยขาดเสบียงอาหาร ยังไม่ทรงทราบว่า
 เลิกไปเพราะมีทองตราส่งมาจากเมืองอังวะ.

ท่านจะกล่าวเรื่องความตามหนังสือพระราชพงษาวดารต่อไป พอ
 พระเจ้ากรุงธนบุรีทราบว่าพม่าเลิกทัพกลับไปจากเมืองพิศณุโลก ก็
 ให้กองทัพออกติดตามตีพม่าในที่ที่เป็นหลายกอง ให้พระยาพิไชย
 กับพระยาพิไชยสงครามยกไปกอง ๑ พระยาเทพอรชุน พระยา
 รัตนพิมล พระยานครไชยศรี (ยกไปกอง ๑) ให้พระยาทุกขราษฎร์
 เมืองพิศณุโลก หลวงรักษโยธา หลวงอัคนเศร เป็นกองนำ
 พระยาสุรบดินทร์เป็นกองหลวงยกไปกอง ๑ 21 ให้พระยาธิเบศร์ยก

คุมพลอาสาจวมยกไปกอง ๓ ทั้ง ๕ กองนี้ให้ไปตามคักกองทัพ
 อะแซห่วนักทักกลับไปทางเมืองตาก แล้วให้พระยาพลเทพ จมื่น
 เสมอใจราช หลวงเนาโชติ ยกไปกอง ๓ พระยาราชนิกิตยศ
 ไปกอง ๓ ไปตามกองทัพมังเฆยปางซึ่งยกไปทางเมืองเพชรบูรณ์
 แลให้พระยานครสวรรค์กับพระยาสุวรรณโลก ยกไปตามกองทัพ
 กระละไปซึ่งยกไปทางเมืองกำแพงเพชร ส่วนกองทัพหลวงรตรี
 ครอบครวราชภูรังแตกถวนลงมาจากเมืองพิษณุโลกอยู่ ๓๓ วัน
 แล้วมรสให้พระยามราชมารรักษาค่ายที่บางเขาคอก คอขรวว
 รวมครอบครวต่อไป ถึงวันพฤหัสยศ เดือน ๖ แรม ๓๔ ค่ำ ปี
 วอก พ. ศ. ๒๓๓๙ ก็เสด็จยกกองทัพหลวงลงมาประทับอยู่ที่ค่าย
 บางเขมในแขวงเมืองนครสวรรค์.

ฝ่ายกองทัพที่ยกไปติดตามพม่า กองทัพพระยาพลเทพ
 พระยาราชนิกิตยศซึ่งยกไปทางเพชรบูรณ์ ไปพบกองทัพมังเฆ-
 ยางตั้งอยู่ที่บ้านนายมข้างใต้เมืองเพชรบูรณ์ ทวนองมังเฆยปางจะ
 ด้รบกำลังอะแซห่วนักแล้วกำลังยกทัพกลับมา กองทัพไทยก็
 เข้าระคนตี พม่าด้านทานไม้ไหว จะกลับมาทางเมืองพิษณุโลกก็
 ไม่ได้ คุ้มยกกองทัพไทยสกัดคอยจึงพากันหนีขึ้นไปทางเหนือ ไป
 เข้าในแดนล้านช้าง แล้วกลับไปเมืองพม่าทางเมืองเชียงใหม่
 คุ้มในเวลานั้นทางเมืองเวียงจันทแลเมืองหลวงพระบางอ่อนน้อมยอม
 ษณอยู่กับพม่า แต่เมืองเชียงใหม่พม่าก็ยังปกครองอยู่

พิเคราะห์ดูเรื่องราวในตอนนั้นสงสัยว่าความที่กล่าวในหนังสือ
พระราชพงษาวดารผิดอยู่ ๒ ข้อ ข้อ ๑ ทว่าพม่าเมืองเพชร-
บูรณ์หนีกลับมาทางเมืองสุโขทัยธานี สอดดูแผนที่เห็นว่าทางไกล
ก่นัก ทั้งจะต้องเดินผ่านกองทัพไทยมาหลายระยะ เห็นจะไม่มา
ได้ คงหนีไปทางเมืองลานช้างแลเชียงใหม่ดังกล่าวในพงษาวดาร
พม่า อีกข้อ ๑ ซึ่งกล่าวว่กองทัพเจ้าพระยาจักรเจ้าพระยาสุรสีห์
ก็หนีออกจากที่ลุ่มที่เมืองพิศณุโลก ไปตั้งรวบรวมไพร่พลอยู่ที่
เมืองเพชรบูรณ์ พงษาวดารพม่าเลิกทัพกลับไปเจ้าพระยาทั้ง ๒
ก็ยกจากเมืองเพชรบูรณ์ไปทางบ้านพระพุทธรบาท แลชวนไปติดตาม
ทัพพม่าทางเมืองสุโขทัย ขอนเห็นว่าถ้ายกจากเมืองเพชรบูรณ์จะไป
ติดตามทัพพม่าโดยหนทางที่กล่าวนั้นย่อมค้อมมากนัก มีทางใกล้
ที่อาจจะตัดข้ามไปได้เป็นหลายทาง ที่ไม่จริงไม่ไป อีกประการ ๓
ถ้าหากว่าตั้งอยู่เมืองเพชรบูรณ์ ก็คงจะได้รบยกกองทัพมาแย่ง
ที่ขกไป นักหาชรักรกว่าได้รบกันไม่ จึงเข้าใจว่าเจ้าพระยาทั้ง ๒
เห็นจะไม่เกิดตั้งอยู่ที่เมืองเพชรบูรณ์นาน จะอพยพรวบรวมกำลังติดตาม
ตามไป และสะสมเสบียงอาหารไว้พอแล้วก็ยกลงมาเกณฑ์กำลัง
ทางเมืองนครราชสีมาเพิ่มเติม ครั้นประสงค์จะยกกองทัพกลับมา
ไปรบพม่าอีก ท่านองจะตั้งอยู่ที่เมืองไชยยากาลฎาเมืองสระบุรี
เหล่านี้ พอได้ข่าวว่ากองทัพพม่ากลับไปจากเมืองพิศณุโลก จึงยก
กองทัพเดินทางบ้านพระพุทธรบาท ผ่านแขวงลพบุรีขึ้นไปข้างเหนือ.

พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงทรงดำรัสสั่งให้เจ้าอนรรฆเทวาทย์หลวงเสนาภักดีคุม
 พลกองแก้วนาคาตามไปกอง ๓ แล้วให้มตราตั้งกองทัพพระยา
 ยมราช พระยาราชสุภาวดี ซึ่งยังคงอยู่ที่บ้านโคกแขวงเมือง
 กำแพงเพชร ให้ยกกลดลงมาตามกองทัพพม่าไปทางเมืองอุไทย-
 ธานี ๒ กอง แล้วพระเจ้ากรุงธนบุรีก็เสด็จกลับคืนมายังพระ
 นครเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน เดือน ๗ ขึ้น ๑๕ ค่ำ

ฝ่ายกองทัพพระยาเยมราชพระยาราชสุภาวดีได้รบตรวจตั้งยก
 ลงมาจากบ้านโคก เห็นทางฟากตะวันตกผ่านมาทางบ้านเขาปูน
 บ้านหลักพระ ทนายจะไปตามทัพพม่าทางเมืองอุไทยธานี มาพบ
 กองทัพพระตะโป่งกลับไปตั้งค่ายคอกของทัพมังเฆียงอยู่ที่เมือง
 นครสวรรค์ พระยาทั้ง ๒ มีกำลังน้อยตีค่ายพม่าไม่แตก จึง
 ยอกกลงมายังกรุงธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงทรงดำรัสสั่งให้พระเจ้า
 หลานเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน ซึ่งกลับเข้ามาจากเมืองเพชรบุรี
 คุมกองทัพขึ้นไปตีพม่าที่เมืองนครสวรรค์กอง ๓ แล้วให้พระเจ้า
 หลานเขื่อนขันธ์กาบแก้วบัวบาน คุมทัพเรือจำนวนพล ๓,๐๐๐ ยก
 หนุนขึ้นไปอีกกอง ๓ แล้วให้วางพระไทยเสด็จยกกองทัพหลวง
 โดยกระบวนเรือออกจากกรุงธนบุรีเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๗ แรม
 ๕ ค่ำ ขึ้นไปตั้งอยู่ที่เมืองไชยนาท ให้กรมขุนอินทรพิทักษ์กลับ
 ลงมารักษาพระนคร

เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จขึ้นไปถึงค่ายหลวงเมืองไชยนาทคำ-
 รัสสั่งให้กรมขุนอนุรักษ์สงคราม กรมขุนรามภุเบศร์กับเจ้าพระยา
 มหาเสนา ยกขึ้นไปตีทัพกระละโปซึ่งตั้งอยู่เมืองนครสวรรค์ แล้ว
 เสด็จยกกองทัพหลวงตามขึ้นไปเมืองฉนวนจันทร์ เดือน ๘ ขึ้นค่ำ ๓
 แต่จะมีเหตุอันใดเกิดขึ้นหาปรากฏไม่ ปรากฏแต่ว่าถึงฉนวนจันทร์
 เดือน ๘ ขึ้น ๓ ค่ำ เสด็จกลับลงมายังกรุงธนบุรี ฝ่ายกองทัพ
 กรมขุนอนุรักษ์สงครามกรมขุนรามภุเบศร์ แลเจ้าพระยามหาเสนา
 ยกขึ้นไปตีค่ายพม่าที่เมืองนครสวรรค์ พม่าตั้งค่ายอยู่ประมาณ
 จำนวนพลสัก ๓,๐๐๐ เศษ กองทัพไทยเข้าตีค่าย พม่าต่อสู้แข็ง
 แกรง รบพุ่งตีฟันกันอยู่หลายวันพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงเสด็จยกกอง
 ทัพหลวงขึ้นไปจากกรุงธนบุรีถึงเมืองฉนวนเสาร์ เดือน ๘ ขึ้น ๑๒ ค่ำ
 พอเสด็จขึ้นไปถึงเมืองไชยนาทก็เกิดความว่าพม่าตั้งค่ายที่เมืองนคร
 สวรรค์หันลงมาทางเมืองสุโขทัยธานี พระเจ้ากรุงธนบุรีจึง
 ให้กองทัพพระยาขมราชกับกองทัพพระยาราชสภารวมแกลงมอญ
 พระรามัญองค์ยกไปสมทบกับกองทัพเจ้าอนรรฆเทวาซึ่งยกลงไปแต่
 ก่อน ช่วยกันตีติดตามตีพม่าให้แตกฉาน กองทัพไทยไปตีพม่า

๑ ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า พม่ากองนี้หนีไปทางเมืองถ้ำเพงเพชร แต่
 พงษาวดารพม่าว่า กระละโปหนีไปทางด่านพระเจดีย์สามองค์ ข้าพเจ้าเห็นว่าจะถูกตาม
 พงษาวดารพม่า เพราะทางเหนือขัดสนเสบียงอาหาร ทั้งมีกองทัพไทยสกัดอยู่หลายกอง
 กระละโปเห็นจะมาออกทางด่านพระเจดีย์สามองค์ ข้าพเจ้าจึงแก้ความตรงนี้เข้าหาพงษาว-
 ดารพม่า.

ที่ขานเค็มขางนางบวชแขวงเมืองสุพรรณบุรีต่อกับเมืองสุวรรค์ ได้
รยพุงกันพม่าสู้ไม่โตกแตกหนีไปทางค่านพระเจดีย์สามองค์.

เรื่องสงครามคราวนี้ พงษาวการไทยกับพงษาวการพม่ากล่าว
ความผิดกันเป็นข้อสำคัญอยู่อย่าง ๓ ข้อ ๑. ซึ่งถึงทศวรรษจะวินิจฉัยตรงนี้
คือความความในหนังสือพระราชพงษาวดารกรุงโตแลลงมา ดูเหมือน
การรบกันคราวนี้ พม่าโตเปรียบแต่ต้นมาจากเมืองพิศณุโลก
โต ฝ่ายไทยเป็นแต่รักษาตัวโต ไม่พ่ายแพ้พม่า เพราะฉะนั้น
เนื้อความคู่ประหนึ่งว่าทะเลแห่หูนกยกกองทัพมาครั้งนั้นมาทำโตตาม
มุ่งหมายหมด เป็นแต่พระเจ้าองค์ระโห่หากกองทัพพม่าจึงโตเล็ก
ทัพกลับไป แต่ในพงษาวดารพม่าหาว่าเช่นนั้นไม่ พงษาวการพม่า
กล่าวเหมือนกันหมดทุกฉบับว่าทะเลแห่หูนกยกกองทัพมาตีเมืองไทย
คราวนี้ เขาไฟรพลมาล้มตายเสียเป็นอันมาก ไม่สำเร็จประ-
โยชน์อย่างโตแต่สักอย่าง ๓ รอกตัวแต่กลับไปโตเอง ไม่แตก
หนีไทยไปเท่านั้น ความที่กล่าวแตกต่างกันอยู่นั้น เมื่อพิจารณาห้
ดูเห็นว่ามีความจริงด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย ตอนต้นพม่ามรพลมาก
กว่าไทย รยพุงโตเปรียบไทยถึงปรากฏรายการในหนังสือพระราช
พงษาวดาร ครั้นเมื่อตีเมืองพิศณุโลกโตแล้วพม่าจึงขยเสียเปรียบ
ไทยแต่ต้นมา ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. ๑๑. ๑๒. ๑๓. ๑๔. ๑๕. ๑๖. ๑๗. ๑๘. ๑๙. ๒๐.
๒๑. ๒๒. ๒๓. ๒๔. ๒๕. ๒๖. ๒๗. ๒๘. ๒๙. ๓๐. ๓๑. ๓๒. ๓๓. ๓๔. ๓๕. ๓๖. ๓๗. ๓๘. ๓๙. ๔๐.
๔๑. ๔๒. ๔๓. ๔๔. ๔๕. ๔๖. ๔๗. ๔๘. ๔๙. ๕๐. ๕๑. ๕๒. ๕๓. ๕๔. ๕๕. ๕๖. ๕๗. ๕๘. ๕๙. ๖๐.
๖๑. ๖๒. ๖๓. ๖๔. ๖๕. ๖๖. ๖๗. ๖๘. ๖๙. ๗๐. ๗๑. ๗๒. ๗๓. ๗๔. ๗๕. ๗๖. ๗๗. ๗๘. ๗๙. ๘๐.
๘๑. ๘๒. ๘๓. ๘๔. ๘๕. ๘๖. ๘๗. ๘๘. ๘๙. ๙๐. ๙๑. ๙๒. ๙๓. ๙๔. ๙๕. ๙๖. ๙๗. ๙๘. ๙๙. ๑๐๐.

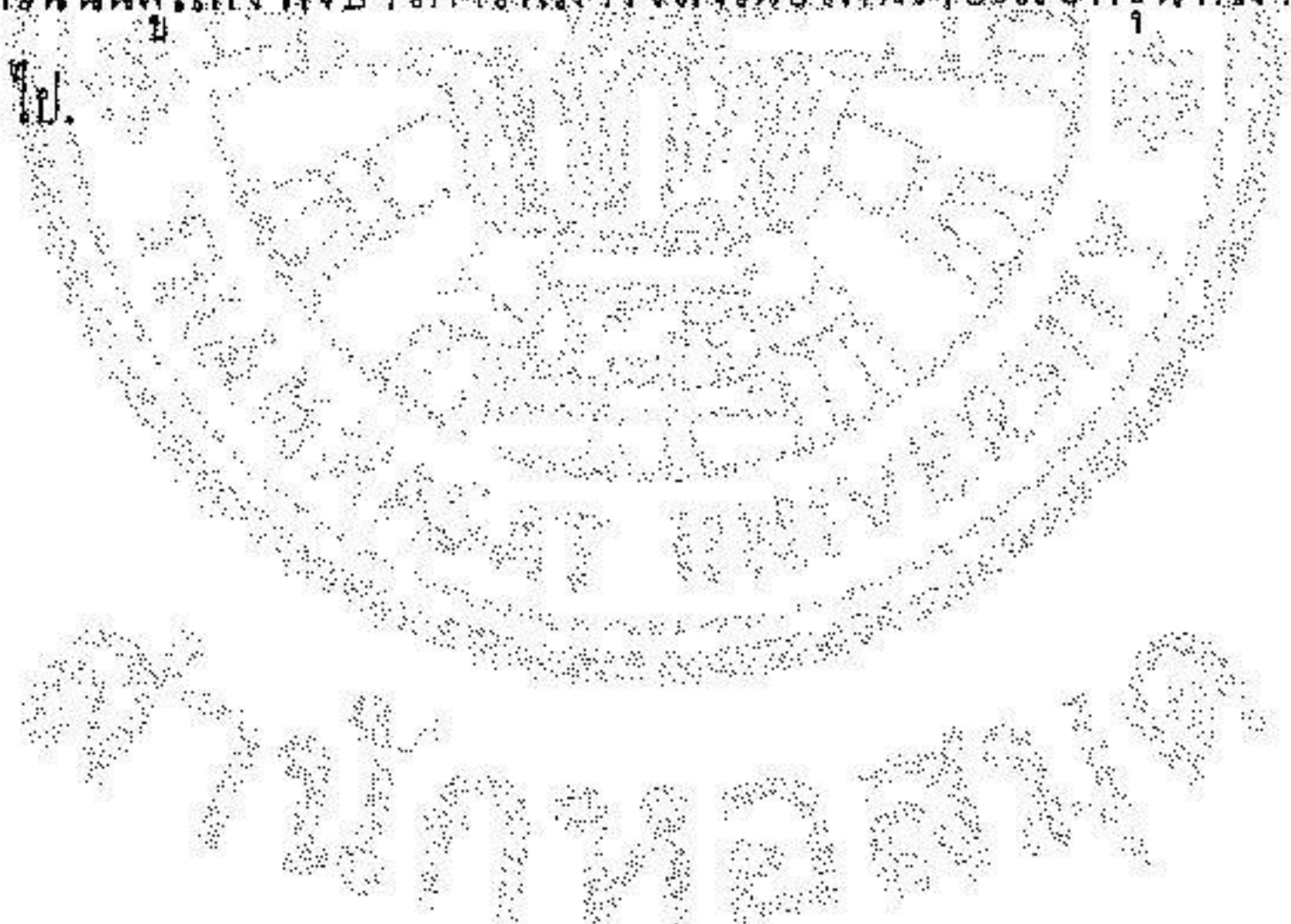
ไปหาเสบียงอาหารที่เมืองเพชรบูรณ์ทาง ๑ ที่เมืองกำแพงเพชร
 ทาง ๑ ให้ปลัดทัพคุมไปทั้ง ๒ ทาง ยังไม่ทันจะโตเสบียงอาหาร
 มากได้รบท้องตราให้หากองทัพกลับ เพราะถนนเมืออะแซห่อนัก
 ขกกองทัพกลับไปนั้น เสมอทั้งกองทัพมังเฆียงแลกองทัพกระ
 ละโยไว้ให้ไทยทำตามชอบใจทั้ง ๒ ทพ พิศุเคราะห์ตามรายการรบ
 พุงที่ปรากฏ เขาใจว่ากองทัพมังเฆียงแลทัพกระละโยจะเหลือพลกลับ
 ไปลงเมืองพม่าได้น้อยทีเดียว แมงกองทัพอะแซห่อนักเองเมือยก
 กลับไปก็ไปในเวลาไพร่พลกำลังออกอยาก ผู้คนคงเจ็บป่วยล้มตาย
 ระส่ำระสายไปตลอดทาง หากกลับไปเป็นขบวนทัพอย่างเรียบร้อยได้
 เหมือนเมือเข้ามาไม่ พวกกองทัพไทยก็ยกไปติดตาม แต่แรก
 บ้างที่จะยังสำคัญว่ากองทัพอะแซห่อนักมีกำลังมาก ไม่กล้าคิด
 ตามคลุกคลีเข้าไปใกล้นัก ที่หลังเห็นพม่าล่าเลยล้มตายมีมาก
 ชน จึงทราบว่ากองทัพอะแซห่อนักระส่ำระสาย แต่รู้เมื่อทัพพม่า
 หนีไปเสียไกลแล้วจึงติดตามตีตามแถวทัพใหญ่ไม่ทัน ความที่
 กล่าวมานักมีเนื้อความในหนังสือพระราชพงษาวดารประกอบว่า เมือ
 ฉนวนพญาศึกย์ เดือน ๗ แรม ๒ ค่ำ พระเจ้ากรุงธนบุรีเสด็จยก
 กองทัพหลวงขึ้นไปจากเมืองไชยนาท ถึงเมืองนครสวรรค์ท้าวสร้อย
 ให้กรมขุนรามภูเขศร์กับเจ้าพระยาอินทรวชิลชัยรักษาค่ายที่เมือง
 นครสวรรค์ แล้วยกกองทัพหลวงเลยขึ้นไปเมืองตาก ให้นายทัพ
 นายกองออกเที่ยวติดตามพม่า จับเป็นมาได้ ๓๐๐ เศษ พม่าหลย

21/04/2563

หนีออกไปนอกพระราชอาณาเขตทั้งหมดแล้วจึงเสด็จกลับคืนมายัง
กรุงธนบุรีดังนี้.

การสงครามคราวอะแซห่วยนั้นมากที่หัวเมืองเหนือกรุงไทย
กับพม่ารบกันมาตั้งแต่เดือนธันวาคม พ. ศ. ๒๓๓๘ จนเดือน
๓๐ ยวอก พ. ศ. ๒๓๓๘ รวมเวลาถึง ๓๐ เดือนทั้งไทยเสีย
ได้ไชยชนะกันทั้ง ๒ ฝ่าย แต่ฝ่ายพม่ารบพุ่งเสียรพลเป็น
อันมากไม่สำเร็จประโยชน์ที่ยกทัพมา ถึงที่ครัวชาวเมืองพิศณ-
โลกไปข้างอย่างมากที่สุดจะไม่กว่า ๒,๐๐๐ คน ไม่คุ้มค่าที่มาเสีย
เพราะคนผู้แต่งพงษาวดารพม่าจึงลงเนื้อเห็นว่าอะแซห่วยนั้นแพ้
ไทยไป.

สงครามครั้งที่ ๑๐ ความพ่ายแพ้เมืองเชียงใหม่

ปีวอก พ. ศ. ๒๓๑๙

สงครามความรุกรานที่ปรากฏอยู่ข้างระย่นย้อ แต่ว่ายุคทอง
กันทั้งในหนังสือพระราชพงษาวดารแลพงษาวดารพม่า มลเทศที่จะ
ต้องเกิดสงครามครั้งนี้ ท่านองพระเจ้ากรุงไทยซึ่งได้เป็นพระเจ้าอังวะ
ขึ้นใหม่จะคิดเห็นว่า ที่พระเจ้ามังระราชบิดาพยายามให้กองทัพมา
ตีเมืองไทย เขาไพร่พลมาล้มตายเสียเปล่า ๆ หาเป็นประโยชน์
อันใดไม่ พอได้เลวร้ายจึงมริบสั่งให้หากองทัพอะแซหวั่นกลับ
ไป แต่พระเจ้ากรุงอังวะประสงค์เพียงที่จะตีเมืองไทยเท่านั้น ส่วน
แคว้นแคว้นล้านนาไทยหาสยเจ็ดหัวเมือง มีเมืองเชียงใหม่เป็นต้น
ยังถือว่าเป็นเมืองชั้นสำคัญของพม่า เพราะพม่าได้ปกครองแคว้น
แคว้นล้านนาไทย จึงเอาเมืองหลวงพระบางแลเมืองเวียงจันทน์ไว้
ในอำนาจได้ พระเจ้ากรุงอังวะเห็นว่าไทยซึ่งเอาหัวเมืองในแคว้น
ล้านนามาเสียเกือบหมด ยังเหลือเช่นของพม่าอยู่แต่หัวเมืองในลุ่ม
น้ำโขง คือเมืองเชียงรายแลเชียงแสนเป็นต้น ฉะนั้นไทยคง
จะพยายามชิงเอาหัวเมืองในแคว้นล้านนาไทยเสียทั้งหมด ก็
จะเสียอาณาเขตพม่าตลอดจนเมืองหลวงพระบางแลเมืองเวียงจันทน์

พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาทรงพระดำริห์อย่างว่ามานั้น จึงให้เกณฑ์กองทัพ
 พม่ามอญมีจำนวนพล ๖,๐๐๐ ให้อำมลดอกห่วนเป็นแม่ทัพ ให้
 ดอกห่วนกับพระยาอู่มอญเป็นปลัดทัพยกมาจากเมืองพม่าเมื่อขลุ
 พ. ศ. ๒๓๓๘ ให้มาสมทบกับกองทัพไปมะยง่วนซึ่งตั้งอยู่ณเมือง
 เชียงแสน พร้อมกันลงมาตีเมืองเชียงใหม่.

ขณะนั้นพระยาเจ้าบ้านช้างพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงตั้งให้พระยา
 วิเชียรปราการ ไทครองเมืองเชียงใหม่มาตั้งแต่ไทยตีเมืองไคจาก
 พม่า เห็นกองทัพพม้ายกมาเหลือกำลังที่จะต่อสู้ ไค พอมิใช่บอก
 ลงมายังกรุงธนบุรีแล้ว พระยาวิเชียรปราการก็อพยพครอบครัว
 หนีเมืองเชียงใหม่หนีลงมาเมืองสวรรคโลก พระเจ้ากรุงธนบุรีได้
 ทรงทราบว่าพม้ายกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ แลพระยาวิเชียร-
 ปราการทิ้งเมืองหนีมาตั้งนั้น จึงโปรดให้รบพระยาวิเชียรปราการ
 ลงมายังกรุงธนบุรี แล้วให้มตราตั้งเจ้าพระยาสุรสีห์ให้คุมกอง
 ทัพหัวเมืองเหนือขึ้นไปสมทบกับพระยาภาวดีเจ้าเมืองนครลำปาง
 ยกไปตีเอาเมืองเชียงใหม่คืน กองทัพไทยยกขึ้นไป พม่าสู้ไม่
 ไต่กรังเมืองเชียงใหม่เลิกทัพกลับไป เมื่อพม่าถอยไปจากเมือง
 เชียงใหม่แล้ว พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระราชดำริห์ว่า เมืองเชียง

• เรื่องกองทัพไทยยกขึ้นไปคราวนี้ทมิในหนังสือพระราชพงษาวดารไม่ แต่ความ
 ที่ปรากฏว่ากองทัพพม่าต้องทิ้งเมืองเชียงใหม่หนีกลับไปข้อนี้เป็นหลักฐานว่า ต้องมีกอง
 ทัพไทยยกขึ้นไปพม่าจึงได้หนี

ใหม่ไพร่บ้านพลเมืองระส่ำระสายเสียมากแล้ว จะรวบรวมกลับตั้ง
 เป็นบ้านเมืองอย่างเดิมผู้คนก็ไม่พอจะเป็นกำลังรักษาเมืองได้ เมื่อ
 กองทัพไทยกลับลงมาแล้วพม่ายกทัพกลับมาก็จะเสียเมืองเชียง
 ใหม่อีกจึงมีรับสั่งให้ตั้งเมืองเชียงใหม่เสีย เมืองเชียงใหม่จึง
 เป็นเมืองร้างแต่บัดนั้นมา จนในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร์จึงได้
 กลับตั้งขึ้นอีก.

สังกรามครั้งที่ ๓๐ นี้เป็นครั้งที่สุดท้ายที่ไทยรบกับพม่าเมื่อกรุง-
 ธนบุรีเป็นราชธานี แต่ที่ไทยกับพม่ามีไต่ทำสงครามกัน ๘ ปี แต่ใน
 ระหว่างนั้นเหตุการณเกิดขึ้นในพระราชวงศ์ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย เหตุ
 การณทางฝ่ายพม่าเป็นอย่างไรจะรอไว้แสดงในเรื่องสังกรามต่อไป
 ข้างหน้า ในตอนนี้จะเล่าเรื่องพงษาวดารฝ่ายไทยก่อน.

ขณะเมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงฟังกษัตริย์อะแซหรัญก้อยูนัน ทาง
 เมืองนครราชสีมาที่มีเหตุเกิดขึ้น ด้วยพระยานางรองเจ้าเมืองนางรอง
 อันเป็นเมืองชนของเมืองนครราชสีมา เกิดวิวาทกับพระยานคร
 ราชสีมา แล้วเอาเมืองนางรองไปขอขึ้นต่อเจ้าโอเจ้าเมืองนครจำ-
 ปาศักดิ์ ซึ่งตั้งตัวเป็นอิสระอยู่ในสมัยนั้น เจ้าโอเห็นว่ากรุงศรี
 อโยธยาถูกพม่าย่ำย้ออันกาลแล้ว ครั้นเมืองนางรองไว้เป็นเมือง
 ชน พระยานางรองจึงถืออำนาจเจ้านครจำปาศักดิ์ตั้งแขวงเมืองไม่
 ยอมขึ้นต่อเมืองนครราชสีมา พระยานครราชสีมาจึงขอเข้ามายัง
 กรุงธนบุรีว่า พระยานางรองเป็นชก.

ใบบอกพระยานครราชสีมาเข้ามาถึงกรุงธนบุรีเมื่อเดือน ๔ ปี
 รอก พ. ศ. ๒๓๓๘ พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงมีรับสั่งให้เจ้าพระยาจักรียก
 กองทัพไปปราบปรามเมืองนางรอง เจ้าพระยาจักร์ขึ้นไปถึงเมือง
 นครราชสีมา ให้กองทัพนายเอกออกไปตีเมืองนางรอง จับตัวพระ
 ยานางรองได้ พิจารณาความเป็นสัตย์ก็ให้ประหารชีวิตเสีย พอ
 ปราบปรามเมืองนางรองเสร็จแล้ว เจ้าพระยาจักร์ได้ทราบความว่า
 เจ้าโศกยเจ้าอินทอกราชเมืองนครจำปาศักดิ์เตรียมมรดกกองทัพจำนวน
 พล ๓๐,๐๐๐ เศษ จะยกมาตีเมืองนครราชสีมาตามเมืองไหนยังหา
 ปรากฏชัดไม่ จึงบอกความเข้ามาถึงกรุงธนบุรีเมื่อต้นปีระกา
 พ. ศ. ๒๓๒๐ ท่านองในเวลานั้นเจ้าพระยาสุรสีห์จะเข้ามาอยู่ใน
 กรุงฯ พระเจ้ากรุงธนบุรีจึงมีรับสั่งให้เจ้าพระยาสุรสีห์คุมกองทัพ
 หนุนไปอีกทัพ ๑ ให้เจ้าพระยาทั้ง ๒ ออกไปปราบปรามเมืองนคร
 จำปาศักดิ์เสียด้วย เจ้าพระยาทั้ง ๒ ลงไปตีเมืองนครจำปาศักดิ์
 เจ้าโศกยเจ้าอินทสูไม่ได้ออกมาสู้ไม่ได้หนีลงไปข้างใต้ กองทัพไทยติดตามลง
 ไปจับได้ที่เมืองโขงคน ๑ ที่เมืองอัตตะปือคน ๑ ก็เลยได้เมืองอัต-
 ตือแลเมืองโขงมาเป็นของไทยในคราวนั้นด้วย เจ้าพระยาทั้ง ๒ ได้
 เมืองนครจำปาศักดิ์แล้ว จึงให้ไปเกลี้ยกล่อมหัวเมืองเขมรเข้า
 ตั้งซึ่งตั้งอยู่ในระหว่างเมืองนครจำปาศักดิ์กับเมืองนครราชสีมาข้าง
 ตอนใต้ เขมรเข้าตั้งทั้ง ๓ เมือง คือเมืองสุรินทร์เมืองสังขะแล

๑ เมืองโขงนี้ภายหลังมามีชื่อว่า เมืองสีทันดร. 21/04/2563

เมืองคชนกพากันมาอ่อนน้อมยอมเป็นข้าชอย ชัณฑสีมาแต่บัดนั้นมา
ครั้นเสด็จราชการกองทัพกลับเข้ามาถึงกรุงธน ฯ พระเจ้ากรุงธนบุรี
ทรงยื่นบำเหน็จแม่ทัพนายกองที่มีความชอย จึงเลื่อนยศเจ้าพระ-
ยากรชนเป็นสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ฯ มีเครื่องยศ
อย่างเจ้าต่างกรม แลคงเป็นตำแหน่งสมหนายกอย่างเดิมด้วย.

ต่อมาถึงบวช พ. ศ. ๒๓๒๓ เกิดสงครามขึ้นในระหว่างกรุง
ธนบุรีกับกรุงศรีสัตนาคนหุต เหตุที่จะเกิดสงครามขึ้นครั้งนี้
เดิมพระวอเป็นเสนาบดีเมืองเวียงจันทน์เกิดวิวาทรบพุ่งกับเจ้าเวียง-
จันทน์ พระวอสู้ไม่ได้หนีลงมาอาศัยขอยกยเจ้านครจำปาศักดิ์
แล้วพาสมัครพรรคพวกมาตั้งภูมิลำเนาอยู่ที่ดอนมดแดงริมน้ำมูล
อันเป็นที่ตั้งจังหวัดอุบลราชธานีทุกวันนี้ เมื่อไทยไปตีเมืองนคร
จำปาศักดิ์พระวอได้มาอ่อนน้อมขอขึ้นต่อกรุงธนบุรี ครั้นกองทัพ
ไทยกลับมาแล้วเจ้าเวียงจันทน์ให้พระยาสุโขทัยคุมกองทัพลงมาจับ
พระวอฆ่าเสีย พระเจ้ากรุงธนบุรีทราบก็ทรงชดเคืองว่าพระเจ้ากรุง
ศรีสัตนาคนหุตก่หมิ่น จึงมีรับสั่งให้สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์-
ศึก ฯ กยกเจ้าพระยาสุโขทัยยกกองทัพไปตีเมืองเวียงจันทน์.

สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก ฯ กยกเจ้าพระยาสุโขทัยยก
กองทัพออกจากกรุงธนบุรีเมื่อเดือนธันวาคม พ. ศ. ๒๓๒๓ ขึ้นไป

๑ เจ้าเวียงจันทน์นี้ ในหนังสือพระราชพงษาวดารหาปรากฏชื่อไม่ เข้าใจว่า
เจ้าบุญสารนั่นเอง มีเรื่องราวดูเกี่ยวข้องกับพระเจ้ากรุงธนบุรีอยู่ในหนังสือพระราช-
วิจารณ์ โดยพิศดาร.

ตั้งประชุมพลที่เมืองนครราชสีมา รวบรวมกองทัพยกจำนวนพล
 ๒๐,๐๐๐ สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ๑ ยกไปทาง ๑ ให้
 เจ้าพระยาสุรสีห์ลงไปเกณฑ์กองทัพเรือที่กรุงกัมพูชาจำนวนพล
 ๓๐,๐๐๐ ยกขึ้นไปทางแม่น้ำโขงอีกทาง ๑ ท้าวเมืองชนกรุงศรี
 สัตตนาคนทศขึ้นไปบรรจบกันที่เมืองเวียงจันทน์ ครั้นนั้นเจ้าหลวงพระ
 ยางไตทราบว่าไทยยกกองทัพยกทัพเรือขึ้นไปตีเมืองเวียงจันทน์ ก็
 คิดว่าถ้านิ่งอยู่ไทยไตเมืองเวียงจันทน์แล้วคงจะเลยขึ้นไปตีเมือง
 หลวงพระบางด้วย แลเจ้าหลวงพระบางนั้นเป็นอริกับเจ้าเวียงจันทน์
 มาแต่ก่อน จึงแต่งทูตให้ลงมาหาสมเด็จพระยามหากษัตริย์
 ศึก ๑ ขอร้องจะให้กองทัพเมืองหลวงพระบางลงมาช่วยตีเมือง
 เวียงจันทน์ข้างคามเหนือ แลจะขอเอากรุงธนบุรีเป็นที่พึ่งต่อไป.

ฝ่ายพระเจ้ากรุงศรีสัตตนาคนทศตั้งแต่ไตทราบว่ากองทัพกรุง
 ธนบุรียกขึ้นไปไตตั้งกองทัพให้มาคอยต่อสู้ตามหัวเมืองแลตาม
 ค่ายทางที่สำคัญหลายแห่ง ก็มีแต่พ่ายแพ้แตกหนีไป จนกองทัพ
 กรุงธนบุรีขึ้นไปถึงเมืองเวียงจันทน์ ครั้นลอมเมืองไว้ แต่รบพุ่ง
 กันมาถึง ๔ เดือน พระเจ้ากรุงศรีสัตตนาคนทศเห็นเหลือกำลังที่
 จะรักษาเมืองเวียงจันทน์ไว้ได้ ก็พาเจ้าอนทเจ้าพรหมราชบุตร
 กับคนสนิทหนีไปเมืองคำเกิดทางค้อแดนญวน กองทัพกรุงธนบุรีก็
 ไตเมืองเวียงจันทน์ จับไตเจ้าชุบราช เจ้านันทเสน แลญาติวงศ์

คาย ต่อมาไม่ข้ามหาอุปโยราชก็เป็นโรคภัยจับขึ้นสิ้นชีพลงอีกองค์ ๓
 ในเมืองเขมรขุนนางเป็นพรรคพวกของมหาอุปโยราชโดยมาก พา
 กันเข้าใจว่าสมเด็จพระรามราชาเกลี้ยให้ฆ่าเสียทั้ง ๒ องค์ จึงคบ
 คิดกันเป็นขบถชน จับสมเด็จพระรามราชาได้ ให้ถ่วงน้ำเสีย กรุง
 กัมพูชากลับเงา นายท้าวพระยาครอง ยังเหลือแต่ตนกับองค์เองบุตรของ
 นักองค์ตนที่เป็นมหาอุปโยราชยังเป็นทารกชนมายุเพียง ๔ ขวบแต่
 องค์เคียว พาทะละหะช่อมังกรราชกักรกรุงกัมพูชาแทนนักองค์
 เองต่อมา แต่แรกขอมชนเมืองไทยอยู่เหมือนแต่ก่อน ครั้นต่อมา
 ความทราบเข้ามาถึงกรุงธนบุรีว่า พาทะละหะมุตงคงจะเป็นเจ้าพามหา
 อุปราช แล้วไปฝากฝ่ายกบฏญวน ท้าวพระยาจะจะเป็นเจ้ากรุงกัมพู
 ชาเอง พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงพระราชดำริว่า กรุงกัมพูชากลับ
 เชื้อเจ้านายท้าวพระยาครองบ้านเมืองมาแต่ก่อน ยังเหลือแต่ตนกับ
 องค์เองเป็นทารกอยู่ในเงอมนมือผู้ที่คิดตั้งตัวเป็นใหญ่ จะอยู่ไป
 ไตถึงไหน ถึงอยู่ไปไต่ตนกับองค์เองเป็นลูกสมเด็จพระนารายณ์ซึ่งไม่
 เข้ากับไทยมาแต่ก่อน ไต่ตนกับคงจะไปฝากฝ่ายกบฏญวนเหมือน
 อย่างบิดา จะปล่อยกรุงกัมพูชาไว้ไม่ได้ จึงมีรับสั่งให้เกณฑ์
 กองทัพจำนวนพล ๒๐,๐๐๐ ให้สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์
 ศรีศก ๑ ถ้ออาณาสิทธิ์เป็นแม่ทัพใหญ่ เจ้าพระยาสุรสีห์เป็นทัพหน้า

๑ ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่าจำนวนพล ๑๐,๐๐๐ เห็นจะผิดตัวเลข น่าจะเป็น
 ๒๐,๐๐๐ เป็นอย่างน้อย.

เจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ลูกเชอพระองค์ใหญ่เป็นกองหนุน พระยา
 กำแหงสงครามพระยานครราชสีมาคนเก่า ซึ่งโปรดให้เข้ามา
 รัยราชการในกรุง ฯ เป็นเก็ยกกาย พระยานครสวรรค์เป็นยุกร-
 บัตร กรมขุนรามภูเบศร์เป็นกองหลัง พระยาธรรมมาเป็นกอง
 ลำเลียง พร้อมกันยกไปตีกรุงกัมพูชา แต่มีรับสั่งไปว่า เมื่อตี
 กรุงกัมพูชาได้แล้วให้สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ฯ อภิ-
 เสกเจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ให้ครองกรุงกัมพูชาต่อไปทีเดียว.

เมื่อกองทัพไทยยกลงไปถึงเมืองเขมร สมเด็จพระยาม
 หากษัตริย์ศึก ฯ ทรงอยู่ที่เมืองเสียมราฐ ให้เจ้าพระยาสุรสีห์
 ยกไปทางริมทะเลสาบฟากตะวันตก ไปตีเมืองบันทายเพ็ชรอันเป็น
 ราชธานีของกรุงกัมพูชา แต่ให้กองทัพเจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์
 กองทัพพระยากำแหงสงครามยกหนุนลงไปด้วยทาง ๓ ให้กองทัพ
 กรมขุนรามภูเบศร์ กองทัพพระยาธรรมมา ยกลงไปในทางริมทะเลสาบ
 ฟากตะวันออก ไปตั้งอยู่ที่เมืองกำพงสวายอีกทาง ๓ ฝ่ายสมเด็จพระยา
 ทะละหะรุ้ว กองทัพไทยยกลงไปในเห็นเหลือกำลังที่จะต่อสู้ที่เมือง
 บันทายเพ็ชรอพยพครอบครัวลงไปอยู่เมืองพนมเปญ แล้วไปอ่อนน้อม
 ขอกองทัพญวนที่เมืองไซ่ง่อนมาช่วย ญวนก็ให้กองทัพขนมมาตั้งอยู่
 ข้างเมืองพนมเปญ เจ้าพระยาสุรสีห์ยกกองทัพตามฟ้าทะเลหะลงไป
 ทราบว่ากองทัพญวนขนมมาตั้งอยู่ที่เมืองพนมเปญ ก็ให้รบยกมายัง
 สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ฯ แล้วตั้งค่ายคอกองพงคำสังแม่

ทัพใหญ่อยู่ ยังหาใครยกยอญวนไม่ ขณะนั้นเจ้าฟ้ากรมขุนอินทรพิทักษ์ยกกองทัพลงไปตั้งอยู่ที่เมืองบันทายเพชร การสงครามทางกรุงกัมพูชาเริ่มทำไต่เพียงเท่านั้นก็ตกลงหยุด ด้วยทางกรุงธนบุรีเกิดเป็นกลาง สมเด็จพระปรมหาราชระบิตรีบคึก ๆ ต้องเลิกทัพกลับมาปราบยศมเข็ญ.

เหตุที่จะเกิดกบฏกลางชนในกรุงธนบุรีครั้งนั้น มีเรื่องราวปรากฏในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า ตั้งแต่เลิกสงครามคราวอะแซหวั่นกตหวเมืองเหนือแล้ว พระเจ้ากรุงธนบุรีมีเสด็จไปนั่งกรมขุนทวศยาขยเรือ ซึ่งโตทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่เนื่อง ๆ แล้วศึกพระไทยในการนั่งกรมขุนหนักชน พระอารมณกัษยพินเพื่อน เกิดมีอาการทวร้ายยิ่งจนกว่าแต่ก่อนโดยลำดับมา ครั้นสมเด็จพระปรมหาราชระบิตรีบคึก ๆ ยกกองทัพไปเมืองเขมรแล้วไม่ช้า ทางนั้นพระเจ้ากรุงธนบุรีก็มีสัญญาธิปสาคร เกิดสำคัญพระองค์ว่าเป็นพระโลศทายัน มีรับสั่งให้พระราชาคณะทั้งปวงมาประชุมกันโรงพระแก้ว เมื่อฉนวนอาทิตย์ เดือน ๙ แรม ๖ ค่ำ บัญล พ.ศ. ๒๓๒๔ แล้วเสด็จออกมรับสั่งถามพระราชาคณะว่า

๑ คือ วัดอินทารามทุกวันนี้.
 ๒ ที่ประดิษฐานพระแก้วมรกตเขือครังกรุงธนบุรี คือ วิหารเล็กหลังข้างใต้คู่กับพระอุโบสถเก่า อยู่ริมน้ำข้างน้ำพระปรางค์วัดอรุณ ฯ เวลานั้นเป็นวัดในพระราชวังไม่มีพระสงฆ์ ที่เรียกว่าโรงพระแก้วเห็นจะเรียกติดมาแต่โรงหลังแรกที่ปลุกรับพระแก้วเมื่อแรกเสด็จมาจึง.

พระภิกษุสงฆ์อันเป็นขุดุชนจะกราบไหว้คฤหัสถ์ซึ่งเป็นพระโศคายัน
 นี้จะไต่ถามมิได้ประการใด พระราชาคณะโดยมากพากันกลัวพระ
 ราชอาณา ถวายพระพรว่าไหว้ได้ แต่สมเด็จพระสังฆราช (ศรี)
 วัดบางว่าใหญ่กับพระพิมลธรรมวัดโพธาราม แลพระพุทธานจารย์
 วัดบางว่าน้อย^๑ สวมองค์นถอพระธรรมวินัยมั่นคง ไม่ครั้นคร้าม
 ต่อพระราชาณา ถวายพระพรว่าถึงคฤหัสถ์จะเป็นพระโศคายัน
 เพศก็ยิ่งต่ำกว่าพระภิกษุขุดุชนอันทรงผ้ากาสาวพัตร์แดงตยาวิสุทธ
 ศีล เพราะฉนั้นที่พระภิกษุจะกราบไหว้คฤหัสถ์หาควรไม่ พระเจ้า
 กรุงธนบุรีได้ทรงฟังก็ทรงพระพิโรธ ดำรัสว่าพระราชาคณะทั้งปวง
 ก็เห็นกันว่าไหว้ได้ โดยมาก ยิ่งแต่สามองค์ซึ่งอาจโตแยงผาผัน
 ถวายพระพรให้ผิดพระยาพิ^๒ จึงมีรับสั่งให้ถอดเสียดจากสมณะศักดิ์
 แล้วให้เอาตัวสมเด็จพระสังฆราชกับพระราชาคณะ ๒ องค์ที่ถูกถอด
 นั้น กับทั้งพระภิกษุซึ่งเป็นถานานุกรมเลื่อนเศวตฉัตรชิวหาวิก
 รวมทั้งสิ้นประมาณ ๕๐๐ รูป ไปลงพระราชาณาทั่วคหังษ์ ให้ต
 หลังสมเด็จพระสังฆราชกับพระราชาคณะองค์ละ ๓๐๐ ที่ ถานา
 ยาวเรียงขององค์ละ ๕๐ ที่ พระอินทขององค์ละ ๓๐ ที่ แล้วให้เอาตัวซึ่ง
 ไวชนอาจรมของโศครวคหังษ์ทั้งหมด ตั้งแต่นั้นมาพระสังฆเจ้า

๑ สามวัดที่กล่าวมานี้ คือ วัดระฆัง วัดพระเชตุพน แลวัดอมรินทร์.

๒ ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่าถูกตีหลังด้วยกันหมด แต่หากกล่าวว่าเป็น
 ตันถูกตีก็ไม่ จึงประมาณว่า ๓๐ อันเป็นอัตรารองลงมา.

เผือกหมอบถวายนวบาย ชัง คมเหมือนกบขำราช การ ฝ่ายชมราวาศ
ทงษ์วง.

การที่พระเจ้ากรุงธนบุรีทำแก่พระสงฆ์ดังกล่าวมา เมื่อทราบ
ไปถึงไหนคนทั้งหลายก็พากันตกใจ เห็นว่าเกิดวิปริตขึ้นในบ้าน
เมือง บางพวกก็โกรธแค้น บางพวกก็พากันส่งสารพระสงฆ์ซึ่ง
ครองวัดพระราชาณา ถึงเขาขอให้ตกนแทนก็มี เกิดโกลาหล
สับสนเดือดร้อนทั่วไปทั้งพระนคร ครั้นต่อมาพระเจ้ากรุงธนบุรีข้ามอา-
การเกิดทรงระแวงว่าข้าราชการพากันลอบลักพระราชทรัพย์ ให้
โขยค้ำจางของ แลบางทีก็เอาตัวผู้ต้องหาขึ้นอย่างไฟจะให้ริบเป็นสัจย์
แล้วพระราชทานรางวัลผู้เป็นโจทก์ร้องฟ้อง ยกเป็นบำเหน็จความ
ชอบในราชการ ก็เลยเป็นเหตุให้คนพาลแกล้งใส่ความฟ้องผู้อื่น
ชุกชุมขึ้น มีคนต้องโทษกักขังเขยิบคัก แลที่ถูกประหารชีวิต
มากจนตกท

ชาวที่เกิดวิปริตขึ้นในกรุงธนบุรีเห็นจะทราบไปถึงสมเด็จพระ
ยามหากษัตริย์ศึก เมื่อราวเดือน ๓๓ เดือน ๓๒ จึงให้รอกการ
ที่จะทำสงครามกับญวนไว้ แล้วให้พระยาสุรโยธยเป็นหลาน
กลับมายังเมืองนครราชสีมา ให้มาคอยฟังเหตุการณ์ทางกรุง
ธนบุรี ถ้าเห็นว่าบ้านเมืองจะเกิดเป็นจลาจลเมื่อใดให้รีบยกกอง
ทัพเมืองนครราชสีมาเข้ามารักษากรุงธนบุรีไว้ พระยาสุรโยธยจึง
กลับมาก คอยฟังเหตุการณ์อยู่ณเมืองนครราชสีมา

• คือ กรมพระราชวังหลังในรัชกาลที่ ๑ เวลานั้นเป็นผู้ว่าราชการเมืองนครราชสีมา.

ฝ่ายที่ในกรุงธนบุรี พวกคนพาลได้เข้าเห็นรางวัลเพราะ
 ได้ความร้องฟ้องผู้อื่นก็พากันกำเรียขันทกที่ จนมีพวกที่หากินใน
 กระบวนเป็น โจทย์ชนประมาณ ๓๐๐ เศษ พระเจ้ากรุงธนบุรีทรง
 ตั้งตัวสำคัญ ชื่อพันสีให้เป็นที่ขุนบริกรจุล พันลาเป็นที่ขุนประมุข
 ราชทรัพย์ เป็นตำแหน่งหัวหน้าพลโจทย์ กัดวายฎการร้องฟ้อง
 ผู้อื่นหนักชนกว่าแต่ก่อน พระเจ้ากรุงธนบุรีทรงวินิจฉัยในเวลา
 พระสัดพันเพื่อน ก้มได้พิจารณาให้เห็นเห็นแลจริง สักแต่ว่าโจทย์
 สาบาลได้ ถ้าผู้ต้องหาไม่รับเป็นสัตย์ โดยคิดให้เขียนชบชคไม่
 แลยั้งเพลิงจนกว่าจะรับ แล้วยรับใหม่เรียกเรื่องเอาเงินตามท โจทย์
 หา ถ้าไม่มีเงินจะเสียบก็เขียนเร่งไปทจนจนกว่าจะไต่ คนที่ทน
 พระราชอาญาไม่ไหวก็ล้มตายเข็ล้ายากไปตามกัน ที่ถูกลงโทษ
 ถึงประหารชีวิตก็มีเนืองๆ แม้นขุนบริกรรยาญาตพี่น้องของชา
 ราชกาตไปทัพ อยู่ทางนอกถูก โจทย์ฟ้องต้องรับพระราชอาญา
 โดยมาก กล่าวไว้ ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า ในเวลา
 นนทบุรีเขตโรงชำระในพระราชวังเลี้ยงแต่คนร้องไห้แล ครวญคราง
 เซงแซ่ไปทุก ๆ วัน ชาวพระนครก็พากันเกิดความยากแค้นเคียด
 ร้อนไปทั่วหน้า ทอพยพหลยหนีออกไปอยู่ตามป่าตามดงก็มีเป็นอัน
 มาก จนที่ในกรุงธนบุรีมีบ้านเรือนร้างว่างเปล่าอยู่ทุกแห่งทุกตำบล
 ในเวลานั้นพระวิชิตรวงศ์ผู้กอากรไปเก็บภาคหลวงจากคนชค
 ทรัพย์อยู่ที่กรุงเก่า เพราะเมื่อพม่าล้อมกรุงศรีอยุธยาคราวหลัง

พวกชาวกรุงฝั่งทวีปชอนไวตามบ้านเรือนโดยมาก เมื่อเสด็จ
สงครามที่เจ้าของมกไปชุก ที่เจ้าของเดิมล้มตายหายจากคนอื่น
ไปชุกเอาทวีปชงเขาฝั่งไวก็ตยงเสียภาคหลวงตามกฎหมาย จึง
เกิดการผูกขาดเก็บภาคหลวงชททวีปทกรุงเก่าชนด้วยประการฉน
พระวชิทนครยประมุดจะส่งเงินหลวงบละ ๕๐๐ ชง ชนไปเกาะ
กุมเรียกเร่งเอาเงินแก่ราษฎรโดยอำนาจ เป็นเหตุให้พวกชาวกรุง
เก่าได้ความเคอครอนอยแล้ว ครนมีพวกชาวกรุงธนบุรีอพยพหลบ
หนชนไป ยอกข่าวที่เกิดการวิปริตในพระนครแพร่หลายไปถึงกรุง
เก่ามีพวกชาวกรุงเก่าคิดเป็นชชชชช มีตัวหัวหน้า ๓ คน ชชชชชระ
คน ๓ นายชนนาคบ้านแม่ลาคน ๓ กยชนแถวน้องพระยาสวรรค์
ชงเป็นข้าหลวงไปทำกิจการนกลสำหรับชนทหารคน ๓ คยคิดกย
พรรคพวกอีกเป็นอันมาก คมกันเข้าปล้นจวนพระยาอินทรอภยผู้
รักษากรุง ฯ พระยาอินทรอภยผู้พวกชชชชชไม่ใดกหนลงมายัง กรุง
ธนบุรี แต่แรกพระเจ้ากรุงธนบุรีทรงสำคัญว่า เช่นแต่พวกโจรผู้ร้าย
สามัญ เห็นชชชชชปรากฏว่าชนแถวน้องพระยาสวรรค์เป็นหัวหน้าผู้ร้าย
ทวยคน ๓ เวลานั้นพระยาสวรรค์เข้ามาอยู่ในกรุง ฯ จึงมรยสั่ง
ให้พระยาสวรรค์เป็นข้าหลวงชนไปชำระสืบสาวเอาตัวผู้ร้าย ที่ปล้น

• เรื่องที่กล่าวในหนังสือพระราชพงษาวดารกับในจดหมายเหตุในหนังสือพระราช
วิจารณ์บางแห่งไม่ตรงกัน ข้าพเจ้าอนุมติตามจดหมายเหตุในพระราชวิจารณ์ เพราะเห็น
ว่าผู้จดได้รู้เห็นด้วยตนเอง.

จนผู้รักษากรุงเก่า พระยาสุรศักดิ์ฯ ไปถึง กรุงเก่าพวกขบถกลับ
เกลี้ยกล่อมเอาพระยาสุรศักดิ์ฯ ไปเข้าช่วยโต จึงพร้อมกันยกพระยา
สุรศักดิ์ฯ เป็นแม่ทัพให้นำลงมาตีกรุงธนบุรี

พระยาสุรศักดิ์ฯ พวกขบถยกลงมาตีกรุงธนบุรีเมื่อเดือนเสาร์
เดือน ๕ แรม ๑๓ ค่ำ ปีฉลู พ.ศ. ๒๓๒๕ ลอยมาในเวลาค่ำ พอ
ถึงกเขายัดนพระราชนิเวศน์ หมายกับพวกทหารรักษาข้อมล้อมวังอยู่จน
เช้า พวกรักษาน่าทักไม่เป็นใจจะต่อสู้ข้าศึก พระเจ้ากรุงธนบุรีเห็น
ว่าจะสู้ไม่ไหวก็ให้สมเด็จพระสังฆราช (จีน) วัดหงษ์ กับพระพิมล
ธรรม พระรัตนมุนี ออกไปเจรจาขอมแพ้นแก่พระยาสุรศักดิ์ฯ จึงให้
ทุกพระเจ้ากรุงธนบุรีว่า ให้ทรงผนวชเสด็จพระเคราะห์เสียสัก
๓ เดือน พระเจ้ากรุงธนบุรีก็ยอมกระทำตาม ครั้นทรงผนวชแล้ว
พระยาสุรศักดิ์ฯ จึงให้เอาไปคุมไว้ที่ในพระอุโบสถวัดแจ้งกับทงลูกชาย
ที่ยังทรงพระเยาว์ ส่วนเจ้านายผู้ชายที่เป็นผู้ใหญ่มีเจ้ารามดกษณ
ซึ่งเป็นกรมขุนอนุรักษ์สงครามเป็นต้นนั้น พระยาสุรศักดิ์ฯ ให้เอาจำไว้
ทั้งหมด แล้วประกาศแก่บรรดาข้าราชการทั้งปวงว่า จะรักษา
ราชการไว้รอท่าสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึกฯ ข้าราชการ
ทั้งปวงเห็นชอบด้วยก็สงขอยุ่ ขอมให้พระยาสุรศักดิ์ฯ เป็นสำเร็จ
ราชการในระหว่างนั้น พระยาสุรศักดิ์ฯ ก็เข้าไปนั่งว่าราชการที่ห้อง
พระโรงในพระราชนิเวศน์ ให้ปล่อยพวกข้าราชการแลราษฎรที่ถูก
เวรจำกักขังโดยอญาของพระเจ้ากรุงธนบุรีเสียทั้งสิ้น^{๕๖๓} พวกราช-

ภูทกไต่ถูกร่องพ่องต้องรับพระราชอาญาโดยหาความผิดมิได้ ครั้น
 เห็นพระเจ้ากรุงธนบุรีตกกักขังหมดอำนาจแล้ว ต่างก็ชวนกัน
 เทียวจับกุมพวกโจทข่มขืนปล้นดาเป็นต้น ฆ่าฟันเสีย ตามอำเภอ
 ใจด้วยความโกรธแค้น ก็เกิดฆ่าฟันกันตายทั่วไปทุกแห่งหามี
 ผู้ใดจับกุมห้ามปรามไม่.

ฝ่ายพระยาสุรศักดิ์ศรีนครนทร์เห็นผู้คนทั้งปวงยอมอยู่
 ในบังคับบัญชาไม่เกียงแย้ง ก็เกิดกำเริบคิดจะเป็นใหญ่ต่อไป
 เห็นว่ายังคิดสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกอยู่ จึงลอบไป
 คิดอุบายยกกรมขุนอนรรักษ์สงครามหลานพระเจ้ากรุงธนบุรี ซึ่งเอา
 ตัวจำขังไว้ ให้กรมขุนอนรรักษ์สงครามรับเป็นหัวหน้าต่อสู้สมเด็จ
 เจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก พระยาสุรศักดิ์ศรีนครนทร์ให้เงิน
 หลวงในท้องพระคลังไปแจกจ่ายจ้างหากคนเป็นพรรคพวก กรมขุน
 อนรรักษ์สงครามก็รับเป็นหัวหน้า แต่ส่วนตัวพระยาสุรศักดิ์ศรีนครนทร์
 เห็นไม่ กรมขุนอนรรักษ์สงครามเกลี้ยกล่อมใคร่เจ้าพระยามหาเสนา
 กษัตริย์ราชบุตรคนอื่น ๆ อีกหลายคนมีพระยาภามัญวงศ์แลพระยา
 กลางเมืองนายกองมอญเป็นต้น รั้งจะพาพรรคของตนมาเข้าช่วย
 ทำนองกรมขุนอนรรักษ์สงครามจะคิดชิงเอากรุงธนบุรีเป็นพื้นเสีย
 ก่อน เมื่อสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกยกกองทัพกลับเข้ามาก็จะต่อสู้
 กำลังคิดอ่านตระเตรียมการอยู่ พระยาสุรศักดิ์ศรีนครนทร์
 เมืองนครราชสีมาจำนวนพล ๓,๐๐๐ เข้ามายังเมืองนครศรีธรรมราช

๕ ชน ๘ คำ ขบาล พ.ศ. ๒๓๒๕ พระยาสุรศักดิ์ยกพวกที่รวมคึกกัก
 ตกใจ เกรงความที่คิดไว้จะแพร่พราย จึงรีบให้คนหมายผู้คน
 แล้วปล่อยกรมขุนอนรรักษ์สงครามออกในเวลาค่ำ เมื่อฉวันอังคาร
 เดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ ให้ยกพลไปปล้นบ้านพระยาสุรียอภยที่ตำบล
 สวมมังกุด ในเวลาเที่ยงคนความนั้น แต่กรมขุนอนรรักษ์สงคราม
 มรพลน้อย เพราะชาวพระนครไม่เข้าช่วย ได้แต่พวกมอญใน
 กองพระยารามัญวงศ์แลพระยากลางเมืองเป็นพัน ยกขึ้นไปถึง
 บ้านปูนข้างใต้สวมมังกุด เห็นเป็นเวลาลมกล้าหนาวกำลังพัดกล้า
 ไก่กตให้เอาไฟจุดเผาบ้านเรือนราษฎรที่บ้านปูน ให้ไฟไหม้ลูก
 ลามขึ้นไปยังบ้านเรือนของพระยาสุรียอภย แล้วให้ทหารรายโอบ
 ขึ้นไปทางคานควนตกจนถ่วงวอดบางวาน้อย เข้ายืนเข้าไปในบ้าน
 พระยาสุรียอภย ฝ่ายพระยาสุรียอภยไม่ทันรู้ตัว เห็นมีสัตว์มา
 ปล้นบ้านก็เรียกคนออกต่อสู้ ครั้นเห็นไฟไหม้ขึ้นมาทางคานใต้
 จวนจะถ่วงบ้านก็ตกใจ จึงตั้งสัตยาธิฐานขอร้องให้ไฟไหม้ลูกลาม
 ค่อยขึ้นไป ชะงะนเพื่ออุสมพัตมไปทิศอื่น ไฟหาไหม้ไปถึง
 สวมมังกุดไม่ พวกพลของพระยาสุรียอภยก็พากันมีใจต่อสู้ซำคัก
 แลเมื่อเกิดการรบกันนั้น เจ้าศรีธรรมาทานผู้หญิงของเจ้าพระยาสุรียอ
 อยู่ที่บ้านปากคลองบางลำภู รู้ว่ามีซำคักมาปล้นบ้านพระยาสุรีย-

๑ บ้านปูนอยู่ที่เหนือวัดระฆัง สวมมังกุดอยู่ราวต่อโรงศิริราชพยาบาลลงมาข้างใต้
 ต่อขึ้นไปเรียกว่าสวมลันจ้.

อภัย จึงคิดช่วยพระยาเจ้าพระยาพระรามนายกองมอญ^๑ อีก
 พวก^๒ ช่วยกันเกิดเรือรบพวกมอญซึ่งอยู่ในพระยาทั้ง ๒ นั้นข้าม
 ฟากไปช่วยพระยาสุริยอภัยต่อสู้ข้าศึกอยู่จนเช้า พวกกรมขุนอนุ-
 รัทษสังคราม^๓ ไม่ได้พาดันแตกพ่าย ส่วนกรมขุนอนุรัทษสังคราม
 นั้นหนีไปอยู่ที่วัดบาง^๔ พระยาสุริยอภัยตามจับได้ในวันนี้ ให้
 เขาคำว่าไว้รอสมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก^๕ ฝ่ายพระยา
 สรรค์เห็นการไม่สมความคิด มีรูปกระทำประการใดก็ตั้งอยู่แต่ใน
 พระราชวัง ทว่าถือคิดว่าเป็นผู้ก่อกวนในทางลับ ถึงจะมีผู้ส่งใบบอก
 ก็เห็นจะพอแก้ตัวได้ พระยาสุริยอภัยจึงให้ตั้งค่ายร่ายรักษาลงไป
 แต่ส่วนมังกิจจนถึงคลองนครบาลอันเป็นเขตพระราชวัง แล้วให้
 สึกพระเจ้ากรุงธนบุรีเอาภักขงไว้ ให้มั่นคงประสังคังระย้องถนมิให้
 เกิดเหตุขึ้นได้อีก^๖

ฝ่ายสมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก^๗ ตั้งแต่ให้พระยาสุริย
 อภัยกลับมาแล้ว ก็คอยฟังเหตุการณ้อยู่ที่เมืองเสียมราฐ พอได้
 ข่าวว่าเกิดขบถขึ้นในกรุงธนบุรีก็ยกทัพให้เจ้าพระยาสุริยอภัย

๑ ครั้งนั้นพวกมอญแต่ก่อนเป็น ๒ พวก พวกพระยาเจ้าพระยาพระรามนับถือ
 สมเด็จเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึก^๘ จึงมาช่วยข้างนี้

๒ วัดบางอยู่ทางคลองบางกอกน้อย ใกล้วัดลครท่า

๓ ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า เมื่อพระยาสุริยอภัยเข้ามาถึงกรุงธนฯ ปลุกษา
 กับพระยาสรรค์ให้สึกพระเจ้ากรุงธนบุรี แต่ในหนังสือพระราชวิจารณ์ปรากฏว่าเมื่อ
 วันรบกันกลางเมือง^๙ พระเจ้ากรุงธนบุรียังทรงผนวชอยู่

คัยบัญชา แล้วรบยกกองทัพมาจำนวนพล ๕,๐๐๐ กลับมาทางด่าน
 พระธาตุ ครั้นมากลางทาง ทราบว่ามีศัตรูเกิดขึ้นในกรุงธนบุรี
 ถึงรบพุ่งกับพระยาสุริยอภัยเป็นศึกกลางเมือง ก็ยกกองทัพตรง
 มายังกรุงธนบุรี มาถึงเมืองวันเสาร์ เดือน ๕ แรม ๘ ค่ำ
 ยชาติ พ. ศ. ๒๓๒๕ ฝ่ายพวกชาวพระนครรู้ว่าสมเด็จพระยา
 มหากษัตริย์ศึก ฯ กลับมาตั้งทางกษัตริย์สมเด็จเจ้าพระยา
 พากันไปคอยรับเป็นอันมาก ต่างร้องขอให้ช่วยปราบยุคเข็ญให้
 บ้านเมืองเป็นสุขด้วยกำลังแต่ก่อนตลอดทางที่เข้ามา ครั้นมาถึง
 พระราชวังข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงก็ออกรวมพร้อมกัน ทา
 มี่หนึ่งผู้ใดกระต้างกระเดื่องไม่ สมเด็จพระยามหากษัตริย์
 ศึก ฯ ได้สวนทราญเรื่องเหตุการณึ่งซึ่งตรงที่ใดมีมาตลอดแล้ว จึง
 ให้มกระทัถามพระเจ้ากรุงธนบุรี ให้เข้มแข็งความประพฤติ ที่
 ไต่กระทำแก่พระสงฆ์ แลพวกชาวพระนคร ตลอดนครรอบครัว
 ของผู้ไปราชการสงคราม ให้พากันไต่ความทุกข์ยากล้มตาย
 โดยหาความผิดมิได้ พระเจ้ากรุงธนบุรีไม่สามารถจะแก้ได้ ก็รับ
 ผิดสันทุกประการ สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ฯ จึงให้
 ข้าราชการทั้งปวงปลุกษาโทษพระเจ้ากรุงธนบุรี ปลุกษาพร้อมกัน
 เห็นว่าเป็นเสียหนามหลักคออันใหญ่อยู่ในแผ่นดินจะ ละไว้มิได้
 ควรให้สำเร็จโทษเสีย สมเด็จพระยามหากษัตริย์ศึก ฯ
 เห็นเป็นอัปมงคลวิฤกภาพ ควบบ้านเมืองกำลังมีศึกสงครามภาย

นอก มาเกิดทรยศขึ้นภายในเพราะพระเจ้ากรุงธนบุรีเป็นตัวเหตุ เห็น
 จะเกิดการร้าวฉานต่อไป จึงต้องอนุญาตให้ไปไปตามคำปฤกษา
 ของข้าราชการทั้งปวง เมื่อพระเจ้ากรุงธนบุรีต้องสำเร็จโทษนั้นชน
 มายได้ ๔๘ ปี แล้วให้พิจารณากรมขุนรามภเบศร์ ๆ ก็ให้การทอ
 ชักลงผูกไว้รวมติด มีพระยาธรรมรักษ์เป็นต้น ได้ความเป็นสัตย์
 จึงพิพากษาลงโทษตามความผิดหมดทุกคน.

ครั้นเสร็จการปราบยศเข็ญที่กรุงธนบุรีแล้ว ข้าราชการผู้
 ใหญ่ผู้น้อยทั้งปวงจึงพร้อมกันเชิญเชิญสมเด็จพระยามหากระ
 มษัตริย์ศึก ๆ เสด็จขึ้นผ่านพิภพเป็นพระมหากษัตริย์ราชทรงปกครอง
 สยามประเทศสืบไป จึงเสด็จปราบดาภิเษก ทรงพระนามสมเด็จพระ
 ราชามาธิบดี ประดิษฐานพระบรมราชจักรวรรค์ ดำรงสยามประเทศ
 สืบมา แลทรงสถาปนาสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ พระเจ้าสุริยพงศ์ให้
 เป็นพระมหาอุปราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล แล้วทรง
 สร้างกรุงเทพมหานคร อมรรัตนโกสินทร ๆ เป็นราชธานี ก็
 สิ้นสมัยกรุงธนบุรีอันมีกำหนดอายุกาลได้ ๓๕ ปี ด้วยประการฉะนี้.

อธิบายเรื่องไทยรบกับพม่าในครั้งกรุงเก่า

ตั้งแต่กรุงเก่ามหานคร อมรรัตนโกสินทร ฯ เป็นราชธานี
ของสยามประเทศ มาจนประเทศพม่าเสียอิศราภาพตกเป็นเมืองขึ้น
ของอังกฤษเมื่อปีระกา พ. ศ. ๒๔๒๗ เป็นเวลา ๑๓๓ ปี ไทยได้
ทำสงครามกับพม่ารวม ๓๐ ครั้ง เป็นสงครามฝ่ายพม่ามาขุดรุก
๕ ครั้ง ฝ่ายไทยไปขุดรุก ๕ ครั้ง ถัดกำหนดโดยรัชกาล ไทย
กับพม่าทำสงครามกันเมื่อในรัชกาลที่หนึ่ง ๗ ครั้ง รัชกาลที่สอง
ครั้ง ๑ รัชกาลที่สาม ครั้ง ๓ รัชกาลที่สี่ ครั้ง ๑ ในรัชกาล
ที่ห้าเป็นแต่เพียงยกกองทัพไปช่วยไล่พม่า ทหารถึงรบพุ่งกันไม่ แต่
ถ้าว่าโดยกระบวนรบ รบกันเข้มนงวคอยู่แต่เมื่อในรัชกาลที่ ๓ ยุค
เกี่ยว ต่อมาก็เป็นอย่างวิวาทกันทางปลายแดน ทหารถึงรบช่วย
เข้มนงเหมือนเมื่อในรัชกาลที่ ๓ ไม่

ในรัชกาลที่ ๓ พระเจ้ากรุงเก่าครองเมืองพม่า มีอำนาจ
มากเหมือนท่านองพระเจ้าหงสาวดีรุ่งเรืองแต่ปางก่อน พยายาม
จะตีเอาเมืองไทยให้จงได้ ยกกองทัพมาเป็นกรใหญ่หลวงยิ่ง
กว่าศึกพม่าครั้งไหน ๆ ที่เคยปรากฏมาในพงษาวดาร ฝ่ายไทย
ต่อสู้ด้วยไชยยุทธชิงคชชนใหม่ในรัชกาลที่ ๓ นั้น เอาไชยชนะ

พม่าได้ ทิ้งพม่าก็ครั้นคร้าม ไทยจึงไปตีเมืองพม่าบ้าง แต่หา
โคเมืองพม่าไม่ ได้แต่หัวเมืองล่อเชินของพม่ามาเป็นของไทย.

ถึงรัชกาลที่ ๒ พม่าเตรียมจะมาตีเมืองไทยอีก แต่มี
เหตุขัดขวางเสียทั้ง ๒ คราว คราวแรกเป็นแต่มาปล้นหัวเมืองใน
มณฑลทวายเมืองกลางเป็นต้น กองทัพกรุงฯ ลงไปปราบปราม
ก็พ่ายแพ้ไป คราวหลังพอเตรียมทัพกันทั้ง ๒ ฝ่าย พอเหตุเกิด
เหตุในเมืองพม่า ๆ ต้องถอยกองทัพไปทางอื่น ก็เลยไม่ได้รบกัน
คราวหลังจึงหาญในจำนวนสงครามไม่

ถึงรัชกาลที่ ๓ เมืองอังกฤษที่เมืองพม่าครั้งแรก อังกฤษ
มาขอให้กองทัพไทยไปช่วยรบพม่า กองทัพไทยได้ยกไปถึงเมือง
เมาระคมะ แต่ได้ช่วยรบพม่าบ้างแต่ไม่มากนัก เรื่องการสงคราม
ครั้งนั้นในหนังสือพระราชพงษาวดารเป็นแต่กล่าวถึง ทว่ามีรายการ
ปรากฏไม่ ข้าพเจ้าได้พบรายการในจดหมายเหตุเก่าบ้าง พบ
ในจดหมายเหตุของเฮนรีเบอรรนทูตอังกฤษ ที่เขามาอยู่ในเมืองไทย
ในเวลาการสงครามครั้งนั้นบ้าง เห็นว่าเรื่องราวมีคติน่ารู้ จึงได้
ลองคัดเนื้อความมาเรียบเรียงให้ปรากฏรายการ ในหนังสือเรื่องนี้
ที่ว่าเป็นคติน่ารู้ไม่ใช่ในถระของรบพม่า ที่จริงเรื่องรบพม่าไม่มี
สาระอันใดนัก คดีอยู่ในเรื่องราวที่ไทยกับอังกฤษเป็นสัมพันธมิตร
กันครั้งนั้นอย่างแปลกปลาด เพราะทั้ง ๒ ข้างต่างถือลทธิธรรม
นิยมต่างกัน ความนิยมก็ต่างกัน ทั้ง ๒ ฝ่ายไม่รู้ลทธิธรรมนิยม

แต่ความนิยมของกันแลกัน ใช้แต่เท่านั้น ข้าไม่ชอบมันแต่
 ไม่ไว้ใจกันด้วย ที่เกิดเป็นสัมพันธมิตรกันเพราะอังกฤษอยากจะ
 ได้กำลังช่วยรบพม่า เห็นว่าไทยเคยเป็นศัตรูกับพม่าสืบมาแต่ชั่ว
 ม้าตายาย จึงมาชวนไทยไปรบ ด้วยเห็นว่าจะเป็นประโยชน์
 แก่อังกฤษ ไทยไม่สู้ต้องลงทุนรอนผลกเท่าไรนัก ฝ่ายข้าง
 ไทยก็อยากจะรบพม่า เพราะเห็นว่าไทยทพม่าศึกศึกอีกทาง ๓
 แต่มุ่งหมายจะทำแต่เพียงที่สมแก่ประโยชน์ของเมืองไทยเท่านั้น
 ศึกรบเป็นสัมพันธมิตรกันจึงเกิดเหตุเข้าใจผิดกันต่าง ๆ ตั้งแต่ต้นจน
 ปลาย บางคราวถึงเกือบจะเกิดรบกันตนเองก็มี แต่รัฐบาลทั้ง ๒
 ฝ่ายต่างพยายามรักษาทางไมตรีกันมาโดยตลอดการสงคราม
 จึงเห็นว่ารอดเป็นคดีน่ารู้ แต่ต้องอ่านด้วยตรงไว้ในใจอย่าง ๑ ว่า
 ในสมัยนั้นไทยเรายังไม่เคยเคยสมาคมกับชาวยุโรป ทั้งความรู้แล
 ความนิยมก็ยังเป็นอย่างโบราณ ควรจะพิจารณาดูแต่ทางการ
 อันเป็นความมุ่งหมายของรัฐบาลในสมัยนั้น ก็จะได้เห็นว่าท่าน
 วิศวกรเลือกพันด้วยรู้อ่างไรจะเป็นประโยชน์กว่าเป็นประโยชน์
 แก่เมืองไทย แลพยายามรักษาประโยชน์ไว้ได้ ในที่สุด ซึ่งที่
 แต่เห็นว่าควรจะสรรเสริญ.

ถึงรัชกาลที่ ๔ ไทยไปรบรุกตีเมืองเซียงตงจึงเกิดรบกับ
 พม่า เหตุสงครามครั้งนี้จริงเกิดแต่ในรัชกาลที่ ๓ เป็นมรฎก
 ตกมาถึงรัชกาลที่ ๔ จึงไทยยกกองทัพไปตีเมืองเซียงตง เพราะ

เหตุการณ์ทำให้เห็นว่าจำเป็น มีใช้ไต่เตรียมโดยปราณนาระ
 คเมืองพม่า ภัยเหตุนี้จึงทำการไม่สำเร็จ ไทยกับพม่าไต่รบ
 กันครั้งเป็นครั้งที่สี่ซึ่งปรากฏมาในพงษาวดาร ต่อมาในรัชกาล
 ที่ ๕ พระเจ้ามินทงซึ่งครองแผ่นดินพม่าถูกอังกฤษซึ่งเอาหัวเมือง
 มอญเสียหมด หนีมาปราณนาระเป็นไมตรีกับไทย ไต่พยายามจะ
 ทำทางไมตรีหลายครั้ง แต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ไม่ทรงเห็นประโยชน์ที่จะเป็นไมตรีกับพม่าก็ทรงเฉยเสีย

ในรัชกาลที่ ๕ มีพวกรพม่าเงี้ยวซึ่งเป็นคนของพม่า เข้า
 มาตั้งภูมิลำเนาที่เมืองเชียงแสน แต่แรกเป็นแต่อพยพเข้ามาตั้ง
 ทำมาหากันคราวละคราวหนึ่งสองคราว ว่าจะขอมาพึ่งพระบารมีอยู่
 อย่างเป็นราษฎรพลเมือง ครั้นนานเข้าพวกรพมามาย่อยด้วยกันมาก
 ชนลงพันเศษก็ตั้งตนปกครองตนเอง ไม่ยอมอยู่ในบังคับบัญชา
 เจ้าพนักงานผู้ปกครองท้องที่ จึงโปรดให้กองทัพเจ้านายในมณฑล
 ภาคพายัพยกขึ้นไปขับไล่พวกรพม่าเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๘ พวกรพม่า
 พม่าจึงทิ้งเมืองเชียงแสนหนีกลับไปเมืองพม่า.

การสงครามในระหว่างไทยกับพม่าในชั้นกรุงเก่า มีเรื่อง
 ราวเป็นเค้าเงื่อนถึงแสดงมา แต่นี้จะอธิบายรายการให้ปรากฏ
 ต่อไป.

ภาคที่ ๓ เรื่องไทยกับพม่ารบกันครั้งกรุงเก่า

สงครามครั้งที่ ๑ คราวพม่ายกกองทัพใหญ่มาตีเมืองไทย

พิมพ์โดย พ. ศ. ๒๓๒๗

ตอนที่ ๓ รบพม่าที่ลพบุรี

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีฯ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์
 เสด็จผ่านพิภพปราบดาภิเษกเมื่อ พ. ศ. ๒๓๒๕ พอทรงเจริญ
 ทัพชุกชุมในกรุงธนบุรีราชธานีแล้ว โปรดให้เกณฑ์ไพร่พลให้หา
 กองทัพมาจากรุงกัมพูชาแล้ว ก็ให้เริ่มการขยายพระนครข้ามปาก
 จากเมืองธนบุรีมาสร้างกรุงเก่ามหานคร อมรินทร์โกสินทรฯ ทาง
 ข้างฝั่งตะวันออกแต่ฝั่งเดียว ด้วยทรงพระราชดำริเห็นว่าลพบุรี
 จะมาอีก จะวางใจไม่ได้ กรุงธนบุรีสร้างเอาแม่น้ำเจ้าพระยา
 ตั้งแนวปราการแลคูเมืองทั้ง ๒ ฝั่งเหมือนอย่างเมืองพิศณุโลก
 การสู้รบรักษาเมืองคนข้างในระช่วยกันรักษาว่าไม่มีใครทันต่อ
 ด้วยต้องข้ามน้ำ ไต่ทรงทราบมาแต่ครั้งรักษาเมืองพิศณุโลก
 สักกะแซ่ห่วนก เมืองพิศณุโลกยังว่าล่าน้ำเคยแล่น พอทำ
 สพานข้ามได้ ทั้งกรุงธนฯ นแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งกว้างตื้นลึก จะ
 ทำสพานข้ามก็ยาก ถ้าข้าศึกเข้ามาได้ลงกรุงธนบุรี การที่จะ
 คอสู้ข้าศึกรักษาพระนครเห็นจะลำบากยิ่งนัก ทรงพระราชดำริห์

ว่าข้างฝั่งตะวันออกเป็นทมิฬไชยภูมิเพราะเป็นหัวแหลม ถ้าสร้าง
เมืองแต่ปากเคียวระโตแม่น้ำเป็นคูเมืองทั้งด้านตะวันตกแลด้านใต้
ถึง ๒ ด้าน ต้องขุดคลองเป็นคูเมือง แต่ด้านเหนือยกย้านด้านตะวันออก
เท่านั้น ถึงจะมหาศึกมากก็พอต่อสู้ได้ ไม่ลำบาก ด้วย
เหตุนี้จึงโปรดให้ย้ายพระนครมาสร้างข้างปากตะวันออกแต่ฝั่งเคียว
เป็นนัยว่าระตั้งราชธานีทางด้านนอกนั้นต่อไป ไม่คิดกลับคืนขึ้นไปตั้ง
ที่กรุงศรีอยุธยาอย่างโบราณ จึงมีรับสั่งให้ขึ้นไปรอกำแพง
กรุงเก่าเอาอิฐลงมาสร้างซ่อมปราการกรุงเทพฯ เพราะจะมีให้
กรุงเก่าเป็นที่อาศัยรบของข้าศึกด้วยอีกประการ ๓ สร้างพระนคร
อยู่ ๓ ปีจึงสำเร็จเมื่อในรัชสมัย พ. ศ. ๒๓๒๘ พอลมโลกพระนคร
แล้วไม่ช้า ในขณะนั้นเองพม่าก็ยกกองทัพมาตีเมืองไทย.

ในตอนนั้นจะต้องขอยกขึ้นไปเล่าเรื่องพงษาวดารพม่าเสียก่อน
คือเมื่อพระเจ้าอลองพญาผู้เป็นต้นราชวงศ์สันพระชนม์ มังลอก
ราชบุตรองค์ใหญ่ได้ครองแผ่นดินพม่าต่อมา พระเจ้ามังลอกมี
ราชบุตรกับพระมเหสีองค์ ๑ ชื่อว่ามังหม่อง เมื่อพระเจ้ามังลอก
สิ้นพระชนม์ มังหม่องยังเยาว์อยู่ ราชสมบัติจึงได้แก่มังระ
ราชอนุชา ครั้นมังหม่องเติบโตใหญ่ขึ้นพระเจ้ามังระมีความรังเกียจ
เกรงจะชิงราชสมบัติ คิดจะประหารชีวิตมังหม่องเสีย แต่นาง
ราชชนนีผู้เป็นย่าของมังหม่องขอชีวิตไว้ รับว่าจะให้ไปศึกษาวิชา
เรียนอยู่ในวัดจนตลอดชีวิต มิให้มาเกี่ยวข้องกับราชการแผ่นดิน

คืน พระเจ้ามังระจึงมีใต้อันตราายแก่มังหม่อง พระเจ้ามังระ
 เสวยราชย์มา มีราชบุตร ๒ องค์ ๆ ใหญ่เรียกกันว่าจิงกุกา แปล
 ว่าผู้กินส่วยเมืองจิงกุกา เป็นลูกพระมเหสี องค์น้อยชื่อแซลงจา
 เป็นลูกพระสนม จิงกุกานั้นพอโตขึ้นก็ชอบคบคนเสเพล ชักชวน
 ให้ประพฤติเป็นพาลมาเนือง ๆ พระเจ้ามังระมีใคร่เค็มพระไทยจะ
 ให้รับราชสมบัติ ครั้นบวออก พ. ศ. ๒๓๓๘ พระเจ้ามังระประสูติ
 ทนักรวนจะสิ้นพระชนม์ จึงมอบราชสมบัติให้ผู้นอนแรมจะเกิดเหตุ
 ไม่เรียบร้อย จึงมอบราชสมบัติแก่จิงกุการาชบุตรใหญ่ พระเจ้า
 จิงกุกาได้ราชสมบัติแล้วส่งไสยวามผู้จะคคราย จึงให้จับแซลงจา
 ราชอนุชาสำเร็จโทษเสีย แล้วให้หาละแหร่วนกกลับมาจากเมือง
 พิศณโลก ไปถึงก็พาลหาเหตุถอดอะแซห่วนกเสียจากยศบรรดา
 คักคัก แล้วรับพระเจ้าอวองคใหญ่ขึ้นเมือง ซึ่งเรียกกันว่าตะแคง-
 อะเมียง ตามตำแหน่งยศเป็นเจ้าของเมืองอะเมียง สำเร็จโทษ
 เสียอีกองค์ ๓ แลให้เนรเทศพระเจ้าอวองค ๓ องค์ คือ มังเวง-
 ตะแคงยัก มังจตะแคงพุกาม แลมังโพเซียงตะแคงเบงตะแคง
 ไปเสียจากเมืองอังวะ เขาไปคณไว้ ในหัวเมือง พระเจ้าจิงกุกามี
 มเหสีแต่ไม่มีราชบุตร แลได้บิดาของอำมาตย์อะตวนห่วนมา
 เป็นนางสนม แต่แรกมีความเสนหาแก่นางนั้นมาก ถึงยกขึ้น
 เป็นพระสนมเอก ร้องแต่พระมเหสีลงมา บิดาของนางก็เอามายก
 ย่องให้ มียศเป็นขุนนางผู้ใหญ่ แต่พระเจ้าจิงกุกานี้มักเสวยสุรา

เมามาย แลประพฤติกัฏฐาร้ายกาจต่าง ๆ อยู่มาวันหนึ่งพระเจ้า
 ริงกูจากำลังเมา เกิดพิโรธให้เอานางสนมเอกนั้นไปดองน้ำเสีย
 แลรดอกขี้คาของนางลงเป็นไฟ ๒ อะตวนห่วนโกธรแค้นจึงไปคยคิก
 กัฏฐะแคงปดุงซึ่งเป็นพระเจ้าอวรวงศ์ใหญ่ แลอะแซห่วนกชงถูก
 ถอกคน^๓ ปดุงขากันระกำคพระเจาหงกาเสยจากราชสมยัต ทำ
 นองตะแคงปดุงระมกรงเจาของอีก ๒ องค์จะไม่ยอมให้ราชสมยัต
 ในชั้นแรกจึงออกหนน่มงหม่อง ซึ่งบวชเป็นสามเณรขยให้คคชง
 ราชสมยัต เพราะมงหม่องเป็นลูกมเหยของพระเจ้ามงลธกอินอยู่
 ในที่ควระโคราชสมยัตมาแต่ก่อนแล้ว.

ณยณล พ. ศ. ๒๓๒๕ พระเจ้าริงกูจาออกไปประพาศหัวเมือง
 ทางน่มงหม่องรังศกจากสามเณร คมสมักพรรคพวกเขาปล้นได้
 เมืองอังวะโดยง่าย มงหม่องระมยบราชสมยัตถวายพระเจ้าอว
 ๓ องค์ แต่พระเจ้าอวไม่รัย มงหม่องจึงขึ้นว่าราชการ แต่
 พอมงหม่องชนนงเมืองก็ปรากฎว่าไม่สามารถจะปกครองแผ่นดินได้
 ด้วยปล้อยให้เหล่าโจรที่เ็นพรรคพวกช่วยปล้นเมืองอังวะ ไปเที่ยว
 แเบงชิงทรัพย์สมยัตของพวกชาวเมืองตามอำเภอใจ มงหม่องควย
 คมไว้ไม่อยู่ เกิดวุ่นวายชนทงเมืองอังวะ พวกข้าราชการทงบ่วง
 จงพรธมกันไปเชิญตะแคงปดุงครองราชสมยัต ด้วยเป็นราชบุตร

๑ เรื่องอะแซห่วนกชงนี้ หนังสือบางฉบับว่าเป่นพ่อของนางสนมที่ถูกดองน้ำ
 ข้ำพจ้เกิดเวตามจดหมายเหตุของนายพันตรี ไมเกล ไซม์หุตอังกฤษที่ได้ไปเมืองพม่าเมื่อ
 พ. ศ. ๒๓๕๘ เพราะเห็นว่าต่างใกล้กับเวลาที่เกิดเหตุ. 21/04/2563

ที่ ๔ ของพระเจ้าอลองพญา มังหม่องนั่งเมืองอยู่ได้ ๓๓ วันพระเจ้าปดุงก็ยกสำเร็จโทษเสีย

ฝ่ายพระเจ้าจิงกุกาซึ่งออกไปประกาศอยู่ที่หัวเมือง เมื่อข่าวปรากฏไปถึง ว่ามังหม่องซึ่งโคเมืองอังวะ พวกไพร่พลที่ติดตามไปช่วยก็พากันหลยหนีกันไปเสียเป็นอันมาก เหลือแต่ชนนางคนสนิทที่ติดพระองค์อยู่ไม่กี่คน แต่แรกพระเจ้าจิงกุกาคิดจะหนีไปเอาโคร้อยอยู่เมืองกระแซ แต่เป็นหลวงนางราชชนนีหลงลงมาใกล้เมืองอังวะ แล้วมหน่งสลับเข้าไปทูลให้ทราบว่าหนีไปเมืองกระแซ นางราชชนนีให้มาห้ามปรามว่า เกิดมาเป็นกรรมตรัยถึงจะตายก็ชอบ แต่จะตายอยู่ในเมืองของตัว ก็จะหนีไปพึ่งเมืองน้อยอันเคยเป็นข้าหากว่ไม่ พระเจ้าจิงกุกาก็เกิดมวนะพาพวกบริวารที่มอยู่ตรงเข้าไปในเมืองอังวะ ทำนองอาจเหมือนกบเสด็จไปประกาศแล้วกลับคืนมายังพระนคร พวกไพร่ที่รักษาประตูเมืองเห็นพระเจ้าจิงกุกาก็พากันเกรงกลัวไม่มีใครกล้าจะต่อสู้ พระเจ้าจิงกุกาเข้าไปไต่ถามในเมือง พออะตวन्हุ่นพื่อนางสนมเมื่อก่อนที่พระเจ้าจิงกุกาให้มาเสียทราบความจึงคิดรวผลมาลอบขโมยพระเจ้าจิงกุกา อะตวन्हุ่นเองพื่อนพระเจ้าจิงกุกาสันพระชนมิตในเมืองอังวะ พระเจ้าปดุงทราบความว่าอะตวन्हุ่นฆ่าพระเจ้าจิงกุกาก็ทรงพระพิโรธว่า ควรจะจับมาถวายโทษยอม ไม่ควรจะฆ่าฟันเจ้านายโดยพลการ ให้เอาตัวอะตวन्हุ่นไปประหารชีวิตเสีย ครองนผู้ ที่แต่งหนังสือพระราชพง-

ฆาตกรเข้าใจผิดไปว่าประหารชีวิตอะแซหุ่นก ที่จริงอะแซหุ่นก
 นั้นเมื่อพระเจ้าปดุงได้ราชสมบัติแล้ว เอาจลัญจกของดั่งแต่
 เป็นชนนางผู้ใหญ่ ได้ให้เป็นอุปราชสำเร็จราชการหัวเมืองฝ่ายใต้
 ขยู่ที่เมืองเมะระจนทวายเมื่อปี พ. ศ. ๒๓๓๓ แล้วได้เป็นแม่
 ทัพมารบไทยอีกคราว ๑ คราวไทยยกไปตีเมืองทวายเมื่อปีมะแม
 พ. ศ. ๒๓๓๐ (แต่ความชอบลงหน้าพระเจ้าหงสาวดีอยู่)

ขณะเมื่อเกิดแย่งชิงราชสมบัติกันอยู่นวราย ในเมืองพม่าครั้งนั้น
 เหล่าหัวเมืองชนของพม่ากษัตริย์กระด้างกระเดื่อง ถึงยังอาจคุม
 กำลังไปปล้นเมืองอังวะซึ่งเป็นราชธานีก็ พระเจ้าปดุงต้องทำสัง-
 ครามปราบปรามเสี้ยนหนามแผ่นดินอยู่หลายปี แต่พระเจ้าปดุง
 นั้นเข้มแข็งใน การศึกยิ่งกว่าบรรดาราชวงศ์ของพระเจ้าอลองพญา
 ของก่อน ๆ เมื่อปราบปรามพวกที่คิดทรยศขายชาติทั่วทั้งเขตพม่า
 ราบัญแดไทยใหญ่แล้ว จึงสร้างเมืองอมระบูรระขึ้นเป็นราชธานีใหม่
 แล้วยกกองทัพไปตีประเทศมณีปุระทางฝ่ายเหนือ และประเทศยะ-
 ไช้ทางตะวันตกได้ทั้ง ๒ ประเทศ แล้วราชอาณาจักรกว้างขวางยิ่ง
 กว่ารัชกาลก่อน ๆ โดยมาก พระเจ้าปดุงเสวยราชย์มาได้ ๓ ปี
 จึงคิดจะเข้ามาตีเมืองไทยให้มเกลยรตยศสูงเส่มอ महाराชแต่ปาง
 ก่อน เช่นพระเจ้าหงสาวดียเรงนอง ด้วยในขณะนั้นพระเจ้าปดุงมี
 ทรัพย์บริบูรณ์ แลทำสงครามมิใช่ชนะมาทุกแห่ง พลทหาร
 กำลังราแรงกล้า ๆ กัน.

ครั้นถึงปีมะเส็ง พ. ศ. ๒๓๒๗ พระเจ้าปดุงให้เตรียมกองทัพ
ที่จะยกเข้ามาตีเมืองไทย เกณฑ์คนทั้งในเมืองหลวงและหัวเมือง
ชนตลอกลงเมืองประเทศราชหลายชาติหลายภาษา รวมจำนวนพล
๑๔๔,๐๐๐ จัดเป็นกระบวนทัพ ๘ ทัพ คือ

ทัพที่ ๑ ให้เมงยี แม่ของกยอ เป็นแม่ทัพ มีทั้งทัพบก
ทัพเรือ จำนวนพล ๓๐,๐๐๐ เรือกำปั่นรบ ๓๕ ลำ ลงมาตั้งที่เมือง
มฤต ให้ยกทัพยกมาตีหัวเมืองไทยทางบกยี่ไต ตั้งแต่เมืองชุมพร
ลงไปจนเมืองสงขลา ส่วนทัพเรือนี้ให้ตีหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันออก
ตกตั้งแต่เมืองตะกั่วป่าลงไปจนเมืองถลาง.

ในพงษาวดารพม่าว่าแม่ของกยอยกลงมาแต่เดือน ๘ ปี
มะเส็ง ควบพระเจ้าปดุงให้เป็นพนักงานรวบรวมเสบียงอาหารไว้
สำหรับกองทัพหลวงที่จะยกลงมาตั้งประชิดทัพเมืองเมวระตมะด้วย
ครั้นเมื่อกองทัพหลวงยกลงมาไม่ไกลเสบียงอาหารไว้พอแก่ราชการ
พระเจ้าปดุง ทรงพระพิโรธให้ประหารชีวิตแม่ของกยอเสีย
แล้วตั้งเกงหวุ่นเมงยี มหาสังหารุระ ขรรคมหาเสนาบดีเป็นแม่
ทัพที่ ๑ แทน.

ทัพที่ ๒ ให้อนอกแฝงกิดหวุ่นเป็นแม่ทัพ มีพล ๓๐,๐๐๐
ลงมาตั้งที่เมืองทวาย ให้เดินเข้าทางค่านของต มาตีหัวเมือง
ไทยฝ่ายตะวันตก ตั้งแต่เมืองราชบุรีเมืองเพชรบุรีลงไปประชิดของ
ที่ ๓ ที่เมืองชุมพร.

ทัพที่ ๓ ให้หุ้มฉวี สะโคะ ศรีมหาอุษะนา เจ้าเมืองตองอู
เป็นแม่ทัพ ทัพ ๓๐,๐๐๐ ยกมาทางเมืองเชียงแสน ให้ตั้ง
มาตเมืองนครลำปาง แลหัวเมืองทางริมแม่น้ำแควใหญ่แดนน้ำ
ขุ่นตั้งแต่เมืองสวรรคโลกเมืองสุโขทัยลงมาบรรจบกองทัพหลวง
ที่กรุงเทพฯ ๑

ทัพที่ ๔ ให้เมื่อนห้วน แมงยี มหาทิมช้อง เป็นแม่ทัพ ทัพ
พล ๓๓,๐๐๐ ยกลงมาตั้งที่เมืองเมะระตมะ เป็นทัพหน้าที่จะยกเข้า
มาที่กรุงเทพฯ ๑ ทางด่านพระเจดีย์สามองค์

ทัพที่ ๕ ให้เมื่อนห้วนเป็นแม่ทัพ ทัพพล ๕,๐๐๐ มาตั้งที่
เมืองเมะระตมะ เป็นทัพหนุนทัพที่ ๔

ทัพที่ ๖ ให้ตะแกงกามะราชบุตรที่ ๒ (พม่าเรียกว่า ศรี-
ธรรมราชา) เป็นแม่ทัพ ทัพพล ๓๒,๐๐๐ มาตั้งที่เมืองเมะระตมะ
เป็นทัพหน้าที่ ๓ ของทัพหลวงที่จะยกเข้ามากรุงเทพฯ ๑ ทางด่าน
พระเจดีย์สามองค์

ทัพที่ ๗ ให้ตะแกงจักกุธาบุตรที่ ๓ (พม่าเรียกว่า สะโคะ
มันชอ) เป็นแม่ทัพ ทัพพล ๓๑,๐๐๐ มาตั้งที่เมืองเมะระตมะ เป็น
ทัพหน้าที่ ๒ ของทัพหลวง

๑ ราชการเรื่องสงครามคราวนี้ พงษาวดารพม่ายุติอยู่กับหนังสือพระราชพงษาว-
ดารแทบทุกข้อ แต่ทัพที่ ๕ ที่ไม่มีในพงษาวดารพม่า จะเป็นเพราะเขียนฉบับเดิม
ตกก็เป็นได้. TUDC 21/04/2563

เมืองไทยแต่ก่อน ให้กองทัพยกเข้ามาในคราวนี้พร้อมกันหมด
 ทุกทาง ประสงค์จะเอากำลังใหญ่หลวมเข้าท่วมเทตให้พร้อมกัน
 หมดทุกด้านในคราวเดียว มิให้ไทยมีประตูที่จะสู้ได้ แต่ที่แท้
 พระเจ้าปดุงมีปรีชาญาณในการยุทธวิธีไม่เหมือนพระเจ้าหงสาวดี
 แต่ปางก่อน ระวังประมาณพลาดในข้อสำคัญ ด้วยไพร่พล
 มากมายย้ายแยกกันเป็นหลายทัพหลายกอง แลยกมาหลาย
 ทิศหลายทางเช่นนั้น ไม่คิดเห็นว่ายากที่จะเดินทัพเข้ามาถึงที่มุ่ง
 หมายให้พร้อมมูลเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ประการ ๓ คือ ประ-
 การ ๓ ซึ่งยังสำคัญกว่านั้น คือ ทมิได้คิดถึงความยากในร่อง
 ที่ระหว่างแลลาเลยงเสียบยงอาหารให้พอเพียงเลี้ยงกองทัพได้หมดทุก
 ทาง ความพลาดพลั้งของพระเจ้าปดุงทั้ง ๒ ข้อนั้นไทยเอาเป็น
 ประโยชน์ในการต่อสู้คิดพม่าครั้งนั้นได้เป็นสำคัญ ดังจะเห็นได้ใน
 ราชการที่จะปรากฏต่อไปข้างหน้า.

ทหารกล้าดวงฝ้ายไทยที่กรุงเทพมหานครต่อไป ขณะพม่า
 ลงมือประชิดพลเมืองระคัมขัณชะเตงนั้น พวกกองมอญไปลาดตระ-
 เวณสืบทราบความว่าพม่าเตรียมทัพที่เมืองเมาระตะมะระมาตเมืองไทย
 เมืองกาญจนบุรียกเข้ามาลงกรุงเทพ เมืองวันอาทิตย์ เดือน
 ๑๒ แรม ๘ ค่ำ ค่อนนมาหวเมืองเหนือใต้ทั้งปวงก็ยกออกข้างศึก
 พม่าเข้ามาโดยลำคัย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์
 จึงโปรดให้ประชุมพระราชวงศานุวงศ์ ก็ตั้งเสนาบดีข้าราชการ

การผู้ใหญ่พร้อมกันนำพระที่นั่ง ทรงปฤกษาการที่จะต่อสู้พม่า
ชาติ ก ขอพระราชดำริที่แต่ขอที่ปฤกษาคงลงในครั้งนั้นจะ

อย่างไรหาไม่จกหมายเหตุปรากฏไม่ ได้แต่พิเคราะห์ดูโดยลักษณะ
การที่โตทำต่อมา เขาใจว่าคงเห็นพร้อมกันในที่ประชุมว่า คัก
พม่าที่พระเจ้าปดุงยกมาครั้งนั้นใหญ่หลวงผิดกับคักพม่าที่เคยมีมา
แต่ก่อน ควรวผลมากมายและยกมาทุกทิศทุกทาง กำลัง

ข้างฝ่ายไทยมีจำนวนพลตำรวจได้เพียง ๗๐,๐๐๐ คน น้อยกว่าข้า
ศึกมากนัก ฉะนั้นแต่กองทัพไปต่อสู้รักษาเขตแดนทุกทาง ทักษ
ศึกยกลเข้ามา เห็นว่าจะเสียเปรียบชาติ ก เพราะเหตุที่กองแบ่ง
กำลังแยกย้ายไปหลายแห่ง กำลังกองทัพก็จะอ่อนแอด้วยกัน

ทุกทาง เพราะฉะนั้นควรจะรวบรวมกำลังไปต่อสู้ชาติ ก แต่ในทาง
ที่สำคัญก่อน ทางไหนไม่สำคัญปล่อยให้ชาติ ก ทำตามชอบใจ
ไปพลาง เมื่อเขาไชยชนะชาติ ก ซึ่งเป็นทัพสำคัญ ไทมหลวงปราบ
ปราบชาติ ก ทางอื่นต่อไป นอกความที่ปฤกษาคงจะยุติเป็นค่างน

เวลานั้นได้ความว่ากองทัพใหญ่ของชาติ ก ยกเข้ามาทางด่านพระ
เจดีย์สามองค์ แต่พระเจ้าปดุงเป็นจอมพลมาเองในทางนั้นด้วย
จึงโปรดให้ตั้งกองทัพสำหรับที่จะต่อสู้ชาติ ก เป็น ๕ ทัพ คือ

ทัพที่ ๑ ให้กรมพระราชวังหลัง (เวลานั้นยังดำรงพระยศเป็น
เจ้าฟ้ากรมหลวงอนุรักษ์เทเวศร์) เป็นแม่ทัพ ถอพล ๓๕,๐๐๐ ไปตั้ง
ซัดตาทพอยู่ที่เมืองนครสวรรค์ คอยป้องกันอย่าให้กองทัพพม่าที่

ยกลงมาทางข้างเหนือลงเลยลงมาถึงกรุงเทพฯ ฯ ในเวลากำลัง
ต่อสู้ข้าศึกทางเมืองกาญจนบุรี.

ทัพที่ ๒ เป็นกองทัพใหญ่กว่าทุกทัพ จำนวนพล ๓๐,๐๐๐ ให้
กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จเป็นจอมพลไปตั้งที่เมือง กาญจนบุรี
(เก่า) คอยต่อสู้กองทัพพระเจ้าปดุง ที่จะยกเข้ามาทางบ้านพระ
เจดีย์สามองค์.

ทัพที่ ๓ ให้เจ้าพระยาธรรมา (บุญรอด) กับเจ้าพระยาอม-
ราช ถอดพล ๕,๐๐๐ ไปตั้งอยู่ที่เมืองราชบุรี รักษาทางลำเลียง
ของกองทัพที่ ๒ แลคอยต่อสู้พม่าที่จะยกมาแต่ทางข้างใต้จาก
ทางเมืองทวาย.

ทัพที่ ๔ กองทัพหลวงรักษาเตรียมไว้ ในกรุง ฯ จำนวนพล
๒๐,๐๐๐ เศษ เป็นกองหนุน ถ้ากำลังศึกหนักทางบ้านไทรจะไต่ยก
ไปช่วยให้ทัน.

กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จยกกองทัพออกจากกรุงเทพฯ ฯ
ในเดือนอ้ายมีมะเส็ง ทรงจัดให้พระยากล้าใหม่ราชเสน่หา พระยา
จำแสนยากรเป็นกองหน้า เจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎาเป็นยุกรมัธยม
ทัพ เจ้าพระยารัตนาพิพิธทูลสมหนายกเป็นเกยกลาย พระยา
มณฑิยรบาลเป็นกองหลัง ยกไปถึงเมืองกาญจนบุรี (เก่า) ให้
ตั้งค่ายมั่นในทุ่งลาดหญ้าที่เชิงเขาบันทึคเป็นหลายค่าย ซักยักกา
ลงกันสกัดทางทัพพม่าที่จะยกเข้ามา แล้วทรงจัดให้พระยามหาโยธา

(เรื่อง) คุณกองมอญจำนวนพล ๓,๐๐๐ ยกออกไปตั้งชัตตาทัพอยู่ที่ตำบลกรามช้าง อันเป็นช่องเขาริมลำน้ำแควใหญ่ในทางทิศตะวันตกจะยกมานั้นอีกแห่งหนึ่ง.

ฝ่ายกองทัพพม่าที่ยกเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ ทัพเมียนหมื่น ๕ ยกเข้ามาก่อน เห็นผ่านแขวงเมืองไตรโยคคักมาลงทางริมลำน้ำแควใหญ่ที่เมืองท่ากระดาน เห็นทางรืมน้ำต่อลงมาลงตำบลกรามช้าง พม่ามากกว่ากระตมคักายกองมอญซึ่งตั้งรักษาตำบลกรามช้างแตก แล้วยกเข้ามาลงค่ายทัพกรมพระราชวังบวร ฯ ตั้งรบอยู่ในทุ่งลาดหญ้า ทัพพม่า ๕ กตั้งค่ายตรงนั้น ครั้นทัพเมียนหมื่น ๕ ตามเข้ามาถึงกตั้งค่ายเป็นแนวรบต่อกันไป จำนวนพลพม่าทั้ง ๒ ทัพรวม ๓๕,๐๐๐.

ในพงษาวดารพม่าว่า กองทัพพม่ายกเข้ามาได้สู้รบกับกองมอญที่รักษาตำบลกรามช้าง กองมอญล่าถอย พม่าติดตามมาจนถึงค่ายไทยที่ลาดหญ้า พม่าก็ทรงเขาค่ายไทย ไถ่รบกันเป็นสามวรรด พม่าถลาเข้ามาให้ไทยล้อมขยไคกอง ๓ นายทัพพม่าเห็นว่าไทยมีกำลังมากเกรงจะเสียจึงให้ตั้งค่ายมั่นคงหวังจะรยพุ่งขยเขยวกับไทยต่อไป

กระบวนยทชวชทไทยไปตั้งรบพม่าซาคทลาดหญ้าคราวนั้นศึกยวชทไทยไคเคยต่อสู้กับพม่ามาแต่ก่อน พิเคราะห์ตามรายการที่ปรากฏมาในหนังสือพระราชพงษาวดาร เมื่อครั้งสมเด็จพระมหา

จักรพรรดิ ๓๘๘ ครองสมเด็จพระนเรศวร ๓๘๘ ถ้าพม่ายกมาเป็น
 ศักใหญ่เหลือกำลัง ไทยมักตั้งต่อสู้พระนคร ถ้าคราวไหน
 กำลังไทยพอจะต่อสู้ข้าศึกทยกมา ก็ยกออกสกัดข้าศึกให้แตก
 ในกลางทางเมื่อก่อนจะเข้ามาถึงฐานพระนคร มักรบกันในแขวง
 เมืองสุพรรณบุรีโดยมาก ฉะนั้นเห็นอกมักรบกันในแขวงเมืองอ่าง
 ทอง รัชกาลของทัพใหญ่ออกไปตั้งสกัดข้าศึกถึงชายแดน พงม
 ชนคราวนี้เป็นครั้งแรก เป็นรัชกาลของชนใหม่เมื่อในรัชกาลที่ ๓ คง
 เป็นเพราะพิจารณาเห็นว่าที่ทุ่งลาดหญ้า อยู่ต่อเชิงเขาบันทึคทางที่
 พม่าต้องเดินทัพข้ามเข้ามา ถ้าไทยรักษาทุ่งลาดหญ้าไว้ได้ กอง
 ทัพพม่าที่ยกเข้ามาจะต้องตั้งอยู่บนภูเขาอันเป็นทวนคาน จะหา
 เเสบียงอาหารเลี้ยงกองทัพและจะเดินกระบวนรบได้ยาก เปรียบ
 เหมือนข้าศึกอยู่ในกรอก ไทยสกัดคอยอยู่ปากกรอก ถึงกำลังน้อย
 กว่าก็จะพอสู้ได้ ด้วยหาได้รบไชยภูมิตั้งกล่าวมา การก็เป็น
 จริงเช่นนั้น เมื่อกองทัพหน้าของพม้ายกเข้ามาประชิดทัพไทยตั้งสกัด
 อยู่ที่ทุ่งลาดหญ้า ก็ต้องหยุดอยู่เพียงเชิงเขา เมื่อกองทัพหน้าหยุดอยู่
 เพียงเชิงเขา กองทัพที่ยกตามมาข้างหลังก็ต้องหยุดอยู่บนภูเขา
 เป็นระยะกันไป ปรากฏว่าทัพตะเคิงภามระราชบุตรทัพที่ ๒ ตั้งอยู่ที่
 ทำดินแดง ทัพตะเคิงจตุรราชบุตรทัพที่ ๓ ตั้งอยู่ที่สามสบ ทัพ
 หลวงของพระเจ้าปดุงทัพที่ ๔ ตั้งอยู่ที่ปลายลานาลอนซ์ พันพระ
 เจาศัยสามองค์เข้ามาเพียง ๒ ระยะ กองทัพพม่าตั้งอยู่บนภูเขาหา

๑ คือตรงที่ลำน้ำบีบี ลำน้ำลอนซ์ รวมกับลำน้ำเมืองไทยโยค. 2563

เสียบียงอาหารในแดนไทยไม่ได้ ก็ต้องหาชนเสียบียงจากแดน
เมืองพม่าเข้ามาส่งกันทุกทัพ พม่าจึงเสียบียงไทยตั้ง
แต่แรกยกข้ามแดนไทยเข้ามาด้วยประการฉะนี้

ราชการทราบกนทลาคหลวงว่า ยวากฎว่าพอกองทัพพม่าตั้ง
ค่ายลงที่เชิงเขาบันทก กรมพระราชวังบวรฯ ก็ให้ตั้งค่ายพม่า
แต่พม่าสู้รบเชิงแรงไทยก็เอาค่ายพม่ายังไม่ได้ ก็ตั้งสู้รบพุ่งตีต
พันกันอยู่ พม่าให้ปลูกหอรบเข้านใหญ่ขึ้นยังค่ายไทย กรมพระ
ราชวังบวรฯ จึงให้เข้านใหญ่แลขึ้นอย่างยิงด้วยลูกไม้มัดวางชน
เมื่อครั้งกรุงธนบุรี ไปตั้งรายยิงหอรบพม่าหักพังลงแลถูกผู้คนล้ม
ตาย จนพม่าครั้นคร้ามไม้กล้าออกมาตีค่ายไทย กรมพระราช
วังบวรฯ จึงทรงแต่งตั้งกองโจร ให้พระขัติศราษเคไชไชย พระยา
ท้ายน้ำ ดยพระยาเพ็ชรบุรี กรมไปชุมนุมสกัดคอยตีล่าเสียบียง
อาหารที่ส่งมายังค่ายพม่าขาดก พระยาทั้ง ๓ ยกไปแล้ว ไป
เกยจตุรานอ่อนแอ คำรัสสั่งให้ประหารชีวิตเสียบียง ๓ คน แล้ว
ให้พระองค์เจ้าชนเฉวร ถิอพล ๓,๘๐๐ ไปเป็นกองโจรชุมนุมอยู่ที่
พุทธะไกรทางถ่านานควไทรโยคซึ่ง ใกล้คยทางทัพพม่าจะส่งล่าเสียบียง
มานั้น

ในพงษาวดารพม่าว่า กองทัพพม่าที่ยกมาทางด้านพระเจดีย์
สามองค์คราวนั้น ชักเสียบียงอาหารมาแต่แรกทุก ๆ ทัพ

UDC 21/04/2563
๓ พระองค์เจ้าชนเฉวรอนันต์ ว่าเป็นน้องกรมพระราชวังหลัง รวมแต่พระมิตา
๓๓

พระเจ้าอยู่หัวทรงทราบว่ากองทัพพม่ามาตั้งประชิดอยู่กับไทย ให้
 แบ่งเสบียงในกองทัพหลวงส่งมายังกองทัพพม่า ก็ถูกไทยตีชิงเอา
 ไปเสียเอง ๆ ครั้งหนึ่งให้เอาเสบียงบรรทุกช้าง ๖๐ เชือก มี
 กองดำเลี้ยงคุมมา ๕๐๐ คน กองโจรของไทยที่ไปซุ่มอยู่ที่เขา
 ไปโค่นหมก ที่หลังข้างเสบียงกันไม่ได้.

ในขณะเมื่อกรมพระราชวังบวรฯ ลี้ภัยพม่าตกพันกันอยู่ที่
 ลาดหญ้า นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ทรง
 พระปริวิตกเกรงกำลังจะไม่พอตีทัพพม่าให้แตกพ่าย จึงเสด็จ
 ยกกองทัพหลวงหนุนไปจากกรุงเทพฯ ฯ เมื่อเดือนอาทิตย์เดือนย
 ๕ ค่ำ เสด็จไปจนถึงค่ายกรมพระราชวังบวรฯ ทรงปลุกษา
 ราชการสงคราม กรมพระราชวังบวรฯ กราบทูลว่า พม่าอดอยาก
 มากอยู่แล้ว อย่าให้ทรงพระวิตกลงทางลาดหญ้าเลย พม่า
 คงจะแตกไปในไม่ช้า ขอให้เสด็จกลับคืนพระนครเถิด เพื่อ
 ชาติจะหนักแน่นมาทางอนจะได้ออกหนุนกันทันที่ ทรงพระ
 คารหเห็นชอบด้วย ก็เสด็จยกกองทัพหลวงกลับคืนมาพระนคร.

ต่อมากรมพระราชวังบวรฯ ทรงท้อถอยขาย เวลากลาง
 ค่ำเย็นกองทัพให้ลอบกลับมาหนุนด้วยคาพม่า ครั้นเวลาเช้าให้
 กองทัพหนุนถอยทิวเขินเป็นกระบวนทัพกลับไปเอง ๆ พม่าอยู่ที่สูง
 แลเห็นว่ากองทัพไทยได้กำลังเพิ่มเติมไปเสมอ พม่าก็ยังครัน
 คร้ามเข้าทุกที.

กรมพระราชวังบวรฯ ทรงสังเกตเห็นว่ากองทัพพม่าอดอยาก^๑
 ครั้นคร้ามมากอยู่แล้ว ครั้นถึงฉนวนคูร์ เดือน ๓ แรม ๔ ค่ำ
 ยี่สิบสี่ ถึงใหญ่กองทัพไทยเข้าระดมตักค่ายพม่าพร้อมกันทุกค่าย
 ในเวลาเดียวพม่าก็แตกฉานทั้งกองทัพที่ ๔ แลที่ ๕ ไทยได้ค่าย
 พม่าหมดทุกค่าย ชำพ่นพม่าล้มตายเสียเป็นอันมาก ทที่เหลือ
 ตายแตกหนีกลับไป กองโจรของพระองค์เจ้าชนเดรพยเข้ากตชา
 เต็ม ชำพ่นพม่าแลจับสิ่งมาถวายอีกก็มาก.

ในพงษาวดารพม่าว่า เมื่อไทยตีค่ายพม่าโคคครั้งนั้น พม่า
 กำลังอดอยากอิตรโธษ ถูกไทยฆ่าตายเสียข้างรบไทยข้าง เสีย
 ทั้งนายไพร่ประมาณ ๖,๐๐๐ คน.

ครั้นพระเจ้าปดุงทราบว่ากองทัพพม่าแตกกลับไป ก็เห็นว่า
 จะทำการต่อไปไม่สำเร็จ ด้วยกองทัพพม่าตีกมากด้วยพระเจ้าปดุง
 ทางค่านพระเจดีย์สามองค์ขจัดเสบียงอาหาร แลผู้คนเจ็บไข้ล้ม
 ตายลงด้วยกันทุก ๆ ทพ จึงสั่งให้เลิกทัพกลับไปเมืองเมาระตะมะ.

ฝ่ายกองทัพพม่าที่ ๒ ซึ่งอยู่นอกแฉกคืดห่วนเป็นแม่ทัพยกมา

๑ ในพงษาวดารพม่าว่า กองทัพพม่าตั้งสู้รบอยู่ด้วยไทยขัดสนเสบียงอาหารยิ่งนัก
 ต้องเที่ยวขุดหาเผือกมันแลรากไม้กินก็ไม่ได้พอ ต้องนำสัตว์พาหนะในกองทัพกิน
 เสียมาก จนผู้คนเจ็บป่วยล้มตายลงเพราะความอดอยากก็มี ข้าพเจ้าเห็นว่ากล่าวเกินไป
 ความจริงจะเพียงขัดสนเสบียงอาหารพอรวนเรเท่านั้น ถ้าถึงอดอยากสาหัสตั้งว่า พม่าก็
 คงถอยไป เพราะมิได้ถูกไทยล้อมไว้.

๕๔๕
 คงทเมืองทวายนั้น เมื่อรวบรวมผลไคพร้อมแล้ว จึงจัดให้พระยา
 ทวายเป็นกองนำ ถือพล ๓,๐๐๐ ทวีบนอกแฝกคึกท่วนเป็น
 กองหลวงถือพล ๕,๐๐๐ ให้จิกสียไปเป็นกองหลัง ถือพล ๓,๐๐๐
 ยกเข้ามาทางค่านของต แต่ทางที่ขามภูเขามาเป็นทางกัน
 คารกว่าทางค่านพระเจดีย์ส่วนองค์ ข้างมาพาหนะเดินยาก ต้อง
 รังรอกันมาทุกระยะจึงเข้ามาช้า ทศศพระยาทวายกองนำมาตั้ง
 ค่ายที่ (ราวหนองบัว) นอกเขาง นอกแฝกคึกท่วนแม่ทัพตั้งที่
 ท้องชาตรี จิกสียไปทัพหลวงตั้งที่ค่านเจ้าชวาวรมล้าภาชี ไม่รู้ว่ากอง
 ทัพพม่าทางลาดหญ้าแตกไปแล้ว แต่เจ้าพระยาธรรมมาแลพระยา
 ยมราชซึ่งไปตั้งอยู่ที่เมืองราชบุรี ก็ประมาณไม่ได้ ให้กองลาด
 ตระเวรออกไล่สืบ ทว่าทวายว่ามังกองทัพพม่าเข้ามาถึงล้าภาชี
 แลหลังเขางไม่ จนกรมพระราชวังบวรฯ มีไชยชนะที่ลาดหญ้า
 แล้วเสร็จแล้ว มีรับสั่งให้พระยากลาโหมราชเสนาภักย์พระยาจำแลน
 ยากร คุมกกองทัพกลับลงมาทางยก มาทวายว่าพม่าตั้งค่าย
 อยู่ที่นอกเขาง จึงยกกองทัพเขาค่ายพม่า ทัพพุ่งกันถึง
 คุลมบอน พม่าท้านกำลังไม่ไหวแตกหนีทิ้งกองนำแลกองหลวง
 ไทยไล่ติดตามฆ่าฟันไปจนระยะที่ทัพหลวง ทัพพลแตกไปด้วย
 กองทัพไทยจับพม่าแลเกรงสังคราว่าข้างมาพาหนะเป็นอันมาก ท
 เหลือกพวกนรบหนีกลับไปเมืองทวาย.

ตอนที่ ๒ รบพม่าที่ปากพิง

ฝ่ายกองทัพพม่าที่ ๓ ซึ่งเจ้าเมืองตองอูเป็นแม่ทัพนั้น ครั้น
มาตั้งประชุมพลที่เมืองเชียงแสนพร้อมแล้ว จึงให้มะโยลีหะปะตี
ถอยพล ๕,๐๐๐ แยกลงมาทางแจ้หมอง ๓ ให้ลงมาตีเมืองสวรรคโลก
เมืองสุโขทัย เมืองพิไชย และเมืองพิศณุโลก แล้วให้ไปมะยุง่วน
ถอยพล ๓,๐๐๐ เป็นกองนำ ตมเจ้าเมืองตองอูเป็นกองหลวง ถอยพล
๓๕,๐๐๐ ยกลงมาทางเมืองเชียงใหม่อีกทาง ๓ เวลานั้นเมืองเชียงใหม่
ใหม่ยังว่างอยู่ ตั้งแต่พม่ายกมาตีในกรุงรัตนบุรี เพื่อยวอก
พ. ศ. ๒๓๓๘ เจ้าเมืองตองอูจึงยกเลยลงมาตีเมืองนครลำปาง
พระยาจักรีเจ้าเมือง นครลำปาง เช่น คนเข้มแข็ง ในการสงคราม
ตั้งต่อสู้รักษาเมือง พม่าจะตีหักเอาไม่ได้ เจ้าเมืองตองอู
ตั้งล้อมเมืองนครลำปางอยู่ ตั้งแต่เดือนธันวาคมเสง แต่
ทางเมืองสวรรคโลกแลหัวเมืองฝ่ายเหนือ ไพร่บ้านพลเมือง
ยบเยนเสบยเมตตรงศึกกระแสน้ำหนัก ไม่มีกำลังพอที่จะต่อสู้พม่า
ได้ ผู้รักษาเมืองก็ตองอพยพหลบหนีเข้าป่า กองทัพมะโยลีหะปะตี
ก็แยกมาทางแจ้หมองได้หัวเมืองเหนือทั้งปวงตลอดลงมาจนเมือง
พิศณุโลก.

ฝ่ายกองทัพพม่าที่ ๘ ซึ่งขอขื่อนรทากอพล ๕,๐๐๐ ยกเข้ามา
 ทางด่านแม่ละมานนั้น ก็เดินทัพเข้ามาได้ โดยสะดวก ด้วยไม่มี
 ผู้ใดต่อสู้ ในพงษาวการพม่าว่า เมืองตากยอมอ่อนน้อมต่อพม่า
 โดยดี พม่าส่งตัวเจ้าเมืองตากกับครอบครัวพลเมือง ๕๐๐ ไปยัง
 เมืองพม่า ขอขื่อนรทาทงเข้ามาตั้งอยู่ที่ยานระแหงแขวงเมืองตาก.
 ขณะเมื่อกรมพระราชวังหลังยกกองทัพขึ้นไป กองทัพพม่า
 ยกล่วงแดนไทยเข้ามาแล้วทาง ๒ ทาง จึงทรงจับกองทัพเป็น ๓ กอง
 ให้เจ้าพระยามหาเสนาเป็นกองนำ ยกขึ้นไปตั้งรักษาเมืองพิตรแห่ง
 ๓ กองหลวงกรมพระราชวังหลังตั้งรักษาเมืองนครสวรรค์แห่ง ๑ แล
 ให้พระยาพระคลังกับพระยาอภัยธรรมศุมกองทัพหลวงตั้งรักษาเมือง
 ไชยนาท คอยป้องกันพม่าที่จะมาทางเมืองอโยธยานี้แห่ง ๑ กอง
 ทัพพม่าที่ยกลงมาทางข้างเหนือ ครั้นมาพบกองทัพไทยตั้งสกัด
 อยู่ เนมะโยสีหะปัติก็ยกมาทางเมืองสวรรคโลกจึงตั้งค่ายอยู่ที่
 ปากฝิ่งโตเมืองพิศณุโลก ด้วยเป็นที่สำคัญ ทางน้ำร่วมไปมา
 ถึงกันในระยะหว่างลำน้ำยมกับแม่น้ำแควใหญ่ ส่วนกองทัพขอขื่อนร
 ทาทยกเข้ามาทางด่านแม่ละมากตั้งค่ายอยู่ที่ขานระแหง ท่านอง
 จะคอยให้กองทัพเจ้าเมืองตองออกหนุนลงมาด้วย จึงจะยกลงมา
 ศึกกองทัพไทยที่เมืองพิตรแลที่เมืองนครสวรรค์พร้อมกันทั้ง ๒ ทาง
 ฝ่ายข้างกองทัพกรมพระราชวังหลังยกขึ้นไปคราวนั้น ความมุ่ง
 หมายอันเป็นข้อสำคัญในเบื้องต้นอยู่ที่ จะชิงกันมีให้กองทัพพม่า

ล่องเลียบลงมาถึงกรุงเทพ ฯ ได้ ในเวลาที่ไทยกำลังรบกับพม่า
อยู่ทางเมืองกาญจนบุรี กรมพระราชวังหลังไม่ทรงทราบว่าข้าศึก
จะมีกำลังหนุนกันมาอีกสักเท่าใด จึงตั้งมั่นอยู่ที่เมืองนครสวรรค์
ไม่ยกไปรบพุ่งข้าศึกซึ่งมาตั้งอยู่ที่ปากพิงและบ้านระแหง กองทัพ
ทั้ง ๒ ฝ่ายจึงตั้งรอกันอยู่

ก็การที่จะปราบปรามพม่าซึ่งยกมาทางหัวเมืองมณฑล ไทฝ่าย
เหนือ นั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ ได้ทรงปรึกษา
หาฤกษ์ยามสมเด็จพระอนุชาธิราช เวลาเมื่อเสด็จออกไปที่ลาด
หญ้า กรมเสนาพระราชดำริห์ตกลงกันว่า ถนัดทัพพม่าทาง
ด้านพระเจดีย์สามองค์ถอยไปแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
จุฬาโลกย์จะเสด็จยกกองทัพหลวงขึ้นไปปราบปรามพม่าข้าศึกทาง
หัวเมืองเหนือ แลกรมพระราชวังบวร ฯ จะเสด็จลงไปปราบปราม
พม่าข้าศึกทางหัวเมืองมณฑล ไท ครั้นกองทัพพม่าที่ลาดหญ้าแตก
ไปได้สัก ๗ วัน พอกรมพระราชวังบวร ฯ ทรงทราบว่ากองทัพ
พม่าถอยกลับไปทุกทัพแล้ว ก็ดำริห์สั่งให้พระยาตากโหมราชเสนา
พระยาจำแลนยากร คุมกองทัพนำออกจากลาดหญ้า เต้นยก
ตรงลงไปเมืองชุมพร พระยาทั้ง ๒ ยกลงมาทางเมืองราชบุรี จึง
มาพบกองทัพพม่าที่ยกเข้ามาจากเมืองทวายตั้งถ้าวมาแล้ว ส่วน
กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จกลับเข้ามาในกรุงเทพ ฯ ประทับ
อยู่ในกรุง ฯ ไม่ถึง ๗ วัน พะเจ็ดกองทัพหลวงพร้อมแล้ว ก็

เสด็จโดยกระบวนเรือตามลงไปยังเมืองชุมพร เมื่อณวันเสาร์ เดือน
๕ ขึ้น ๕ ค่ำ

พอกกรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จยกกองทัพเรือไปได้ ๖ วัน
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ก็เสด็จยกกองทัพหลวง
มีจำนวนพล ๓๖,๐๐๐ ออกจากกรุงเทพฯ เมื่อณวันศุกร์ เดือน ๔
ขึ้น ๑๓ ค่ำ เสด็จโดยชลมารคไปประทับที่เมืองอินทบุรี มี
รับสั่งขึ้นไปยังกรมพระราชวังหลังให้รับยกกองทัพขึ้นไปสมทบกับ
เจ้าพระยามหาเสนาที่ทัพพม่าที่ปากพिंग แลให้กองทัพเจ้าฟ้า
กรมหลวงเทพหริรักษ์กับพระยาพระคลัง พระยาอภัยธรรม ซึ่ง
ตั้งอยู่ณเมืองไชยนาท ยกขึ้นไปตีทัพพม่าที่ตั้งอยู่บ้านระแหง ส่วน
กองทัพหลวงตามขึ้นไปตั้งอยู่ที่เมืองนครสวรรค์ก่อน แล้วยกหนุน
กรมพระราชวังหลังขึ้นไปประทับที่บางเขาคอกแขวงเมืองพิจิตร.

กรมพระราชวังหลังกับเจ้าพระยามหาเสนา ยกเขาค่ายพม่า
ที่ปากพिंग เมื่อณวันเสาร์ เดือน ๕ แรม ๕ ค่ำ ได้สู้รบกันเป็น
สามารถ รบกันตั้งแต่เช้าจนเวลาค่ำกองทัพพม่าก็แตกพ่าย ไทย
ตีค่ายพม่าหมดทุกค่าย แลได้ติดตามต่อไป พม่ามาตั้ง
ค่ายที่ปากพिंगคราวนั้นมีความประมาท ตั้งลาเลยมาจากที่ไชยภูมิ
ครั้นแตกหนีต้องข้ามน้ำ ไทยไล่ติดตามฆ่าฟันพม่าจนน้ำตายเสีย
สัก ๘๐๐ เวลาที่พลอยเต็มแม่น้ำจนน้ำกินไม่ได้ ครั้นได้ค่ายพม่า
ที่ปากพिंगแล้ว จึงโปรดให้เจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎาคุมกำลังแยก

จากกองทัพหลวงเพิ่มเติม ไปสมทบกับกองทัพเจ้าพระยามหาเสนา
 ให้รบยกติดตามพม่าที่แตกหนี เลยขึ้นไปตีกองทัพพม่าที่ดงลอม
 เมืองนครลำปางที่เดียว ครั้นกองทัพยกไปแล้ววงเสด็จกองทัพ
 หลวงกลับลงมาตั้งที่เมืองนครสวรรค์ ไปรุดให้กรมพระราชวังหลัง
 แลเจ้าฟ้ากรมหลวงนรินทรณ์เนรเทศตามเสด็จกลับมาด้วย

ฝ่ายจอชองนรทานายทัพพม่าที่ ๘ ตั้งอยู่บ้านระแหง ได้
 ยินข่าวว่ากองทัพพม่าที่ปากพองแตกหนีไทยไปแล้ว แลท่านอง
 จะโตชาวเขามาว่าพระเจ้าปดุงกองทัพแล้วด้วย ครั้นทราบว่ากอง
 ทัพไทยยกขึ้นไปถึงเมืองกำแพงเพชร ก็ไม่รออยู่ค่อสู้ รีบถอย
 ทัพหนีกลับไปทางบ้านแม่ละเมา กองทัพเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพ
 หรรักษ์แลพระยาพระคลัง พระยาอภัยธรรมยกขึ้นไป จึงทา
 ไตรยกยพม่าไม่ แต่กองทัพเจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎายกขึ้นไป
 เมืองนครลำปาง ทันทพพม่ากำลังล้อมเมืองนครลำปางอยู่ กอง
 ทัพไทยเข้าระดมตีค่ายพม่า กองทัพพระยาภาวดีระชงรักษาเมือง
 นครลำปางก็ตีกระหนาบออกมา รบกันแต่เช้าจนเที่ยง กองทัพ
 เจ้าเมืองต้องอุกแตกพ่ายหนีกลับไปเมืองเซียงแดนในคืน ๕ บั
 มระเมย พ. ศ. ๒๓๒๙.

ตอนที่ ๓ รบพม่าทางแหลมมลายู

ฝ่ายกองหัวนเมงยอรรคมหาเสนาบดี ที่คุมกองทัพพม่า
 ที่ ๑ มาตีหัวเมืองชายทะเลยกยู่โตฝ่ายตะวันตกนั้น ลงมาตั้งประชุม
 ทพิทเมืองมฤตพร้อมแล้ว ครั้นถึงเดือนธันวาคม จึงให้ยกหัวนคุม
 กองทัพเรือจำนวนพล ๓,๐๐๐ ยกลงมาตีเมืองถลาง (คือเกาะ
 เมืองภูเก็ตวันนั้น) ให้เนมโยคองนรท กอพล ๒,๕๐๐ เป็นกองนำ
 ทัพหัวนเมงยอรรคมหาเสนาบดี กอพล ๔,๕๐๐ เป็นกองทัพยก จำนวนพล
 รวม ๗,๐๐๐ ยกลงมาทางบกจากเมืองมฤต ต.เมืองกระบุรี
 เมืองระนอง (ในสมัยนั้นเป็นเมืองชนเมืองชุมพรทั้ง ๒ เมือง) ครั้น
 โตะแลยกยกข้ามแหลมมลายูทางปากน้ำเข้ามาตีเมืองชุมพร ผู้
 รังกรมการไม่มกล้าตั้งพอจะต่อสู้ก็อพยพหลบหนีเข้าป่า พม่าเก็บ
 ทรัพย์สมบัติแล้วเผาเมืองชุมพรเสีย แล้วยกกลงไปตีเมืองไชยา
 ก็ได้ โดยอาการอย่างเดียวกัน ฝ่ายเจ้าพระยาจักร์พัฒนัตราธิบดี
 กองทัพพม่ามาตีโตเมืองชุมพรเมืองไชยา ก็เตรียมต่อสู้
 รักษาเมืองนครศรีธรรมราช จึงตั้งกองทัพกอง ๓ จำนวนพล
 ๓,๐๐๐ ให้มาตั้งซัดดาทัพที่ท่าข้าม กองทัพนำพม่ายกไปตั้ง
 เห็นกองทัพไทยตั้งอยู่ นายทัพพม่าจึงอธิบายเอาไทยที่จับได้
 ที่เมืองไชยาคุมไปให้ของบอกพวกชาวนครศรีธรรมราช ว่า

๑ ทรงที่สหพานรถไฟขบวนแม่ น้ำตบทุกวันนี้. TUDC 21/04/2563

บางกอกก็เสียแล้ว จะมาตั้งอยู่เช่นนั้นจะสู้ ไค่แล้วหรือ ให้ไป
 ออกเจ้านายให้มาอ่อนน้อมเสีย โดยดี ถ้าชนคอสูจะฆ่าเสียให้ สัน
 ทงเมือง ถึงทวารกกจะไม่เหลือไว้ พวกกองทัพเมืองนคร ฯ
 เอาเนื้อความที่พม่าว่าไปแจ้งแก่เจ้าพระยานครพิศม์ ฯ พิเคราะห์ดู
 เห็นสมควรว่า ท้ายโดยออกเขามาถึงกรุงเทพ ฯ ตั้งแต่แรกได้
 ข่าวว่าพม่าจะยกมาตีหัวเมืองยักยัด รอมมากไม่เห็นมีกองทัพ
 กรุง ฯ ยกลออกไปช่วย แต่ไม่ได้ข่าวทางในกรุง ฯ ว่าจะร้ายก็
 อย่างไรหลายเดือน จึงสำคัญว่าเห็นจะมีเสียกรุงเทพ ฯ แก่
 พม่าข้าศึกเสียแล้ว เจ้าพระยานคร ฯ เห็นเหลือกำลัง
 ที่จะต่อสู้พม่า ก็อพยพหลบหนีข้ามเขามันท์ทักไปชุมนุมชนอยู่นอก
 เขาทเขตรอท่าเรือฉวาง พม่าก็ตีเมืองนครศรีธรรมราชโดยง่าย
 พม่าพากันเก็บทรัพย์สินสมบัติแล้วจับผู้คนทั้งหลายไม่ทัน ผู้ชายมัก
 พาลทาเหตุฆ่าเสีย เขาแต่เด็กก็ผู้หญิงไปเป็นชเลยเป็นอันมาก
 แต่ทรัพย์สินสมบัติพม่าได้ ไปจากเมืองนครศรีธรรมราชฉวางนั้น ปรากฏ
 ในพงษาวดารพม่าว่า เรือที่บรรทุกไปแตกล่มในทะเลของรมน้ำ
 หมก ทาได้ไปถึงเมืองพม่าไม่

ฝ่ายกองทัพเรือของพม่าที่ยกไปตีเมืองฉวาง เมื่อตี
 เมืองตะกั่วข่าเมืองตะกั่วทุ่งที่อยู่ในระยะทางไค่แล้ว จึงข้ามไปตี
 เมืองฉวาง ในสมัยนั้นเมืองฉวางตั้งอยู่ปากเกาะข้างน่านอก (เดี๋ยว
 นี้เรียกว่าเมืองฉวางเก่า) พม่ายกพลขนตั้งค่ายล้อมเมืองฉวาง

ไว้ เวลานั้นประจวบพระยาถลางถึงอนิจกรรมเมื่อก่อนที่พม่ามา
ถึง ยังไม่ได้ทรงตั้งพระยาถลางใหม่ คณะหญิงจันทร์ภรรยา
พระยาถลางคนตงอนิจกรรมเป็นเชลยแถวเจ้าเมืองถลางมาแต่ก่อน
กับนางมุกนงสาวจึงคิดอ่านตั้งกรมการทั้งปวง เกณฑ์ไพร่พล
ตั้งค่ายใหญ่ ๒ ค่าย ข้างนครถลางเมืองเช่นสามารถ แลคณะหญิง
จันทร์กับนางมุกนงอ้างกลาหาญม โดยขอต่อข้าศึก กรมการ
แลชาวเมืองถลางก็มีใจช่วยกันรบพุ่ง ต่อสู้ข้าศึกทั้งผู้ชายผู้หญิง
พม่าล้อมเมืองอยู่โดยนอศุข จะตีเอาเมืองถลางไม่ได้ หมก
เสียบอาหารก็ตองเลิกทัพกลับไป

ฝ่ายกองทัพกรมพระราชวังบวร ฯ ที่ยกลงไปจากข้างเหนือ
กองทัพยกทัพเรือ ล้วนแต่คนสังกัดฝ่ายพระราชวังบวร ฯ รวมจำนวน
๒๐,๐๐๐ ไปตั้งเมืองชุมพรพร้อมกันในปลายเดือน ๔ ปีมะเส็ง จึง
ดำรัสสั่งให้พระยากลาโหมราชเสนาพระยาจ่าแสนยาวกรยกกองทัพ
ยกลงไปตั้งที่เมืองไชยา เพราะในเวลานั้นกองทัพพม่าลงไปรวม
กันอยู่ที่เมืองนครศรีธรรมราช ครั้นถึงหัวนแม่ขี้ประสังค์จะไป
ที่เมืองพัทลุงแลเมืองสงขลาต่อไป ที่เมืองพัทลุงพระยาแก้ว
โกกรพผู้ว่าราชการเมืองแลกรมการรู้ว่าเมืองนครศรีธรรมราชเสียแก่
ข้าศึก ก็หลบหนีเอาตัวรอด ครั้นนมพระภิกษุองค์หนึ่งเป็นอธิการ
อยู่ในวัดเมืองพัทลุง ชื่อพระมหาช่วย พวกชาวเมืองนับถือว่า
เป็นผู้มีวิชาอาคม พระมหาช่วยชักชวนชาวเมืองพัทลุงให้ต่อสู้

เมื่อเสร็จการปราบปรามพม่าทางหัวเมืองยักขะไตฝ่ายตะวันตก
แล้ว กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จไปประทับอยู่ที่เมืองนครศรีธรรม
ราช ทรงพระราชดำริว่ากองทัพกรมพระอมรินทรนั้นแล้ว เป็น
โอกาสที่จะปราบปรามหัวเมืองมลายูประเทศราชที่ตรงแขวงเมืองมา
แต่เมื่อเสด็จครั้งโดยทชยา ให้กลับมาเป็นข้าชอยชั้นชลีมาอย่าง
เต็มได้ จึงมีรับสั่งให้ข้าหลวงถือหนังสือไปลงพระยาปัตตานีแลพระ
ยาไทรบุรี ให้แต่งตั้งคนใหม่ทองเงินเข้ามาถวายเหมือนแต่ก่อน
พระยาปัตตานีชคแขงเสียดามาถ้อนน้อมไม่ กรมพระราชวังบวร ฯ
จึงดำรัสสั่งให้พระยาฉลาโหมกับพระยาจำแลนยกกรยกทัพนำลงไป
ที่เมืองปัตตานี แล้วเสด็จยกทัพหลวงตามลงไปยังเมืองสงขลา กอง
ทัพไทยยกลงไปตีที่เมืองปัตตานี ได้ขึ้นใหญ่ขึ้นเป็นศรีเมืองซึ่ง
เรียกว่าพระยาตานี กษัตริย์ครัวแลทรวัยสมขัตมาในครั้งนั้นเป็น
อันมาก พระยาไทรไทรไทรว่าไทยตีที่เมืองปัตตานีมีความเกรง
กลัว รีบแต่งทูตให้คุมคนใหม่ทองเงินเข้ามาถวาย ขอมเป็นข้าชอย
ชั้นชลีมาเหมือนแต่ก่อน ฝ่ายพระยาตรังกับแลพระยาฉลันตันซึ่ง
ชอยแก่เมืองตรังกับ เขตแดนอยู่ต่อเมืองปัตตานีลงไปข้างใต้
ทั้ง ๒ เมืองนั้นแต่ก่อนหาเคยได้ขึ้นแก่ไทยไม่ ครั้นทราบว่าไทยตี
ที่เมืองปัตตานี เกรงจะเลยลงไปตีถึงเมืองฉลันตันตรังกับด้วย
ก็แต่งทูตให้คุมคนใหม่ทองเงินเข้ามาถวายกรมพระราชวังบวร ฯ ขอ
สามีกักคเป็นข้าชอยชั้นชลีมากรุงเทพ ฯ ด้วยทั้ง ๒ เมือง.

สงครามครั้งที่ ๒๒ ความรบพม่าที่ท่าดินแดง

ปีมะเมีย พ. ศ. ๒๓๒๙

เหตุที่เกิดสงครามความรบพม่าที่ท่าดินแดงเนื่องมาแต่สงครามครั้งที่ ๓ ซึ่งพม่ายกมา ๘ ทพ เมื่อปีมะเส็ง พ. ศ. ๒๓๒๘ พม่าเสียดไทยกลับไปหมดทุกทาง พระเจ้าอยู่หัวมีความอภัยคอบุญ ด้วยทำสงครามไม่เคยแพ้ใคร พม่ามาพิชิตไทยเป็นทีแรก เกรงคนทั้งหลายจะท้อหวั่น จึงพยายามจะมาตีเมืองไทยอีกครั้ง ๑ พอพระเจ้าอยู่หัวกลับไปก็ให้เตรียมทัพในต้นปีมะเมีย พ. ศ. ๒๓๒๙.

ความที่พระเจ้าอยู่หัวรู้ถึงเหตุการณ์ที่พม่าคิดจะไปในครั้งก่อน คิดแก้ไขจะมีให้พลาดพลั้งได้อีก จึงจะยกเป็นกระบวนทัพใหญ่ติดตามกันเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ ซึ่งเป็นทางใกล้กรุง-เทพ ๑ แต่ทางเดียว และจะจัดวางเสบียงอาหารสำหรับกองทัพไว้ ให้พอให้ทัพกระบวนที่เข้ามา มีให้ไพร่พลอดอยาก แล้วจะมากองคอบรรดาศาสนาไทยโยก ยกตั้งกองทัพยกทัพเรือเข้ามาตีกรุงเทพ ๑ หมายจะตั้งรบแรมยัดเข้ากรุงเทพ ๑ ให้จึงได้

การที่พม่าเตรียมทัพคราวนี้ ปรากฏในเบื้องต้นว่า พระเจ้าอยู่หัว

๑ เรื่องต่อเรือรบไม่ปรากฏในหนังสือพระราชพงษาวดาร เข้าใจได้ที่พม่าเตรียมตั้งอยู่ที่ท่าดินแดงนานวัน ไม่มีถึงอื่นนอกจากการต่อเรือรบ อันเป็นการจำเป็น.

ให้กองทัพที่กลับไปจากเมืองราชบุรีตั้ง ค่ายฝนน้อยที่เมืองเมาระตะมะ
 แต่ให้กองทัพกองหัวนแถมยกกลับไปจากเมืองนครศรีธรรมราชตั้ง
 ฝนน้อยที่เมืองทวาย กองทัพอนักเห็นจะให้ตั้งค่ายฝนน้อยที่นอก
 แล้วให้กะเกณฑ์เสบียงอาหารตามบรรดาหัวเมืองมอญตลอดไปจน
 เมืองยะโฮ่ จนมารวมชนยังทางไว้ที่เมืองเมาระตะมะเป็นอันมาก
 ครั้นถึงปลายระดฝนนางให้เกณฑ์พลเพิ่มเติมลงมาตั้งประชุมที่พิท
 เมืองเมาระตะมะ ให้ราชบุตรองค์ใหญ่ซึ่งเป็นพระมหาอุปราชาลงมา
 บัญชาการกองทัพ ๓ มีจำนวนพล ๕๐,๐๐๐ ยกเข้ามาเตรียมการ
 ในแดนไทยก่อน แล้วพระเจ้าบุเรงนองทรงยกกองทัพหลวงตามเข้า
 มาอีกทัพ ๑.

พระมหาอุปราชาลงมารวบรวมพลที่เมืองเมาระตะมะพร้อมแล้ว
 พอเขารัดแค้นก็แต่งให้เมียนหัวนกับเมียนแม่หัวนซึ่งเคยเป็นนาย
 ทัพที่ ๔ ที่ ๕ มารบกับไทยที่ลาดหญ้าเมื่อคราวก่อน คัมพล
 ๓๐,๐๐๐ ยกล่วงหน้าเข้ามาจทางค่านพระเจดีย์สามองค์ ให้เข้ามา
 ตั้งค่ายมั่นแล้วทำทางวางเสบียงอาหารสำหรับกองทัพใหญ่ที่จะยก
 ตามเข้ามา ชโยให้ตัดขี้เหล็กในคันทระข้ามเขาเขามาถ่วงทรายใน
 แดนไทยได้ครั้งกรุงกัณ กองทัพเมียนหัวนแลเมียนแม่หัวนจึง
 เข้ามาตั้งที่ท่าคันทองแหว่ง ๓ ที่สามสี่แห่ง ๓ ทำค่ายใหญ่ขึ้นย
 หลายค่าย ชโยยกถ่วงกัน และขุดสันนามเพลาะบกขวางของกัน
 แน่นหนา ประสงค์จะมีให้ไทยซึ่งไปทำลายการได้ ในคันทัน แล้ว

ให้ปลูกขุ่ยฉางวางเสียบยงอาหารทุกกระยะ แม่ทางที่จะเดินทัพนั้นก็
 ให้ทำทางทอดสะพานข้ามห้วยธารมาทุกแห่ง แล้วพระมหาอุปราช
 ก็ยกกองทัพหลวงมีจำนวนพล ๒๐,๐๐๐ ตามเขามาตั้งค่ายอยู่ที่ริม
 ลำน้ำแม่กระษัตริย์ ใกล้กับบ้านพระเจดีย์สามองค์อกทัพ ๑.

ราชการทัพเจ้าเขามาตั้งค่ายตระเตรียมการทัพในแดนไทย
 ครั้งนั้น มีในกลอนเพลงยาวพระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธ
 ยอดฟ้าฟ้าโลกย์ทรงพรรณาไว้ในนิราศที่วัดกั้นแดงดังนี้

“ อ้ายพม่าตั้งชัยที่กั้นแดง	ตบแต่งค่ายรายไวถวนถ
ตั้งเสียบยงอาหารสารพัดมี	ตั้งสร้างสรรคขวางทุกประการ
มีทัพพร้อมมาชาย	รวมรายกระท่อมพลทุกสถาน
คานหลังทำทางวางสะพาน	ตามลห่านห้วยธารทุกค่ายล
ร้อยเสี้ยนมีคางหว่างค่าย	ถ้ายเสียบยงอาหารทุกแห่งตน
แล้วแต่งกองร้อยอยู่คอยคน	จนค่ายลสามลยครบครัน
อันค่ายคูประตือหอรบ	คยแต่งสารพัดเป็นที่มั่น
ทั้งชวาทหนามเขื่อนคยองกัน	เป็นชนชนอันคยมาดมาย

ยุทธวิธีไทยต่อสู้พม่าคราวนี้ ราชการที่ปรากฏในหนังสือ
 พระราชพงษาวดารอยู่ข้างจะย่นย่อ ไม่สู้ชัดเจนนัก ว่าชาวทมิฬไป
 สืบราชการ รู้ข่าวว่าพม่ายกมาตั้งค่ายมั่นอยู่ที่กั้นแดงแล้วสามลย
 เมืองกาญจนบุรีบอกเขามาถึงกรุงเทพฯ ๑ เมื่อเดือนธันวาคม
 ๑๖๖๓ ๑๖๖๓ TUDC ๒๑/๐๔/๒๕๖๓
 จึงดำรัสสั่งให้กระเกณฑ์กองทัพ จัดกระบวนเป็นทัพใหญ่ ๒ ทัพ

ทัพที่ ๓ จำนวนพล ๓๐,๐๐๐ ให้กรมพระราชวังบวร ฯ กบเจ้าพระ
ยารัตนาพิพิธยกไปก่อน แล้วจึงเสด็จยกกองทัพหลวงเป็นทัพที่ ๒
จำนวนพล ๓๐,๐๐๐ เคษ ออกจากกรุงเทพ ฯ เมื่อวันพฤหัสบดี
เดือน ๓ ขึ้น ๓๔ ค่ำ หนีไปอีกทัพ ๑ ไปรอกให้กรมพระราชวัง
หลังโดยเสด็จไปในกองทัพหลวงด้วย.

กองทัพไทยยกขึ้นไปทางลำแม่น้ำโขงโดยทัพที่ ๒ ทัพ ด้วย
ประสงค์จะเอากำลังชาวมณฑลพม่าให้แตกไปแต่ยังไม่ชุลยแดน
ไม่ปล่อยให้ข้ามเขาเข้ามาตั้งลาภศญาแขวงเมืองกาญจนบุรีถึง
คราวก่อน กองทัพกรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จทางเรือไปถึง
เมืองโขงโดยทัพที่ ๒ แล้วจึงยกเป็นทัพยก ๔ กอง ให้เจ้าพระยารัตนา-
พิพิธ พระยาภักดีเทโวราชเสนา และพระยาจางเสนากรากรม
พลยกไป ๓ กอง รวมจำนวนพล ๒๐,๐๐๐ กรมพระราชวังบวร ฯ
เสด็จยกกองทัพหลวง จำนวนพล ๓๐,๐๐๐ ตามไป หมายตีค่าย
พม่าที่ตำบลสามสบ ฝ่ายกองทัพหลวงพระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกยกเสด็จขึ้นไปทางเรือจนถึงเมืองโขง โดย
จึงยกเป็นกองทัพยกขึ้นไปตามทางริมแม่น้ำจนถึงเมืองท่าขันทอง ให้
ตั้งค่ายหลวงณที่นั้น แล้วให้นายทัพนายกองคุมพลยกขึ้นไปตั้ง
ประชิดค่ายพม่าที่ตำบลท่าขันทอง เมื่อกองทัพไทยทั้ง ๒ ทัพ
ประชิดกันแล้ว ถึงวันพุธ เดือน ๔ ขึ้น ๕ ค่ำ ก็เข้าตีค่ายพม่า
พร้อมกัน กองทัพพม่าเข้าตีค่ายที่สามสบ 21/04/2566 กองทัพหลวงเข้า

ค่ายที่ท่าดินแดง รบกับพม่าอยู่ ๓ วัน ถึงวันศุกร์ เดือน ๔ ขึ้น
 ๗ ค่ำ เวลาบ่ายไทยเข้าค่ายพม่าได้ พม่าต่อสู้อยู่จนเวลาค่ำถึง
 ค่ายแตกหนีไปหมดทุกค่าย กองทัพไทยไล่ติดตามพม่าไปจน
 ถึงค่ายพระมหาอุปราชาทันแก่กระษัตริย์ พระมหาอุปราชารู้ว่ากอง
 ทัพหน้าแตกก็ตกพระไทยรบถอยหนีไม่มีใครต่อสู้ ในพงษาวดาร
 พม่าว่าครั้งพม่าแตกยับเยิน ไทยฆ่าฟันพม่าล้มตายมากนัก ที่
 จับเป็นไทยมาก ได้ทั้งช้างม้าพาหนะแลมีของอาหารแลเครื่องศาสตรา
 วุธ แลตลัดคนใหญ่ที่กองทัพพม่าเอามาครั้งนั้น ไทยได้ไว้ทั้ง
 หมดไม่มีเหลือไป ตัวแม่ทัพใหญ่ก็หนีไปเกือบไม่พ้น แต่ใน
 จดหมายเหตุทางเมืองพม่าว่าแตกต่างกันอยู่ตรงตัวแม่ทัพ ใน
 จดหมายเหตุของนายพันตรีไมเคิล ไชมี ว่าพระเจ้าปดุงเองไทย
 เกือบจับได้ แต่ในพงษาวดารพม่าฉบับก่อนกล่าวว่า ทัพพม่าแม่ทัพ
 ใหญ่ชื่อว่าเมงยันทะถอยออกัน นายทัพหน้าชื่อห่วนทอลเนมิโยกยธ-
 ชาวคน ๑ ห่วนทอลมณีเชฐคน ๑ แลจ่านอนพลพม่าที่ยกมาครั้ง
 นั้นว่า ๕๕,๐๐๐ ขาพเจ้าสันนิฐานว่า แม่ทัพใหญ่ที่มาแตกไทยไปเห็น
 จะเป็นพระมหาอุปราช่าอย่างที่ว่าในหนังสือพระราชพงษาวดาร พระ
 เจ้าปดุงเวลานั้นเห็นจะยังอยู่ที่เมืองเมะตะมะ ถูกติดตามมาใกล้
 ทางยังมาไม่ถึงแม่กระษัตริย์ จึงเข้าใจกันทางเมืองพม่าว่าพระเจ้า
 ปดุงมาแตกทัพไป มีจดหมายเหตุของบาทหลวงชาวอิตาลีคน ๑
 ชื่อสันเขอเมะโนอยู่ในเมืองพม่าในเวลานั้นกล่าวไว้ กองทัพพระ

เจ้าชังมาแตกหนีไทยไปคราวนี้ ผู้คนในเมืองพม่าพากันตื่นตก
ใจมาก จนขาดหลวงคนนั้นเห็นว่า ถ้ากองทัพไทยยกตามออกไป
ก็เห็นจะตีไทยถึงอมระปุระ ในหนังสือพงษาวดารพม่าที่เซอร์ อา-
เซอร์ แพร์ แต่งเป็นภาษาอังกฤษ ก็สรรเสริญว่าพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ทรงชังใจไทยซึ่งเข็ดขยาดพม่ามาช้านาน
ให้กลับไปกล่าวหาญหาญครามพม่าให้ตั้งแต่มีไชยชนะครั้ง
มา ผลของการสงครามครั้งรบกันที่ทิวคินแดงคราวนี้ พิเคราะห์
ดูตามหนังสือที่หมายเหตุทั้ง ๒ ฝ่าย ดูข้างพม่ารู้สึกว่าเป็นการ
สำคัญยิ่งกว่าที่รู้สึกกันทางข้างฝ่ายไทย เมื่อครั้งนั้นบ้านกว่า
จะเป็นเพราะเหตุใด เขาใจว่าที่รู้สึกผิดกันคงเป็นเพราะเช่นนั้น คือ
สงครามพม่าครั้งนั้น ๒ คราวติดกันในปี ๒ คราวแรกพม่ายก
มามากมายใหญ่หลวง กว่าไทยจะเอาไชยชนะได้ต้องรบพุ่งลำ-
บากมาก ครองหลังรบครั้งเดียวไทยก็ชนะสงคราม ฝ่ายไทย
จึงเห็นว่าไม่สำคัญเหมือนครั้งก่อน แต่ฝ่ายข้างพม่าเมื่อยกมา
ครั้งก่อน ถึงจะมาแพ้ไทย ในที่สุดก็มิเหตุพอเป็นข้อแก้ตัวว่า ต
หัวเมืองเหนือใต้ของไทยได้หลายเมือง ที่ไม่สำเร็จเพราะขาด
เสบียงอาหารเป็นต้น แต่ครั้งหลังนี้ไม่มีข้อแก้ตัวอย่างหนึ่งอย่าง
ใด เพราะพม่าได้คิดอ่านแต่ไชยชิตคิดมาแต่ต้นจนหมดทุก
อย่าง ความปรากฏไต่ถึงว่าจะตีเอาเมืองไทยให้จงได้ ครั้นกลับ
มาฝ่ายแพ้ไทยขบเขิน ต้องแตกหนีกลับไปหมดทุกทัพ คนทั้ง

หลายก็ตองคิดเห็นอย่างเดียวกัน แต่ว่าผู้สมมุติแล้วความนึกไทยไม่ได้
ที่พม่ามาแพ้ ไทยครั้งรบกันที่ท่าคินแดงพม่าจึงรู้สึกว่ามีค่ามาก
แต่นักมิได้พยายามที่จะมาตีกรุงเทพ ฯ อีกต่อไป.

การสงครามครั้งรบพม่าที่ท่าคินแดง นั้นเวลาตั้งแต่กองทัพ
ยกไปจากกรุงเทพ ฯ ไม่ถึงเดือนก็เสร็จสงคราม ครั้นมีชัยชนะ
พม่าแล้ว จึงมีรับสั่งให้เฝ้าถวายแลยังฉางที่พม่ามาส่งมาวังชนไว้ใน
แดนไทยเสียให้หมด แล้วก็โปรดให้กองทัพกลับคืนมายังพระ
นคร เป็นต้นเรื่องสงครามครั้งที่ ๒ กรุงรัตนโกสินทร์ ฯ เพียงน.

ลือเชื่อกันกระด้างกระเดื่อง แลให้จอชองนรทาคุมพลกอง ๓ มีจำนวน ๕,๐๐๐ ยกลงมาปราบปรามหัวเมืองในแคว้นแคว้นลานนา ในหนึ่งสัปดาห์พระราชพงษาวดารจงกล่าวถึงแต่เงาะกองทัพจอชองนรทาคูนี้ ว่ายกลงมาตีเมืองฝางซึ่งอยู่ตอนลุ่มแม่น้ำโขงข้างเหนือเมืองเชียงใหม่ ครั้นโคเมืองฝางแล้ว ถัดถึงกองทัพทำนาหาเสบียงอาหารอยู่ที่นั่น กำหนดว่าจะลงมาตีเมืองนครลำปางต่อระดแล้ง.

ในเวลานั้นเมืองเชียงใหม่ร้างอยู่ ไปมะยง่วนพม่าซึ่งเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่อยู่แต่ก่อนนั้นหลบหนีไทยไปอยู่ที่เมืองเชียงแสน เกือบกำลังประมาณ ๓,๐๐๐ แต่ไพร่พลล้มตายหลบหนีไปเสียมาก เหลืออยู่ไม่ถึงพัน ก็ได้แต่งตั้งรักษาเมืองเชียงแสนอยู่ ไม่กล้ากลับเข้ามาตั้งที่เมืองเชียงใหม่ แลเมื่อจอชองนรทาคูมาตีเมืองฝางนั้น สั่งให้ไปมะยง่วนคุมกองทัพพม่ารักษาเมืองเชียงแสนไปสมทบด้วย ไปมะยง่วนรวบรวมกำลังได้ไปแค่ ๕๐๐ คน ด้วยไพร่พลร่อยหรอเสียมากจึงกล่าวมาแล้ว จะเป็นเพราะจอชองนรทาแบ่งเอาคนไว้เสียบ้าง ถ้าจะใช้ล้มตายหาจากอีกอย่างไรอย่างหนึ่ง ครั้นพม่าโคเมืองฝางแล้ว ไปมะยง่วนกลับมาเมืองเชียงแสนมีจำนวนไพร่พลพม่าเหลือเป็นกำลังรักษาเมืองของตนอยู่ลงไปอีก จอชองนั้นเจ้าเมืองในแคว้นแคว้นลานนาซึ่งตั้งอยู่ในอำนาจพม่าด้วยจำใจเห็นโคหลวงที่ พระยาแพร์ ซ้อมังไซย กับพระยาของจิงรวบรวมพลเมืองเข้าเป็นกองทัพยกไปตีเมืองเชียงแสน ไปมะยง่วนสู้ไม่

ไต่หนเขามาหมายจะเอาไครยเมืองเชียงราย พระยาเชียงรายนั้น
 ก็ไม่พอใจจะอยู่ในอำนาจพม่าเหมือนกัน จึงจับตัวไปมะยง่วนสั่ง
 ให้พระยาแพรมังไซย ๆ กับพระยาของกัศุมตัวไปมะยง่วนเข้ามา
 ให้พระยาภาวดีละเมืองนครลำปาง พระยาภาวดีจึงบอกส่งลง
 มากรุงเทพฯ ทั้งพระยาแพรมังไซย พระยาของ แลไปมะยง่วน
 นายทัพพม่า ไปรบให้ชักถามค่าให้การไปมะยง่วน ๆ ให้การว่า
 กองทัพพม่าจะมากเมืองนครลำปางในระคนแล้ง แลจะมาตั้งรักษา
 เมืองเชียงใหม่ต่อไป

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ได้ทรงทราบ
 ความคิดพม่าที่จะกลับมาปล้นครองแว่นแคว้นล้านนาอย่างเมื่อครั้ง
 กรุงเก่า ทรงพระราชดำริเห็นว่า ทัพพม่ามากเมืองไทยได้แต่ก่อน
 ก็ด้วยเอาไครยเสียของแลพหูหนว ในแว่นแคว้นล้านนาเป็นกำลังมากถก
 คราว จะปล่อยให้พมามาตั้งอยู่เมืองเชียงใหม่ไม่ได้ จึงโปรด
 ให้พระยาภาวดีเจ้าเมืองนครลำปางแบ่งครอบครัวพลเมืองจากเมือง
 นครลำปางขึ้นไปตั้งเมืองเชียงใหม่ ส่วนที่เมืองนครลำปางให้
 นายคำใสมั่งของชายพระยาภาวดีเป็นเจ้าเมือง แต่เมืองลำพูนนั้น
 ยังต้องทิ้งให้ร้างอยู่ ด้วยผู้คนยังไม่พอจะให้กลับไปตั้งเป็นเมืองได้
 พระยาภาวดีขึ้นไปตั้งเมืองเชียงใหม่ ผู้คนที่มิไปเป็นกำลังยัง

๑ คำให้การของไปมะยง่วนเป็นเรื่องพงษาวดารพม่ามีอีกฉบับ ๑ เรียกคำให้การ
 มยีนหวุ่น ๑ คำให้การชาวอังวะ ๑ หรือพระสมุท ๑ ได้พิมพ์แล้ว. 21/04/2563

น้อยนัก จึงตั้งอยู่ที่เมืองข้าซาบ ซึ่งเป็นเมืองเดิม อยู่ที่เมือง
เชียงใหม่ลงมา^๓

ในปีมะแม พ.ศ. ๒๓๓๐ นั้น โปรดให้กองทัพเมืองสุวรรณโลก
แลเมืองกำแพงเพชรยกขึ้นไปช่วยพระยาภาวดีรักษาเมืองข้าซาบ
แต่ผู้ใดจะเป็นแม่ทัพขึ้นไปหาปราบกบฏไม่ ครั้นถึงระตกลี้ หน้ขุน
มหาไชยสุระแม่ทัพพม่าทางเหนือ ยกกองทัพลงมาจากเมือง
เชียงใหม่ เชียงตุง เชียงแสน เชียงรายแล้ว สมทบกับกองทัพ
ของพระยาตากอยู่ณเมืองฝาง ยกลงทางเมืองพเยามาตีเมือง
นครลำปาง ในขณะนั้นพระเจ้าตากให้กองทัพพม่าอีกทัพ ๑ เล
ตะลันหรือสังครันเป็นแม่ทัพ มีจำนวนพล ๓๕,๐๐๐ ยกมาจากเมือง
เมาระตมะ ทางท่าทางฝั่งแขวงเมืองขอม ตรงมาตีเมืองข้าซาบ
ด้วยพร้อมกัน พระยาภาวดีกับกองทัพเมืองกำแพงเพชรเมือง
สุวรรณโลกยกออกตีกองทัพพม่า พม่าไม่แตกไป จึงตั้งมั่นรักษา
เมืองไว้ ฝ่ายกองทัพหน้ขุนมหาไชยสุระซึ่งยกลงมาจากทาง
ข้างเหนือ มาถึงเมืองนครลำปางก็เข้าตีเมือง พระยานครลำปาง

๓ ความต่อไปตอนนี้ หนังสือพระราชพงษาวดารแตกต่างกับพงษาวดารพม่าเป็น
ข้อสำคัญ ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า กรมพระราชวังบวรฯ เสด็จยกกองทัพหลวง
ขึ้นไปถึงเมืองนครลำปาง พม่าไม่ยกลงมา จึงทรงจัดตั้งเมืองเชียงใหม่ แล้วเสด็จยก
กองทัพกลับมา หาได้รับกับพม่าในคราวนี้ไม่ แต่พงษาวดารพม่ายุติต่อกับหนังสือ
ตำนานโยนก (หน้า ๓๖๖) ว่าได้รับพม่ามาก พิเคราะห์ดูรายการที่กล่าวในหนังสือ
พงษาวดารพม่าดูมีหลักฐาน ข้าพเจ้าจึงลงความตอนต่อไปนี้ ตามพงษาวดารพม่าแล
ตำนานโยนกประกอบกัน.

คำโสมต่อสู้ของกันเมืองเป็นสามารท พม่ายกเข้าปล้นเมืองป่าซาง
แลเมืองนครลำปางหลายครั้งก็ไม่ได้เมือง จึงตั้งค่ายล้อมไว้
ทั้ง ๒ แห่ง หวังจะตัดเสบียงอาหารให้คนในเมืองฮตออยากระสู้
ระส่ายเสียดกัน จึงจะยกเข้าหักเมืองต่อไปภายหลัง.

ในขณะนั้นที่กรุงเทพพระมหานครกำลังเตรียมกองทัพหลวง
จะเสด็จไปตีเมืองทวาย ก็จะมีปรากฏเรื่องราวต่อไปในตอนข้างหน้า
ครั้นที่ข่าวว่าพม่ายกกองทัพมาตีเมืองป่าซางฮตอทัพ ๑ แลกองทัพ
พม่ายกมาตีเมืองนครลำปาง ก็เป็นทัพใหญ่ยิ่งกว่าที่มา
ตีเมืองฝาง ทั้งได้ทรงทวายชาวอยู่แต่ก่อน จึงโปรดให้กรมพระ
ราชวังบวรฯ เสด็จยกกองทัพหลวง มีจำนวนพล ๖๐,๐๐๐ คนไปช่วย
เมืองนครลำปางแลเมืองป่าซาง กองทัพกรมพระราชวังบวรฯ
ยกขึ้นไปตีเมืองนครลำปางเมื่อเดือน ๔ ในพงษาวดารพม่าว่า
พอไทยยกกองทัพขึ้นไปตี ก็เข้าตั้งค่ายโอบพม่าล้อมเมือง
แลให้กองทัพไปสกัดทางมิให้ทัพใหญ่ส่งกำลังมาช่วย กองทัพ
พม่าตั้งล้อมเมืองไว้ แลให้เสนาอำมาตย์พวกในเมืองนครลำปางพร้อม
กันระดมตีค่ายพม่า รวมกันอยู่ ๓ ค่าย ๔ วัน ถึงเดือน ๔ แรม
๑๐ ค่ำ กองทัพพม่าด้านทานไม้ได้ก็แตกหนีกลับไปเมืองเซียง-
แสน ครั้นไทยมีไชยชนะพม่าที่เมืองนครลำปางแล้ว ก็ยก
ขึ้นไปยังเมืองป่าซาง เขาค่ายกองทัพพม่าที่มาตั้งล้อมเมืองอยู่
ฝ่ายพระยาการวิเศษเห็นกองทัพไทยยกขึ้นไปช่วย ก็ยกออกตีพม่า

จากในเมืองอีกทาง ๓ กองทัพพม่าที่มกล้อมเมืองข้าชางนั้นก็
แตกหนีกลับไปเหมือนกัน ครั้นเสร็จการสงคราม กรมพระราชวัง
ยวรวร ๓ เสด็จกลับ จึงโปรดให้เชิญพระพุทธชรูป อันทรงพระนามว่า
พระพุทธสังคีต ลงมากรุงเทพฯ ด้วยในคราวนี้

พระพุทธสังคีต เป็นพระพุทธชรูปศักดิ์สิทธิ์ มีเรื่องตำนาน
แต่งไว้แต่โบราณ ว่าเดิมพระมหากษัตริย์ครองสิงคโปร์พระ
องค์ ๓ ให้ห่อหุ้มไว้ พระเจ้านครศรีธรรมราชให้ไปขอถวาย
สมเด็จพระร่วงรามราชพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ทรงลักการบูชา พระ
พุทธสังคีตอยู่ที่พระนครศรีอยุธยาหลายชั่วกษัตริย์ จนสมเด็จพระ
บรมราชาธิราชพระองค์ที่ ๓ เสด็จกรีดยกชบยาใต้แคว้นเขมร
ศรีอยุธยาเป็นเมืองขึ้น จึงเชิญพระพุทธสังคีตลงมากรุงศรีอยุธยา
แล้วพระยาฉะนาคเจ้าเมืองกำแพงเพชรทูลขอไปไว้ที่หน้า
หนึ่ง พระยามหาพรหมเจ้าเมืองเชียงใหม่ยกกองทัพลงมาตีเมือง
กำแพงเพชร พระยาฉะนาคก็สู้ไม่ได้ยอมเป็นไมตรี พระยา
มหาพรหมจึงขอพระพุทธสังคีตไปไว้ที่เมืองเชียงใหม่กับพระแก้ว
มรกตด้วยกัน ชัยมาพระยามหาพรหมเกิดวิวาทกับพระเจ้าเชียงใหม่
ใหม่แสนเมืองมาผู้เป็นหลาน พระเจ้าเชียงใหม่ยกกองทัพไปตี
ที่เมืองเชียงใหม่ จึงเชิญพระแก้วมรกตกับพระพุทธสังคีตมา
เมืองเชียงใหม่ ต่อมาพระเจ้าไชยเชษฐาเชิญพระแก้วมรกตไปไว้

๓ ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า เชิญมาเมื่อปีเถาะ พ. ศ. ๒๓๓๗ นั้นผิดไป.

กรุงศรีสัตนาคณหุต แต่พระพุทธรูปสังคยั้งคงอยู่ที่เมืองเชียงใหม่
 จนสมเด็จพระนารายณ์มหาราชตีเมืองเชียงใหม่ได้เมื่อปีชวด พ.ศ.
 ๒๒๐๕ จึงเชิญพระพุทธรูปสังคยั้งลงมากรุงศรีอยุธยา ประดิษฐาน
 อยู่ในวัดพระศรีสรรเพชญ์ตลอดเวลา ๓๐๕ ปี ครั้นพม่าตีกรุงเก่า
 ได้ เวลานั้นพวกชาวเชียงใหม่ยังอยู่ยกยอพม่า จึงเชิญพระพุท
 ธรูปสังคยั้งไปเมืองเชียงใหม่ กรมพระราชวังบวรฯ ทรงพระราช
 คำว่า พระพุทธรูปสังคยั้งเป็นพระพุทธรูปสำคัญ เคยอยู่ในกรุงศรี
 อยุธยาช้านาน จึงโปรดให้เชิญลงมากรุงเทพฯ แล้วทูลขอ
 ไว้ในพระราชวังบวรสถานมงคล ทรงสร้างพระที่นั่งพุทธไสสวรรค
 ถวายเป็นพระพุทธรูป พระพุทธรูปสังคยั้งอยู่ในพระราชวังบวรฯ
 จนกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาทสวรรคตแล้ว พระบาท
 สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์จึงโปรดให้เชิญลงมาประดิษฐาน
 ไว้ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตั้งที่ฐานชุกชีข้างด้าน
 ใต้ อยู่กึ่งกลางตรอกวัดที่ ๓ แลต่อมาในรัชกาลที่ ๒ แลที่ ๓
 จนถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงพระ
 ราชทานพระบรมราชานุญาต ให้พระบาทสมเด็จพระบรมชนกา
 ธิเบศร์ มหาจักรีบรมราชูปถัมภ์ เสด็จกลับมอญ ในพระราชวังบวรฯ พระพุทธรูปสังคยั้ง
 ประดิษฐานอยู่ที่พระที่นั่งพุทธไสสวรรคตมาจนตราบเท่าทุกวันนี้.

๑ แต่เดิมเข้าใจว่าคงมีมหรสพขึ้นที่นั่น แต่ตั้งพระพุทธรูปกับพระที่นั่งนี้ ที่พระ
 อุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามในรัชกาลที่ ๓ จึงทราบว่าพระพุท
 ธรูปสังคยั้งอยู่ที่นั่นได้

สงครามครั้งที่ ๔ คราวไทยตีเมืองทวาย

ปีมะแม พ. ศ. ๒๓๓๐

เรื่องสงครามคราวนั้นเนื้อความปรากฏในพงษาวดารพม่าประกอ
 กอชกยหนึ่งชื่อพระราชพงษาวดารว่า เมืองกองทัพไทยตีทัพพม่า
 ที่ทำกินแดงแตกไปในปลายปีมะแม พ. ศ. ๒๓๒๙ แล้ว พอลง
 ปีมะแม พ. ศ. ๒๓๓๐ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์กับ
 กรมพระราชวังบวร ฯ ก็ทรงบัญชากันให้กระเกณฑ์กองทัพ มี
 จำนวนพล ๘๐,๐๐๐ กำหนดจะเสด็จไปตีเมืองพม่าในระแวกปลาย
 ปีมะแมนั้น แต่กระบวนศึกจะไ้ทรงพระราชดำริเป็นอย่างไร
 หาปรากฏไม่ เพราะกองทัพยังไม่ทันยกไปก็ได้อาวุธมาถึง
 กรุงเทพ ฯ ว่า พม่ายกกองทัพ ๒ ทัพ เขามาตีเมืองชวาชางแล
 เมืองนครลำปาง จึงโปรดให้แบ่งกำลังทัพเกณฑ์ไว้ตั้งเป็นกองทัพ
 มีจำนวนพล ๖๐,๐๐๐ ให้กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จขึ้นไปปราบ
 ปราบพม่าทางข้างเหนือ ดังกล่าวมาแล้วในเรื่องสงครามครั้งที่ ๓
 กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จยกกองทัพไปแล้วทางนั้นพระบาท
 สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ก็เสด็จยกกองทัพหลวงจำนวนพล

๓ จำนวนพลว่า ๖๐,๐๐๐ ตรงนี้ ว่าตามทีกล่าวในพงษาวดารพม่า ดูจะสูงเกินไป
 งามจะไม่เกิน ๓๐,๐๐๐ ปรนอย่างมาก ถ้าเช่นนั้นยอด ๘๐,๐๐๐ ข้างบนต้องลดลงมาเป็น
 ๕๐,๐๐๐ เห็นว่าจะพอสม.

๒๐,๐๐๐ ออกจากกรุงเทพ ฯ เมื่อณวันเสาร์ เดือนยี่ ขึ้น ๕ ค่ำ
เสด็จไปตั้งเมืองทวายในข่มมะเฒ่นั้นเหมือนกัน.

ทรงนุระอธิบายถึงเหตุที่ไทยคิดจะตั้งเมืองพม่า แลเหตุใดพระ
บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์จึงเสด็จไปตั้งเมืองทวายเสีย
ก่อน อันเหตุที่ไทยคิดจะตั้งเมืองพม่านั้น เพราะประสงค์จะแก้
แค้นพม่าที่ได้มาทำมกไทยให้ ไต่ความลำบากยากแค้นแสนสาหัส
ความรู้รักของไทยในสมัยนั้นเป็นอย่างไร ในข้อนี้จะแลเห็นได้ใน
กลอนเพลงยาวของกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงพระ
ราชนิพนธ์เมื่อจะไปตั้งเมืองพม่า เพลงยาวฉบับนี้ ในหนังสือพระ
ราชวิจารณ์ทางอุบาย แต่คิดมาลงไว้ต่อไปนี้ พอให้เห็นความเป็น
ตัวอย่าง ว่า—

มันทำเมืองเราก่อนทั่วไทย   จะทดแทนมันให้หมดสิ้น
มันจิตรสังหารทัพ   จะล้างให้สิ้นชญาสงกา

อันกรุงรัตนองวะครองนฤ   จักพินแถมมดออย่าสั่งโดย
พม่าจะมาเป็นข้าไทย   จะไต่ไซ้สร้างกรุงอยุธยา
แมนสมดังจิตรไม่ผิดหมาง   ละเสียงท่ายตามขพเพวาศนา
จะไต่ชุกข์กษัตริครา   สวมกิ่งขรรณาทูกสิงอัน
ถ้าเสร็จการตั้งวะลงตราบโค   จะพาใจเป็นศกเกษมลับต์
อ้ายชาติพมามันอาธรรม   เทยวลาจขอบขันชทุกภารา

แต่ก่อนก็มีให้มีความสุข   ครอบงำพื้นเสียดหนักหนา
 จนยานรางเมืองเซตกวัดวา   ยืนเขินเขินย่ำทุกตำบล
 มันไม่คิดขยากรรมให้ลำบาก   ต้องพลัดพรากจากกันทุกแห่งหน
 มันเหล่าอาสาศักรรชน   ตรงนี้จะขืนเป็นขลิ

แลมีกระแสพระราชดำริที่ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
 เจ้าอยู่หัว   คว้าเรื่องเพลงยาวของกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิง-
 หนาทศขยบทรงไว้ ในหนังสือพระราชวิจารณ์ว่า

“ขอความตามในพระราชวินิจฉัย   ถ้าผู้อ่านพิจารณาด้วย
 ญาณอันหยั่งลงว่าเป็นเรื่องจริง   ไม่ใช่อ่านเรื่องวงศ์ ๆ จักร ๆ จะรู้
 สักน้ำใจท่านผู้เป็นต้นตระกูลของเรา   ว่ามีความอัปยศตกช้อน
 ล้ายากยากเข็ญแก่คนเคืองสักเพียงใด   ความคิดเช่นนั้นใช้ว่าจะมีแต่
 กรมพระราชวังบวร ๆ ย่อมมีทั่วไปในผู้มิขรรคาศักดิ์แลผู้มิขัญญา
 ในเวลานั้น”   ทรง

แท้จริงความกตัญญูอยากจะแก้แค้นพม่าคงมีมาตั้งแต่ครั้งกรุง
 รัตนบุรีแล้ว   แต่ในเวลานั้นพม่ายังพยายามยกกองทัพมารบพุ่ง ไทย
 พงศกาวใหม่กล้าตั้งขงนอกยกไปแต่ต่อสู้รักษายามเมือง   ครั้นถึงรัช-
 กาลที่ ๑   เมื่อไทยสามารถจะตีทัพกระษัตริย์ของพม่าให้พ่ายแพ้
 ไปได้ถึง ๒ ครั้งติด ๆ กัน   จนพม่าครั้นคร้ามไม่กล้ายกทัพมา

๑ ทรงหมายความเป็นว่าจำพวกหนังสือเรื่องแต่งสำหรับอ่านกันในท้องตลาด อันมักชอบ
 ใช้ชื่อว่า “วงศ์” ๆ “จักร” เช่นเรื่องวงศ์เหวราช สันสุริย์วงศ์ จักรแก้ว เป็นต้น

อีก ก็เห็นเป็นโอกาสว่าถึงเวลาแล้วที่ไทยควรจะทำคอบแทนพม่า
 ย่าง จึงโปรดให้เตรียมกองทัพยกไปตีเมืองพม่า แต่เมื่อ
 กำลังเตรียมกองทัพยกไป เผอิญมีศึกพม่ามาตีเมืองย้าซาง
 แลเมืองนครลำปาง ต้องแบ่งกำลังไปรักษาพระราชอาณา
 เขตแดนเป็นอันมาก การที่จะตีเมืองพม่าก็ขัดข้องไม่สมพระราช
 ประสงค์ดังทรงพระราชดำริทว่า จะเลิกทัพเสียดิเคียวก็ทรงเสียดิ
 คาย จึงยกไปตีเมืองทวายแต่เมืองเคียว การที่ตีเมืองทวาย
 ครองนครเป็นด้วยทรงพระราชดำริทว่า ตั้งแต่พันแผ่นดินสมเด็จพระ
 นารายณ์มา กองทัพไทยไม่เคยยกไปตีเมืองพม่าช้านานกว่า ๓๐๐ ปี
 ไครยพุ่งกับพม่าแต่ในแดนของตนเองตลอดมา ยงเสียดิเคียวอยู่
 ที่พม่าก็มีลัวเนาเมืองไทยช้านาน แต่ไทยในยุคนั้นยังหารู้ว่ามีลัว-
 เนาเมืองพม่าไม่ อีกประการ ๓ พวกมอญถูกพม่ากดขี่ชนเข้ามา
 อยู่ในเมืองไทยก็มีมาก ที่ยังอยู่ในเมืองมอญก็อยู่โดยจำเป็น
 มิได้มีใจนิยมต่อพม่า ถ้าหากว่าไทยยกออกไปตีหัวเมืองในแดน
 พม่าให้ปรากฏว่า ไทยอาจจะบุกรุกเข้าไปรบพม่าได้ ไม่อ่อนแอ
 เหมือนแต่ก่อน พวกมอญคงจะพากันนิยมมาเข้ากับไทยช่วยเป็น
 กำลังตีเมืองพม่าต่อไป ก็หัวเมืองชนของพม่าที่สมควรจะไปตีได้
 ในเวลานั้น เมืองอันไม่เหมาะเหมือนเมืองทวาย เพราะเมืองทวาย
 อยู่ห่างลงมาข้างใต้ พม่าจะยกกองทัพเพิ่มเติมลงมารักษาเมือง
 ไม่สะดวก ถึงรพลยกไปไม่มากนักก็เห็นพอจะทำการสำเร็จได้

ถ้าใดเมืองทวายก็คงใดเมืองทนาวศรีแลเมืองมฤททที่อยู่ข้างใดควย
 ทั้ง ๒ เมือง จะใดเอาไว้เป็นที่มั่นสำหรับทำสงครามตีเมืองพม่าต่อไป
 ไป โดยที่สกัดงจะตีไม่ใดเมืองทวายก็จะไต่ประ โยชนที่ใดรู้ภูมิ
 ลำเนาของข้าศึกไว้คิดอำนวยการสงครามต่อไปข้างหน้า เข้าใจว่ากระ-
 แลพระราชดำริที่พระที่นั่งเมืองทวายคงจะเป็นดังกล่าวมานี้ แลคง
 จะไต่ทรงโปรดเกล้าฯ ทูลเกล้าฯ ถวายบังคมเกล้าฯ เสด็จออกกรมพระราชวังบวร ฯ จะ
 เสด็จยกกองทัพขึ้นไปทางเหนือ เพราะฉนั้นพอร่มพระราชวังบวร ฯ
 เสด็จไปแล้ว ทางนี้พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์จึง
 เสด็จยกกองทัพหลวงไปตีเมืองทวาย.

กองทัพไทยที่ยกไปตีเมืองทวายคราวนี้ โปรดให้เจ้าพระยา
 รัตนพิพิธทัตต์สมุหนายกเป็นทัพหน้ายกไปก่อนทัพ ๓ แล้วให้เจ้าพระ
 ยามหาเสนาพระยามราชนอกเป็นกองนำของทัพหลวงไปอีก ๒ กอง
 ทัพหลวงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์เสด็จเป็นจอมพล
 โปรดให้พระยาพระคลังเป็นเกียกกรวย พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศ
 หล้านภาลัย แต่ยั้งดำรงพระยศเป็นเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร
 เป็นยุกษัตริย์ แลเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหริรักษ์เป็นกองหลัง รวม
 จำนวนพลทั้งสิ้น ๒๐,๐๐๐ เศษ เสด็จโดยกระบวนเรือจากกรุงเทพฯ
 ไปทางลำแม่น้ำไทรโยค ไปขึ้นบกที่เมืองท่าตะกั่ว ให้กองนำทั้ง
 ๓ กองพล ๓๐,๐๐๐ เศษยกถ่วงนำไปก่อน แล้วเสด็จยกกองทัพหลวง
 ตามไปโดยลำท้าย.

ทางที่กองทัพไทยจะยกไปเมืองทวายไปได้ ๒ ทาง ทางข้าง
ใต้เดินทางค่านบองดี (ที่ท่าทางโทรเลขภายหลัง) ทางนี้เมื่อข้าม
เขายันตกแล้วต้องเดินผ่านในแควนเมืองศนาวศรีไปก่อน แล้วจึง
ถึงเมืองทวาย ทางเหนือขึ้นไปอีกทาง ๓ เรียกว่าช่องเขาสูง ข้าม
เขายันตกแล้วตรงเข้าเมืองทวายที่เคียว ทางนี้เป็นทางใกล้
กองทัพหลวงยกไปเมืองทวายครั้งนั้นประสงค์จะไปทางใกล้ แต่
ข้างที่จะลัดหลังท่าเลทัพมาจะตั้งต่อสู้ เสด็จยกไปทางช่องเขา
สูง ทางนี้ชรอยผู้ที่กระการทัพคราวนั้นเห็นจะไม่ทวายว่าเป็นแต่ทาง
สำหรับคนเดิน ด้วยไม่มีใครมีไทยเคยไปมารู้เห็นภูมิลำเนามาก่อน
ก่อน ต่อคืนทัพไปถึงจึงได้ปรากฏว่าเป็นทางกันการยิ่งนัก กล่าว
ไว้ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า ตอนที่ข้ามเขายันตกนั้นภู-
เขาสูงชัน ดงข้างคองเองวงษคคนไม่เห็นยวตวชนไป ข้างข้าง
ควเดินพลาดพลัดตกเหวตายทั้งข้างทั้งควาญชกมี ถึงคองปลง
ของลงจากหลังช้างให้คนแยกชนข้ามไป แม่พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าไพโลภยกคองเสด็จลงทรงพระดำเนินด้วยพระบาท ให้
ผู้กราบตามคนไม่ค่อยเห็นยวพระองคชนไปแต่เขาจนตอยงลงยอก
เขา ขาลงกคองลงเช่นนั้นอีก จนถึงออกพระโอบยฐูตรสว่า "ไม่รู้ว่
ทางนี้เดินยาก พาลูกหลานมาได้ความลำบากหนักหนา" ความ
ตรงนี้เป็นอทาทรณให้เห็นว่า ไทยตีเมืองพม่าในเมื่อรัชกาลที่ ๓
ยากกว่าทัพพม่ามาตีเมืองไทยอย่างไร.

ฝ่ายพม่าที่รักษาเมืองทวายในครั้งนั้น ยปรากฏในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า กองทัพพม่าที่ยกลงมาตีหัวเมืองยักระได้ฝ่ายตะวันตกเมืองมะเสงยังคงอยู่ที่เมืองทวาย เก่งท่วนแม่ยี่เป็นแม่ทัพที่ต่อสู้ไทย แต่ในจดหมายเทศน์ของนายพันตรี ไมเคิล ไซม์ ทูตอังกฤษที่ไปเมืองพม่าภายหลังการสงครามครั้งนั้น ๕ ปี ว่าพระเจ้าปดุงตั้งอะแซห่วนกัลงมาเป็นอุปราชครองหัวเมืองฝ่ายใต้อยู่ที่เมืองเมะตะมะในเวลานั้น อะแซห่วนกัเป็นแม่ทัพต่อสู้รักษาเมืองทวาย แต่ความทกล่าวนนำส่งเสียอยู่ที่ ควขเมืออะแซห่วนกัมาตีเมืองพิศณุโลก เมื่อมีแม่ พ. ศ. ๒๓๓๗ บอกว่าอายุ ๗๒ ปี ถ้ามารบคราวรักษาเมืองทวายในปีมีแม่ พ. ศ. ๒๓๓๐ นี้ อายุจะถึง ๘๔ ปี เห็นจะเกินนัก.

วิธีทัพมาต่อสู้ไทยครั้งนั้น ยปรากฏในหนังสือพระราชพงษาวดารว่าพม่าให้กองทัพมาตั้งสกัด ๓ แห่ง คือที่นครมีแสงฉอพล ๓,๐๐๐ มาตั้งสกัดที่ค่านวังย้อ เข้าใจว่าตรงช่องที่จะลงไปจากเขายันที่คแห่ง ๑ อีกกอง ๑ ใครเป็นแม่ทัพหาปรากฏชื่อไม่ จำนวนพล ๓,๐๐๐ ตั้งรักษาเมืองกลีออง ทำนองจะเป็นกองหนุนของกองรักษาค่านวังย้อ อีกกอง ๑ ตัวพระยาทวายฉอพล ๔,๐๐๐ มาตั้งสกัดทางในท้องทุ่งที่จะเดินจากเมืองกลีอองไปเมืองทวาย ตรงนตงค้ายหลายค้าย ซักยักกาตงกันมันคัง ส่วนทัพมาแม่ทัพใหญ่ันคังรักษาอยู่ที่เมืองทวาย.

ฝ่ายกองทัพไทยเดินข้ามเขาลงไป พระยาสุรเสนาพระยา
 มหาอำมาตย์ก่องนำของเจ้าพระยารัตนาพิพิธถือพล ๕,๐๐๐ ยก
 ล่วงไปถึงค่านวังป้อเมื่อฉวันเสาร์ เดือน ๓ ขึ้น ๙ ค่ำ เข้าตีค่าย
 พม่าที่ค่านวังป้อ รบพุ่งกันเป็นสามารด พระยาสุรเสนาพระยา
 สมบัติขาดตายในทรบ ตียังไม่ได้ค่ายพม่า สู้รบติดพันกันอยู่ เจ้า
 พระยารัตนาพิพิธเจ้าพระยามหาเสนาฯ ก็ลงไปถึงเมื่อฉวันอาทิตย์
 เดือน ๓ แรม ๑๐ ค่ำ พร้อมกันเขาระคมตค้ายพม่า ก็ไต่ค้าย
 ที่ค่านวังป้อในวันนั้น นั้นมีแลงนายทัพพม่าล่าถอยกลับไปรักษา
 เมืองกลี้ออง กองทัพไทยคงพลรวบรวมผู้คนอยู่ที่ค่านวังป้อ ๒ วัน
 แล้วยกตามลงไปตีเมืองกลี้ออง พม่าคือสู้รบวันยกคนหนง เหลือ
 กำลังถ้อยหนง กองทัพไทยโคเมืองกลี้อองเมื่อฉวันเสาร์ เดือน
 ๔ ขึ้น ๒ ค่ำ เพลาค้ายามเศษ เขาคงพลรวบรวมผู้คนอยู่ในเมือง
 นั้น กองทัพหลวงก็เสด็จยกหนนไปตั้งอยู่ที่ค่านวังป้อ ทรงทราบ
 ว่ามีกองทัพพม่าตั้งค้ายชกการายรบอยู่ที่ค่านวังป้อ จึงดำรัสสั่ง
 กองทัพนำให้เตรียมยกเขาระคมตค้ายพม่าพร้อมกันทั้ง ๒ กอง
 ให้ ไต่ค้ายแต่ในเพลาค่อย เจ้าพระยารัตนาพิพิธเจ้าพระยามหา
 เสนาฯ จักกระบวนทัพพร้อมแล้วยกไปตีค้ายพม่าที่ค่านวังป้อ สู้รบกัน
 อยู่แต่เช้าจนค่ำ กองทัพไทยก็ไต่ค้ายพม่าทั้งหมดเมื่อฉวันเสาร์
 เดือน ๔ แรม ๙ ค่ำ แล้วยกตามลงไปเมืองทวายในเพลาค
 กลางควันนั้น.

UDC

21/04/2563

ฝ่ายแม่ทัพพม่าทรงรักษาเมืองทวายเห็นกองทัพไทยไปตั้งสกัด
 ทางแตกตอยมาหมด กองทัพไทยก็ติดตามมาจนจะถึงเมือง ไม้ไผ่
 ใจทวายชาวเมืองว่าจะมาเข้ากับไทย ก็จะคงยำเกรงพม่าอยู่อย่าง
 เดิม จึงพากองทหารตั้งล้อมขามแม่น้ำไปตั้งอยู่ข้างปากโน้น ทั้ง
 เมืองทวายไว้ให้ไทย กองทัพเจ้าพระยารัตนาพิพิธเจ้าพระยา
 มหาเสนาบดีไปตั้งเมืองทวายเมื่อเดือนอาทิตย์ เดือน ๕ แรม ๙ ค่ำ
 ไม่เห็นกองทัพพม่ารักษาหน้าเชิงเขิน เห็นแต่ประตูเมืองปิดอยู่ จะ
 ยกเข้าไปในเขินเกรงว่าพม่าจะแต่งกลล้อมทวายไว้ จึงตั้งค่ายราย
 ล้อมเมืองอยู่ข้างนอกทั้ง ๓ ด้าน เช็ดไว้แต่ทางด้านแม่น้ำ กอง
 ทัพหลวงก็เสด็จยกตามไปตั้งค่ายที่ใกล้เมืองทวาย ห่างค่ายกอง
 ทัพหน้ามาประมาณ ๕๐ เส้น กองทัพพระยาทศมเต็ญพระพิชิตเล็ก
 หลานภวโลยเสด็จไปตั้งในระหว่างค่าย กองทัพหน้ากับทัพหลวง ค่อย
 เข้ามา ฝ่ายแม่ทัพพม่าเห็นว่าพวกทวายไม่เข้ากับไทยก็กลยเข้า
 มาตั้งรักษาเมืองอยู่ตั้งแต่ก่อน แต่มีไต่ยกอดออกมาสู้รบกองทัพ
 ไทยต่อไป.

ฝ่ายกองทัพไทยเมื่อไปตั้งล้อมเมืองทวายอยู่นั้น การลำ-
 เลียงเสบียงอาหารสดของส่งถึงกันไม่ทันไซ้ จึงเกิดเป็นปัญหาว่า
 จะควรตอยกองทัพกลยมา ก็จะรบหักโหมต่อเอาเมืองทวายให้ได้
 เสียโดยเร็ว ปรากฏว่าแม่ทัพนายกองกราบทูลอาสาจะเข้าตีเมือง

• ตรงนี้ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่าพม่าคิดกลอุบาย แต่ข้าพเจ้าเห็นตามกระ-
 แลพระราชนิพนธ์ ในหนังสือพระราชวิจารณ์. 21/04/2563

ทวาย แต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ก็หาโปรดให้
 เข้าค้ำไม้ ทวยเสด็จไปทอศพระเนตรเห็นภูมิลำเนาเมืองทวาย เห็น
 ว่าทางที่ระคิดต่อกับเมืองไทยไปมายาก ทรงพระราชดำริหว่า ถึง
 ระคิดโตเมืองทวายในคราวนั้นก็จะรักษาไว้ไม่ได้ ยกเข้าตีเมืองก็
 เปลืองไพร่พลเปล่า ๆ ถ้าตีไม่ได้เสียก็พม่าลงอย่างไร ก็จะถอย
 ที่พุกกลับมาได้ โดยยาก ทวยการทั้งปวงที่เตรียมไปในครั้งนั้น
 เหมือนเป็นการทดลอง ก็สำเร็จประโยชน์อย่างหนึ่งแล้ว เพราะ
 ฉนั้นพอพม่าพลครบ ๓๕ วันแล้วก็โปรดให้เลิกทัพกลับมา แลการที่
 ถอยทัพมาครั้งนั้นเพราะกองทัพไทยมีกำลังบริบูรณ์ไม่บกพร่องขอย
 ช้ำ ก็เห็นกระบวนที่พุกกลับมาโดยเรียบร้อย พม่าขยถอยทัพ
 ออกติดตามก็ไม่สามารถจะทำอันตรายแก่กองทัพไทยได้ จึงถอย
 กลับมาได้ โดยสะดวกตลอดทาง

ฝ่ายกรมพระราชวังบวร ฯ ครั้นเสร็จการปราบพม่าที่เมือง
 นครลำปางแลเมืองบางซางแล้ว เสด็จยกกองทัพกลับมาถึงกลาง
 ทาง ทรงทราบว่าสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชเสด็จถอยกองทัพ
 หลวงกลับจากเมืองทวายถึงกรุงพระไทย ทรงสาคัญว่าเสด็จชาศึก
 มา จึงยกกองทัพวังนำตามออกไปช่วย ไปทันแล้ว ฯ เมื่อเสด็จกลับ
 เข้ามายังลำเนาเมืองไตรโยค กรมพระราชวังบวร ฯ ทรงตั้งกอง
 ทัพรออยู่ที่นั่น คอยระวังพม่าเผื่อจะติดตามล่วงแดนเข้ามา ครั้น
 เห็นพม่าไม่ยกตามมากก็เลิกทัพกลับคนมาพระนคร. 2563

สงครามครั้งที่ ๕ คราวไทยตีเมืองพม่า

ปีฉลู พ. ศ. ๒๓๓๖

ตอนที่ ๓ เรื่องเมืองทวายสามภักดิ์

การที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ เสด็จยกกองทัพหลวงไปตีเมืองทวายเมื่อพระแม่ท้าวผกาแก้ว ถึงไม่ได้เมืองทวายในครั้งนั้น มีผลเป็นข้อสำคัญ เพราะเหตุที่ปรากฏทั่วไปในแผ่นดินพม่าว่า ไทยกลับมีกำลังเข้มแข็งลงเข้าไปยุกรุกรบเมืองพม่า ต่อมาไม่ช้าเมืองทวายเมืองตะนาวศรีแลเมืองมฤตก็มาสามภักดิ์ขอเป็นข้าขนต่อเมืองไทยเมื่อปีฉลู พ. ศ. ๒๓๓๕.

เรื่องราวที่เมืองทวายเมืองตะนาวศรีแลเมืองมฤตมาสามภักดิ์ครั้งนั้น ในพงษาวดารพม่ากับหนังสือพระราชพงษาวดารเนอความยุติธรรมกันตลอดเรื่อง เป็นแต่ผลความขาดเหลือผิดกันเล็กน้อย ในจดหมายเหตุของนายพันตรี ไมเคิล ไซม์ ปรากฏเรื่องเบื้องต้นว่า เติมพระเจ้าปดุงตั้งอะแซห่วยนักผู้ท้าวเมืองพิศณุโลก เป็นอุปราชสำเร็จราชการทั่วเมืองขัณฑ์ไต ตั้งอยู่ที่เมืองเมาระตมะ ว่ากล่าวหัวเมืองมอญตลอดลงมาจนเมืองทวายเมืองตะนาวศรีแลเมืองมฤต ต่อมาพระเจ้าปดุงตั้งพม่าคน ๓ ชื่อมิ่งเงินจา²⁵⁶ เป็นบุตรของ

สกฺแมงกองขุนนางในเมืองอมระปุระให้เป็นที่เนมะโยกขตฺนิน ลง
 มาเป็นผู้ว่าราชการเมืองทวาย ซนอยู่ในอะแซห่วนก มังจันจา
 เห็นจะเป็นคนฉลาดเฉลียว ลงมาอยู่เมืองทวายมีผู้คนนับถือมาก
 แลท่านองอะแซห่วนกจะไวเนอเซอโร ลงให้วากกล่าวลงมาจนเมือง
 ตะนาวศรีแลเมืองมฤททวอย ครั้นอะแซห่วนกตายเมือยงอ พ. ศ.
 ๒๓๓๓ มังจันจาเข้าใจว่าควรจะได้เป็นทอปราชหรือเมืองยักษไตแทน
 อะแซห่วนก แต่หาไตเป็นสมปราชดาไม่ ทวยพระเจ้าปดุงตั้ง
 มังจันจาเป็นทอปราชสำเร็จราชการแทนอะแซห่วนกเมือ
 เดือน ๑๓ ปีฉลู พ. ศ. ๒๓๓๕ มังจันจาก็มีความโตนัดน้อยใจ ก็
 กระต้างกระเทืองไม่ยอมอยู่ในอำนาจอุปราชคนใหม่ อุปราชจะเร่ง
 เรียกส่วยสัดพัฒนากรอนไตมังจันจาก็ไม่ยอมส่ง อ้างว่ายังเก็บไม่
 ได้ทวยราษฎรยงชกสนนาก จะเรียกเร่งเกรงจะได้ความเดือดร้อน อุป
 ราชเห็นจะบอกกล่าวโทษมังจันจาขึ้นไป แลพระเจ้าปดุงคงมีรับสั่ง
 ให้ส่งมังจันจาขึ้นไปไต่สวนยังเมืองอมระปุระ ความจึงปรากฏว่า
 อุปราชให้มะรวอนโยคุมพลพม่า ๓๐๐ ลงมาเป็นเจ้าเมืองทวายแทน
 มังจันจา ๆ รู้ความก็ให้ปลัดเมืองซึ่งเป็นสมัคพรรคพวกของตนคุม
 กำลัง ๕๐๐ ออกไปคอยรับอยู่กลางทาง ห่างเมืองสักสองร้อย
 เส้น พอมะรวอนโยมาถึงตนนุกช่วยกันจับฆ่าเสียหมดทั้งนายไพร่
 แลมังจันจาจึงไปชวนเจ้าเมืองตะนาวศรีเจ้าเมืองมฤททพร้อมใจกัน
 มาขอเป็นข้าขอบขัณฑ์มาขึ้นกรุงสยามทั้ง ๓ เมือง.

* ในพงษาวดารพม่าเรีอศ มินหะลาสี่สุ. 21/04/2563

ในเวลานั้นไทยที่พม่ากวาดต้อนเป็นเชลยไปเมื่อครั้งตกรุงเก่า
 ไท่ ยังกกอยู่ทเมืองทวายหลายคน ที่สำคัญคือพระเจ้าหลานเธอ
 เจ้าฟ้าหญิง (อันมีพระนามกรมปรากฏต่อมาว่า เจ้าฟ้ากรมขุนรา
 มินทร์สุตา) ซึ่งเป็นพระธิดาของพระเจ้าบรมวงศ์ผู้เป็นพระเชษฐา
 ธิภักดิ์ ทรงผนวชเป็นรูปช้อยู่ที่ในเมืองทวาย พระยาทวายทราบความ
 จึงเชิญเสด็จไปทำนบารงไว้ แล้วให้แต่งอักษรสืบจากฎในแผ่น
 สัฟรณบัตร กษัตริย์อักษรราชแห่งความถึงเสนาบดีไทย แล
 ให้กรมเครื่องราชบรรณาการตามแบบแผนประเพณีการสวามิภักดิ์ของ
 เกตพม่า คือคนไมทองเงินแลนางทวายอันมีสกุลสูง เป็นนาง
 เอก ๓ นางโท ๒ พร้อมทวยสาวใช้ชาคนอีก ๕๗ รวมเป็น ๖๐ คน
 เป็นของทวาย แล้วแต่งให้กรมการผู้ใหญ่ในเมืองทวายแลเมือง
 ตะนาวศรีเมืองมฤทรวมกัน ๓ คน เช่นทูตเชิญถวายพระหัตถ์
 ของพระเจ้าหลานเธอ กษัตริย์สัฟรณบัตรแลศัภอักษรรถึงเสนาบดี
 แลกรมเครื่องราชบรรณาการเข้ามาทวงเมืองกาญจนบุรี กษัตริย์
 ๓๐ รูป มีพระมหาแทนเป็นพระภิกษุไทยแต่ครั้งกรุงเก่าอยู่ในจำ
 นวนนนทวยรูป ๑ ให้มาเป็นพยานความสัตย์สุจริตของพระยาทวาย.

ทูตทวายมาถงกรุงเทพ ฯ เมื่อเดือนเสาร์ เดือน ๔ แรม ๓ ค่ำ
 ขกัญ พ. ศ. ๒๓๓๔ ความในหนังสือที่นำมาว่า พระยาทวาย
 ไท่ทำราชการถวายพระเจ้าองวะมาแต่ชั้นบุแลมิตา หาได้มีความ
 สัตย์อย่างหนึ่งอย่างใดไม่ เหตุเพราะพระเจ้ายู่คงไม่ตั้งอยู่ในราช

ธรรม ให้มังจะเสด็จลงมาเป็นอุปราชที่เมืองเมาระตมะเมื่อเดือน ๑๑
 ยุกฎ แล้วให้ลงมาเอาเงินแก่เมืองทวายเมืองมฤตแลเมืองตะ
 นาวศรีเมือง ๆ เป็นเงินถึงสองร้อยสามร้อยชั่ง ราษฎรชาวเมือง
 ใต้ความเดือดร้อน แล้วมีหน้าข้าเมืองใหม่ระวอนโยคุมกำลัง ๓๐๐
 ลงมาเป็นเจ้าเมืองทวาย จะให้ถอดพระยาทวายเสีย พระยาทวาย
 ให้ปลัดคุมกำลัง ๕๐๐ ยกไป พยมระวอนโยกลางทาง เกิดรบ
 พุ่งกันฆ่าฟันมระวอนโยกับพวกไพร่ทวายหมดทั้งสิ้น พระเจ้าปดุง
 จะให้ยกกองทัพลงมาตีเมืองทวาย พระยาทวายไม่มิตพึ่งจึง
 พรอมใจกับพระยาตะนาวศรีพระยามฤตทั้ง ๓ เมืองขอเป็นข้าขอบ
 ขันธงเสมากรุงเทพพระมหานครตั้งแต่ก่อน ขอพระราชทานกอง
 ทหารไปช่วยรักษาเมืองทวายไว้ แลต่อไปภายหน้าพระยาทวายจะรับ
 อาสาตีเอาเมืองเมาระตมะ เมืองร่างกุ้ง เมืองสะโตงแลเมือง
 พระสิม มาถวายให้จึงได้

การที่เมืองทวายเมือง ตะนาวศรีเมือง มฤตมาสามภักดีตั้งน
 ก็เป็นอันล้มพระราชประสงค์ซึ่งทรงพระราชดำริห์มาแต่ก่อน จึง
 ไปรบให้รบทุกเข้าเฝ้าทูลนมชแด่พระมหาปราสาท แล้วให้เสนา
 ยกทัพออกยกยวตอบริษเมือง ทวายเมือง ตะนาวศรีแลเมือง มฤตตาม
 ราชประเพณี ครั้นทุกทวายกราบถวายบังคมลากลับไปแล้ว ถึง
 ปีชวศ พ. ศ. ๒๓๓๕ จึงโปรดให้เกณฑ์กองทัพหัวเมืองเป็นจำนวน
 พล ๕,๐๐๐ ให้พระยาบมราชเป็นแม่ทัพยกออกไปช่วยรักษาเมือง

ทวายเป็นแลให้เชิญพานทองเครื่องยศไปพระราชทานพระยาทวายเป็น
 ค้วย เมื่อกองทัพพระยาบรมราชยกไปแล้ว ในปลายรัชชคนัน
 ก็เสด็จยกกองทัพหลวง โดย กระบวนเรือพร้อมด้วยกรมพระราชวัง
 ขวร ฯ ไปยังเมืองกาญจนบุรี ตั้งพลับพลาที่ประทับทางลำน้ำน้อย
 (จะเป็นที่เมืองไทรโยค ดูคำขอลโทยาทวายเป็น) คอยทรงฟัง
 ขอราชการที่จะเกิดขึ้นทางเมืองทวายเป็นอยู่ทันที.

ฝ่ายพระยาบรมราชยกกองทัพไปถึงเมืองทวายเป็น พระยาทวายเป็น
 ก็ให้กรมการออกมาต้อนรับเสด็จเสวยอาหารใหญ่กองทัพ แต่
 ทัพพระยาทวายเป็นไม่ออกมาหาพระยาบรมราช ตามประเพณีผู้ว่า
 ราชการหัวเมืองจะต้องออกมาหาเสวยด้วยเป็นแม่ทัพ ถึงต้องต่อ
 ราชแวงแบบธรรมเนียมให้ทราบ พระยาทวายเป็นจึงได้ออกมาเฝ้า
 ต่อพระยาบรมราชตามประเพณี พระยาบรมราชให้พระราชรองเมือง
 คุมพลเข้าไปตั้งอยู่ในกำแพงเมืองทวายเป็นสอง ส่วนกองทัพ
 พระยาบรมราชนั้นตั้งค่ายอยู่ข้างนอกเมือง แล้วให้จกส่งเจ้าพา
 หลานเชือกยพวกไทยที่ตกค้างอยู่ที่เมืองทวายเป็น มีพระราชพิมล
 กรรมภาษามาตราครั้งทรงเกล้าเป็นต้น เขามาขังค่ายหลวงที่แม่น้ำ
 น้อย และมีใบขอกรายงานทั้งปวงเข้ามากราบบังคมทูลทุกประการ

ในเรื่องความที่ปรากฏว่าพระยาทวายเป็นไม่ออกมาหาพระยาบรม
 ราชเป็นข้อสำคัญซึ่งควรจะสังเกตอยู่อย่าง ๑ ทัพการที่เมือง
 ทวายเป็นสามีกัดต่อไทยครั้งนั้น มูลเหตุเกิดขึ้นด้วยทัพพระยา

ทวาย เพราะพม่าจะถอดเสียดจากเจ้าเมืองจึงเอาใจออกหากจาก
 พม่า เมื่อมาขอชนต่อไทย ท่านองพระยาทวายจะนั้นหมายมัก
 ใหญ่ฝ่ายสูง ให้ไทยยกขึ้นเป็นประเทศราช จึงได้แต่งตั้ง
 สัฟรณบัตรมาอย่างราชทูตจากทูลพระราชาสัน ครั้นได้ทราบว่า
 พระราชทานบำเหน็จเพียงอย่างพระยามหานครตามธรรมเนียมใน
 กฎมณเฑียรบาล มิได้ยกขึ้นเป็นเจ้า คงเป็นท่วยเหตุตั้งกล่าวมา
 นี้ จึงไม่ออกมาหาพระสยามราช เป็นการแสดงความไม่พอใจ
 ให้ปรากฏเป็นครั้งแรก เมื่อพระยาทสมเด็จพรพุทธยอดฟ้าฟ้า
 โลกย์ได้ทรงทราบความตามโอบอกของพระยามราช เห็นจะทรง
 แคลงพระราชหฤทัย ในท่วงทีกริยาของพระยาทวาย ครั้นทรงรับ
 พระเจ้าหลานเธอส่งมายังกรุงเทพฯ แล้ว จึงมีรับสั่งให้กรมพระ
 ราชวังบวร ฯ เสด็จออกไปทอศพระเนตรภูมิลำเนาบ้านเมืองแลตรวจ
 ทราเหตุการณ์ที่เมืองทวาย กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จออกไปถึง
 ทรงพิจารณาการทั้งปวงแล้ว ให้พระยามราชออกมากราบบังคม
 ทูล ฯ ว่า เมืองทวายนนพิเศวราชที่คไชยภูมิไทยเสียเปรียบพม่า
 มากนัก ถ้าพม่ายกมาก็คงไทยจะรักษาไว้ได้ ในคราวนี้ ต่อไป
 ภายหน้าก็เห็นจะรักษาไว้ไม่ได้ ทั้งพิเศวราชที่คไชยภูมิอากาศพระยา

๑ ประเพณีแต่ก่อน เวลาเจ้านายเสด็จไปราชการ ถ้าจะมีโอบอกเข้ามากรุง ฯ
 ให้ข้าราชการผู้ใหญ่ที่ไปตามเสด็จเป็นผู้บอก เพราะต้องบอกมายังลูกขุนณศาลาก่อน
 กระแสรับสั่งที่ไปถึงเจ้านายที่เสด็จไปราชการ เจ้ากระทรวงก็มีตราถึงข้าราชการผู้ใหญ่
 ที่ตามเสด็จให้ทราบทุกประการ ประเพณีนี้พึงมาเลิกเมื่อในรัชการที่ ๕. 23/04/2563

ทวายเป็นท่วงทักขิงกระต้างกระเคื่องไม่น่าไว้ใจ จะขอพระราชทาน
 ทำลายเมืองทวายแลกวาดต้อนผู้คนพลเมืองเข้ามาเสียให้หมด
 อย่าให้เป็นกำลังของพม่าต่อไป พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 จุฬาลงกรณ์ฯ ได้ทรงทราบความกักรังษัดเคื่อง ด้วยมีพระราชประสงค์
 จะเอาเมืองทวายเป็นทมนสำหรับตีเมืองพม่าต่อไป จึงมีรับสั่งให้
 คอบไปว่า พม่ายกมาตีกรุง (เก่า) กวาดต้อนครอบครัวชาวกรุง
 แลพี่น้องชนไชโยทเมืองทวายเมืองเคียวตอกฤา (จึงคิดจะทำ-
 ลายแต่เมืองทวายเท่านั้น) เมืองอังวะแลเมืองอื่นๆ ไทยชาวกรุง
 ไม่มีฤา ไม่ช่วยเจ็บแค้นขงโกรรข่างเลย ได้เมืองทวายจะได้เอา
 ไว้เป็นเมืองพักผู้คนไว้เสียยังอาหารเป็นกำลังทำศึกต่อไป มีรับสั่ง
 ห้ามไปมิให้ รอดทำลายเมืองทวายแลกวาดครอบครัวเข้ามา ให้รัก
 ษาเมืองระวางเหตุการณใหม่มั่นคงจังดี แต่หนึ่งสักรับสั่งทว่ามาน
 ออกไปถึงไม้ทนทระของกันเหตุการณ ด้วยเมื่อกรมพระราชวัง
 ยวร ๑ รับสั่งให้บอกบอกกวาดครอบครัวแลทำลายเมืองทวายเข้ามา
 แลแล้ว ทวงโน้นพวกขุนนางที่ไปตามเสด็จกรมพระราชวังยวร ๑ เข้า
 ใจว่าคงจะมีท้องตราอนุญาตตามพระราชดำริห์ของ กรม พระราช
 วังยวร ๑ ต่างก็ชวนชวษาหาครอบครัวทวายหมายจะเอามาใช้สอย
 เป็นอาณานิคมประโยชน์ของตน ถึงมีพวกท้าวหน้าพาครอบครัวทวายเข้ามา
 จนถึงริมลำน่านอย ความทราบถึงพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า
 จุฬาลงกรณ์ฯ ก็ทรงพระพิโรธ ดำรัสสั่งให้ข้าหลวงออกเที่ยวตัก

ตามรัชกุมเอาตัวพวกขุนนางเหล่านั้นมาส่งพระราชอาญา แล้วให้
 ปลัดยศวรทวายกลับไป แต่ทางข้างเมืองทวายพวกพลเมือง
 เกิดสับสนเทือนกันเสียแล้ว ขณะนั้นมีไทยคน ๓ ชื่อ ตามา ถูก
 พม่ากวาดเป็นเชลยไปจากตรงแถว ทว่านางจะไปมีบุตรภรรยาอยู่
 ในเมืองทวาย ตามาเป็นคนคุ้นเคยกับพระบาทสมเด็จพระพุทธ-
 ยอดฟ้าจุฬาลงกรณ์แต่เมื่อครั้งกรุงเก่า มากกราบทุกความลับแก่
 กรมพระราชวังบวร ๆ ว่า พระยาทวายได้ข่าวว่าพระเจ้าปดุงจะเอา
 สกแสงทองผู้บิดาประหารชีวิต พระยาทวายเสียใจคิดรณเร
 หาสามภักคณื่อนอนเหมื่อนแต่ก่อนไม่ แต่ทวายว่าพระยาทวาย
 ให้ปลัดท้ายกัมมังนั้งชายคุมไพร่เข้ามาตรวจตราทางที่ไทยจะไป
 มา ว่าพม่ายกกองทัพลงมาเมื่อใดจะให้ล้มไม้ทียทางเสีย แล้ว
 จะยกเข้าปล้นกองทัพไทยที่รักษาเมืองทวาย กรมพระราชวังบวรฯ
 จึงตรัสสั่งให้ส่งตัวตามาเข้ามายังค่ายหลวงที่ลานานอัย ครั้นพระ
 บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาลงกรณ์ได้ทรงทราบความตาม ทคา-
 มากกราบบังคิมทูล ๆ แลทรงทราบว่าเวลานั้นปลัดท้ายกัมมังนั้งเข้า
 มาจนถึงในแดนไทยแล้ว จึงดำรัสให้ข้าหลวงไปรับมาโคทมค
 ทังนายไพร่ ให้ถามปลัดท้ายกัมมังนั้ง ให้การว่ามาเที่ยวเล่นแล้ว
 ก็เลยเข้ามาในแดนไทย ทรงพระราชดำริเห็นเป็นข้อพิรุณ จึงให้
 เอาตัวคุมไว้ทั้งพวก แล้วมีรับสั่งไปยังกรมพระราชวังบวร ๆ ว่า
 จะไว้ใจพระยาทวายต่อไปไม่ได้ ให้ส่งตัวมัจฉาจากพระยาทวาย

กับกรมการที่เป็นพรรคพวกเข้ามาเสีย จะทรงชวยเลี้ยงให้ทำราชการอยู่ในกรุงเทพ ฯ ทางโน้นให้ตั้งกรมการผู้ใหญ่ ผู้ที่เป็นบิดา นางทวายเป็นเข้ามาอยู่ในกรุง ฯ เป็นพระยาราชาการเมือองทวายต่อไป กรมพระราชวังบวร ฯ ทรงจัดการตามกระแสรับสั่งเสด็จแล้วเสด็จกลับมา พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์จึงเสด็จยกกองทัพหลวงกลับมายังพระนคร พร้อมด้วยกรมพระราชวังบวร ฯ เพื่อจะยกทรงตระเตรียมการที่จะตีเมืองพม่าต่อไป แลครอຍศรั้วพระยาทวายที่ส่งเข้ามาครั้งนั้น พระราชทานให้ตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ตำบลคอกกระบือ จึงได้เรียกว่บ้านทวาย อยู่ใกล้วัดยานนาวาทุกวันนี้.

ฝ่ายข้างเมืองพม่า พระเจ้าปดุงได้ทราบว่ามีเงินจากเจ้าเมืองทวายเป็นชยด เขาเมืองทวายแลเมืองตระนาวศรีเมืองมณฑลมาชนแก่ไทย ก็ให้ห่วนยิมหาเสฐฐวาเสศคุมกองทัพมีจำนวนพล ๓๐,๐๐๐ ยกลงมาปราบปรามเมืองทวาย ห่วนยิมหาเสฐฐวาเสศยกลงมาถึงเมืองเมาระตมะในยี่ชวต ทราบความว่ากองทัพไทยออกไปตั้งอยู่ที่เมืองทวายก็ครันความไม่กล้ายกลงมา จึงตั้งพักอยู่ที่เมืองเมาระตมะ แลว่ามีไชยออกมายังเมืองอมระบระ ว่ามีกองทัพไทยเป็นทัพใหญ่ตั้งอยู่ที่เมืองทวาย กำลังที่คุมลงมาเกรงจะไม่พอปราบปรามได้ ขอกำลังเพิ่มเติมลงมาอีก พระเจ้าปดุงได้ทรงทราบความตามไชยออกของห่วนยิมหาเสฐฐวาเสศ ทำนองจะนึก

ระแวงว่าทางที่ไทยจะยกกำลังไปตีเมืองเมะตะมะ จึงมีรับสั่งให้
 เนมะโยสิงคยาคุมกำลังลงมาช่วยรักษาเมืองเมะตะมะก่อน แล้ว
 ให้พระมหาอุปราชาราชโอรสเป็นแม่ทัพถืออาญาสิทธิ์เกณฑ์คนเข้า
 กองทัพใหญ่ สำหรับที่จะยกมาตีเอาเมืองทวายคน พระมหา
 อุปราชาก็มาตั้งเกณฑ์ทัพอยู่ที่เมืองจ๊กกาย อันอยู่ใต้เมืองอมระ
 ยระหน้อยหนึ่ง ตั้งแต่ในระตุมันชวต ให้เกณฑ์คนในหัวเมือง
 พม่าเข้ากองทัพได้ ๒๐,๐๐๐ พอสิ้นระตุมันพระมหาอุปราชาก็ให้
 อะแซหุ่ยนคนใหม่เป็นปลัดทัพ ให้มหาไชยสุระขุนนางผู้ใหญ่ใน
 พระมหาอุปราชา (เป็นบุตรมิตร) ให้เนมะโยยกยอคืนสี่หะสุระ
 (เป็นเกียกกาย) คุมกองทัพเดินยกยกลงมายังเมืองร่างกุ้ง
 ส่วนพระมหาอุปราชานั้น ทำนองเมื่อในระตุมันจะบังคับยสั่งให้บิดา
 ของมังจันจาเขาเมืองทวายว่ากล่าวกับบุตรให้กลับไปเข้ากับพม่า
 ครั้นเห็นไม่เป็นผล เมื่อก่อนพระมหาอุปราชาระบดกองทัพลงมา
 ข้างใต้ จึงให้เอาบิดามารดาของมังจันจาประหารชีวิตเสีย แล้ว
 จึงลงเรือตามกองทัพลงมายังเมืองร่างกุ้ง มาถึงเมื่อเดือน ๖ ขลุ
 ฝ่ายหุ่ยนมหาเสฐวาเสถียกับเนมะโยสิงคยา ซึ่งคุมกองทัพ
 พม่ารักษาเมืองเมะตะมะอยู่นั้น ครั้นรู้ว่าพระเจ้าปดุงให้พระมหา
 อุปราชายกกองทัพใหญ่ลงมาตั้งอยู่ที่เมืองร่างกุ้ง ก็พากันมีความ
 วิตก ปรึกษากันว่าเราคุมกองทัพมาตั้งอยู่เปล่า ๆ ชานาน ถ้าพระ
 มหาอุปราชารู้ได้ถามว่าได้ ไปทำอะไรกับไทยให้ไปเป็นข้าเห็นจันมั้ง

ฎาไม่ ไม่มีอะไรจะพูดได้กระแวงจะผิด จึงช่วยกันรวบรวมคนเข้า
 กองทัพ ให้เจ้าเมืองมุกยัตงคุมลงมาตีเมืองทวายเมื่อในเดือน ๖
 ปีฉลูนั้น กองทัพพม่าลงมาพบกองทัพมอญของเจ้าพระยามหา-
 โยธา (พระยาแจ้ง) สมทบกับกองทัพทวายของพระยาทวายซึ่ง
 เป็นบิดานางที่ส่งเข้ามาทวาย ทั้งอยู่ที่ตำบลสักกระเนต ใต้รับพุ่ง
 กันเป็นสามารรถ พม่าสู้ไม่ได้ก็แตกหนีกลับไปเมืองเมาระตะมะ
 ไปบอกถวายว่า ที่เมืองทวายมีกองทัพไทยตั้งอยู่หลายทัพ คือ
 กองทัพพระยาธรรมราชมีจำนวนพล ๕๐,๐๐๐ ตั้งอยู่ในธานีเมืองทัพ ๑
 กองทัพพระยาพิศณุโลก มีจำนวนพล ๓๕,๐๐๐ ตั้งอยู่ที่ทางทิศตะวัน
 ออกทัพ ๑ กองทัพมอญยกทวายสมทบกันตั้งอยู่ที่ตำบลสักกระเนต
 อีกทัพ ๓ เจ้าเมืองมุกยัตงได้รบพุ่งกับทัพมอญแล้วทวาย ชาติก
 มากกว่าเหลือกำลังจึงต้องถอยหนีไป หุ่นยิมหาเสฐฐวาเสกย
 เนมะโยสิงคยามีรู้ที่กระทำประการใด ก็ต้องทูลเหตุการณ์ทั้งนั้นไป
 ยังพระมหาอุปราชาฯ ไททรงทราบว่ากองทัพพม่ามาเสียที่แตก
 หนีไทยไปก็ชกเคือง มรณสั่งให้เอาแม่ทัพนายกองทั้งยวงทำโทษ
 ตามอาญาศึก แล้วจะยกลงมาตีเมืองทวายในระคฝนั้น พวก
 แม่ทัพนายกองพากันทูลห้ามปรามว่า กองทัพไทยที่ตั้งอยู่เมือง
 ทวายเป็นทัพกระษัตริย์ รพลมากมานัก กาลงกองทัพทมตย

๑ ที่จริงเมื่อเดือน ๖ ปีฉลูกองทัพไทยมีที่เมืองทวายไม่มากนัก กำลังเตรียมทัพ
 อยู่ทางกรุงเทพ ฯ จำนวนพลที่พม่ากล่าวก็ดี ที่ว่าเป็นทัพกระษัตริย์ในตอนนั้นก็ดี เห็นจะ
 พึงตมเสื่องเล่าๆ เกิดมแต่ที่กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จไปเมื่อปลายบขวด,

เห็นจะเอาไชยชนะไม่ได้ ขอให้กะเกณฑ์ผู้คนในหัวเมืองทาง
ข้างใต้เพิ่มเติมเข้ากระบวนทัพเสียก่อนจึงค่อยยกลงมา พระมหา
อุปราชาเห็นชอบด้วย จึงตั้งพักอยู่ที่เมืองว่างกึ่ง ให้กะเกณฑ์
ผู้คนเข้ากองทัพ อยู่จนตลอดฤดูฝนยลุนัน

ตอนที่ ๒ เรื่องรบพม่า

การเตรียมกองทัพไทยที่จะยกไปตีเมืองพม่าเมื่อขลุ พ. ศ.
๒๓๓๒ มีปรากฏในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า พระราชประสงค์
ที่ทรงมุ่งหมายนั้น จะตีหัวเมืองมอญของพม่าขึ้นไปจนเมืองเมาะ
ตะมะแลเมืองว่างกึ่งก่อน ถ้าสมคณก็จะตีให้ถึงเมืองอมระปุระ
อันเป็นราชธานีของพม่าด้วยทีเดียว ถ้ายังไม่สมคณก็จะรักษา
หัวเมืองมอญไว้ คิดตีเมืองพม่าต่อไปในคราวหลัง

กองทัพที่จะยกไปนั้น กำหนดจำนวนพลทั้งสิ้น ๕๐,๐๐๐ ทัพ
เป็นกองทัพบกทัพ ๓ เป็นกองทัพเรือทัพ ๓ พระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์จะเสด็จในกองทัพยก ให้กรมพระราชวัง
ยวรว ทรงบัญชาการทัพเรือ แลสั่งให้ต่อเรือรบในหัวเมืองฝ่าย
ตะวันตกแต่ในระคุฝนให้พร้อมเสร็จในเดือน ๓๒ พอสิ้นระคุฝนราว
เดือนธันวาคมให้กองทัพบกทัพเรือไปประชุมกันที่เมืองทวาย แล้ว

ยกขึ้นไปตหม่องมอญทั้งทางทะเลแลทางบกพร้อมกันทั้ง ๒ ทาง
ดงน.

ทรงพระทรงความในท้องเรื่อง ไปพิจารณากระบวนศึกที่ไทย
ยกไปตหม่องมอญครั้งนเลียบก่อน ผู้อ่านหนังสือพระราชพงษาวดาร
คงสังเกตเห็นว่า ไทยยกทัพมาตั้งสงครามกันมาเป็นยุคใหญ่
อยู่ ๒ ยุค คือ เมื่อรบกับพระเจ้าหงสาวดี ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระ
พระมหาจักรพรรดิมาจนถึงแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร รวมเวลา
๕๗ ปี (นับตั้งหว่างระหว่างสงครามด้วย) เป็นยุค ๓ ที่หลังมา
รบกับพระเจ้าอังวะ ตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระเอกทศิ์ พระที่นั่ง
สุริยาศน์อมรินทร์ จนถึงรัชกาลที่ ๓ ทรงรัตนโกสินทร รวมเวลา
ไป ๕๐ ปี อีกยุค ๑ ฉะสงครามการที่ไทยยกทัพมารบกันทั้ง
๒ ยุคนี้ จะแลเห็นว่ามเหตการณ์บางอย่างที่เหมือนกันชอยกมล แล
มเหตการณ์บางอย่างที่ผิดกันชอยกมล จะว่าดงที่เหมือนกันก่อน
คือ.

ข้อ ๑ การสงครามตั้งเริ่มด้วยพม่ามาตหม่องไทยก่อน พินา-
รณาค่อไปในชอน ก็แลเห็นว่าเหตุโคพม่าจึงมาตหม่องไทยก่อน
แท้จริงถาว่าโคขภูมิแผ่นดิน แผ่นดินพม่าอยู่ทางไกลไม่ติดต่อเขตร
แดนกับแผ่นดินสยาม มีรามัญประเทศคั่นอยู่ข้างบ้านโค แวน

๑ ความอธิบายที่กล่าวต่อไปนี้ ขึ้นกับที่ได้กล่าวไว้ข้างต้นเรื่องพงษาวดารเรารบ
พม่าครั้งกรุงศรีอยุธยาโดยมาก เพราะเห็นว่าเล่มนี้เป็นหนังสือเรื่องหนึ่งตงหนาท
บางที่ผู้อ่านจะไม่มีเล่มนี้ในอยู่ด้วย จะได้กล่าวซ้ำอีก. 21/04/2563

แคว้นไทยใหญ่คนอยู่ข้างบ้านทวันออก ถ้ามอญแลไทยใหญ่ยัง
 เป็นอิสระอยู่โตตราขายโต พม่าก็ไม่มาตีเมืองไทยโต ใช้แต่เท่านั้น
 เขตแดนพม่าข้างบ้านทวันตกต่อดักกับประเทศยะไข่ ซึ่งมีเวลา
 เป็นศัตรูกับพม่ามาเนือง ๆ ครัวเหล็กเหล่านี้น คอเมื่อโตพม่ากำลัง
 กล้าแข็งจนสามารถจะปราบปรามมอญไทยใหญ่แลยะไข่ไว้ได้ ใน
 อำนาจทั้งหมดแล้ว จึงจะยกมาตีเมืองไทยโต ความชอบแปลว่า
 ตอพม่ากำลังใหญ่หลวงยิ่งกว่าไทยเขื่อนมากแล้วเมื่อโต จึงจะ
 โตมาตีเมืองไทย เพราะฉะนั้นการสงครามที่ไทยรบมาด้วยพม่า
 ไทยจึงต้องเสียเปรียบพม่ามาแต่แรกรบกันทุกคราวจนต้องเสียกรุง
 เก่าอง ๒ ครั้ง

ข้อ ๒ เมื่อไทยเสียบ้านเมืองขยเขินแล้ว คงกลับตั้งตัวเป็น
 อิสระสำเร็จได้ในโอกาสแรกไม่มีพลาดพลั้ง แล้วพยายามต่อสู้
 พม่าที่ยกมาปราบปรามพ่ายแพ้ ไปด้วยกำลังที่น้อย ๆ จนพม่า
 เช็ดชขาดไม่อาจมาเขี่ยตเขี่ยพิ

ข้อ ๓ ครั้นไทยมีไชยโตอิสระมั่นคงแล้ว ก็ยกไปตีเมือง
 พม่าซาคักแกแค้นขวง ความ ๓ ข้อที่กล่าวมานี้ปรากฏเหมือน
 กันมาทั้ง ๒ ยุค

ทหารกล้าวลงการทัพคณ คือ เมื่สมเด็จพระนเรศวร ๑
 ยกกองทัพไปตีเมืองหงษาวดีแกแค้นพม่า ครั้นนั้นชาวเมืองพม่า
 กำลังเกิดแตกกร้าวรอนเร ด้วยเจ้าประเทศราชพากันกระด้างกระ

เเคอง ไม่ยอมชนแกพระเจ้าทงษาวคินนทยุเวง หวเมืองมอญข้างใต้
 แลเมืองทวบกมาสามภกตชนอัยกัไทย เมืองตะนาวศรีแล
 เมืองมฤตกยงเป้นหวเมืองของไทย สม่เค้จพระนเรศวร ฯ อาจจะ
 เส้ค้จออกไปค้งประชุมทพทเมืองเม้ระคมะแลวงยยกชนไปค้เมือง
 ทงษาวคิ ฯ ก้อยในแณมอญ ใต้เมืองอ้งวะลงมามาก ในค้งรัช
 กาลที่ ๓ ถึงไทยมีไชยชนะพม่าทเข้มาขกรกจนเช้คชยาคเหมือน
 ค้งสม่เค้จพระนเรศวร ฯ ก้งวัง แทะขางเมืองพม่าขงม้นค้ง พระ
 เจ้ค้งขงมก้าล้งแลอ้านาขอยค้ค้ท หวเมืองมอญขางคองไตค้ง
 มีไตมาเป้นเมืองชนอัยกัไทยเหมือนเมืองค้งสม่เค้จพระนเรศวร ฯ
 แลทศคเมืองอมระบระราชชานใหม่ขงพม่าอนอัยกัไกล ฯ กัเมือง
 อ้งวะก้อยในแณคินพม่า ท้างไกลชนไปขางเห้นอัยกัเป้นอันมาก
 การทจะค้ค้ค้เมืองพม่าเมื่อค้งรัชกาลที่ ๓ เห้นไตวาขากข้งกัว่า
 เมื่อค้งสม่เค้จพระนเรศวร ฯ หลายเท้ว่า พระขาทสม่เค้จพระพทช
 ขอกฟ้าฟ้าโลกข้งกัขกรมพระราชข้งขวงวมทาส์รล้งหนาทค้งทรงพระ
 ราชค้ารหเห้นความขากค้งกล้าวมาน ข้งทรงกระการศ้กข้งชน ฯ
 ค้ค้ ทมาขจะค้ค้หวเมืองมอญกอน เมื่อไตเมืองมอญแลวงจะค้
 เมืองพม่าค้ค้ไป.

เมื่อลองค้ค้ค้ว่า มีท้าทางอัยกัไรท้จะมีไชยชนะไตสม่พระราช
 ประส้งค้ทขกค้งทพไปค้งน เห้นว่าค้งจะมีเหตุให้เข้าพระไทย
 ว่า จะไตหวเมืองมอญโดยง่าย ขรอยพวกมอญจะบริบรองเข้มาว่า

ถ้ากองทัพไทยยกออกไป มอญจะพากันมาเข้าภัยไทยทั้งหมด
 ความขอมมโหฬารฐานเป็นที่ตั้งเกิดหลายอย่าง เป็นต้นว่า ตามเขย
 อย่างครึ่งสมเด็จพระนเรศวร ๑ กติ ครึ่งสมเด็จพระนารายณ์กติ
 ไทยใต้มอญเป็นพวกก่อนขยกไปตีเมืองพม่าเหมือนกันทั้ง ๒ ครั้ง
 ถ้าว่าไทยเหตุการณ ในขณะนั้นพวกพระยามอญตัวสำคัญ คือ
 พระยาเจ็ง เป็นต้น ก็มาอยู่ภัยไทยทั้งนั้น โดยลำพังมอญพวกนี้
 เคยตีตีหัวเมืองมอญขึ้นไปจนถึงเมืองร่างกุ้งก็ครึ่งหนึ่งแล้ว ถึง
 ทัพนายหนาเข้ามาอยู่เมืองไทย พรรคพวกก็ยังอยู่ในเมืองมอญ
 เป็นอันมาก สอดสวไปมาลงกันอยู่เสมอ พวกมอญทั้ง ๒ ฝ่าย
 คงจะต้องได้ทาบตามนัดแนะกันเป็นยติว่าจะช่วยไทยรบพม่า ความ
 ที่ปรากฏในกระแสพระราชดำริห์ว่า จะตีเมืองเมาระตมะแลเมือง
 ร่างกุ้งก่อน ถ้าเป็นทักจะตีให้ถึงเมืองอมระบระกั้น ก็เพราะไม่
 แน่พระราชหฤทัยว่า จะใต้มอญเป็นกำลังสักเพียงใด ถ้าอา-
 ไรรบกำลังมอญใต้มอญก็สักเพียงเมืองเมาระตมะแลเมืองร่างกุ้ง
 ถ้าพวกมอญเป็นกำลังได้แข็งแรงกระตือรือร้นเมืองอมระบระกั้น
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์มิได้เสด็จยกกองทัพไป
 ด้วยความขมระมาท เมื่อพิเคราะห์ที่กรุงรัตนทพทตรงจกครึ่งนั้น
 เห็นคนกหนา ถ้าการพร้อมมูลได้ตั้งทรงพระราชดำริห์ ก็เห็นว่า
 จะสำเร็จได้ตั้งทรงมุ่งหมายเป็นแท้

แต่จะกล่าวด้วยเรื่องการสงครามต่อไป ปรากฏในหนังสือพระ

ราชพงษาวดารว่า เมื่อเวลาเตรียมทัพนั้น กรมพระราชวังบวร ฯ
 เสด็จลงไปประทับอยู่ที่เมืองชุมพร เห็นจะเสด็จลงไปเมื่อราวเดือน
 ๗ เดือน ๘ บินลุ ไทเกณฑ์หัวเมืองฝ่ายตะวันตก ตั้งแต่เมืองไทร
 ขนมาจนเมืองชุมพร ให้ถือเรือรบ แลเกณฑ์คนหัวเมืองยกยู่ใต้
 ฝ่ายตะวันตกเข้าสมทบกับกองทัพฝ่ายพระราชวังบวร ฯ เป็นกองทัพ
 เรือ ฝ่ายกองทัพยกตั้งเตรียมทางกรุงเทพฯ นั้น โปรดให้เจ้า
 พระยาวคณาพิพิธทูลสมุหนายก กษัตริย์พระยามหาเสนาทูลสมุหพระ
 กลาโหม ยกกองทัพล่องน้ำไปสมทบกองทัพที่เมืองทวายก่อน
 เห็นจะยกไปในเดือน ๑๒ บินลุ แลเตรียมกองทัพหลวงที่จะเสด็จ
 ยกตามไป

ฝ่ายข้างเมืองพม่า พระมหาอุปราชตั้งเตรียมทัพอยู่ที่เมืองร่าง
 กุ้งเมื่อระดบยับยลุ ถึงกล่าวมาแล้ว รวบรวมไพร่จำนวนพล ๕๐,๐๐๐
 จักกระบวนเป็น ๖ ทัพ พัดสนระดบนักใหญ่กองทัพยกลงมาเมือง
 ทวาย มาทางทะเล ๕ ทัพ คือ ทัพที่ ๑ ให้ศรีธรรมรัตน์เป็นนายทัพ
 คมเรือกำปั่นรบ ๖ ลำ มีพลทหารเรือบนเสล็ดร้อย ๓,๐๐๐ ทัพที่ ๒
 ให้เนมโฆยกยอสู่อุปพล ๓๐,๐๐๐ จำนวนเรือบรรทุก ๓๐๐ ลำ
 ทัพที่ ๓ ให้ทวนยสังศยาออุปพล ๓๐,๐๐๐ จำนวนเรือบรรทุก ๓๐๐ ลำ
 ทัพที่ ๔ ให้พลระนตะกยอสู่อุปพล ๓๐,๐๐๐ จำนวนเรือบรรทุก
 ๓๐๐ ลำ

กองทัพยก ให้เนมโฆยกยอสู่อุปพล ๓๐,๐๐๐ เคน

๑ ในสมัยนั้นเมืองระนองเมืองกระแสมเมืองมลิวันเป็นเมืองขึ้นเมืองชุมพร

ยกยกลงมาทัพ ๓ แลให้หุ่่นยิมหาไชยสุระถือพล ๕,๐๐๐ ขย่รัก-
ษาเมืองเมะตะมะ คชขยปราบมณีให้พวกมอญเป็นขมถชนข้าง
หลัง แลระวงเผื่อไทยจะยกไปจากเมืองตากด้วยอีกทาง ๓ แล
พระมหาอุปราชากยกกองทัพหลวงตามลงมาขังเมืองทวาย,

เรื่องพม่ายกกองทัพลงมารบกับไทยที่เมืองทวายเมื่อต้นขลุ
กคี่ เรื่องที่พระเจ้าปดุงให้พระมหาอุปราชายกกองทัพใหญ่ลงมา
ตั้งกล่าวมานกคี่ ไม่มีในหนังสือพระราชพงษาวดาร ถึงภายหลัง
ทรงฟังกันทรงกล่าวต่อไป ในหนังสือพระราชพงษาวดารความก็
ย่นย่อไม่ชัดเจน แต่ในพงษาวดารพม่ามีรายละเอียด ชำพะเจ้า
จงกล่าวตามความที่ปรากฏในพงษาวดารพม่า เว้นแต่ความแห่ง
ใดมีในหนังสือพระราชพงษาวดาร จึงยกตามหนังสือพระราช-
พงษาวดาร.

ฝ่ายข้างเมืองทวาย กองทัพเจ้าพระยารัตนาพิพิธเจ้าพระยา
มหาเสนาบดีออกไปตั้งเมืองทวายก่อนกองทัพพระมหาอุปราชายก
มาถึง (พม่าว่า) กองทัพเจ้าพระยามหาเสนาบดีกำลัง ๓๐,๐๐๐ ตั้ง
ค่ายอยู่ที่คชนอกเมืองข้างคานตวนนอก เจ้าพระยารัตนาพิพิธมี
กำลัง ๓๐,๐๐๐ ตั้งค่ายอยู่ที่คชตวันนอกคชตวันนอกคชตวันนอก
เหนือ กองทัพพระยาสหราชเดโชไชยมีกำลัง ๕,๐๐๐ ตั้งค่ายอยู่ที่
หนองคานเหนือ กองทัพพระยาเพชรบุรีกับพระยากาญจนบุรีมี
กำลัง ๓๐,๐๐๐ ตั้งค่ายอยู่ที่คานใต้ กองทัพเจ้าพระยามหาโยชา

กับพระยาทวายนีกาลัง ๓๕,๐๐๐ พม่าว่าตั้งรักษาอยู่ในเมือง แต่
 ในพระราชพงษาวดารว่าพระราชรองเมืองรักษาในเมือง จึงเข้าใจ
 ว่ากองทัพเจ้าพระยามหาโยธา กับพระยาทวายนีกาลัง อยู่ข้างนอก
 เมืองรักษาทางบ้านตวันตก ยังกองทัพพระยาอมราชอีกทัพ ๓
 ในพระราชพงษาวดารว่าตั้งค่ายอยู่นอกเมือง ยางที่จะอยู่ทางทิศ
 ตวันตกเฉียงเหนือ ส่วนกองทัพเรือ กรมพระราชวังบวรฯ ทรง
 เร่งรถให้ต่อเรือตรงกลางวันกลางคืน ไต่เรือรบพอจอดเป็นกองทัพ
 น้อยใช้รักษาปากน้ำเมืองทวายอยู่กอง ๓ แต่กองทัพเรือที่เป็นทัพ
 ใหญ่ยังไม่พร้อมเสร็จ ยังหาได้ยกไปไม่

ฝ่ายกองทัพพม่า ทัพเรือที่ ๒ ซึ่งเนมะโยคบุตรยกยอสูเป็น
 นายทัพลงมาถึงเมืองทวายก่อน พยทัพเรือไทยที่ปากน้ำ ได้รบ
 ฟุ้งกัน กองทัพไทยเรื่อน้อยกว่าพม่าสู้ไม่ได้ถอยหนี กองทัพ
 พม่าจึงเข้ามาทางปากน้ำทวายมาตั้งอยู่ที่เกาะหงษ์ข้างทิศตวันตก
 เฉียงใต้ของเมืองทวาย ครั้นกองทัพเรือที่ ๓ ที่ ๔ ตามลงมา
 ถึงกให้พลชนบทตำบลมอญมอญกัน แล้วยกมาตั้งค่ายที่ตำบล
 กินมะชาข้างตวันตกเฉียงเหนือของเมืองทวาย ส่วนกองทัพ
 ยกของเนมะโยคบุตรขึ้นสู่หะสุระแม่ทัพใหญ่ยกลงมาถึงเมืองทวาย
 ตั้งค่ายอยู่ที่ตำบลกำยอ แล้วยกกำลังให้เลเตยาหะสุระตั้งค่าย
 ปลูกทัพแยกไปตั้งที่ตำบลกะมอญคองข้างบ้านเหนือเมืองทวายอีก

ความในหนังสือพระราชพงษาวดารกับพงษาวดารพม่ายุคติดต่อกันว่า ที่เมืองทวายครั้งนั้น ทั้งกรมการแลไพร่พลเมืองมีทั้งพม่าแลทวายปะปนกัน ถูกกระแถกซ์แย่งกันไปสมทบทำการในกองทัพไทยทุก ๆ ทปี ครั้นเห็นพม่ายกกองทัพใหญ่ลงมา พวกชาวเมืองทวายก็พากันครันครามไม่เป็นใจจะช่วยไทยสู้รบ ไม่ฟังบังคับบัญชาเรียบร้อยตั้งแต่ก่อน เป็นเหตุให้แม่ทัพนายกองต้องลงอาญาเขียนคัมภีร์เป็นทวนำของพวก ทกระ ตวง กระ เคือง นั้นเนื่อง ๆ พวกทมิความเข้แค้นไทย จึงคิดเป็นไส้ศึกชนในเมืองทวาย ความปรากฏในพงษาวดารพม่าว่า เมื่อเดือนธาย ขัน ๑๓ ค่ำ ปีฉลู พวกกรมการในเมืองทวาย ๗ คน มีหนังสือลับออกไปถึงแม่ทัพพม่า นึกให้ลอบเข้ามาปล้นเมืองในเวลากลางคืน จะยกประตูรับ ครั้นพม่ายกมาชุมนุมอยู่ คอยตแสงโคมซึ่งพวกไส้ศึกนั้นคิดว่า จะยกชนให้เห็นเป็นสัญญาณให้ยกเข้าตีเมือง คอยอยู่จนตลอดคืนไม่เห็นแสงโคมก็กลับไป ครั้นกลับไปถึงค่ายเวลาเช้าชนเห็นแพหยวกไส้ศึกชระคน ๗ คนลอบนำลงใช้จากเมือง จึงรู้ว่าไทยจับพวกไส้ศึกได้.

ฝ่ายข้างกรุงเทพพระมหานคร ครั้นถึงระดแลงเห็นจะในราวเดือนธาย ปีฉลู พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ก็เสด็จยกกองทัพหลวงจากกรุงเทพ ฯ ไปประทัยที่ค่ายหลวงริมลำน้ำน้อยแขวงเมืองไทรโยค เจ้าพระยารัตนาพิพิธยกมากราบบังคม

ทุก ๆ ว่าพม่ายกกองทัพใหญ่ลงมาตั้งล้อมเมืองทวาย แลพวกชาวเมืองทวายพากันกระตางกระต่องไม่เรียบร้อยตั้งแต่ก่อน ไททรงทราบก็เสด็จยกกองทัพหลวงตามออกไปเมืองทวายทางชะมดงส์วย

เห็นจะเป็นในเวลาเมื่อกองทัพหลวงกำลังเดินทางอยู่นั้น ทางเมืองทวายพม่าก็ยกเขาคองทัพไทย ขู่ว่าจะร้ายการในพงษาการพม่าว่า กองทัพเสกษาสหระสังคยา ซึ่งตั้งอยู่ข้างบ้านเหนือ ยกลงข้ามแม่น้ำเมืองทวายมาตั้งข้างปากควนออก ไทรบพุ่งกับกองทัพพระยาตากาญจนบุรีเป็นสามารรถ พระยาตากาญจนบุรีถูกยันทายในทรบ กองทัพก็ถอยกลับเข้ามาถึงบ้านเมือง ขณะนั้นเจ้าพระยามหาโยธา กับพระยาทวายคุมพล ๓๐,๐๐๐ ยกออกไปตั้งค่ายรบขาคักทรแม่น้ำไชยา พม่ายกเขาค่ายเจ้าพระยามหาโยธาแตก พม่าติดตามไปตีค่ายพระยาสหระสังคยาได้อีกค่าย ๑ กองทัพพม่าตั้งทัพบกทัพเรือจะเข้มาตั้งล้อมพระษัตเมืองทวาย แต่กองทัพไทยต่อสู้ของกันเมืองโดยสามารรถ เขาขยใหญ่ยิงพม่าล้มตายลง จะเข้าประชิดเมืองข้างบ้านตัวนั้นคงไม่ได้ ก็ถอยลงไปข้างใต้ เขาค่ายพระยาเพชรบุรี รบพุ่งกันพม่าสู้กองทัพพระยาเพชรบุรีไม่ได้ ต้องถอยลงเรือถอยออกไป ต่อมาอีก ๓ วันพม่าจับพลอาสา ๕,๐๐๐ ยกไปตีค่ายพระยาเพชรบุรีอีก แต่แรกพม่าตีค่ายได้ แล้วไทยไท่กำลังหนุนมากลยตีเขาค่ายคืนได้ พม่าก็ถอยไปอีกครั้ง ๑ แต่พม่ายกเขาคเมืองทวาย

หลายครั้ง ไทยรบพุ่งด้วยกันเมืองเป็นสามารภ พม่าจะค้เอา
เมืองไม่ได้ จึงเป็นแต่ยิงชนโคตออยกันไปมา ตงวากันอยู่

ขณะนั้นกรมพระราชวังบวร ฯ ทรงเร่งรีบจัดกองทัพเรือได้
พร้อมเสร็จออกทัพ ฯ มีรับสั่งให้พระยาจำแลนขากรพระยาไกร
โกษาพระยาพิไชยบริรักษ์พระยาแก้วไกรพาเจ้าเมืองสมพรคัมภีร์
เรือนนยกลงไปเมืองทวาย ครั้นกองทัพเรือยกขึ้นไปถึงเมืองมฤต
เห็นพวกเมืองมฤตกลายเป็นชบถชน ควบคุมการแลไพร่พลเมือง
มีพม่าอยู่มากอย่างเดียวกับที่เมืองทวาย ครั้นรู้ว่าพม่ายกกอง
ทัพใหญ่ลงมารบกับไทยตัดพินกันอยู่ที่เมืองทวายก็กลับใจเป็นชบถ
เลาชนขนยอมตระเตรียมต่อสู้ พลกองทัพไทยยกขึ้นไปถึงกระตม
ยิงเอากองทัพไทย กองทัพเรือจึงต้องเข้าตีเมืองมฤต รบพุ่ง
ตัดพินกันอยู่ ท้ายไทยยกขึ้นไปเมืองทวายไม่

ฝ่ายทางเมืองทวาย พม่าตั้งล้อมเมืองอยู่ทั้งด้านเหนือใต้
แลตะวันออก กองทัพไทยตรวจหาเมืองจระหาเสียยงอาหารให้ส่งมา
ทางเรือไม่ได้ตั้งแต่ก่อน มีหนทางแต่ที่ศตวันออกที่ตัดต่อไปมา
ถึงเมืองไทย จึงต้องหันมาเอาไครยเสียยงอาหารที่ส่งไปจากเมือง
ราชบุรีแลกาญจนบุรี เสียยงที่ส่งไปทางนั้นคงชนข้ามภเขาไป ต้อง
ใช้คนหาขามาก เมื่อการรบพุ่งกับพม่าตัดพินกันเข้มงวดเขา
ต้องเกณฑ์ผู้คนพลเมืองไปสมทบเขากองทัพเกือบจะหมดตัว ไม่มี
กำลังที่จะมาขนเสียยงอาหาร แม้ทัพไทยตรวจหาเมืองทวายจึงสั่ง

ให้เกณฑ์ผู้หญิงชาวเมืองจัตเข้าเป็นกอง ๆ ให้คุมมาชนเสียบึงไป
 ส่งกองทัพ การอันนี้เป็นเหตุให้พวกชาวเมืองทวายทั้งนายไพร่เข้า
 ใจกันว่า ไทยคิดจะทิ้งเมืองทวาย อมาตย์เกณฑ์ผู้หญิงมาชนเสียบึง
 เป็นตัวจํา นำ ท่วยประสังข์ระกวากทอนครอยครัวเมืองทวายเอาเข้า
 มาเมืองไทยให้หมด ความสงไสยของชนเพราะมีเหตุเป็นเชอมาแต่
 แรกเมืองทวายกลัวมฤค กิ่งถ้าวมาแต่ก่อนแล้ว ครั้นมา
 เกิดสงไสยขึ้นอีกในเวลาเมื่อมีพวกทรยศคิดเอาใจออกหากคอยเป็น
 ใต้ศอกอยู่ภายใน พอรายวันเกิดหาวกหวุ่นพวกใต้ศอกก็เลยขยงส่ง
 เสริมให้พวกชาวเมืองทวายกลับใจไปเป็นข้าศึกแทบหมดทั้งเมือง
 พวกในเมืองทวายจึงลอบไปนัดแนะกับกองทัพพม่าที่คงล้อมเมือง
 ว่าให้ระคมตเข้ามาข้างนอก พวกข้างในเมืองจะเป็นขบถขึ้นให้
 พร้อมกัน

ครั้นถึงเดือนยี่ แรมค่ำ ๓ เป็นวันนั้น เพลาค่ำกองทัพ
 พม่าก็ยกเข้าปล้นค่ายเจ้าพระยามหาโยธาแลพระบาททวายซึ่งตั้ง
 รักษาอยู่ชั้นนอก พวกทวายที่อยู่ในเมืองไทยนเสียบึงขึ้นพร้อม
 กันเป็นขบถขึ้นฆ่าฟันไทยที่อยู่ในเมืองลมหตายลง แล้วเอาชน
 ใหญ่ซึ่งอยู่บนเชิงเทินกำแพงเมืองหันไปยิงเอาค่ายไทยที่อยู่ในทาง
 ขนข้างนอกเมืองทุก ๆ ค่าย กองทัพไทยที่ตั้งอยู่เมืองทวายเหลือ
 กาลังที่จะต้านทานก็พากันถอยหนีมาทางตะวันออกในกลางคืนวันนั้น
 ครึ่งรุ่งเช้าพม่าก็ยกกองทัพติดตามมา,

ในขณะนั้นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ เสด็จ
 ยกกองทัพหลวงไปตั้งอยู่ที่ตำบลหินตก ระยะทางห่างเมืองทวาย
 ๒ วัน เห็นพระเสด็จออกไปถึงพอประจวบกับที่เกิดเหตุชนในเมือง
 ทวาย ครั้นได้ทรงทราบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น ทรงพระราชดำริเห็น
 ว่า การรบพุ่งในคราวนั้นเสียเปรียบชาติกเล็กแล้ว จึงดำรัสสั่งให้
 ปล่อกองทัพที่ถอยมาลงกองทัพหลวง เลยกลับเข้ามาในพระราช
 อาณาเขตที่เดียว เอาจองทัพหลวงตั้งสกัดชาติกไว้ พวกกองทัพ
 ที่ถอยมาก่อนก็กลับมากันได้โดยสะดวก แต่กองทัพเจ้าพระยารัตนา
 พิพิธเจ้าพระยามหาเสนาพระยาอมราช ซึ่งหนีมาจากค่ายริมเมือง
 ทวายมาด้านหลัง ลูบปลางถอยปลางมาทกลงด้วยกัน พม่าตาม
 คิดพันกระชั้นมาจนถึงค่ายพระยาอภัยรณฤทธิ์ ซึ่งเป็นที่หน้าของ
 กองทัพหลวงตั้งสกัดทางอยู่ เจ้าพระยารัตนาพิพิธเจ้าพระยามหา
 เสนาแลพระยาอมราชจะเข้าหาได้รบด้วยต่อสู้ชาติก พระยาอภัย
 รณฤทธิ์ไม่ยอม ว่าผู้คนกำลังถอยหนีมาเป็นอันมาก ชาติก
 กำลังติดตามกระชั้นชิด ถ้าเบียดค่ายรบเกรงจะกินชาติกไว้ไม่อยู่
 จะเลยพากันแตกลงไปในกองทัพหลวง เจ้าพระยาทั้ง ๒ กับพระยา
 อมราชก็ทำตามต้องต่อสู้ชาติกที่ตรงนั้นแต่โดยลี้ภัย ได้ไพร่พล
 ล้มตายในตอนนั้นเข่นอันมาก เจ้าพระยามหาเสนา (ปลี) ก็ตาย
 ในที่รบ พม่าว่าพระยาสี่ราชเตโชไชยตายอีกคน ๓ กอง

๑ ในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า เจ้าพระยามหาเสนา (ปลี) หายไป
 ไม่รู้ว่าจะเป็นศพ แต่ในพงษาวดารพม่าว่าตายในที่รบ.

ทัพเจ้าพระยาทั้ง ๒ แลพระยาบรมราชกัณฑ์แตกยับเยิน ค่ายพระยา
 อภัยรณฤทธิชัยเกษมเกษาศักดิ์ถวย แต่รบกันตรงนั้นไทยต่อสู้เป็น
 เวลาจนรอก กว่าพม่าจะตีแตก ไทยก็ฆ่าฟันพม่าล้มตายลง
 เป็นอันมากเหมือนกัน จนพม่าอ่อนกำลังไม่สามารถจะติดตามต่อ
 มาได้ แต่นั้นไทยก็ถอยทัพกลับมาได้ โดยสะดวก พระยาอภัย
 รณฤทธิชัยทรงรับพระราชอาญาถึงสิ้นชีวิต.

ฝ่ายกองทัพเรือที่เมืองมฤต พระยาเจ้าแสนยกกรมแม่ทัพ
 ให้เอาขบวนใหญ่ขนตั้งบนบกเขาที่เกาะตรงหน้าเมือง ระดมยิงขอมที่
 เมืองมฤต พม่าต้องทิ้งขอมลงอาโครยอยู่ในคู รบพุ่งกันจน
 จะโตเมืองอยู่แล้ว พอโครยหนึ่งถึงรบสังกรมพระราชวังบวร ฯ
 ว่ากองทัพบกไทยไปเมืองทวายทำการไม่สำเร็จต้องถอยทัพ ให้
 กองทัพเรือถอยกลับมวเด็ค และขณะที่จะเตรียมจะถอยทัพนั้น
 พอกองทัพเรือของพม่ายกมาลง ต้องรบพุ่งกันเป็นสามารถ กอง
 ทัพไทยสู้พลาถอยพลาถมาจนถึงท่าขนบกที่ปากน้ำ ไทยขนบก
 พม่าถอยกลับติดตามมาโครบพุ่งกันอีก กองทัพไทยตั้งต่อสู้
 อยู่นพม่าถอยทัพกลับไปแล้วจึงเดินทัพกลับมาเมืองชุมพร จึง
 ไปรบให้มิตรราให้หากองทัพกลับกันมาทุก ๆ ทาง การทัพยาวนาน
 จะตีเมืองพม่าเมื่อในรัชกาลที่ ๑ ก็ไม่สำเร็จไต่ตั้งพระราชประสงค์
 ศึกต่าง ๆ ตั้งแล้วมา.

สงครามครั้งที่ ๖ ความพม่าตีเมืองเชียงใหม่

ปีมะเส็ง พ. ศ. ๒๓๕๐

เรื่องราวการสงครามครั้งนี้ เนื้อความในพงษาวดารพม่า
 กับหนังสือพระราชพงษาวดารยัตติต้องกัน แลมีเพลงยาวพระยา
 สุนทรพิทักษ์กรมมหาดไทยฝ่ายพระราชวังบวรฯ ซึ่งได้ไปทัพ
 ในคราวนี้ แต่งพรรณนาไว้ด้วยอีกเรื่อง ๓ ทรวงลอบหนังสือทั้ง ๓
 เรื่องประกอบกันไว้ความดังนี้

ตั้งแต่กองทัพพม่าตียกมาตีเมืองนครลำปางแล ทมาตีเมือง
 ย่างงายเสียที่หนไทยไปทั้ง ๒ ทัพ จึงได้ถลำมาในเรื่องสงคราม
 ครั้งที่ ๓ นั้น พระเจ้าปดุงยังไม่สิ้นเสียดายอาณาเขตรลานนา
 ไทยแย่งเอามาแล้ว คิดมานะจะตีเอาเมืองเชียงใหม่คืนไปอีกให้
 จึงได้ แต่ในระหว่างนั้นพระเจ้าปดุงต้องทำสงครามอยู่ทางอื่นจึง
 ไตรออกมาชนปีมะเส็ง พ. ศ. ๒๓๕๐ จึงให้เกณฑ์กองทัพยกมาอีก
 ครั้ง ๓ ให้แม่โงกยอกินสีหะระเปนแม่ทัพใหญ่ ยกมาจาก
 เมืองอมระปุระเมื่อเดือน ๑๒ ขึ้น ๓๐ ค่ำ มาตั้งประชิดทัพเมือง

* หนังสือพระราชพงษาวดารลงศักราชผิดเร็วไป ๒ ปี แลพลความมีน้อย แต่
 เพลงยาวพระยาสุนทรพิทักษ์กับพงษาวดารพม่ามีพลความพิสดารแล ยติต้องกัน จนถึงวัน
 คัมที่รบ.

นาย เกณฑ์ไทยใหญ่ในหัวเมืองประเทศราชเข้าสมทบ รวม
 ไ้จำนวนพลทั้งสิ้น ๕๕,๐๐๐ แล้วจัดเป็น ๗ กองทัพ ให้เนมะโยก-
 ยอชองเป็นนายทัพที่ ๑ เนมะโยกยอชองนรธาเป็นนายทัพที่ ๒
 อุดากองเป็นนายทัพที่ ๓ เนมะโยกยอกินลีหะเป็นนายทัพที่ ๔
 แมงยสังกาษาเป็นนายทัพที่ ๕ แมงยันทกยอกินเป็นนายทัพที่ ๖
 เนมะโยกยอกินลีหะสระแม่ทัพใหญ่คุมกองทัพที่ ๗ ครั้นจัดพล
 พร้อมเสร็จจึงให้กองทัพที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ยกตรงมาเมือง
 เชียงใหม่ คุ้มยในเวลานั้นพระยาภาวดีเสด็จอยู่ที่เมืองเชียงใหม่
 แล้ว ส่วนกองทัพที่ ๕ ให้ยกอ้อมลงมาทางเมืองยันทกยอ กอง
 ทัพที่ ๖ ให้ยกมาทางเมืองยันทกยอ ครั้นหาเสด็จอาหารรวบรวม
 มาบรรจบกันที่เมืองเชียงใหม่ แล้วแม่ทัพใหญ่ก็ยกตามเข้ามา
 ครอบงำกองทัพพม่ามายกมาถึงเมืองเชียงใหม่ เห็นพระยาภาวดี
 ตระเตรียมข้อมเมืองไว้เป็นสามารถ ก็เสด็จกลับล้อมเมืองไว้
 เป็นสามชั้น ประสงค์จะทำการแรมยัดเอาเมืองเชียงใหม่ให้จึงได้
 แล้วให้เนมะโยกยอชองคุมกำลัง ๓๐,๐๐๐ มาตั้งที่เมืองป่าซางแห่ง
 ๑ ให้กองทัพอีก ๓๐,๐๐๐ ใ้โรจระเป็นนายทัพหวปราภูไม่ มาตั้ง
 รักษาเมืองลำพูนอีกแห่ง ๑ คอยสกัดทางมไห้กองทัพกรุง ฯ ยก
 ขันไปช่วยเมืองเชียงใหม่ได้

ฝ่ายข้างกรุงเทพพระมหานครได้ทรงทราบว่าพม่า ยกกองทัพ
 ใหญ่มาตีเมืองเชียงใหม่ แลตรึงนนเจ้าอนุเป็นอุปราชเมืองเวียง

จันทน์มีอาสาจะยกกองทัพกรุงศรีสัตนาคณหุต จำนวนพล ๒๐,๐๐๐
 มาช่วยรบพม่า จึงโปรดให้เกณฑ์กองทัพในกรุงเทพ ฯ แล
 หัวเมืองรวมจำนวนพล ๒๐,๐๐๐ ยกไปสมทบกับกองทัพเมืองเวียง
 จันทน์ ให้สมเด็จพระอนุชาธิราชกรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จ
 เป็นจอมพลไปทรงบัญชาการศึก ให้กรมพระราชวังหลัง เจ้าฟ้า
 กรมหลวงจักรเจษฎา เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพทวริศ แลพระยา
 ยมราชตามเสด็จด้วย ส่วนข้างฝ่ายพม่า กรมขุนสุนทรภุเบศร
 กับลูกเขยของกรมพระราชวังบวร ฯ ที่เจริญพระชนมายุแรกจะไป
 ทर्फได้ คือพระองค์เจ้าลำดวน พระองค์เจ้าอินทปัตย์ ก็ได้โดย
 เสด็จด้วย รวมเป็น ๓ พระองค์ ทั้งข้าราชการวังนาก็ไปตาม
 เสด็จโดยมาก.

กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จขึ้นไปตั้งประชิดพลที่เมืองเดิน
 ให้พระยานครสวรรค์คุมพล ๓,๐๐๐ รีบขึ้นไปตีขอรชการทเมือง
 นครลำปางก่อน ครั้นได้ทรงทราบกระบวนทัพพม่าที่มาตั้งอยู่ที่
 เมืองเชียงใหม่แล้ว จึงการตั้งให้เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพทวริศ
 กับพระยายมราชคุมกองทัพหัวเมือง จำนวนพล ๘,๐๐๐ ยกขึ้นไป
 รักษาเมืองนครลำปางไว้เป็นต้น ปล่อยให้พม่าลงมาตีได้ก่อนกอง
 ทัพไทยขึ้นไปถึงพร้อมกัน แล้วให้กรมขุนสุนทรภุเบศรกับพระยา
 กลาโหมราชเสนาคุมกองทัพพระราชวังบวร ฯ จำนวนพล ๘,๐๐๐
 กับกองทัพหัวเมืองสมทบอีก ๒,๐๐๐ รวมเป็นหมื่นหนึ่งยกตามขึ้นไป

แล้วให้กรมพระราชวังหลังกับเจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎาแยกตามไป
เป็นกองหนุน สำหรับจัดสิ่งเสบียงอาหารแลเครื่องเสวยราชยุท
ภัณฑ์ส่งตามขึ้นไป.

ครั้นกองทัพขึ้นไปถึงเมืองนครลำปางพร้อมกันแล้ว จึงกระการ
ที่จะไปตีกองทัพพม่าซึ่งมาตั้งรบืออยู่ที่เมืองลำพูน เป็นทำนอง
ประชันกันในระหว่างกองทัพหลวงกับวังหน้า เจ้าฟ้ากรมหลวง
เทพหัสดินกับพระยาสมรราชกุมภกองทัพหลวงยกไปก่อน ไปตั้ง
ค่ายมั่นอยู่ที่ห้วยแม่ทา กรมขุนสุนทรภูเบศร์กับพระยาภลา
โหมราชเสนาคนกองทัพวังหน้าสมทบกับกองทัพพระยานครสวรรค์ยก
ตามไปตั้งที่ห้วยแม่สาย สืบได้ความว่ากองทัพพม่าที่มาตั้งอยู่
ที่เมืองลำพูนกำลังพลประมาณ ๘,๐๐๐ ตั้งค่ายรายรักษายู่ข้างนอก
เมืองพวก ๑ อีกพวก ๑ ที่เป็นกองหนุนตั้งอยู่ในเมืองลำพูน ฝ่าย
ข้างทัพไทยจึงปลุกษากันให้ตีกองทัพที่จะยกเข้าตีค่ายพม่าเป็น
๒ กอง จำนวนพลทั้งสิ้น ๕,๐๐๐ เท่ากัน กองข้างวังหลวงเจ้าฟ้า
กรมหลวงเทพหัสดินให้ปลัดกรมเป็นผู้นำทัพ ให้กองทัพเมือง
สวรรคโลกเมืองศรีไชโยไทยแลเมืองพิริตรเมืองพิไชยเป็นกองนำ กอง
ทัพเมืองนครราชสีมาเป็นกองหลวง ส่วนข้างวังนากกรมขุนสุนทร

๑ ที่ว่าให้ปลัดกรมเป็นผู้นำทัพครั้งนี้ กล่าวตามรายการในเพลงยาวของพระยา
สุนทรพิทักษ์ ข้าพเจ้าสงสัยว่าพระยาสุนทรพิทักษ์ไปในกองทัพวังหน้า จะไม่สู้รู้ราชการ
ในกองทัพฝ่ายวังหลวงนัก แต่ข้าพเจ้าไม่มีอะไรจะสอบ.
TUDC 21/04/2563

ภูเขศรให้พระยากลาโหมราชเสนาเป็นผู้นำทัพ พระยานครสวรรค์
 เป็นกองอัครหน้านำ พระยาพิไชยบรินตราพระยาไกรโกษาเป็น
 กองหนุนพระยานครสวรรค์ แล้วทรงพระไตรภพเป็นกองหน้าของ
 พระยากลาโหมราชเสนา พระยาทศโยธาเป็นปีกขวา พระยา
 เสนาธิเบศรเป็นปีกซ้าย พระยงโยธีเป็นกองหลัง พระยาสุนทร
 พัทธกษภัยพระยานรณกิจมนตรีพระยาบำเรอพิทกษเป็นกองหนุน ทั้ง
 ๒ ทัพยกเข้าตีค่ายพม่าพร้อมกัน ได้สู้รบกันเป็นสามวอด ไทย
 ยิงนายทัพพม่าตาย พม่าต้านทานไม่ไหวถึงค่ายหนึ่งก็เข้าไป
 รักร้อยแต่ในเมืองลำพูน

ครั้นกองทัพไทยตีค่ายพม่าข้างนอกเมืองลำพูนหมดแล้ว จึง
 เข้าตีค่ายล้อมเมืองไว้ กองทัพวังหลวงตั้งล้อมข้างด้านใต้ กอง
 ทัพวังน้ำจันทวนพลมากกว่าวังหลวง ตั้งล้อมข้างด้านตะวันออกเฉียง
 เหนือ อันเป็นทางกองทัพพม่าที่คงอยู่เมืองป่าซางจะยกมาช่วย
 เมืองลำพูน ในพงษาวดารพม่าว่า เมื่อแม่ทัพพม่าที่คงล้อมเมือง
 เชียงใหม่ทราบว่าไม่มีกองทัพไทยยกไปทางเมืองลำพูนไปแต่
 ทางเมืองนครลำปางทางเดียว จึงให้กองทัพพม่าที่คงอยู่เมือง
 ป่าซางยกมาช่วยเมืองลำพูน กองทัพวังน้ำจันทวนยกยบเย็นไป แล้ว
 กองทัพไทยจึงพร้อมกันเข้าระดมตีเมืองลำพูนเป็นสามวอด รบกัน
 อยู่ ๗ วัน ถึงเดือน ๕ ขึ้น ๓ ค่ำ ยี่มะเมีย พ. ศ. ๒๓๔๓ เพลาบ่าย ๔

โหมง กองทัพไทยเข้าเมืองลำพูนได้ ชำพันพม่าล้มตายเป็นอันมาก
ที่เหลือกักพากันแตกหนีกลับไปยังค่ายพม่าที่ล้อมเมืองเชียงใหม่.

กองทัพไทยได้เมืองลำพูนแล้ว เสียขงอาหารหมดลง ต้อง
รอนโคต้างบรรทกเข้าสาร ๓,๐๐๐ ถึง ซึ่งกรมพระราชวังหลังจัดส่ง
ตามไปจนถึง จึงยกตามพม่าขึ้นไปเมืองเชียงใหม่ถึง ๒ ทัพ ใน
พงษาการพม่าว่า แม้ทัพพม่าที่ล้อมเมืองเชียงใหม่แต่กองทัพ
มาชุ่มคอบลังคักไทยในทางที่จะยกไปเมืองเชียงใหม่กอง ๓ แต่
ไทยยกออกมาไปเสียข้างใต้ ทาไปทางนั้นไม่ ในเพลงยาวของ
พระยาสุนทรพิทักษ์ว่า พม่าทำทอนขบค่าน้ำพิงเก่า ไขน้ำให้ไป
เดินทางลำน้ำพิงใหม่ ประสงค์จะให้กองทัพไทยที่เมืองลำพูน
กั้นค่าน้ำ ต้องเป็นทวยเหตุนี้จึงเดินทัพสกัดลงมาหาทางน้ำข้างใต้.

กองทัพกรมพระราชวังหลังแลเจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎาตาม
ขึ้นไปทันในค่อนนี้ ทั้งกองทัพเจ้าอนเวียงจนทักมาถึงพร้อมกัน
ที่เมืองเชียงใหม่ กองทัพไทยมีกำลังรวมกันเป็นคน ๔๐,๐๐๐
จึงพร้อมกันเข้าระดมตีค่ายพม่าที่คงล้อมเมืองเชียงใหม่เมื่อวัน
เสาร์ เดือน ๕ ขึ้น ๒๕ ค่ำ กองทัพเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหรรักษ์เขาค
ข้างคานตวันตัก กองทัพกรมขุนสนธิ์นครไชยศรีเขาคทางคานแม่น้ำพิง
กองทัพเจ้าอนเวียงจนทเขาคทางคานห้วยแม่ชา กองทัพกรม
พระราชวังหลังแลเจ้าฟ้ากรมหลวงจักรเจษฎาเขาคทางคานวังตาล
พระยาภาวโสระก็ยกกองทัพตีพม่าออกมาจากเมืองเชียงใหม่อีกทาง

๓ ไตรภพผู้กันเป็นสามารภ ในวันเคียวพม่าก็แตกพ่ายยับเยิน เนมะ
 โยกยอตันสี่หะสุระนายทัพพม่าตายในทัพคน ๓ อุนากองนายทัพ
 พม่ายกมาจะตีโฮมหลังไทย ๆ ใจไทยอีกคน ๑ พม่าถูกไทยฆ่า
 พันล้มตายแลเจ็บเป็นไทยเป็นอันมาก ทั้งเครื่องศาสตราวุธแลช้างม้า
 พาหนะไทยก็ได้อีกเกือบหมด พม่าที่เหลือตายพากันหนีกลับไป
 เมืองเชียงม่วน ครั้นพระเจ้าปกงทราบข่าวเมืองเชียงใหม่ไม่สำเร็จ
 ก็ให้มตราให้หากองทัพกลับไปเมืองพม่า ฝ่ายกองทัพอไทยมีไชย
 ชนะชากันแล้ว กรมพระราชวังบวรฯ ก็เสด็จยกกองทัพกลับไป
 คืนมายังพระนคร.

มีเรื่องเกร็ดเนื่องจากการสงครามครั้งนี้เรื่อง ๑ คืออุนากอง
 นายทัพพม่าที่จับไทยคราวนั้น มีตำรวจถูกฆ้องอย่าง ๓ ทำเป็นยันต์
 คล้าย ๆ คำหมากกรมมิตวเลขในยันต์สักคตตัวเวทเช่น แล้วคิด
 คำถวนเลขตามยันต์นั้นให้รู้ถูกฆ้องแล้วราย เมื่ออุนากองมาต้องจำ
 อยู่ในคุกไทยออกตำรานแก่ไทย จึงเรียกกันว่า "ยันต์อุนากอง"
 แต่ก่อนนี้มีผีเชือดอมาก มักพอใจสักเวทเช่น แล้วผีก็วิเศษถูกฆ้อง
 ตามตำรานไวเป็นกลอนท่องจำกันไว้ว่า

"สุญทนต์อุนาพงจร   แผ่นรอนรอนจะอปรา
 สองสุญแผ่นยาตรา   จะไต่ลาภสวัสดิ" เป็นต้น.

สงครามครั้งที่ ๗ ความขบถไต้พม่าจากเขตรถานนาไทย

ปีจอ พ. ศ. ๒๓๔๕

ตั้งแต่พม่าพ่ายแพ้ ไทยไปจากเมืองเชียงใหม่เมื่อข. มะเมีย
 พ. ศ. ๒๓๔๓ พม่าก็ตั้งรักษาโดยแกเมืองเชียงแสน ไม่ลงมา
 ครอบงำเมืองเชียงใหม่อีก ครั้นถึงพระกา พ. ศ. ๒๓๔๔ พระยา
 กาวีละเจ้าเมืองเชียงใหม่ก็ลงมาจน เห็นโคทงแตงกองทัพ
 ขกออกไปตีเมืองสาต ซึ่งเป็นหัวเมืองไทยใหญ่ขึ้นอยู่กัพม่า
 จึงได้ควาราชาจอมหงษ์เจ้าเมืองสาตกับลูกชายชื่อใหม่ชติยะ ทั้ง
 ทศพม่าชื่อสรังมณ ซึ่งพระเจ้าปดุงให้เชิญราชสาสน์ไปเมือง
 ตงเกษแลเมืองญวนมาพักอยู่ที่เมืองสาต พระยา กาวีละกวาดครอบ
 ครวเมืองสาตมาประมาณ ๕,๐๐๐ คน แล้วขอกส่งตัวเจ้าเมือง
 สาตกับทศพม่าลงมาขังกรุงเทพฯ ๑ ต่อมาถึงปีจอ พ. ศ. ๒๓๔๕
 พระเจ้าปดุงขัดเคืองพระยา กาวีละ จึงให้กองทัพพม่ายกเข้ามาตี
 เมืองเชียงใหม่อีกครั้ง ๓.

กองทัพพม่าที่ยกเข้ามาครั้งนี้จำนวนพลเท่าใดไม่ปรากฏ มี
 ในหนังสือพระราชพงษาวดารแต่ว่ายกมาเป็น ๗ ทัพ อินแคะห่่วน
 เช่นแม่ทัพใหญ่คุมพลกอง ๓ ชิดชิงไปกอง ๓ ปีไล่ไวกอง ๓ มะเดมะ

โยโกงคอรักกอง ๓ นามิแลงกอง ๓ คองแพะเมียหูนกอง ๓
 มะยอกแพะเมียหูนกอง ๓ กองทัพพม่ามาตั้งล้อมเมืองเชียงใหม่
 ไว้ทั้ง ๔ ด้าน ทำค่ายคูแน่นหนา เสาค่ายพม่าซึ่งล้อมเมือง
 นั้นใหญ่ ๓ กำ ยาว ๓ วา ลงคืน ๔ คอก ไว้หลังคืน ๘ คอก
 มีเอวระยดลอคคณ ๓ ชน มีกรวยกนยบ แฝงบังตา ตนามเพลาะ
 สูง ๓ คอก กว้าง ๔ คอก คุรมีสนามเพลาะจริง ๔ คอก
 ลก ๓ คอก มีช่องขนรายไปรอบค่าย คิกระตั้งทำถาวรรมบ
 ล้อมไว้ให้ชาวเมืองออกอยาก มิให้ตีหักออกไปได้

ฝ่ายข้างกองทัพพระมหากษัตริย์เมือทรงทราบว่า พม่ายก
 กองทัพมาล้อมเมืองเชียงใหม่ จึงโปรดให้เกณฑ์กองทัพใน
 กรุง ๆ หัวเมือง แลกองทัพเมืองเวียงจันทน์ไปสมทบกันรบพม่า
 แลให้สมเด็จพระอนุชาธิราช กรมพระราชวังบวรสถานมงคล
 เสด็จขึ้นไปทรงบัญชาการศึกเหมือนครั้งก่อน เจ้าฟ้ากรมหลวง
 เทพทริภักษพระยาขมราชแลเจ้านายฝ่ายวังหน้า คือกรมขุนสุนทรภ
 ษศรแลพระองค์เจ้าลาควนพระองค์เจ้าอินทปัตย์ตักไปตามเสด็จเหมือน
 ครั้งก่อน แต่ขุนนางที่เช่นแม่ทัพข้างวังหน้า พระยาภคตาโหมราช
 เสนาคนเก่าเห็นจะถึงอนิจกรรม ปรากฏว่าในคราวนั้นกรมพระราช
 วังบวร ๆ ทรงตั้งพระยาเสนาหาภุช ซึ่งครั้งอื่น ๆ ว่าเป็นผู้ซึ่งทรง

๑ พระยาภคตาโหมทองอินนี้ เป็นบุตรเจ้าจ้อยกรมขุนอินทพิทักษ์ เพราะฉะนั้น
 เป็นหลานพระเจ้ากรุงธนบุรี.

พระเมตตาเสมอกับเป็นพระราชบุตรบุญธรรม ให้ว่าทพระยา
 กลาโหม เป็นแม่ทัพสำคัญคนอื่น ๓ กรมพระราชวังบวร ฯ
 เสด็จยกกองทัพไปจากกรุงเทพ ฯ เมื่อราวเดือนยี่ แต่จำนวนพลที่
 ยกไปในครั้งนั้นจะมากน้อยเท่าใดไม่ปรากฏในหนังสือพระราชพง-
 ษาวดาร.

ข่าวที่กองทัพกรุง ฯ ยกขึ้นไปคราวนี้ไปถึงพระยาภาวดีระ
 เจ้าเมืองเชียงใหม่กับพม่าที่มาล้อมเมืองเชียงใหม่พร้อม ๆ กัน
 แม่ทัพพม่าจึงให้กองทัพมาตั้งรักษาเมืองลำพูนสกัดทางอยู่ทาง ๓
 ค่ายคาดว่าไทยคงจะยกขึ้นไปช่วยเมืองเชียงใหม่ทางเมืองนครลำ-
 ปางทางเดียวเหมือนคราวก่อน ส่วนที่เมืองเชียงใหม่พม่าก็ให้
 ตั้งล้อมกวัดขังชนกว่าแต่ก่อน ประสงค์จะมีให้พวกที่อยู่ในเมือง
 ไปมาถึงกันกับกองทัพไทยที่ยกขึ้นไปได้ พระยาภาวดีระจึงแต่ง
 ทหารเอกคน ๓ ชื่อว่าท้าวมหายกษิให้ลงมาเฝ้ากรมพระราชวังบวร ฯ
 ที่เมืองเถิน ท้าวมหายกษินั้นเป็นคนกล้าหาญ ออกมาทางประตู
 คานรณนา เล็ดลอดกสกัดกองทัพพม่าออกมาได้แล้ว ยกหนังสือ
 บอกพม่าไว้ว่าจะกลับเข้ามาเมืองทางนอก ให้พม่าคอยระวังให้จงค
 ครั้นจากกลับท้าวมหายกษิก็เล็ดลอดกลับเข้ามาเมืองได้อีก พม่า
 คอยจับตัวหาได้ไม่.

ฝ่ายกรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จยกกองทัพขึ้นไปครั้งนั้น
 ไปประจวบเป็นนึ่งกลางทาง เสด็จไปถึงเมืองเถินเมื่อเดือน ๓

อาการพระโรคกำเริบเกิดทุกขเวทนากลับ ไม่สามารถจะเสด็จ
 ต่อไปได้ ท้าวมหายักษ์ลงมาเผ่าจึงโปรดให้ถือนั่งสือกลับไป
 แจ้งความแก่พระยาภาววิไลว่า จะทรงแต่งตั้งทัพให้ยกขึ้นไป
 ช่วยโดยเร็ว ให้รักษามืองไว้เถิดอย่าวิตกเลย ครั้นท้าวม
 มหายักษ์ทุลาไปแล้วจึงทรงจัดกองทัพให้ยกขึ้นไปเป็น ๒ ทาง มี
 พระราชประสงค์จะให้ไปทำศึกประชันกันเหมือนครั้งก่อน ให้
 เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหรรษกับพระยาขมราช คุมกองทัพวัง
 หลวงสมทบยกทัพหัวเมืองยกขึ้นไปทางเมืองลพบุรี ให้กรมขุน
 สุนทรภักษ์กับพระองค์เจ้าลาควนพระองค์เจ้าอนนต์กับ พระ
 ยากดาโหมทองอินคุมกองทัพวังนำยกขึ้นไปทางเมืองนครลำปาง
 อีกทาง ๑.

เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหรรษยกขึ้นไปคราวนี้ จะเป็นด้วยเวลา
 เกณฑ์ทัพน้อย ถูกด้วยเหตุอย่างใดอย่างหนึ่ง กองทัพยกไปไม่
 พร้อมเพรียงกันเหมือนครั้งก่อน ขึ้นไปถึงเมืองลพบุรีก็เห็นว่าพม่า
 ยกทัพใหญ่ลงมาจากเมืองย้าซาง เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหรรษ
 กับพระยาขมราชชูดูกษัตริย์เห็นว่ากองทัพไปไม่พร้อมให้ถอย
 ทัพลงมาเสียคราว ๑ แต่ที่จริงพม่ามาตั้งสกัดคอยแต่ที่เมืองลำพูน
 แห่งเดียวหาโดยกลงมาทางเมืองลพบุรี กองทัพวังนำยกขึ้นไปทาง
 เมืองนครลำปาง ไตรยพุกกับพม่าที่เมืองลำพูน ทัพพม่าแตกหนีไป
 แล้ว กองทัพเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหรรษจึงติดตามขึ้นไปบรรจบ

กนิทเมืองลำพูน แล้วยกไปเมืองเชียงใหม่พร้อมกันทั้ง ๒ ทพ
ตั้งค่ายโอบค่ายพม่าไว้ แต่กองทัพเมืองเวียงจันทน์นครเวียง
ยกมาซำยังหาถึงไม่.

เมื่อข่าวการกรมพระราชวังบวรฯ ประชวรทรายลงมาถึงกรุงเทพฯ
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ทรงพระปริวิตก จึงโปรด
ให้กรมพระราชวังหลังรีบเสด็จกลับมาขึ้นไปช่วยกรมพระราชวังบวรฯ
ความปรากฏในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า กรมพระราชวังหลัง
เสด็จขึ้นไปถึงเมืองเกิน เห็นกรมพระราชวังบวรฯ ประชวรพระ
อาการมาก กรมพระราชวังหลังตกพระไทยทรงพระวิตก กรม
พระราชวังบวรฯ ตรัสแก่กรมพระราชวังหลังว่า จะขึ้นไปช่วยเมือง
เชียงใหม่เห็นจะไม่ได้แล้ว ให้กรมพระราชวังหลังเสด็จขึ้นไป
แทนพระองค์เถิด จึงพระราชทานพระแสงดาบให้กรมพระราช
วังหลังทรงถืออาญาสิทธิ์ขึ้นไป แล้วให้มหาดไทยรับพระบัญชา
สารตรากระแสรับสั่งว่า โปรดให้กรมพระราชวังหลังเสด็จขึ้นไป
แทนพระองค์ ถ้ากรมพระราชวังหลังเสด็จขึ้นไปถึงกองทัพกรุงฯ
แล้ว (ถ้ากองทัพพม่ายังไม่แตกเมืองเชียงใหม่ ก็ให้เร่งระดม
ให้แตกไป ถ้าพม่าตีเมืองเชียงใหม่ได้แล้ว) ให้เร่งระดมเข้าตี
พม่าเอาเมืองเชียงใหม่คืนให้จงได้ อย่าให้คิดว่าพม่าอ่อน เค้าแต่
การแผ่นดินความอาชญาพิศก เมื่อกรมพระราชวังหลังเข้าไปเฝ้า
ทูลลากรมพระราชวังบวรสถานมงคลที่เมืองเกินนั้น เห็นสนเด็จ

พระบิดาทรงพระปรีชาพร้อมพระอาการมากอยู่ ก็เป็นห่วงใย
ทรงพระกรรแสงมิใคร่จะเสด็จไปได้ กรมพระราชวังบวรสถานมงคล
จึงตรัสแก่กรมพระราชวังหลังว่า “เจ็บไขยังไม่เป็นโรคอก จะ
เอาชีวิตไว้คอยทำให้ได้ เว้นยกขึ้นไปเถิด.”

ครั้นกรมพระราชวังหลังเสด็จขึ้นไปถึงเมืองเชียงใหม่ จึงมีพระ
บัญชาให้หานายทัพนายกองทั้งปวงมาประชุม ทรงไต่สวนการศึก
ทราบว่าพม่าทขอนกำลังอยู่แล้ว จึงมีรับสั่งกำหนดให้กองทัพทั้งปวง
ยกเขาค่ายพม่าที่ตงลอมเมืองเชียงใหม่ให้แตกไปแต่ในเวลาเดียว
ให้จงได้ กำหนดในข้อรับสั่งว่า รุ่งขึ้นให้เข้าไปกินเข้าเข้าใน
เมืองเชียงใหม่ให้ทันจงทุกกอง ครั้นถึงวันกำหนดกองทัพไทย
ยกเขาค่ายพม่าแต่เพลสามยามทุกทัพ พระยาภาวดีระกียก
กองทัพข้างในเมืองตระหนาบออกมา พอรุ่งสว่างกองทัพวังนำ
ทัพเขาค่ายพม่าได้ แต่กองทัพหลวงเห็นชนพม่ายังหนานัก
ยังแอบคั้นนายงกันอยู่ยกยพม่า ท้ายครกเขามเห็กค่ายพม่าไม่
ขณะนั้นพระยาพิไชย ซอโต เป็นคนกล้าหาญ ร้องว่า “ได้ฟัน
ไล่แทงเถิด แทะอกอก” แล้วพระยาพิไชยก็นำเข้าได้รุกพม่า
นายทัพนายกองทั้งปวง จึงตามเข้าไปกัดได้ ค่ายพม่า หมคทุกค่าย
พวกรพม่าพากันแตกฉาน พระยาภาวดีให้ออกติดตามฆ่าฟันตาย
เลียบเป็นอันมาก ต่อพม่าแตกหนีไปจากเมืองเชียงใหม่แล้ว ๗ วัน
กองทัพเมืองเวียงจันทน์จึงได้ยกมาตั้ง.

ครั้นมีไชยชนะพม่าข้าศึกที่เมืองเชียงใหม่แล้ว กรมพระ
 ราชวังหลังก็ยกเจ้านายแลแม่ทัพนายกองผู้ใหญ่ กับทั้งพระยา
 กาวีละเจ้าเมืองเชียงใหม่ แลพระยาคำโลมเจ้าเมืองนครลำปาง
 ก็พากันลงมาเยี่ยมประชวรกรมพระราชวังบวร ฯ ที่เมืองเถิน กราญ
 ทูลให้ทรงทราบราชการที่ไคร่พุงพม่าข้าศึกทุกประการ กรมพระ
 ราชวังบวร ฯ ทรงชกเคืองครัดขีรพาศพวกกองทัพวังหลวงเป็นอัน
 มาก แลมีพระบัญชาตรัสให้ขยับไทย กองทัพวังหลวงแลกองทัพล
 เมืองเวียงจันทน์ ให้ยกกลบขยับไปตีเมืองเชียงแสนทั้ง ๒ ทัพ ให้ขย
 ไล่พม่าไปเสียให้พ้นเขตแดนนาไทยให้จงได้ แลทรงเสด็จยก
 กองทัพวังนำกลบขยับมายังพระนครกับกรมพระราชวังหลังด้วยกัน.

ที่กองทัพวังหลวงไปออกช่องยี่หอขอนให้ขยจากภูวาทิศก็สู้
 กองทัพนำไม่ไหว ในคราวที่กล่าวมานี้ เป็นมูลเหตุให้เกิดการ
 ร้ายขึ้นในภายหลังต่อมา เพราะพวกแม่ทัพนายกองรุ่นใหม่ใน
 ฝ่ายวังนำ คือพระองค์เจ้าลำตวันพระองค์เจ้าอนทยัตแลพระยาภลา
 โหมทองอินเป็นต้นที่ไม่ขอเสียดมาในคราวนี้ พากันประมาทหมิ่น
 ขำราชการวังหลวง ครั้นกรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จกลับลงมา
 กรุงเทพ ฯ อากาฬพระโรคกำเริบหนักขึ้น เสด็จสวรรคตเมื่อ
 เดือน ๑๒ ปีฉลู พ. ศ. ๒๓๕๖ เจ้าทั้ง ๒ องค์ก็ขยขุนนางวังนำบางคน
 มีพระยาภลาโหมทองอินนั้นเป็นต้นก็กำเริบกระต้างกระเดื่อง แล
 เสด็จคิดประทุษร้ายในพระบาท สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์

21/04/2553

จนต้องรบพระราชอาณาถึงสิ้นชีวิตตั้งปรากฏเรื่องราวอยู่ในหนังสือ
พระราชพงษาวดาร.

ฝ่ายเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหรรษกษัตริย์พระยายมราช ซึ่งถูก
ปรับโทษให้ยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองเชียงแสนยกกองทัพเมืองเวียง-
จันทควยกันนั้น กลับขึ้นไปตีเมืองเชียงใหม่ก็พอเข้าระตຸ່ນ เป็น
เทศกาลตรุษฎีจะต้องทำไธนา จึงต้องยกกองทัพยกยัดเมือง
เชียงใหม่ใน ๒๓๕๖ ๒๓๕๖ ๒๓๕๖ ๒๓๕๖ ๒๓๕๖ ๒๓๕๖ ๒๓๕๖ ๒๓๕๖ ๒๓๕๖
กองทัพขึ้นไปเมืองเชียงแสน ยังต้องรอดกองทัพเมืองเวียงจันท
แลกองทัพเมืองเชียงใหม่เมืองนครลำปางเมืองน่านซึ่งจะไปช่วยกัน
กว่าจะพร้อมกันเดือน ๕ จึงได้ยกออกจากเมืองเชียงใหม่ ขึ้นไป
ถึงเมืองเชียงแสนเมื่อเดือน ๕ ปีชวด พ. ศ. ๒๓๕๗ พม่าเห็นกองทัพ
ยกขึ้นไปมากก็ไม่ออกมารบพุ่งเป็นแต่ตั้งรักษาเมืองมั่นอยู่ กองทัพ
ที่ยกขึ้นไปก็เข้าตั้งล้อมเมืองเชียงแสนไว้.

กองทัพที่ยกขึ้นไปครั้งนี้ เพราะคนเป็นหลายพวกหลาย
เมือง ผลนายไม่พร้อมเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ส่วนเจ้าฟ้า
กรมหลวงเทพหรรษแลพระยายมราช ก็ปรากฏว่าไปช่วยต้อง
ถูกปรับโทษ จะบังคับบัญชาการก็ไม่มีใครใดเคียดขาด จึงเป็น
แต่ไปตั้งล้อมเมืองเชียงแสนอยู่ถึง ๒ เดือน ครั้นถึงเดือน ๗
เข้าระตຸ່ນ ผู้คนในกองทัพเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหรรษพระยา
ยมราชคุมขึ้นไปเป็นชาวไตก็พากันช่วยจับ ๒๑/๐๔/๕๖๖๖ ๒๑/๐๔/๕๖๖๖

กษัตริย์ชกสน ชำมีข่าวว่าพม่าจะให้กองทัพมาช่วยเมืองเชียงใหม่
 เจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหรรักษ์ ปดุกษากย์ พระยา ยมราช เห็นว่า จะทำ
 การต่อไปไม่สำเร็จ ด้วยกำลังกองทัพขบขำอึดโรยเสียมาก
 แล้ว จึงให้เลิกทัพกลับมา แต่ที่จริงในเวลานั้นข้างในเมือง
 เชียงแสนนั้นเสบียงอาหาร ผู้คนอดอยากถึงต้องฆ่าช้างม้าพาหนะ
 กันจะหมดสิ้นอยู่แล้ว พดุกองทัพเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหรรักษ์
 ขกกลับมา ทางนั้นพวกลาวชาวเมืองเชียงแสนก็เยนชยตต่อพม่า
 พากันแยกประตูเมืองรียกองทัพเข้าไปไล่ฆ่าฟันพม่า แม่ทัพ
 รักษาเมืองเชียงแสนก็ตายในทัพ พวกพม่าที่เหลืออยู่ก็พากัน
 แยกหนีข้ามแม่น้ำโขง แล้วเลยกลับไปเมืองพม่าหมด ไม่คิด
 จะตั้งมั่นอยู่ในแคว้นแคว้นล้านนาไทยอีกต่อไป.

ไต่เมืองเชียงแสนคราวนั้น ไต่ครอบครัวคนต่างชาติต่าง
 ภาษาที่อยู่กับพม่ากว่า ๒,๓๐๐๐ คน พระยาภาวโลหะกษัตริย์ท้าวพระยา
 ทายกกองทัพไป ให้แบ่งครัวเป็น ๕ ส่วน ส่งลงมากรุงเทพฯ
 ส่วน ๑ ส่งไปเมืองเวียงจันทน์ส่วน ๑ เมืองน่านส่วน ๑ เมือง
 เชียงใหม่ส่วน ๑ เมืองนครลำปางส่วน ๑ แล้วให้ รือทำตาย
 เมืองเชียงแสนเสีย มีให้เป็นที่อาศัยของชาศึกไต่ต่อไป แล้ว
 จึงพากันเลิกทัพกลับมา แต่กองทัพเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพหรรักษ์
 แลพระยา ยมราช เคาราหารายแต่ตนจนปลาย กลับมาถึงกรุงเทพฯ
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ก็ทรงชดเคือง ว่าไม่ได้

ราชการอะไรสักอย่างหนึ่ง ให้ลงพระราชอาญาซึ่งเจ้าฟ้ากรม
หลวงเทพหรรษกับพระยายมราชไว้ ที่ในพระบรมมหาราชวัง แล้ว
จึงยกโทษพระราชทาน.

ส่วนพระยาภาวดีเจ้าเมืองเชียงใหม่^๕ ในการสงคราม
คราวนั้น^{๕๑} เห็นใจความชอบมากมาแต่ต้นจนปลาย^{๕๒} ยปรากฏใน
พงษาวดารเชียงใหม่ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์
ทรง พระกรุณาโปรดให้สถาปนาเกียรติยศขึ้นเป็น พระเจ้าเชียงใหม่^{๕๓}
เจ้าชนธิสมิธาเสมตกับเกียรติยศเจ้านครเวียงจันทน์ มีราชทินนามว่า
พระบรมราชาธิบดีศรีสรยวงศ์ องค์อินทรศักดิ์สมยา มหาศักยราช
ชาติราโชศวรชัย^{๕๔} เจ้าชนธิสมิธา พระนครเชียงใหม่ราชธานี เป็น
ใหญ่ในลานนา ๕๗ หัวเมือง^{๕๕}

ครั้นไท่เมืองเชียงแสนแล้ว^{๕๖} ในรัชกาล พ. ศ. ๒๓๕๗ นั้น
ทรงพระราชดำริเห็นว่า พม่าที่แตกหนีไปจากแคว้นแคว้นลานนาไทย
บางทีจะไปตั้งมูลอยู่ตามหัวเมืองลพบุรี ซึ่งเป็นประเทศราชขึ้น
อยู่กับพม่า จะไปหากำลังกลี้ยมวแปดแปดบ้านเมืองที่ใดมาเป็น
พระราชอาณาเขตต่อไปอีก พม่าก็พ่ายแพ้แตกหนีไปหลายคราว
ครั้นคราวมากอยู่แล้ว^{๕๗} ก็ควรจะปราบปรามให้สิ้นหวังหัวเมืองข้าง
ฝ่ายเหนือเสียสักทีหนึ่ง จึงโปรดให้มัตราส่งเจ้าเมืองประเทศราช

๕ มีในพงษาวดารเมืองเชียงใหม่แต่งในกรุงเทพฯ ๗ อีกฉบับ ๑ ว่าพระยาภาวดีได้
เป็นพระเจ้าเชียงใหม่ต่อในรัชกาลที่ ๒ ข้าพเจ้าเห็นว่าที่ถูกต้องเห็นจะได้เป็นในรัชกาลที่ ๑
ในคราวที่กล่าวนี้.

ข้างฝ่ายเหนือไทยยกกองทัพขึ้นไปตีเมืองล่อเช่นตลอดจนแคว้น
 ลีบสองยี่นนา ซึ่งเป็นเมืองชนของพม่า ครั้นถึงระตแลงพระเจ้า
 กาวระงยกกองทัพเมืองเชียงใหม่ขึ้นไปยกกองทัพเมืองนครลำปาง
 เมืองแพร่ เมืองเถินทาง ๓ กองทัพเมืองน่านยกขึ้นไปยกกองทัพ
 เมืองหลวงพระบางแลเมืองเวียงจันทน์อีกทาง ๓

กองทัพที่ไปจากเมืองเชียงใหม่ ยกขึ้นไปทางเมืองเชียง
 เมืองยอง เจ้าเมืองยองไม่ต่อสู้ ออกมาอ่อนน้อมโดยดี เจ้า
 เมืองเชียงตุงแลเชียงตุงปวงรวากองทัพไทยไทยเมืองยองก็พากันเกรง
 กลัว มาขอสมสาฎกขอชนนกรงเทพ ๑ ทกเมือง.

ฝ่ายกองทัพเมืองน่านกับเมืองหลวงพระบาง เมืองเวียงจันท
 ยกขึ้นไปตีเมืองหลวงภูควาในลีสองยี่นนา พวกเจ้าเมืองล่อ
 ประเทศราช ตั้งแต่เมืองเชียงรุ่งลงมาถึงไม่ต่อสู้ ต่างพากัน
 มาขออ่อนน้อมโดยดี แต่ที่เมืองเชียงแขงนนมพม่ามาตั้ง
 กากบอยู่ เจ้าเมืองเชียงแขงรู้ว่าเจ้าเมืองเชียงรุ่งมาขอชนต่อไทย
 แลแล้ว เกรงไทยจะยกกองทัพไปตีเมืองเชียงแขง จึงฆ่าพน
 ซอไล่พวกพม่าเสียหมด แล้วก็นำขออ่อนน้อมขอเป็นข้าขอบ
 ขันขัติมากรงเทพ ๑

ครั้นนั้นทิศหัวเมืองท่งใหญ่โดยที่เคยเป็นเมืองชนของพม่ามา
 เป็นข้าขอบขันขัติมากรงสยามรวม ๕๐ เมือง ครอบครวพลเมือง
 ทกกองทัพรวบรวมไว้ได้ ๗๐,๐๐๐ เกษ ครอบครวผู้คน ๖ ๒๗๕

พ. ศ. ๒๓๔๗ ท้าวพระยานายทัพนายกองจึงพาเจ้าเมืองลือเซนต์
 สามภักดิ์ แลกว่าต้อนครอบครัวลงมา เมื่อได้ทรงทราบ
 ความตามใบบอก ทรงพระราชดำริห์ว่า ความประสงค์ที่จะ
 ขยับไล่พม่าให้ห่างพ้นพระราชอาณาเขตรอดำไว้แล้ว แลเมือง
 ลือเซนต์สืบสองบ้านทางป่องนั้นอยู่ต่อแดนทงไทยกันแลพม่า ห่าง
 ไกลกรุงเทพพระมหานครนัก ยากที่จะปกครองไว้ใหม่ในคัง
 คาววโศก เจ้าเมืองเหล่านักได้ออกน้อมขอมตามภักดิ์โดยค
 จะกวาดต้อนครอบครัวพล เมือง มาให้ ไคครวมเคชกรอนหลกคววไม
 จึงทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานข้าเห็นจรางวัล เจ้าเมืองลือเซนต์
 เขามาสามภักดิ์ทวกัน แลโปรดให้คนครอบครัวกลับไปบ้านเมือง
 ทงสนทวยกัน คังแต่กันทวเมืองประเทศราชลือเซนต์ ซึ่งเคย
 ชนพม่าอยู่แต่ก่อนก็มาชนที่อกรงเทพมหานคร แลพระราชอาณา
 เขตราชางฝ่ายเห็นอนไปจนถึงคตักกับแตกัน พระราชอาณาเขต
 กรุงสยามในคังรัชกาลที่ ๓ จึงกว้างใหญ่ไพศาลยิ่งกว่ายุคไหน ๆ
 ที่เคยปรากฏมาในพงษาวดารของประเทศกัน.

เรื่องราวรบพม่าในรัชกาลที่ ๓ กรุงรัตนโกสินทร เป็นที่สุด
 เพียงคังค ๗ ทกล่าวมาน.

สงครามครั้งที่ ๘ คราวพม่าตีเมืองถลาง

ปีมะเส็ง พ. ศ. ๒๓๕๒

มีความปรากฏในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า เมื่อในรัชกาล
 ที่ ๓ พม่าได้ให้มาขอเป็นไมตรีไทยหลายครั้ง ครั้งแรกพระเจ้า
 ปดุงให้มาขอเป็นไมตรีเมื่อปีมะโรง พ. ศ. ๒๓๒๗ ที่จริงเวลานั้น
 ไทยยังแค้นพม่ามาก แต่เพราะไม่ให้เสียดราชประเทศ พระบาท
 สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์จึงโปรดให้ข้าหลวงออกไปพบกับ
 ข้าหลวงพม่าที่ตำบลองเงียว จึงล่านำขี้ดอก ใกล้เคียงบ้านพระเจดีย์
 สามองค์ ทั้ง ๒ ฝ่ายได้เจรจากัน แต่มีข้อตกลงทำทางไมตรี พอ
 รุ่งขึ้น ถึงปีมะเส็ง พ. ศ. ๒๓๒๗ พระเจ้าปดุงก็ยกกองทัพใหญ่
 เข้ามืดเมืองไทย ไทยจึงรับได้ว่า ที่พม่าให้มาขอเป็นไมตรีครั้ง
 นั้นเป็นการล่อลวงจะให้ตายใจ หาได้เป็นความประสงค์โดยสุจริต
 ไม่ เหตุเพราะพระเจ้าปดุงจะยกกองทัพไปตีเมืองยะไข่ในบั้น เกรง
 ไทยจะยกกองทัพไปตีเมืองพม่าข้างหลัง จึงแกล้งให้เขามาขอเป็น
 ไมตรีหวังเห็นขวไวทางข้างนี้ ตงแต่นั้นก็ไม่ไว้ใจพม่าอีกต่อมา
 ครั้นถึงปี พ. ศ. ๒๓๓๖ พระเจ้าปดุงให้เจ้าเมืองเมวระตมะมีหนังสือ
 ล้อเข้ามาถึงพระยาภาณุจันทร์ ชวนไทยเป็นไมตรีอีก จึงโปรดให้

พระยากาญจนบุรีตอบไปว่า พม่าได้มาขอเป็นไมตรีครั้งหนึ่งแล้ว ก็ขอไต่ถามว่าเป็นอย่างไร หากได้ประสงค์จะเป็นไมตรีโดยสุจริตไม่ ถ้า พม่าประสงค์จะเป็นไมตรีจริง ให้ทำอย่างไรให้ไทยไว้ใจได้แน่นอนก่อนจึงจะพูดด้วยต่อไป การนี้เป็นอันสงบกันมา ไม่ช้าพม่าก็ยกมาตีเมืองเชียงใหม่ ให้เห็นได้ว่าพม่าพูดเป็นอภัยอีก ต่อมา ถึงรัชช พ. ศ. ๒๓๕๕ เสนาบดีเมืองพม่าให้ทูตถือนางสาธิตมาถวายกาญจนบุรี ว่าจะขอเป็นไมตรีกับไทย ทรงชดเชยของว่าพม่าไม่ ได้ขอเป็นไมตรีโดยสุจริต ให้มาขอเป็นไมตรีที่ใด ต่อมาไม่ช้าก็ยกกองทัพมารบกวณ จะให้เชื่อฟังอย่างไรได้ ให้พระยากาญจนบุรี ชัยไล่ทูตพม่าไปเสีย.

ต่อมาถึงปลายรัชกาลที่ ๑ เมื่อมีมะโรง พ. ศ. ๒๓๕๓ พระเจ้าปดุงให้ทูตมาทูล มีพระยาอินทจักรเป็นหัวหน้า เข้ามารบขอเป็นไมตรีอีกครั้ง ๑ มีนอบความปรากฏในจดหมายเทศก่า^๑ ว่าเวลานั้นเสนาบดีมีความวิตกกอยู่ ด้วยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ทรงพระชราภาพลงแล้ว จึงถูกษากันเห็นว่าควรจะรับเป็นไมตรีกับพม่า แต่จะได้ทำทางไมตรีกันอย่างไรหาปรากฏไม่ไปปรากฏในพงษาวดารพม่า ว่ามีทูตมาทูลไทยออกไปถึงเมืองพม่า ได้เขาเผาพระเจ้าปดุงเมื่อเดือน ๓ แรม ๗ ค่ำ แต่พม่าไป

๑ เรื่องนี้มีในจดหมายเสนาบดีไทย แจ้งความแก่ เฮนรี เบอร์มิ ทูตอังกฤษ ที่เข้ามาเมื่อรัชกาลที่ ๓ เรื่องจะปรากฏต่อไปข้างหน้า.

ลงศักราชเป็นรัชกาล พ. ศ. ๒๓๕๘ ทั่วไป ๒ ปี ข้าพเจ้าสันนิษฐาน
ว่า ครองหลงนทานองพม่าจะได้ทำอย่างไรให้พอพระราชฤทัย
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ เช่นแต่งตั้งราชทูตทมิฬ
ตามศักดิ์เชิญพระราชสาส์นแลเครื่องบรรณาการมาถึงกรุงเทพฯ
ตามเขียงอย่างโบราณราชประเพณี จึงได้โปรดให้มีราชทูตไทย
ไปคยแทนถึงเมืองพม่า ให้ตั้งตามโบราณราชประเพณีบ้าง แต่
การที่จะเป็นไมตรีหากตกลงกันไม่ จะเป็นเพราะเหตุใดไม่มีหลัก
ฐานที่จะทราบได้ ข้าพเจ้าสันนิษฐานว่า เห็นจะเป็นเพราะฝ่ายไทย
จะให้พม่าส่งไทยที่พม่ากวาดต้อนไปกลับคืนมาให้ ถ้ามีดังนี้จะ
ให้พม่าคนเมืองตระนาวศรีแลเมืองมฤตให้ก่อนจึงจะยอมเป็นไมตรี
ข้างพม่าไม่ยอมคืนคนขังไม่ได้ทำทางไมตรีกัน.

ในสมัยโรง พ. ศ. ๒๓๕๓ นั้นเอง พระเจ้าปดุงก็ให้เกณฑ์กอง
ทัพจะยกมาตีเมืองไทยอีก เห็นจะเป็นด้วยเหตุพม่ากลับไปทูลว่า
ในเมืองไทยแม่ทัพนายกองที่เข้มแข็งทัพศึก เช่นกรมพระราชวัง-
ยวรมหาสุรสิงหนาทเป็นต้นหมดตัวแล้ว พระบาทสมเด็จพระพุทธ
ยอดฟ้าจุฬาโลกย์ก็ทรงพระราชอุปลภาพ จะเสด็จการพระราชสัง-
ครามไม่ได้ตั้งแต่ก่อนแล้ว พระเจ้าปดุงเห็นเป็นโอกาส จึงคิดจะ
มาตีเมืองไทยให้เป็นเกียรติยศ ลบล้างความอายที่มาแพ้ไทย
ไปหลายครั้งแต่ก่อนมา.

ความปรากฏในหนังสือพระราชพงษาวดารว่า เมื่อปลายปี
 มะโรง พ. ศ. ๒๓๕๑ พระเจ้าปดุงให้อะเต็งหุ่นเป็นแม่ทัพใหญ่ลง
 มาเกณฑ์คนตามหัวเมืองพม่าแลเมืองมอญข้างใต้ ตลอดลงมา
 จนเมืองทวาย เป็นจำนวนพล ๕๐,๐๐๐ ให้ตั้งประชุมทัพที่เมือง
 เมาระตมะ แต่ความคิดพม่าในครั้งนั้นระบกกมาทางไหนหาปรากฏ
 ไม่ ปรากฏแต่ว่าเมื่ออะเต็งหุ่นลงมาตั้งรวบรวมกองทัพครั้งนั้นจัด
 การไม่ดี ผู้คนที่ต้องเกณฑ์หลายหนคราวละ ๕๐๐ ข้าง ๕๐๐ ข้าง
 มัวต้องเที่ยวไล่จับผู้คนหลายหน การประชุมทัพก็ไม่พร้อมกันได้
 ทันตามกำหนด อะเต็งหุ่นเกรงความผิดจึงวิ่งวอนเสนาบดีพม่า
 ให้ช่วยกรวยทุลเบียงย้ายแม่ทัพเจ้าปดุง เสนาบดีพากันกราบทูล
 ว่า เมื่อแต่ก่อนมาไม่ชำนาญได้ โปรดให้ราชทูตไปเจริญทางพระราช
 ไมตรีกับพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ยังไม่มีเหตุวุ่นเกิดกษณ จะ
 ยกกองทัพเข้าไปรบพุ่งไทยในเวลานี้ จะเกิดข้อครหาให้เสื่อมเสีย
 พระเกียรติยศ ขอให้ทรงพระราชวินิจฉัยเสียก่อน พระเจ้าปดุงก็
 เห็นชอบด้วย จึงรับสั่งให้มิตรราชอภัยเล็กกองทัพมโหฬารมา ทำนอง
 ในเวลาเมื่อกองทัพยังไม่ปล่อยยกไปหมด พม่าจะได้ข่าวว่าใน
 เมืองไทยเปลี่ยนรัชกาลใหม่ อะเต็งหุ่นจึงมีใบบอกยกตนชนไปว่า
 กองทัพได้เตรียมแล้ว ทุกรอนก็ไต่ลงไปเช่นอันมาก ถ้าไม่โปรด
 ให้เขามาตีกรุงศรีอยุธยา จะขอลงมาตีหัวเมืองไทยที่ต่อแดน
 พม่าข้างใต้ ก็ยกวาตเอาผู้คนแลทรัพย์สมบัติให้คุ้มกันที่ไต่ลง

ไป พระเจ้าปดุงจึงอนุญาตให้อะเต็งห่วนยกมาตีหัวเมืองไทยข้าง
ขัณฑ์โตฝ่ายทะเลตะวันตก ด้วยเหตุนี้ถึงเดือน ๑๓ ปีมะเส็ง พ. ศ.

๒๓๕๒ อะเต็งห่วนจึงให้แยกออกเป็นนายทัพ ถูพล ๕,๐๐๐ ยกมา
ทางเรือ ให้มาตีหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตกกอง ๑ ให้ตเวียงสารระ-
กยะเป็นนายทัพ ถูพล ๓,๐๐๐ ยกมาทางบก มาตีหัวเมืองขัณฑ์
ใต้ อีกทาง ๓.

ขณะนั้นทางเมืองไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬา
โลกย์ เสด็จสวรรคตเมื่อเดือน ๙ แรม ๑๓ ค่ำ ปีมะเส็งนั้น
พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยเสด็จผ่านพิภพได้ ๒ เดือน
พม่าก็ยกกองทัพมา ครั้นเมื่อขอกษัตริย์เข้ามาตั้งกรุงเก่า จึง
โปรดให้พระยาทศโยธา พระยาราชประสิทธิ์ เป็นข้าหลวงรบลง
ไปเกณฑ์กองทัพเมืองไชยา แล้วให้ยกข้ามแหลมมลายูไปทาง
ปากพนม ไปช่วยรักษามืองกลางก่อน แล้วเกณฑ์กองทัพกรุง
เก่า ให้พระยาท้ายน้ำเป็นทัพหน้า เจ้าพระยาอมราชน้อย ซึ่ง
ภายหลังได้เป็นเจ้าพระยาอภัยภูธรเป็นแม่ทัพ ลงเรือไปขึ้นที่เมือง
นครศรีธรรมราช แลเกณฑ์กองทัพเมืองนคร ๓ แลเมืองขึ้นไปช่วย
เมืองกลางอีกทัพ ๑ แลให้เกณฑ์กองทัพวงน้ำ ให้พระยาจำแลน
ชากร บัว เป็นแม่ทัพ ถูพล ๕,๐๐๐ ยกเดินบกไปช่วยเมือง
ขัณฑ์โตทัพ ๑ ให้เจ้าฟ้ากรมหลวงพิทักษมนตรีกับเจ้าพระยาพล-
เทพลงไปรวบรวมพลจับเป็นกองทัพที่เมืองเพชรบุรีอีกทัพ ๑ คอย

ก็อสูรพม่า เพื่อจะยกมาทางด่านสิงขร แล้วให้เกณฑ์คนเข้ากองทัพหลวง ให้สมเด็จพระอนชาธิราช กรมพระราชวังบวร ฯ เป็นจอมพล ทพนเข้าใจว่าเต็มเตรียมสำหรับต่อสู้ทัพพม่าที่จะยกเข้ามาทางด่านพระเจดีย์สามองค์ก่อน ครั้นสืบได้ความแน่ว่าพม่าไม่ได้เตรียมจะยกมาทางอื่น นอกจากลงไปตีหัวเมืองขึ้นใกล้ชายแดนตก จึงโปรดให้กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จยกกองทัพหลวงลงไปทรงบัญชาการสงครามข้างฝ่ายใต้ รวมจำนวนพลที่ยกไปจากกรุงเทพฯ ฯ ตกทัพเป็นคน ๒๐,๐๐๐ กรมพระราชวังบวร ฯ เสด็จยกออกจากกรุงเทพฯ ฯ เมื่อเดือนธันวาคม เดือนฉาย ขึ้น ๑๓ ก้าวเวลาหนึ่งวันถึงเมืองแล้ว เสด็จโดยทางชลมารคใต้เพียงเมืองเพชรบุรี แล้วจึงเสด็จขึ้นบกยกตามกองทัพพระยาจ่าแสนยากรลงไปเมืองชุมพร.

ฝ่ายกองทัพพม่าที่ยกไปตีหัวเมืองฝ่ายทะเลตะวันตก ตีได้เมืองตะกั่วป่าเมืองตะกั่วทองในเดือน ๑๓ ขึ้น ๗ ก้าว แล้วยกไปตีเมืองตะกั่วทุ่งใต้ อีกเมือง ๑ ทัพ ๒ เมืองนั้นผู้คนพลเมืองน้อยพอกองทัพพม่าไปถึงผู้คนก็พากันอพยพหลบหนีเข้าป่า ไม่มีผู้ใดต่อสู้ พม่าตีเมืองตะกั่วป่าตะกั่วทองแล้ว จึงยกข้ามไปเกาะกลางขนดงค่ายใหญ่อยู่ที่ปากพระ ฝ่ายพระยาถลางตั้งแต่รู้ข่าวศึก

๑ นายพรินทรธิเบศร์ อิม (นรินทรอิม) แต่งโคลงนิราศที่นับถือกันนัก เมื่อไปตามเสด็จคราวนี้. TUDC 21/04/2563

พม่า ให้ออกเข้ามากรุงเทพฯ แล้วเกณฑ์กรมการแลไพร่พล
 เข้าประจำรักษาเมืองคอยต่อสู้ข้าศึก พม่ายกขึ้นไปตั้งค่ายล้อม
 เมืองถลางไว้ ๒๕ ค่าย ให้ออกปล้นเมืองหลายครั้ง พวกเมือง
 ถลางต่อสู้แข็งแรง พม่าตั้งล้อมเมืองอยู่จนแรมเดือน ๓๒ ไม่ได้
 เมืองจึงคิดขอย้ายเลิกทัพกลับไปลงเรือออกจากเกาะถลางไป ทำ
 เหมือนหนึ่งว่าจะกลับไปบ้านเมือง ฝ่ายพระยาถลางกับกรมการ
 เข้าใจว่าพม่าเลิกทัพกลับไปหมดแล้ว เวลานั้นคนในเมืองถลาง
 ถูกพม่าล้อมไว้ ได้ความออกขอก พระยาถลางจึงปล่อยไพร่
 พลในหาเสียบงอาหารตามภูมิลำเนา ฝ่ายพม่าเห็นจะไปชุมกอง
 ทัพอยู่ที่เกาะยาว อยู่ข้างใต้ไม่ห่างกับเกาะถลางนัก พอ
 ถึงเดือนอายุณยกกองทัพลงมาที่เกาะถลางอีกครั้งหนึ่ง ชน
 ที่ทำขามแขวงเมืองภูเก็ตบ้าง ชนที่ทิวเรือแลปากพระบาง พระ
 ยาถลางรู้ว่าพม่ากลับมาอีกก็ตกใจ ให้เรียกไพร่พลกลับไปเข้า
 รักษาเมืองไม่ได้พวกพร้อมเหมือนคราวก่อน แต่ที่เมืองภูเก็ต
 รักษาเมืองคงมีอยู่ในค่าย พม่าจึงเข้าล้อมไว้ทั้งค่ายที่เมืองภูเก็ต
 แลที่เมืองถลาง.

ฝ่ายพระยาทศโยธา พระยาราชประสิทธิ์ ลงไปเกณฑ์คน
 เมืองไชยาได้แล้ว ยกข้ามแหลมมลายูไปทางปากพนม เดินไป
 ถึงปากน้ำพังงา ไปติดขัดด้วยไม้เรือจะบรรทุกกองทัพข้ามไป
 เกาะถลาง ต้องตั้งพักเที่ยวหาเรืออยู่เพียงนั้น กองทัพเจ้าพระยา

ยมราชไปถึงเมืองนครคีรีบรมราชแล้วสมทบกับกองทัพเจ้าพระยา
 นคร ๑ พันนั้น ยกข้ามแหลมมลายูไปถึงเมืองตริง อันเป็นท่าเรือ
 ของเมืองนคร ๑ ข้างฝ่ายทะเลตะวันตก ก็ไปตีตขัคควยเรือไม้พอ
 จะบรรทุกกองทัพไปอย่างเดียวกัน เจ้าพระยาบรมราชจึงให้รวบรวม
 เรือของราษฎรตามแต่จะหาได้ บรรทุกพลกอง ๑ ให้พระยาท้าย
 น้ำรบยกไปช่วยเมืองถลางก่อน พระยาท้ายน้ำยกไปถึงเกาะชนัก
 พยเรือกองทัพพม่าพวกที่คงอยู่เมืองภูเก็ต ท่านองจะมาเที่ยวลาด
 ทาเสบียงอาหาร ไตรรบกัษพม่าที่ในทะเล เรือพม่าไม่มีปืนใหญ่ ด้วย
 เหาขนตงทกกายลอมเมืองภูเก็ตเสียหมด ลูกกองทัพไทยไม่ได้ถอย
 ทัพไป แต่ขณะเมื่อรบกันอยู่นั้นล่องไฟปลิวไปตกลงในถ้ำกินขุ่น
 ในเรือพระยาท้ายน้ำ กินขุ่นระเบิดลูกพระยาท้ายน้ำกับคนตีไปใน
 เรือลำนนตายเกือบหมดทั้งลำ เรือก็แตกจมลงในทะเล หลวงสุนทร
 กับหลวงกำแหงที่คุมเรือไปกับพระยาท้ายน้ำ เห็นว่าแม่ทัพถึง
 อนิจกรรมเสียแล้ว เหลือกำลังที่จะยกไปรบพุ่งพม่าถึงเมืองถลาง
 ก็ให้เรือแล่นเข้าอ่าวไปทางตะวันออก ไปรวบรวมกันอยู่ที่ปากน้ำ
 ลาวแขวงเมืองกระบี่

ฝ่ายกองทัพพม่าที่ตเรียงสาระกษัตริย์มาที่หัวเมืองยักษไตนั้น
 ยกมาที่หลัง ตไตเมืองมลาวน เมืองระนอง แลเมืองกระบี่แล้ว
 ก็ยกข้ามแหลมมลายูมาตไตเมืองชุมพรอีกทาง ๑ ยังไม่ทันจะต
 ค่อไปท่อน กองทัพไทยก็ยกลงไปถึง กรมพระราชวังบวร ๑ มี

รับสั่งให้กองทัพพระยาจำแลนยากยกเขาคพม่า ผนึกนอช้วนเคียว
พม่าก็แตกพ่ายพากันหนีกลับไป ทนไม่ทนถุกกองทัพไทย

ฆ่าฟันเฉียดเป็นไต่ก็มาก กองทัพกรมพระราชวังบวร ฯ ปรากฏ
ปราบข้าศึกลงไปจนถึงเมืองตะกั่วป่า ครั้นพม่าแตกหนีไปหมดแล้ว
ก็ตั้งกองทัพหลวงรอฟังข่าวทางเมืองถลางอยู่ที่เมืองชุมพร.

ฝ่ายแม่ทัพนายทัพพม่ารู้ว่ากองทัพไทยยกไปช่วยเมืองถลาง
เห็นว่ารอกช้าไปจะเสียที จึงแบ่งกำลังที่คงล้อมเมืองถลางมาเพิ่ม
เติมที่เมืองภูเก็ต ครั้นได้เมืองภูเก็ตแล้วก็รวบรวมกองทัพพม่าไป
ระดมที่เมืองถลาง พระยาถลางถึกกรมการต่อสู้เป็นสามารถ แต่
กำลังทรูกว่าเมืองน้อยกว่าคราวก่อน เพราะเรียกคนไม่ทันตั้ง
กล่าวมาแล้ว ท่อสู้รบมาเมืองมาได้ ๒๗ วัน สิ้นเสบียงอาหารก็
เสียเมืองถลางแก่พม่าเมื่อเดือนยี่ ขึ้น ๘ ค่ำ พม่าให้เที่ยวจับผู้
คนพลเมืองทั้งชายหญิง แลเก็บทรัพย์สินสมบัติทั้งปวงเอาไปรวบรวม
รวมไว้ที่ค่าย แล้วให้เผาเมืองเสีย.

ขณะนั้นพ่อของทัพพระยาทศโยธา พระยาราชประสิทธิ์ก็ยกไป
จากปากน้ำพังงา แลกองทัพเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งเจ้าพระยา
นคร ฯ น้อย แต่ยังเป็นพระบริรักษ์อยู่ด้วย ผู้ช่วยราชการเมืองชุม
พรไปจากเมืองตรัง แลกองทัพแขกมลายูยกไปช่วยจากเมืองไทรบุรี
ใกล้จะถึงเกาะถลางทั้ง ๓ ทัพ ชรบพม่าจะได้ข่าวอยู่แล้ว ครั้น
คนวนหน่งเกิดลมกล้า พม่าอยู่ที่เมืองถลาง ได้ยินเสียงคลื่นกระ-

ทบฝัง สำคัญว่าเลี้ยงขนกกองทัพไทย นายทัพพม่าก็ตกใจรีบสั่ง
 ให้อพยพผู้คนขนทรัพย์สินของลงเรือหนีไปโดยด่วน พม่ายังไม่
 หมดกองทัพไทยก็ไปถึง เข้าล้อมได้เข้าพันแลเจ็พม่าที่ยังเหลือ
 อยู่ ได้ผู้คนแลทรัพย์สินของคนมาเป็นอันมาก ต่อมาอีก ๔-๕ วัน
 พม่ากองลำเลียงเสบียงอาหารก็หมดเสบียงมาส่งกัน ไม่รู้ว่ากองทัพ
 พม่าหนีไปแล้ว มาถึงเขาไทยก็ยกทัพมาตั้งเรือแลผู้คนเสบียง
 อาหาร.

เมื่อมโหฬารพม่าครวญแล้ว กรมพระราชวังยวมหา
 เสด้านรักษ์ ทรงพระราชดำริว่า เมืองถลางพม่าก็เผาเสียแล้ว
 จะกลับตั้งขึ้นใหม่ก็ไม่เป็นทีไว้ใจได้ ด้วยกำลังที่รักษาบ้าน
 เมืองอ่อนลงกว่าแต่ก่อน ถ้ากองทัพพม่ายกเข้ามาอีกก็รักษาไว้
 ไม่ได้ หัวเมืองจะไปช่วยก็ไม่ทัน เพราะเมืองถลางเป็นเกาะ จึง
 โปรดให้รวบรวมผู้คนพลเมืองถลางที่หลบหนีอยู่ รั้งเข้ามา
 ตั้งภูมิลำเนาที่ตำบลลำน้ำพังงา แขวงเมืองตะกั่วทุ่ง จัดการปลก
 ครอบงมขึ้นยกขึ้นเป็นเมือง ส่วนเกาะถลางนั้นให้เมืองนครศรีธรรม
 ราชดูแลรักษาต่อมา จนถึงรัชกาลที่ ๓ จึงกลับตั้งเมืองถลางขึ้น
 อย่างเดิม ส่วนเมืองที่มาตั้งขึ้นชั่วคราวยังมีผู้คนคงอยู่เป็นภูมิลำ
 เนาว จึงโปรดให้ตั้งเป็นเมืองพังงาขึ้นอีกเมืองหนึ่ง.

คราวชิตาทัพนมา

ปีมะโรง พ. ศ. ๒๓๖๓

ครุฑนทรวังไทยกษัตริย์ไม่ใคร่ขบถ แต่พม่าได้เตรียม
 การทุกอย่าง ที่จะยกกองทัพมาตีเมืองไทย ไทยก็เตรียม
 การทุกอย่างที่จะรบพม่า ชั่วแต่มีเหตุเกิดชนชิตาขวางเสีย
 พม่าจึงมิได้ยกมา เรื่องราวราชการมีคดีในทางความรู้ ไม่ควรจะ
 งตเสีย จึงได้กล่าวไว้ด้วย เป็นแต่มีโค่นยเข้าตัวในจำนวนการ
 สงคราม.

มูลเหตุที่จะเกิดเตรียมสงครามครั้งนี้ เพราะเหตุการณณ์
 ชนภายในเมืองพม่าเอง ด้วยในตอนเมื่อพระเจ้าปดุงทรงชรา เกิด
 มีประสงค์จะบำเพ็ญเป็นสาสนุปลั้มภคเพื่อประโยชน์โพธิญาณอย่าง
 แรงกล้า จึงทรงตั้งหรือทำการต่างๆ เช่นต้นว่าเลิก ไซซอว์ตบฏปฏิบัติ
 ของสงฆมณฑลให้ประพฤติแปลกแปลกต่าง ๆ ตามพระอธิชาไศรย
 แลให้สร้างพระมหาธาตุชนคเมืองเมงกนลงค ว่าจะไม่ให้มีพระ
 เจดีย์สถานที่ไหนใหญ่โตเสมอทั่วทั้งโลก พระเจ้าปดุงถึงมอช
 ราชการแผ่นดินให้พระมหาอุปราชายังคัมขัณฐารักษ์าพระ นครแทน
 แลแล้วเสด็จออกไปตั้งพลับพลาทรงอำนาจการสร้างพระ มหาธาตุด้วย
 พระองค์เองอยู่ที่เมืองเมงกน กระเถอนที่ผู้คนพลเมืองในบรรดาหัว

เมืองพม่ารามัญ แลเมืองประเทศราชชาติต่าง ๆ ทชนแก่พม่า
 ให้ผลัดเปลี่ยนกันมาทำการสร้างพระมหาธาตุ มีคนประจำทำงาน
 อยู่นับด้วยหมื่นเสมอ จึงเป็นเหตุให้ ไพร่บ้านพลเมืองเกิดคร่อ้นทั่ว
 ไป จนคร่อมอญใหม่อพยพเข้ามาอยู่เมืองไทยในรัชกาลที่ ๒ ถึง
 ๕๐,๐๐๐ เมื่อขณ พ.ศ. ๒๓๕๘ ก็เพราะมอญถูกกะเกณฑ์ไป
 ทำพระมหาธาตุนั้นเป็นเหตุ ในที่สุดเสนาบดีพม่าปรึกษาเห็นว่า
 ไพร่บ้านพลเมืองเกิดคร่อ้นระส่ำระสายนัก เกรงจะเกิดเป็นขบถชน
 จึงคิดอุบายหาเหตุให้เกิดสงครามกับเมืองมอญระ ให้พระเจ้าปดุง
 ต้องไปทรงกังวลด้วยการสงคราม จึงได้ตั้งถาวรสร้างพระ มหาธาตุ
 ที่เมืองเพงกุน พระมหาธาตุนี้ยังคงอยู่จนตราขเทวทุกวันนี้
 เพราะต่อมาไม่ช้านักพระเจ้าปดุงก็ประสูติพระชนม์เมื่อขณ
 พ.ศ. ๒๓๐๓ ได้มีพระเจ้าปดุงตั้งขึ้นนภาสริยะราชโอรสองค์ใหญ่
 เป็นพระมหาอุปราชา แต่พระมหาอุปราชาล้นพระชนม์เสียก่อน
 พระเจ้าปดุง ๆ จึงตั้งรักษาแม่จางราชันคตา ซึ่งเป็นโอรสองค์ใหญ่
 ของนภาสริยะให้เป็นพระมหาอุปราชาต่อมา เมื่อพระเจ้าปดุงสิ้น
 พระชนม์ จักกายแม่จางได้ครองราชสมบัติ นับเป็นรัชกาลที่ ๗
 ในราชวงศ์ดองพญา แล้วย้ายถอยไปตั้งเมืองอังวะเป็นราชธานี
 ตั้งแต่ก่อน.

ขณะเมื่อพระเจ้าจักกายแม่จางนครของเมืองพม่า ไพร่บ้านพล
 เมืองยังไม่สิ้นระส่ำระสายด้วยเรื่องพระเจ้าปดุงเกณฑ์สร้างพระมหา

ชาติ ถึงยี่มะโรง พ.ศ. ๒๓๖๓ พระเจ้าจ๊กกายแมงไต๋ขาวไปว่า
 ในเมืองไทยเกิดอหิวาตกะโรค ผู้คนล้มตายระส่ำระสายมาก เห็น
 เป็นโอกาสจึงให้เตรียมกองทัพ ทนายจะเข้ามาตีเมืองไทยให้ปรา-
 กฏเกียรติยศว่าเข้มแข็งศึกสงครามเหมือนพระเจ้าปกครองผู้เป็นพระ
 โद्यกา ไพร่บ้านพลเมืองจะได้พากันยำเกรง.

ในสมัยนั้นองคมนตรีทั้งเกาะหมาก ซึ่งเข้าไปจากพระยา
 ไทรบรรณเป็นบ้านเมือง มีเรือเมืองพม่าลงมาค้าขายถึงเกาะหมาก
 เมือง ๆ แลในเวลานั้นเจ้าพระยาไทรปะแงรันเกิดอหิวาตกภัยขึ้น
 นองชาย ซึ่งได้เป็นพระยาอภัยนราธาดาเมืองสทศ เจ้าพระยา
 นคร ๆ นอຍเขាขางพระยาอภัยนราธาดา เจ้าพระยาไทรมีความโศก-
 นัดชกเคืองไทย พม่าได้ทราบเหตุอันจริงแจ้งแก่คนมาเกลี้ยกล่อม
 เจ้าพระยาไทร ๆ ก็เอาใจออกหาก ว่าจะช่วยพม่าตีหัวเมืองไทย
 ขึ้นไปทางข้างใต้อีกทาง ๑ พระเจ้าจ๊กกายแมงไต๋จึงให้
 เกณฑ์คนหัวเมืองพม่าแลเมืองแปรตลอดลงมาจนหัวเมืองมอญข้าง
 ฝ่ายใต้เข้าเป็นกองทัพ ให้หุ้มขี้มหาเสนาบดีเป็นแม่ทัพใหญ่
 หุ้มขี้นรธาเป็นปลัดทัพ มาตั้งประชุมพลแลรวบรวมเสบียงอาหาร
 ไว้ที่เมืองเมะตะมะ คูท่าของพระเจ้าจ๊กกายแมงไต๋จะยกมาเอง
 แต่ในพงษาวดารพม่าหาได้กล่าวชัดไม่.

ข่าวที่พม่าเตรียมกองทัพครั้งนั้นทราบเข้ามาถึง กรุงเทพฯ ๑
 เมื่อเดือน ๑๓ ยี่มะโรง พ.ศ. ๒๓๖๓ ด้วยกษัตริย์มอญอาทมาททศระ

เวรค่านเข้าไปสืบสวนข่าวคราวในแดนพม่าถึงแขวงเมืองเวียงเหนือ
เมืองทวาย^๑ จึงได้ขนนางพม่าผู้เชลยตราลงมาเกณฑ์ทัพเมือง
ทวายจึงทราบ ว่าพม่าเตรียมกองทัพจะยกมาตีเมืองไทย จึงโปรด
ให้เกณฑ์กองทัพ จัดเป็นทัพใหญ่ & ทัพ แต่จำนวนพลเท่าใดหา
ปรากฏไม่ กองทัพที่ ๑ ให้พระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎา
ยทินทร คือ พระยาทศมเต็ญพระนางเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นแม่ทัพ เสด็จ
ไปตั้งรักษาเมืองกาญจนบุรี คอยต่อสู้กองทัพพม่าที่จะยกเข้ามา
ทางด่านพระเจดีย์สามองค์ กองทัพที่ ๒ ให้พระเจ้าอนุชาเธอ
กรมหมื่นศักดิ์พลเสพ คือ กรมพระราชวังยวรว ในรัชกาลที่ ๓
เป็นแม่ทัพ เสด็จไปรักษาเมืองเพชรบุรี คอยต่อสู้พม่าที่จะยกมา
ทางด่านสิงขร กองทัพที่ ๓ ที่ ๒ ที่กล่าวมานั้นยกออกจากกรุงเทพฯ
พร้อมกัน เมื่อณวันศุกร์ เดือนอ้าย ขึ้น ๓๐ ค่ำ (เช้าใจวังทองมอญ
พระยามหาโยธา ทอเรีย เป็นกองนำของทัพที่ ๑ แลเกณฑ์กอง
ทัพน้อยให้เจ้าพระยาวงศาสรรค์ศักดิ์ตั้งรักษาเมืองราชบุรีอีกกอง ๑
ด้วยในจดหมายเหตุดำรงถึง ๒ กองนี้ในตอนต่อไปข้างหน้า) กอง
ทัพที่ ๓ ให้พระยาตากใหม่ราชเสนาเป็นแม่ทัพ ยกไปรักษาเมือง
ถลาง กองทัพที่ ๔ ให้เจ้าพระยาอนุครฯ น้อย เวลานั้นยังเป็นแต่
พระยาอนุครฯ เป็นแม่ทัพ พระยาวิจิตรณรงค์เป็นปลัดทัพ พระพงศ์
นิรันทรเป็นยกกระบี่ตรทัพ คอยต่อสู้ข้าศึกที่จะยกมาตีหัวเมืองยักษ

๑ เมืองนี้พม่าเรียกว่า เมืองเย
๓๗

ใต้ ในเวลานั้นเรื่องที่เจ้าพระยาไทรไปเข้ากับพม่ายังไม่ปรากฏ
 เบ็ดเตล็ด แต่เห็นพระรู่ระแคะระคายอย่างไรอย่างแล้ว จึงปรากฏ
 ในจดหมายเหตุว่า โปรดให้พระยาสรส้าแดงไปตั้งรักษาเมือง
 สงขลา แลให้พระยาพิไชยสงครามไปตั้งรักษาเมืองพัทลุง แล้ว
 เสด็จคณทง ๒ เมืองนั้นสมทบกันไปตั้งคชเรอรบที่เมืองสตลอีกกอง
 ๑ การเหล่านี้เป็นส่วนข้างระวงชาติกทางเมืองไทรบุรีทงนั้น การที่
 ตรีเตรียมค่อสู้พม่าครั้งนั้น ยังไม่พบจดหมายเหตุ ว่าทางหัวเมือง
 ข้างเหนือเตรียมอย่างไรบ้างฤาไม น่าเชื่อว่าคงจะเกณฑ์
 กองทัพหัวเมืองฝรายเหนือไปตั้งรักษาที่เมืองตาก ระวงพม่าที่จะ
 มาทางด่านแม่ละเมาด้วยอีกกอง ๑

ความปรากฏในพงษาวดารพม่าว่า แม่ทัพพม่าแดงคนเข้า
 มาสอดคแนม ได้ความว่าไทยเตรียมกองทัพไว้ค่อขต่อสู้อยู่
 ทุกทาง พม่าก็ยังไม่หายกเข้ามาไม่ กองทัพไทยทยกไปตั้ง
 ชคคากทัพครงนนตงอยจนเขาขมทะเล้ง พ.ศ. ๒๓๑๔ พม่าก็ไม่ยกมา
 ให้สยส่วนได้ความว่าพม่าเป็นแต่ชนเสบียงอาหารมาชนยังฉางไว้
 ในแดนพม่า ยังไม่มีทัพมาทางที่จะยกเข้ามา ครั้นเขาระตุฝนพัน
 เวลาที่ชาติกระเต็นกองทัพมาได้ จึงโปรดให้กองทัพพระเจ้าลูก
 ยาวเซอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร แลพระเจ้านองยาเซอ กรมหมื่น
 ศักดิ์พลเสฬ กลับเข้ามากรุงเทพฯ ให้กองทัพเจ้าพระยาวงศาสร
 ศักดิ์ถยพระยามหาโยชารักษาการอยู่ จนกองทัพพระยาตากลาใหม่

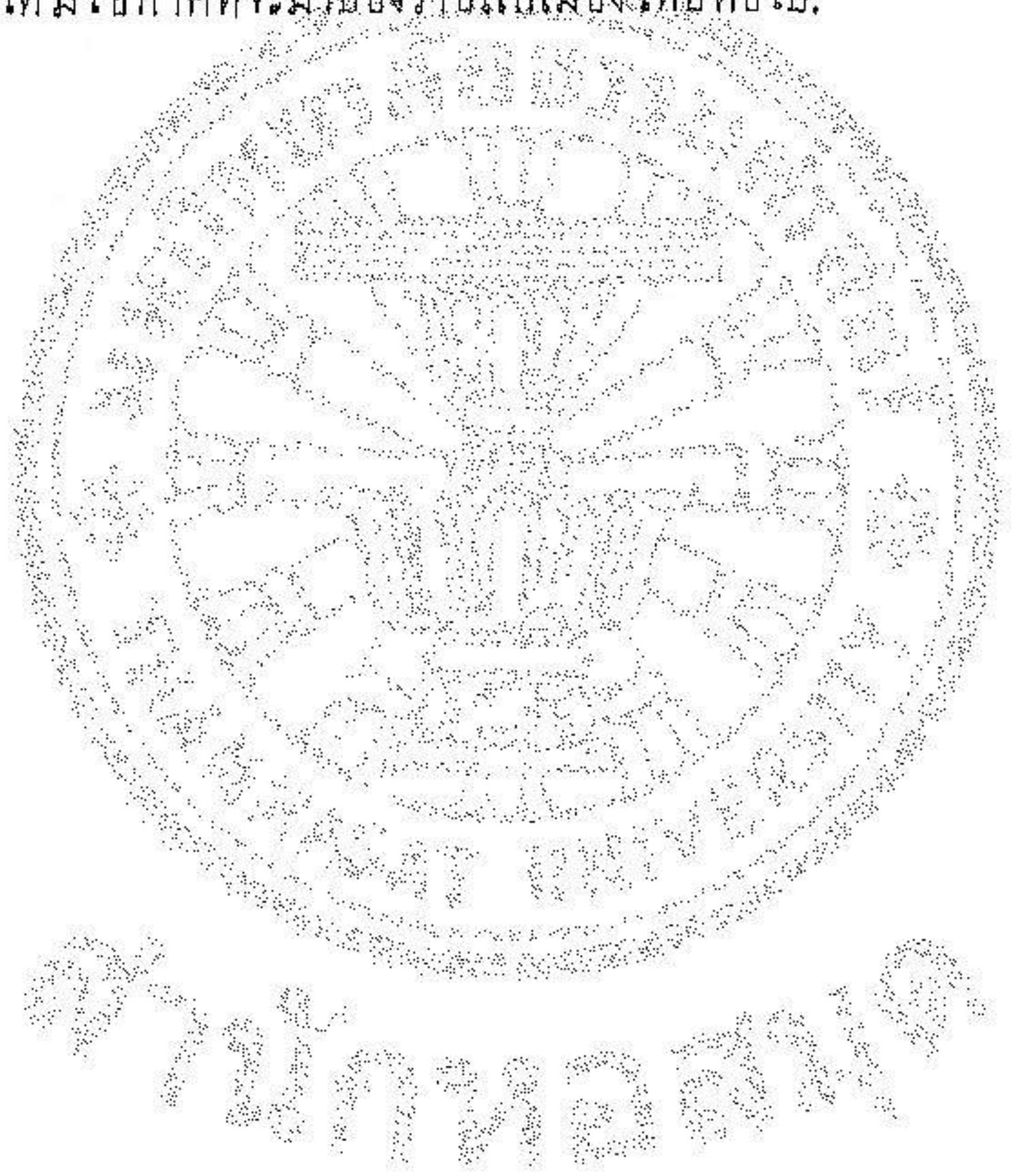
ราชเสนากลับมาถึง จึงโปรดให้พระยากลาโหมราชเสนาคุมพล ๘,๒๐๐ ตั้งรักษาอยู่ที่เมืองราชบุรีแห่งเดียว จนถึงระบฏแล้งปลาบับ มะเสง ได้ความว่าพม่าเลิกกองทัพกลับไปหมด เหตุด้วยเมือง มณีบุระกำเรียบชน ฝ่ายไทยก็เลิกการเตรียมกองทัพทั้งปวง.

ในขั้มมะเสงนั้น ได้ความปรากฏชื่อว่าเจ้าพระยาไตรประแสงนั้น ไปเข้ากับพม่า ท่วยตนกม่อมของชายเจ้าพระยาไตรมาฟ้องที่ เมืองนครฯ ทาง ๓ พระยาถลางรับโทษว่าทศพม่ายกหนึ่งสี่ร้อยสี่ ของพระเจ้าจกกายแมงมิ่งเจ้าพระยาไตรส่งเข้ามาทาง ๓ โปรด ให้มีตราหาเจ้าพระยาไตรมาแก้คดี เจ้าพระยาไตรเลยตั้งแขง เมือง จึงโปรดให้เจ้าพระยานครฯ น้อยยกกองทัพลงไปที่เมือง ไทรบุรี ตัดโคเมื่อเดือน ๓ แรม ๘ ค่ำ ขั้มมะเสงครัดกนั้น เจ้า พระยาไตรหนีไปอาไศรยในแดนอังกฤษ จึงทรงตั้งให้พระภักดีบริ รักษ์ แสง บุตรเจ้าพระยานครฯ น้อย เป็นพระยาไตรต่อมา เรื่องตีเมืองไทรบุรียังมีข้อความพิศดารอยู่ในพระราชพงษาวดารรัช- กาลที่ ๒ นำมากล่าวในที่นี้เฉพาะแต่ที่เนื่องด้วยเรื่องศึกพม่า ครึ่งนั้น.

พม่าเลิกทัพกลับไปครึ่งนั้นแล้ว ยังไม่สิ้นปรารถนาที่จะมา ตีเมืองไทย ต่อมาอีก ๒ ปี ถึงขั้มมะแม พ. ศ. ๒๓๖๖ พระเจ้า จกกายแมงให้ราชทูตไปเมืองฉนวน ชวนพระเจ้าเวียตนามมีนมาง ให้ยกกองทัพฉนวนตีเมืองไทยขึ้นมาทางข้างใต้ พระเจ้าจกกาย

แมงจะยกกองทัพมาตีเข้ามาทางตะวันตกให้พร้อมกัน แต่ญวน
 ไม่เข้าช่วย บอกความเข้ามาให้ไทยทราบ ต่อมาพระเจ้าจ๊กกษ
 ัตริย์ไปตีทำสงครามทางเมืองมณฑลยูนนาน เลยก่เกิดรบพุ่งกับอังกฤษ
 จึงมิได้มีโอกาศที่จะมาของราชทูตเมืองไทยต่อไป.

สงครามครั้งที่ ๗ ความช่วยอังกฤษที่เมืองพม่า

บ๊วอก พ. ศ. ๒๓๖๗

ตอนที่ ๑

อังกฤษมีสาเหตุที่จะเป็นอริกับพม่ามาตั้งแต่แผ่นดินพระเจ้า
 ปดุง คุยในระหว่างเมืองพม่ากับเขตรแดนอินเดียของอังกฤษ
 มีเมืองประเทศราชน้อย ๆ หลายประเทศ คือประเทศยะไข่อยู่
 ข้างใต้ ประเทศมณฑลประยูรวงเหนือ ทาง ๒ ในเขตรทิศต่อกับ
 แดนพม่า พันประเทศยะไข่มณฑลประยูรวงทิศตะวันตกมีประเทศ
 อัสสัมแลกะชา ซึ่งอยู่ทิศต่อกับแดนเมืองบังกล่าของอังกฤษ แต่
 ก่อนมาประเทศน้อย ๆ เหล่านี้เคยเป็นอิสระ เวลาใดพม่ามีอำนาจ
 มาก เช่นครั้งพระเจ้าหงสาวดีรุ่งเรืองยกกองทัพไปย่ำยี ลูไม่ใดก็
 ต้องยอมชนพม่า ครั้นพม่าถอยกำลังลงเมื่อใดก็กลับตั้งตัวเป็นอิสระ
 ระไปใหม่ ในแผ่นดินพระเจ้าปดุงพม่ารบพุ่งขยายอาณาเขตออกไป
 ใต้เมืองประเทศราชน้อย ๆ เหล่านี้ไว้ในอำนาจทั้งหมดแล้ว เลย
 ยกรุกเข้าไปในเขตรแดนอินเดียของอังกฤษบางแห่ง แต่ในสมัย
 นั้นอังกฤษยังติดการสงครามอยู่ทางอื่น จึงผ่อนผันทำใจติดต่อ
 พม่า ครั้นมาถึงแผ่นดินพระเจ้าจกกายเม็ง อังกฤษเสร็จ

การสงครามทางอนแล้ว เมื่อเมืองมณฑลบรรดาเวียงชัย พระเจ้า
 จักรกายนแมงให้กองทัพพม่ายกไปตีเมืองมณฑลบรรดาเวียงชัยเมือง
 กฤษณกษัตริย์อยู่ ต่อมาพม่ายกกองทัพเข้าไปในเขตแดนเมืองจิต-
 ตะเกิงแลเมืองกระชา เจ้าเมืองกระชาได้ไปอ่อนน้อมอยู่กับอังกฤษ ๆ
 ให้กำลังมาช่วยรักษาเมือง จึงเกิดรบชนกับพม่า เมื่อเดือน ๔
 ยมะแม พ. ศ. ๒๓๖๖ แต่แรกรบกันในแขวงเมืองจิตตะเกิงแล
 เมืองอัสสัม อังกฤษเอาไชยชนะพม่าไม่ได้ ด้วยที่ตั้งเป็นป่าดง
 พม่าถนัดการรบพุ่งในที่เช่นนี้ยิ่งกว่าทหารแขกแลฝรั่ง อังกฤษจึง
 ให้กองทัพเรือรบทหารฝรั่ง ๕,๐๐๐ ทหารแขก ๖,๐๐๐ รวมกันเป็น
 ๑๑,๐๐๐ คน ให้นายพลเซอร์ อาชียลด์ แคมป์เบล เป็นแม่ทัพ
 ยกมาทางทะเล เข้าตีเมืองร่างกุ้งเมื่อเดือน ๖ ยวอด พ. ศ. ๒๓๖๗
 ฝ่ายพม่าไม่ไหวคิดว่าอังกฤษจะยกมาทางทะเล ให้กองทัพใหญ่ไป
 คอยต่อสู้เสียทางเมืองยะไข่แลเมืองมณฑลบรรดาเตรียมต่อสู้รักษา
 ทางปากน้ำไม่ทัน อังกฤษก็ตีเมืองร่างกุ้งไทยง่าย.

อังกฤษพึงจะไครรบกับพม่าคราวนี้เป็นครั้งแรก ความปรากฏ
 ในจดหมายเหตุเก่าซึ่งหอพระสมุดฯ ได้มาจากเมืองอังกฤษ แล
 ได้พิมพ์ในพวก "หนังสือเขอรัน" นั้น ว่าอังกฤษมีความคิดปรารถ-
 นาจะให้ไทยไปช่วยรบพม่ามาตั้งแต่อังกฤษเริ่มเตรียมการสงคราม
 ครั้งนั้น ทอังกฤษต้องการจะให้ไทยช่วยรบพม่านั้นเพราะเหตุ ๓

ประการที่ ๓ อังกฤษรู้ว่าพม่ากำลังมาก จะปราบ
 ปราบให้พม่าพ่ายแพ้ไม่ใช่ง่าย แลรู้ว่าไทยกับพม่าเป็นข้าศึก
 รบพุ่งกันมาช้านาน มีความพยายามตราয়กันอยู่เสมอ เห็นว่า
 ไทยคงจะเต็มใจรบพม่าด้วย หวังว่าถ้าได้กองทัพไทยยกไปตีเมือง
 พม่าอีกทาง ๓ พม่าก็ต้องแบ่งกำลังไปรบกับไทยให้เขามือ
 อังกฤษที่จะรบพม่าได้มาก.

ประการที่ ๒ อังกฤษคิดเห็นอยู่ว่า ที่จะรบพุ่งให้ถึงพม่า
 รบแพ้ยอมทำสัญญาให้ตามความประสงค์ของอังกฤษนั้น คง
 จะต้องยกขึ้นไปจนถึงเมืองอังวะ ซึ่งเป็นราชธานีของพม่า แต่
 เมืองอังวะอยู่ห่างไกลทะเลขึ้นไปมาก จะต้องยกกองทัพขึ้นไปทาง
 แม่น้ำเซรวัด ต้องการเรือลำเลียงแลช่างมาพาหนะสำหรับยกอง
 ททัพอีกมากมาย หมายถึงเรือค้าขายเรือแลสัตว์พาหนะในเมือง
 ไทยให้จัดส่งไปเป็นกำลังกองทัพอังกฤษด้วย.

ประการที่ ๓ อังกฤษกับไทยมีเหตุระแวงกันอยู่ด้วยเรื่อง
 เมืองไทร ด้วยก่อนนั้นมาไม่ช้านัก ไทยยกกองทัพลงไปตีได้
 เมืองไทร เจ้าพระยาไทรประแสงรับหนีไปอาศัยอังกฤษอยู่ที่เกาะ
 หมาก อังกฤษเกรงว่าอำนาจไทยจะยกแผ่ต่อไปทางหัวเมือง
 มลายูข้างใต้ จึงประสงค์จะให้เจ้าพระยาไทรได้ครองเมืองตั้งแต่
 ก่อน ครั้นเกิดรบชนกับพม่า อังกฤษเห็นเป็นโอกาส จึงคิด
 จะเอาหัวเมืองชนของพม่าที่อยู่ติดต่อกับแดนไทยยกให้แก่ไทย ขอ

ให้ไทยคืนเมืองให้เจ้าพระยาไตร อังกฤษจะไต่ครอบงำเมืองมลายู
ทั้งปวงตลอดทางทะเลตะวันตก ความปรารถนาของอังกฤษมีดังกล่า
มาน.

พออังกฤษประกาศสงครามแล้ว ในเดือน ๔ ปีมะแม พ. ศ.
๒๓๖๒ นั้น ลอคยอมเอิสต์ เจ้าเมืองยงกล้า คือผู้สำเร็จราชการอินเดีย
ของอังกฤษก็มีคำสั่งมายังนายพลยัสต์เจ้าเมืองเกาะหมาก แลหมอ
ยอนครอยเฟ็คซึ่งเป็นเรดเคนต์อยู่ที่เมืองสิงคโปร์ ให้คิดอ่านว่า
กล่าวชักชวนไทยไปช่วยรบพม่า แต่กำชับมาว่าอย่าเพื่อยอกลัญ
ญาแก่ไทย ว่าอังกฤษจะให้ประโยชน์ตอบแทนอย่างไรเป็นแน่
นอนกอน.

ข้างฝ่ายไทยในสมัยนั้น พึงระไค่คุ้นเคยกับอังกฤษในทาง
การบ้านเมืองมาไม่ช้านัก ในรัชกาลที่ ๓ เมื่ออังกฤษมาเข้า
เกาะหมากไปจากพระยาไตร ผู้เป็นนัยคาของเจ้าพระยาไตรประเสริฐ
เป็นเวลาไทยกำลังทำสงครามติดพันอยู่กับพม่า จึงหาไต่ว่ากล่าว
ประการใดไม่ มาในตอนข้างต้นรัชกาลที่ ๒ ไทยก็ยังต้องรบ
กับพม่า แลครั้งนั้นเจ้าพระยาไตรประเสริฐได้ช่วยราชการทัพศึก
แข็งแรงมีชัยชนะความชอบ จึงมีไต่ว่ากล่าวถึงเรื่องเกาะหมาก
จนอังกฤษจัดการปกครองตั้งเป็นเมืองชนของอินเดีย เรียกชื่อว่า
“เกาะของปรีนส์ออฟเวลส์” เพื่อจะเอาเป็นทำเลค้าขายแข่งประ
เทคือน เพราะเวลานั้นเมืองมะละกายังเป็นของฮอลันดา เมือง

สิงคโปร์ก็ยังเป็นเขตแดนของสุลต่านเมืองมัว ซึ่งเป็นอิสระอยู่
 ทางปลายแหลมมลายู ครั้นต่อมาถึงตอนปลายรัชกาลที่ ๒
 เจ้าพระยาไทรปะแงรังนึกคิดประทุษร้ายต่อไทย ไปเข้าเป็นพวกพม่า
 จึงโปรดให้เจ้าพระยามานฉัตร ๗ นาย ยกลงกองทัพลงไปตีเมืองไทร
 เมืองยะแสง พ. ศ. ๒๓๖๕ เจ้าพระยาไทรสู้ไม่ได้หนีไปเอาศรัย
 อังกฤษอยู่ที่เมืองเกาะหมาก ไทรลงไปปักธงรักษาเมืองไทร
 จึงเกิดการก่อกวนของกบฏอังกฤษในทางการขานเมืองแต่นั้นมา.

เรื่องราวของกบฏไทยกับอังกฤษก่อกวนกันในชั้นแรก ก็
 ล้วนแต่เป็นเรื่องไม่พอใจต่อกันทั้ง ๒ ฝ่าย ระยะเวลาแสดงเป็นตัว
 อย่างแต่ข้างเรื่อง เช่นเมื่อไทยตีได้เมืองไทรแล้ว เจ้าพระยามานฉัตร ๗
 ให้ไปขอตัวเจ้าพระยาไทรต่อเจ้าเมืองเกาะหมาก ว่าเจ้าพระยาไทร
 มีความผิดเป็นชยตต่อกรุงเทพ ฯ เจ้าเมืองเกาะหมากไม่ยอมส่ง
 ว่าเจ้าพระยาไทรเช่นผู้หนีร้อนไปพึ่งเย็น มีใจโจรผู้ร้าย จะสั่ง
 ให้เป็นการผิดประเพณีของเมืองที่เป็นอิสระ เจ้าพระยามานฉัตร ๗ ก็ไม่
 ว่ากระไร ครั้นต่อมาเจ้าพระยาไทรลอบให้สมัครพรรคพวกมาก่อการ
 ประทุษร้ายต่าง ๆ ที่ในเมืองไทร เจ้าพระยามานฉัตร ๗ ให้ไปต่อ
 ว่าอังกฤษ ๆ ก็ไม่ช่วยปรายปรวม เป็นแต่ปฏิเสธว่าหาได้รู้เห็น
 เป็นใจด้วยไม่

คราวนี้อังกฤษให้มาว่าแก่เจ้าพระยามานฉัตร ๗ ขอให้ตั้งภาษีขา
 ออก อ้างว่าเมื่อพระยาไทรให้เจ้าเกาะหมาก ได้สัญญาว่าจะ

ไม่เก็บภาษีสิ่งของอาหารทองกฤษชอหาเอาไปใช้ที่เกาะหมาก เจ้า-
 พระยานคร ฯ ตอบว่า เมืองไทรเป็นเมืองชนกรุงเทพ ฯ กรุงเทพ ฯ
 ไม่ได้อนุญาตให้พระยาไทรไปทำสัญญา อังกฤษไปทำสัญญากับ
 พระยาไทรแต่โดยพลการ เพราะฉนั้นเจ้าพระยานคร ฯ จะยอม
 ทำตามสัญญานั้นไม่ได้

ต่อมาเทศชนทวยเรื่องเมืองแปะระอีกเรื่อง ๓ เมืองแปะระ
 เป็นประเทศราชสมลาขอยุ่ข้างใต้เมืองไทร เมื่อเจ้าพระยาไทรประแง-
 รัญยังมีความสามัคคี ได้ไปว่ากล่าวให้เจ้าเมืองแปะระถวายต้นไม้
 ทองเงินยอมชนทอกรุงเทพ ฯ ครั้นต่อมาเมื่อเจ้าพระยานคร ฯ
 ลงไปรักษาเมืองไทร ท่านองพระยาแปะระคนเก่าจะถงแก่ความ
 ตาย ที่เมืองแปะระเกิดแยงกันเป็นใหญ่ พวก ๓ ลงไปขอกำลัง
 พระยาสลาฟงอ ซึ่งเป็นประเทศราชสมลาขอยุ่ข้างใต้เมืองแปะระมา
 ช่วย ฝ่ายข้างรขวามาคาผู้สืบสกุลของพระยาแปะระให้มาขอกำลัง
 ไทยไปช่วย เจ้าพระยานคร ฯ ให้กองทัพไทยยกลงไปเมือง
 แปะระ พวกเมืองสลาฟงอถอยหนีไป รขวามาคาก็ได้เป็นใหญ่
 ในเมืองแปะระ การอันนี้เป็นเหตุให้พวกอังกฤษที่เกาะหมากตกใจ
 เกรงไทยจะแผ่อำนาจต่อไปทางหัวเมืองมลายูข้างตอนใต้ เจ้า
 เมืองเกาะหมากจึงบอกไปยังอินเดียน ขอให้เจ้าเมืองขงกล่าวกล่าว
 กับไทยให้เจ้าพระยานคร ฯ คนเมืองให้เจ้าพระยาไทรครุขครองตั้ง
 แต่ก่อน ลอค้อมเซิสตรึงแต่งให้หมอยอนครอเพ็คเป็นทูตเข้ามา

กรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อขมมะเมย พ.ศ. ๒๓๖๕ แต่การที่เจ้าเมืองข่งกล่าวให้ครอบครัวเปิดมาควรวนน ไม่ได้อาเรืองเมืองไทยเป็นการสำคัญเท่าที่ประสงค์จะขยายการค้าขายของอังกฤษเข้ามาในกรุงเทพฯ ครอบครัวเข้ามาลงจงบเลศคงความประสงค์ของผู้สำเร็จราชการอังกฤษในอินเดียที่ให้มีเจริญทางพระราชไมตรีในครั้งนั้นเป็น ๒ ประการ คือ ประการที่ ๑ จะขอให้ไทยแก้ไขวิธีเก็บภาษีอากรลดหย่อนลงให้แก่อำนาจของอังกฤษที่จะมาค้าขายในเมืองไทย ประการที่ ๒ ว่าอังกฤษมีไมตรีกับเจ้าพระยาไทยมาแต่ก่อน เจ้าพระยาไทยขอให้อังกฤษช่วยว่ากล่าวทวงเร่งเรื่องทเจ้าพระยานคร ๑ ลงไปที่เมืองไทย ขยับได้เจ้าพระยาไทยไปเสียจากเมือง ขอให้คืนเมืองให้เจ้าพระยาไทย ฝ่ายไทยตอบในเรื่องเมืองไทยว่าเป็นคดีในระหว่าง "ข้าทูลลอองธุลีพระบาท" คือเจ้าพระยาไทยกับเจ้าพระยานคร ๑ ถ้าเจ้าพระยาไทยมาฟ้องร้องก็ว่ากล่าวให้ตามยุติธรรม แต่ส่วนเรื่องทอังกฤษขอให้ผ่อนผันให้ประโยชน์ในการค้าขายนั้น ขอให้อังกฤษรับเป็นภาระให้ไทยไปจัดหาเครื่องสาตราวุธในหัวเมืองชนของอังกฤษให้ไทยได้ทวงเป็นข้อตอบแทน ฝ่ายไทยก็จะลดภาษีให้พ่อค้าอังกฤษที่มาค้าขาย ทั้งกล่าวความขอร้องเป็นทวงเวลานั้นไทยกำลังเตรียมการที่จะต่อสู้พม่า เพราะทราบว่าพม่าคิดจะมาตีเมืองไทย ครอบครัวก็รู้เหมือนกัน แต่เพราะในเวลานั้นอังกฤษยังต้องการจะติดต่อกับพม่า ครอบครัวเกรงพม่าจะว่าอังกฤษ

ให้กำลังไทยไปรยพุ่ง จึงอธิบายตอบว่า ถ้าไทยจะให้อังกฤษช่วย
 ซอหาเครื่องสาตราวุธ จะต้องรับผิดชอบว่าจะไม่เอาเครื่องสาตราวุธ
 เหล่านั้นไปทำร้ายเมืองที่เป็นมิตรกับอังกฤษจึงจะได้ ว่าเท่านั้น
 ไทยก็แลเห็นว่าอังกฤษมิได้คิดจะเป็นมิตรจริง ที่ว่าจะมาเป็นไมตรี
 ประสงค์แต่จะเอาประโยชน์ของอังกฤษฝ่ายเดียว ก็ไม่ยอมอนุญาต
 การทำสัญญากับครอเฟ็คต่อไป ครอเฟ็คจึงไม่ได้สำเร็จประโยชน์
 อย่างใดในกรรทเขามากรุงเทพฯ ๑ ครั้งนั้น แต่ต่อมาเมื่อครอ-
 เฟ็คได้ไปเป็นเรสซิเดนต์อยู่ที่เมืองสิงคโปร์ พยายามทำไมตรีใหม่
 กับไทย ด้วยช่วยเป็นพระเอกเรือไทยที่ไปค้าขายที่เมืองสิงคโปร์ จึง
 เป็นผู้ที่คุ้นเคยชอบพอกับไทยอยู่ในเวลาเมื่ออังกฤษเกิดรบกับพม่า
 เจ้าเมืองบงกล่าจึงสั่งให้ครอเฟ็คมาชักชวนไทยทาง ๑ ในคราวเดียว
 กับสั่งเจ้าเมืองเกาะหมากให้ชักชวนอีกทาง ๑

ตอนที่ ๒

เมื่อเจ้าเมืองเกาะหมากแลครอเฟ็คได้รบกำลังใหม่มาชักชวน
 ไทยไปช่วยรบพม่าครั้งนั้นแล้วทำอย่างไร จะต้องกล่าวเสียก่อน

๑ ข้อความที่ไทยว่ากล่าวกับครอเฟ็คครั้งนั้น มีอยู่ในจดหมายเหตุของครอเฟ็ค
 เล่มที่หอพระสมุดฯ พิมพ์บ้าง ในหนังสือระยะทางที่ครอเฟ็คพิมพ์บ้าง ได้เก็บใจความ
 ลงไว้ในหนังสือพระราชพงษาวดารรัชกาลที่ ๒ ที่ข้าพเจ้าแต่งโดยพิศดาร.

เพราะเป็นปัจจัยไปถึงความดีของไทยในเรื่องรบพม่าคราวนี้เป็น
ข้อสำคัญอย่าง ๓ จะต้องกล่าวถึงเหตุการณ์ทางเกาะหมาก ย้อน
ถอยหลังขึ้นไปสักหน่อยหนึ่ง.

เมื่อก่อนจะเกิดสงครามในระหว่างอังกฤษกับพม่าไม่ช้านัก
พระเจ้าอังวะให้ทูตคุมเครื่องยศลงมาประทอนเจ้าพระยาไตรภพเกาะ
หมาก เจ้าเมืองเกาะหมากได้เห็นศลอักษรเสนาบดีพม่ามีมาถึงเจ้า
พระยาไตรภพทราบความว่าเมื่อต้นขมระเนม พ. ศ. ๒๓๖๒ เจ้าพระยา
ไตรภพแต่งคนขึ้นไปตอกองทัพพม่ามาช่วยตีเอาเมืองไทรคิน ออก
พม่าไปว่า พระยาปลิศ พระยาแปะระ พระยาสลาแงงอ พระยายัตตาน
ก็จะมาช่วยรบ แล้วจะพากันไปชนพม่าที่ ๕ เมือง พระเจ้าภักกาย-
แมงจึงประทอนเครื่องยศลงมา ๕ ล้ารับ เป็นของตอบแทนที่มีความ
สามัคคี อังกฤษเจ้าเมืองเกาะหมากได้ทราบความก็ขัดเคืองเจ้า
พระยาไตรภพ แต่คิดเห็นเป็นโอกาสดีที่จะหาเป็นเหตุว่ากล่าวกับไทย
ให้คืนเมืองไทร เจ้าเมืองเกาะหมากจึงมีหนังสือฉบับมาถึงเจ้าพระยา
นคร ๑ ว่าเคยชวนได้ทราบความเป็นแน่ว่า เจ้าพระยาไตรภพไปขอ
กองทัพพม่าลงมาตีเมืองไทร พวกเจ้าเมืองมลายูเมืองทโกล
เคียงก็ว่าจะมาช่วยเจ้าพระยาไตรภพเป็นหลายเมือง แต่อังกฤษเป็น
กลาง ไม่อยากให้เกิดเหตุวุ่นวายขึ้น จะรับว่ากล่าวกับเจ้าพระยา
ไตรภพ ขอให้เจ้าพระยานคร ๑ ลงไปตีเมืองไทรโดยเร็ว จะ
ได้ช่วยกันคิดอ่านข้อมันมิให้เกิดเหตุขึ้นได้ เจ้าพระยานคร ๑ ให้

ขุนอักษรซึ่งเป็นคนสนิท เคยใช้ไปพูดจากับอังกฤษมาแต่ก่อน
 ถอดจดหมายตอบไปยังเกาะหมากเมื่อเดือน ๔ ปีมะแม พ. ศ. ๒๓๖๖
 ในจดหมายนั้นว่า ถึงพม่าจะทำอย่างไร ๆ ก็ไม่กลัว ที่เจ้าเมือง
 เกาะหมากจะใคร่ขุดผูกขาดกับเจ้าพระยานคร ๆ นั้น เจ้าพระยานคร ๆ
 ยังลงไปเมืองไทรไม่ได้ ด้วยผู้คนยังทำนาไม่เสร็จ จึงให้
 ขุนอักษรถือหนังสือมายังเจ้าเมืองเกาะหมากฟังดูความประสงค์ให้
 ทราบก่อน เจ้าเมืองเกาะหมากจึงเรียกเจ้าพระยาไทรให้มาพบกับ
 ขุนอักษร แล้ววางเป็นคำเปรียบเทียบให้เจ้าพระยานคร ๆ เน็ด
 ความในคำเปรียบเทียบของเจ้าเมืองเกาะหมากนั้น ว่าให้ไทยยอม
 คืนเมืองไทรให้เจ้าพระยาไทรปกครอง แลปล่อยขลุ่ยที่โตมาจาก
 เมืองไทรคืนไปให้หมด แล้วว่าจะไม่รบกันกะเกณฑ์ถาวรใด ๆ
 แก่เมืองไทรอีกต่อไป ตนไม่เงินทองก็ไม่ต้องส่งเข้ามาถวายตั้งแต่
 ก่อน ฝ่ายข้างเจ้าพระยาไทรนั้นให้เสียเงินส่งมากรุงเทพฯ แทน
 ตนไม่ทองเงินแลการกะเกณฑ์ต่าง ๆ เป็นจำนวนเงินยลละ ๒,๐๐๐
 เเหรียญทุกปีไป ให้เจ้าพระยานคร ๆ รับสัญญาว่าจะคิดอ่านให้
 กรุงเทพฯ ๆ ยอมตามคำเปรียบเทียบนั้น เจ้าเมืองเกาะหมากก็จะ
 ยอมสัญญาเป็นประกันให้เจ้าพระยาไทรส่งเงินส่งยลให้ขาดได้ ขุน
 อักษรยังไม่ทันกลับมา เจ้าเมืองเกาะหมากได้ข่าวว่าอังกฤษเกิด
 วิวาทขาดทางไมตรีกับพม่า จึงสั่งให้ขุนอักษรมาบอกข่าวนั้นแก่
 เจ้าพระยานคร ๆ ให้เข้าใจว่าเป็นโอกาสคืบหน้าที่จะรบตกลงกัน
 เสียด้วยเรื่องเมืองไทร.

เมื่อเจ้าพระยานคร ๑ ได้เห็นคำเปรียบเทียบของเจ้าเมือง
เกาะหมากที่กล่าวมา จะคิดเห็นว่าอย่างไรนั้นไม่จำเป็นต้องพยากรณ์
นำพิศวงแต่ว่า เหตุใดเจ้าเมืองเกาะหมากจึงเข้าใจว่ามีท่าทาง
ที่ไทยจะยอมตามคำเปรียบเทียบเท่านั้น

พอขุนอภัยกลับมาเมืองนคร ๑ แล้วไม่ช้า เจ้าเมืองเกาะ
หมากก็ใคร่ยกกำลังจากเจ้าเมืองขิงกล้าในเดือน ๕ ขวอน พ.ศ. ๒๓๖๗
ให้ชักชวนไทยไปช่วยรบพม่า เจ้าเมืองเกาะหมากจึงมีหนังสือ
ถึงเจ้าพระยานคร ๑ บอกข่าวว่าอังกฤษเกิดรบกับพม่าเป็นแน่แล้ว
เคียดพม่าก็เป็นศัตรูของไทยแลอังกฤษช่วยกัน ขอให้เจ้าพระยา
นคร ๑ รบรวบรวมเรือลำเลียงส่งไปช่วยกองทัพอังกฤษเถิด แล
ข้างท้ายหนังสือแนมแนมเขื่อนมาว่า ขอให้ตกลงเรื่องเมืองไทรที่
เปรียบเทียบให้มานานนี้ด้วย หนังสือฉบับนี้เจ้าเมืองเกาะหมากให้
นายร้อยโทโลซึ่งเป็นผู้ใดเรียนรู้อาษาไทยถือมา ด้วยประสงค์
จะให้เป็นผู้มาชแข็งเกลี้ยกล่อมไทยให้ช่วยอังกฤษรบพม่า เพราะ
คำสั่งเจ้าเมืองขิงกล่ามือยว่า ไม่ให้สัญญาภัยไทยว่าอังกฤษจะ
ให้อะไรตอบแทนเป็นแน่จนตั้งกล่าวมาแล้ว

นายร้อยโทโลมาขึ้นที่เบ้องตรง ๑ ไทยออกมายังเจ้าพระยา
นคร ๑ ว่าเจ้าเมืองเกาะหมากให้มาหาด้วยราชการสำคัญ จะ
ขอเข้ามาหาที่เมืองนคร ๑ เจ้าพระยานคร ๑ ไม่ยอมให้เข้ามา
สั่งไปว่าให้นายร้อยโทโลคอยอยู่ที่เมืองตรง ๑ เจ้าพระยานคร ๑

จะออกไปพบ ครนลงกำหนดเจ้าพระยามนคร ๑ มีจดหมายไปว่า
 ข่วย ออกไปไม่ได้ ให้บุตร^๑ไปแทนตัว บุตรผู้ไปแทนนั้น
 ได้รบคำสั่งไปแต่ให้รบหนึ่งต่อเจ้าเมืองเกาะหมาก กษให้ฟังถ้อย
 คำของนายร้อยโทโลไปบอกเจ้าพระยามนคร ๑ จะพูดขาดกลองด้วย
 ขอราชการอย่างใดไม่ได้ นายร้อยโทโล รอคอยอยู่ที่เมืองตรัง
 กว่าเดือนก็ไม่ได้พบเจ้าพระยามนคร ๑ จึงเขียนหนังสือถึงเสนาบดี
 ในกรุงเทพ ๑ มอบให้เมืองนคร ๑ ส่งเข้ามาฉบับ ๑ แล้วนาย
 ร้อยโทโลก็กลับใจ ข้างเจ้าเข้าใจว่า ที่เจ้าพระยามนคร ๑ ไม่
 ยอมพบนายร้อยโทโลคราวนั้น เพราะเห็นว่าคงมารบถวนเรื่อง
 เมืองไทร เจ้าพระยามนคร ๑ อยากจะทราบแต่เรื่องเมืองพม่าจึง
 ให้บุตรไปฟัง เมื่อทราบแล้วคงเห็นเป็นราชการสำคัญ รบมี
 ขอบอกหลวงเข้ามากรุงเทพ ๑ จึงมีใบบอกอังกฤษทางนั้น.

ฝ่ายกรมเพ็ดทอญเมืองสิงคโปร์ เมื่อได้รบคำสั่งเจ้าเมือง
 บังกล่าวให้ชักชวนไทยไปช่วยรบพม่า แล้วถ้าช่วยไม่ให้สัญญาภัย
 ไทยนั้นคงร้องอังกฤษให้อะไรคอยแทนทั้งกล่าวมาแล้ว ครอเพ็ด
 จึงมีหนังสือมาตงเจ้าพระยาพระคลัง^๒ เมื่อเดือน ๖ ขวออก ความ

๑ บุตรเจ้าพระยามนคร ๑ ที่แต่งตั้งไปแทนตัวครั้งนั้น เข้าใจว่าพระเสนทามนตรี
 ร้อยเมือง เป็นบุตรคนใหญ่ ที่ได้เป็นเจ้าพระยามหาศิริธรรม เมื่อในรัชกาลที่ ๔.

๒ เจ้าพระยาพระคลัง คือ บุนนาค ถึงรัชกาลที่ ๔ ได้เป็นสมเด็จพระเจ้าบรม
 มหายุทธราชสี ๑

ในหนังสือว่าเคยวอนอังกฤษเกิดรบกับพม่าแล้ว พม่าก็เป็นศัตรู
 ของไทยเหมือนกัน เข้าใจว่าไทยคงจะรบพม่าด้วย เพราะฉนั้น
 จึงได้ส่งอนุญาตให้พ่อค้าอังกฤษเขาเครื่องสาตราวุธเข้าไปจำหน่าย
 ในกรุงเทพฯ ฯ ช่วยกำลังไทย อันแลไทยยังจะต้องการเครื่อง
 สาตราวุธฤๅสิ่งไร สำหรับที่จะทำสงครามกับพม่าอยู่อีกบ้าง ก็
 ขอให้ยกไปให้ทราบ อังกฤษจะช่วยเป็นระจกให้ตามประสงค์
 ทุกอย่าง.

หนังสือครอเพ็คเห็นจะเขามาถึงกรุงเทพฯ ฯ พร้อมด้วย กษัตริย์
 บอกราชพระยานคร ฯ เมื่อเดือน ๗ ปีวอก พ.ศ. ๒๓๖๗ เป็นต้น
 ได้ความจากอังกฤษบอกมาทั้ง ๒ ทาง ว่าอังกฤษเกิดรบกับพม่า
 แต่เจ้าเมืองแควะหมากอ้างเอาเป็นเหตุเร่งจะให้ไทยคนเมืองให้เจ้า
 พระยาไตร จึงทำให้เกิดความสงสัยว่าจะเปนกลลอบขายของอังกฤษ
 บอกมาให้ ไทยรบกับพม่าด้วยมีความประสงค์อย่างอื่น ควรจะ
 ต้องสืบสวนให้แน่นอนเสียก่อน ก็แลลักษณะสืบสวนเหตุการณ์
 ทางเมืองพม่าในเวลานั้น ยังคงใช้วิธีแต่งกองทหารยกเข้าไป
 จับคนในแดนพม่ามาสอบถามเอาความรู้ เหมือนอย่างเมื่อทำ
 สงครามกับพม่ามาก่อน จึงให้กองอาทมาตไปจับคนในแดน
 พม่ามาถาม พม่าที่จับได้มาเป็นชาวเมืองคอนตอนปลายแดน
 ให้การว่าไม่เคยได้ยินว่าพม่าจะรบกับอังกฤษ ได้ความจากพม่า
 ดังนี้ ที่ในกรุงเทพฯ ฯ ก็ไม่เชื่อคำที่อังกฤษบอกมา

เจ้าพระยาพระคลังฯ มหณรงค์ชัยฯ ตรีเพ็ชรฯ เมื่อวันศุกร์
 เดือน ๘ แรม ๒ ค่ำ ว่า ใต้บริษัทยาสูบฯ ออกมาว่า พม่า
 หลอกหลวงอังกฤษแล้วรุกกาญจนบุรีฯ อังกฤษจึงต้องรบพม่า
 เจ้าเมืองยี่งกล้าได้ ไทกองทัพนครเมืองร่างกุ้ง เมืองเนารัตมะ
 เมืองทวาย และเมืองมฤต แล้วว่าครอเพ็ชได้ส่งพ่อค้าอังกฤษให้นำ
 เครื่องสาตราวุธเข้ามาจำหน่ายตามตึกไทยของ กวาทก ๆ อย่างนั้น
 ทรายความทุกประการแล้ว แต่ก่อนครอเพ็ชได้โดยออกมาครั้ง ๑
 ว่าพม่าแต่งทูตไปเมืองญวน ประสงค์จะชักชวนให้ญวนมารบไทย
 ใต้คักสำเนาพระราชสาส์นซึ่งพระเจ้าองค์ธรรมเมืองพระยากรุงเวียงคานาม
 ส่งมาให้ทราบด้วย ซึ่งครอเพ็ชเห็นแก่ราชการขอมาให้ทราบ
 ความทั้งปวงนี้ เป็นการสมควรขอยิ่งนัก กองอาทมาทออกไป
 ตระเวรค่านจับใต้พม่ามาตาม ก็ให้การสมกับขอความที่ครอเพ็ช
 ออกมา ว่าพม่าแต่งทูตไปเมืองญวนจริง แต่ไม่ทราบว่าญวน
 จะยอมรบเครื่องบรรณาการเช่นไมตรีกับพม่าหรือไม่ จึงได้นำข้อ
 ความในหนังสือของครอเพ็ชแต่ที่ควรระกรายทุก ๆ ขนกราบทุก
 พระกรุณาให้ทรงทราบแล้ว มีพระราชโองการดำรัสว่าขอยิ่งเจ้า
 เมืองยี่งกล้าทูลให้พ่อค้าอังกฤษเอาเครื่องสาตราวุธเข้ามาจำหน่าย
 ในกรุงเทพฯ ฯ โดยเห็นแก่ไมตรีนั้น

แต่ขอที่ครอเพ็ชออกมาว่าอังกฤษรบกับพม่า นั้น พวกกอง
 อาทมาทที่ไปตระเวรค่านจับใต้พม่ามาตาม พม่าว่าหาได้ ยืนยันว่า

พม่าเกิดรบพุ่งกับอังกฤษไม่   ประการ ๓ ทูตพม่ากลับมาจาก
เมืองญวน   ครอเพ็ดก็รับรองเป็นไมตรีต่อกับทูตพม่า   แลได้
ความว่าเรือเมื่องพม่าก็ยังไปมาค้าขายอยู่ที่เกาะหมาก   จะว่า
อังกฤษเป็นศัตรูกับพม่าอย่างไร   เพราะฉนั้นจึงมีใต้นำความขอที่
บอกมาว่าอังกฤษเกิดรบกับพม่าจนกราบทุกพระกรุณา

ความตอนนั้น   ในหนังสือพระราชพงษาวดารที่เจ้าพระยาทิพ
การวงศ์แต่งกล่าวไว้   ในรัชกาลที่ ๒ เมื่อได้ทรวายว่าอังกฤษเกิด
รบกับพม่าเป็นแน่แล้ว   พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย
ก็โปรดให้เตรียมกองทัพ   แลมีท้องตราสั่งให้ระวางตรวจตรา
ด่านตลอดชายแดนที่ติดกับพม่า   แต่ยังมีทันทจะได้อกลงเป็น
ยุติว่าไทยจะทำอย่างไรในการสงครามคราวนั้น   พระบาทสมเด็จพระ
พุทธเลิศหล้านภาลัยก็ประสูติแล้วเสด็จสวรรคตเมื่อวันพุธ
เดือน ๘ แรม ๑๑ ค่ำ บวศก พ.ศ. ๒๓๖๗   พระบาทสมเด็จพระนั่ง
เกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเสวยถวัลยราชสมบัติ   จึงทรงพระราชดำริ
การสงครามต่อมา   ความที่กล่าวไว้ในหนังสือพระราชพงษาวดาร

๑ พิเคราะห์ดูตามความในหนังสือเจ้าพระยาพระคลังฉบับนี้   เข้าใจว่าทูตพม่าเห็น
จะกลับจากเมืองญวนในเดือน ๕ บรมมาส พ.ศ. ๒๓๖๖   เวลานั้นเรือกำปั่นหลวงลงไป
ค้าขายอยู่ที่เมืองสิงคโปร์   ทูตพม่าไปลาภเมืองสิงคโปร์ไม่เข้าครอเพ็ดก็ได้รับคำสั่งจาก
เจ้าเมืองบังกาล่า   จึงเขียนหนังสือฝากเรือกำปั่นหลวงดำเนินเข้ามา   ตามคำให้การนาย
เรือกำปั่นสอ   จึงได้ความเรื่องทูตพม่ากลับ   แลเห็นว่าเรือพม่ายังลงมาค้าขายอยู่ที่
เกาะหมาก.

ทรงเห็นว่าจะเกลื่อนกลาด ด้วยหนังสือเจ้าพระยาพระคลังทูลขอ
 ครอบงำด้วยบทกล่าวนั้น ลงวันก่อนพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้า
 นภาลัยสวรรคตเพียง ๕ วัน บอกล่าว่ายังไม่เชื่อว่าอังกฤษรบ
 กับพม่า ใช้แต่เท่านั้น หนังสือเจ้าพระยาพระคลังทูลขอ
 อยู่ในกรุงเทพ ฯ ถึง ๓ เดือน จึงได้ส่งไปกับเรือกำปั่นหลวงต่อ
 เมื่อเดือน ๑๑ (ซึ่งจะปรากฏต่อไปข้างหน้า) เห็นได้ว่าพอทำหนังสือ
 แลวกประจวบเหตุเปลี่ยนรัชกาล หนังสือค้างอยู่ในกรุงเทพ ฯ
 จึงเข้าใจว่าความจริงเมื่อในรัชกาลที่ ๒ นั้นยังไม่เชื่อว่าอังกฤษรบกับพม่า
 มาเชื่อเป็นแน่ต่อเมื่อในรัชกาลที่ ๓.

ตอนที่ ๓

ฝ่ายกองทัพของญวนเมื่อตีได้เมืองร่างกุ้งแล้ว ไปตีชิงก
 อยู่เพียงนั้นตอน ๓ เพราะเมื่อพม่าเห็นจะรักษามืองไว้ ไม่ได้
 ให้ทำลายเสียยังอาหารแลกวาดต้อนผู้คนไปเสียจากเมืองหมด
 ลังกลุญได้แต่เมืองเปลา ก็ขุดสันเสียบางอาหาร ทิ้งพอประจวบ
 เขาระคูน จะเดินกองทัพต้อนไปทางขกกก็ได้ จะไปทาง
 เรือกเพิ่มพาชนะพอจะลำเลียงกองทัพไปทางแม่น้ำเอราวดี ทั้ง

พม่าให้กองทัพลงมาตั้งสกัดทางไว้ อังกฤษก็โตแต่รักษาเมือง
ร่างกุ้งอยู่อย่างเดียว.

ในจดหมายเหตุอังกฤษความปรากฏว่า เซอร์ อาชีบิลด์
แคมป์เบลแม่ทัพอังกฤษรู้สึกต่อการก่อกองทัพไทยไปช่วยใน
ตอนเมื่อกองทัพอังกฤษไปตีชัตตออยู่ที่เมืองร่างกุ้งตอนนั้น คงจะเป็น
ด้วยคิดคาดการเห็นว่า พม่าจะเรียกกองทัพใหญ่ตไปตั้งอยู่เมือง
ยะไข่แลเมืองมณฑลระกัลยิมารับอังกฤษทางเมืองร่างกุ้งทั้ง ๒ ทิศ
เกรงก่อกองทัพจะส่งเพิ่มเติมมาจากอินเดียจะมาไม่ทัน เซอร์ อาชีบิลด์
แคมป์เบล ไม่รู้ว่าระพูคาไทถึงภัยไทยได้อย่างไร จึงแต่ง
ให้นายพันโทสะโนเดอหนึ่งลี้ลงมาตั้งเจ้าเมืองเกาะหมาก ขอให้
ช่วยเร่งรัดกองทัพไทยให้ยกไปช่วยโดยเร็ว ทางนั้น เซอร์ อาชีบิลด์
แคมป์เบล ให้ตระเตรียมกำลังทหารจะไหลลงมาตีหัวเมืองชนพม่าที่
อยู่ตามชายทะเลจนเมืองทวายแลเมืองมฤท เพื่อประสงค์จะรวบรวม
เสบียงอาหารแลพาหนะไปใช้ในฉากรทัพ แต่รอรับอนุญาต
ของเจ้าเมืองมังกล่าอยู่ ยังหาได้ยกลงมาไม่.

นายพันโทสะโนเดอลงมาตั้งเกาะหมาก เมื่อเดือน ๑๐ ปีวอก
ปลูกษากันกับนายพลเลอตัน ซึ่งไทยเป็นเจ้าเมืองเกาะหมากแทน
นายฟิลิปส์ เห็นว่าทางอย่างค้ที่จะให้ ไทกองทัพไทยไปช่วยนั้น
จะต้องเข้ามาพูดหาให้ถึงรัฐบาลในกรุงเทพ ฯ แต่เจ้าเมืองเกาะ
หมากจะแต่งทูตเข้ามาเหมือนผู้สำเร็จราชการอังกฤษในอินเดียไม่

ได้ จึงทำหนังสือถึงเจ้าพระยาพระคลังฉบับที่ ๓ ถึงเจ้าพระยา
นคร ๑ ฉบับ ๓ มอบให้นายพันโทสะโนถือไป.

ในหนังสือเจ้าเมืองเกาะหมากถึงเสนาบดีกรุงเทพ ๑ ความว่า
ไทยก็ไต่ทราบดีอยู่แล้วว่าอังกฤษเกิดทำสงครามกับพม่า แต่อังกฤษ
ก็ไต่เมืองร่างกุ้งแล้ว เดชะบุญอังกฤษลงมาตีเมืองทวายแต่
เมืองมณฑลติดต่ออีก เป็นโอกาสดีมีคนออกแล้วที่ไทยควรจะไปช่วย
ปราบปรามพม่าด้วย รัฐบาลอังกฤษรบพุ่งกับพม่าครั้งนั้น ก็คือ
รบพุ่งศัตรูของไทย เพราะฉะนั้นขอให้ส่งพนักงานทรมานตามแดน
ให้ทราบว่า ทหารอังกฤษเป็นมิตรของไทย แต่ทำการให้เป็น
ประโยชน์แก่ไทยด้วย ขอให้ช่วยกำลังตามแต่ นายทหารอังกฤษ
จะต้องการ แต่หวังใจว่าสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามจะทรงพระราช
ดำริให้เห็นแล้ว ว่าถ้าให้กองทัพไทยอันเคยมีไชยชนะพม่ามาแต่
ก่อนไปช่วยตีเมืองพม่าในเวลานี้ คงจะเป็นประโยชน์อย่างแท้
จริงแก่พระองค์.

ในหนังสือฉบับถึงเจ้าพระยานคร ๑ ความว่าเจ้าเมืองเกาะ
หมากคนก่อนได้มีจดหมายไปบอกให้ทราบ ว่าอังกฤษเกิดการ
สงครามกับพม่า แต่อังกฤษตีเมืองร่างกุ้งได้แล้ว แต่ได้ให้
นายร้อยโทโลไปชี้แจงเหตุการณ์อีกครั้ง ๑ ก็หาได้รับตอบของ
เจ้าพระยานคร ๑ อย่างใดไม่ ถึงกระนั้นเห็นสมควรจะแจ้งเหตุ
การณ์อันมีต่อมาให้เจ้าพระยานคร ๑ ทราบโดยทางมิตร ด้วย

ทหารอังกฤษมีไชยชนะพม่า ป่านนี้เห็นจะตใดเมืองทวายแลเมือง
 มฤทแล้ว ถึงโอกาสอีกครั้ง ๓ ที่ไทยจะไต่เกียรตยศในการช่วย
 ปรายปรามพม่าด้วย ท้องกฤษรพม่าก็คอรบศัตรูของไทย เพราะ
 ฉนั้นขอให้เจ้าพระยานคร ฯ ถอดว่าทหารอังกฤษเป็นมิตร ถ้าช่วย
 จัดหาเสบียงอาหารโคกระบือแลช้างม้าพาหนะ ส่งไปให้เป็นกำลัง
 อังกฤษ แลให้กองทัพไทยที่อยู่ในบังคับบัญชาของเจ้าพระยา
 นคร ฯ ยกไปช่วยรบพม่าด้วย ก็จะเป็นคุณเป็นประโยชน์แก่ไทย
 เป็นอันมาก ในท้ายหนังสือว่า ได้ให้นายพันโทสะโน ซึ่ง
 เป็นชนนางนายทหารผู้ใหญ่ถนัดสนมมา เพราะนายพันโทสะโน
 จะไปทเมืองมฤท ถ้าแลนายพันโทสะโนจะมาพูดจาว่ากระไร ขอ
 ให้เช็ดตอเหมอนถบตัวเจ้าเมืองเกาะหมากจงทุกประการเทอญ.

นอกจากหนังสือถึงเสนาบดีในกรุงเทพ ฯ แลถึงเจ้าพระยา
 นคร ฯ ที่กล่าวมาแล้ว เจ้าเมืองเกาะหมากยังทำหนังสือให้นาย
 พันโท สะโน ถัดไปถึงเจ้าเมือง กรมการไทยที่ต่อแดนเมืองทวาย
 แลมฤทตะนาวศรี ความในจดหมายเป็นแต่ยกกว่าอังกฤษเป็นมิตร
 กับไทย แลรบพม่าอันเป็นศัตรูของไทย ถ้าทหารอังกฤษมาถึง
 ที่ติดต่อดแดนไทย แลจะตองกรรให้ช่วยเหลือด้วยประการอันใด
 ขอให้ผู้รักษาเมืองกรมการช่วยอุดหนุนด้วย แลเจ้าเมืองเกาะ
 หมากให้นายร้อยโทโลไปช่วยนายพันโทสะโนด้วยอีกคน ๑ แล

บอกความมายังครอบครัวที่เมืองสิงคโปร์ให้คิดอ่านเร่งรัดไทย ด้วย
อีกทาง ๑.

ฝ่ายครอบครัวที่เมืองสิงคโปร์ เมื่อเจ้าเมืองเกาะหมากบอก
มาว่าแม่ทัพอังกฤษให้ช่วยเร่งกองทัพไทยให้ไปช่วยโดยเร็ว ขณะ
นั้นครอบครัวยังไม่ทราบว่าในเมืองไทยเปลี่ยนรัชกาลใหม่ พอมี
เรือกำปั่นอังกฤษจะเข้ามาซื้อสินค้าในกรุงเทพฯ เมื่อเดือน ๓๓ ขวออก
จึงมีหนังสือฝากพ่อค้าอังกฤษให้ถือมาถวายพระบาทสมเด็จพระนั่ง
เกล้าเจ้าอยู่หัว โดยสำคัญว่ายังเป็นกรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม
อยู่อย่างแต่ก่อน ด้วยครอบครัวได้คุ้นเคยเฝ้าเห็นเมื่อเป็นทูตเข้า
มากรุงเทพฯ แลมีหนังสือถึงเจ้าพระยาพระคลังด้วยฉบับ ๓
แล้วส่งบนกายศิลาเข้ามาด้วย ๓,๐๐๐ กระบอก ว่าเป็นบรรณาการ
ของเจ้าเมืองยังกล้าส่งมาถวาย.

ความในหนังสือครอบครัวถวายพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้า
อยู่หัวนั้นว่า ได้บอกให้เจ้าพระยาพระคลังทราบข่าวเรื่องอังกฤษ
รบกับพม่ามาแล้วหลายครั้ง มีคนมีข่าวที่ใดทราบต่อมาในคราว
หลัง ว่าแม่ทัพอังกฤษให้ลงมาตีเมืองเมะตะมะ เมืองทวาย แล
เมืองมฤต กองทัพอังกฤษทยอยลงมาทางหัวเมืองเหล่านั้นคงจะเข้า
มาใกล้กับแดนไทย แต่คงจะทำการตามที่ไทยประสงค์ แลระวัง
ไม่ให้เสียผลประโยชน์ของไทยด้วย หวังว่าไทยคงจะเห็นกับ
ไมตรี ไปช่วยปราบปรามพม่าอันเป็นศัตรูของไทยละของอังกฤษ

ด้วยกัน ถ้าไทยตกลงจะรบพุ่งพม่าประการใด แลการที่ไทยได้
จัดทำดำเนินไปประการใด ขอได้โปรดให้แจ้งความให้แม่ทัพ
อังกฤษทราบ แลให้เจ้าเมืองเกาะหมาก ฤๅครอบครัวที่ช่วย
จะได้อาเป็นขระตามสมควรโดยทันที ทั้งจะได้อ้างไปให้เจ้าเมือง
บังกล่าทราบ ให้รู้สึกพระคุณแลทางไมตรีของไทยด้วย

อนึ่งขอทูลให้ทรงทราบว่า พ่อต้นระคุณลงกองทัพอังกฤษ
ระไค่กำลังเพิ่มเติมมาอีกมาก จะยกจากเมืองร่างกุ้งขึ้นไปตี
เมืองอังวะทาง ๓ กองทัพทางอื่นก็ยกจะตีเมืองพม่าเข้ามาทาง
ต่อแทนเมืองบังกล่าอีกทาง ๓ การสงครามเห็นจะเสร็จในระคุณแล้ง
นี้เป็นแน่

ก็ว่าได้พิสังบนคาบศิลา ๓,๐๐๐ กระบอก เป็นของเจ้าเมือง
บังกล่าส่งมาขอถวายสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม พ่อเป็นเครื่อง
หมายความไว้วางใจแลทางไมตรีของอังกฤษ แลได้ส่งพวก
พ่อค้าทวกันแล้ว ว่าถ้าตองพระราชประสงค์เครื่องสาตราวุธอีก
มากน้อยเท่าใด ให้ทักไปถวายให้พ่อพระราชประสงค์ หนังสือมา
ณวันที่ ๓ เดือนตุลาคม คฤศศศก ๑๘๒๔ (ตรงกับวัน ๖ ๑๕ ๑๐ ค่ำ
ยวอก พ. ศ. ๒๓๖๗)

ความในหนังสือของครอบครัวที่มถึงเจ้าพระยาพระคลังนั้น
ว่าได้ให้พ่อค้าอังกฤษ ซอยลิสต์ ถอดหนังสือแลคัมขันธ์ของถวาย
ในนามของเจ้าเมืองบังกล่าเข้ามากรุงเทพฯ ๗ ขอฝากฝังพ่อค้าคน

นั้นด้วย อีกข้อ ๓ ขอแจ้งความให้ทราบว่า เที่ยวนองอังกฤษได้ตกลงกันกับซอลันดา ได้เกาะสิงคโปร์แลเมืองมะละกาเป็นสิทธิ์ขาดของอังกฤษแล้ว แต่อังกฤษก็ยังคงคภาษากร ไม่เก็บแก่เรือที่ไปมาค้าขายที่เมืองสิงคโปร์อย่างเดิมหวังใจว่าจะมีเรือเมืองไทยลงไปค้าขายมากขึ้น แลเรือกำปั่นหลวงจะลงไปอีก สันเนอความในจดหมายครอเฟ็คแทน.

ที่ข้าพเจ้าตรวจเก็บเนอความในจดหมายเหตุของอังกฤษมาแลตั้งในตอนนอชยต่างระยคขาว เพราะเห็นว่ามีข้อสำคัญที่จะต้องพิจารณาเห็นว่า อังกฤษประสงค์จะให้ ไทยไปช่วยรบพม่าในคราวนั้น ความได้รู้มาถึงไทยอย่างไร แลทำให้ ไทยเข้าใจอย่างไร จะเห็นได้ โดยเนอความที่ได้นำส่งมา ว่าอังกฤษคิดประสงค์ตั้งแต่ก่อนประกาศการสงครามกับพม่า ที่จะใคร่ให้ ไทยไปช่วยรบแต่รัฐบาลอังกฤษที่อื่นก็ยังไม่รู้ความเงอนถารงานในเมืองไทยว่าเป็นอย่างไร ทางที่จะพุดจาให้ถึงไทยได้ในเวลานั้นก็ยาก มีแต่เจ้าเมืองเกาะหมาก กับ ครอเฟ็คเร็คเคนต์ ที่เมืองสิงคโปร์ที่คุ้นเคยกับไทย จึงสั่งให้เจ้าเมืองเกาะหมากถอยครอเฟ็คมาชักชวนไทยไปช่วยรบพม่า แต่ทั้ง ๒ คนนั้นสวระวงจะไม่ให้ ไทยเร่งเรียกเอาประโยชน์ตอบแทนจากอังกฤษ ชั้นแรกอุบายออกมาแต่ว่าเป็นโอกาสแล้วที่ไทยจะรบพม่า โดยถือไว้ว่าเพราะไทยพยามาทพม่าอยู่แล้ว เห็นโอกาศก็ควรรบพม่าเอง ไม่ต้องเชื่อเชิญอย่างไร ส่วน

เจ้าเมืองเกาะหมากยังแถมจะเรียกเอาประโยชน์ทางเมืองไทยด้วย
 ความไม่ได้ทราบถึงไทยว่ารัฐบาลอังกฤษประสงค์จะชักชวนไทยให้
 ไปช่วยอังกฤษรบพม่าโดยชอบอย่างสัมพันธมิตร ครั้นต่อมาเมื่อ
 กองทัพอังกฤษมาตีตองกิงอยู่ที่เมืองราชกิง แม่ทัพอังกฤษต้อง
 การกำลังไทยไปช่วยยิงชน ไทลงมาเร่งเจ้าเมืองเกาะหมากแล
 ครอบเพ็ด ทั้ง ๒ คนนั้นรู้สึกร้อนใจ จึงขอกขอให้ไทยไปช่วยอง-
 ทัพอังกฤษรบพม่า แต่ก็ไม่พุดเข้ามาให้ชัดเจน ส่วนเจ้าเมืองเกาะหมาก
 ยังแถมจะเกณฑ์ชาวมาพاهرةเจ้าพระยานคร ๗ ไปให้ อังกฤษใช้
 ด้วย ก็ไม่เป็นทางที่จะทำให้ไทยไว้วางใจ ให้สำเร็จประโยชน์
 อย่างรัฐบาลอังกฤษต้องการ ถ้าหากว่าเมื่อเจ้าเมืองยังกล้าส่งมา
 ในคราวแรกก็ดี ถ้าเมื่อแม่ทัพอังกฤษให้ลงมาเร่งกองทัพไทย
 ในตอนหลังก็ดี ครอบเพ็ดถูกรมการผู้ใหญ่ในเกาะหมากคนใด
 คนหนึ่งขึ้นมายังกรุงเทพ ฯ มาชี้แจงแก่รัฐบาลไทยให้ทราบ ว่า
 รัฐบาลอังกฤษขอให้กองทัพไทยไปช่วยรบพม่าอย่างสัมพันธ-
 มิตร แลมีท่าทางที่ไทยจะได้ประโยชน์อย่างนั้น ๆ การก็เห็น
 จะตกลงตามทางที่พอใจ แลเป็นประโยชน์ด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย.

ตอนที่ ๔

ทนจะกล่าวถึงเรื่องวาทกรรม ตั้งแต่เมื่อไทยได้ทราบ
 ว่าอังกฤษเกิดรบกับพม่าเป็นแน่แล้วต่อไป พอเปลี่ยนรัชกาลแล้ว
 ไม่ช้า เข้าใจว่าในเดือน ๘ ปีวอดนั้น โยบออกหัวเมืองนำค่านก็เข้า
 มาถึงกรุงเทพฯ ได้ความประกอยกันหลายทาง ว่าพม่าเกิดรบ
 กับอังกฤษเป็นแน่ ความตอนนั้นปรากฏในจดหมายลูกค้าอังกฤษ
 คน ๓ ซึ่งเข้ามากรุงเทพฯ เมื่อเดือน ๘ นั้น เขียนบอกไปยังพวก
 พ่อทแม่ของสิงคโปร์ ว่าเจ้าพระยาพระคลังได้เรียกตัวไปซักไซ้
 ถึงเรื่องอังกฤษรบกับพม่าหลายครั้ง เรียกไปกลางวันบ้างกลาง
 คืนบ้าง ว่าถามคราว ๓ แล้วเจ้าพระยาพระคลังเข้าไปเฝ้ากราบ
 ทูล ๓ เดือน ๓ แล้วกลับมาสักอก จนพ่อค้าคนนั้นไม่มีความขย
 ใจที่จะชี้แจงต่อไปได้ ลักษณะการซักไซ้ดังกล่าวนี้มีขึ้น คือ
 ตามคำให้ถวเจ้าความรู้เรื่องวาทกรรม อย่างเดียวกับที่ปรากฏ
 ในเรื่องจดหมายเหตุหลวมอกมสมบัตินั้นเห็นได้ว่าเวลานั้น
 ในกรุงเทพฯ ทราบว่าเกิดรบกันเป็นแน่แล้ว ทนงส์อกรอเพ็ดแต่
 โยบออกเจ้าพระยาบวร ๓ ที่ส่งมาเมื่อเดือน ๓๐ เห็นจะเข้า มาถึง
 กรุงเทพฯ เมื่อเวลาใกล้ปลุกขาราชการสงคราม ครานั้น ยังไม่
 ได้ตกลงเป็นยุติว่าฝ่ายไทยจะทำอย่างไร 21 ฤๅได้ตกลงแล้วแต่

ไม่ประสงค์จะให้แพร่กระจาย จึงมิได้มีหนังสือตอบครอเฟ็ค เรือ
 เกราข้ามสมทลงไปเมืองสิงคโปร์เมื่อในเดือน ๓๑ ครอเฟ็คได้รับ
 แต่หนังสือเจ้าพระยาพระคลังฉบับเดือน ๘ แรม ๖ ค่ำ ที่ตกค้างอยู่
 กรุงเทพ ๙ ๓ เดือน ดังกล่าวมาแล้ว ด้วยหนังสือของฝรั่งเศส
 คน ๓ เขียนเมื่อเดือน ๘ เหมือนกัน ยอกไปให้ครอเฟ็คทราบว่า
 ที่ในกรุงเทพ ๙ เปลี่ยนรัชกาลใหม่ แล้วว่าไทยไม่เชื่อความที่
 ครอเฟ็คยกมาว่าอังกฤษเกิดรบกับพม่า หนังสือฉบับอังกฤษที่
 ยอกไปว่าถูกไทยชักไซ้เรื่องสงคราม เขียนเมื่อเดือน ๓๐ ก็ส่งไป
 พร้อมกันในคราวนี้ เพราะในสมัยนั้นนาน ๆ จึงจะมีเรือลงไป
 เมืองสิงคโปร์สักครั้ง ๓ นายห้างเอาหนังสือไปแจ้งแก่ครอ-
 เฟ็ค ๆ ก็คิดว่าไทยคงจะรบพม่า จึงยอกไปให้รัฐบาลอังกฤษ
 ที่อินเดียทราบ ว่าที่ในเมืองไทยเปลี่ยนรัชกาลใหม่ แต่เห็นจะรบ
 พม่าด้วยเป็นแน่.

เรื่องการสงครามคราวนี้ หนังสือจดหมายเหตุข้างฝ่ายไทย
 เราเหลืออยู่น้อย ข้าพเจ้าได้พบจดหมายเหตุที่เป็นแก่นสารในทาง
 ความรู้เรื่องราวการสงครามคราวนี้แต่ ๒ ฉบับ เป็นสำเนาที่อง
 คราพระราชดำรัส มีอยู่ในหอพระสมุดฯ จะได้ออกความที่ปรากฏ
 ในท้องตรานี้เป็นหลักของอธิบายที่จะกล่าวต่อต่อไปนี้.

ในท้องตรากล่าวความเสียดงกระแสพระราชดำรัสในพระบาท
 สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยถ้อยคำดังนี้ว่า ๒๕๖๓' อ้ายพม่าทำ

ศกกับกรุงเทพ ฯ มากี่ช้านาน ราชการหาเป็นท่วงทีเหมือนครั้ง
 "ไม่" จะอธิบายความตอนนั้นก่อน ด้วยพม่าป้องกันภัยจะ
 มาตีเมืองไทยอยู่เสมอ แม้นตอนปลายรัชกาลที่ ๒ เมื่อปีมะเส็ง
 พ.ศ. ๒๓๖๓ พระเจ้าองค์พระปกเกล้าให้เตรียมทัพเมือง
 เมาะตะมะ ทมราชจะยกเข้ามาตีเมืองไทย หากได้ความว่าไทย
 รั้วทวนยังไม่อาจยกมา ครั้นไม่สมกระเนในคราวนั้น ต่อมาอีกปี ๑
 ก่อนที่จะเกิดรบกับอังกฤษไม่ช้า พม่ายังแต่งทูตไปชวนญวนจะ
 ใ้รบไทยด้วยถนถนพม่า ด้วยหมายจะมาตีเมืองไทยอีก ถ้า
 พม่ายังมีกำลังอยู่คราใด ไทยก็ต้องร้อนใจเหมือนอย่างว่าไม่มี
 เวลาที่จะนอนตาหลับ ต้องตระเตรียมต่อสู้ศึกพม่าอยู่เสมอ จน
 กลายเป็นธรรมเนียม พอลงระแวงแดงก็ต้องเกณฑ์กองทัพออกไป
 ไปตรวจตระเวนด่านทางที่พม่าจะยกมาทุกปีไม่ขาดที ด้วยเหตุนี้
 เมื่อรู้ว่าพม่าเลิกศึก ก็ต้องรอฟื้นฟื้นของอังกฤษซึ่งมีกำลังมาก ทั้ง
 อังกฤษอยากจะให้ไทยรบแลรับจะช่วยเหลือเครื่องสาตราวุธให้ไม่ขัด
 สิ้น จึงทรงพระราชดำริเห็นเป็นท่วงทีกว่าแต่ก่อน แต่ไม่ใ้ใคร
 พระราชประสงค์ในชั้นแรก จะให้กองทัพไทยไปรอฟื้นพม่าด้วย
 ทัพของอังกฤษ อย่างเช่นแม่ทัพอังกฤษต้องการ เพราะ
 เจ้าเมืองเกาะหมากแลกระเป็ดไม่ใ้ไทยออกมาว่า อังกฤษต้องการเช่น
 นั้น ในหนังสือเจ้าเมืองเกาะหมากมาลงเจ้าพระยานคร ฯ ฉบับ
 หลง ว่าขอใ้จัดช่างมาพาหนะส่งไปใ้อังกฤษใช้ แลใ้เจ้า

21/04/2563

พระยานคร ๑ จึงกำลังกองทัพไปช่วยอังกฤษ ก็น่าจะทำให้
 ระแวงว่าอังกฤษประสงค์จะเอาไทยไปใช้ ยิ่งกว่าที่จะชวนให้ ไทยไป
 ช่วยรบ ด้วยเหตุเหล่านี้ พระราชประสงค์ชั้นแรกจึงหมายจะรบ
 พม่าแต่โดยลำพังไทยทาง ๓ ทางหาก เพราะเห็นว่าถึงรบโดย
 ลำพัง เมื่อรบศัตรูเดียวกันก็เหมือนช่วยอังกฤษ คอยแทนใน
 ข้อที่ช่วยส่งเครื่องสาตราวุธอยู่ในตัว

ความมุ่งหมายของไทยที่จะไปรบพม่าครั้งนั้น มีปรากฏใน
 ท้องตราข้างตอนท้ายกระแสพระราชดำริที่กล่าวมาว่า "จะต้อง
 คึกราชาการกวาดต้อนเอาครอบครัวเมือง เมาระตมะเข้ามาให้ ไ้คง
 มาก อย่างให้อายพม่าตงเมืองเมาระตมะชนโตคงแต่ก่อน" ทั้งนี้
 จะต้องอธิบายคำที่เรียกว่าเมืองเมาระตมะก่อน.

ที่เรียกว่าเมืองเมาระตมะในท้องตราครั้งนั้น ถ้าพูดกันอย่าง
 ทัดถวนั้น ที่จริงหมายความว่า "มณฑลเมาระตมะ" คือบรรดา
 หัวเมืองชนของพม่าที่ติดต่อกับแดนไทย ตั้งแต่เมืองเมาระตมะ
 ลงมาจนเมืองทวาย เมืองตระนาวศรี แลเมืองมฤท เมือง
 เมาระตมะเป็นทั้งเทศาภิบาลชั้นญชากกรมณฑลนั้นมาแต่โบราณ ที่
 ไทยคิดจะตีมณฑลเมาระตมะในการสงครามครั้งนั้นประกอบด้วยเหตุ
 หลายประการ คือประการที่ ๑ เพราะติดต่อกับแดนไทย ๆ เติ
 กองทัพไปถึงได้สะดวกกว่ามณฑลอื่น ประการที่ ๒ เพราะเห็นว่า
 กองทัพอังกฤษยกมาตีเมืองพม่า พวกชาวเมืองเหล่านั้นคงจะ

ต้นต้นระส่ำระสายไม่เป็นปรกติจะไม่ต่อสู้ของแรงเท่าใด ประการ
 ที่ ๓ เพราะ อังกฤษคิดไทยเมืองว่างกึ่งแล้วพม่าจะ คิดครอบงำกับ
 อังกฤษอยู่ทางข้างเหนือเต็มมือ จะลงมาช่วยรักษาหัวเมืองข้าง
 ใต้ไม่ได้ ข้อความที่กล่าวมานี้เขาใจว่าคงอยู่ในเหตุที่ทำให้ ไทย
 คึกคึกมณฑลเมาระตะมะในครั้งนั้น

ขอท้าวเมืองไค้แล้วจะกวาดผู้คนเข้ามาเมืองไทยเสียให้หมด
 ไม่ให้เมืองเมาระตะมะมีกำลังตั้งแต่ก่อนนั้น จะต้องอธิบายความ
 ยาวสักหน่อย ด้วยประเพณีกวาดต้อนผู้คนพลเมือง ไปจากถิ่นฐาน
 เป็นขงที่ฝรั่งบอกกันว่าไม่ควรทำในการสงคราม^๑ แต่ที่จริงฝรั่งก็มา
 ถอนกันชนข้อในชนหลัง แต่ชั้นเดิมไม่ว่าชาติใดภาษาใด ย่อม
 ถือเป็นประเพณีของการสงครามอย่าง ๑ ซึ่งจะต้องกวาดต้อนเอาผู้
 คนพลเมืองที่ติดได้ ไปเป็นเชลยสำหรับแจกจ่ายกันใช้สอย เสมอ
 เป็นผลประโยชน์อย่าง ๑ ซึ่งควรได้ ในการทำสงครามโดยชอบ
 ชรรณ แลที่สุดถือว่าเป็นประโยชน์ที่ได้ ผู้คนไปเพิ่มเติมเป็นกำลัง
 ในเมืองของตน แลตอนกำลังซำคึกให้อ่อนลงในวันหน้าด้วย จึง
 ใดทำกันมาแต่คึกตำบรรพ ในสมัยนั้นประเทศทางตะวันออกยัง
 ไม่ได้เลิกประเพณีกวาดต้อนเมืองชาติที่เหมือนอย่างฝรั่ง เมื่อพม่า
 มาตีกรุงเก่าก็กวาดเอาไทยไปเป็นเชลยมากกว่ามาก ความกิต

๑ ที่ถือไม่จริงก็มี เซอร์มันยังกวาดต้อนครอบครัวชาวเบสเซียมแลฝรั่งเศสอยู่จน
 พ. ศ. ๒๔๖๐ น. TUDC 21/04/2563

พระแก้วมรกตในขอนแก่นย้ายแก่ใจไทยทั่วไป แลยังมีข้อสำคัญ
 ของเมืองไทยในสมัยนั้นอยู่อีกอย่าง ๓ คือด้วยผู้คนพลเมืองที่จะเป็น
 กำบังรักษาบ้านเมืองยังม่น้อยนัก เพราะไพร่พลเมืองล้มตาย
 เสียในการรบพุ่ง แลถูกพม่ากวาดเอาไปเป็นชเลยเสียมาก
 ความแสวงหาผู้คนเป็นกำลังบ้านเมืองจึงถือว่าเป็นการสำคัญอย่าง ๓
 ในสมัยนั้น คือ ความตกสำรวจคน ถ้าพิจารณาในเรื่องพระราชพง
 ษาวดารรัชกาลที่ ๓ ก็จะแลเห็นได้ว่าถือเป็นข้อสำคัญของการ
 บ้านเมืองอย่าง ๓ มาจนตลอดรัชกาล แต่การที่คิดจะทำลาย
 เมืองเมะตะมะเสียครั้งนั้น มิใช่เฉพาะจะต้องการผู้คนพลเมือง
 แต่อย่างเดียว ยังมีประโยชน์ข้อสำคัญในทางพิไชยสงคราม
 อยู่ด้วยอีกส่วน ๓ เพราะเมืองเมะตะมะเป็นที่สำคัญ อยู่ตรง
 ทางร่วมที่จะมาเมืองไทย พม่าจึงใช้เป็นที่พักกองทัพที่เคย
 ยกมาตีเมืองไทยทุก ๆ คราว ทั้งแต่รบกันมาในครั้งกรุงเก่า
 ถ้าพม่าไม่มีเมืองเมะตะมะเป็นที่อาศัยจะยกมาตีเมืองไทยได้
 โดยยาก ความประสงค์ของไทยในเวลานั้นก็คิดจะตัดศอกพม่าให้
 มารบกวนเมืองไทยได้อีกต่อไปเป็นข้อสำคัญ จึงคิดจะทำลาย
 เมืองเมะตะมะเสีย อย่างไรก็ดีเป็นกำลังสำคัญต่อไปได้ทีเดียว ความ
 ทารุณชนอกเหนือกันอย่างทกรมพระราชวังบวรรมหาสุรสิงหนาทได้ทรง
 พระราชดำริให้ด้วยเรื่องเมืองทวายครั้ง ๓ เหตุการณ์เคยเป็นจริงถึง

• ความปรากฏอยู่ในเรื่องสงครามครั้งที่ ๕.

พระราชดำริห์ของกรมพระราชวังบวร ฯ ข้างที่จะเอามาเป็นคดีความ
ตกลงในครั้งนั้นจะเป็นได้.

ได้ความตามที่ปรากฏในท้องตราพระราชดำริห์ ว่าเมื่อตกลง
เป็นยุติว่าจะให้กองทัพยกไปตีเมืองพม่าในคราวนั้นแล้ว ใน
เดือน ๓๑ บวออก พ. ศ. ๒๓๖๗ นั้น โปรดให้พระยารัตนจักร คือ
สมเด็จพระเอกอภัยเจ้ากรมอภัยใหม่ที่อพยพเข้ามาเมื่อในรัชกาลที่ ๒
คุมกองทัพยกถ่วงน้ำหนักเข้าไปตีเขตการณในแดนพม่าทาง ๓ แล้ว
โปรดให้เจ้าพระยามหาโยธา คุมกองทัพมอญซึ่งได้เกณฑ์เตรียม
สำหรับจะยกไปตรวจตระเวนทำนบเป็นการประจักษ์ตามเคยนั้น ยก
ไปเมื่อเดือน ๓๒ ให้ยกเข้าแดนพม่าทางด่านพระเจดีย์สามองค์
ทาง ๓ แล้วมีตราสั่งให้เกณฑ์กองทัพเมืองชุมพรเมืองไชยาโปรด
ให้พระยาชุมพร (ชย) คุมเป็นกองทัพเรือยกขึ้นไปทางเมืองมฤต
แลเมืองทวายอีกทาง ๑ ข้างเหนือโปรดให้พระยามหาอำมาตย์ขึ้น
ไปตั้งอยู่ที่เมืองตาก พระยารัตนจักรก็ไปตั้งอยู่ที่เมืองอุไทยธานี
เข้าใจว่า เห็นจะไป เกณฑ์กองทัพหัวเมืองฝ่ายเหนือยกไปตีเมือง
เมะระตมะทางด่านแม่ละเมาอีกทาง ๑ แล้วมีตราสั่งให้เมืองที่ต่อแดน
พม่าให้จัด กองตระเวนออก ไปรับพวกพม่า ซ้ำศึกสั่งเข้ามา ทุก ค่าย
ได้ความเรื่องกองทัพไทยที่จัดขึ้นแรกตั้งกล่าวมาน.

๑ เจ้าพระยามหาโยธาคนนี้ ชื่อทอเรีย เป็นบุตรเจ้าพระยามหาโยธา พระยาแจ้ง
กรุงรัชกาลที่ ๑ ซึ่งเป็นต้นสกุลสกลขเดณี.

ก็ให้เฝ้าเมืองเมาระตะมะเลีย แล้วพาส้มัคพรรคพวกถอยหนีขึ้นไป
 ตั้งอยู่ที่เมืองสะเทิมข้างฝ่ายเหนือ อังกฤษก็โตเมืองเมาระตะ
 โคยง่าย แล้วไหลลงมาตเมืองเว กโตเมืองเว อภิเมือง ๓
 แต่เมืองอังกฤษโตเมืองทงขรจนแล้ว ถ้างกกองทัพยังไม่พอที่จะ
 ปลูกครองรักษา จึงได้แต่ให้นายทหารคุมกำลังตั้งรักษาอยู่ที่
 กลางเมือง ๆ ละกอง ๓.

ฝ่ายพระยารัตนจักรที่ คุมกองมอญล่องน้ำไปจาก กรุงเทพ ฯ
 เข้าไปในแดนพม่าเมื่อเดือน ๑๒ ไปถึงหัวเมืองราชทางที่อยู่ติดค
 กับแดนไทย พวกมอญที่เข้ามาเมืองกรมการพากันมาต้อนรับ
 โดยดี ยอกว่าเคยชวนพม่าเกิดรบกับอังกฤษ พวกมอญไม่
 เข้ากับพม่า จะขอเป็นข้าสมเด็จพระเจ้ากรุงศรีอยุธยา ส่วน
 เจ้าเมืองชะเม็ง เจ้าเมืองทรา ๒ เมืองนรขวาถากกองทัพเจ้าพระยา
 มหาโยชายุทธออกไปเมื่อใด จะตั้งกองทัพมอญในพื้นเมืองกำ
 ถึง ๓,๐๐๐ คนช่วยรบพม่าด้วยอีกทัพ ๑ แลยอกพระยารัตนจักร
 ว่า พวกมอญที่อยู่ทางชายทะเล เมื่ออังกฤษยกกองทัพเรือมา
 ตเมืองเมาระตะมะก็พากันไปเข้ากับอังกฤษทั้งนั้น อังกฤษบอกกับ
 มอญว่าจะรักษาเมืองเมาระตะมะไว้ให้กับไทย พระยารัตนจักร
 สืบขอราชการใดความตงนแลวกกลับมา มาพบกองทัพเจ้าพระยา
 มหาโยชายุทธที่ตำบลช้างแขวงเมืองไตรโยคเมื่อเดือนอ้าย แฉง
 ความตงนปวงให้เจ้าพระยามหาโยชายุทธรบ เจ้าพระยามหาโยชายุ

กรียยกกองทัพเข้าไปในแดนพม่าในเดือนธันวาคม ปีคังอยู่ที่
เมืองเตรินอันเป็นหัวเมืองใหญ่เมือง ๓ ในมณฑลหัวเมืองมอญ
ของพม่า^๑ เพราะพระยาเจิ้งบิคาของเจ้าพระยามหาโยธาได้เคย
เป็นเจ้าเมืองนนอยเมื่อก่อนอพยพเข้ามาอยู่เมืองไทย เจ้าพระยา
มหาโยธาเองก็เกิดที่เมืองนั้น ครั้นกองทัพเจ้าพระยามหาโยธาไป
ถึงเมืองเตริน พวกมอญที่เป็นเจ้าเมืองกรมการเมืองนั้น แล
เมืองใกล้เคียงก็พากันมาอ่อนน้อมยอมอยู่ในบังคับบัญชาของเจ้า
พระยามหาโยธา ว่ากล่าวหัวเมืองมอญตอนท้องกฤษยังไปไม่
ถึงไหนต่อไป.

ทรงนี้จะต้องอธิบายขอทัพพระยารัตนจักรสืบโคความว่าอังกฤษ
จะรักษาเมืองเมาระตมะไว ให้แก่ไทย ความชอบเป็นความจริง
มีปรากฏอยู่ในจดหมายเหตอังกฤษว่า เค็มอังกฤษคิดจะยกหัว
เมืองชนของพม่าข้างใต้ ตอนใต้ติดกับแดนไทย ตั้งแต่
เมืองเมาระตมะลงมาจนถึงเมืองทวาย เมืองตะนาวศรี แลเมืองมฤต
ให้แก่ไทยทั้งสิ้น เพราะตนเค้ามองว่าประสงค์ของอังกฤษที่
สงครามกับพม่าครั้งนั้น มี ๒ ประการ คือประการที่ ๑ ประสงค์
จะตัดรอนกำลังพม่าให้น้อยลง อ้อทำให้ไปทำร้ายรบกวนเขต
แดนของอังกฤษได้ตั้งแต่ก่อน ประการที่ ๒ ประสงค์จะขยาย

๑ เมืองนี้ในท้องตราเรียกว่า เมืองเตริน ในแผนที่อังกฤษเรียกว่าเมืองอัครัน.

การค้าขายของอังกฤษหาผลประโยชน์ให้แพร่หลายมาทางควันออก
ให้ตลอดทั้งเมืองพม่าแลเมืองไทย.

ความขอคนที่จะตั้งกำลังพม่านั้น อังกฤษคิดจะเอาเมืองชน
ของพม่าที่เป็นเมืองต่างชาติต่างภาษาออกจากอำนาจพม่าให้หมด
เมืองเหล่านี้ คือ เมืองมดเยะระ เมืองฮัสตีมี แลเมืองยะไซ
อยู่ค่อทางอินเดีย จะเอาไปเป็นของอังกฤษ แต่หัวเมืองมอญ
อยู่ทางควันออกต่อกับแดนไทย อังกฤษจึงคิดจะยกให้เสีย
แก่ไทย แต่ความคิดที่จะยกให้นั้นมีใครคิดจะให้เปล่า ๆ อังกฤษ
คิดจะแลกเอาประโยชน์ในการค้าขายจากไทย ถึงจะกล่าวต่อไป
ในข้อข้างหน้า.

ความขอ ๒ ซึ่งอังกฤษคิดจะขยายการค้าขายหาผลประโยชน์
นั้น เพราะในสมัยนั้นอังกฤษระไซร์ค้าขายในประเทศที่เป็นเอกราช
ทางควันออก คือ พม่า ไทย ลาว จีน ยิบัน ยังไม่ได้
สกดก ด้วยชาวควันออกยังมีความรังเกียจฝรั่งช่วยกันทางนั้น
ความคิดของรัฐบาลอังกฤษในอินเดีย ถึงใจจะยังค้ำพม่าเมื่อ
ต้องทำสัญญายอมแพ้สงคราม ให้ยอมให้อังกฤษไปมาค้าขาย
ในเมืองพม่าได้ โดยสกดก แต่เมืองไทยนั้นอังกฤษจะทำให้
พอใจไทย ด้วยได้แผ่นดินอาณาเขตรกว้างขวางออกไป ให้ไทย
ยอมให้อังกฤษเข้ามาค้าขายในเมืองไทยได้สกดกเหมือนกัน กษ
ที่จะแก่ ไซการเมียงแย่งทางเมืองไตรให้เรขขรรอัยถึงกล่าวมานั้น

ทวายเป็นความผิดของอังกฤษจะยกหัวเมืองมณฑลเมาระตะมะให้แก่ไทย เพราะเหตุนี้จึงกล่าวมานี้

ฝ่ายทางกรุงเทพ ฯ เมื่อเดือน ๑๒ ขวอด พ. ศ. ๒๓๖๗
ครอเพ็ดมีหนังสือเข้ามาถึงเจ้าพระยาพระคลังอีกฉบับ ๑ ขอกว่า
อังกฤษคืนเมืองทวายเป็นเมืองวันที่ ๕ กันยายน (ตรงกับวัน ๕ ๑๓๐ ค่ำ)
แล้วคืนเมืองมฤทไตเมืองวันที่ ๖ ตุลาคม (ตรงกับวัน ๓๔ ค่ำ)
หวังใจว่าเจ้าพนักงานไทยที่รักษาเมืองต่อแทนกันจะเห็นไม่ตรกขนาย
ทหารองอังกฤษที่รักษาเมืองทั้ง ๒ นั้น ๗๓๓ นายฉบับนั้นเจ้าพระยา
พระคลังยังไม่ตอบไปจนเดือนยี่ เห็นจะเป็นด้วยไม่เชื่อถอยถอยคำ
ครอเพ็ด จะรอสืบสวนประกอบตั้งครังก่อน

ครันถึงเดือนธันวาคม ชาวบ้านเมืองราชบุรีได้ทวายเป็นที่
ยักการมซึ่งองอังกฤษอยู่กับควสัจมาคน ๑ ให้การว่าอังกฤษให้
มารักษาบ้าน ต่อมาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นเจ้าจอมสุพรรณมา
ดังปากน้ำเมืองทวาย ได้ครวพม่า ๘๐ เศษ ส่งเข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ
ตามชลเลยพม่าแลทวายให้การยุตตองกันว่า อังกฤษลงมาตีได้
เมืองทวาย เมืองตะนาวศรี แลเมืองมฤทไตแล้ว แลผู้คนใน
พนเมืองก้ออนนอมย้อมเขากยอังกฤษโดยมาก ที่ในกรุงเทพ ฯ
จึงได้เชื่อว่าอังกฤษได้เมืองทวาย เมืองตะนาวศรี แลเมืองมฤท
ไตจริง

ครั้นโย บอกรเจ้าพระยา มหาโยธา บอกรชอ ราชการทาง เมือง
 เมาระคมะคังกล่าวมาแล้วเข้ามาถึงกรุงเทพ ฯ เมื่อต้นเดือน
 (ความปรากฏในท้องตราว่า) ทรงพระดำริเห็นว่า ลักษณะการ
 สงครามทางเมืองพม่านั้นแปรไป ไม่เหมือนกบฏที่คาดไว้แต่แรก
 คว้าแต่เดิมคาดว่าผู้คนพลเมืองจะเป็นข้าศึกต่อสู้ไทย ก็กลับ
 ไปเป็นข้าศึกพม่า มาอ่อนน้อมต่อไทยบ้าง ไปอ่อนน้อมต่อ
 อังกฤษบ้าง จะเอากำลังไปกวาดต้อนครอบครัวมาโดยฐานที่เป็น
 ข้าศึกก็ไม่สมควร จะต้องคิดอ่านการสงครามทางเมืองพม่า
 เป็นอย่างอื่น แต่กำลังกองทัพเจ้าพระยามหาโยธาที่ยกไปยัง
 น้อยนัก จึงโปรดให้พระยามหาอำมาตย์แบ่งกำลังที่เกณฑ์ไว้ที่
 เมืองตากส่งไปสมทบเจ้าพระยามหาโยธา กอง ๓ ให้เกณฑ์กองทัพ
 หัวเมืองชั้นใน ให้พระยาพิพัฒน์โกษาเกณฑ์คนเจ้าพระยามหาโยธา
 ไปอีกกอง ๓ แล้วเกณฑ์กองทัพจำนวนพล ๓,๐๐๐ ให้พระยา
 สุรเสนาคมเป็นกองนำ ยกจากกรุงเทพ ฯ ในเดือนนั้น ไปตั้ง
 อยู่ที่แม่น้ำน้อยใกล้พรมแดน แล้วให้เตรียมกองทัพหลวงไว้ ใน
 กรุงเทพ ฯ อีกทัพ ๓ ตามเหตุสมควรระยกเมื่อใด จะโปรด
 ให้เจ้าพระยาอภัยภูธร ที่สมุหนายกเป็นแม่ทัพใหญ่ยกออกไป
 แต่ครั้งนั้นโปรดให้มัตราสังพระเจ้านครลำปาง ดวงทิพ
 ซึ่งเป็นผู้ใหญ่อยู่ในเจ้านายมณฑลพายัพในสมัยนั้น ให้คิดอ่านกับ
 เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน เกณฑ์กองทัพมณฑลพายัพยกไป

ค.เมืองพม่าด้วยอีกทาง ๓ แต่จะมีทองคำสั่งเจ้าพระยามหาโยธา
แลพระยาสมพรในตอนนั้ประการใดหาปรากฏไม่ ด้วยทองคำ
พระราชสัททิมสำเนาในหอพระสมุด ฯ สันความเพียงเท่านี้.

ตอนที่ ๖

ในตอนนั้ขั้วออกนั้น เจ้าพระยาพระคลังมีหนังสือถึงครอเพ็ค
ที่เมืองสิงคโปร์ฉบับ ๑ ตอนหนึ่งสั้ทิมมาเมื่อเดือน ๑๒ ว่าได้นำ
ความในหนังสือนั้นชนกราบบังคมทูล ฯ แล้ว มีพระราชโองการ
คำรัสว่า ทรงยินดีที่อังกฤษทำสงครามกับพม่า เพราะพม่า
เป็นศัตรูกับไทย แต่ฝ่ายอังกฤษนั้นมทวงไม่ครคกับกรุงเทพ ฯ การ
ที่ไปมาค้าขายกันก็เจริญสมเสมอ ขั้วที่ครอเพ็คแจ้งมาในหนังสือ
ว่า ถ้าหากไทยไปช่วยรบพม่า อังกฤษจะมีความยินดีนั้น บัคน
ได้โปรดให้กองทัพยกออกไปช่วยรบพม่าแล้ว แลขรรมนั้ยมแต่
ก่อนมา ถึงบั้เคยโปรดให้เจ้าพระยามหาโยธาคุมกองทัพมอญ
ยกไปตระเวรค่าน กองทัพเคยเนาไปทำลายค่ายคูบังฉางของ
พม่าถึงในแดนเมืองเมาระตะมะ เมืองมฤท เมืองทวาย เมืองตะนาว-
คีร์ แลจับเอาผู้คนมาตามหวังจะทราบความคิดพม่าว่าตระเตรียม
ทัพคัจะยกมารบพุ่งเมืองไทยอย่างไรบ้าง บัคนได้ทรงทราบว่า
กองทัพอังกฤษตั้งอยู่ที่เมืองร่างกุ้ง จึงมีรับสั่งให้เจ้าพระยามหา

โยชากกองทัพไปยังเมืองเมะตะมะ เจ้าพระยามหาโยชากอก
 มาว่า กองทัพอังกฤษหาใดตั้งอยู่ที่เมืองเมะตะมะไม่ สืบได้
 ความว่ายกขึ้นไปทางเมืองหงสาวดีบาง ยกลงมาทางเมืองทวาย
 บาง ครั้นเมื่อเร็ว ๆ นี้ ที่ในกรุงเทพฯ ทราบความว่าอังกฤษ
 ใดเมืองทวายเมืองมฤทแล้ว แต่ส่วนเจ้าพระยามหาโยชากอกมา
 ว่ายังหาทราบความจากแม่ทัพอังกฤษ ว่าการรบพุ่งกับพม่าเป็น
 อย่างไรไม่ จึงโปรดให้มีหนังสือมายังครอบครัว จะได้ยกไป
 ยิงแม่ทัพอังกฤษให้ทราบ ว่าได้ทรงพระกรุณาโปรดให้กองทัพ
 ออกไปช่วยอังกฤษแล้ว.

แต่หนังสือเจ้าพระยาพระคลังฉบับนี้ค้างอยู่ในกรุงเทพฯ ด้วย
 คิกระตุ่มรสไม่รีบไปเมืองสิงคโปร์ จนเดือน ๔ จึงได้ฝาก
 เรือกำนันอังกฤษออกไปถึงครอบครัว.

ความปรากฏในจดหมายเหตุอังกฤษว่า เมื่อในเดือนยี่สิบหก
 นั้น เจ้าพระยามหาโยชามีหนังสือไปยัง เซอร์ อาชิลด์ คัมป์เบล
 แม่ทัพอังกฤษฉบับ ๓ ว่าสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวนครราชสีมา
 ได้ทรงทราบว่าอังกฤษรบกับพม่า จึงโปรดให้เจ้าพระยามหาโยชาก
 ยกกองทัพมีจำนวนพล ๓๐,๐๐๐ ไปจากเมืองกาญจนบุรี เพื่อจะได้
 ช่วยอังกฤษรบพม่า เพราะพม่าเป็นศัตรูของไทย แต่อังกฤษ
 ใดมาทางไมตรีกับกรุงศรีอยุธยามานาน เจ้าพระยามหาโยชาก
 ยกมาถึงเมืองเตรน ทราบว่าอังกฤษใดเมืองเมะตะมะแล้ว

ถ้าอังกฤษจะต้องการให้ไทยไปช่วยรบพม่า ก็จะให้กองทัพนำที่
ไปตั้งอยู่ริมน้ำในแขวงเมืองเมะตะมะ มีจำนวนพล ๕,๐๐๐ ยก
ลงไปสมทบกับกองทัพอังกฤษ ทางพระราชไมตรีจะโปรดาวรรวมนา
การสืบไป.

ในหนังสือเจ้าพระยามหาโยธาถึงหมื่นทัพอังกฤษกล่าวความต่อ
มาว่า ซึ่งอังกฤษคิดเมืองเมะตะมะนั้น ขอให้ช่วยพิทักษ์รักษา
รักษาอารามแลพระสงฆ์สามเณร กับทั้งท่านข้าราชการมอญอัน
เป็นไพร่บ้านพลเมืองด้วย เพราะเหมือนกันเป็นพี่น้องของเจ้าพระยา
มหาโยธา เหตุด้วยร่วมชาติอันเดียวกัน พวกมอญทั้งปวงได้
ถูกพม่ากดขี่ข่มเหงมาช้านานแล้ว จนต้องพากันหลบหนีเข้า
ไปอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเป็นอันมาก เสด็จพระบรมโพงธิสมภาร
สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวณกรุงเทพ ฯ ทรงพระกรุณาชวยเลี้ยงท่าน
ข้าราชการ จึงได้เป็นสุขพ้นจากความยากแค้น.

อนึ่งแต่ก่อนมา เมืองเดงเคอนซ้ายเคอนนี้ สมเด็จพระพุทธ
เจ้าอยู่หัวณกรุงเทพ ฯ เคยโปรดให้เจ้าพระยามหาโยธายกกอง
ทัพเข้ามาในแดนพม่า ให้มาจับพม่ารวมมัญญแลทวายไปทุกปี แต่
เมื่อมาทราบในคราวนี้ ว่าอังกฤษได้เมืองเมะตะมะ เจ้าพระยา
มหาโยธาเห็นแก่ทางพระราชไมตรีที่เดิมมากของอังกฤษช้านาน จึง
มิได้ให้ตั้งด่านกักทางแลตรวจจับผู้คนตั้งแต่ก่อน ฝ่ายอังกฤษก็ขอ
อย่าให้กักขังของไพร่บ้านพลเมืองที่ไปมายังเมืองเมะตะมะ เพราะ

ราษฎรมีความปรารถนาจะไปค้าขายที่เมืองเมะระตมะ อยู่เป็นอันมาก
 ความที่กล่าวมาทั้งนี้โดยความสัตย์จริง หาดเป็นอภัยหลอกลวง
 อย่างใดไม่ แต่นั้นไปถ้าชาวเมืองเมะระตมะ เมืองทวาย แล
 เมืองมฤท ประสงค์จะมาค้าขายทางแดนไทย ขออย่าให้อังกฤษ
 ห้ามปราม ฝ่ายเจ้าพระยามหาโยธาจะไม่ห้ามปรามราษฎรทาง
 แดนไทยที่จะไปมาค้าขายยังหัวเมืองท้องถื่นอังกฤษ อาณาประ-
 ชาราษฎรจะได้อยู่เย็นเป็นสุข ทางพระราชไมตรีสองพระนครก็จะ
 ได้สนิทยิ่งจนกว่าแต่ก่อน.

อนึ่งเจ้าพระยามหาโยธาโดยนว่ากองทัพอังกฤษที่โคเมืองร่าง
 กุงแล้ว ขอนจริงดาอย่างไร ทั้งโดยนว่าอังกฤษได้รบพุ่งมี
 ไชยชนะพม่าก็หลายครั้งแล้ว การสงครามเคยวนเป็นอย่างไร
 กัน ขอให้แม่ทัพอังกฤษแจ้งมาให้ความช่วย ถ้าหากว่าอังกฤษ
 จะยกกองทัพชนโคเมืององวะ ขอให้บอกผู้ลอบหนังสือให้รีบกลับ
 มาโดยเร็ว จะได้ออกเข้าไปกราบยังกรมทูต ฯ ยังกรุงเทพ ฯ แล้ว
 จะได้ออกไปช่วยกันรบพุ่งเอาไชยชนะพม่าเข้าศึกให้จงได้ หนังสือมา
 ณวันเดือนยี่ แรม ๓๒ ค่ำ บวอดภคต จลศักราช ๓๓๗๖ หนังสือ
 ขอบนเจ้าพระยามหาโยธาให้ชนหมื่น ๓ คนถือไปจากเมืองเตริน.

ในจดหมายเหตุอังกฤษมีสำเนาหนังสือนายทัพไทยอีกฉบับ ๓
 ไม่ปรากฏนาม เข้าใจว่าเห็นจะเป็นพระยาสุรเสนา มิ่งนายทหาร
 อังกฤษที่รักษาเมืองทวายเมื่อเดือน ๓ บวอดกนุน ความว่าซึ่งมี

หนังสือที่ชื่อว่าเข้ามาว่า ไทยออกไปจับชาวเมืองทวายแลเมืองมฤต
 เขามากกว่าร้อยคนนั้น ขอนเป็นทวยประเพณีมีมาแต่ก่อนที่กอง
 ตระเวรท่านเคยเข้าไปจับคนในแดนพม่ามาเสมอ พวกตระเวรท่าน
 ไม่ทราบว่าอังกฤษมาโตเมืองทวายแลเมืองมฤต จึงได้ไปจับทวาย
 มาประมาณ ๓๕ คน แลส่งเขาไปยังกรุงเทพฯ คนเหล่านั้น
 ก็ได้รับความทรมานยิ่งเป็นอันดี ครั้นที่ในกรุงเทพฯ ทราบว่า
 เมืองทวายแลเมืองมฤตของอังกฤษโตแล้ว เห็นแก่ทางพระราชไมตรี
 หนักของอังกฤษจึงได้ปล่อยคนเหล่านั้นกลับมายังบ้านเมือง แลให้
 ถอนหนังสือหมายงนายทพองอังกฤษด้วย.

ฝ่ายเซอร์ อาชีบิลด์ แคมป์เบล แม่ทัพอังกฤษ เมื่อทราบว่า
 คนถือนหนังสือไปจากเจ้าพระยามหาโยธา จึงให้มารีบผูกถือนหนังสือ
 ไปที่เมืองร่างกุ้ง ครั้นแปลหนังสือทราบความแล้ว จึงให้นายพันโท
 สมิติลงมารับรักษาเมืองเมะระตะนะ แลให้เป็นผู้พูดจากับเจ้าพระยา
 มหาโยธา แลแล้วเซอร์อาชีบิลด์ แคมป์เบล มีใบบอกไปยังรัฐบาล
 อังกฤษที่อินเดีย ว่าเคยვნมกกองทัพไทยยกไปแล้ว เซอร์อาชีบิลด์
 แคมป์เบลคิดจะว่ากล่าวถกกองทัพไทยให้ยกจากเมืองเมะระตะนะ
 ไปที่เมืองหงสาวดี แลว่าให้ไทยตีเมืองพม่าก่อนไปทางเมือง
 ตองอูอีกทาง ๓ ให้ตัดต่อกองทัพอังกฤษที่ยกขึ้นไป เป็น ๒ ทาง
 ด้วยกัน แลจะขอให้ไทยแบ่งโคสำหรับฆ่ากินเป็นอาหาร แลพาหนะ
 มาช่วยกองทัพอังกฤษที่จะยกขึ้นไปทาง (ลำน้ำเอราวดี) ข้างด้าน
 ซ้ายของกองทัพไทยด้วย.

ส่วนนายพันโทสมิท ซึ่งแม่ทัพอังกฤษให้มาเป็นผู้พดจากับ
 เจ้าพระยามหาโยธา ได้รับคำสั่งแล้วกวาดผู้ถือหนังสือออกจาก
 เมืองว่างกุ่มมาลงเมืองเมาระตะเมื่อปลายเดือน ๓ แล้วทำหนังสือ
 ตอบให้ขุนหมื่นถือกลับไปยังเจ้าพระยามหาโยธาว่า เซอร์ อาชีบิลด์
 แคมป์เบลแม่ทัพใหญ่ฝ่ายอังกฤษได้รับหนังสือซึ่งนายทัพกรุงทวา-
 รวาศ์ควอยทชยาซึ่งคุมทหารมอญ ๕,๐๐๐ มาตั้งอยู่ใกล้เมืองเมาระ
 ตะส่งมา ได้ทราบความทุกประการแล้ว แม่ทัพใหญ่ฝ่ายอังกฤษ
 ให้เราผู้รักษาเมืองเมาระตะตอบมาว่า อังกฤษกับไทยแลมอญ
 ทั้ง ๓ ชาตินักเป็นมิตรไมตรีกันมาช้านาน ความชอบแม่ทัพใหญ่
 กัทราบอยู่แต่ใจ จึงมีความยินดีพอใจในกัทางไมตรีนั้นจะมัน คง
 ยิงชนในกรุงน.

ในหนังสือนายพันโทสมิทถึงเจ้าพระยามหาโยธากล่าวความ
 ต่อไปว่า รัฐบาลอังกฤษที่อื่นเคยมีความประสงค์แต่จะเป็นไมตรีค
 กักับประเทศที่ใกล้เคียงอยู่เป็นนิจ มิได้ไปก่อเหตุการณอื่นใดแก่
 พม่า แต่พม่ายังอาจกดขี่ข่มเหงคนในบังคับอังกฤษอย่างทารุณร้าย
 กาจนานอง ๆ จนอังกฤษเห็นว่าจะทนเสียเกียรติยศให้พม่ากดขี่
 ต่อไปไม่ได้ จำเป็นต้องรบกับพม่า จึงให้กองทัพยกมาตีเมืองพม่า
 เป็นหลายทางอังกฤษมาทำสงคราม ครองนมิใช่จะ ต้องการบ้านเมือง
 ไปเป็นของอังกฤษ ด้วยเขตแดนของอังกฤษก็ใหญ่โตอยู่แล้ว ยก
 มาด้วยประสงค์จะกำจัดรายปราบปรามผู้ปกครองประเทศพม่ามิให้เย่อ

หญิงต่อไปตั้งแต่ก่อนเท่านั้น ความประสงค์ของอังกฤษที่มาทำสงครามก็สำเร็จไปหลายประการแล้ว เพราะได้รับฟุ้งกองทัพพม่าแตกพ่ายไปจากเมืองย่างกุ้ง แล้วก็ได้หัวเมืองของพม่าตามชายทะเล แล้วทำลายล้างด้วยพิษของพม่าเสียยับเยินไม่ถวนวากแห่ง ยึดกองทัพของอังกฤษที่ถลำลงมาออกหลายทาง ทั้งทางบกทางน้ำ จะต้อนไปให้ถึงราชธานีของพม่าให้จงได้

ที่พม่าได้ก่อกองทัพมอญมาแต่ก่อนอย่างไร อังกฤษเป็นมิตรของมอญก็ส่งสารอยู่เสมอ ในคราวนี้เป็นโอกาสแล้วที่มอญจะทำศึกแทนพม่าได้บ้าง และบางทีมอญจะกลบได้เป็นอิสระเหมือนแต่โบราณมาก็อาจจะเป็นได้

แต่อังกฤษอยากจะทำร้ายความประสงค์ของท่านผู้เป็นแม่ทัพที่รับสั่งสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามให้ยกมาตั้งอยู่ในเขตเมืองเมะตะมะครองนี้ แลอยากจะแสดงให้เห็นว่าอังกฤษมีความนับถือในสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยาม ท่อนแม่ทัพใหญ่จึงให้เราผู้เป็นนายทหารผู้ใหญ่อยู่ในกองทัพมายังเมืองเมะตะมะ เพื่อจะได้ปรึกษาหาฤกษ์กับท่านแม่ทัพไทย ว่าควรจะช่วยกันรบพุ่งปราบปรามพม่าด้วยประการอย่างใดก็ เราจึงได้พาผู้ถือหนังสือของท่านลงมายังเมืองเมะตะมะ (แล้วให้ถือหนังสือขอร้องมายังท่าน)

เราขอเชิญให้ท่านผู้เป็นแม่ทัพมาพบปะกับเรา เพื่อจะได้ปรึกษาหาหาฤกษ์การงานให้เป็นประโยชน์ด้วยกันทั้งสองฝ่าย^{๕๖๓} ถ้าหากว่า

ความที่ปลุกษาหาฤกษ์ช้อโตจะต้งบอกไปหาฤกษ์ใหญ่ ก็จะได้
รียบอกไปหาฤกษ์ตามสมควรแก่การ.

เราขอถวายพระพรแด่สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ขอให้
พระองค์ทรงพระเจริญสุข และขอให้พระราชอาณาจักรของพระองค์
มีความเจริญมั่นคง และขอให้ราชวงศ์พระมหากษัตริย์มอญแต่ก่อนกลับ
ไปคืนนครอโยธยารามมัญประเทศดังแต่ก่อน เทอญ.

ในที่สุดเราขอให้ท่านวางใจในการที่จะทำสงครามต่อไปนี้ ถ้า
มีเหตุการณ์อย่างใด ที่อังกฤษจะช่วยเหลือ อุตุนไทยใดคงจะช่วย
เหลือทุกประการ หนังสือมาเมื่อวันที่ ๖ มีนาคม คฤศตศก ๑๘๒๕
(ตรงกับวัน ๓๓๕ ค่ำ ขวอถ พ. ศ. ๒๓๖๗).

เจ้าพระยามหาโยธาได้รบหนังสือนายพันโทสมิท จึงแต่งตั้งให้
จมีนราชามาตย์ปลัดกรมตำรวจกับพระยาพระราม ซึ่งเป็นบุตรคน
ใหญ่ของเจ้าพระยามหาโยธา ถอนหนังสือตอบไปยังนายพันโทสมิท.

ความในหนังสือเจ้าพระยามหาโยธาว่า มีความยินดีที่
ได้รบหนังสือของนายพันโทสมิท และได้รบบอกข้อความเข้าไป
ยังเสนาบดีนครกรุงเทพฯ ให้กราบบังคมทูลพระกรุณาแล้ว.

เราผู้เป็นแม่ทัพมาจากกรุงเทพฯ ทราบว่าดี ครอຍทชยา ก็ทราบ
ความอยู่ชคเจน ว่าอังกฤษกับรามัญได้เป็นไมตรีกันมาตั้งแต่
ครั้งกรุงหงษาวดียังรุ่งเรืองอยู่แต่โบราณ หวังว่าถารบชนะศัตรู
ในครั้งนแล้ว เมืองรามัญก็จะกลับรุ่งเรืองดังแต่ก่อน พวก

รามัญ ก็จะมาทัก ขอบคุณ นายพันโทสมิท ตลอดไปชั่วลูก แลหลาน
เพราะรามัญมิได้ รุกคฤณ ต่อผู้ ทมพระคุณเลย.

ขณะนั้นเรากำลังอยู่ที่เมืองเตริน ยังห่างไกล จะไปพบปะ
ปลุกษาหาจากันทั้งความประสงค์ของทนายยากนัก เราหมายจะ
ยกเข้าไปตั้งที่ขานตระนะในไม้ช้า แต่ยกกันไต่แต่ทงใหญ่มีนราชา
มาตย์นาย ๓ กับพระยาพระรามผู้เป็นบุตรของเราอีกนาย ๓ ถึง
หนึ่งสัปดาห์ขานมาแทนตัวเราก่อน ด้วยจะใคร่ทราบว่าท่านจะ
ประสงค์ให้กองทัพตรงเทพทวารวดีศรีอยุธยาไปไหน เมื่อ
เวลาใด (ขอให้แจ้งความให้เราทราบด้วย) สันเนอความใน
จดหมายเท่านั้น.

พมหาราชามาตย์กับพระยาพระรามไปถึงเมืองเมาระตมะ นาย
พันโทสมิทก็ต้อนรับด้วยดีอย่างแขกเมืองทมิฬเกียรติยศ ครั้น
ได้ทราบ ความในจดหมายของเจ้าพระยามหาโยธานลว จึง
ได้ถามพมหาราชามาตย์แลพระยาพระรามต่อไปถึงความคิดของเจ้า
พระยามหาโยธาที่จะรบพุ่งพม่า ทั้ง ๒ นายบอกว่าการทัพไทย
คอยจะรบพม่าอยู่ ถ้าอังกฤษจะให้ไปช่วยรบทางไหนก็จะไป
สุดแต่ให้ ได้ทำแกพม่าให้ขยยับไปผลเป็นประมาณ แต่เจ้า
พระยามหาโยธาหมายว่าจะลงมาพบกัณายพันโทสมิทเอง ขอ
ให้คอยพุดจากับเจ้าพระยามหาโยธาให้ตกลงกันเถิด นายพันโท
สมิทถามต่อไปถึงที่จะให้กองทัพไทยยกขึ้นไปตีเมืองตองอูทางเมือง

หงสาวดี จมื่นราชามาตย์กับพระยาพระรามตอบว่า ถ้าจะให้กองทัพ
ไทยยกไปทางนั้น อังกฤษจะต้องเอาเรือรบกองทัพของตนที่จะขามน้ำ
ลัดฉนวนที่เมืองเมะตะมะ และจะต้องจ่ายเสบียงอาหารให้ นาย
พันโทสมิทว่าเสบียงอาหารที่อังกฤษได้ไปจากพม่าที่เมืองเมะตะมะ
มีถมไป เรือที่จะส่งกองทัพก็มีมาก และจะตัดลำเรือไว้สำหรับ
กองทัพไทยจะได้มาพักอยู่ที่เมืองเมะตะมะด้วย ครั้นพูดจา
กันแล้ว จมื่นราชามาตย์กับพระยาพระรามพักอยู่ที่เมืองเมะตะมะ
ได้ ๒ วันก็ลากลับไป

ครั้นต่อมาถึงวันที่ ๑๒ มีนาคม (ตรงกับวัน ๑๗ ค่ำ) นาย
พันโทสมิทได้ทราบจากพวกราษฎรว่า กองทัพไทยยกกลับไป
เสียหมดแล้วตกใจ ให้เตยหาผู้ที่จะไปมาอยู่กับไทยมาสืบ
ถามก็เล่ากันต่าง ๆ บางคนว่าเห็นมีชาวลองออกมาที่กองทัพแล้ว
กองทัพก็เลิกกลับไป บางคนว่าเห็นแม่ทัพนายกองถึงเคียงกัน
แล้วก็ยกกองทัพกลับไป บางคนว่าได้ยินว่าที่ในกรุงเทพฯ
ส่งใบบอกเจ้าพระยามหาโยธาฯ มาฟังอังกฤษ โดยประสังข์จะ
ครองเมืองหงสาวดี จึงเวียนกองทัพกลับไปเสีย บางคนก็ว่า
ได้ยินว่าที่ในกรุงเทพฯ ๗ เปลี่ยนรัชกาลแล้วเกิดจลาจล กองทัพ
จึงต้องยกกลับไป

ครั้นถึงวันที่ ๑๓ มีนาคม (ตรงกับวัน ๑๘ ค่ำ) นาย
พันโทสมิทได้รับจดหมายของเจ้าพระยามหาโยธาฯ มีไปฉบับ ๑ ความ

ว่าขอขใจนายพันโทสมิททได้ต้อนรับพระยาพระรามผู้บุตร ทั้งที่
 รับจะจัดเรือแลเสบียงอาหารให้กองทัพนั้น เจ้าพระยามหาโยธา
 ได้คิดอยู่ว่าจะลงไปพบกับนายพันโทสมิทในวันแรม ๓๓ ค่ำ เดือน ๔
 จะได้ไปดูรักษาหาฤกษ์วันด้วยระชากรวาทพิ แต่เดิยวันชาหลวง
 เชิญทองตรามาจากกรุงเทพ ว่าสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราช
 คำไว้ว่า จวนจะถึงระคุณแล้ว ถ้ารบเข้าไปจนฝนตกชุก กองทัพ
 ก็จะกลับไม่ไคทางบกทางเรือ ผู้คนก็จะไม่ไคทำไรนา จึงไปรค
 ให้หากกองทัพกลับคืนไปกรุงเทพ เจ้าพระยามหาโยธาไม่อาจจะ
 ขตรบตั้ง จึงต้องเลิกกองทัพกลับไป แต่ถหากมีเหตุการณ์
 เกิดขึ้นอย่างใด ที่นายพันโทสมิทมีประสงค์จะพุดจาให้จงเจ้าพระยา
 มหาโยธา ก็ขอให้แต่งคนถือหนังสือไปส่งยังท่านเมืองไทรโยค
 ฎาเมืองกาญจนบุรี ให้ถองมอญที่รักษาท่านรับไปเถิด
 อนึ่งแต่ไป ถ้ามอญกตฎาไทยกต ที่อยู่ในพระราช
 อาณาเขตระมกจะระออก ไปถึงเมืองเมาระตมะ ขอให้อังกฤษ
 ช่วยสงเคราะห์ด้วย ถาหากคนของอังกฤษจะมีกิจจะเข้ามาใน
 พระราชอาณาเขต ฝ่ายไทยก็จะเช่นชระให้เหมือนกัน ทาง
 พระราชไมตรีจะได้มั่นคงสนิทสนมยิ่งชนกว่าแต่ก่อน ได้สั่งงา
 กิ่งที่ ๑ กษขสงมาให้นายพันโทสมิทด้วย ขอให้มีความจำเริญ
 ยง ๆ เเทอญ สันความในหนังสือเจ้าพระยามหาโยธาท่าน

๑ คำว่าข้าหลวง อังกฤษไปแปลแปลเสนาบดี, 21/04/2563

นายพันโทสมิทได้รับหนังสือเจ้าพระยามหาโยธา เข้าใจ
 ว่ากองทัพกลับมาเพราะที่ในกรุงเทพฯ ๗ เปลี่ยนรัชกาล แล้วเกิด
 เหตุจลาจลขึ้น จึงมีใบบอกเล่าเหตุการณ์ทั้งปวงไปยังแม่ทัพ
 อังกฤษ แลแสดงความเสียใจว่า การจะสำเร็จประโยชน์
 อยู่แล้ว มามีเหตุเกิดขึ้นขวางขึ้นเสีย

อันเหตุเกิดเจ้าพระยามหาโยธาเลิกทัพกลับมาครั้งนี้ ที่
 จึงเกิดเพราะกองทัพอังกฤษที่ตั้งอยู่เมืองมฤตขันธ์เรือกองทัพพระ
 ยาชุมพร ชย เมฆเดอนยี่ มีเรื่องราวปรากฏอยู่ในใบบอกนาย
 พันตรีพรทศผู้บังคับทหารอังกฤษที่รักษาเมืองมฤต ขันธ์ทั้งกล่าว
 ในหนังสือเสนาบดีไทยมีถึงอังกฤษประกอบกัน ได้ความเป็น
 ยึดดังนี้ คือ

เมฆเดอนยี่ขอกัน นายพันตรีพรทศคุมทหารรักษาเมือง
 มฤตได้ทราบความว่า มีกองทัพเรือของไทยไปเที่ยวต้อนจับคนใน
 แขวงเมืองมฤต จึงแต่งให้นายร้อยโท เกรเวอ คุมทหารสี่ร้อย
 ลงเรือไปสืบความ ไปพบเรือรบไทยอยู่ห่างเมืองมฤตทางลึก ๓
 ชั่วโมง เป็นเรือขนาดใหญ่ มีคนเขียงที่กล่าว ๖๐ จนถึง ๘๐
 คนเขียงอยู่ด้วยกันประมาณ ๓๐ ลำ นายร้อยโท เกรเวอ จึงให้ยก
 ชิงอังกฤษ กับของชาวชนเป็นสัญญา เรือรบไทยก็ยกธงตอนแล้วรอ
 อยู่ นายร้อยโท เกรเวอ ไปพบนายทัพไทย (คือพระยาชุมพร ชย)
 จึงบอกว่าเมืองมฤตของอังกฤษได้แล้ว ผู้คนพลเมืองนับว่าเป็นคน

ของอังกฤษ ๆ กับไทยก็เป็นมิตรกัน ขอให้ปล่อยพวกชาวเมืองมณฑล
 ทักษิณานนทบุรี นายทัพไทยซึ่งแจ้งว่าเมื่อยกไปไม่ทราบว่าอังกฤษ
 ตีโคเมืองมณฑล จึงได้จับผู้คนโดยสำคัญว่าเป็นพวกพม่าข้าศึก ฟรัง
 นจะแวะไปที่เมืองมณฑลแล้วปล่อยคนทักขมาให้ตามประสงค์ ครั้น
 วันรุ่งขึ้นนายทัพไทยก็ไปแวะที่เมืองมณฑล มีเรือรบไปช่วยแค่ ๗ ลำ
 บอกว่าอีกสักวัน ๓ พอเรือมาถึงพร้อมกันแล้วจะปล่อยขลุ่ยให้หมด
 ทั้ง ๕๐๐ ที่โคมา แต่จะต้องขอหนังสือสำคัญของผู้รักษามณฑล
 มณฑลไปช่วย จะได้บอกเข้าไปยังกรุงเทพ ฯ ให้ทราบว่า เพราะ
 อังกฤษตีโคเมืองเสียแล้ว กองทัพยกมาจึงมีโคทำแก่ข้าศึก
 โคคงค้าง นายพันตรีฟริทซ์ว่าเมื่อกองทัพไทยปล่อยขลุ่ยให้
 หมดแล้วจะทำหนังสือสำคัญให้ตามประสงค์ นายทัพไทยพักอยู่
 ที่เมืองมณฑล ๓ วัน มีเรือรบตามมาอีก ๓ ลำ ปล่อยให้ปล่อยขลุ่ย
 ให้อังกฤษแต่ ๗๐ คน นายพันตรีฟริทซ์ให้ไปบอกว่า ที่นายทัพ
 ไทยรบไว้แล้วแต่ไม่โคจริงคงสูญญวอย่างนั้นไม่พอใจเลย (ข้าพ-
 เจ้าเข้าใจว่าเห็นจะใช้ภาษาซึ่งเขียนหลายคำอย่างไร อันไม่น่า
 ฟังใจ) ในเวลานั้นพอเรือรบไทยก็ออกไปจากเมืองมณฑลหมด
 ขณะนั้นพอเรือกำปั่นอังกฤษมาถึง นายพันตรีฟริทซ์ให้ทหาร
 ลงเรือโยกของกำปั่นรบ กับทิ้งเรือในพนเมืองออกเที่ยวติดตามแต่
 เป็นเวลากลางคืนก็หาพบเรือรบไทยไม่ ต่อมาวันหลังพวกทหาร
 อังกฤษที่เที่ยวติดตาม ไปพบเรือกองทัพพระยาชุมพรพลัดที่อยู่ ๖ ลำ

จึงจับเรือแลคนทั้งนายไพร่ที่อยู่ในเรือนนั้น รวมจำนวน ๓๔๕ คน
 มีพระเทพไชยบริรักษ์เมืองท่าแฉะเป็นหัวหน้า เขาไปจำไว้ที่เมือง
 มฤตว่าถ้ำไทยสั่งขลุ่ยชาวเมืองมฤตคืนให้หมดเมื่อใด จึงจะ
 ปลปล่อยไทยที่จับไว้ให้กลับมา.

เรื่องราวเหตุการณ์ที่บรรยายมานั้นเป็นคำขังฝ่ายอังกฤษกล่าว
 แต่ที่พระยาชุมพรบอกเข้ามากรุงเทพฯ นั้น ว่าพระยาชุมพร
 คุณกองทัพเรือไปลาดตระเวนที่เมืองมฤตเมืองทวายแลเมืองตะ
 นาวศรี เมื่อไปถึงเขตเมืองมฤต พบเจ้าพนักงานฝ่ายอังกฤษ
 บอกว่าขอให้แระที่เมืองมฤต พระยาชุมพรก็ไต่ถามไปตาม
 ประสงค์ อังกฤษผู้เป็นนายใหญ่ที่รักษาเมืองมฤตก็ได้ต้อนรับ
 โดยทางไมตรี ครั้นลามาจากเมืองมฤตแล้ว พระยาชุมพรแล่น
 เรือจะกลับมายานเมือง มาถึงกลางทางพบพวกชาวเมืองมฤต
 ที่พาครอบครัวทหนักกองทัพอังกฤษมา ว่าสมีเกาะเข้ามาอยู่กับ
 ญาติพี่น้องที่เกาะเข้ามาอยู่ในพระราชอาณาเขตแต่ก่อนแล้ว พระ
 ยาชุมพรจึงรับครัวเหล่านั้นมาด้วย อังกฤษให้ทหารลงเรือรบ
 ๔๐ ลำตามมาจนในแดนไทย เขานระทมขังเรือกองทัพพระยา
 ชุมพรที่ลาทลงอยู่ จึงเรือไป ๒ ลำ กับทั้งผู้คนนายไพร่ใน
 เรือนรวม ๓๔๕ คน ไปบอกพระยาชุมพรเข้ามาถึงกรุงเทพฯ

๑ ในจดหมายเหตุอังกฤษว่า มีกรรมการเมืองมฤตคน ๑ เรียกชื่อว่า ไชระมฤตศรี
 อยู่ในพวกที่พระยาชุมพรเอาตัวมาด้วย.

ในต้นเดือน ๓ เวลานั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวยังไม่ได้ทรงทราบข่าวทางกองทัพเจ้าพระยามหาโยธา ว่าได้ไปพบประปรองกองทัพอังกฤษ เห็นอังกฤษบังอาจขับเรือแลผู้คนกองทัพไทยทางเมืองชุมพรที่ทรงซัดเคือง จึงโปรดให้มีทูตตราให้หากองทัพเจ้าพระยามหาโยธากลับมาเสียจากเมืองเมาะตะมะ ฝ่ายข้างอังกฤษเมื่อความทราบไปถึงอินเดีย ว่ามีกองทัพไทยออกไปกวาดตรวัดเมืองมฤต แลกองทัพไทยที่ยกออกไปเมืองเมาะตะมะเลิกทัพกลับมาเสีย ลอคฮัมเฮิสต์ก็ชดใจ มีหนังสือสั่งมาว่าอย่าให้ชวนชวายให้ไทยช่วยเหลือต่อไปอีกเลย ในครั้งนั้นการที่ไทยกับอังกฤษจะช่วยกันรบพม่าเกือบจะเลิกกันไปเสียคราว ๓ แต่เซอร์ อาชิวลด์ แคมป์เบล แม่ทัพอังกฤษเห็นพม่ายังมีกำลังมากนัก อยากรจะโคกกองทัพไทยไปถ่วงกำลังพม่าไว้อีกทาง ๓ ตามที่โคกตเวแตเดิม จึงขแรงตอขไ้รัฐบาลอินเดียขอให้คงคิดอ่านเอากองทัพไทยไปช่วยอีกต่อไป.

ตอนที่ ๗

เจ้าพระยามหาโยธากลับมาถึงกรุงเทพ ฯ เมื่อเดือน ๕ ปีระกา พ. ศ. ๒๓๖๘ ก่อนงานพระเมรุพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย กราบบังคมทูลเกล้าส่งถึงทูลพวงมอญ ทง

เจ้าเมืองกรมการแลราษฎรพากันนิยมนิคมยัดกองทัพไทยยกออกไป
 แลตั้งอังกฤษก่อนรบกองทัพไทยโดยไมตรีให้ทรงทราบ ๗ แลต่อมาไม่
 ช้าในปลายเดือน ๕ นั้น นายพันโทสมิทผู้รักษาเมืองเมาระคมะมี
 ทนส่งจดมาถึงเจ้าพระยามหาโยธา ให้กรมการเมือง ๓ คนถือมา
 ส่งที่คาน หนังสือฉบับหนึ่งมีสำเนาปรากฏอยู่ในจดหมายเหตุอังก
 ฤษที่ไต่มาขึ้นไม่ แต่เข้าใจความได้ โดยสำนวนหนังสือที่ตอบไป
 ว่า เซอร์ อาชชิลต์ แคมป์เบล แม่ทัพอังกฤษให้นายพันโทสมิท
 แจ้งเรื่องเหตุการณ์ทางเมืองมฤตตามรายงานของนายพันตรีพริทท์
 กล่าวมาแล้ว แลกล่าวโทษพระยาชุมพรว่า สมเด็จพระเจ้ากรุง
 ไทย ไปจับผู้คนเป็นเชลยแต่โดยพลการ ฝักฝักเสนายศ
 แลเจ้าพระยามหาโยธาไต่สัญญาไว้แต่ก่อน แต่ขออย่าให้เหตุ
 การณ์เพียงเท่านั้นทำให้ผู้คนหมองทางไมตรีที่เจ้าพระยามหาโยธา
 ไต่มีกับอังกฤษ ๗ คอยฟังอยู่ว่า เจ้าพระยามหาโยธาจะคิดอ่าน
 ในเรื่องราชการทัพต่อไปประการใด ขอให้แจ้งความไปให้ทราบ.

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงทราบความตามท
 กล่าวมา จึงมีรับสั่งให้สืบถามพวกจรวเมืองมฤตที่พระยาชุมพร
 ส่งเข้ามา ก็ได้ความสมจริงว่า พวกจรวที่สมัครมาเองม่นอย ที่
 พระยาชุมพรกวาดต้อนเอามาแน่นมาก เกิดเหตุชนเพราะพระยา
 ชุมพรลเมตตองคราที่ไต่ส่งไปครั้งหลัง ก็ทรงพระพิโรธ ค้ำรัสสั่ง

ให้ถอดพระยาชุมพร (ชุย) เสียจากตำแหน่ง แล้วเอาตัวเข้ามา
จำไว้ในกรุงเทพ.

ส่วนการสงครามทางเมืองพม่า ทรงพระราชดำริเห็นว่า ถ้า
ช่วยอังกฤษรบพม่าต่อไปจะเป็นประโยชน์แก่ราชการ ก็ควรจะเพิก
เฉยเสีย จึงโปรดให้เรียกตัวกรมการเมืองที่ลอบหนีของนาย
พันโทสมิทเข้ามายังกรุงเทพ ฯ ทั้ง ๓ คน ให้ไปตามข้อราชการ
ทางเมืองพม่าจนสิ้นภาระแล้วแล้ว โปรดให้เจ้าพระยามหาโย-
ขามให้หนึ่งลอบหานายพันโทสมิทไปด้วย ๓ แล้วให้เสนาบดีคนหนึ่งลอบ
ถึง เซอร์ อาชิลด์ แคมป์เบล แม่ทัพอังกฤษด้วยด้วย ๓ มอบ
ให้กรรมการมอญถือกลับไป.

ในหนังสือเจ้าพระยามหาโยขามเนื้อความว่า ไตรยหนึ่งลอบที่
มีมาทราบความทุกประการแล้ว ตั้งแต่เจ้าพระยามหาโยขากลับ
มาถึงกรุงเทพ ฯ ก็ยังคงคิดทางไมตรีต่อกองทัพอังกฤษ และยัง
คิดจะไปช่วยรบพม่าอยู่เสมอ เรื่องผู้คนทางเมืองมณฑลนั้น ที่จริง
เคยไปมาหาญาติพี่น้องที่อยู่ในกรุงศรีอยุธยาเสมอ ทว่ากองทัพ
เมืองชุมพรไปกวาดครัวแล้ว เจ้าพระยามหาโยขาก็หาได้ทราบ
ความไม่ ฟังได้ทราบเมื่อนายพันโทสมิทมีหนังสือออกมาครั้ง
จึงได้นำความขึ้นเรียนเสนาบดี แล้วเอาหนังสือที่มีมาเสนอให้ทราบ
ด้วย ท่านเสนาบดีมีบัญชาว่า ชึ่งนายพันโทสมิทมีหนังสือมา
ถึงเพราะเห็นแก่ไมตรี ถ้าเช่นนั้นทางพระราชไมตรีในระหว่าง

กรุงเทพฯ ๑ ก็ยังกฤษฎีกาจะถาวรวัฒนาการสืบไป ท่านจึงสั่งให้
 เปิดกรมการผู้ดอหนังสือเข้ามาถึงกรุงเทพฯ ๑ เมื่อพรวันเดือน ๖
 แรม ๓ ค่ำ ปีระกาชัษศก จลศักราช ๓๓๘๗ ได้ตามขอราชการ
 แลวเลยยกดูแลให้เงินตราฝากเก็บเป็นข้าเห็นจรวงวัดทั้ง ๓ คน.

ในหนังสือกล่าวต่อไปว่า เมื่อก่อนที่เจ้าพระยามหาโยธาจะ
 ใ้รับหนังสือของนายพันโทสมิท ก็มีพวกชาวเมืองมณฑลไทรยงต่อ
 ท่านเสนาบดี ว่าจะขอกลับไปบ้านเมือง ท่านเสนาบดีจึงมีบัญชาให้
 ยระภาคเคมบรรดาพวกชาวเมืองเมาระตะเมืองทวาย เมืองตะนาว-
 ศร์ และเมืองมณฑล ที่เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ๑ อนุญาตว่าแล้วแต่
 ใครจะสมัครกลับไปบ้านเมืองถ้าจะอยู่ในกรุง ๑ ก็ตามใจ มิได้
 ห้ามปราม แต่ก่อนมาพวกชาวเมืองเมาระตะที่ใดเข้ามาอยู่ใน
 กรุง ๑ มีความประสงค์จะกลับไปเยี่ยมญาติพี่น้องที่เมืองเมาระ-
 ตะก็มี พวกที่อยู่เมืองเมาระตะประสงค์จะเข้ามาเยี่ยมญาติพี่
 น้องที่อยู่ในกรุง ๑ ก็มี แต่ไมใครกล้าจะไปมาหากัน ด้วย
 เกรงพม่าจะคอยจับกุมกดขี่ ตั้งแต่เจ้าพระยามหาโยธาช่วยยกกอง
 ทพิไปตั้งอยู่ที่เมืองเตริณ ไคหนังสือไปตั้งณมัตพิใหญ่ฝ่ายอัง-
 กฤษที่เมืองร่างกุ้ง แลได้พุกาเช่นทางไมตรีกันมา ราษฎรทั้ง
 ๒ ฝ่ายก็ได้ไปมาค้าขายลงกันโดยสะดวก แต่นายทัพนายกอง
 บางคนไปยังคยขึ้นใจเอาผู้คนมา ด้วยเข้าใจว่าจะได้ข้าเห็นใจความ
 ซอขอย่างเมื่อทำสงครามกับพม่าครั้งก่อน ๆ ด้วยเหตุนี้ท่านเสนา

ยัดจึงให้ประกาศให้แล้วแต่ใจไพร่สมัคร ไครจะมาถวายกลับไยก็
 ไม่ขัดขืน บัดนั้นผู้ทสมัครกลับไยทั้งชายหญิงเด็กผู้ใหญ่รวม
 ๓๐๕ คน เจ้าพระยามหาโยชาจึงได้มอบให้กรมการผู้ถือหนังสือ
 พากลับมา แลได้มอบหนังสือท่านเสนาบดีกรมการถึงแม่
 ทัพใหญ่ฝ่ายอังกฤษ ให้กรมการมอดจือมาด้วยอีกฉบับ ๑.

ในท้ายหนังสือว่า ส่วนเวียงราชการทัพนั้นขออย่าให้อังกฤษ
 มีความวิตกในข้อใดข้อหนึ่งเลย กรุงเพท ฯ คงจะช่วยทุกประการ
 ขอฝากให้พระคุณฝน พอลงเดือน ๑๓ เดือน ๑๒ เจ้าพระยามหาโยชา
 จะยกกองทัพออกไปช่วยรบพุ่งเอาไชยชนะพม่าให้สำเร็จความประ-
 สงค์ให้จงได้ ทางพระราชไมตรีในระหว่างกรุงเพท ฯ กับอังกฤษ
 ซึ่งมีมาช้านานแล้ว จะไต่เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

ความในหนังสือเสนาบดีว่า เมื่อเดือนยี่ บรอกคัสก จุสคัก-
 ราช ๓๓๘๒ ส้มแดงพระพททเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระคุณบรมอันประ-
 เสวีรุ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เจ้าพระยามหาโยชายก
 กองทัพไปช่วยอังกฤษรบพม่าซาคัก แลเมื่อเจ้าพระยามหาโยชา
 ตั้งอยู่ที่เมืองกาญจนบุรี ได้ให้ศกการตรวจตรารักษาทางที่
 พม่าซาคักเคยยกเข้ามาโดยกวตขัน แลได้หนังสือบอกมายัง
 เรา ว่าอังกฤษตีเมืองเมาระตมะแลหัวเมืองชนองพม่าได้หลาย
 เมืองแล้ว เราได้ทราบก็มีความยินดี ด้วยพม่าเป็นซาคักกษกรง-
 เทพ ฯ มาช้านาน เคยวนเมืองเมาระตมะอังกฤษได้ไว้ ก็เหมือน

อย่างเห็นดินแดนอันเกี่ยวข้องกับกรุงศรีอยุธยา ไพร่บ้านพลเมืองทั้ง
๒ ฝ่ายก็จะได้ไปมาถึงกันโดยสะดวก.

เมื่อเจ้าพระยามหาโยธาฯ ยกลงไปถึงเมืองเทริน มีหนังสือ
ขอลงเข้ามาอีก ว่าได้ขอลงความไปให้ท่านผู้เป็นแม่ทัพใหญ่ฝ่ายอังก
กฤษทราบ ว่าทรงพระกรุณาโปรดให้กองทัพไทยยกออกไปเพื่อจะ
ช่วยรบพม่า และแม่ทัพใหญ่ฝ่ายอังกฤษให้ตอบมาว่าขอใจนัก
เรา เคารพยำเกรงความยินดี แต่ในเวลาที่กำลังปลุกยวักกันอยู่นั้น
เพื่อญมีราชการชนทางกรุงเทพฯ จึงจำเป็นต้องให้กองทัพเจ้าพระ
ยามหาโยธาฯ กลับมาเสียคราว.

อนึ่งเรื่องที่ว่าพระยาชุมพรไปกวาดต้อนเอาผู้คนมาจากเมือง
มฤตนั้น เรากล่าวไว้แล้ว ได้ความว่าคนเหล่านั้นที่จะมาหา
ญาติพี่น้องในกรุง ก็นับง่าย แต่พระยาชุมพรหมายจะหาบ้านเห็นใจ
ความชอบ ทำการเกินไป เพราะแต่ก่อนมาเมื่อหัวเมืองเหล่านั้น
ยังเป็นเมืองของพม่า ๆ มาทำสงครามกับไทย ชาวเมืองเหล่านั้นก็
ช่วยพม่ารบพุ่งไทย นับว่าเป็นชาติก๊กกัน แต่เดี๋ยวนี้หัวเมืองเหล่า
นั้นกับกรุงศรีอยุธยาเหมือนกันแผ่นดินอันเดียวกันแล้ว เพราะอังก
กฤษกับกรุงเทพฯ เป็นไมตรีกัน ราชทูตทั้ง ๒ ฝ่ายคงจะไปมาถึง
กันได้ โดยสะดวกต่อไป เราจึงได้สั่งให้ประกาศอนุญาตแล้วแต่ใคร
จะกลับไปภูมิจะอยู่ที่ไหนไปตามใจสมัคร คนเหล่านั้นเรากล่าว
ข้างล่างนี้

อนึ่งเจ้าพระยามหาโยธาแจ้งความว่า ไท้ทวายเข้ามาจาก
 เกาะหมาก ว่ากองทัพอังกฤษที่ตั้งอยู่เมืองร่างกุ้ง ไพร่พลพากัน
 เจ็บป่วยมาก เราไท้ทวายก็มีความวิตกกังวล แต่ก็ยังไม่เชื่อ เพราะ
 ระยะทางห่างไกลกันนัก ยากที่จะรู้ความจริงได้ เรายังให้นาย
 กองมอญ ๔ นาย ถือหนังสือสำหรับตัวออกมาคณกรมการแลพวก
 เมืองมฤทที่จะกลับไปบ้านเมือง เพื่อจะไต่สัจจะราชการตามที่จริง
 ว่าเป็นอย่างไร

อนึ่งเจ้าพระยามหาโยธามาแจ้งความแก่เราว่า กรมการ
 มอญ ๒ คน ไพร่ ๓๐ คน ถือหนังสือของนายพันโทสมิทมาส่ง
 ที่บ้านฉนวน เราไท้ทวายก็มีความยินดี และขอราชการเร่งมา
 ในหนังสือหนัก ไต้ทวายมาถึงเราแล้ว เราพิจารณาความแล้วจึงส่ง
 อนุญาตแก่กรมการแลชายหญิงที่เขามาจากเมืองมฤทว่า จะอยู่
 ในกรุง ฯ ๑ ฤๅจะกลับไปบ้านเมืองก็แล้วแต่ใจสมัคร เราไต่มอญ
 คราวใหม่ให้กรมการมอญพากลับไป ๑๘ คน แต่ยังมีครัวเก่าที่เขา
 มาอยู่นานแล้วสมัครจะกลับไปอีก ๒๐ คน เรายังไต่มอญมา รวม
 เย็บเสร็จเป็น ๓๐๕ คน พวกทวายแลชาวตะนาวศรีที่เข้ามาตั้งภูมิลำ
 เนาอยู่ในกรุง ฯ ๑ อยู่นานแล้วก็มีอยู่บ้าง เราไต่ไต่ประกาศให้ทวาย
 เหมือนกันว่า ใครจะสมัครอยู่ฤๅจะกลับไปก็ตามแต่ใจสมัคร ที่เรา

๑ ในหนังสือมีชื่อนายกองมอญทั้ง ๔ คน แต่อังกฤษเขียนเพื่อนัก เข้าใจได้แต่
 ว่า พระยารัตนจักรคน ๑ สมิงนจรอินทรคน ๑.

๒ ชื่อกรมการคนนี้ เขียนเป็นหนังสืออังกฤษ อ่านว่า มุเอ.

ทำเช่นนั้นเพราะเห็นแก่ทางไมตรี แลเพราะประสงค์จะช่วยอังกฤษ
ปราบปรามพม่าข้าศึกให้พ่ายแพ้จึงได้

เรามีหนังสือแจ้งขอราชการมาให้ทราบไว้ก่อน แต่พอสิ้น
ระตูฝนเมื่อโคะโปรคให้เจ้าพระยามหาโยชยาก กองทัพไปสมทบ
กับอังกฤษช่วยกันรบพม่าข้าศึก เราได้สั่งให้เตรียมกองทัพอยู่แล้ว
ถ้าช่วยกันปราบปรามพม่าให้ราบคาบได้เมื่อใด ข้านเมืองก็จะมี
ความสุขสำราญ ทางพระราชไมตรีกระแจะญดาวรรคต่อไป หนังสือ
นี้เขียนเป็นภาษาไทยฉบับ ๑ แปลเป็นภาษาพม่าฉบับ ๑ เนื้อ
ความตอกลง สันความในหนังสือเสนาบดีมณฑลแม่ทัพอังกฤษท่าน
แลวมหนังสือเสนาบดีไปตั้ง ครอเพ็ด ที่เมืองสิงคโปร์ฉบับ ๑ แล
อังกฤษผู้รักษามืองมฤตฉบับ ๑ บอกให้ทราบโดยท่านเองเกี่ยวกัน
ว่าถึงระตูแล้งกองทัพไทยจะยกออกไปช่วยอังกฤษอีก ๑

ตอนที่ ๘

ในระหว่างเวลาทางกรุงเทพ ฯ ได้ตอบอังกฤษทางเมือง
พม่าตั้งบรรยายมานั้น รัฐบาลอังกฤษในอินเดียก็ปรารถนาอยู่อีก
ทาง ๑ ว่าจำจะต้องมีผู้แทนฝ่ายอังกฤษเข้ามาอยู่ในกรุงเทพ ฯ

๑ หนังสือที่มีไปจากกรุงเทพ ฯ ครั้งนั้น คำแปลที่ส่งกำกับไปสิงคโปร์ใช้ภาษา
มลายู ไปถึงอังกฤษทางเมืองพม่า ชั้นแรกใช้ภาษาเปอร์เซีย ชั้นหลังใช้ภาษาพม่า เหมือน
คำแปลของอังกฤษที่มีมา เพราะไม่มีคำมภาษาอังกฤษในกรุงเทพ ฯ

จึงจะยอมกันมิให้ ไทยกับอังกฤษเกิดเข้าใจผิดกันในการทำสงคราม
 ครั้งนี้ได้ ลอร์ดอัมเฮิสต์ จึงแต่งให้นายร้อยเอก เซอร์ เบอร์น เป็นทูต
 เชิญอัครราชสันตติไมตรีของ ราชบรรณาการเข้ามาถวายพระบาท
 สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นการให้มาแสดงความยินดีของ
 รัฐบาลอังกฤษที่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ กับทั้งจะได้กราบทูล
 ชแจงเรื่องการทำสงครามที่อังกฤษทำกับพม่า ให้ทรงทราบข้อความ
 ความแต่จะมีพระราชประสงค์.

นายร้อยเอก เซอร์เบอร์น นี้ เคยมีตำแหน่งรัยราชการอยู่
 ที่เกาะหมาก ครั้นเมื่ออังกฤษเร่งให้กองทัพไทยยกไปช่วยรบ
 พม่า เจ้าเมืองเกาะหมากเกรงเจ้าพระยามนตรีฯ จะไม่บอกเข้า
 มากรุงเทพฯ ๓ ทัพประสงค์ จึงแต่งให้นายร้อยเอก เบอร์น ถอน
 หนังสือขณมาหาพระยาอดุลวงแลเจ้าเมืองอื่น ขอให้บอกข้อความ
 เข้ามาอีกทาง ๓ เบอร์น ได้เที่ยวอยู่ในหัวเมืองไทยหลายเดือน
 ค้นเคยกับไทยแล้วรู้การงานเมืองไทยมาก ลอร์ดอัมเฮิสต์ จึงได้
 เลือกลงเป็นทูตเข้ามาเมืองไทย ตั้งให้เขามากิจอ่านเป็นเนื่อ
 ความ ๔ ข้อ คือ.

- ข้อ ๑ ให้พยายามรักษาไมตรีอย่าให้ ไทยเป็นอริกับอังกฤษ.
- ข้อ ๒ ให้คิดอ่านขอกำลังไทยไปช่วยอังกฤษ ให้เป็น
 ประโยชน์ในการทำสงครามกับพม่า.

๑ เบอร์น นิกายหลังเมื่อเลิกรบกันแล้ว ได้ไปแปลทูตอังกฤษประจำอยู่เมืองพม่า,

ข้อ ๓ ให้คิดอ่านชวนคนไทยทำหนังสือสัญญาการค้าขาย

ข้อ ๔ ให้คิดอ่านว่ากล่าวเรื่องเมืองไตรแลหัวเมือง มลายูให้ตกลงกันเสียให้เรียบร้อย.

แต่ถ้าชยสัง เขตรนจำ อยาเพื่อมายกเมืองใด ๆ ที่อังกฤษได้ไปจากพม่าให้แก่ไทย ก็ลอคอัมเฮสต์ กาชับในชอนเพราะเหตุใด จะปรากฏต่อไปข้างหน้า.

นายรอยเอก เขตรน กลับจากเมืองอาคกัตตา มอถงเกาะหมากเมื่อเดือน ๘ ปีระกา เห็นอังกฤษที่เกาะหมากกำลังเตรียมจะรบกับเจ้าพระยานคร ๑ เหตุเกิดด้วยพระยาคลังางอวิธาตกับพระยาแปะระอิก พระยาคลังางอให้กองทัพมายกค่ายหน้าเมืองแปะระไว แล้วเก็บรบเอาต้นไม้ทองเงินแลเครื่องราชบรรณาการซึ่งพระยาแปะระให้คนคุมมากกรุงเทพฯ ๑ ไว้เสีย พระยาแปะระบอกมายังเจ้าพระยานคร ๑ เจ้าพระยานคร ๑ จึงให้เตรียมกองทัพเรือจะยกลงไปตีเมืองสลังงอ ชาวเลื่องกล่าวลงไปถึงเกาะหมากว่าเจ้าพระยานคร ๑ จะยกกองทัพไปตีเกาะหมากจับตัวเจ้าพระยาไตรก่อน แล้วจึงจะลงไปตีเมืองสลังงอ พวกเกาะหมากก็พากันตื่นตกใจ ถึงเจ้าเมืองเกาะหมากรวบรวมทหารบกทหารเรือไว้คอยต่อสู้รักษาเมือง ฝ่าย เขตรน เป็นคนคุ้นเคยกับเจ้าพระยานคร ๑ มาแต่ก่อน จึงรีบอาสาเจ้าเมืองเกาะหมากไปหาเจ้าพระยานคร ๑ ที่เมืองไตร พุดจาชแจงถงการท ลอคอัมเฮสต์ ให้เขา

มาเจริญทางพระราชไมตรี และรับรองว่าอังกฤษจะไปว่ากล่าว
 พระยาสาธางงอให้ถอยทัพกลับไปจากเมืองแปะระจงได้ ขอให้
 เจ้าพระยามนตรีฯ เลิกการตระเตรียมกองทัพเสีย หากไม่ก็จะเกิด
 มิวหมองทางพระราชไมตรี เจ้าพระยามนตรีฯ เห็นชอบด้วย จึง
 ให้เลิกกองทัพ แล้วรับรองว่าจะเข้ามากรุงไทยฯ ด้วย ครั้น เบอร์น
 ตระเตรียมการพร้อมแล้วจึงเข้ามากรุงไทยฯ มาถึงเมื่อ
 เดือน ๓๒ ปีระกา เวลานั้นเจ้าพระยามหาโยชชายดกกองทัพไปเมือง
 เมาระคมะแล้ว ความปรากฏในรายงานของเบอร์นว่าเมื่อเข้ามาถึง
 กรุงไทยฯ นั้น ถัดถึงไทยตระเตรียมข้อมปากน้ำคอยต่อสู้อังกฤษ
 ด้วยชาวเลองภาเข้ามาว่าอังกฤษให้รวมเรือรบที่เมืองสิงคโปร์ จะ
 ให้เข้ามาตีกรุงไทยฯ เบอร์น เข้ามาถึงต้องพยายามข่มขู่อยู่
 นาน ว่าอังกฤษหมายแต่จะเป็นมิตรไมตรีกับไทย มีแต่คิด
 จะมารบพุ่งตั้งกำเลองภา ไทยจึงค่อยวางใจ เบอร์น อยู่ใน
 กรุงไทยฯ ถึง ๘ เดือน จนเดือน ๘ ปีจอจึงได้กลับไป.

ตอนที่ ๗

ทนายจะต้องกลับไปกล่าวถึงกองทัพอังกฤษที่ตั้งอยู่เมืองร่างกุ้ง
 และต้องบรรยายข้อถ้อยหลังขึ้นไปถึงเมืองอังกฤษให้มาตีเมือง
 เมาระคมะเมืองทวายแลเมืองมฤทไตแล้ว ครั้นถึงเดือน ๓๒ ปีวอก

พลันระคุฝน เซอร์ อาซิบด์ต์ แคมป์เบล แม่ทัพอังกฤษก็ให้รวม
 เรือล่องโบริตของกำปั่นรบบรรทุกทหารกอง ๓ ยกขึ้นไปตีเมือง
 หงสาวดีพม่ารู้ความก่อนกองทัพไปถึง เห็นว่าจะรักษาเมือง
 หงสาวดีไว้ ไม่ใ้ตกให้ ทงเมืองหงสาวดี กวาดต้อนผู้คนแลเสบียง
 พาหนะไปเสียหมด อังกฤษไปตั้งพลแต่เมืองเป่ล่า จะตั้งอยู่
 เมืองหงสาวดีกำลังไม่พอจะรักษาเมือง ก็ต้องถอยกลับมาเมือง
 ว่างกุ้งอย่างเต็ม

ฝ่ายชาวพม่าพอกองทัพไปตั้งอยู่เมืองยะไข่กลับมาถึง พระ
 เจ้าองวะก็ให้มหาพินชละซึ่งเป็นแม่ทัพคนสำคัญของพม่าในเวลานั้น
 คุมกองทัพใหญ่มีจำนวนพล ๖๐,๐๐๐ ยกลงมารบกับอังกฤษ มหา
 พินชละลงมาถึงเมืองว่างกุ้งเมื่อเดือนธันวาคม ก็ให้กองทัพเข้า
 ตั้งล้อมเมืองไว้ แล้วยกเขาระดมตีเมืองว่างกุ้งเป็นสามารต
 เวลานั้นกองทัพอังกฤษผู้คนเจ็บไข้เมื่อในระคุฝน กำลังยังอืดโรย
 พม่าเกือบจะตีเมืองว่างกุ้งได้ ด้วยจำนวนพลมากกว่าอังกฤษ
 หากแต่ว่าสู้ชาวของอังกฤษไม่ได้ มหาพินชละให้เข้าปล้นเมือง
 ว่าง ๒ ครั้งก็เขามาเมืองไม่ได้ เห็นเสียผู้คนมากจนจึงถอยกองทัพ
 ขึ้นไปตั้งอยู่ที่เมืองทนพยุ อันเป็นเมืองด่านสำคัญในทางตกอง
 ทพจะยกขึ้นไปเมืององวะ ให้ตั้งค่ายมั่นคอยต่อสู้อังกฤษอยู่ที่นั่น

ในขณะนั้น เซอร์ อาซิบด์ต์ แคมป์เบล แม่ทัพอังกฤษได้รบ
 หนึ่งร้อยของเจ้าพระยามหาโยทามี่ไปแต่เมืองเตรนเมื่อเดือนธันวาคม

ตั้งบรรยายมาแต่ก่อนแล้ว จึงให้นายพันโทสมิตลงมาที่เมือง
 เมาระคมะ ศึกอ่านชวนกองทัพไทยให้ยกขึ้นไปเมืองพม่าทาง
 เมืองตองอูอีกทาง ๓ ประสงค์จะให้มหาพินธุละต้องแบ่งกองทัพ
 พม่าไปรบพุ่งกับไทย ให้กำลังพม่าที่ตั้งคอยต่อสู้อังกฤษอยู่ที่
 เมืองชุนพยูอันตง แต่ต่อมาไม่ช้า เซอร์ อาชียลต์ แคมป์เบล
 แม่ทัพอังกฤษก็ได้อีกเพิ่มเติมมาแต่อินเดีย ครั้นถึงเดือน ๓
 จึงยกกองทัพอังกฤษออกจากเมืองย่างกุ้งขึ้นไปตีเมืองพม่าทาง
 ยกแลทางเรือ แต่กองทัพยังขัดสนพาหนะ จึงต้องแบ่งพลทหาร
 ไปก่อเรือแลใช้หาพาหนะสิ่งของแทนพวกคนรื่องาน จึงยกขึ้นไป
 ได้ช้า จนปลายเดือนสี่จึงยกขึ้นไปถึงเมืองชุนพยู ต้อง
 รบพุ่งกับพม่าอยู่หลายวัน ทวยพม่าสู้รบแข็งแรง แต่ผลเสีย
 มหาพินธุละแม่ทัพพม่าถูกกระสุนปืนใหญ่ตายในทรบ พวกพม่าจึง
 ทิ้งเมืองถอยหนีไป อังกฤษก็ตีเมืองชุนพยูเมื่อเดือน ๕ ปีระกา
 พ.ศ. ๒๓๖๘ ส่วนกองทัพอังกฤษที่ยกมาจากอินเดียอีกทาง ๓ นั้น
 ตีเมืองฮัสสัม เมื่อเดือนยี่ แล้วมาตีเมืองยะไซก็ตีเมื่อเดือน ๕
 นั้นทวยเหมือนถนัด.

เซอร์ อาชียลต์ แคมป์เบล ตีโคเมืองชุนพยูแล้ว จึงยกกองทัพ
 อังกฤษต่อไป ขณะนั้นพระเจ้าองวะให้เจ้านองยาเชอชอสารว-
 คีเมงลงมาบัญชาการทัพ กำลังรวบรวมพลพม่าที่ถอยหนีขึ้นไป
 หวังจะตั้งต่อสู้กับอังกฤษที่เมืองมังยี ตั้งค่ายยังไม่ทันพร้อมเสร็จกองทัพ

ทัพอังกฤษยกขึ้นไปถึงเสียก่อน พม่าถอยต่อขึ้นไป หมายถึง
 จะตั้งรับที่เมืองแปร^๓ แต่กองทัพอังกฤษรบยกตามขึ้นไปทันอีก
 พม่าเห็นจะต่อสู้รักษาเมืองแปรไว้ไม่ได้ ก็ให้เผาเมืองเสีย แล้ว
 ยกกองทัพถอยต่อขึ้นไป อังกฤษโคเมืองแปรเมื่อเดือน ๖ ปีระกา
 พ.ศ. ๒๓๖๘ พอเขาระดมพลอีก เซอร์ อาชบีลด์ แคมป์เบล จึงให้
 กองทัพอังกฤษตั้งมั่นพักอยู่ที่เมืองแปร ด้วยระยะทางยังห่าง
 ไกลกว่าจะไปถึงเมืองอังวะอันเป็นราชธานีของพม่า.

ฝ่ายขวง พม่าพระเจ้า อังวะให้ ภาระเกศผู้คนทั้งพม่า แลไทย
 ใหญ่เข้าเป็นกองทัพ มีจำนวนพล ๖๐,๐๐๐ ให้เจ้านองยาเซออีก
 องค์ ๑ ชื่อเมเมียบแมง เป็นแม่ทัพใหญ่ยกลงมาตั้งสกัดกั้น
 อยู่ที่เมือง มเยเค เมื่อเดือน ๘ แต่มาถึงตอนนั้น ตั้งแต่เสีย
 มหาพิงธุระแม่ทัพใหญ่แล้ว พระเจ้าอังวะพักกายแมงก็ต่อพระไทย
 ให้ไปทราบตามที่จะขอเลิกสงครามกับอังกฤษ ตั้งแต่ยกขึ้นไป
 ยังไม่ถึงเมืองแปร ครั้นกองทัพอังกฤษเข้าตั้งมั่นอยู่ที่เมืองแปร
 แล้ว เซอร์ อาชบีลด์ แคมป์เบล แม่ทัพอังกฤษจึงมีหนังสือไป
 ถึงพม่าเมื่อเดือน ๑๐ ว่าถ้าพม่าประสงค์จะเลิกการสงครามกลับ
 เป็นไมตรีกัน ก็ให้แต่งตั้งผู้มาเจรจาลงมาเจรจาการทัพกับ
 ผู้แทนตัวแม่ทัพอังกฤษ พระเจ้าอังวะจึงแต่งตั้งให้กษัตริย์ชุนนางผู้
 ใหญ่ซึ่งเป็นแม่ทัพคน ๓ มาพบกับนายพันเอก ไต่คี่ ผู้แทน เซอร์

๓ เมืองนี้อังกฤษเรียก ไปรวม.

ฮาซิบิลด์ แคมป์เบล เมื่อเดือน ๑๑ ปีระกา การที่อังกฤษกั้นนั้น ฝ่ายอังกฤษจะให้พม่ายกเมืองประเทศราชแลหัวเมืองปลายแดนให้ อังกฤษ ก็ทั้งให้เสียเงินทดแทนทุนที่มาทำสงครามให้อังกฤษ ครัวจึงจะเลิกทัพกลับไป ข้างพม่าไม่ยอม เพราะว่ากลัวว่าต่อ ตามกันอยู่ยังไม่ตกลงเช่นช้านาน.

ตอนที่ ๓๐

ความปรกฏในจดหมายเหตุอังกฤษว่า ในตอนที่กองทัพ อังกฤษขึ้นไปตั้งอยู่ที่เมืองแปรนั้น เซอร์ฮาซิบิลด์ แคมป์เบล แม่ทัพอังกฤษให้นายพันเอก คอนรอย (ผู้รักษาเมืองเมาระตมะ) มหนังสือเข้ามาแจ้งเจ้าพระยามหาโยธา เร่งให้กองทัพไทยรีบยก ออกไปอีกครั้ง ๓ ครั้นถึงเดือน ๑๒ ปีระกา เวลาอังกฤษกำลัง เจริญการทัพอยู่ที่พม่าที่เมืองแปร กองทัพหน้าของเจ้าพระยา มหาโยธา ประมาณกำลังสัก ๓,๐๐๐ ก็ยกออกไปถึงเมืองเมาระ- ตมะ มีนายกองมอญ ๖ คนถือหนังสือไปให้นายรอยเอกเพนวก ซึ่ง เป็นผู้รักษาเมืองเมาระตมะแทนนายพันเอกคอนรอยอยู่ในเวลานั้น เป็นหนังสือเสนาบดีไทยถึงแม่ทัพอังกฤษฉบับ ๓ หนังสือเจ้า ยายพระมหาโยธาถึงผู้รักษาเมืองเมาระตมะฉบับ ๓.

ความในหนังสือเจ้าพระยามหาโยธา ว่าใครบหนังสือนาย
 พันเอกคอนรอย ได้นำความชนกราบเรียนท่านเสนาบดีแล้ว มีขณ
 ฑาสั่งให้ตอบมาว่า กองทัพไทยที่จะไปตีเมืองพม่า นั้น เคยวน
 กองทัพใหญ่ตั้งอยู่ที่เมืองกาญจนบุรีแล้ว คงจะยกไปถึงเมืองเมะ
 ตระในไม่ช้า แต่วิตกกังวลด้วยเรื่องเสบียงอาหาร เพราะกองทัพจะ
 ต้องยกไปหนทางไกล จะขนส่งเสบียงอาหารไปด้วยให้พอเพียง
 เพียงกองทัพไม่กี่ หัวเมืองที่กองทัพจะต้องเดินผ่านไปก็เป็นที่ ๆ
 อังกฤษรักษาอยู่โดยมาก เวลากองทัพขจัดเสบียงอาหารก็จะ
 ต้องไปขออนุญาตต่ออังกฤษก่อน แล้วจึงจะเที่ยวลวาคหาเสบียง
 อาหารได้ ที่ไหนจะเดินกองทัพไปได้สะดวก คราวกองทัพไทยจะ
 ได้ไปตีกองทัพมหาอาณาจักรพม่าเข้าเมืองเมะตระซึ่งไปตั้งอยู่ที่
 เมืองสระเทมก็เห็นจะช้า แลกองทัพไทยยกมากลางวันผู้คนมาก
 จึงเกรงจะติดขัดเสบียงด้วยเรื่องเสบียงอาหาร เห็นว่าถ้าอังกฤษยอม
 หัวเมืองมณฑลเมะตระให้แก่ไทยเสียในเวลาอัน การที่จะยก
 กองทัพไปก็จะสะดวก พม่าที่ไหนจะสู้กำลังกองทัพไทยกับอังกฤษ
 ที่จะสมทบกันไปรบได้ ยิ่งกองทัพไทยทางเมืองเชียงใหม่ก็จะยก
 ไปตีเมืองพม่าอีกทาง ๆ ถ้าเมืองเมะตระ เมืองทวายแลเมือง

๑ เรื่องกองทัพเมืองเชียงใหม่ มีความในท้องตราปรากฏว่า ได้สั่งพระเจ้านคร
 ลัมปางหลวงทิพ ให้ไปคิดอันกับเจ้าชายมณฑลนั้นแต่งกองทัพยกไป แลมีในจดหมาย
 เหตุอังกฤษปรากฏว่า ได้มีกองทัพยกไปจากเมืองเชียงใหม่ เปนแต่ไปกวาดครัวทาง
 หัวเมืองพม่าที่ชาวเบตเตนเข้ามา.

มฤตยูภัยไทย จะได้จัดเป็นที่ระสมเสียบงอาหารแลพาหนะสำ-
 หรับกองทัพ ต่อไปถึงกองทัพไทยจะยกขึ้นไปตั้งเมืองอิงวะก็จะ
 ไปโตสควก ค้วยไม้ต้องเป็นห่วงใยถึงทางข้างหลัง หนังสือ
 มาณวันเดือน ๓๓ ขึ้น ๓๓ ค่ำ ปีระกาสุปัตศก จุลศักราช ๓๓๘๗
 (พ.ศ. ๒๓๖๘)

ความในหนังสือเสนาบดีมีไปถึงแม่ทัพ อังกฤชหาปรากฏสำ-
 เนาไม่ แต่เชื่อใ้ความเนอความคงเป็นท่านองเกยวดยหนังสือเจ้า
 พระยามหาโยธา กล่าวคือว่า ถ้าอังกฤชยอมให้หัวเมืองมณฑล
 เมาระตมะเป็นของไทย ไทยก็จะให้กองทัพยกไปช่วยรบพม่าตาม
 ความประสงค์ของอังกฤช อันนิตเป็นความมุ่งหมายของฝ่ายไทย
 ที่ให้กองทัพยกไปในระกาอีกครั้ง ๑ นั้น

นายร้อยเอกเฟนวิกทราบายความในหนังสือแล้ว ตามผู้ขอ
 หนังสือใ้ความว่า เจ้าพระยามหาโยธาคูมถกองทัพ ประมาณจำ-
 นวนพล ๓๐,๐๐๐ เป็นทัพนำ แล้วจะมีเจ้านาย เป็นแม่ทัพหลวงยก
 ตามออกมาอีกทัพ ๑ นายพันเอกเฟนวิกจึงบอกความแลส่งหนังสือ
 ไปยังแม่ทัพที่เมืองรวงกิ่ง ในขณะนั้นพอประจวบก็เกิด
 เหตุชนทเมืองเมาระตมะ ค้วยมหาอุจจนำพม่าทเป็นเจ้าเมืองอยู่แต่
 ก่อน ไปรวบรวมกำลังที่เมืองสะเทมโตแล้วยกลงมาตีเมืองเมาระ

๐ ที่อังกฤษว่าเจ้านายตรงนี้ ที่จริงเห็นจะเป็นเจ้าพระยาอภัยภักดร ที่กระไว้ครั้งก่อน
 นั้นเอง.

คมะ อังกฤษมีแต่กองมอญอาสาเป็นกำลังรักษาด่านทาง พม่า
 กองมอญอาสาแตกร่นมาจนระดังเมืองเมาะคมะ นายร้อยเอก
 เฟนวิกจึงขอให้กองทัพไทยที่ลงไปถึง ไปต่อสู้กองทัพนพมหาอุรณา
 กองทัพไทยได้ ไปรบกับพม่าในตอนนี้ แต่กระบวนรบพุ่งจะเป็นประ
 การโคหาปรากฏร้ายกาจไม่ ปรากฏแต่ว่า รักษาเมืองเมาะคมะ
 ไว้ ได้แต่อังกฤษขอขมคุณไทยในคราวนี้ คงจะปรากฏต่อไปข้างหน้า

เวลานั้นนายพลทิวาสเมสท์ เป็นผู้บัญชาการทหารอยู่
 รักษาเมืองวางคิง เมื่อใครยหนังสือนายร้อยเอกเฟนวิกบอกเรื่อง
 กองทัพไทยยกออกไปช่วย ทรยศออกไปยังรัฐบาลท้องถิ่นเคย แล
 ส่งหนังสือเสนาบดี ไทยกับหนังสือเจ้าพระยามหาโยธาฯ ไปยัง
 เซอร์ อาชิวลด์แคมป์เบล แม่ทัพใหญ่ที่เมืองแปร ความปรากฏ
 ในจดหมายเหตุอังกฤษว่า เมื่อแม่ทัพใหญ่ได้ทราบความแล้ว
 ส่งมาให้ นายร้อยเอกเฟนวิกคิดอ่านเร่งกองทัพเจ้าพระยามหาโยธา
 ให้รีบยกออกไปโดยเร็ว แล้วเซอร์ อาชิวลด์แคมป์เบล ปรึกษา
 กับข้าหลวงอังกฤษฝ่ายพลเรือนที่มากำกับกองทัพ ทำหนังสือตอบ
 มายังเจ้าพระยามหาโยธา มีเนื้อความดังนี้ ว่า

ข้าหลวงซึ่งรัฐบาลอังกฤษในอินเดียให้มาบัญชาการทางเมือง
 มอญแลเมืองพม่า มีความยินดีที่ใครยหนังสือท่านเสนาบดี

• คำอังกฤษว่า ข้าหลวงทั้งหลาย หมายความว่าผู้เป็นใหญ่ฝ่ายทหารแลพลเรือน
 ด้วยกัน. TUDC 21/04/2563

กรุงสยาม แลยินคนนักที่เจ้าพระยามหาโยธาคุมกองทัพ จำนวน พล ๓๐,๐๐๐ ยกมาสมทบทหารอังกฤษ แลว่ายังมีกองทัพใหญ่ กว่านี้ยกตามมาช่วยอีกทัพ ๑.

ความประสงค์ของรัฐบาลไทย ทั่วเรื่องเมืองมฤตแลเมือง ทวายที่แจ้งมาในหนังสือก็เข้าใจแล้ว ข้าหลวงทราบอยู่ว่ารัฐ บาลอังกฤษที่อินเดียมีความนับถือในสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามยิ่งนัก อยากรกระทำให้ตรงตามพระราชประสงค์ ให้ปรากฏไมตรีที่มีต่อ พระองค์อยู่เสมอ เพราะฉะนั้นข้าหลวงเชื่อว่าเมืองอังกฤษกับไทย ได้ช่วยกันรบพุ่งพม่าจนมิใช่ชนะเสร็จการสงครามแล้ว ผู้สำเร็จ ราชการอินเดียคงจะคิดอ่านจัดการเรื่องหัวเมืองเหล่านั้นให้ ได้ถึง พระราชประสงค์ทุกประการ.

อนึ่งข้าหลวงขอแจ้งความแก่ท่านผู้มั่งอำนายบัญชาการกองทัพ ไทยให้ทราบ ว่าได้แต่งให้นายร้อยเอกวิลเลียมสันลงมาปฤกษา ทาฤกด้วยราชกรรทัพ เป็นผู้แทนข้างฝ่ายอังกฤษ ทั้งให้เป็นผู้ที่ จะไปในกองทัพไทยด้วย ถ้านายร้อยเอกวิลเลียมสันได้ตกลง ประการใด ก็ให้ถือว่าข้าหลวงได้ตกลงเช่นนั้นด้วย เพราะได้รบ คำสั่งชี้แจงไปทุกประการแล้ว ถ้ามหากว่าฝ่ายไทยเช็ดถอไว้วางใจ ให้เป็นการปรองดองกันทั้ง ๒ ฝ่าย ทางไมตรีที่มีมาในระหว่างอง ทัพไทยกับไทยก็จะได้ถาวรวัฒนาการสืบไป.

* ควรสังเกตว่า อังกฤษไม่กล่าวถึงเมืองเมะตะมะตรงนี้ เพราะเหตุใด จะอธิบาย ต่อไปข้างหน้า.

อนึ่งถ้าหากว่าท่านผู้เป็นแม่ทัพไทยมีความประสงค์จะแต่ง
 นายทหารไทยให้มาไปรักษากองบัญชาการทัพอังกฤษ ก็ขอให้แจ้ง
 ความมาให้ทราบ ข้าหลวงจะยินดียิ่งรับรองนายทหารไทยที่จะมานั้น
 ให้สมควรแก่เกียรติยศทุกประการ สันเนอความในหนังสือข้า
 หลวงอังกฤษมีมาถึงเจ้าพระยามหาโยธาแทน หนังสืออื่นให้นาย
 ร้อยเอกวิลเลียมสันต์ส่งลงมาเมืองเมะตะมะ

ทรงนี้ควรจะอธิบายถึงเหตุการณ์ที่ทำให้ ไทยแลอังกฤษต่าง
 เปลี่ยนแปลงความมุ่งหมายที่ทาสงครามครั้งนั้นมา โดยลำดับด้วย
 กันทั้ง ๒ ฝ่าย จะว่าด้วยความมุ่งหมายข้างฝ่ายไทยก่อน ในชั้น
 แรกไทยมีความประสงค์แต่จะทำลายกำลังแลหนทางทัพพม่าเคย
 มาทำร้ายเมืองไทยแต่ก่อน มิได้พม่ามาทำร้ายได้อีกต่อไป
 จึงคิดจะกวาดต้อนผู้คนซึ่งเคยเป็นกำลังของศัตรู เอามาเป็นกำลัง
 ของไทยเสียให้หมด แล้วทำลายล้างเมืองเมะตะมะอันเป็นที่
 พม่าเคยหาไครยเสียให้สิ้น ความคิดอันนี้มีเหตุตักขัต ด้วย
 อังกฤษลงมาโอบเมืองเหล่านี้เสียก่อน จึงเปลี่ยนความมุ่งหมาย
 ไปประสงค์จะเอาหัวเมืองมณฑลเมะตะมะมาเป็นของไทย ข้าพเจ้า
 เข้าใจว่าความดำริห์จะเกิดแต่โดยความว่า เมื่อเจ้าพระยามหาโยธา
 ยกกองทัพไปตั้งเมืองมอญ พวกมอญพากันนิยมอยากจะมาชน
 ไทยโดยมาก จึงเห็นว่าไทยคงจะปกครองรักษาหัวเมืองเหล่านี
 นนไว้ได้ ถ้าไทยถ้าหากจะรักษาไว้ไม่ได้อีกจะไดพวกมอญสมัคร

อพยพมาอยู่ในเมืองไทยอีกเป็นอันมาก จึงประสงค์จะเอาหัวเมือง
มณฑลเมาระตมะ เป็นความมุ่งหมายที่ไม่ทำสงครามครั้งหลัง.

ฝ่ายความประสงค์ข้างอังกฤษนั้น ชั้นแรกก็คิดแต่จะตัดรอน
กำลังพม่าให้น้อยลง ก็ยังแสวงหาประโยชน์ในการค้าขายให้
สะดวกยิ่งขึ้นเป็นสำคัญ ดังอธิบายมาแล้วก่อนแล้ว ในชั้นแรกจึง
คิดจะยกหัวเมืองชั้นของพม่าทั้งมณฑลเมาระตมะให้แก่ไทย แลก
เอาประโยชน์ที่ต้องการในเรื่องเมืองมลายูกับการค้าขายในเมือง
ไทย ครั้นการสงครามที่พม่าต้องทนแรมยี่ มีเวลาตรวจ
ตราการในหัวเมืองชั้นของพม่าที่ตะเวไต อังกฤษได้รู้ความที่ไม่
เคยคิดคาดไว้แต่ก่อนหลายอย่าง ความคิดของอังกฤษจึงผัน
แปรไปตามความรู้ที่ตะเวไตใหม่ ที่เป็นข้อสำคัญนั้น คือ

ข้อ ๑. ภูมิประเทศหัวเมืองมอญอยู่ปากน้ำแลชายทะเลเหมือน
เป็นปากประตูเมืองพม่า อังกฤษมาได้ความแน่ชัดว่า พวก
มอญเกลียดชังพม่าอยู่ทั้งนั้น จึงเกิดความคิดขึ้นว่า ถ้าตั้งรามัญ
ประเทศให้กลับเป็นอิสระดังแต่ก่อน พวกมอญก็จะเป็นอันหนึ่งอัน
เดียวกับอังกฤษ เพราะถ้าจะต้องเอาใครรบอังกฤษช่วยรบของกันให้
พ้นภัยจากพม่า อังกฤษคงสำเร็จประโยชน์ในการค้าขายทางเมือง
พม่าดีกว่าอย่างอื่น ด้วยเหตุนี้เองอังกฤษจึงเกิดความคิดที่จะรวบรวม
หัวเมืองมอญทั้งปวงตั้งเป็นรามัญประเทศ แลจึงเปลี่ยนความคิด
ข้อที่จะยกเมืองเมาระตมะให้แก่ไทย อังกฤษให้เที่ยวแสวงหา

เชอวงศ์กระษัตริย์หงษาวดีแต่ก่อน หมายจะเอามายกย่องขึ้นเป็น
 หัวหน้าให้พวกมอญนิยมยกหาไม่ได้ ควบเชอวงศ์พระเจ้าหงษาวดี
 สูญเสียหมดแล้ว ลี้ภัยไปไต่ความว่าบรรดามอญ หงพวกที่ยอม
 เชากบอังกฤษแล้ว แลที่ยังไม่ได้ออมน้อมต่ออังกฤษ พวกนี้
 นี่ยกย่องเจ้าพระยามหาโยชยิ่งกว่าผู้อื่น อังกฤษจึงคิดจะเกลี้ยกล่อม
 เจ้าพระยามหาโยชไปตั้งเป็นพระยาหงษาวดี ตั้งข้าหลวงอง-
 ักฤษไต่ตั้งเป็นความลับมากับนายทหารหลวงมารบกกองทัพไทยที่เมือง
 เมะระตะมะว่า ให้คิดอ่านทลายตามเจ้าพระยามหาโยชในความคิด
 ตกถ่วงมานั้น พงคุดเจ้าพระยามหาโยชจะเขากวดยกไม่ ควบ
 เหตุหนึ่งสลดของข้าหลวงอังกฤษจึงว่าแต่เรื่องจะยกเมืองทวาย
 เมืองมฤทให้แก่ไทย ไม่พดถึงเมืองเมะระตะมะที่เคียว.

ข้อ ๒ ส่วนเมืองทวายเมืองมฤทนั้น อังกฤษตรวจตราไต่
 ความว่า ภูมิค้ำเนาภูมิเขาค้นเป็นเขตรแดนอันหนึ่งต่างหากจาก
 หัวเมืองมอญ ราษฎรมิได้เป็นมอญ ทั้งทางชายทะเลมีเกาะแลอ่าว
 อันสมควรเช่นที่ทอดเรือกำปั่นดีกว่าที่อื่น ๆ ในแคว้นนี้ อังกฤษจึง
 คิดจะตั้งสถานสำหรับค้าขายขนอกแห่ง ๓ ให้เป็นระยะต่อไปจากเมือง
 สิงคโปร์แลเกาะหมาก ในชั้นหลังจึงยกเมืองทวาย เมือง
 ตะนาวศรี เมืองมฤทให้แก่ไทย แต่จะให้เกาะดอนที่เป็นแผ่นดิน
 ดอน เป็นของแลกเปลี่ยนกับประโยชน์ตั้งกฤษฎีการจากไทย
 ความประสงค์ทั้ง ๒ ฝ่ายในชั้นหลังเปลี่ยนมาเป็นดังกล่าวนั้น ถึง

ส่วนการสงครามเมื่อเวลาล่วงมากการก็เปลี่ยนแปลงมา เป็นข้อจับ
ไปถึงความคิดของผู้บัญชาการโดยอันทันที ดังจะแลเห็นได้ในเรื่อง
ราวที่จะกล่าวในตอนต่อไป.

ตอนที่ ๑๑

เมื่อเดือนธันวาคม เบอรันั้นอยู่ในกรุงเทพฯ ได้รบหนังสือ
ของนายร้อยเอกเฟนวิก บอกมาให้ช่วยเร่งกองทัพเจ้าพระยามหา
โยธาให้รีบยกไป เบอรันั้นจึงทำหนังสือยื่นต่อเสนาบดีเมื่อวันที่ ๒๗
ธันวาคม ค. ศ. ๒๓๒๕ (ตรงกับวันอังคาร เดือนธันวาคม ๓ ค่ำ
ปีระกา พ. ศ. ๒๓๖๘) ความในหนังสือนั้นว่า นายร้อยเอกเบอรันั้นขอ
แจ้งความให้ท่านเสนาบดีทั้งหลายในราชสำนัก ทราบเป็นการด่วน
ว่า ได้รบหนังสือของนายร้อยเอกเฟนวิก นายทหารผู้บังคับ
การที่เมืองเมาระตัมะบอกมาเมื่อวันที่ ๕ มีชาวคองนี้ คือ

อังกฤษกับพม่า ได้ลงมือรบพุ่งกันอีก ด้วยมีกองทัพพม่ากอง
ใหญ่รวมทั้งทหารม้ามารุมรบทหารสยามกองน้อยของอังกฤษกอง ๓
ซึ่งตั้งอยู่ในหมู่บ้านข้างเหนือเมืองแปร แต่จะเรียกว่าตำบลโคทาได้
บอกชื่อมาไม่ บอกแต่ว่าทหารอังกฤษฆ่าฟันพม่าล้มตายมากจน
พม่าต้องล่าถอยไปทั้งกอง กองทัพอังกฤษกำลังเตรียมการที่
จะทำสงครามในระตูลงนอนอย่างแข็งแรง มีกองทัพใหญ่ยกมาจาก

เมืองบึงกุ่มทัพ ๑ กองทัพที่อยู่เมืองร้างกรุงเก่าลงเพิ่มเติมมา
 หลกเมืองมัทราฐอีกเป็นอันมาก เซอร์ อาชิลด์ แคมป์เบล จะยก
 กองทัพใหญ่ขึ้นไปจากเมืองแปร คงจะขึ้นไปถึงเมืองอังวะได้ใน
 ไม่ช้า แม่ทัพอังกฤษได้จัดให้นายพันเอกเปปเปอร์คุมทหารอังกฤษ
 มีจำนวนพล ๕,๐๐๐ ยกมาเมืองหงสาวดี กำหนดให้ขึ้นไปทาง
 เมืองตองอูอีกทาง ๑ ถ้าหากว่าโปรคม์ของตราตั้งเจ้าพระยามหา
 โยธาให้รีบยกไปสมทบยกกองทัพอังกฤษที่เมืองเมะตะมะ แม่ทัพ
 อังกฤษหมายจะให้เจ้าพระยามหาโยธาคุมกองทัพกรุงศรีอยุธยา
 ไปช่วยกันยกกองทัพนายพันเอกเปปเปอร์ทกล่าวมานั้น

อีกข้อหนึ่งรัฐบาลอังกฤษได้ตกลงว่าจะตั้งรามัญประเทศให้เป็น
 กรุงกระษัตริย์ตั้งแต่ก่อน ให้มีเมืองมอญก็ตั้งอยู่ในระหว่างกลาง
 มีให้พม่ามาทำร้ายอังกฤษด้วยไทยได้ หวังใจว่าความคิดอันนี้คง
 จะเป็นทีพอใจอย่างยิ่งของกรุงสยาม และเป็นที่ให้มาช่วยอังกฤษ
 จริง ๆ ให้ทันที่จริง

อนึ่งแม่ทัพอังกฤษมีความประสงค์จะใคร่ได้ช้างม้าเพิ่มเติม
 ไปเป็นกำลังกองทัพ ถ้าหากว่าไทยประสงค์จะทำแก่พม่าจริง ๆ
 แล้ว นายร้อยเอกเมอรันเห็นว่าแสงคงอย่างไรไม่ดีกว่า แต่
 ไม่เป็นคุณยิ่งกว่าที่รบจากข้างมาพาหนะส่งไปให้กองทัพอังกฤษ เงิน
 ทองที่จะต้องใช้จ่ายในการส่งช้างมาพาหนะนั้นนักดี ค่าเสียของ
 อาหารสำหรับช้างม้าและผู้คุมไปมากน้อยเท่าใดก็ดี นายร้อยเอก

เบอร์นพร้อมอยู่ที่จะปลุกษาว่ากนกขาราชการไทย คิดให้ตาม
สมควร สิ้นความในหนังสือเบอร์นฉบับวันที่ ๒๗ ธันวาคมเท่านั้น.

ต่อมาอีก ๔ วัน ถึงวันที่ ๓๑ ธันวาคม (ตรงกับวันพุ่ม
เดือนธันวาคม ๗ ค่ำ) เบอร์นทำหนังสือยื่นต่อเสนาบดีอังกฤษ ๓
ความว่า เมื่อ ๕ ธันวาคมแล้ว นายร้อยเอกเบอร์นได้ยื่นหนังสือต่อ
ท่านเสนาบดีของสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามฉบับ ๓ เรียงให้ทราบข่าว
ที่ไทรบุรีจากเมืองเมะตะมะ ในเรื่องความคิดของอังกฤษที่จะค
เมืองอังวะในคราวนี้ นายร้อยเอกเบอร์นขอให้ท่านเสนาบดีพิจารณา
ดูว่า ถ้าหากไทยเห็นสมควรจะทัพเจ้าพระยามหาโยธาไว้ ไม่
ให้ยกไปช่วยกองทัพอังกฤษ จนกว่าจะไต่รับตอบถึงเรื่องทคอง
การเมืองเมะตะมะนั้น คงจะเสียเวลาสำหรับการลำคญล่องไป
เสียเปล่า ๆ นายร้อยเอกเบอร์นได้ชี้แจงแก่ท่านเจ้าพระยาพระคลัง
แล้ว ว่าทหารไทยที่จะยกไปสมทบกับอังกฤษนั้น ถึงจะไปมาก
น้อยเท่าใด อังกฤษก็จะเข้าแลกับให้พลพลรบของไทยเท่า
กับที่ช่วยให้ทหารสียาย (ไม่ต้องเกรงจะขัดสนเสบียงอาหาร)

นายร้อยเอกเบอร์นขอคัดเตือนให้ท่านเสนาบดีส่งเจ้าพระยา
มหาโยธาให้ยกกองทัพสกัดทัพพม่าพร้อมด้วยช่างม้าบรรดาค
จะรวบรวมได้ รีบไปสมทบกับกองทัพทหารอังกฤษ ๕,๐๐๐ ที่นาย
พันเอกเป็ปเปอจะยกจากเมืองหงสาวดีไปคเมืองตองอูนนี้ ถ้าหาก
ว่าท่านเสนาบดีกรุง สยาม มีความประสงค์จะให้ นายร้อยเอกเบอร์น

แต่ทั้งใครไปช่วยกับกองทัพ ก็จะให้ นายร้อยเอกแมกฟาคา (ซึ่ง
 เข้ามากับนายร้อยเอกเบอร์นี) ไปในกองทัพเจ้าพระยามหาโยธา
 ทั่วย จะไปเป็นผู้ช่วยแก่ นายทหารอังกฤษที่เมืองเมาระตมะให้
 เข้าใจขนบธรรมเนียมแลความคึกของไทย.

ความอีกข้อหนึ่ง นายร้อยเอกเบอร์นี (ไปช่วยแก่ท่านเสนา
 ยศให้ทราบแต่ก่อนแล้ว) ขอขงเจ้าอีกครั้ง ๓ ว่า ถ้าไทย
 แต่งกองทัพใหญ่ยกไปทางเมืองเชียงใหม่ ถ้าทางไทยข้างเหนือ
 เมืองเมาระตมะอีกทัพ ๓ คือเมืองพม่าเข้าไปโดยลำพังต่างหาก
 จากกองทัพอังกฤษอีกทาง ๓ ก็จะเป็นประโยชน์ทั้งจะทำให้พม่า
 เป็นกังวล เหมือนช่วยกำลังกองทัพยกไปทางนี้ แลจะเป็น
 ประโยชน์แก่ไทย จะต้องถว้เขตแดนแก่ผู้คนทรัพย์สินสมบัติของ
 พม่าอย่างใด ถ้าจะรยพุ่งด้วยวิธีอย่างใดในทางนั้น ก็จะทำ
 ได้ตามชอบใจไทยทุกประการ.

ถ้าท่านเสนายศทำตามคำของนายร้อยเอกเบอร์นี เชื่อแน่ว่า
 พระเกียรติยศสมเด็จพระเจ้ากรุงสยามจะรุ่งเรืองอย่างยิ่ง ทั้งในปัจ-
 จุบันนี้ แลจะปรากฏต่อไปภายหน้า ว่าเมื่อในรัชกาลของสมเด็จพระ
 เจ้าแผ่นดินพระองค์นี้ไทยสามารถที่จะลงโทษพม่าตอบแทนที่มาทำ
 แก่ไทยในกาลปางก่อน ถึงให้กองทัพไทยเข้าไปเหยียบเมืององวะ
 ใต้ด้วยมีไชยชนะ ทั้งได้แลเห็นศัตรูอันร้ายกาจมาแต่ก่อนถึง
 ความพินาศฉิบหายในครุรงนด้วย.

นายร้อยเอกเบอร์นขอให้ท่านเสนาบดีได้ไปรทมิหนังสือตอบ
ความทงนโดยเร็ว สันความในหนังสือเบอร์นฉบับวันที่ ๓๑ ธันวาคม
เท่านี้.

ถึงเคอนอาย แรม ๘ ค่ำ (ตรงกับวันที่ ๓๑ ธันวาคม)
เสนาบดีให้พระยาพิพัฒน์โกษา มีหนังสือตอบเบอร์นค วามว่า ซึ่ง
นายร้อยเอกเบอร์นขออย่าให้เจ้าพระยามหาโยธาต้องรอดตอบ (เรื่อง
เมืองเมะตะมะ เพราะถ้ากว่าหนังสือตอบจะมาถึงจะช้านัก ขอ
ให้ท่านเสนาบดีสั่งให้เจ้าพระยามหาโยธารีบยกกองทัพไปยังเมือง
เมะตะมะ โดยเร็ว แล้วถ้าเมื่อยกกองทัพไปอังกฤษจะจ่ายเสบียงอาหาร
ให้กองทัพไทยเหมือนอย่างที่จ่ายแก่ทหารสเปนของอังกฤษ อีก
ประการ ๑ ว่า ขอให้เจ้าพระยามหาโยธาแยกกองทัพไปตั้งที่หัวพัน
คน ก็รวบรวมช่างม้าพาหนะไปช่วยให้มาก นายร้อยเอกเบอร์น
จะให้ นายร้อยเอกแมกฟาคา ไปกับเจ้าพระยามหาโยธา เพื่อจะได้
ชี้แจงแก่นายทหารอังกฤษให้เข้าใจชนบธรรมเนียมไทย แล้วจะ
ให้กองทัพเจ้าพระยามหาโยธาแยกไปกับกองทัพนายพันเอกเปเปเปอ
ไปที่เมืองตองตูด้วยกัน.

อีกประการ ๑ นายร้อยเอกเบอร์นแนะนำให้แต่งกองทัพไปที่
เมืองพม่าอีกทาง ๑ ให้ยกไปทางเมืองเชียงใหม่ฤาทางใด ๆ ข้าง

๑ ได้ความในจดหมายเหตุอังกฤษ ว่าพระยาพิพัฒน์โกษาที่ออกกองทัพหนุนเจ้าพระยา
มหาโยธาไปเมื่อปีออก กลับมาถึงอนิจกรรม เพราะฉะนั้นพระยาพิพัฒน์โกษาคนนี้เป็น
ขึ้นใหม่.

เห็นอเมืองเมะคะตะ จะไต่รับกับพม่าได้ โดยลำพังไทย ไม่ต้อง
เกี้ยวของอังกฤษ.

ขอความทั้งปวงที่นายร้อยเอกเชอร์นแนะนำมาทางนี้ ก็เห็น
ว่าประกอบด้วยความคิดเป็นอย่างดี แต่นายร้อยเอกเชอร์นเห็น
จะคิดว่าหนทางขวางเห็นเกินสมควร ด้วยไม่ทราบว่าหนทาง
กันการ ถึงจะหนักงอทัพใหญ่ไปทางนั้นก็จะหาเสบียงอาหารไม่ได้
มีแต่ทางเมืองเมะคะตะทางเดียวที่เป็นทางสะดวก เพราะเช่นนั้น
พม่าจะยกมาตีเมืองไทยคราวใด จึงมาตั้งประชุมที่พทเมืองเมะ-
คะตะทุกคราวมา ด้วยเห็นท่านเสนาบดีจึงเห็นว่าไม่ควรจะยก
กองทัพใหญ่ไปทางอื่น นอกจากทางเมืองเมะคะตะ ถ้าหาก
ว่ามอเมืองเมะคะตะแลเมืองทวายให้แก่ไทย ก็จะได้ตั้งค่ายค
แลเตรียมการทั้งปวงสำหรับตีกองทัพใหญ่จะยกไป ถ้าเช่นนั้นก็
จะรบพุ่งเอาไชยชนะพม่าได้ โดยง่าย ความที่ท่านเสนาบดีคิด
เห็นเช่นนั้น ก็ได้มีหนังสือชี้แจงไปยังแม่ทัพใหญ่ฝ่ายอังกฤษ แล
ได้บอกให้นายร้อยเอกเชอร์นทราบอยู่แล้ว.

ขอที่นายร้อยเอกเชอร์นว่า ถ้าไปรบตีกองทัพไทยไปทำแก่
พม่าจะเป็นพระเกียรติยศเป็นอย่างยิ่งนั้น ก็เป็นความจริง เพราะ
พม่าเป็นศัตรูของไทยมาช้านาน เคยชวนไทยเข้ากับอังกฤษ ถ้า
ช่วยกันโดยประองตองก็ควรจะทำลายกำลังพม่าเสียได้ ถ้าหาก
นายร้อยเอกเชอร์นกับแม่ทัพอังกฤษเห็นชอบตามความคิดของท่าน

เสนาบดีในกรุงเทพฯ ๑ แลได้จัดการให้สำเร็วจึงกล่าวมา ก็คงจะมีไชยชนะพม่าได้เป็นแน่แท้.

หนังสือมาฉนวนเดือนธันวาคม ๗ ค่ำ จุลศักราช ๑๓๘๗ ปี
ระกาสัปดาห์ ๑

ถึงวันที่ ๒ มกราคม ค.ศ. ๑๘๒๖ (ตรงกับวันศุกร์ เดือนธันวาคม ๘ ค่ำ พ.ศ. ๒๓๖๘) นายร้อยเอกเบอรันมีหนังสือมาถึง
เสนาบดีอีกฉบับ ๑ ความว่า ซึ่งท่านเสนาบดีให้พระยาพิพัฒน์โกษา
ตอบหนังสือของเบอรันฉบับลงวันที่ ๓๓ ธันวาคมนั้น พิเคราะห์ดู
ขอความดูเหมือนหนึ่งว่าท่านเสนาบดีไม่มีความประสงค์จะให้เจ้า
พระยามหาโยชชายถ กองทัพไปสมทบกับกองทัพ อังกฤษาให้ทันระดู
แลงน เพราะฉะนั้นนายร้อยเอกเบอรันขอให้รัฐบาลไทยช่วยรวบรวม
รวมช่างมา ทั้งที่จะเรียกมาจากที่อื่น แลที่มีในกองทัพเจ้า
พระยามหาโยชฯ ส่งไปยังเมืองเมอเรตมะโดยเร็ว เพราะไทย
ก็ยังไม่มีกำลังที่จะใช้ นายร้อยเอกเบอรันขอเรียนอีกครั้ง ๑ ว่า
เงินทองที่ระต้องใช้ในค่าอาหารแลในการส่งช่างมาจะสิ้นมากน้อย
เท่าใด นายร้อยเอกเบอรันจะคิดอานกับข้าราชการไทย ยอม
ใช้ให้ตามสมควรทุกประการ.

นายร้อยเอกเบอรันขอให้ท่านเสนาบดีกรุงสยามเชื่อใจเถิดว่า

๑ หนังสือฉบับนี้ตอบไปในวันเดียวกับที่เบอรันมีหนังสือมาเห็นว่าเร็วนัก นำจะ
ลงวันไม่ตรงอยู่ฝ่าย ๑. TUDC 21/04/2563

ถ้าไทยมีความประสงค์จะแก้แค้นพม่าที่ไต่มาทำร้ายแต่ก่อน ทาง
ที่จะทำให้เห็นจริง คงว่ายังมีอยู่อย่างเคียวแต่ที่จะส่งข้างมาไปเป็น
กำลังช่วยอังกฤษคงนายร้อยเอกเขอรนแนะนำเท่านั้น สันความ
ในหนังสือเขอรนฉบับวันที่ ๒ มกราคม เท่านั้น.

เสนาบดีให้พระยาพิพัฒน์โกษา มีหนังสือตอบเมื่อเดือนอ้าย
แรม ๓๒ ค่ำ (ตรงกับวันที่ ๕ มกราคม) ความว่าได้นำความใน
หนังสือของเขอรน (ฉบับลงวันที่ ๒ มกราคม) ขนเรียนท่าน
เสนาบดีแล้ว มีบัญชาสั่งให้ตอบว่า ซึ่งนายร้อยเอกเขอรนคิดว่า
กรุงเทพ ฯ จะไม่สั่งให้เจ้าพระยามหาโยธาไปช่วยอังกฤษรบพม่า
แล้วความขอนนสรมเต็จะพพทชเจ้าอยู่หัวจะไปรทออย่างไรก็สุดแต่จะ
ทรงพระราชดำริเห็นสมควร แต่จะข้างมาจะอยู่เปล่า ๆ นาย
ร้อยเอกเขอรนจึงขอให้รวบรวมข้างมาส่งไปยังกองทัพอังกฤษ ว่า
จะยอมเสียค่าส่งแล้วค่าอาหารให้ แล้วถ้าไทยส่งข้างมาไปช่วย
อังกฤษก็จะเชื่อว่าไทยอยากจะให้พม่าพ่ายแพ้จริง ๆ นั้น.

ขอทนายร้อยเอกเขอรนให้กราบบังคมทูล ฯ ว่าขอเสียเงิน
ค่าข้างมาดังกล่าวมา ท่านเสนาบดีเห็นว่าเหมือนกันจะให้ส่งข้าง
มาสำหรับแผ่นดินไปรับจ้าง เป็นการผิดเขียงอย่างประเพณีของ
กรุงศรีอยุธยา จึงไม่อาจจะนำความขนกราบบังคมทูล ฯ ได้.

อีกประการ ๓ ข้างมาทั้งปวงนี้เป็นพาหนะสำหรับกองทัพ ถึง
กองทัพจะยังไม่ยกไปช่วยรบพม่า ข้างมาก็ยังเป็นของต้อง

การใช้ส่วยราชการอย่างอื่น จะให้เขาไปใช้ส่วยให้เล็ดลอดเสีย
นั้นหาควรไม่ ถ้ากองทัพไทยยกไปช่วยอังกฤษเมื่อใด ช่างม้า
เหล่านั้นก็จะไปอยู่กับกองทัพทั้งสิ้น.

ขอสงเสนาบดียังไม่ส่งกองทัพเจ้าพระยามหาโยธาให้ยกไป
รบพม่า นั้น ก็เพราะถ้าจะต้องพิเคราะห์ใคร่ครวญดูให้เห็นว่าจะมี
ประโยชน์ชาติก่เป็นมั่นคงก่อน จึงจะชวยด้วยพิไชยสงคราม ท่าน
เสนาบดีเห็นพร้อมกันว่า จะให้เจ้าพระยามหาโยธายกกองทัพ
ไปแต่สหภาพพระคเณศเมืองอะไรก็ได้ ก็สำหรับแต่จะไปยับยั้ง
ผู้คนแลช่างมาพาหนะทั้งปวงด้วย ขอความทรงนึกโดยอุกษาว่า
กล่าวถึงอังกฤษมา แต่ไม่เห็นการตกลงรับรองของ ดูเหมือนนาย
รชยเดงเบอรนจะไม่เชื่อถ้อยคำที่ฝ่ายไทยซึ่งจะเสียทีเดียว เพราะ
เห็นว่าอังกฤษมีกำลังมาก อย่างไร ๆ ก็คงจะชนะพม่า ถ้าเช่นนั้น
กองทัพไทยก็ไม่เห็นมีกิจที่จะต้องยกไป.

หนังสือพระยาพิพิธโกษาเขียนตามบัญชาท่านเสนาบดี
เมื่อฉนวนเกษนชาย แรม ๑๒ ค่ำ จุลศักราช ๓๓๘๗ ปีระกาสี่ศก.
หนังสือเบอรนมีโต้ตอบกับเสนาบดีด้วยเรื่องกองทัพไทยที่จะ
ยกไปช่วยรบพม่าหยตอชยเพียงนคราว ๑ คงเป็นด้วยเบอรนเห็นว่า
ฝ่ายไทยซึ่งเคืองเกรงจะตอชยยกเลิกการที่จะช่วยเหลือเสียทีเดียว
จึงงดการโต้ตอบเสียคราว ๓ เหตุไฉนฝ่ายไทยจึงชยเคืองในครั้ง
นั้น จะลองอธิบายความที่คิดเห็นได้ ในเวลานี้ ๑๔/๓๐๓ เบอรนพูดจา

แต่ขอข้างอังกฤษต้องการจากไทย แต่ส่วนข้อที่เป็นความต้องการ
 ของไทยเข็มนึกเสียไม่พอดัง ฤๅพูดแต่เพียง ๗ ไม่ให้
 เป็นการรับรองมั่นคง ก็เป็นเครื่องสำหรับที่จะต้องชดใจประการ ๓
 ยิ่งขอความที่มากกว่ากล่าวให้ ไทยช่วยอังกฤษรบมาครั้งนั้น ก็
 เสมอว่าถ้าไทยจะรบพุ่งตามผลประโยชน์ตามชอบใจ ก็ให้ยก
 ไปรบพม่าเอาไทยลำพังอีกทาง ๓ อย่างมาเกี่ยวข้องกับอังกฤษ
 ถ้าจะเกี่ยวข้องกับอังกฤษก็ต้องให้เจ้าพระยามหาโยชชายคกงทัพ
 ไปเข้าสมทบกองนายพันเอกเป็เป็เออร์ รบพุ่งตามคำสั่งแลอยู่
 ยิ่งกับญวณของแม่ทัพใหญ่ฝ่ายอังกฤษ ความชอบนกลย่อมจะไม่
 พอใจ ตลอดไปจนข้อที่จะให้ส่งช่างมาพาทหารไปให้อังกฤษใช้ด้วย
 เพราะในสมัยนั้นไทยยังไม่ไว้ใจอังกฤษ แลไม่นิยมอย่างธรรมเนียม
 ทำการศึกตามแบบอย่างข้างฝรั่ง แต่ความไม่พอใจอันเป็น
 ข้อสำคัญยิ่งกว่าอย่างอื่นนั้น เห็นจะอยู่ในข้อที่เข็มนึกว่า
 อังกฤษคิดจะรวมเมืองมอญตั้งเป็นประเทศเอกราชชนอีก การที่
 อังกฤษคิดพยายามเกลี้ยกล่อมเจ้าพระยามหาโยชชายคองไปตั้ง
 เป็นพระยาหงษาวดี คงจะได้ทราบระแคะระคายเข้ามาดังกรุง-
 เทพ ๗ ข้างแล้ว กรมเข็มนึกว่ามาในหนังสือก็เป็นการเห็นได้ชัด
 เจน ว่าอังกฤษคิดจะเกลี้ยกล่อมมอญไปเป็นกนของอังกฤษ ก็
 มอญที่มากตั้งภูมิลำเนาอยู่ในเมืองไทยมีจำนวนมากกว่าแล่น ถ้า
 การตั้งเมืองหงษาวดีสำเร็จได้ ไทยก็จะต้องเสียไพร่บ้านพลเมือง

ไปเป็นอันมาก ถ้าแลมอญกลับกลายเป็นศัตรูในวันนั้นก็ยิ่ง
 ช้าร้าย ไม่มีคุณแก่ไทยด้วยประการอย่างหนึ่งอย่างใด มีแต่
 ไทยฝ่ายเดียว ความขอหลังนี้อาจจะเป็นต้นเหตุที่สั่งห้ามไม่ให้เจ้า
 พระยามหาโยชายกกองทัพออกไปก็ได้ เพราะฉะนั้นเมื่อ นาย
 ร้อยเอกวิลกินสัน ซึ่งข้าหลวงอังกฤษให้เป็นผู้สำหรับกำกับกอง
 ทပ်ไทยลงมาตั้งเมืองเมะตะมะในเดือนปี ๒๒๖๓ มาสืบสวนจึง
 ได้ความว่า กองทัพเจ้าพระยามหาโยชายังหาได้ยกออกไปจาก
 เขตแดนไทยไม่ นายร้อยเอกวิลกินสันจึงแต่งคนให้ถึงหนึ่งสี่
 ข้าหลวงอังกฤษมาสั่งยังแดนไทย แล้วบอกขึ้นไปยังข้าหลวง
 อังกฤษให้ทราบความ ขณะนั้นข้าหลวงอังกฤษเห็นว่าควรสงคราม
 ทัพภักย์พม่าจะชนะอยู่แล้ว จึงส่งลงมายังนายร้อยเอกวิลกิน
 สันว่าให้รอกองทัพไทยอยู่ที่เมืองเมะตะมะก่อน แต่ให้คอยฟัง
 ข่าวการสงครามไว้ ถ้าเมื่อใดเห็นว่าการสงครามจะเป็นอันสำเร็จ
 แน่ ก็ให้ยกทัพไทยเสียอย่างให้ยกไปเลย.

ตอนที่ ๑๒

ตอนที่ ๑๒ นี้จะกล่าวถึงการสงครามที่อังกฤษรบกับพม่า ต่อเรื่อง
 ราวที่บรรยายแล้ว ตั้งแต่กองทัพอังกฤษขึ้นไปตั้งอยู่ที่เมือง
 แปร์ตีมา เมื่อเดือน ๑๓ ปีระกา อังกฤษกับพม่าเจรจาการทัพ

เพื่อจะเลิกสงครามกันครั้ง ๓ ว่ากล่าวกันอยู่จนเดือน ๑๒ ไม่ตกลง
 ปรองดองกัน ไท่กกลัชรยกนอก ทัพในเวลาเมื่อกำลังเจรจาการ
 ทัพกันอยู่นั้น ฝ่ายพม่าพยายามรวบรวมพลได้ประมาณ ๗๐,๐๐๐
 พอดีเดือนธันวาคมพระเจ้าองค์เอกของทัพพม่ายกลงมา ๓ ทัพ ทัพ
 หนึ่งแม่ทัพใหญ่ ถิ่นพล ๓๐,๐๐๐ เป็นกองกลาง ทัพหนึ่ง ถิ่น
 พล ๑๕,๐๐๐ เป็นปีกขวา มหาเนมโย ถิ่นพล ๑๕,๐๐๐ เป็นปีกซ้าย
 ยกลงมาทั้ง ๒ ฝ่ายแม่น้ำเอราวดี หมายจะมาตั้งล้อมเมืองกฤษ
 ฑ์เมืองแปร แม่ทัพองค์ฤษเห็นพม่าชำนาญในการทำค่ายคู
 รั้ว จึงให้กองทัพของพระเจ้าระคตพม่าพร้อมกันทุกทัพ มีให้
 พม่าตั้งค่ายล้อมเมืองแปรไว้ ไทรยพุงกันเป็นสวมาจร มหา
 เนมโยตายในค่าย พม่าตั้งค่ายไม่ไกลออกจากเมืองแปร ไป
 รวบรวมกันตั้งค่ายต่อสู้อีกค่ายอยู่ที่บ้านเนะระค ซึ่งเป็นที่มไชยภูมิ
 ยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ห่างจากเมืองแปรประมาณ ๖๐๐
 เส้น กองทัพองค์ฤษยกตามไปรบพุงอยู่ ๓ วัน องค์ฤษตีค่ายบ้าน
 เนะระคได้ พม่าถอยขึ้นไปตั้งรบอยู่ที่เมืองมะลวน ครั้นกอง
 ทัพองค์ฤษตามขึ้นไปถึง พม่าใหม่ขอหยุดรบเจรจาการทัพอีก
 ว่ากล่าวกันอยู่ ๒๐ วันก็ไม่ตกลง แม่ทัพองค์ฤษเห็นว่าพม่าอายุ
 ถ่วงเวลาเพื่อจะรวบรวมกองทัพ จึงให้ยกเข้าตีเมืองมะลวนเมื่อ
 วันที่ ๑๘ มกราคม (ตรงกับเดือนยี่ แรม ๗ ค่ำ) คราวนั้นกองทัพ
 พม่าแตกย่อยเป็น พระเจ้ากกายแมงจึงแต่งตั้งกองทัพให้อาจารย์

ข้อ ๗ ทั้งอังกฤษแลพม่าจะตั้งทูตไปอยู่ในสำนักกันแลกัน
ยอมให้ทูตมีทหารรักษาตัวได้ ๕๐ คน แลจะทำหนังสือสัญญาค้า
ขายซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อกันทั้ง ๒ ฝ่าย.

ข้อ ๘ ถ้ารัฐบาลหรือคนในเมืองซึ่งทั้ง ๒ ฝ่ายเป็นหนังสือกันจะ
ให้ใช้กันโดยธรรม ถ้าแลคนฝ่ายใดไปตายในเมืองของฝ่ายโน้น
ไม่มีตัวผู้ควรรับมรดก รัฐบาลฝ่ายโน้นรับจะมอบทรัพย์มรดกให้
แก่รัฐบาลฝ่ายผู้ตาย.

ข้อ ๙ จะใช้กฎหมายของน้ำของอังกฤษด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย
ทั้งที่ในน้ำพม่าแลน้ำอังกฤษ.

ข้อ ๑๐ สมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ผู้เป็นสัมพันธมิตรของอัง-
กฤษ อย่างประเสริฐ จักรพรรดิจะตั้งอยู่ในสัญญาอัน (คือจะตั้งใต้ทรงรับ
ประโยชน์ในสัญญา) ด้วยเป็นอย่างมากที่สุด.

ข้อ ๑๑ หนังสือสัญญานี้รัฐบาลทั้งสองฝ่ายจะต้องให้อบรม
ตามธรรมเนียม แลทั้งสองฝ่ายจะคืนเชลยให้กันให้สิ้นเชิง.

หนังสือสัญญานี้ทำกันที่เมืองรัตนเมือวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์
ค. ศ. ๑๘๒๖ (ตรงกับวันศุกร์ เดือน ๓ แรม ๓ ค่ำ ปีระกา จุล-
ศักราช ๑๓๘๗ พ. ศ. ๒๓๖๘)

ตอนที่ ๑๓

ฝ่ายทางกรุงเทพ ฯ ตั้งแต่เชษฐนทรราชว่าอังกฤษตกกองทัพ
 พม่าแตกไปจากเมืองแปร กรมหมื่นสอมาตงเสนาบดีเมืองวันที่ ๒
 กุมภาพันธ์ (ตรงกับวันพฤหัสบดี เดือนยี่แรม ๓๓ ค่ำ) ความว่า
 ได้รับหนังสือตราข่าวนามว่าอังกฤษไต่รบทัพพม่าที่รวมเมืองแปร รบ
 กันอยู่ ๓ วันตกกองทัพพม่าแตกพ่ายยับเยิน จนพระเจ้าองค์วงศ์ให้
 ทูตมาขอเลิกรบพุ่งกับแม่ทัพอังกฤษ การสงครามจะเลิกกันโดย
 ความตกลงว่า พม่าจะยกเมืองฮัสสัมแลเมืองอื่น ๆ ที่อยู่ทางทิศ
 เคียงขวาให้อังกฤษ แลจะยกหัวเมืองข้างใต้ ๔ เมือง คือเมืองเว
 เมืองทวาย เมืองมฤต แลเมืองตระนาวศรี ให้แก่อังกฤษด้วย นอก
 จากนั้นพม่าจะตั้งเงินใช้ค่าตีอังกฤษ ตองลง ทนมา รบพุ่งอีก
 มากมาย อังกฤษจะได้เกียรติยศในการสงครามครั้งนี้

ขอให้ท่านเสนาบดีระฤกกว่า ตั้งแต่นายร้อยเอกเชษฐนเข้า
 มาถึงกรุงเทพ ฯ ได้พยายามชักชวนให้ส่งกองทัพเจ้าพระยามหา
 โยธาให้ยกไปเมืองเนาระตะสะถักครัง เพื่อจะให้สมเด็จพระเจ้า
 แผ่นดินสยามได้ส่วนพระเกียรติยศอย่างนั้นบ้าง แต่เป็นเคราะห์
 ของนายร้อยเอกเชษฐน ที่ไม่สามารถจะทำให้ท่านเสนาบดีเชื่อถื
 ได้ ครั้นจะกราบทูลต่อสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินสยามเอง โดยนาย

ไป พม่าจะไปทำร้ายอังกฤษ ๆ จึงได้ให้กองทัพยกมาตีเมืองพม่า
 ไทยก็เป็นศัตรูของพม่ามาแต่โบราณ ทั้งเป็นมิตรมีทางไมตรีกับ
 อังกฤษ ๆ จึงทูลขอต่อสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ให้ทรงแต่งตั้ง
 ท้าวไทยไปสมทบยกกองทัพอังกฤษ ช่วยกันรบพม่าให้ถึงเมือง
 อังวะอันเป็นราชธานีของชาติตน จนกระทั่งพม่าพ่ายแพ้ยับเยินให้
 จึงได้ อังกฤษกับไทยจะได้อยู่เย็นเป็นสุขสืบไป.

สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว ได้ทรงทราบความในหนังสือซึ่งอง-
 ทัพพม่ามาทูลพระโสมนัส ถึงพระราชกฤษฎีกาให้กองทัพไทย
 ยกไปช่วยรบพม่า แลกองทัพที่จะยกไปนั้น มิใช่จะให้ไปแต่
 เป็นหมวดกองน้อย ๆ จะให้กองทัพใหญ่ยกไปตีเมืองพม่าทาง ๑
 ฝ่ายอังกฤษจะไล่ตีชนไปอีกทาง ๑ จึงโปรดให้มีหนังสือตอบไปยัง
 แม่ทัพอังกฤษว่า ถ้าตีเมืองทวายแลเมืองเมาระตมะไว ในบังคับ
 บัญชาของไทย ก็ให้กองทัพใหญ่ยกไป หนังสือฉบับนี้ให้นาย
 รอยเอกเบอร์นัค แลได้บอกให้ทวายว่า ถ้าแม่ทัพอังกฤษยินยอม
 ตามที่เสนายักษ์ว่าไปในหนังสือนั้นแล้ว กองทัพไทยก็จะยกไป แต่
 ข้างฝ่ายอังกฤษ มีหนังสือของผู้รักษามืองเมาระตมะมาหลายครั้ง
 ก็เป็นแต่เร่งจะให้กองทัพไทยยกไปโดยเร็ว แต่ส่วนเรื่องเมือง
 ทวายแลเมืองเมาระตมะหากตอบมาว่าประการใดไม่ ก็มอญแลทวาย
 ที่เป็นพรรคพวกของพม่าชาติตน ยังมีอยู่ในพม่านั้นมาก ถ้า
 หากว่าไม่ไต่บ้านเมืองทุกกองทัพจะต้องยกผ่านไปไว้ในอำนาจ ให้

ยังมีขณัฐชาผู้คนในท้องที่ใด กงทัพจะยกเข้าไปก็ไม่เป็นที่ไว้
 วางใจ ท่านเสนาบดีเห็นว่าเพราะอังกฤษอยากจะได้เมืองเมาระตมะ
 แลเมืองทวายไว้เป็นของอังกฤษ จึงไม่ตอบมาว่าประการใดให้
 ชัดเจน ทวยเหตุนกกองทัพไทยจึงต้องรออยู่ ยังยกไปไม่ได้ เคยจ
 นกว่าพระเจ้าองค์วัดใหญ่ทวดมาที่เมืองมะละวัน แลยอมจะเสียเงินให้
 แก่อังกฤษ ๆ ก็ระยสมอย่าทักขบพม่าแล้ว เมื่อเช่นนั้นกำลังกอง
 ทัพไทยก็ยังไม่เป็นประโยชน์อย่างใดแล้ว.

ขอทนายร้อยเอกเบอร์นอลอยากจะให้ข้าราชการผู้ใหญ่ฝ่ายไทย
 ทมสขณัฐชา ไปพูดจากษแม่ทัพอังกฤษ เพื่อจะได้เมืองเมาระตมะ
 ฤาเมืองอนเมืองใดมาถวายสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวนั้น ท่านเสนา
 บัดขอยใจนายร้อยเอกเบอร์นอลแล้ว ทฝ่ายไทยยกไปว่าต้องประ
 สงคเมืองทวายแลเมืองเมาระตมะแต่ก่อนนั้น ก็เพราะเห็นว่าจะต้อง
 ยกกองทัพไปสมทบกับอังกฤษตีเมืองพม่า แต่เดิยวงกองทัพ
 ไทยก็ไม่ค่อยยกไป อังกฤษก็เลิกรบกับพม่าแล้ว เมืองทวายแล
 เมืองเมาระตมะอังกฤษก็ยึดเอาไว้เป็นของอังกฤษเด็ด ไทยหา
 ต้องการไม่ ส่วนเขตรแดนที่ต่อกับพระราชอาณาเขตรเมืองศรี
 เมืองเหล่านี้ยังเป็นของพม่าอย่างไรก็ให้ปันไปอย่างนั้น ไทยหา
 ปรารถนาจะไปเหลืออมลาเขตรแดนของอังกฤษไม่ อย่าให้นายร้อย
 เอกเบอร์นอลมีความวิตกเลย ทเจ้าเมืองบังกาล่าให้นายร้อยเอก

๑ เบอร์นอลได้จัดไว้ในที่อื่นว่า ได้แนะนำให้เจ้าพระยาพระคลังไปเอง.

เขอรินเข้ามาเจริญทางพระราชไมตรี แลคิดอ่านให้การค้าขาย
เจริญขึ้น ฝ่ายไทยก็ชอบใจในการที่นายร้อยเอกเขอรินได้มาทำ
มีความประสงค์จะให้การค้าขายแลทางไมตรีในระหว่างไทยกับอัง-
กฤษเจริญยิ่งไปกว่าแต่ก่อนเหมือนกัน.

ขอที่นายร้อยเอกเขอรินขอให้มีความท้วมาในหนังสือชน
กรายบังคมทูลนั้น เที่ยวนกีสนักตทควรจะกราบบังคมทูลเสีย
แล้ว ท่านเสนาบดีจึงขอแจ้งให้นายร้อยเอกเขอรินทราบแต่ต้อง
ตราที่โปรดให้มีสั่งไปตามหัวเมือง ด้วยแจ้งพระยามหาโยชายนอก
มากกราบบังคมทูล ว่าแม่ทัพองกฤษมีหนังสือมาว่า เที่ยวนพม่า
ยอมแพ้อองกฤษ การสงครามเลิกกันแล้ว ขอให้กองทัพไทยยก
ออกไปเลย จึงโปรดให้มีตราสั่งให้กองทัพไทยได้กระเกณฑ์
เตรียมจะยกไปช่วยอองกฤษนั้นเสีย เพราะอองกฤษได้ยอมศึกกับ
พม่าเสียแล้ว ส่วนกองทัพไทยก็ยกไปแล้วก็ให้กลับคืนมายังบ้าน
เมือง ให้เจ้าเมืองกรมการระวังตรวจตราตามทางแลให้คิดอ่านจับ
พม่ามาตามตามประเพณีแต่ก่อน ให้ได้ความว่าบ้านเมืองที่ออง-
กฤษตีได้แล้ว เอาไว้เป็นของอองกฤษเพียงไหน แลคืนให้พม่า
เพียงไหน กระแสรับสั่งมีดังนี้แล้ว ท่านเสนาบดีจึงมีอาจจะนำ
ความในหนังสือของนายร้อยเอกเขอรินชนกรายบังคมทูล.

หนังสือพระยาพิพัฒน์โกษาเขียนตามบัญญัติของท่านเสนาบดีเมื่อ
ฉวันอาทิตย์เดือนยี่แรม ๑๔ ค่ำพระกา จุลศักราช ๑๑๘๗ พ.ศ. ๒๓๖๗.

เขอรณมหนังสือมาถึงเสนาบดีอีกฉบับ ๑ เมื่อวันที่ ๒ กุมภาพันธ์
 ศกศตศก ๑๘๒๖ (ตรงกับวันจันทร์ เดือนยี่ แรม ๑๕ ค่ำ) ว่าขอ
 ให้นำความในหนังสือที่มามาเมื่อวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ขนกราบ
 บังคมทูล ฯ ให้ทรงไต่ ถ้าไม่กราบทูล ฯ เห็นเจ้าเมืองบึงกล่ำจะ
 ว่าไม่รักษาทางไมตรี

เสนาบดีจึงตอบไปเมื่อวันที่พฤหัสบดี เดือน ๓ ขึ้น ๓ ค่ำ ว่า
 เสนาบดีได้พร้อม กันให้เจ้าพระยาพระคลังนำ ความในหนังสือของ
 นายร้อยเอก เขอรณ มมาคลยให้ทูล ขนกราบบังคมทูล ฯ ให้
 ทรงทราบแล้ว มีกระแสรับสั่งว่ากรุงเทพระมหานครไทรบุรีพุงกับ
 พม่าแต่โบราณมากกว่า ๓๐๐ ปี ไม่เคยไต่ขึ้นว่าพระมหากษัตริย์
 ธิราชแต่ปางก่อนยอมคนข่านเมืองทศใด ให้แก่พม่า ฤๅยอมลด
 ห้อยผ่อนผันให้แก่พม่าอย่างหนึ่งอย่างใด ซึ่งนายร้อยเอกเขอรณ
 คิดเห็นโดยสติปัญญาสามารถ ว่าจะไปศึกอ่านเอาเมืองเมาระตมะ
 มาถวายนัน ก็เป็นเจตนาอันดี มีความชอบใจแล้ว แต่เมือง
 เมาระตมะอยู่ห่างไกลกับกรุงเทพฯ เป็นที่ล่อแหลมไม่ติดต่อกับ
 แคนไทย ถึงไทเมืองเมาระตมะจะรักษาไว้ก็ยาก ไพรบ้านพล
 เมืองก็คงจะไม่พอใจ เพราะไทยไปรักษาเมืองอยู่ก็จะพาให้ต้อง
 รวยพุงกับพม่าเนื่อง ฯ

• คือฉบับที่มีมาเมื่อวันที่ ๒ กุมภาพันธ์ ก.ศ. ๑๘๒๖.

ถ้าหากว่าอังกฤษยังรบอยู่กับพม่า ไทยยกกองทัพไปช่วย
อังกฤษก็จะใคร่ใคร่โตเมืองเมาระตะมะไวเป็นທတံງယຸ່ງລາງ รวบรวมเสบียง
อาหารสำหรับกองทัพ แต่เดี๋ยวนี้อังกฤษก็เลิกสงคราม กลับ
เป็นมิตรกับพม่าแล้ว ก็อย่าล้าช้ากว่าช่วยเมืองเมาระตะมะ
ต่อไปเลย.

ขอพระเจ้าใคร่ทราบว่าพรมแดนเมืองมฤท เมืองตะนาวศรี
เมืองทวาย ต่อกับพระราชอาณาจักรตรงไหนนั้น เพราะพม่า
กับไทยทำสงครามกันมาเสมอ จะยกขึ้นขอทรแดนกันอย่างไรได้
ถ้าอังกฤษอยากจะทำรบว่าเขตแดนเดิมอยู่ตรงไหน ก็ให้สืบถาม
พวกชาวเมืองทวาย เมืองตะนาวศรี เมืองมฤท ที่เป็นผู้เฒ่า
ผู้แก่อยู่กรมชายแดนว่ารู้เห็นมาอย่างไร ก็ให้พาไปขอเขตแดน
ที่ต่อกับไทยนั้นเถิด.

เมืองมฤท เมืองตะนาวศรี เมืองทวาย เดิวนั้นเป็น
ของอังกฤษแล้ว อังกฤษกับไทยก็เป็นมิตรไมตรีกันสนิท ควร
จะให้ไพร่บ้านพลเมืองทั้งสองฝ่ายไปมาค้าขายลงกันได้ โดยสะดวก
คนข้างไหนจะไ้ไปมาก เหน้หนึ่งลือเค็นทางดีไปให้ อีกฝ่ายหนึ่งทราบ
ห้ามอย่าให้ ไทยไปลวงล่าเขตแดนของอังกฤษ แลอย่าให้ผู้
รักษาด่านทางเข้าไปจับผู้คนในบ้านเมืองของอังกฤษแห่งหนึ่งแห่งใด
เหมือนอย่างเมื่อเป็นแดนพม่าอยู่แต่ก่อนต่อไป อย่าให้อังกฤษ
มีความวิตกกังวลเรื่องจับคนข้ามแดนต่อไปเลย.

21/04/2563

กระเสร์ยสังข์ ท่านเสนาบดีมียูซาให้พระยาพิพัฒน์โกษา
จดเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๓ ชน ๓ ค่ำ ระยะเวลาสี่ศก.

ในวันที่ ๘ กุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๘๒๖ (ตรงกับวันพฤหัสบดี
เดือน ๓ ชน ๓ ค่ำ) เฮอร์นหนังสือถึงเสนาบดีอังกฤษ ๓ ความ
ว่านายร้อยเอกเซอร์นซิดเรยนให้ท่านเสนาบดีกรุงสยามทราบ ด้วย
นายร้อยเอกเซอร์นฟิงไทรบส์นำหนังสือของแม่ทัพใหญ่ฝ่ายอังกฤษ
ความว่า ในหนังสือสัญญาซึ่งอังกฤษได้ทำกับพม่า มีข้อสัญญา
ว่าไว้โดยเฉพาะข้อหนึ่ง (ในข้อ ๓๐) ว่าด้วยไทยเป็นสัมพันธมิตร
ของอังกฤษ ถ้าไทยต้องประสงค์ประโยชน์จากสัญญานั้น ก็
จะยอมให้ ไทยไต่รับประโยชน์ในการที่เลิกสงครามกันนั้นด้วย.

อนึ่งเคยพม่าก็ยอมสัญญาแล้วว่าจะไม่มาทำร้ายไทย
อย่างหนึ่งอย่างใดต่อไป ขอให้ท่านเสนาบดีนำความตามหนังสือ
ของนายร้อยเอกเซอร์นทงคยบตีไปเมื่อวัน ๒ กุมภาพันธ์ แล
ฉบับนชนกราบขังคมทุก ๆ โดยเร็ว เมื่อใดทรงทราบแล้วคงจะ
ทรงพระราชดำริเห็นสมควรที่จะกล่าวขบสังฆาฝ่ายไทย มิให้ไป
ทำร้ายแก่พม่าเหมือนกัน.

อนึ่งสมเด็จพระเจ้ากรุงสยาม ก็ท่านเสนาบดีคงจะต้อง
เห็นตามการที่ปรากฏมาตรงนี้ ว่ารัฐบาลอังกฤษประพฤติโดย
ตั้งใจจะเป็นไมตรีกับไทยจริง ๆ สันความในหนังสือเซอร์นเทาน.

ถึงเดือน ๓ ขึ้น ๕ ค่ำ เสนายศให้พระยาพิพัฒน์โกษาหมื่นสังข์
ตอบเขอรัน ความว่า เสนายศปฤจฉาแก่นายเจ้าพระยาพระคลัง
นำความตามหนังสือของนายร้อยเอกเขอรันชนกรายบังคับมทูล
ทราบบ้างของอัฐพระบาทแล้ว

มีพระราชโองการดำรัสสั่งว่า ซึ่งอังกฤษจะไม่ให้พม่ามา
รบพุ่งทำร้ายไทย ก็เพราะอังกฤษเป็นมิตรเห็นแก่ในครุฑมุกข์ไทย
ที่ปราศนาจะไม่ให้ ไทยไปทำร้ายพม่านั้น ก็ควรเห็นว่า ถ้าไทย
กับพม่าเล็ดรบพุ่งกัน ต่างฝ่ายต่างอยู่บ้านเมืองของตนก็จะเป็
ศุขสบาย ทว่ามานักเป็นการสมควรมกหนา แม้วไทยพม่าไม่
มีศึกก็ พุดจาว่ากระไรจะสู้ฟังไม่ได้ ที่พม่ายินยอมก็เพราะ
กลัวอังกฤษ จึงต้องจำใจสัญญาว่าจะไม่มาทำร้ายไทยอีกต่อไป
ต่อไปภายหน้าถ้าพม่าเห็นไทยเพลยเมื่อใดก็คงจะมาทำร้ายอีก เวลา
ที่ช่องจะทำร้ายก็จะไม่คิดถึงที่ใครมีสัญญาไว้ ที่ไทยจะประมาท
โดยหลงไว้ใจพม่านั้นไม่ได้ จำจะต้องคอยระวังตัวอยู่เสมอ ถ้า
หากนายร้อยเอก เขอรันอยากจะได้รู้ทราบบ้างว่าพม่าเคยประพฤติดุจริต
มาอย่างไร ก็ให้เสนาบดีเองททหมายเหตุแลหนังสือพระราชพง
ษาวดาร ที่ไทยได้ทำสงครามกับพม่า ทั้งที่พม่าได้เคยมาพุดจา
ว่ากับไทยแต่ก่อน ๆ ประการใด แจงให้นายร้อยเอก เขอรัน ทราบบ

๑ ถ้าพูดกันอย่างโวหารทุกวันนี้ ก็เห็นจะว่า "ถ้าพม่าได้ช่องจะทำร้ายเมื่อใด
หนังสือสัญญานั้นก็จะเป็นแต่อย่างเศษกระดาษแผ่น ๑." 21/04/2563

แล้วให้ใคร่ครวญติดตามเรื่องราวอันเกิด กระแสพระราชโองการ
 ไปรดเกล้า ๆ ดังนี้ ท่านเสนาบดีจึงให้พระยาพิพัฒน์โกษาคัด
 เรื่องราวตามจดหมายเทศมาแจ้งให้นายร้อยเอก เขื่อน ทราย คือ
 เมื่อมีมะโรง จุลศักราช ๑๓๗๐ ประมาณได้ ๑๘ ปีมาแล้ว
 พม่าให้พระยาอินทจักร ๑ อรรควงศ ๑ พระยาจักร ๑ สุระกีโว ๑^๑
 เป็นทูตเข้ามาแต่เมืองเมะตะมะ ว่าพม่ามีความประสงค์สันติสุข
 จะขอทำทางพระราชไมตรีเหมือนไทย ครั้นนี้เสนาบดีพญามาศัย
 ราชกุมารีมีความวิตกอยู่ ด้วยสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงพระบรม
 ไอยกาธิราช ทรงพระชวาทะผลภาพ เสนาบดีจึงปรึกษากันเห็นว่า
 ควรจะรับเป็นไมตรีกับพม่า ต่อมาจึงมีใ้ให้ตรวจตราตระเวนค่าน
 งคการที่เคยให้ไปกับผู้คนในแดนพม่ามาอย่างแต่ก่อน จะคอยดู
 ว่าพม่าจะทำด้วยอย่างไร ในนั้นเองพม่าก็ให้เกณฑ์กองทัพ
 แลต่อเรือรบที่เมืองทวาย ฝ่ายไทยไม่ได้ไปจับผู้คนในแดนพม่า
 มาตั้งแต่ก่อน ก็ไม่ทราบความว่าพม่าเตรียมกองทัพ ครั้นรุ่ง
 ขึ้นมีมะเส็ง จุลศักราช ๑๓๗๓ พม่าก็ยกกองทัพมาตีเมืองฉวาง
 ไทยจะให้กองทัพไปรักษามืองก็ไม่ทัน จึงเสียเมืองฉวางแก่
 พม่า เพราะอยู่ห่างไกลกับกรุงเทพฯ เมื่อพม่าตีเมืองฉวาง
 แลวกเก็บรบทรัพย์สินยศ กวาดต้อนผู้คนพลเมืองไปเป็นเชลย

๑ ทั้ง ๔ คนนี้เห็นจะเขียนชื่อลูกแต่พระยาอินทจักรคนเดียว จะเป็นชื่อไทยจริง
 รุ่งเกล้า ฤาเป็นมอญหรือชื่ออื่นสงสัยอยู่. 21/04/2563

แล้วจะยกไปตีหัวเมืองอื่นอีก หากกองทัพกรุง ฯ ยกลงไปตีพม่า
 แยกฝ่ายไป ฝั่งใต้เมืองถลางขึ้นมา ถึงกระนั้นเมืองถลางก็
 ยืนหยัดเป็น เพราะไทยหลงเชื่อถ้อยคำพม่าไม่ไปจับผู้คนมาได้
 ตามที่ตั้งก่อกอง แต่คนไทยก็ต้องคอยคุมเชิงพม่ามิได้ประมาณ
 พม่าจึงไม่อาจจะล่วงล้ำเข้ามาทำร้ายได้

ต่อมาถึงขอมระเม รุคคักราช ๑๑๗๓ พม่าให้เอาหนังสือมา
 แฉวนไว้ที่ปลายคาน ว่าจะใครเป็นมิตรกับไทย จะแต่งทูต
 ให้เข้ามาเจรจาความเมือง ขอให้ไทยห้ามชาวคานอย่าให้จับกุม
 แต่ไทยมิได้เชื่อ ด้วยเห็นว่าพม่าพูดจาฉลาดราวใด ก็เป็นเหตุ
 ขยายจะหลอกลวงทุกคราว จึงแต่งกองอาทมาทให้ออกไปจับคน
 มาสืบสวนเหตุการณ กองอาทมาทกอง ๑ เข้าไปในแดนพม่าถึง
 แม่น้ำยี่ราศ ระหว่างเมืองเรกขเมืองทวาย พบเรือพม่าลงมา
 จากเมืองอังวะ ๑ ฝั่งจับคนในเรือมา ได้ตัวชนนางพม่า ๒ คน
 กับคนเขารคคฤศทั้งเป็นนายเรือคน ๑ ครั้นสืบถามไต่ความว่า
 เป็นขุนนางคนสนิทของพระเจ้าอังวะคน ๑ พระเจ้าอังวะให้ ถอยทอง
 ครวลงมาเกณฑ์คนตามหัวเมืองมอญลงมาจนถึงเมืองทวาย ให้
 ไปเข้ากองทัพที่เมืองเมาระตมระ จะให้ยกมาตีเมืองไทย ครั้นได้
 ทราบความดังนี้ จึงโปรดให้กองทัพยกไปตั้งรักษาตามทางที่พม่า
 จะยกมา แล้วสืบไต่ความว่า ครั้นพระเจ้าอังวะให้จกกายหุ่่นย
 เป็นแม่ทัพใหญ่ มีขุนนางเมืองอังวะลงมาเป็นนายทัพนายกอง

อีกมาก เกณฑ์พม่าเมืองอังวะแลพวกชาวเมืองมอญ เมืองทวาย
 รวบรวมเป็นกองทัพตั้งอยู่ณเมืองเมาระตมะ แต่เมื่อพม่ารู้ว่ากองทัพ
 ไทยไปตั้งสกัดอยู่ ก็ไม่กล้ายกเข้ามาในพระราชอาณาเขต
 ตั้งรอย่านถึงระตฝนก็เลิกทัพกลับไป ทักกล่าวถึงความทุจริต
 ของพม่าทางนครจนเป็นความจริง เพราะพม่าพutschญาแก่ไทย
 อย่างไม่เคยแต่เป็นเหตุไป ไทยจึงระหลงเชื่อคำพม่าอีกไม่ได้
 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงทราบตามขัญชาท่าน
 เสนาบดี แลได้คิดสำเนาจดหมายเทศเรื่องสงครามในระหว่างไทย
 กับพม่า แจงให้นายร้อยเอกเขจรนทรวย เมื่อเดือนเสาร์ เดือน ๓
 ขึ้น ๕ ค่ำ ปีระกา สัปตคศก.

หนังสือโต้ตอบกับเขจรนในเรื่องสงคราม สิ้นสำเนา
 ความเพียงเท่านั้น สรุปรวมใจความก็ต่อไทยไม่ต้องการกินแดน
 ทางเมืองพม่า แลไม่ปรวณจะมีส่วนเกี่ยวข้องในสัญญาที่
 อังกฤษทำกับพม่าด้วยทั้ง ๒ สถาน เมื่อมาคิดคิดว่าเหตุใดใน
 ที่สุดไทยจึงไม่ยอมเกี่ยวข้องตองการแดนพม่าในครั้งนั้น คิดไป
 ก็แลเห็นว่ามิใช่เพราะไม่รู้จุดประ โยชน์ที่แท้จริงของฝ่ายไทย ถึง
 เขจรนเข้าใจ การทั้งปวงคงจะได้ปกครองหากฎากันในรัฐบาล แลเห็น
 การยติว่า ถ้าหากไทยมีความปรารถนาจะได้เขตแดนของพม่า
 ในครั้งนั้นก็ต้องร้องขอจากอังกฤษ ๆ ก็คงจะขอเอาเมืองไทรเป็น
 ของแลกเปลี่ยนคอยแทน ความชอบฝ่ายไทยพึงรู้แน่เมื่อเขจรน

เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ก็แลเมืองไทรนั้นไทยได้ลงไปอยู่ปกครอง
 เป็นของไทยแล้ว ทั้งอยู่ที่ติดต่อกับแดนเมืองนคร เมืองสงขลา ไป
 มากก็ได้ โดยง่าย ส่วนเมืองเมาะตะมะเมืองทวายแลเมืองมฤต
 อยู่ห่างไกล โดยอังกฤษระดมยกให้ทงนิน ฤๅแต่เมืองหนึ่ง
 เมืองใด ไทยก็จะต้องเข้าไปปกครองคนชาติอื่น อยู่ท่ามกลาง
 ระหว่างแดนอังกฤษฝ่าย ๑ แดนพม่าฝ่าย ๑ คงจะมีความ
 ลำบากในวันข้างหน้ากว่าที่จะเป็นประโยชน์อย่างใด แท้จริงประโยชน์
 ที่ฝ่ายไทยต้องการเป็นข้อสำคัญ ก็คือจะไม่ให้พม่ามีที่มั่น
 สำหรั้มาคเมืองไทยตั้งแต่ก่อน ถ้าเมืองเหล่านั้นมาจากเขตร
 ของพม่า คงจะมาเป็นของอังกฤษถ้าของมอญก็เป็นประโยชน์แก่
 ไทยเหมือนกัน คงเป็นทวีปก็เห็นคงกลัวความจึงไทยคิดว่าเอา
 เมืองไทรไว้คิดว่าจะเอาไปแลกเปลี่ยนหัวเมืองชนของพม่า ซึ่งที่ไม่
 ยอมเกี่ยวข้องกับทวายในหนังสือสัญญาต้องกฤษทำกับพม่า นั้น คิด
 ถูกพอแลเห็นได้เหมือนกันว่าเพราะเหตุใด เพราะถ้าไทยไปทำ
 สัญญาทวาย ผู้เกี่ยวข้องกษัตริย์พม่านั้นจะเป็น ๓ พวกด้วยกัน
 คืออังกฤษไทยแลพม่า ถววนนำพม่าก่อการร้ายแก่ไทยอย่างไร
 ไทยก็ต้องไปบอกกล่าวพระองค์ต้องอังกฤษก่อน ถ้าไทยไปทำ
 อะไรแก่พม่าแต่ไทยปลการ แม้คงเช่นแต่่งกองอาทมาตเข้าไป
 ตรวจตระเวรด่านทางตั้งเคยทำมาแต่ก่อน อังกฤษก็จะว่าไทยไม่
 ประพฤติตามสัญญา คงจะเห็นว่าเสียอนหนึ่งจะยอมให้อังกฤษเป็นผู้

ว่ากล่าวอยู่ในระหว่างไทยกับพม่า จึงไม่ยอมเกี่ยวข้องกับใน
 สัญญาที่ทำกัน ข้าพเจ้าเข้าใจว่าข้อความที่กล่าวมานั้นคงอยู่ใน
 ความวินิจฉัยของรัฐบาลไทยในครั้งนั้น แต่เป็นการคาดคะเน
 จะถูกปฏิเสธอย่างไรก็แล้วแต่ท่านทั้งหลายจะคิดเห็น.

การที่ไทยเกี่ยวข้องกับอังกฤษในครั้งนั้น เมื่อเสร็จสิ้นข้อ
 ความที่กล่าวถึงนครเวียงจันทน์แล้ว ก็ยังเหลือแต่เรื่อง
 เมืองมลายู กับเรื่องที่จะทำหนังสือสัญญาค้าขาย เสนาบดีจึง
 ปรึกษากันว่ากล่าวกับเฮนรี เบอตัน ทูตของรัฐบาลอังกฤษต่อมา
 การที่พูดกันในชั้นหลัง ไทยไทยเปรียบสมประสงค์ ด้วยได้
 เป็นสัมพันธไมตรีในคราวอังกฤษรบพม่า ถึงแม้ว่าจะไม่ได้ไป
 รบพุ่งด้วยมากมายก็ การที่ไทยได้ช่วยเหลือที่สุดที่ไทยไม่ทำ
 ให้อังกฤษต้องเป็นกังวลทางเมืองไทยก็เป็นการอุปการะช่วยอังกฤษ
 มากอยู่ เป็นเหตุให้อังกฤษรู้สึกว่ามีคุณพระต้องตอบแทนไทย
 อย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อไทยไม่ยอมรับประโยชน์ทางหัวเมือง
 พม่า อังกฤษจึงยินยอมให้สัมพันธนาชองไทยทางเมืองไทร
 คอรับจะส่งตัวเจ้าพระยาไทรไปเสียดีไพรพมหาระทุมาก เขาไปคุมไว้
 เสียดีเมืองอื่นให้ทางเมืองไทร แล้วรับจะเป็นพระระวงษ์ให้พวกเจ้า
 พระยาไทรมาทำร้ายต่อไทยที่ปกครองเมืองไทรได้ เมื่ออังกฤษยิน
 ยอมในเรื่องเมืองไทรคงว่ามานี้แล้ว ข้างฝ่ายไทยก็ยอมปล่อย
 เมืองแะระ

ไทยก็ทำหนังสือสัญญาการค้าขายกันเมื่อวันอังคาร เดือน ๗
แรมค่ำ ๓ ปีจอ จุลศักราช ๑๓๘๘ พ. ศ. ๒๓๖๘ อนุญาตให้
อังกฤษเข้ามาค้าขายที่ในกรุงเทพฯ การครั้งนี้เป็นเสรีชระ
กันโดยปรองดอง.

แต่ที่อังกฤษคิดจะรวมหัวเมืองมอญที่ตั้งเป็นกรุงกระษัตริย์ตั้ง
แต่ก่อนนั้น ครั้นหาเชอวงศ์พระเจ้าหงสาวดีไม่ได้ แลไม่ได้
เจ้าพระยามหาโยธาไปตั้งประสงค์ เห็นพระยามอญในพมเมอง
ไม่มีใครจะสามารถเป็นหัวหน้าได้ก็ระงับความคิด คนเมืองเมาะ-
ตะมะแลหัวเมืองมอญข้างเหนือต่างสละวินให้แก่พม่า แต่หัว
เมืองข้างฝ่ายใต้ต่างสละวินเอาไว้เป็นของอังกฤษ ตั้งแต่เมือง
เมาะลำเลิงลงมาจนเมืองมฤท แต่คนอังกฤษจับคนทางทัพพม่า
เคยยกมาตีเมืองไทยเสียแต่บัดนั้นมา เป็นเสรีชนเรื่องการสงคราม
ครั้งช่วยอังกฤษรบพม่าเพียงเท่านั้น.

สงครามครั้งที่ ๓๐ คราวไทยตีเมืองเชียงตุง

ปีชวด พ. ศ. ๒๓๗๕

ตั้งแต่ไทยใช้ช่วยอังกฤษตีเมืองพม่าเมื่อชวอก พ. ศ. ๒๓๖๗
 ตกกล่าวมาแล้ว ต่อมาไม่มีเหตุการณ์อันใดเกิดขึ้นในระหว่างไทย
 กับพม่า ๒๕ ปี แต่ทว่าเมืองพม่าเกิดเหตุการณ์หลายอย่าง
 พระองค์เจ้ารองพงษาวดารพม่าในตอนนั้นเสียก่อน แล้วจึงกล่าว
 ถึงเรื่องสงครามครั้งที่ ๓๐ ต่อไป.

จำเดิมแต่พม่าต้องทำหนังสือสัญญาขอมแพ้อังกฤษ พระเจ้า
 อังวะรักกายแมงก็ทรงโศกนัสน้อยพระทัยเป็นกำลัง จนเลยเสีย
 พระจริตไม่สามารถจะว่าราชการบ้านเมืองได้ นางอรรคมเหษี
 ของพระเจ้ารักกายแมงก็บังมิ่งชมราชอนุชา ซึ่งมียศเป็นท้าวเสวก
 แมง จึงช่วยกันว่าราชการต่างพระองค์มา โดยหวังว่าอาการของ
 พระเจ้าอังวะจะมีเวลาค้อยคเดียวขึ้น แต่พระอาการก็ท้อคเดียวขึ้นไม่
 ครั้นนาน วันเข้า นางอรรคมเหษีจึง ดึงน้องชายคนหนึ่งชื่อ มิ่งชาคย
 เป็นที่ปรึกษาช่วยว่าราชการด้วย ก็เกิดเป็นอริกับเสวกแมงราช
 อนุชา เสวกแมงไม่พอใจพระทัยจึงบอกช่วยไปอยู่ที่เมืองมุตไซโย

TJDC 21/04/2563
 * พม่าเรียกว่า สวรรค์แมง แปลว่าเป็นเจ้าของเมืองสวรรค

อันเป็นเมืองเดิมของพระเจ้าอลองพญาผู้เป็นไปยกา อยู่มาได้ ๖ ปี
 ทำนองเมื่อความปรากฏชัดว่าพระเจ้าจิกกายแมงคงจะไม่กลับคืนค
 ใต้เป็นแน่แล้ว นางอรรคมเหษีส่งใตยว่าเสวกแมงจะชิงราชสมบัติ
 จึงปรึกษากับน้องชายคิดจะกำจัดเสีย แต่ความนั้นรู้ไปถึงเสวก-
 แมงก่อน เสวกแมงจึงรวบรวมกำลังเข้ามาตีเมืองอังวะ ก็
 ใต้เมืองโดยง่าย ให้ชนางอรรคมเหษีกับน้องชายจำไว้ แต่ส่วน
 พระเจ้าจิกกายแมงนั้น เสวกแมงให้ท่านบำรุงไว้มิได้ทำร้าย
 แล้วเสวกแมงก็ตั้งตัวเป็นรัชทายาทสำเร็จราชการแผ่นดิน ส่วน
 พระเจ้าจิกกายแมงนั้นอยู่มาจนมรณะเสก พ.ศ. ๒๓๘๘ จึงพระชวร
 สิ้นพระชนม์ พระเจ้าเสวกแมงจะไต่ท้าวพระราชภักดีเมื่อไต่ท้าว
 กล่าวชัดไม่ แต่พม่าขึ้นปกครองมาแต่ชนครองแผ่นดินเมื่อ
 ยระกา พ.ศ. ๒๓๘๐.

เมื่อพระเจ้าเสวกแมงขึ้นครองราชสมบัตินั้น พม่ากำลัง
 ล้ายาก อยู่ด้วย เรื่องที่กองทัพตามข้อสัญญายอมแพ้ อังกฤษหลาย
 ประการ คือที่ตองเสยสินใหม่ให้แก่อังกฤษถึง ๓๐,๐๐๐,๐๐๐ รวยย
 นั้นเป็นต้น พระเจ้าอังวะไม่มีเงินในท้องพระคลังพอจะเสย ก็ต้อง
 ให้เทียบวาระเกณฑ์ชุธองตามเมืองชน เขาเงินมาผ่อนใช้ ให้
 อังกฤษ ก็เกิดความเดือดร้อนแพร่หลาย ฝ่ายอังกฤษเห็นว่า

๑ ข้เพเจ้าเก็บเนื้อความตอนนั้นมาจากหนังสือเรื่องราววงศ์อลองพญา ของนาย
 เจมส์ เทรนแตงในภาษาอังกฤษ. 21/04/2563

พม่าไม่ทำไ้ก้ตั้งสัญญา จึงตั้งเฮนรี เขอร์น ผู้ที่เคยเป็นทูตมาเมือง
 ไทยไปอยู่ประจำในเมืองพม่าตามข้อสัญญา พระเจ้าแสงรกเมง
 ลูกเขอร์นไปเร่งรัดขอร้องเขาออกชั้น ๓ มีรู้ที่จะทำประการใดก็
 "เขาข้างเขาถู" ว่าเขอร์นเป็นแต่คนรับใช้ของเจ้าเมืองบังกล่า
 มีไ้มาแต่ราชสำนักของพระเจ้าแผ่นดินอังกฤษ จะพูดจาด้วย
 โดยฐานเป็นราชทูตนั้นไม่ไ้ ครั้นเขอร์นอ้างถึงหนังสือสัญญา
 พระเจ้าแสงรกเมงก็ตอบว่าหนังสือสัญญานั้น พระเจ้าแสงรกเมง
 มีไ้เห็นด้วย เป็นของพระเจ้าตากกายเมงทำต่างหาก เทียว
 นพระเจ้าตากกายเมงก็เสียพระจริตเสียแล้วจะทำอย่างไรไ้ อังกฤษ
 รู้สึกว่าถ้าจะกวาดขันให้พม่าทำตามสัญญาให้ ไ้ก็จะต้องขกกอง
 ทพมาอีก เห็นว่าสิ่งสำคัญที่ไ้ไ้ในสัญญา คือเมืองชนของ
 พม่าเป็นต้น อังกฤษไ้ไ้ไปหมดแล้ว ยิ่งค้างแต่ส่วนซึ่งเป็นพล
 ความ ประโยชน์ไม่คุ้มทุนที่จะมาทำสงครามอีก อังกฤษจึง
 ให้ทูตกลับไปเสียคราวหนึ่ง แต่ไ้ไ้ไม่เป็นประโยชน์แก่พม่าเท่าไ้
 ด้วยเหล่าเมืองชนของพม่าถูกเกณฑ์เพนอันขวนรวนเรออยู่แล้ว ใน
 ไ้ไม่ช้าพวกเมืองไทยใหญ่ประเทศราชก็พากันกระตวงกระตอง ที่
 ตั้งแขงเมืองไม่ยอมชนต่อพม่าอีก ฝ่ายพระเจ้าแสงรกเมงนั้น
 กล่าวกันว่าแต่เดิมก็คือนักเลงสุราอยู่แล้ว ครั้นมาถูกขยไ้ไ้ใน
 เวลาว่าราชการแผ่นดินก็เสวยสุราหนักชน จนเลยเสียพระสติไปอีก
 อดก็ ๓ แต่ไม่ช้าก็ประจวบสิ้นพระชนม์เมื่อขมขม ๒๓๘๘ พ. ศ. ๒๓๘๘

เสวยราชย์ได้เพียง ๕ ปี มังถ่องราชโอรส ซึ่งมียศเป็น
ภูกามแมง คือเป็นเจ้าของเมืองภูกามไต่รบราชสมยศนับเป็น
รัชกาลที่ ๕ ในราชวงศ์อลองพญาต่อมา.

พระเจ้าภูกามแมง ในหนังสือเรื่องราชวงศ์อลองพระ
กล่าวว่ามีรายทางเหมือนพระเจ้าแลร์กแมง แต่ว่าอ่อนแอ พวก
ข้าราชการจึงประพฤติก่อกามอวดใจ เจ้าเมืองกรมการซึ่งมีนำ
ที่เก็บเงินส่งเข้าไปเมืองหลวง ครั้งแต่พม่าต้องไซ้หนองกฤษ
จึงเอาการที่เรียกแรงเงินหลวงเป็นเหตุหาผลประโยชน์ของตนด้วย
โดยมาก แลครั้งนั้นมองโอก ๒ โดเป็นเทศาภิบาลหัวเมือง
ฝ่ายใต้ของพม่าอยู่ที่เมืองรุ่งกุ้ง อันเป็นเมืองท่าที่เรือกำปั่น
ของชาวต่างประเทศไปค้าขาย มีนายเรืออังกฤษ ๒ คน ต้อง
หาว่าทำให้คนในเรือตาย มองโอกจึงเอาตัวไปกักขังไว้ ครั้น
พิจารณาไม่เกิดความจริงจึงขอหา กสิยพาลหาเหตุบังคับข่มขู่ใหม่
ลงเอาเงินแก่นายเรืออังกฤษแล้วจึงปล่อยไป นายเรืออังกฤษ
กลับไปที่เรือที่เรือรบมาลันเตีย เวลานั้นลอคคัลเฮาส์เป็นเจ้าเมือง
ยังกล้า ผู้สำเร็จราชการอินเดียของอังกฤษ ให้นำคำท้ามองโอก
จะขอให้ทำขวัญนายเรืออังกฤษ มองโอกไม่ยอม เจ้าเมืองยังกล้า
เห็นว่าพูดกับพม่าโดยดีไม่มีใครจะสำเร็จประโยชน์ จึงให้นายพล

๑ อักษรอังกฤษเขียน Hlang จะอ่านอย่างไรข้าพเจ้าไม่แน่ใจ
๒ มองโอกเป็นชื่อตัว กงมิงราชทินนามอย่างอื่น ๒ แต่หาทราบไม่

เรือจตุรพักตรพิมาน ๒ ลำมายังเมืองร่างกุ้ง สั่งให้
 มาว่ากล่าวแก้มองโกลองเรือที่รับนายเรืออังกฤษ ๒ คนกักขัง
 และลงเอาเงินโดยหาความผิดมิได้เรือ ๓ แลเรือที่หยุดแล้วขย
 กลาสิเรืออังกฤษกักขังอีกหลายคนด้วยอีกเรือ ๑ ให้เรียกเอาเงิน
 ทำขวัญรวม ๓๐,๐๐๐ ร้อย ถ้าได้โดยดกเป็นแล้วกัน ถ้า
 มองโกลไม่ยอมทำขวัญก็ให้นายพลเรือจตุรพักตรพิมานซึ่งหนึ่งชื่อของ
 เจ้าเมืองบึงกล่ำ ซึ่งให้ลงมาด้วยนั้น ไปถวายพระเจ้าสุทโธทรมนangkha
 เมืองอมระปุระ ในหนังสือนั้นขอให้พระเจ้าสุทโธทรมนangkha
 โฉกให้ทำขวัญพวกอังกฤษที่ถูกกักขัง แลขอให้เอามองโกลออก
 เสียจากตำแหน่งเทศาภิบาลด้วย.

นายพลเรือจตุรพักตรพิมานมาลงเมืองร่างกุ้งเมื่อเดือน
 พฤศจิกายน ค.ศ. ๑๘๕๓ ตรงกับราวเดือน ๑๒ ปีฉลู พ.ศ. ๒๓๙๕
 (อันเป็นปีแรกในรัชกาลที่ ๔ ในกรุงรัตนโกสินทร์) นายพลเรือ
 จตุรพักตรพิมานมาว่ากล่าวหาตกลงกันไม่ได้ จึงส่งหนึ่งชื่อเจ้า
 เมืองบึงกล่ำขึ้นไปยังเมืองอมระปุระ แลบอกขึ้นไปว่าจะรอฟังตอบ
 อยู่เพียง ๓๕ วัน พระเจ้าสุทโธทรมนangkha ให้มีศฤงคารตอบลงมา
 เป็นทางไมตรี ว่าจะให้มองหม่อนลงมาเป็นเทศาภิบาลแทน
 มองโกล แลให้ลงมาเป็นผู้เจรจาอังกฤษต่อไป นายพล
 เรือจตุรพักตรพิมานรอฟังอยู่.

มองหม่อนเทศาภิบาลคนใหม่ลงมาถึงเมืองร่างกุ้งเมื่อเดือนยย
 ฤๅญ แต่พระเจ้าภูกามเมงให้มองหม่อนเป็นแม่ทัพคุมกำลัง ๓๐,๐๐๐
 ลงมารักษาเมืองร่างกุ้งด้วย แล้วให้มองนโยคุมกำลัง ๒๐,๐๐๐
 ไปรักษาเมืองพลิม อันเป็นเมืองท่าอยู่ปากน้ำเอราวดี แลให้
 มองขวาคุมกำลัง ๓๐,๐๐๐ ไปรักษาเมืองเมาระคมะ อันต่อกับ
 แคนหัวเมืองซึ่งยกให้อังกฤษในคราวนั้นด้วยอีก ๒ แห่ง อังกฤษ
 ก็สงสัยว่าพม่าท้าวกลอุบายจะล่วงเวลา ประสงค์จะเตรียม
 การต่อสู้ มองหม่อนลงมาถึงเมืองร่างกุ้งไม่ช้า ก็สั่งให้ปิด
 ปากน้ำมิให้เรือกำปั่นเข้าออก นายพลจิตวาแลมเขตเห็นว่าพม่า
 จะคิดร้าย จึงให้พวกทหารไปแย่งเอาเรือกำปั่นรบของพม่า ซึ่งมี
 อยู่ที่เมืองร่างกุ้งมาไว้เสียในมือของอังกฤษ บัดนี้พม่าก็ยังเอา
 เรือรบอังกฤษ ๆ กยพม่าจึงเกิดยุทธสงครามกันขึ้นเป็นครั้งที่ ๒
 เมื่อเดือน ๕ ยชวศ พ. ศ. ๒๓๘๕.

การสงครามครั้งนรัฐบาลอินเดียให้นายพล กอควิน เป็น
 แม่ทัพยก คุมทหารฝรั่ง ๕,๘๐๐ แลให้นายพลจิตวาแลมเขต
 คุมกองทัพเรือมาจนวนพล ๒,๕๐๐ มาตีเมืองพม่า อังกฤษ
 ตีเมืองเมาระคมะก่อนแลจึงมาตีเมืองร่างกุ้ง แต่คราวนี้พม่าต่อสู้
 แข็งแรงกว่าคราวก่อน เพราะได้มีเวลาเตรียมแลรู้ทางที่

๐ เรื่องสงครามอังกฤษรบกับพม่าครั้งที่ ๒ ไม่เกี่ยวกับเนื้อเรื่องของหนังสือนี้
 เพราะฉะนั้นจะไม่กล่าวรายการให้พิสดาร. 21/04/2563

อังกฤษจะยกกองทัพมาแน่นอนตั้งแต่แรก แต่สู้กำลังสาคราฐ
 อังกฤษไม่ได้ ก็พ่ายแพ้มาโดยลำดับ อังกฤษตีโตเมืองเมะ-
 ตมะแลเมืองร่างกุ้งเมื่อเดือน ๕ ปีชวด ตีโตเมืองพลีมเมื่อเดือน ๖
 พอลงอังกฤษตีหัวเมืองมอญ พวกมอญก็พากันเป็นขบถต่อพม่า
 มาเข้ากับอังกฤษโดยมาก พอลงอังกฤษขึ้นไปตีโตเมืองหงสาวดี
 เมื่อเดือน ๗ ปีชวด แต่อังกฤษกับพม่ายังรบพุ่งกันต่อมาอีกช้านาน
 ในที่สุดอังกฤษประกาศเอาหัวเมืองของพม่าบรรดาอยู่ทางปาก
 น้ำ ตั้งแต่เมืองหงสาวดีลงมา เป็นของอังกฤษเมื่อเดือนย
 ปีชวด พ.ศ. ๒๓๘๕ แล้วตั้งรักษาหัวเมืองเหล่านั้นไว้ ทว่าต่อ
 ชนไปจนถึงเมืองอมระปุระอันเป็นราชธานีของพม่าไม่.

ฝ่ายข้างพม่าพอหมดกำลังที่จะต่อสู้อังกฤษก็เกิดรบกันขึ้นเอง
 เหตุด้วยพระเจ้าภูกามแมงสงไสยว่า มินตงแมงนองยาเซอกย
 เจ้านองของมินตงแมงอีกองค์ ๓ จะชิงราชสมบัติ แต่เจ้า ๒ องค์
 นั้นหนีไปได้ ไปตั้งช่องสนรพลทเมืองมุกไซโย พระเจ้าภูกาม-
 แมงให้กองทัพยกไปปราบปราม ไปแพ้เจ้า ๒ องค์ ๆ ก็เลยตาม
 ลงมาตีโตเมืองอมระปุระเมื่อเดือน ๓ ปีฉลู พ.ศ. ๒๓๘๖ จึงปลง
 พระเจ้าภูกามแมงเสียจากราชสมบัติเอาคุณไว้ แล้วเจ้ามินตงแมง
 ก็ขึ้นครองแผ่นดินพม่า ปราบภูพระนามว่าพระเจ้ามินตง แล้วก
 เลิกสงครามกับอังกฤษในครั้งนั้น เรื่องพงษาวดารพม่าที่เนื่อง
 ควบเรื่องไทยตีเมืองเชียงตุงจำต้องกล่าวเพียงเท่านี้ 2563

ทนจะกล่าวถึงมูลเหตุที่ไทยจะไปตีเมืองเชียงตุงต่อไป เมื่อ
 พม่าแพ้สงครามอังกฤษคราวแรกแล้วไม่ช้านัก ในตอนปลาย
 แผ่นดินพระเจ้าแสงรกเมงเมืองเงาะ พ.ศ. ๒๓๘๖ เจ้าหม่อมมหาวัง
 เจ้าเมืองเชียงรุ่งถึงอนิจกรรม เจ้ามหาชานเป็นอาวของเจ้าหม่อม
 มหาวังขึ้นนั่งเมืองแทน เจ้าศาลวันบุตรของเจ้าหม่อมมหาวังเป็น
 ตำแหน่งราชบุตรอยู่แต่ก่อน คบศึกกับหม่อมมหาไชยผู้เป็นน้อง
 เขยของเจ้าหม่อมมหาวัง เจ้ามหาชานขึ้นอยู่ซึ่งชนนึ่งเมืองฉะ
 ลีโย แล้วเจ้าศาลวันตั้งตัวขึ้นเป็นแสนหวเจ้าพาเมืองเชียงรุ่ง ให้
 น้องชายชื่ออดิศรวุฑเป็นเจ้าอุปราช.

เมืองเชียงรุ่งนั้นเป็นเมืองในจำพวกสิบสองปันนา อยู่ข้าง
 เหนือเมืองน่าน พลเมืองเป็นไทยชนนึ่ง ซึ่งเรียกกันว่า ลอ แด
 แวน แคว้นสิบสองปันนาตั้งอยู่ในระหว่าง แตนจีน แตนพม่ากับแดน
 ลานนาไทย ฝ่ายไทยมีอาณาพม่าเมืองเชียงรุ่งก็ยอมขึ้นอยู่
 กับฝ่ายนั้น เคยขึ้นอยู่กับพม่าบ้างอยู่กับจีนบ้าง ถ้าเวลาใดแดน
 ลานนาแพ้จีนไปก็ เช่นครั้งแผ่นดินสมเด็จพระนเรศวร แดครั้ง
 แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกย์ เมืองเชียงรุ่ง
 ก็มายอมขึ้นไทย อยู่ตลอดเวลาที่ของกันไว้ ไครากจีนแลพม่า เป็น
 มาตงนแต่โบราณ.

เมื่อเจ้าศาลวันแย่งเมืองเชียงรุ่งได้ในคราวที่กล่าวมานี้ กรุง
 เทพ ๆ ทรงเมืองเชียงรุ่งเสียแล้วชานาน เจ้าศาลวันเห็นว่าพม่า

กำลังปลุกเขย จึงไปอ่อนน้อมขอตราตั้งต่อเงิน เจ้าเมืองสุพรรณ
 ก็มีตราลงมาให้เจ้าศาลวันเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ แต่ให้น้องชาย
 เป็นเจ้าอุปราชตามปรารถนา ฝ่ายหม่อมหม่อมแก้วของเจ้ามหา
 ขนานทอดกษัตริย์เงินเขวดยเจ้าศาลวัน จึงหนีมาหาเจ้าเมืองเชียงตุง
 ขึ้นเป็นเมืองใหญ่ขึ้นอยู่กบพม่า จะขอเอาพม่าเป็นทพ เจ้าเมือง
 เชียงตุงก็ส่งหม่อมหม่อมแก้วไปยงเมืองอังวะ ขณะนั้นพม่ากำลังต้อง
 การเงินที่จะใช้สินไหมอังกฤษ หม่อมหม่อมแก้วจึงคิดอ่านเอาเงินไป
 ช่วยราชการใหม่ความชอบ แล้วขอให้พม่าตั้งเป็นเจ้าเมืองเชียง
 รุ่งแทนยี่คา เวลานั้นพระเจ้ากรุงสยามเสด็จพระจัตติวงศ์ลงมา
 แล้ว ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินพม่าจึงมีทองคำให้หม่อมหม่อมแก้ว
 ถอดมาตั้งชาหลวงพม่าที่เมืองหมอกใหม่ ให้เกณฑ์กองทัพพม่า
 สมทบกับพวกไทยใหญ่แลพวกเขมรเมืองเชียงตุง รวมพล ๓,๐๐๐
 พาหม่อมหม่อมแก้วมาตั้งเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ ฝ่ายเจ้าศาลวันรู้ว่า
 หม่อมหม่อมแก้วเอาเงินไปบนพม่าขอกองทัพมาโค่นตกใจ จึงปรึกษา
 กันในวงศัญญาว่าจะทำอย่างไร นางย่นแก้วมารดาของเจ้าศาลวัน
 ท่านองจะโต รุกคุ่นเคยดุษขาหลวงพม่าที่มากับกองทัพ จึงรับ
 จะช่วยแก้ ใจ แล้วเขียนหนังสือลอบให้คนสนิทถือไปถงชาหลวง
 พม่า กบเงิน ๕๐ ชั่ง แดทองคำหนัก ๒ ชั่ง ๓๐ ตำลึง ขอ
 ให้ชาหลวงช่วยให้เจ้าศาลวันได้ตั้งเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ต่อไป เงิน
 ทองที่ส่งไปนั้นขอช่วยราชการ (ให้มากกว่าของหม่อมหม่อมแก้ว)

แลบอกให้จกกายหลวงผู้เป็นข้าหลวงเข้าใจว่า ถ้าสำเร็จได้ตั้ง
 ปรารถนา ตัวเขายินแวกก็จะยอมเป็นภรรยาของจกกายหลวงด้วย
 ข้าหลวงพม่ามีหนังสือตอบมาถึงนางย่นแวกว่า จะช่วยเหลือ
 โดยเปิดเผยนั้นไม่ได้ ด้วยเมื่อพระเจ้าอังวะรับเงินของหม่อม
 หน่อคำได้สัญญาว่าจะให้ครองเมืองเชียงรุ่ง จะต้องพาหม่อม
 หน่อคำไปครองเมืองให้ ได้ตั้งสัญญาเสียก่อน เมื่อหม่อมหน่อคำ
 ได้ครองเมืองแล้วจะเกิดเหตุการณ์อะไรต่อไป จกกายหลวง
 ก็จะไม่ยั้งถนหม่อมหน่อคำ เพราะพันธะสัญญาแล้ว ให้
 คิดอ่านถนเองเถิด แล้วจกกายหลวงก็ยกกองทัพพาหม่อมหน่อ
 คำไปยังเมืองเชียงรุ่ง ขณะนั้นเจ้าศาลวันก็พาพรรคพวกหลบหนี
 ไปเสีย พนมหม่อมหน่อคำขึ้นเมืองเชียงรุ่งแล้ว จกกายหลวง
 ก็รีบเลิกทัพกลับไป พอล่วงเวลามาอีก ๓ วันเจ้าศาลวันก็คุมกำลัง
 เข้าปล้นเมืองเชียงรุ่ง หม่อมหน่อคำสู้ไม่ได้ก็หนีไปเมืองเชียงตุง
 ไปร้องทุกข์กล่าวโทษข้าหลวงพม่าว่าเกลียดชังเสีย เจ้าเชียงตุง
 รับพระหม่อมหน่อคำมาออกเรื่องราวไปยังเมืองอังวะ พระเจ้าอังวะ
 จึงให้เกณฑ์กองทัพจำนวนพล ๓๐,๐๐๐ ยกมาใหม่ กองทัพ
 พม่าตีได้เมืองเชียงรุ่ง จึงได้เจ้าอุปราชน้องเจ้าศาลวันส่งไปยัง
 เมืองอังวะ เจ้าศาลวันหนีไปเมืองจีน แต่หม่อมมหาไชย
 ชาวเขยของเจ้าศาลวันหนี อพยพพรรคพวกประมาณหมื่นเศษ

หนึ่งลงมาหาไครยอยู่ที่เมืองหลวงภูคา แคนไทยในเขตเมืองน่าน
หม่อมหม่อมค้ำกัศไครยเมืองเชียงรุ่งต่อมา.

อยู่มาหม่อมหม่อมค้ำกัศเกิดวาทชนกษัตริย์หาไชยงาค้ำแสนายล้น
ต่างซึ่งเป็นพวกเคี้ยวกันมาแต่ก่อน ถึงรบพุ่งฆ่าฟันกันตายลงไป
เอง เจ้าศาลวันซึ่งหนีไปอยู่ในแคว้นรัฐชวกรือไปยังเมืองฉะวระ
ไปคิดกบเจ้าอุปราชของชายซึ่งพม่าจับได้ ไปแต่ก่อน ร้องขอเป็น
เจ้าเมืองเชียงรุ่งอย่างเดิม แลรับจะถวายเงินช่วยราชการเป็น
เงิน ๕๗,๐๐๐ บาท พระเจ้าภูทามแห่งกรุงเวทเจ้าศาลวันกลับมา
เป็นเจ้าเมืองเชียงรุ่ง ให้น้องชายกลับมาเป็นเจ้าอุปราชอย่างเดิม
เมื่อพระกา พ.ศ. ๒๓๘๒ เจ้าศาลวันกับเจ้าอุปราชไม่มีเงินพอจะให้
พม่าตามที่ได้รบสัญญาไว้ จึงคิดอ่านเฉลี่ยรายเรียกเงินจาก
ราษฎรตามมีมากแถมน้อย พวกราษฎรพากันรู้สึกเดือดร้อนก็เกิด
เป็นขบถขึ้น เจ้าศาลวันเห็นเหลือกำลังที่จะปราบปรามจึงรบไปยัง
เมืองพม่า ทนายจะไปขอสมัครเงินที่จะต้องเสีย แลจะขอกำลัง
พม่ามาช่วยปราบปรามพวกขบถ เมื่อเจ้าศาลวันไปทางนั้น ทาง
นั้นพวกขบถก็เรียกกันขึ้น เจ้าอุปราชตรึกษาเมืองเห็นเหลือกำลังที่
จะต้านทาน จึงพานางขนิษฐาผู้มารดาภรรยาของเจ้าศาลวัน
อพยพครอบครัวหนีลงมาหาไครยอยู่ในแคว้นไทยที่เมืองหลวงพระ
บาง เจ้านครหลวงพระบางบอกลงมาถึงกรุงเทพฯ พระบาทสมเด็จพระ
พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดให้รับเจ้าอุปราชเมืองเชียงรุ่งกษ

นางชนแก้ว กับทั้งหม่อมมหาไชยที่มาอยู่เมืองหลวงภูคาสงมา
ยังกรุงเทพ ฯ เจ้าอุปราชแลพวกตลอดเกลงเรื่องเหตุการณ์ทั้งปวง
แล้ว ขอพระบารมีเป็นที่พึ่งแก่เมืองสิบสองปันนา จะขอเป็นข้า
ขอบขัณฑ์เสมาต่อไป.

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นว่า
เมืองเชียงรุ่งแลเวินแควนสิบสองปันนา ก็เคยชนกับศรีอยุธยา
แลกรุงเทพมหานคร ฯ มาแต่ก่อน ครั้นพวกตลอดใจความเคียด
ร้อนพากันอพยพมาอาศัยอยู่ในพระราชอาณาเขตเป็นอันมาก
เมื่อพวกตลอดนั้นจะขอชนไทย ถ้าจะไม่รบก็เหมือนนกยัดพม่า
ทรงพระราชดำริว่าทัพพม่ามีอำนาจในเมืองเชียงรุ่ง ก็เพราะพม่า
ได้เอาไพร่เมืองเชียงตุงอันอยู่ต่อแดนสิบสองปันนาทางด่านตวันตก
เหมือนอย่างเมื่อพม่าได้เอาไพร่เมืองเชียงใหม่ จึงมีอำนาจค้ำ
ไปตั้งเมืองหลวงพระบางแลเมืองเวียงจันทน์แต่ปางก่อน ถ้าพม่าไม่
ได้เมืองเชียงตุงเป็นทีอาศัยไพร่แล้ว ก็จำต้องปล้นยเมืองเชียงรุ่ง
แลสิบสองปันนา เหมือนที่คองปล้นยเมืองหลวงพระบางแลเมือง
เวียงจันทน์ให้แก่ไทย เพราะไทยได้เมืองเชียงใหม่ไว้ฉนั้น แลใน
ขณะนั้นเมืองเชียงใหม่กับเมืองเชียงตุงมีเหตุวิวาทกันอยู่ เจ้านาย
เมืองเชียงใหม่ตลอดอาสาจะไปตีเมืองเชียงตุงด้วย จึงโปรดให้มณฑล
ตราสั่งให้เกณฑ์กองทัพเมืองเชียงใหม่จำนวนพล ๕,๐๐๐ เมือง
นครลำปางจำนวนพล ๓,๐๐๐ เมืองลำพูนจำนวนพล ๕๐๐ รวมจำนวน

พลตงสน ๒,๕๐๐ จัดเป็นกองทัพ ๒ กอง กอง ๓ ให้พระยา
 อปราชพิมพ์พิสารเมืองเชียงใหม่เป็นแม่ทัพใหญ่ ทัพนายกองคือ
 พระยาเมืองแก้ว^๑ ๓ ชื่อสรีย บุตรพระเจ้าเชียงใหม่กาวิละ (ซึ่งต่อ
 มาได้เป็นพระเจ้ากาวิโลรสสรียวงศ์)^๓ นายหนานธรรมขันธ์ โย
 บุตรพระยาเชียงใหม่คำพัน (ซึ่งต่อมาได้เป็นเจ้าอุปราชเมืองเชียงใหม่)^๓
 นายน้อยดาวเรือง (บุตรเจ้านครลำพูนไชยลังการ แล
 ภายหลังได้เป็นเจ้ากาวิละรัตนไพโรจน์เจ้านครลำพูน)^๓ ทัพ
 ยกขึ้นไปทางเมืองเชียงราย อีกทัพ ๓ ให้พระยาราชบุตรเมือง
 เชียงใหม่เป็นนายทัพ ทัพนายกองอีก ๗ คน มีนายน้อยมหา
 พรหมบุตรพระยาเชียงใหม่มหาวงศ์ (ซึ่งต่อมาได้เลื่อนชั้นเป็น
 พระเจ้ามโหตรประเทศนั้น) เป็นตัวสำคัญ ยกไปทางเมืองสาครอีก
 ทาง ๓ ให้พร้อมกันไปตีเมืองเชียงตุงในเดือน ๕ ปีระกา พ.ศ. ๒๓๙๒
 ทัพด้วยกันทั้ง ๒ ทัพ

ทัพพวกเจ้านายเมืองเชียงใหม่เมืองนครลำปางแลเมืองลำพูน
 รัชอาสาไปตีเมืองเชียงตุงครั้งนี้ คงจะเป็นด้วยได้สืบสวนทราบการ
 ทางเมืองพม่าว่า พวกหัวเมืองไทยใหญ่กำลังกระต้างกระเคือง
 ต่อพม่า ๆ จะยกกองทัพมาช่วยเมืองเชียงตุงไม่ได้ ลำพองเมือง
 เชียงตุงกำลังน้อยกว่าเมืองเชียงใหม่ จึงกล้ารัชอาสาไป การก็
 เกือบสำเร็จได้ตั้งคาค แต่หากพวกเจ้านายเมืองเชียงใหม่ที่ยก

๑ ตำแหน่งหัวเมืองแก้วนี้ ถึงรัชกาลที่ ๔ ทรงแปลงเป็นบริติช

กองทัพไปไม่ปรองดองกัน กองทัพพระยาราชบุตร์กษัตริย์น้อย
 มหาพรหมยกขึ้นไปหมายจะตีเมืองเชียงใหม่ด้วย ตีเข้าไปได้
 จนถล่มเมือง ฝ่ายกองทัพพระยาอู่ราชเทินกระบวนเป็นทัพ
 ใหญ่ค้อมตีหัวเมืองรายทางเข้าไปโดยลับด้วย กองทัพพระยาราช
 บุตร์กษัตริย์น้อยมหาพรหมซึ่งยกขึ้นไปถล่มเมืองเชียงใหม่ได้ก่อนกำ-
 ลังก็ไม่พอที่จะเข้าตีเมือง ตั้งรอกอยู่จนเสบียงอาหารหมดทุกต้อง
 ถอย แล้วต้องเลิกกลบมาทวยกันทั้ง ๒ ทัพ ลงปลายนอกกล่าว
 ไทยกกันเข้ามาขังกรุงเทพฯ ในบั้น พ.ศ. ๒๓๘๓ แต่เวลานั้นพระ
 บาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระชวรมาถนัดแล้ว การเรื่อง
 เมืองเชียงใหม่จึงค้างมา จนพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
 เสด็จสวรรคต เมื่อวันพุธ เดือน ๕ ขึ้นค่ำ ๑ บัณฑิต พ.ศ. ๒๓๘๔
 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเถลิงถวัลย์ราชสมบัติ
 เป็นรัชกาลที่ ๔.

ในบัณฑิตนรัชกาลที่ ๔ นั้น ทางเมืองเชียงใหม่เจ้าศาลวันได้
 กลับมาครองเมืองตามเดิม ครั้นบ้านเมืองเรียบร้อยแล้วเจ้าศาลวัน
 จึงแต่งทูตให้เชิญศฤงคารยกคนไม่ทองเงินเครื่องราชบรรณาการ
 ลงมาถล่มกรุงเทพฯ ในบั้น พ.ศ. ๒๓๘๕ ความในศฤงคารว่า
 ขอบพระเดชพระคุณที่ใต้ทรงพระกรุณาแก้มารดาแลญาติพี่น้อง
 กษัตริย์พวกลอบทวงตักได้มาพึ่งพระโพธิสมภารในเวลาบ้านเมือง
 เป็นจลาจล แลว่าขัตติการจลาจลก็สงบแล้ว ขอรบพระราชนานเจ้า

ข้าราชการเลขาบดีมาทูลฟ้อง กษัตริย์ครอขครวราชฎรทเข้ามาอยู่ใน
 แขวงเมืองน่านแลเมืองหลวงพระบางให้กลับไปอยู่บ้านเมืองตาม
 เดิม จะขอพึ่งพระบารมีต่อไป ถึง ๓ ปีจะแต่งตั้งไม้ทองเงินแล
 เครื่องราชบรรณาการเข้ามาถวายครั้ง ๑ ตามประเพณี พระบาท
 สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริว่า เจ้าอุปราช
 เมืองเชียงรุ่งกับมารดาแลพวกพ้องได้เข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ ถึง
 ๓ ปีแล้ว ควรจะให้ไปกลับไปบ้านเมืองเสียโดยเร็ว ถึงพวกครอข
 ครวราชฎรทอพยพมากเหมือนกัน ควรจะปล่อยให้กลับไปบ้าน
 เมืองตามใจสมัคร หากควรจะให้เมืองหลวงพระบางแลเมืองน่าน
 ถัดกันหนึ่งเห็นสมควรแล้วไว้เป็นประโยชน์แก่บ้านเมืองไม่ จำ
 จะต้องส่งเครื่องให้ตลอดไปจึงจะสมกับที่เข่นประเทศใหญ่เป็นที่พึ่ง
 พึ่งของเมืองน้อย แต่ขอทเมืองเชียงรุ่งสามภคคยอมเป็นเมืองชน
 นัน เมืองเชียงรุ่งเคยขึ้นอยู่แก่พม่าแลชนอยุ่แก่จีนมาแต่ก่อน จะ
 รับไว้เป็นข้าขอบขัณฑสีมา ถ้าพม่าทจีนยกกองทัพมาเขยตเขยพิ
 เมื่อใด จะแต่งกองทัพไทยไปช่วยขย้องกันก็เป็นอันยาก ด้วยหน
 ทางไกลแลกันดารยิ่งนัก แต่เจ้าอุปราชแลหม่อมมหาไชยซึ่งมา
 อยู่ในกรุง ฯ ก็เฝ้าวงวอนขอให้ช่วยขย้องคนเมืองเชียงรุ่ง เพราะ
 คนนั้นควรจะรับเมืองเชียงรุ่งไว้เป็นข้า ขอบขัณฑสีมา ถ้าไม่ควรรับประ
 การใดให้เสนาบดีประชุมกันปรึกษาหาฤาจะ แล้วกราบบังคม
 ทูล ฯ ความเห็นให้ทรงทราบ.

เสนาบดีผู้ถูกฆาตกรรมแล้วทำหนังสือขอร้องเกล้า ๆ ถวายกราบบังคมทูลว่า ประเพณีเมืองน้อยมาขอพึ่งเมืองใหญ่ อย่างเมืองเชียงรุ่งมาขอพึ่งกรุงเทพมหานครเช่นนี้ควรต้องรับไว้ ถ้าไม่รับก็คิดพิททราบายไปถึงไหนก็จะเสียพระเกียรติยศในนานาประเทศ แลเรื่องราชการทางเมืองเชียงรุ่งนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ได้ทรงพระราชดำริห์แล้ว ทรงเห็นว่า ทพมามีอำนาจเหนือเมืองเชียงรุ่งมาแต่ก่อนก็เพราะพมามีหัวเมืองใหญ่ยัดหน้าวงศ์กันออกมาเป็นชั้น ๆ คือเมืองหมอกใหม่เมืองนายยศเมืองเชียงตุง ๆ ยศเมืองเชียงรุ่งก็ออกมาอีกชั้น ๆ ถ้าไทยตัดเมืองเชียงตุงให้ขาดมาจากพม่าเสียได้ พม่าก็จะทำอะไรแก่เมืองเชียงรุ่งไม่ได้ เพราะฉะนั้นได้โปรดให้กองทัพเมืองเชียงใหม่ขึ้นไปตีเมืองเชียงตุงเมื่อปีระกา พ. ศ. ๒๓๕๒ ครั้นนั้นก็ได้เมืองเชียงตุงแล้ว แต่หากแม่ทัพนายกองทำการไม่พร้อมเพรียงกันจึงต้องถอยทัพกลับมา ครั้นเห็นว่าควรจะไปรบให้มิกองทัพกรุงเทพ ๆ ขึ้นไปกำกยกองทัพเมืองเชียงใหม่ ให้ยกไปตีเมืองเชียงตุงให้พร้อมเพรียงกันอีกสักครั้ง ๑ เห็นว่าคงจะได้เมืองเชียงตุง ราชการทางเมืองเชียงรุ่งก็คงสำเร็จคงพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชดำริห์ไว้ เสนาบดีทำความเห็นกราบบังคมทูลว่า คงกล่าวมานั้น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีรับสั่งให้เกณฑ์กองทัพ แลโปรดให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวงศา

วิราชสนิทเป็นแม่ทัพใหญ่ ให้เจ้าพระยาบรมราชบุช^๑ เป็นทัพนำ
ยกไปตีเมืองเชียงตุงเมื่อชวศ พ.ศ. ๒๓๘๕.

กระแสพระราชดำริห์แลคำปลุกษาเสนาบดีท้าวพาเจ้ากล่าวมา
ว่าตามเนื้อความที่เจ้าพระยาทิพากรวงศ์แต่งไว้ เมื่อพิเคราะห์
ดูเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์
เห็นความซัดซอกของกาทจะเอาเมืองเชียงรุ่งไว้เป็นเมืองขนของ
ไทย เพราะเหตุที่อยู่ห่างไกลไปมาถึงกันโดยยากนัก ดูเหมือน
พอพระราชฤทัยแต่เพียงจะแลตั้งอุปการคุณแก่พวกชาวเมือง
เชียงรุ่ง ซึ่งมีความทุกข์ร้อนถึงตองทั้งบ้านเมืองมาพึ่งพระบารมี
ให้ประเทษ^๑ แก่ใจว่าใดกลับไปอยู่บ้านเมืองของตนโดยอำนาจ
พระมหากรุณาธิคุณ เมื่อพวกเมืองเชียงรุ่งจะยอมเป็นข้าขอบ
ขันธสีมาของประเทศไทยก็แลเห็นแต่ใจของพวกเมืองเชียงรุ่งอย่า
ให้ไทยต้องจำเป็นไปของกันเมืองเชียงรุ่งในเวลานั้น ข้าพเจ้าเข้าใจ
ว่ากระแสพระราชดำริห์เห็นจะเป็นดังกล่าวมานั้น ฝ่ายความเห็นของ
เสนาบดีขอท้าวเมืองนอยมาขอขึ้น ไม่รบก็จะเสียพระเกียรติยศ
ขอนเมืองพิเคราะห์ดู ก็ดูเหมือนจะแลเห็นว่าเหตุใดจึงกล่าวตงนั้น
เพราะการที่จะรบเมืองเชียงรุ่งนั้นได้แต่ตั้งโดยเบ็ดเตล็ดแล้วแต่เมื่อ
ในรัชกาลที่ ๓ จนถึงให้กองทัพยกขึ้นไปตีเมืองเชียงตุง เพราะตี
เมืองเชียงตุงยังไม่ได้ การจึงค้างอยู่จนเปลี่ยนรัชกาลใหม่ ถ้าจะ

๑ ภายหลังได้เป็นเจ้าพระยาภูธรภักดิ์ ที่สมุหนายก.

เลิกความคิดเดิมเสีย เกรงว่าคนทั้งหลายจะลงเนื้อเห็นว่าเพราะ
เปลี่ยนรัชกาลใหม่ แลรัชกาลใหม่อ่อนแอไม่กล้าหาญแข็งแรง
เหมือนรัชกาลก่อน จึงว่าเกรงจะเสียพระเกียรติยศ ขอทเห็นว่า
ควรจะให้ไปตีเมืองเชียงตุงอีก ขอนพเคราะห์ที่เห็นว่าความเข้า
ใจกันในเมืองไทย ในเวลานั้น คงเข้าใจว่าจะตีเมืองเชียงตุงได้
ไม่ยากนัก เพราะกองทัพเมืองเชียงใหม่มยกขึ้นไปโดยลำพังเมื่อ
ประมาณพลมีไปเพียง ๒,๐๐๐ ก็เกือบจะโคเมืองเชียงตุงในครั้ง
นั้น แต่หากว่าพลถาวไปเกยงแย่งกันเสียจริงไม่สำเร็จ ความ
คิดที่จะใหม่กองทัพกรุงไทย ขนไปกำกับทัพหลวงไปตีเมืองเชียง
ตุงอีก ทรัพย์จะมีมาแต่ในรัชกาลที่ ๓ แล้ว แต่คิดทรงพระประ-
ชวรจริงระงับมา มีใช้คิดขึ้นใหม่เมื่อในรัชกาลที่ ๔ ความเห็นของ
เสนาบดีคิดว่าโดยย่อ ก็คือเห็นว่าในเรื่องเมืองเชียงตุงแต่เมือง
เชียงรุ่ง ควรจะทำต่อไปตามที่ได้กำหนดไว้เมื่อในรัชกาลที่ ๓
แต่มีเหตุเป็นข้ออุปการะแก่ความเห็นนั้นอีกอย่างหนึ่ง ด้วยขณะ
นั้นพม่าเกิดสงครามครั้งที่ ๒ กับอังกฤษ จะมาช่วยรักษาเมือง
เชียงตุงไม่ได้ อาศัยเหตุทั้งยวงนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ทรงทรงพระราชดำริว่า พระองค์พึงเสด็จเถลิงถวัลย-
ราชสมบัติใหม่ ท่านเสนาบดีโดยมากได้คุ้นเคยราชการเรื้องน
มาแต่ในรัชกาลที่ ๓ แล้ว จึงได้ทรงอนุมัติตามความเห็นของที่
ประชุมเสนาบดี.

เรื่องตมืองเซียงตงกรุงบชวต

กองทัพที่ยกไปตีเมืองเซียงตงเมื่อชวต พ. ศ. ๒๓๙๕ จำนวน
 พลปรากฏในรายเกณท์ กองทัพกรมหลวงวศา ๗ คนในกรุงเทพ ๗
 ทงฝ่ายวังหลวงแลวังนารวม ๒,๑๕๑ คน คนหัวเมืองชนใน ๘
 เมือง คือ เมืองพิศณโลก ๓ เมืองไชโยไทย ๓ เมืองพิไชย ๓
 เมืองพิตร ๑ เมืองนครสวรรค์ ๓ เมืองเพชรบูรณ์ ๓ เมืองวิเชียร ๓
 เมืองหลมคักก ๓ รวม ๒,๕๐๒ คน รวมคนในกองทัพกรมหลวง
 วศา ๗ เกณท์ชนไปแต่ข้างไต ๕,๕๕๓ คนทงนายไพร่ มีช่าง
 ๒๕๕ เชือก โคต่าง ๓๕๗ ตัว กองทัพเจ้าพระยาบรมราชเกณท์คน
 ในกรงทงวังหลวงวังนารวม ๘๒๖ คน คนหัวเมือง ๗ เมือง คือ
 เมืองสระบุรี ๓ เมืองไชยนาท ๓ เมืองนครสวรรค์ ๓ เมืองกำ-
 แพงเพชร ๓ เมืองตาก ๓ เมืองสวรรคโลก ๓ เมืองเถิน ๓ เปน
 คน ๓,๐๐๘ คน รวมคนในกองทัพเจ้าพระยาบรมราชเกณท์ชนไป
 จากข้างไตทงสิ้น ๓,๙๓๕ คน มีช่าง ๓๕๕ เชือก รวมเบ้งเส้รจทง
 ๒ ทพิ จำนวนคนที่เกณท์ไปจากข้างไตรวม ๖,๕๘๘ คน ช่าง ๓๕๘
 เชือก โคต่าง ๓๕๗ ตัว จำนวนเครื่องสาครววขที่ส่งไปจากกรุง-
 เทพ ๗ ชนให้อยู่อย่างสัมมาทิษฐิ ๒ กระสุน ๓ นว ๓ กระเมียบ ๕ กระ-

๑ คนเมืองนครสวรรค์เข้าทง ๒ กองทัพ.
 ๒ บมอชางนเปนนนเหล็ก คิตสร้างชนเมื่อในรัชกาลที่ ๓ มีอีกอย่าง ๑ เรียกว่า
 บมรัชชเสาศนา คิตแบบสร้างชนเมื่อรัชกาลที่ ๓ เหมือนกัน.

บอก ขนขนาดกลาง^๒ รวม ๓๘๓ กระบอก ขนเล็กอย่างคายคีลา
 ๔๐๐ กระบอก กับกระสุนดินดำพร้อม จำนวนคนเกณฑ์ในมณฑล
 ภาคพายัพทุกหัวเมืองอีก ๒๐,๐๐๐ กองลำเลียงเกณฑ์คนเมือง
 หลวงพระบาง ๓,๐๐๐ จำนวนพลที่เกณฑ์เข้ากองทัพไปตั้งเมือง
 เชียงตุงเมืองยวม รวมเข้าเสร็จทั้งสิ้นประมาณ ๓๖,๐๐๐ คน กำ-
 หนดประชุมทัพพร้อมกันที่เมืองเชียงใหม่.

เจ้าพระยาบรมราชยกกองทัพนำออกจากกรุงเทพฯ^๑ เมื่อณ
 วันพฤหัสบดี เดือน ๑๒ แรมค่ำ ๓ บัชวด พ. ศ. ๒๓๘๕ ยกไปทาง
 เมืองกำแพงเพชรเมืองตากแลเมืองเชียงใหม่ กองทัพกรมหลวง
 วงศาฯ ยกจากกรุงเทพฯ^๑ เมื่อณวันพฤหัสบดี เดือน ๗ ค่ำ
 ภายหลังกองทัพเจ้าพระยาบรมราชยกไป ๒๐ วัน เล็ดจ์ไปทางเมือง
 พิศณุโลก เมืองอุตรดิตถ์ เมืองน่าน แลเมืองเชียงของ.

กองทัพกรมหลวงวงศาฯ เล็ดจ์โดยกระบวนเรือขึ้นไปถึงเมือง
 อุตรดิตถ์เมื่อณวันจันทร์ เดือน ๓๐ ค่ำ ต้องพักรอผู้คน
 พาหนะอยู่ที่นี่เดือนหนึ่ง จึงไคยกต่อไป รวมเวลาเดินทัพ
 กรมหลวงวงศาฯ แด่กรุงเทพฯ^๑ ๓ เดือนจึงเล็ดจ์ไปถึงเมืองเชียง-
 ฝายเมื่อณวันจันทร์ เดือน ๔ ขึ้น ๗ ค่ำ ล้วนกองทัพเจ้าพระยา
 บรมราชันน เมืองจะชนเดินยกทัพเมืองตากจะต้องพักรออยู่เท่าใดหา

๑ ขนขนาดกลางมี ๓ อย่าง เรียกว่าหลักอย่าง ๑ ขนขนาดสั้นอย่าง ๑ ขนหลัง
 ไม้อย่าง ๑. TUDC 21/04/2563

ปรากฏไม่ ชนไปถึงเมืองเชียงใหม่เมื่อวันอาทิตย์ เดือน ๘ ค่ำ
 รวมเวลาแต่ออกจากกรุงเทพฯ ไปได้ ๒ เดือนกับ ๒ วัน เจ้าพระยา
 ยมราชต้องไปรอเร่งรพดแลเสบียงอาหารอยู่ที่เมืองเชียงใหม่อีก
 เดือน ๓ กับ ๗ วัน จนถึงวันพฤหัสบดีเดือน ๓ แรม ๓ ค่ำ จึง
 ไต่ยกขึ้นไปจากเมืองเชียงใหม่ ชนไปถึงเมืองเชียงแสนเมื่อวัน
 อาทิตย์ เดือน ๔ ขึ้น ๓๐ ค่ำ ภายหลังกรมหลวงวงศาฯ เสด็จไป
 ถึง ๓ วัน.

กองทัพขึ้นไปประชุมกันที่เมืองเชียงแสนครั้งนั้น เลี้ยงอาหาร
 เกณฑ์เขาสารตั้งขึ้นไปจากเมืองเชียงใหม่ เมืองเชียงราย เมือง
 นครลำปาง เมืองลำพูน โขด้าเลี้ยงด้วยช้างเผือกค่าง มีจำนวน
 เขาสารที่โหดารอยู่ในเดือน ๔ เวลาเมื่อกองทัพขึ้นไปประชุมกันนั้น

- เข้าเมืองเชียงใหม่ส่งแล้ว ๒,๕๐๐ ถึง ยังก้าง ๓,๕๐๐ ถึง
- เข้าเมืองเชียงรายส่งแล้ว ๓,๐๐๐ ถึง
- เข้าเมืองนครลำปางส่งแล้ว ๒,๐๐๐ ถึง ยังก้าง ๒,๐๐๐ ถึง
- เข้าเมืองลำพูนส่งแล้ว ๔,๒๐๐ ถึง ยังก้าง ๘๐๐ ถึง
- รวมเข้าส่งแล้ว ๑๒,๗๐๐ ถึง ยังก้าง ๑๐,๓๐๐ ถึง.

เมื่อกองทัพประชุมพร้อมกันที่เมืองเชียงแสนแล้ว นับว่า
 เป็นสำเร็จการของตนชั้นหนึ่ง แต้นถึงชนที่จะตเมืองเชียงตุงต่อไป
 ปรากฏว่ากรมหลวงวงศาฯ มีรับสั่งให้เจ้าพระยา ยมราชยกถ่วงนำ
 ไปกับกองทัพเมืองเชียงใหม่เมืองนครลำปาง แลเมืองลำพูน เมื่อ

ณวันพฤหัสบดี เดือน ๕ แรม ๒ ค่ำ ให้เดินเข้าแดนเมืองเชียงตุง
 ทางเมืองพยาก ไปถึงเมืองพยากเมื่อแรม ๘ ค่ำหาผู้มีโคตอสู
 ไม้ เจ้าพระยายมราชจึงให้กองทัพเมืองเชียงใหม่ยกไปเมือง
 เชียงตุงทางค่านผาซางทาง ๑ ให้กองทัพเมืองลำพูนยกไปทาง
 เมืองลงทาง ๑ ให้กองทัพเมืองนครลำปางยกกับเมืองแพร่สมทบ
 กันยกไปทางเมืองขุขันธ์อีกทาง ๑ แล้วเจ้าพระยายมราชก็ยกตาม
 ไปทางค่านผาซาง ฝ่ายกองทัพกรมหลวงวงศาฯ เมื่อเจ้าพระยา
 ยมราชยกไปแล้วได้ ๓๓ วัน ถึงวันพฤหัสบดี เดือน ๕ ขึ้นค่ำ ๑
 บิดลู พ. ศ. ๒๓๕๖ ก็เสด็จยกกองทัพหลวงจากเมืองเชียงแสนขึ้นไป
 เมืองเชียงตุงทางเมืองพยากแลค่านผาซาง ทางเคียงจันทน์ของ
 ทพเจ้าพระยายมราชยกขึ้นไปนั้น

ทหารต้องไปกล่าวถึงฝ่ายเมืองเชียงตุง ตามข้อความที่
 ปรากฏในจดหมายเทศพอรูเรื่องราวโดยข้าง ในเวลาที่กองทัพไทย
 ขึ้นไปประชิดกันอยู่ที่เมืองเชียงแสนนั้น รุ่งเมืองเชียงตุงแลเหล่า
 เมืองไทยใหญ่ที่ใกล้เคียง ว่าไทยจะยกกองทัพใหญ่ขึ้นไปตีเมือง
 เชียงตุงในระตูแลงนั้นเป็นแน่ เวลานั้นพม่ากำลังทำสงครามจวน
 จะแพ้ภัย ในราชวงศ์พม่าพระเจ้าอากามแมงก็เกิดแตกกบ
 มีนตงแมงราชอนุชา มีนตงแมงให้มาเกลี้ยกล่อมพวกเจ้าฟ้าไทย
 ใหญ่หมายจะเอาเป็นพรรคพวก แต่เจ้าฟ้าไทยใหญ่ยังกลางแคะลง
 มิรู้ว่าเมืองพม่าจะเป็นอย่างไรแน่ ก็พากันเฉย ๆ อยู่ ไม่เข้าข้าง

ราชวงศ์ของคัมพูชา ส่วนเจ้าเมืองเชียงตุงนั้นเดิมได้ประภษาจะมา
 สามีภักดิ์ต่อไทยเสียโดยดี แต่ชาติของอยู่ด้วยได้ถวายบุตรคน ๓
 กับชื่อกัน ๓ ไปทำราชการอยู่ในเมืองอนนระปุระ เกรงพระเจ้าแผ่นดิน
 ทินพม่าจะฆ่าบุตรชื่อกันเสีย อีกประการหนึ่งพวกเจ้าเมืองไทยใหญ่
 ลอเชินทั้งปวงนั้นมักเป็นญาติวงศ์ญาติของกันเมืองที่ใกล้ชิดติด
 ต่อกัน จะทำการสำคัญอันใดมักปรึกษาหารือกัน แลเวลานั้น
 เมืองอนนระปุระเกรงพม่าอยู่โดยมาก เจ้าเมืองเชียงตุงจึงไม่อาจ
 มาสามีภักดิ์ต่อไทยด้วยเหตุดังกล่าวมานั้น ขณะนั้นเจ้าฟ้าเมือง
 นายเป็นเมืองชั้นสำคัญเมืองหนึ่งในพวกไทยใหญ่ เป็นญาติกับ
 เจ้าเมืองเชียงตุงทราบดีว่ากองทัพไทยจะยกขึ้นไป ก็ให้มาบอกเจ้า
 เมืองเชียงตุง ว่าถ้ากำลังไม่พอจะรักษาเมืองเชียงตุง จะให้กองทัพ
 เมืองนายยกมาช่วย เจ้าเมืองเชียงตุงตอบห้ามไปว่าอย่ายก
 มาเลย ด้วยเสบียงอาหารมันจะพอกันอดอดอด จะล่องต่อสู้
 รักษาเมืองแต่โดยลำพังไปก่อน ถ้าเห็นเหลือกำลังจึงจะบอกไป
 ขอกองทัพเมืองนายมาช่วย ความที่ปรากฏดังนี้ สลให้เข้าใจว่า
 ความคิดของเจ้าเมืองเชียงตุงที่จะต่อสู้กองทัพไทยครั้งนั้น เห็น
 จะคิดเอาตัวเมืองเชียงตุงเป็นหลักนั้น ทว่าตนเอาเสบียงอาหารเข้า
 ไวเสียในเมือง ไม่ให้ตกถึงมือไทย โดยเชื่อว่าภูมิลำเนาเมือง
 เชียงตุงล้วนแต่เป็นภูเขา ทางที่กองทัพไทยต้องเดินไปทั้งไกล
 แลกันดาร การที่จะลำเลียงเสบียงอาหารส่งกองทัพเป็นการ

ลำบากยิ่งนัก ถ้าหาเลี้ยงอาหารไม่ได้ ในท้องที่ จะขนส่งไป
แต่แดนไทยเห็นจะไม่พอกนัก คงต้องเลิกทัพกลับมาเพราะอด
อยาก เจ้าเซียงตุงคงคิดเห็นดังว่ามานี้ จึงไม่ให้เจ้าเมืองนายส่ง
กองทัพมาช่วย.

ฝ่ายกองทัพไทยทยอยกันไป ไม่ต้องรอฟังตามหัวเมืองชน
ของเมืองเซียงตุง ไปถึงไหนก็หยุดที่บ้านเปล่าเมืองร้างไปทุกแห่ง
จึงยกขึ้นไปถึงเมืองเซียงตุงได้ โดยสะดวก แต่เมืองเซียงตุงนั้นตั้ง
อยู่บนเนินเขาสูง ๓ มทงข้อมปราการแลสนามเพลาะข้างกาย
นอก เกรียวมรกตขนาบเมืองไว้มั่นคง กองทัพเมืองเซียงใหม่ยก
ขึ้นไปถึงกัณณี ไปตั้งค่ายรายบนเนินเขาข้างคานตะวันออกเฉียงใต้
ห่างเมืองเซียงตุงประมาณ ๕๐ เส้น เมื่อกองทัพเมืองเซียงใหม่
ตั้งค่าย พวกเมืองเซียงตุงยกออกมาตี ๓ ครั้ง ครันก็ไม่แตก
ก็ถอยกลับเข้าเมือง เป็นแต่เอาปืนใหญ่ยิงออกมาเมือง ๆ

กองทัพเจ้าพระยาบรมราชยกขึ้นไปถึงเมืองเซียงตุงเมื่อวันศุกร์
เดือน ๕ ขึ้น ๘ ค่ำ ได้ตั้งค่ายอยู่ที่อกกองทัพเมืองเซียงใหม่มา
ทางด้านตะวันออกเฉียงใต้ ครันเห็นพวกเมืองเซียงตุงออกกว
ทัพเซียงใหม่นัก แลทำลายตงค้ำบนเนินกัณณาคารนา จึงให้ยก
กองทัพขึ้นไปตั้งค่ายทางด้านเหนือ ทางตะวันตกเฉียงเหนือไป
ต้องรบกับพวกเมืองเซียงตุงไปตลอดทาง แล้วพวกเมืองเซียงตุง
ยกออกมาล้อมกองทัพเมืองนครลำปางกับเมืองลำพูน ซึ่งเป็น

กองนำของเจ้าพระยามรราช เจ้าพระยามรราชยกหนนไปทัน พวก
 เชียงตุงจึงทงค้ายเก๋าข้างตานเหนือ พวกกันถอยกลับเข้าเมือง กอง
 ทพไทยก็ตงค้ายลอมเมืองทางตานเหนืออีก ๓๒ ค้าย ตงเป็นระยะ
 ห่างกัน ๕ เส้นข้าง ๖ เส้นข้าง แหนวค้ายห่างกำแพงเมืองประมาณ
 ๓๐ เส้น พวกเมืองเชียงตุงเอาขนใหญ่ขนตงขนเชิงเทินขิงค้าย
 ไทย ฝ่ายไทยเอาขนใหญ่ตงค้ายขิงเข้าไว้ในเมืองข้างมิไกรจะ
 ดง ค้ายเมืองเชียงตุงตงอยุขนเนินเขาตงกว่าค้ายไทย ลูกขน
 ขิงไปจากค้ายไทยไปตกเพียงเชิงกำแพงเมืองข้าง เพียงลูกขิง
 เสมอข้าง เจ้าพระยามรราชทรงให้กองทัพยกไปค้ายขิงตงอยุขน
 เขาจอมศรีข้างนอกเมือง ครนคไตบดลวให้เอาขนใหญ่ขนไปตงขน
 เขาจอมศรี อันเป็นทตงความเนินเมือง ขิงโตกขนใหญ่ข้างใน
 เมือง แต่หนพวกเชียงตุงกับนครรักษาเมืองมันอยู่.

ฝ่ายกองทัพกรมหลวงวงศาฯ ซึ่งยกตามกองทัพเจ้าพระยาม
 ราชชนไป ยกไปไม่ช้าเท่าใดความลำบากข้อสำคัญก็ปรากฏแก่
 พระไทยกรมหลวงวงศาฯ คือทถนนทางลวนเป็นห้วยเขา จะลำเลียง
 เสบียงอาหารส่งกองทัพได้ โดยยากประการ ๓ แลในเดือน ๕
 เวลาที่ขกกองทัพไปนั้น ถัดตั้งแต่งจตุระหาทญาปางเลียงข้างมา
 พาหนะมิใคร่ใดทวอยอย่าง ๓ แต่ยงหวังพระไทยว่าจะคเมืองเชียงตุง
 ได้ก่อนกองทัพถึงอตกคต จึงเสด็จขึ้นไปเมืองเชียงตุงตามที่ได้
 กำหนดไว้ กองทัพหลวงยกไปถึงเมืองชวณเมืองฉวณาคทศย์ เดือน ๕

ชน ๓๓ ค้า ยังกางเมืองเชียงตุงระยะทางเดินกรงวัน พวกเมือง
 เชียงตุงแต่งกองโจรประมาณ ๕๐๐ คน ให้เอาผ้าแดงโพกศีรษะ
 เหมือนอย่างเครื่องแต่งตัวของพวกกองทัพเมืองเชียงใหม่ มาราย
 กันชุมนุมอยู่ตามทาง พวกกระบวนทัพที่ไปข้างหน้าสำคัญว่าเป็นชาว
 เมืองเชียงใหม่ เพราะพวกเชียงตุงก็พูดภาษาไทยเหมือนกันชาว
 เชียงใหม่จึงมิได้สงสัย ค่ายพวกตั้งผ่านเลยไป จนข้างพระ
 ทนังกรมหลวงวงศ์ ๔ ทรงไปถึง พวกกองโจรเมืองเชียงตุงก็
 ออกระดมยิง แต่เศษระเบิดพุ่งข้างฝั่งพระองค์หลุดบินไม่ แต่
 ต้องรอกกระบวนทัพอยู่ที่เมืองชวณ ให้ทัพवलเจ็บบวกกองโจรเมือง
 เชียงตุงอยู่วัน ๓ แลในวันอาทิตย์ เดือน ๕ ชน ๓๓ ค้า นั้น ได้ขน
 เลียงบนทริบก้อนเมืองเชียงตุงลงมาตั้งทัพหลวง กรมหลวง
 วงศ์ ๔ จึงมีรับสั่งให้พระยานครสวรรค์ยกขึ้นไปสืบความ ครั้น
 เจ้าพระยาบวรราชบุตรออกตรวจราชการมาตลอด กรมหลวงวงศ์ ๔ ก็เสด็จ
 ยกกองทัพหลวงขึ้นไปยังเมืองเชียงตุงเมื่อวันอังคารเดือน ๕ ชน
 ๓๓ ค้า เมื่อผ่านเมืองไทรก๊กก็พวกเมืองเชียงตุงไปตลอดทาง แล้ว
 พวกเมืองเชียงตุงแต่งกองโจรคืบคืบหลังกระบวนทัพ แต่ครานั้นได้
 เตรียมการป้องกันไว้ ช้าศึกไม่สามารถจะทำร้ายอย่างใดได้ กอง
 ทัพหลวงก็ยกไปไต่โดยสะดวก ไปตั้งค่ายอยู่ข้างค้ำนเหนือเมือง
 อิกค้ำย ๑

กรมหลวงวงศาฯ เสด็จไปตั้งเมืองเชียงใหม่ ได้ทอดพระ
 เนตรเห็นภูมิที่ แดกระบวนทัพอันตั้งต่อสู้กันอยู่ในเวลานั้นเสร็จ
 แล้ว ทรงพระดำริเห็นว่า การที่จะตั้งเอาเมืองเชียงใหม่ในครั้ง
 นั้น ไม่มีทางที่จะสำเร็จได้เพราะเหตุหลายประการ คือ

ประการที่ ๑ กระบวนทัพที่ยกขึ้นไป ตั้งจำนวนพลมาก
 กิจจริง แต่ก็เป็นพลรบนั้นน้อยนัก เพราะต้องใช้ในการหาอาหาร
 ลำเลียงเสบียงและสิ่งของเสบียงโดยมาก ทั้งคนขึ้นไปในกองทัพที่จะไว้
 ใจใช้รยพุ่งก็จริงมีแต่ไทยที่เป็นชาวมืองใต้ ส่วนพวกลาวไม่กล้า
 หาญในการรยพุ่ง เพราะคนนั้นกำลังพลไม่พอที่จะตั้งเอาเมืองเชียง-
 มืองประการ ๑.

ประการที่ ๒ เมืองเชียงใหม่เป็นเมืองมีอาณาเขตตั้งอยู่
 บนเขา ต้องใช้ปืนใหญ่เป็นกำลังที่จะตั้งเอาเมือง ปืนใหญ่ที่มี
 ไปในกองทัพขงน้อยนัก แลขนาดปืนเล็กไป ทางปืนที่ซาคัก
 รักษาเมืองยิ่งได้ไกลกว่า ทั้งกระสุนปืนที่ขนเอาไปก็ไม่พอจะ
 รยพุ่งได้นานวัน เพราะคนนั้นกำลังเครื่องสาตราวุธยังไม่พอที่จะตั้ง
 เอาเมืองเชียงใหม่ได้ อีกประการ ๑.

ประการที่ ๓ เเสบียงอาหารสำหรับผู้คนในกองทัพ ตลอด
 จนหญ้าฟางที่จะเลี้ยงช้างม้าพาหนะก็อดคัดคัดประการ ๑.

กรมหลวงวงศาฯ คงจะได้ทรงโปรดกษัตริย์แม่ทัพนาย
 กองเห็นความซัดซังดังกล่าวมานี้ พอรุ่งขึ้นวันพุธ เดือน ๕ ขึ้น

เทพ ๆ ขอให้ผู้ขึ้นขันไต้เป็นแม่ทัพใหญ่ เปลี่ยนพระองค์ให้ข้ากจาก
 ตำแหน่งเสี้ยมที่เดียว ถ้าจะโปรดให้ทำการแก่พระองค์ต่อไป ขอพัก
 ค้างระคุณขยับข้างเหนือ จะจัดการคเมืองเซียงตงในระคุณแล้งปลาย
 บัณฑุกอกรงหนง ขอพระดำริห์ที่จะทรงจัดการใหม่นั้น ปรากฏใน
 จดหมายเหตว่า

๑. ขอกำลังคนหัวเมืองอื่นใน พมเก็ม ขึ้นไต้ให้มากกว่า
 เก่าสักเท่า ๓.
๒. ขอขันใหญ่ขนาดเขื่องเพิ่มขันไต้ ทั้งระคุณมตกแล
 ดินดำให้พอการ.
๓. ขอให้เกณฑ์พวกลาวพงขาว ตั้งแต่เมืองอุบลขันไต้จน
 เมืองหลวงพระบางเพิ่มเติมมา (ใช้เป็นพวกหาญสาม).
๔. จะเปลี่ยนที่ประชุมทัพมาตั้งที่เมืองราย แล้วสะสม
 เสี้ยมอาหารไว้ ให้พอใช้ราชการทัพแต่ก่อนยกขันไต้.
๕. พอเคอน ๓ บัณฑุกอกรงหนงขึ้นไต้คเมืองเซียงตง ให้
 ไต้มเวลารบพุ่งในฤคุณแล้งนานกว่าคราวก่อน.

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริห์
 กัยเสนาบดี เห็นว่าควรให้กรมทหลวงวงศา ๆ ทรงบัญชาการต่อไป
 จึงโปรดให้เสด็จลงมาพักค้างระคุณขยับที่เมืองอุตรดิฐ แล้วโปรด
 ให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ ทสมุหพระกลาโหมขันไต้ปกครองหาฤาธา
 การทัพกับกรมทหลวงวงศา ๆ ที่เมืองอุตรดิฐ

ยายมราชนั้นปรากฏว่ามารดาช่วยหนัก ไปรคให้ตั้งมารักษา
พยาบาลมารดาคราวหนึ่ง พอแสงจงกลยชนไปอีก.

เรื่องราวที่กรมหลวงวงศา ฯ เสด็จขึ้นไปตั้งเมืองเชียงใหม่
ครั้งที่ ๒ เมื่อปีฉลู พ.ศ. ๒๓๘๖ ปรากฏการจะอย่างไรยังไม่พบ
สำเนาใบบอกเล่าของตราเหมือนเรื่องที่ยกไปคราวชวด แต่ได้
เห็นจดหมายเหตุอันพอทราบเรื่องราวเป็นเค้าเงื่อนไป ว่าชื่อที่
กรมหลวงวงศา ฯ ทรงขอผู้คนแลเครื่องสำตราดูเพิ่มเติมไปจาก
กรุงเทพฯ ฯ นั้น ได้รพลคนหัวเมืองชั้นใน กับทั้งย่นใหญ่
ย่นครดแลกระสุนปืนต่างเพิ่มเต็มขึ้นไป แต่เห็นจะได้ไม่เท่า
จำนวนที่ขอ ชื่อที่จะขอเกณฑ์คนทั้งแต่เมืองชลขันธ์เมืองหลวง
พระบางมาใช้นั้น ไม่โปรดอนุญาต แต่เมืองเชียงใหม่รับอาสา
จะส่งเสบียงอาหารมาให้อังแกนเมืองเชียงใหม่อีกทาง ๓ กำลังผู้
แลคนพาหุระคังต้องเกณฑ์ใน มณฑลภาคพายัพเป็นพนเหมือนเมื่อ
คราวก่อน.

พอถึงระคณกรมหลวงวงศา ฯ ก็เสด็จขึ้นไปจากเมืองนครราชสีมา
ไปเตรียมกองทัพที่เมืองน่าน เจ้าพระยายมราชก็กลับขึ้นไป
เตรียมกองทัพที่เมืองเชียงใหม่ ถ้าหนที่จะขึ้นไปประชุมทัพพร้อม
กันที่เมืองเชียงรายได้ในต้นเดือน ๓ แต่การเกณฑ์ทัพคราวนี้ชดชอง
มาก ไม่สะดวกเหมือนคราวก่อน ท่านองจะเป็นด้วยผู้รักเคยไป
สำบากมาแล้ว ครั้นมาถูกเกณฑ์เข้าเป็นคราวที่ ๒ ก็เมื่อหน้ายพา

คราวก่อน เพราะข้างมาไปเลื่อยลำตมคายเสียเมื่อคราวก่อน ทา
แทนใหม่ไม่ได้ทัน ทั้งคนในพื้นเมืองก็กระเถกที่ไม่ได้เต็มจำนวน
กองทัพก็ยกไปจึงต้องเป็นห่วงการล่าเตียง เสียยังอาหารแล
เครื่องสำตราวชนตามไม้ทัน กองทัพก็ต้องวิ่งรอกไปทุกกระยะ

ฝ่ายข้างเมืองเซียงตงสืบส่วนรู้ความแต่ในระตณว่าไทยจะยก
กองทัพขึ้นไปอีกในระตณแลงปลายขลุ แต่ในขลุณพระเจ้านมตง
ไ้ตราชสมยตเมืองพม่า เล็กการสงครามก็ขงกฤษแล้ว เจ้า
เมืองเซียงตงบอกไปขอกองทัพพม่ามาช่วย พระเจ้านมตงจึงให้
กองทัพพม่ามีจำนวนพล ๓,๐๐๐ แต่ผู้ใดจะเป็นนายทัพหาปรากฏ
ชื่อไม่ มาเกณฑ์กองทัพพวกไทยใหญ่เข้าสมทบอีก ๖,๐๐๐ ยก
มาช่วยเมืองเซียงตง ส่วนเมืองเซียงตงเองมีจำนวนพล ๗,๐๐๐
รวมทั้งสิ้นเป็นจำนวนข้าศึกที่คอยต่อสู้กองทัพไทยที่ยกขึ้นไปคราว
ประมาณ ๑๖,๐๐๐ จึงกล้าออกมาตั้งรักษาตามหัวเมืองหลายแห่ง.

กองทัพกรมหลวงวงศา ฯ ยกขึ้นไปพอเข้าแดนเมืองเซียงตง
ก็ใคร่รบกับข้าศึกยกขึ้นไปทุกกระยะ แต่พวกพม่าสู้ไทยไม่ได้ต้องถอย
หนีไปโดยลำตัย ถึงกระนั้นก็เป็นเหตุล่วงเวลากองทัพ จนเดือน ๖
ขษาล พ.ศ. ๒๓๘๗ กองทัพกรมหลวงวงศา ฯ จึงยกขึ้นไปถง
เมืองเซียงตง เมื่อวันพคม เดือน ๖ ขน ๕ ค่ำ กองทัพนำ
เขาไปตั้งถงชานเมืองเหมอินคราวก่อน ส่วนกองทัพหลวงตั้งอยู่ที่
เมืองเหล็ก ทางเมืองเซียงตงออกมาประมาณ ๑๒๐ เล็น รือ

กองทัพเจ้าพระยาบรมราชซึ่งยกขึ้นไปทางเมืองหัวไผ่ แต่ทาง
 นั้นเป็นทางกันดารยิ่งกว่าทางที่กรมหลวงวงศาฯ เล็ดไป หนทาง
 เป็นแต่ภูเขา ทั้งผู้คนแลช้างม้าพาหนะต้องเดินเรียงตัวกันไป
 เสียบงอาหารยิ่งจนส่งยาก กองทัพเจ้าพระยาบรมราชยกไปไม่ได้
 เท่าใดก็เกิดอศุคต ต้องหยุดคอยเสียบงทุกกระยะไป จึงไปไม่
 ถึงเมืองเชียงตุงทันกำหนด.

ฝ่ายกองทัพกรมหลวงวงศาฯ ยกขึ้นไปถึงเมืองเชียงตุงใน
 เดือน ๖ พอเช้าระคน กองทัพไปตั้งอยู่ใต้ไม้กวั้นฝนตกหนักลง
 มา พวกเมืองเชียงตุงยกออกมารบหลายครั้ง กองทัพมอญ
 ตกกว่าพม่าก็เอาต้องถอยกลับเข้าเมืองไปทุกที แต่ฝ่ายกอง
 ทัพไทยไม่สามารถจะบุกรุกติดตามเข้าไปตีเมืองเชียงตุงได้ ด้วย
 ตั้งแต่ฝนตกชุกลงผู้คนในกองทัพพากันเจ็บป่วยเป็นไข้บ้าง เป็นปี
 บ้างชุกชุมตายวันละหลาย ๆ คนไม่ขาด ที่เจ็บป่วยอยู่ก็มาก
 ช้ำช้ำแลโคตางพาหนะกองทัพก็เกิดเป็นโรคระบ่าทวล์มตายลง
 ด้วยการลำบากเสียบงอาหารก็เลยติดขัด ส่วนกองทัพเจ้าพระ
 ยาบรมราชก็ไปติดฝนอยู่กลางทาง ความขึ้นไปยังไม่ถึง กรม
 หลวงวงศาฯ ตั้งตึกเมืองเชียงตุงอยู่ใต้ ๒๓ วัน ทรงพระดำริเห็น
 ว่า ถ้ากองทัพตั้งรกรอกอยู่ที่เมืองเชียงตุงต่อไป เห็นจะเสียทีข้าศึก
 ด้วยกองทัพจะสิ้นทั้งกำลังทั้งเสียบงแลพาหนะ จะถอยกลับไม่ได้
 จึงมีรับสั่งให้ถอยกองทัพมาจากเมืองเชียงตุงเมื่อวันที่ ๑๕ เดือน ๖

แรม ๓๓ ค่ำ ปีชวด พ. ศ. ๒๓๘๗ กองทัพกรมหลวงวงศา ฯ
 ถอยลงมาคราวนี้ กำลังระคุงกัน ทั้งผู้คนเลพาหนะก็ช่วยเขยื้อน
 ไชวม จึงเสียดรพยสังของแก่ข้าศึกหลายอย่าง ฝ่ายกองทัพเจ้า
 พระยาสมรราชยกขึ้นไปใกล้กรุงทาง ทราบว่ากองทัพกรมหลวง
 วงศา ฯ ถอยลงมาแล้ว เจ้าพระยาสมรราชก็ถอยกลับตามลงมา
 เป็นเสร็จเรื่องรบพม่าที่เมืองเชียงตุงเพียงเท่านั้น.

ฝ่ายทางเมืองเชียงรุ่งนั้น บรรดากรมหลวงวงศา ฯ มีรับ
 สั่งให้พระยาน่านขึ้นไปตั้งครอบครัวลงเมืองเชียงรุ่ง พวกชาวเมือง
 เชียงรุ่งก็อ่อนน้อม และต้อนรับโดยสุภาพ แล้วยกนบถออกกรุงเทพ ฯ
 ตลอดมาจนในรัชกาลที่ ๕.

สงครามคราวรบพม่าที่เมืองเชียงตุงก็กล่าวมานี้เป็นครั้งที่สุด
 ที่ไทยยกมาตีทำสงครามกัน แต่ในมากมีใครรบพุ่งกันอีก จน
 ปรากฏพม่าเสียเมืองแก่อังกฤษ เมื่อปีระกา พ. ศ. ๒๔๒๗ จำนวน
 สงครามที่ไทย ใ้รบกับพม่า เมื่อครั้งครอบครัวทพชาเป็นราชธานีไ้
 รบกัน ๒๕ ครั้ง ถึงครั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีไ้รบกัน ๓๐ ครั้ง
 แลต่อมาถึงกรุงกรุงเทพ ฯ เป็นราชธานี ไ้รบกันอีก ๓๐ ครั้ง
 รวมการสงครามที่ไทย ใ้รบกับพม่าเป็น ๕๕ ครั้ง ถึงได้พรวณา
 มาในหนังสือพงษาวดารเรื่องเรารรบพม่าจบเพียงเท่านั้น.

การแต่งหนังสือพงษาวดารเรื่องเรารรบพม่า ซึ่งเขียนขึ้นซึ่ง
 ว่าด้วยรบกันครั้งกรุงศรีอยุธยา แลตอนหลังซึ่งว่าด้วยรบกันครั้ง

กรุงธน ฯ แลกรุงเทพ ฯ ข้าพเจ้าได้ทราบโดยความแนะนำอคตชน
 ของท่านผู้อื่นหลายคน ที่ได้อาศรัยมาก คือ สมเด็จพระเจ้าบรม
 วงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนริศรานุวัดติวงศ์ ทรงช่วยเป็นที่อุปถัมภ์
 เสนอเนืองพระองค์ ๑ พระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เกษะคุปต์) ได้
 ช่วยแนะนำสอยสวนในข้อความอันเกี่ยวด้วยกรงศรีอยุธยาคน ๑
 พระไพโรจน์พิลาศารักษ์ (เทียน สัพพัต) ได้ช่วยส่งแรงทเกี่ยวของ
 ทั่วยพงษาวดารพม่าอีกคน ๑ ข้าพเจ้ารู้สึกขอบพระคุณ แลขออบ
 คุนเป็นอันมาก

